

RADU TUDORAN

**PRIVIGHETOAREA
DE ZIUĂ**

ROMAN

**EDITURA
EMINESCU**

RADU TUDORAN

SFÂRȘIT DE MILENIU

5

PRIVIGHETOAREA DE

ZIUĂ

ROMAN

1

Sunt singur în casa de toate zilele, neîmpodobită; ieri am fost la prieteni care atârnavu între cele patru colțuri ale odăilor ghirlande argintate și aurite, globuri și lampioane. Acum, acolo, e veselie, știu, fiindcă a fost pregătită, dar nu regret deloc că nu iau parte, sunt de mult obișnuit ca noaptea de Anul nou să mă găsească la lucru.

Ultima mea faptă pe care am povestit-o anul trecut anticipând evenimentele istorice, din anumite cerințe ale narațiunii, a fost s-o iau cu mine pe Vichi, nevasta lui Tiberiu, devenit cu totul iresponsabil și internat în spitalul de boli nervoase, după bombardamentele de aviație din aprilie 1944, asupra Ploieștilor, unde veneam adesea în vizită, la Trandafil și la Cornelia. Prin căsătoria ei, cred că neserioasă, Vichi făcea parte din familie, dar se socotea cu totul independentă, mai ales că bărbatu-su lipsind, nu avea cine s-o strunească. Am urcat-o la spate, pe motocicletă, și am plecat spre București, unde, tocmai atunci, odată cu căderea nopții, veneau avioanele englezești să bombardeze orașul. Eram la jumătatea drumului, ne-am oprit și am așteptat să se termine; părea un spectacol cu artificii.

Credeam că Vichi nu era decât o zvăpăiată, lipsită de orice simț al răspunderii, o zvăpăiată desăvârșită. Astăzi, după mai bine de patruzeci de ani, când am avut prilejul să fac nenumărate comparații, trebuie să recunosc că mă înșelasem, nu-i lipsea conștiința și pe deasupra, era o fată fermecătoare.

Nu mi-am găsit casa bombardată, cum mă temusem, ardeau însă câteva în jur și altă lumină nu era, electricitatea fiind întreruptă de mai multă vreme. În lumina flăcărilor, pe cearșaful alb, Vichi părea ea însăși o flacără, decât că avea părul negru (tuns scurt, până la ceafă; nu se încurca niciodată în pieptene).

Nu se împotrivi la nici un gest, faptele erau consimțite de la plecare; spuse doar atât, continuând să participe, fără nici o rețineră:

— Te rog, lasă-mă să dorm puțin; așa simt mult mai bine. Nu mă trezi, nu-i nevoie.

Adormi, într-adevăr, dormea cu buzele ușor întredeschise; respirația ei lină, doar puțin șuierată, avea ritmul ternar al somnului, o inspirație prelungă, urmată de două expirații întretăiate, în schimb își mișca șalele în doi timpi, natural și sincer, conduse poate de o a doua subconștiință.

După un timp, am lăsat-o în pace.

— Hai, acum dormi liniștită!

S-a întors cu fața la perete, mormăind un reproș, între două suspine:

— Leneșule!

Pielea ei avea întocmai culoarea petalelor de trandafir roz, doar flăcărilor o făceau mai vie.

A treia zi dimineața am mers cu ea în piața Victoriei, îmi luasem motocicletă BMW, nouă, pe care o încercam prima oară. Curând o altă motocicletă a oprit alături; era o motocicletă „Zundap”, cu forma ei alungită, părând într-un fel aerodinamică. O conducea un bărbat tânăr, cu mustață tunsă scurt, cu salopetă bej și cu cască de piele.

— Sunteți în încurcătură? întrebă, ridicându-și ochelarii de zbor pe frunte.

— Nu, i-am răspuns, dar am o rugămintă: dacă mergi spre Ploiești, poți s-o iei și pe fata asta?

Cum aș fi spus altfel, domnișoară sau doamnă, când părea o fetiță?

— Mda, îmi răspunse, fără entuziasm și fără să se uite la Vichi.

Poate oprise ca să mă ajute, crezându-mă în pană, nu-i era gândul la fete.

— Mulțumesc! spuse ea, rece.

Cred că se simțea puțin vexată, și cine știe dacă nu regreta că trebuia să plece? În orice caz, când m-a privit am văzut în ochii ei o mâhnire.

Ajunsă în partea cealaltă a pieței, a întors capul și mi-a făcut un semn cu mâna; nu-i eram un străin, dormise două nopți cu mine. Cine știe dacă nu o judecam greșit, socotind-o doar ușuratică. Atunci mi-am adus aminte că aveam

pieptenele ei în buzunar, îl uitase. Nu era un obiect de valoare, și cu părul scurt, cum îl purta, putea să se lipsească de el până găsea altul. De ce-am pornit după ei nu sunt sigur: ca să-i dau pieptenele sau ca s-o mai văd o dată de aproape? Regretam că o lăsasem să plece? Puteam s-o mai țin o zi-două, și pe urmă s-o duc eu acasă.

M-am mirat că motocicleta o luase pe șoseaua Jianu, în locul șoselei Kiseleff, mi-am închipuit că omul nu cunoștea drumul, era un motiv în plus să-i ajung din urmă. Deși ar fi trebuit să-mi menajez motorul, fiind încă la începutul rodajului, am accelerat puternic, dar ajunseseră destul de departe; m-am apropiat de ei când mai rămâneau câteva sute de metri până la statuia Aviatorilor. M-au simțit și au întors capul înapoi, au crezut poate că îi provoc la întrecere.

Am văzut în ochii fetei o privire parcă răzbunătoare și, cu toată vijelia vitezei, am auzit-o strigându-i omului la ureche, ațâțată: „Mai repede! Mai repede!” Îmi dădeam seama după zgomotul motorului, că el accelera la maximum, dacă atât putea să fie pentru Vichi o răzbunare.

Am pus frâna și le-am făcut semne alarmate; nu mă înțelegeau, se uitau amândoi în urmă, spre mine. În clipa când mă opream îngrozit în mijlocul șoselei, am văzut motocicleta izbindu-se în plin de soclul statuii și făcând un salt în aer, până deasupra basoreliefurilor, de unde a căzut pe pământ, cu o mișcare parcă încetinită; trandafirii roșii, în floare, au acoperit-o; am luat-o la fugă pe jos, într-acolo, fără să știu ce ajutor aș putea să le mai dau, dar îndată dintre trandafiri a izbucnit o jerbă de flăcări. Am dus mâna la buzunar și am scos pieptenele. Trandafirii au ars repede.

Nu era anul de când o bombă căzuse pe casa Ioanei și-i nimicise întreaga familie; opt ființe cu totul.

Nu era luna de când bombardamentul asupra gării de Nord și a Triajului omorâse trei mii de oameni, pe Calea Griviței și pe străzile învecinate, numai lume civilă! Fără să-mi fie indiferentă, moartea era o obișnuință.

Nu știam ce să fac cu pieptenele.

* * *

Deși nu există decât o legătură exterioară între o întâmplare și alta, motocicleta zdrobită și moartea în flăcări a unei fete pe care, deși nu contase în viața mea decât două zile, n-am uitat-o până astăzi, mă face să mă întorc cu patru ani în urmă, la o explozie nebănuită de nimeni, petrecută pe domeniul domnului Pretoreanu, din Colentina, la numai câteva minute după cutremurul din anul 1940, toamna.

Legătura între cele două întâmplări o prilejuiește tot o fată, și nu doar fiindcă locuia aproape, despărțită de locul accidentului numai de apa pe atunci neasată, numită însă, ca și astăzi, tot Colentina. Nu mă refer la firile lor, ci doar

la înfățișarea fizică, atât de asemănătoare, că le-ai fi crezut surori gemene; dar altminteri nu aveau nici un fel de legătură una cu alta.

Despre Vichi, personaj întâmplător, deși mi-a lăsat o amintire durabilă, poate nu voi mai pomeni niciodată. În schimb fata cealaltă va ocupa primul loc în carte, ea va fi Privighetoarea de Ziuă. Purta un nume cu puțină răspândire chiar în societatea cultă, cu atât mai neobișnuit în mahalaua Colentinei, și nepotrivit cu originea ei modestă. O chema Ștefania, nume de influență franceză, când pe fetele ca ea le botezau simplu, Ștefana.

Tatăl ei avea o grădină de zarzavat pe malul Colentinei, față în față cu domeniul domnului Pretoreanu, și nu-și lua alt ajutor decât pe Ștefania, care muncea de mică. Maică-sa, care trăia cu tatăl ei fără cununie, murise cu câțiva ani în urmă, se aruncase în apă cu un bolovan de gât, fără să se știe motivul; bărbatul, chiar dacă îi era soț fără acte, se purta bine cu ea, îi cumpăraseră cercei de aur și salbă, din două în două sâmbete o ducea la cârciumă, iar duminica la teatru, ceea ce pe vecini îi umplea de mirare, mai ales că grădinarul, ca și nevasta, nu erau oameni cu carte. În celelalte două sâmbete ale lunii se ducea la cârciumă, fără ea, era singurul lui păcat, sau mai degrabă o ciudățenie; pentru atât, nu se omoară nimeni.

Taică-su nu trăi nici el cât e lumea, de la optsprezece ani Ștefania rămăsese singură. Acestea se întâmplau cu cinci ani înainte de cutremur și de explozie, răstimp care pentru ea însemnase o ascensiune miraculoasă, deși plină de zbucium.

* * *

Cunoșteam destul de bine domeniul domnului Pretoreanu; în plimbările mele în afara orașului treceam adesea pe acolo, dar mă uitam numai de la distanță. O singură dată mă apropiasem de poarta cu grilaje de fier, de unde se vedea piscina, și tocmai atunci domnul Pretoreanu ieșea din apă; în fața scării era carabina, ceea ce mă făcuse s-o iau la fugă. Povestindu-i lui Jordie întâmplarea, acesta făcuse o remarcă banală, pe care însă o țin minte: „Da! Înoată și ochește bine!”

Nu doar teama de carabină m-a făcut ca de atunci înainte să examinez domeniul numai din depărtare. Poate fiindcă am o privire bună, văd mai clar și mai multe când privesc de la distanță; nu doar locurile, în spațiu, ci și în timp, faptele. O întâmplare petrecută săptămâna trecută poate să nu-mi facă altă impresie decât cea obișnuită, a martorului căruia i se pare că se află în mijlocul faptelor. Peste douăzeci de ani, aceeași întâmplare își poate dezvoltă tâlcuri nebănuite.

Priveam domeniul domnului Pretoreanu din mahalaua Pantelimonului, aflată pe un dâmb, de-a lungul Colentinei. Dacă proprietarul își împrejmuise

pământul, douăzeci de hectare, o moșioară, cu zid de cărămidă înalt de doi metri și jumătate, dincolo de care nimeni nu putea să vadă nimic, nici să-și închipuie ce se întâmplă, eu, în schimb, privind din marginea dâmbului, aflat cu cel puțin zece metri mai sus decât împrejmuirea, vedeam totul ca în palmă, decât că nu era de văzut mare lucru.

Domnul Pretoreanu, cavaler al Ordinului Mihai Viteazu, avea dreptul să primească din partea statului douăzeci de pogoane de pământ la alegere; date fiind faptele lui de arme, primise de două ori pe atâta; ca pe vremea lui Ștefan cel Mare. De neînțeles rămase opțiunea lui pentru malul Colentinei. Dar despre acest subiect am mai vorbit, nu trebuie să mă mir încă o dată. În afară de partea nordică a proprietății, unde era poarta cu grile metalice, apoi casa și în fața ei piscina, locul, în parte mlăștinos, părea rămas în paragină; în orice caz nu era bun pentru nici o cultură, ar fi trebuit aduse mii de camioane de pământ, ca să-l însănătoșească.

Singura amenajare făcută acolo de domnul Pretoreanu era o alee asfaltată, care lega casa de crângul cu care se termina proprietatea, în partea ei sudică de unde, dincolo de zid, începeau alte mlaștini. Crâng nu-i bine spus, mai degrabă o pădure, fiindcă se întindea pe cel puțin cinci pogoane, o plantație de arbori exotici, care poate se numeau taxodium, ceea ce nu afirm cu tărie, de teamă să nu fac o greșală: îi caracterizau în primul rând rădăcinile, pe jumătate aeriene, care șerpuiau pe suprafața pământului, absorbind simultan și aerul și apa. Cu toate că nu făceau parte din familia coniferelor, ci aveau frunze ca sălciile, rămâneau verzi toată iarna.

Așa se explică de ce n-am știut nici odată ce se ascundea în umbra lor, deși aleea asfaltată, pe care venea din când în când un camion și foarte des putea fi văzută una din mașinile domnului Pretoreanu, dovedea că în umbra acelei păduri exotice se ducea o activitate secretă. N-aș fi folosit acest cuvânt, din moment ce nu aveam o dovadă să-l justifice. Dovada însă n-a întârziat să apară, în noaptea aceluia nenorocos noiembrie 1940, când explozia petrecută acolo, care a zgâlțâit împrejurimile, a fost confundată cu seismul petrecut câteva clipe mai devreme.

* * *

Nu m-aș apuca de scris fără acele cunoștințe de care este nevoie ca oricine să mă înțeleagă. Cât privește faptele, sub aspectul epic, mi-e mult mai greu să ajung la ele decât la suportul lor teoretic. Garibaldi, unul din informatorii mei posibili, murise cu două săptămâni înainte ca Vichi să se zdrobească în statuia Aviatorilor și să ardă împreună cu motocicletă. Pe domnul Pretoreanu se înțelege că nu puteam să-l abordez; ar fi tras cu carabina în mine.

Fiindcă am ajuns la acest personaj de primă însemnătate, sunt dator să fac o mică rectificare, nu în ceea ce privește faptele lui; pe acestea, mai bine și mai corect nu le-ar fi expus nimeni. O singură contrazicere am descoperit, în descrierea lui fizică; n-am corectat-o, fiindcă nu avea prea multă importanță; sunt convins că nimeni n-a băgat de seamă. Un asemenea amănunt, despărțit de peste o mie de pagini, pe care timpul le răvășește, ar putea să fie depistat numai de un computer.

Pe mine nu mă indispuie faptul că măgarul lui Sancho Panza e furat de tâlhari, la un moment dat, ca peste câteva pagini să reapară în posesia stăpânului, fără nici o explicație. Rectificarea o fac numai ca să arăt că am știut ce îmi scăpase din vedere, și să dovedesc că nu mi-e lene să schimb două rânduri: La un moment dat, domnul Pretoreanu poartă o mustață care, adăugându-se profilului său cam prădalnic, îl face să semene cu Bismarck; imaginea mi-a convenit, și am acceptat-o. Mai târziu, mustața dispăre, fără explicație. Am acceptat încă o dată, era în perioada când domnul Pretoreanu se îndrăgostise cam intempestiv de Alexandrina; deși convins că nu avea nici o șansă pe lângă ea, am socotit că fără mustață părea mai tânăr, și postura lui devenea mai puțin ridicolă. În schimb, nu sunt de acord cu fizionomia pe care i-am dat-o mai târziu, când își luase orice nădejde de la Alexandrina, devenind pe deplin rezonabil, ceea ce dezvăluia în întregime ceva pe jumătate ascuns mai înainte, caracterul lui cavaleresc și nobil. A fost meschin din partea mea să-i atribui tocmai atunci o nouă mustață, de om bătrân, țepoasă și năpărlită, ca să ascundă ridurile de pe buza superioară. Am greșit, domnul Pretoreanu n-ar fi recurs la un asemenea artificiu, când odată semănase cu Bismarck.

* * *

Cu privire la explozie, primele informații le-am cules, cu prudență, de pe la oamenii din Pantelimon, și dintr-un sat de lăptari, de peste apa Colentinei, destul de învecinat cu domeniul domnului Pretoreanu. Nu m-a interesat când își făcuse casa și piscina, știam ce viață se ducea acolo, vara, pe caniculă, cum aerul condiționat răcea atât de tare camerele că trebuia să-ți pui paltonul, în vreme ce afară oamenii se topeau de căldură. Păduricea de taxodium exista, acești copaci se înmulțesc ușor și cresc repede, ca sălciile.

Spuneam că ar fi fost nevoie de camioane cu sutele și de transporturi cu miile, ca să acopere locurile mocirloase. Oamenii afirmau că o asemenea lucrare se și încercase, numai că pământul nu se aducea de afară, ci se scotea din pădurice. Acestea se întâmplau prin anii '33, '34, n-am aflat cu totul sigur, dar nici nu socotesc că are importanță decât anul 1940, când a fost explozia.

M-am mirat că niciunul din informatorii mei nu se gândise ce rămânea în mijlocul pădurii, ce excavație uriașă, când se scotea atât pământ, dacă nu mii,

măcar sute de camioane. Dar poate îi judec nedrept, n-ar fi fost nefiresc să-și închipuie că era locul cel mai apropiat de unde să se ia pământ pentru asanarea mlaștinii, și nu avea importanță că în loc rămânea o groapă uriașă, fără nici o utilitate. În schimb, nu găsesc nici o scuză indiferenței arătate de ei faptelor care au urmat, când săptămâni în șir, aceleași camioane au adus materiale de construcție, cantități uriașe de balast, apoi ciment, mii de saci, și cărămidă, chereștea, tâmplărie, fără ca din toate să apară ceva vizibil deasupra copacilor. Îmi rămânea să cred că se construise ceva în adâncime, un buncăr, un adăpost antiaerian pentru sute de oameni. Dar tot atât de bine putea să fie un tunel de opt kilometri, care să facă legătura cu palatul din Calea Victoriei.

Am mai aflat că nu se știa cine lucrase, meseriași aduși din altă parte, în condițiuni atât de secrete, că ar fi putut să mire chiar pe unii cu mintea mai înceată. Dacă în mai bine de un an, cât timp se văzuse mișcare în partea locului nimeni nu putuse să afle nimic din ce se petrecea acolo, era o dovadă că lucrătorilor nu li se îngăduia să comunice cu nimeni. Veniseră într-o zi, în camioane, fără să se știe de unde, și tot așa plecaseră. În mod ciudat, călcând regulamentele de circulație, camioanele nu purtau table de identificare; nu încăpea vorbă că aveau autorizații speciale. Câtva timp vecinii mai curioși așteptară să afle, pe o cale sau alta, ce se întâmpla între zidurile domnului Pretoreanu; cum nu le ajunse la ureche nici o vorbă, și cum nici nu erau interesați decât într-o măsură prea mică, își văzură de treburi, și după ce lucrătorii plecară, nici unuia nu-i mai dădu prin minte să se întrebe ce treabă făcuseră. De altfel, știind că stăpânul locului era un om puternic, în relații directe cu regele, se temeau să-și bage nasul unde nu le fierbea oala; ar fi putut s-o pățească. Astfel trecură câțiva ani de liniște, domnul Pretoreanu își petrecea verile acolo, făcea baie în piscină, din când în când trăgea cu carabina în țânțarii care roiau în fața ferestrelor, neîncumetându-se să intre în casă, din cauza temperaturii scăzute. Un țânțar nu-i o țintă ușor de atins cu un glonț de carabină, și nici nu poate deveni un trofeu, deoarece se pulverizează. Domnul Pretoreanu nu făcea altceva decât să se exerseze, la fel ca în palatul de pe Calea Victoriei, când ochea în trecători, ce-i drept fără să tragă. Dar el știa că, numai să fi apăsât pe trăgaci, oricare din ei ar fi fost o victimă sigură; aceasta era satisfacția lui, materializată prin pulverizarea țânțarilor.

Din când în când primea vizite, nu-i vorba de Jordie, cu el se întâlnea numai în palatul de pe Calea Victoriei, la ora două din noapte. Pe acei oameni nu-i vedea decât Sobieski, mai rar Garibaldi. Veneau în limuzine negre, cu perdele la ferestre, șoferul nu putea să privească în spate decât prin oglinda retrovizoare exterioară. De altfel nici nu avea nevoie, nimeni n-ar fi îndrăznit să depășească o asemenea limuzină, mai ales că în loc de număr purta două icsuri misterioase,

scrise cu roșu. Pe oriunde treceau, jandarmii și agenții de circulație salutau fără să ridice ochii din asfalt, așa aveau ordine.

O dată intrate în curte, pe poarta care se deschidea comandată dinăuntru, de Sobieski, la ora strict convenită, limuzinele coborau la subsol, unde nu era un garaj propriu-zis, ci un salonaș cu covor roșu. De acolo, fără să-i vadă cineva la față, vizitatorii, de obicei cu serviete pe care nu le lăsau din mână, urcau cu ascensorul direct în biroul domnului Pretoreanu; acesta îi întâmpina amical, după ce mai trăgea un glonț cu carabina și mai răpunea un țânțar în fața ferestrei.

În testamentele lui Garibaldi nu am găsit nici un cuvânt privitor la vizitatorii din Colentina și la cele petrecute acolo; a trecut timp până să aflu adevărul. Domnul Pretoreanu murise în 1946, doi ani înainte de naționalizare. Sobieski, deși mult mai în vârstă, i-a supraviețuit aproape două decenii. Locuia într-o mică garsonieră, la ultimul etaj al unui bloc de pe Calea Victoriei, nu departe de fostul palat al domnului Pretoreanu. Acea garsonieră fusese domiciliul lui legal, de când se construise blocul, dar practic nu îl folosise niciodată, ci dormea pe un pat de campanie, în biroul de la poarta palatului, ca să se poată prezenta la primul apel, când stăpână-su îl chema cu telefonul, ziua sau noaptea. E grotesc, dar un asemenea amănunt nu poate să lipsească, un telefon exista și în cabinetul de toaletă, și mai grotesc decât toate, bietul Sobieski, cu toată vârsta lui înaintată, își oprea nevoile strângând din măsele și se ridica de pe scaun înainte de a răspunde.

Astăzi, și stăpânul, și secretarul sunt de mult oale și ulcele, cum spune poporul; nimic nu mă împiedică să dezvălui faptele cu privire la explozia din Colentina. Adevărul l-am aflat târziu, când Sobieski nu mai avea de trăit decât un an și jumătate; atunci am legat cu el un fel de prietenie pe care nu o pot socoti decât ciudată.

Mă afluam într-o cofetărie la modă, unde în mod obișnuit n-aș fi intrat decât dacă mă târa cineva cu lesa. Într-un fel chiar așa se și întâmplase, dădusem nas în nas pe stradă cu o doamnă tânără, socotită de toată lumea ca foarte frumoasă. Mă uitam la ea, recunoșteam că oamenii aveau dreptate, mie însă nu-mi făcea nici o impresie, parcă aveam inima înghețată, incapabilă de sentimente. N-am spus nimănui aceste gânduri, le mărturisesc prima oară, fiindcă nu m-ar fi crezut nimeni, ar fi socotit că judec ca vulpea la struguri; astăzi nu mai există motiv de suspiciune, frumoasa doamnă este măritată în America. „Hai să intrăm undeva un sfert de oră, mi-a spus, ca pe jeratic, mor dacă nu fumez o țigară!” Deși era o doamnă emancipată în multe privințe, nu ajunsese până acolo ca să fumeze pe stradă. Și iată-mă cu ea în cofetăria la modă, cu femei dichisite, fardate, coafate și parfumate. Recunosc că nu-i nimic rău pentru nici unul din simțurile omului, dar aș fi preferat să fie una singură; e greu să-ți împărți privirea în atâtea

direcții. De aceea cred m-am oprit cu ochii la figura cea mai dezagreabilă, și nu de femeie, un bătrân așezat la masa de alături, cu o cafea în față. Nu îi văzusem decât o dată de aproape, când îmi adusesse motocicletă dăruită de domnul Pretoreanu, dar deși acum era ajuns la vârsta decrepitudinii, am recunoscut în el pe Sobieski. Avea o distincție indiscutabilă, din păcate inutilă dată fiind ruina lui fizică; era un om înalt, se vedea chiar stând pe scaun, numai că se îngrășase anormal, ca eunucii, de o corpolență gelatinoasă, cu capul rotund, numai cu fruntea foarte bombată, fără pic de păr, atât de spân că îi lipseau până și sprâncenele. Caracteristic în înfățișarea lui era un monoclu, ar fi părut că voia să-l copieze pe domnul Pretoreanu, dacă ar fi fost negru; un asemenea monoclu nu mai văzusem, cred că depășea maximum de dioptrii posibile, fiindcă dedesubt ochiul apărea în dimensiuni neomenști, ca al ciclopilor, un glob amorf, parcă fără iris și fără pupilă, deși avea o privire iscoditoare; părea un obiectiv fotografic, luând instantanee după instantanee. Mi se părea că doar acest ochi, fără alte însușiri umane, ar fi fost de ajuns să facă posibilă lunga lui colaborare cu domnul Pretoreanu.

Pentru moment n-am dat atenție vestimentației lui, mă obseda ochiul, care se fixase asupra doamnei de lângă mine, privind-o cu atâta intensitate încât ar fi putut s-o iradieze. Spre liniștea mea, doamna, care își terminase țigara s-a ridicat să plece; am condus-o până afară, unde ne întâlnisem, am lăsat-o singură, m-am întors în cofetărie și m-am așezat la masa lui Sobieski, fără să-i cer voie, cu o îndrăzneală care îmi era absolut improprie. Nu s-a mirat, dimpotrivă, mi-a întins mâna și mi s-a adresat fără șovăire:

— Ne cunoaștem!

M-am mirat că mă ținea minte de atâta vreme, și când ne văzusem o singură dată, foarte în treacăt. Mă uitam fix la ochiul lui ciclopic, de sub monoclu, până ce deodată mi-am văzut chipul pe lentilă, dar nu imaginea mea prezentă ci una mai veche, dovadă că era o proiecție, după o fotografie sau un diapozitiv de proporții minuscule, dintr-o colecție depozitată pe retină, sau pe toată întinderea nervului optic, dacă nu și mai departe, în adâncul creierului. Pe urmă, brusc, în locul meu a apărut chipul doamnei de adineauri.

— Nu cred că există o femeie mai frumoasă! mi-a spus, cu o durere neascunsă.

Știu că frumusețea, când este inabordabilă, poate să dea naștere la suferință, dar mă surprindea tonul lui nestăpânit, confidența inadmisibilă; sunt sentimente care nu trebuie mărturisite niciodată. Am vrut să mă ridic și să-i întorc spatele, deși cunoștința cu el însemna un câștig enorm pentru mine. Atunci i-am văzut ochiul celălalt, cu privirea lui liberă, nedeformată de o lentilă și am citit în el mult mai mult decât spusese în cuvintele dinainte, o durere adevărată, profundă

și incurabilă. Așa s-a născut între noi o prietenie, pe care la început am cultivat-o numai ca să aflu cele ce numai el știa despre domnul Pretoreanu, personaj incomplet pentru mine, deși scrisesem despre el sute de pagini.

Dar pe măsură ce trecea timpul, sentimentele mele față de Sobieski deveneau tot mai sincere, și nu din recunoștință, ci din admirație. Fiindcă descopeream în el trăsături umane mult mai bogate decât îmi închipuisem. Nu fusese sluga preasupusă a domnului Pretoreanu; îl servise, într-adevăr, fără să șovăie sau să cârtească, însă își păstrase independența spiritului, nu încetase niciodată să-l judece. Avea un bilanț întocmit meticolos, mi-a îngăduit să-l citesc, al faptelor săvârșite de fostul lui patron, și parcurgându-l, am înțeles că domnul Pretoreanu, cu toate păcatele lui fusese unul din acei oameni care apar pe pământ la sute de ani o dată, și numai dacă în clipa nașterii lor o eclipsă nu întunecă soarele.

— Domnule, mi-a spus Sobieski, după ce-i câștigasem încrederea, nu m-au interesat bunurile pământești pe care le-am dobândit de la el; erau destule ca să mă socotesc un om bogat. Am pierdut multe din ele, mai am însă din ce să pot trăi cuviincios anii care îmi rămân în față; n-am să trăiesc atât ca să mor în sărăcie. Câștigul meu a fost altul.

Întrebarea mi se citea pe față, nu-mi puteam ascunde dorința de-a afla unele secrete. După o scurtă ezitare, Sobieski mi s-a predat cu arme și bagaje, cum se spune.

— N-ar fi în dreptul meu să vorbesc, însă, fiindcă vreau să-ți rămân îndatorat, am să-ți destăinuiesc tot ce aștepți de la mine.

— De ce și cum vreți să-mi fiți îndatorat?

— Dă-mi posibilitatea s-o mai văd pe doamna de adineauri.

Nici prin minte nu mi-a trecut că îndrăznea să-mi atribuie un rol care nu mi-ar fi făcut cinste, de aceea i-am răspuns dezolat, fără indignare:

— Domnule, dar o cunosc prea puțin; ne-am întâlnit întâmplător; nici nu-i știu telefonul.

— Atunci alta, chiar dacă nu la fel de frumoasă.

Sobieski nu dorea altceva decât să-i fac o vizită, din când în când, însoțit de o femeie; nu era vorba de vreo năzuință bărbătească, voia doar să-i decoreze interiorul.

— Ca o pictură, domnule, sau ca o mobilă de artă.

Nu socoteam deloc că ar fi o pornire firească, dar nici n-o condamnam, puteam în cel mai rău caz să-l compătimesc; l-aș fi disprețuit să nu fi auzit de unele asemenea slăbiciuni, o parte duse însă atât de departe că deveneau scandaloase. În ceea ce îl privea, nu mă îndoiam de deplina lui decență. Atât doar că era un om care nu-și trăise tinerețea, ceea ce mi-a mărturisit atunci, la prima

noastră întrevedere. Dar nu era un eunuc, cum părea după înfățișare; cunoscuse o femeie, în cea mai categorică deplinătate.

Condițiunile domnului Pretoreanu, în slujba căruia intrase ca secretar particular, îndată ce terminase facultatea, ceea ce era un noroc nesperat pentru un tânăr, îi interziceau hotărât pierderea timpului cu femeile. Nu făcuse dreptul, ci matematicile și desigur toată lumea se mira că un avocat de mare renume angajase un tânăr matematician, nu pe cineva cu studii juridice. Dar domnul Pretoreanu avea nevoie de el nu la barou, ci în treburile personale. Din cele ce s-au văzut mai înainte, Sobieski își îndeplinise rolul cu pricepere și cu devotament, transformat apoi în venerație. Admirația lui pentru acest patron a căruia forță satanică îl subjugase, îl făcuse să uite cu desăvârșire ispitele tinereții și să se despartă de fosta lui iubită, poate viitoare soție, fără regrete, fără dorințe refulate, trăind într-o deplină cucernicie.

— Abia după moartea lui m-am eliberat, domnule! M-am eliberat brusc și cu o dorință nebunească, era o beție, mi se părea că am în față viața mea de la douăzeci de ani. Dar m-am dezmeticit înainte de a mă uita în oglindă, când mă dădeam jos din pat și am văzut că burta îmi cădea până la genunchi, acoperind pe deplin ceea ce rămăsese din mine. Și fusesem ca un discobol, avusesem dreptul la o femeie oricât de frumoasă.

M-a privit cu ochiul fără monoclu, în care se citeau adevăratele lui sentimente.

— Ca doamna de adineauri. Tare aș vrea s-o mai văd o dată!

— Sunt altele mai frumoase!

Decăzut, cum se vedea, atunci, în zilele când se eliberase, Sobieski nu era lipsit de dorință. În agenda lui erau sute de femei care îl căutau pe domnul Pretoreanu; le auzea glasul la telefon, plin de miere și de făgăduințe. Cu toate fusese ca de piatră, nu mai puțin el decât stăpânu-su. Se gândi să caute printre ele vreuna; nu avea curaj, era de ajuns să se uite în oglindă ca să-i piară curajul. Cum poate un bărbat să apară în fața unei femei, când burta îl împiedică să-și vadă vârful picioarelor?

Făcuse totuși o experiență, pe care o amintesc în fugă și fără tragere de inimă, o actriță care venea în vizită fără să se sfiască, pe sume importante. Sobieski riscase suma, nu era cât un automobil, ci a zecea parte dintr-o limuzină luxoasă. Fusese o înfrângere, deși partenera trecuse cu indiferență peste înfățișarea lui fizică, se dezbrăcase, venise alături, îl mângâiase, avusese toată bunăvoința.

Unii teoreticieni, mai ales din vechime, care se numeau înțelepți la vremea lor, socoteau că un bărbat nu e sfârșit atâta timp cât dorința există, ci numai indiferența totală e concludentă. N-am cum să intru cu ei în polemică, deși

Sobieski ar putea să-mi fie martor. Dorința exista în el, la fel de vie ca în tinerețe, în schimb puterea de a o exterioriza îi lipsea cu desăvârșire. Acum, satisfacția lui, sublimată și pură, era să privească o femeie frumoasă; fără nici o înclinație lubrică; contemplația ținea locul satisfacțiilor pierdute.

N-am avut deloc sentimentul că săvârșesc o faptă nedemnă, dacă l-am vizitat în mai multe rânduri, cu o prietenă sau o simplă cunoștință. Am avut cu aceste prilejuri puțină să observ că pentru Sobieski noțiunea de frumusețe era foarte confuză, cum fusese și prima oară, în cofetărie, când o socotise pe însoțitoarea mea drept divină, în vreme ce mie nu-mi făcea nici o impresie. S-a nimerit uneori să mă duc cu femeii mai puțin înzestrate de natură, nu într-atâta ca să-mi fie rușine cu ele, dar care, oricum, nu corespundeau canoanelor consacrate; cu nici una Sobieski n-a fost mai puțin curtenitor, n-a privit-o cu mai puțină adorație.

Toate aceste vizite în doi, făcute cu un scop pe deplin interesat, pot să arunce asupra mea o lumină îndoielnică, și admit că eu însumi aș judeca fără cruțare pe oricine mi-ar urma exemplul. Nu admit fără rezerve preceptul cinic după care scopul scuză mijloacele, dimpotrivă, în cele mai multe cazuri îmi repugnă; dar chiar dacă mi-ar repugna în propriul meu caz, nu m-aș fi oprit la jumătate. Pentru mine Sobieski era o sursă de informații esențială; fără el, o parte importantă din carte ar însemna să lipsească. E adevărat că nu m-am dus niciodată cu o femeie a cărei sensibilitate să mă oblighe la prudență; nici cu cele care îmi tulburau inima. De obicei invitam prietenele prietenilor, în vreme ce aceștia aveau treburi.

Niciodată Sobieski nu făcuse un gest deplasat, nici măcar ambiguu; se purta cu ele ca la o recepție unde erau zeci de femei, și nu arăta nici uneia o preferință mai mare decât vecinei inexistente în realitate, dar care parcă era acolo. Apoi avea băuturi fine și tot ce greu s-ar fi găsit chiar la magazinele speciale, lucruri pe care le primea de pe la fostele sucursale ale domnului Pretoreanu și a căror valoare depășește închipuirea noastră; iar la sfârșit, oferea fiecăreia o mică bijuterie, după un obicei moștenit de la stăpânu-su, care știa să fie curtenitor cu femeile, oricâtă răceală le purta altminteri. Apoi avea o conversație bogată și plină de variație, despre toate subiectele posibile, de la artă, muzică, pictură, teatru, film, și până la politica vremii, căreia îi cunoștea chiar dedesubturile; și, mai presus de toate, simțea repede care din aceste subiecte o interesau pe vizitatoare.

Cât despre muzică, din care nu-i lipsea nimic din ceea ce exista imprimat pe discuri, nu ne întreba niciodată preferințele noastre, ceea ce-i o inabilitate, sau chiar o neghiobie, fiindcă preferințele variază cu momentul și cu starea de spirit a subiectului. Dar citea pe chipul femeii dorința ei adevărată, știind s-o deosebească de ceea ce era numai poză, și-i alegea discul, fără greșală. Astfel, unora, pe care

le simțea cu gândul plecat, le punea muzică meditativă, care le făcea să asculte tulburate, cu fruntea în mână. Altor le alegea muzică sentimentală, care le trezea amintiri tulburătoare și le înroua ochii. Când invitata noastră era refractară, la orice gen, ceea ce numai Sobieski putea să vadă, alegea pentru ea acea muzică fără conținut, în formele ei infinite, numită „pentru un sfert de ureche”, pe care o ascultam fără să-i dăm atenție, putând între timp să vorbim despre orice alte subiecte.

Uneori, când mă despărțeam de partenera mea întâmplătoare, o întrebam, nu din simplă curiozitate, ci ca să înțeleg mai bine situația:

— Cum ți se pare prietenul meu?

— Încântător! îmi răspundeau toate.

Odată am întrebat-o pe una de care nu mă sfiam, fiindcă îmi făcuse multe confidențe despre viața ei, cam aventuroasă:

— Ai vrea să te las o dată acolo?

A întors capul spre mine, pe urmă mi-a răspuns, nu fără o ezitare:

— De ce nu?

Ezitatea voia să menajeze eventuala mea gelozie, deși nu avusese ocazia s-o cunoască, nici măcar să și-o închipuie. După acest răspuns, n-am mai îndrăznit să le întreb și pe celelalte.

Seara mă întâlneam cu Sobieski la Athenee Palace, era vară și stăteam în grădină, cu un pahar mare de whisky în față. În monoclul lui vedeam imaginea femeii cu care fusesem la el după-amiază. Uneori imaginea persista, alteori apăreau altele, derulându-se repede, până ce ajungeam la doamna de la prima noastră întâlnire.

Pe când acele femei se perindau pe lentila monoclului, dezvăluindu-mi la care din ele i se ducea gândul, Sobieski îmi răspundea fără ezitare la toate întrebările; nu era între noi chiar o înțelegere formală în afară de făgăduiala pe care mi-o făcuse odată, de a-mi dezvălui toate secretele. Dar ar fi fost neelegant și pentru unul și pentru altul să-i amintesc de ea, am fi semănat cu acei negustori care vând și cumpără o marfă interzisă. Destăinuirile lui mi se păreau mai degrabă o descărcare, își ușura sufletul, ceea ce oamenii fac de obicei scriindu-și memoriile. Și apoi, secretele lui, într-adevăr necunoscute de nimeni, n-ar mai fi compromis pe nimeni și n-ar fi făcut rău nimănui, dacă după atâta timp le aflau și alții prin mine.

O nechibzuință și o neșansă a anulat prietenia noastră. Este adevărat că, spre norocul meu, Sobieski ajunsese aproape la capătul destăinuirilor. Dar nu-i mai puțin adevărat că odată, când am să ajung cu povestirea într-un punct nebănuit astăzi, s-ar putea să regret că n-am aflat tot ce mai avea el în minte.

S-a întâmplat că într-o zi, la ora trei după-amiază, prietena care trebuia să meargă cu mine două ore mai târziu la Sobieski, să-mi telefoneze în șoaptă, cu telefonul ascuns sub plapumă, că soțul ei se întorsese pe neașteptate din provincie.

Era prea târziu să caut pe altcineva, am apelat la o curtezană zisă de lux, fiindcă locuia singură într-un mic apartament de pe strada Regală și avea drept clienți numai industriași bogați și deputați din provincie.

O cunoșteam de la Jak Musiu, care uneori mă invita la ea acasă, pe contul lui și ne lăsa singuri, el ducându-se în odaia de alături, să citească ziarul. Nu m-am îndoit că se uita pe gaura cheii.

Am găsit-o liberă, sesiunea parlamentară era închisă, fiind plină vară, iar industriașii, desigur, se aflau și ei în vacanță, cu familia, la munte sau la mare. N-am avut timp s-o instruiesc destul, i-am spus doar că trebuie să mergem la o persoană în vârstă, de cea mai bună condiție, să se îmbrace decent și să-și țină gura.

— Cât plătește?

— Mai întâi o să te îndoape cu icre negre și tot ce ți-o mai dori inima; iar șampanie și whisky, pe săturate.

— Îmi place vermut Cinzano, nu whisky.

— N-o să lipsească.

— Și banii?

— Deși n-ai de făcut nici o treabă, ți-i dau eu; să n-aduci vorba!

— Adică vrei să-mi iei dijmă?

Când ne-am întâlnit în stradă, era prea târziu s-o trimit înapoi, să-și schimbe rochia de crepe de chine oranj, decoltată de i se vedea buricul, și despicată până la șold, că mai sus n-o lăsa cordonul. Am înghesuit-o într-un taximetru, i-am spus șoferului să oprească la o mercerie și să ia ace de siguranță. În sfârșit, pe drum, am pus-o sa-și ștergă rujul de pe obraji, să-și scurteze puțin sprâncenele, trase cu creionul, să-și adune părul la spate, într-o spelcă; măsuri nesperioase, rămânea ca mai înainte, ar fi trebuit s-o schimb cu alta. În holul blocului i-am prins decolteul și despicătura rochiei în ace de siguranță, disimulate; așa părea mai decentă.

Nu cred că pe Sobieski îl șocase ceva, s-a purtat la fel de curtenitor ca în toate ocaziile, ceva însă în subtilele lui aparate de recepție se dereglase, căci a ales cea mai nepotrivită muzică, „Anotimpurile”, de Vivaldi. Niciodată muzica, oricare ar fi fost ea, de tobă, de saxofon, de trompetă, nu m-a iritat ca primele măsuri din Vivaldi, îmi frământam degetele pe genunchi, în vreme ce Sobieski o fotografia cu monoculul pe însoțitoarea mea, fără să observe cât era de plictisită. După prima parte, aceasta a răsuflat ușurată, aștepta să vină altceva, sau mai bine să se termine discul, să rămână numai cu icrele negre și cu șampania, fără să

scape din ochi toate celelalte de pe masă. Când, spre surpriza ei a început „Vara”, a făcut o grimasă, a mai așteptat două clipe, pe urmă i s-a adresat lui Sobieski, arătând spre mine și zâmbindu-i cu o tandrețe vulgară:

— Ce facem, babacule, nu-l dai afară, că sunt grăbită? Sau îți place cu martori?

O lumină puternică, vie, o flacără a cuprins capul lui Sobieski, prefăcându-l într-un soare roșu; am văzut limpede, nu era o iluzie optică. Mi-am amintit fulgerător ceea ce îmi povestise, chiar victima de astăzi, despre moartea domnului Pretoreanu, căruia îi plesnise o vână în creier, dând naștere unei scânteii, ca un scurtcircuit electric. Acuma însă fenomenul era de alte proporții, după cap, întreg trupul deveni incandescent și dispăru, lăsând în urmă un norișor de fum, cum s-ar fi mistuit Ucigă-l Toaca la semnul crucii. Mai puțin înspăimântată decât s-ar crede, temându-se doar să nu i se ceară vreo mărturie, femeia porni spre ușă, după ce băgă în poșetă cutia cu icre negre și înghesui deasupra sticla de vermut.

— Eu m-am cărat, descurcă-te cum știi; nu vreau să am de-a face cu poliția!

Era atât de zorită că uită să-mi ceară banii pentru timpul pierdut cu vizita.

Deși puteam să jur că nu fusese o iluzie optică, în clipa următoare l-am văzut pe Sobieski întreg, dar țeapăn, prăbușit lângă fotoliul unde stătuse mai înainte. M-am apropiat, numai fiindcă telefonul era alături și m-am aplecat să fac numărul. Ochiul lui teafăr, deschis mare, mă fixa cu o privire vexată, o înțelegeam foarte bine, deși vina mea nu putea să fie decât o imprudență; cu experiența lui ar fi trebuit să știe că orice joc are riscuri. La ochiul celălalt, pe lentila monoculului, rămăsese imprimată femeia de adineauri, așa cum o știam, însă cu acele de siguranță desfăcute încât i se vedeau sânii goi, în despicătura rochiei, și picioarele până la șolduri. Nu înțelegeam cum se desfăcuseră acele de siguranță, căci doar le prinsesem eu însumi. Nu, ar fi fost imposibil! Cred că era imaginația lui Sobieski, căruia îi descopeream o frivolitate post-mortem.

Cu poliția n-am avut nici o dificultate, am dat doar o declarație, ca martor, mortul a fost dus la morgă, i s-a găsit o ruptură de cord, cel mai grav infarct posibil și au dat certificatul de deces, necesar la înmormântare. Dificultățile începeau de aici încolo, mortul nu avea nici o rudă în țară, nimeni n-a venit să reclame cadavrul, nu puteam să-l las în părăsire, am luat asupra mea toate grijile, pompele funebre, cimitirul catolic, am cumpărat loc de veci pe numele meu, nu se putea altfel, cumpărătorul trebuia să fie un om în viață. Dificultatea a fost că nu eram catolic și nici nu mă puteam converti la iuțeală, trebuie făcută o școală, îndeplinite formalități, m-am angajat să rezolv totul cât mai curând cu putință.

Au înțeles și ei că mortul trebuia îngropat, pe urmă au convenit să-mi acorde credit de conștiință. Eu însă am lăsat totul baltă și cu toate că nu m-am convertit, mai sunt și astăzi proprietarul unui loc de veci la cimitirul catolic.

În afară de preot, și de ciocli, n-a mai asistat nimeni la înmormântare. La sfârșit, preotul mi-a adresat condoleanțe, cu toată convingerea și atunci, cu voia sau fără voia mea, am vărsat o lacrimă pentru bietul Sobieski, care ani de zile a fost un personaj de mâna întâi în cărțile mele, deși rolul lui s-a jucat în culise, ca al unui figurant care spune o vorbă fără să se arate și adesea nici nu i se știe numele.

2

În anii aceia, mijlocul deceniului al treilea unde am rămas cu povestirea, peste o mie de savanți, o mie de strategii și o mie de oameni politici știau câte ceva despre bomba atomică. Am luat niște cifre absolut fanteziste, dar nu pot să fie departe de realitate; și chiar dacă ar fi în proporție de sută la sută, de mie la sută, rămân tot infime față de locuitorii pământului, patru miliarde și jumătate, la vremea aceea. Până în august 1945, patru miliarde și jumătate de oameni minus câteva mii, sau câte va zeci de mii, ca să treacă de la mine, nu știau nimic despre bomba atomică. Azi știu până și copiii.

În timpul războiului s-a vorbit de „apa grea”, produsă într-o uzină din Norvegia, și care ar fi fost necesară la fabricarea unei arme secrete. Prin 1943 și '44, cei care veneau de pe front și mai credeau în victoria lui Hitler, povesteau că au văzut prin gări vagoane plumbuite, sub pază severă, pe care scria: „Se va deschide numai la ordinul Fuhrerului!” Vagoanele, dacă or fi existat, au rămas nedeschise și soarta războiului neschimbată.

Pe urmă s-a bombardat Londra cu rachete lansate de pe sol, faimoasele V1, apoi V2, care fusese într-adevăr o armă secretă și a făcut ravagii, fiindcă nu putea fi interceptată și mergea sigur la țintă. Să fi fost în număr de milioane, sau măcar de sute de mii, fie și de zece ori mai puține, și să fi fost timp ca să se lanseze cu toatele, Londra n-ar mai exista astăzi. Sigur că a suferit mult, s-au năruit ziduri, au murit oameni, iar în cei vii a intrat spaima, dar orașul există, împreună cu locuitorii lui de atunci, sau cu urmașii: când am fost eu acolo, după trei decenii de la bombardamente, nu se mai vedea nici o urmă, am găsit Londra cum o știam din cărți, din fotografii, din filme și din închipuire. Azi, V1 și V2 sunt înspăimântător de mult depășite; ele pot să zboare mult mai departe, peste continente, își ating ținta cu precizie de metru, adesea sunt teleghidate și poartă încărcătură atomică, despre care atunci se interesau poate o mie de savanți, o mie de strategii și o mie de oameni politici. Aceasta era în realitate arma secretă, pe

care Hitler n-a apucat s-o facă: vagoanele plumbuite conțineau lemne de foc sau potcoave ruginite. O dată cu el, încercau mulți alții să facă arme atât de redutabile încât să câștige războiul fără întârziere; despre existența și intențiile lor nu se va ști nimic niciodată. În ceea ce mă privește, am cunoștință de existența unora din aceștia, și nu rămâne nici un motiv să nu dezvălui adevărul, deoarece nu poate face rău nimănui. În afară de domnul Pretoreanu, Sobieski și Garibaldi, toți morți de multă vreme, numele celorlalte personaje vor fi schimbate sau ocolite, deși azi sunt și ei pe lumea cealaltă.

* * *

Se știe că domnul Pretoreanu era acționarul unor uzine chimice de pe Valea Rinului, care, în primul război mondial, a furnizat armatei germane yperită, un gaz toxic care a adus multe pierderi armatei franceze. Deși eram copil, fapta, când am aflat-o, a stârnit în sufletul meu multă indignare. În mod ciudat, prestața domnului Pretoreanu a rămas intactă în ochii mei, și mai târziu la fel mi-am împărțit sentimentele față de el, între repulsie și admirație.

Era în vara anului 1934, cu mult înainte de Anschlussul, când domnul Leopold, dentistul meu refugiat din prevedere de la Viena, ajunsese în Australia, continuându-și prevederea, nu fără motiv, ci poate doar prea devreme.

În vara aceea, domnul Pretoreanu a primit vizită, neanunțată decât de la aeroport, a unui personaj venit din Germania, fără alt bagaj decât o trusă de mână. Îl chema von Hasse, numele celălalt nu l-am știut niciodată, fiindcă nu-l știa nici Sobieski. Toate personajele apărute pe urmă, în număr de șapte, erau sau von, sau doctor, nici unuia nu-i lipsea unul din aceste titluri; s-ar fi părut că fără el în Germania oamenii nu puteau să aibă decât o existență anonimă.

După convorbirea domnului Pretoreanu cu von Hasse care a venit cu un taximetru direct în Colentina, unde au avut împreună o convorbire de douăsprezece ore, întrerupte doar de două ori pentru masă, oaspetele nu a mai părăsit niciodată domeniul; mai mult de cinci ani a rămas lipit locului, nimeni din afară nu l-a văzut la față. Într-o fotografie unde apar toți cei șapte, cu domnul Pretoreanu la mijloc, făcută probabil din imprudență, mi s-a părut a-l identifica pe von Hasse absolut intuitiv, ceea ce adesea m-a dus pe calea cea bună, într-un personaj din rândul întâi, pe fața căruia i se citea importanța, fără infatuare. Era un om de vreo cincizeci de ani, înalt, supt, suferind parcă de inaniție, cu gâtul ca un vrej, cu o față prelungă, pleșuv, cu ochelari în rame metalice și cu o bărbuță argintie; n-aveam de unde să știu că era cei mai renumit fizician al Germaniei prehitleriste, intrat în conflict cu nazismul, în primejdie poate să urmeze soarta lui Lavoisier, a cărui valoare nu-l scutise de ghilotină în timpul Teroarei. Într-un laborator finanțat de industria chimică de pe Rin, von Hasse făcea în secret studii în scopul de a dezagrega atomul de uraniu, fenomen posibil, care ar fi pus la

îndemâna marilor fabricanți surse de energie suficiente să învingă o viitoare criză a petrolului, bănuită încă dinaintea războiului, dovadă că tot atunci, în alte laboratoare se studia metoda obținerii unei benzine sintetice. E adevărat că privitor la această substanță Statul Major al Armatei germane, care pregătea din vreme planuri de război, se gândea nu doar la criza petrolului, ci mai ales la o blocadă.

Dacă l-aș fi cunoscut pe von Hasse sau pe vreunul din colaboratorii lui și aș fi avut erudiția lor, acum mi-ar fi ușor să explic cum se desfășurau cercetările lor sub patronajul domnului Pretoreanu. La această colaborare se ajunsese după conferința de douăsprezece ore, când von Hasse consumase doi litri de cafea și fumase o cutie cu douăzeci de țigări Havana, absolut autentice. În ceea ce privește cafeaua, putea să fie o obișnuința, o nevoie, o plăcere, dar dovedea în același timp lăcomie; în Germania, ea era viciul claselor mai înalte, iar berea viciul poporului, ceea ce nu înseamnă că nu existau interferențe.

În pauzele când Sobieski intra cu platoul încărcat de mâncăruri suculente, de mult dispărute din Germania, domnul Pretoreanu, care nu mânca decât pâine prăjită cu ceai fără zahăr, împușca fânțari la fereastră, îngăduindu-i lui von Hasse să se îndestuleze în liniște. Îndestulat e un fel de a spune; după cum se uita la farfuriile goale părea că nu se sătura niciodată, deși totdeauna la sfârșitul mesei își exprima dorința ca o doua zi să aibă o masă mai sobră, bunăoară ouă cu șuncă, englezește, și un biftec, doar atât, cu salată. Sobieski, nelipsit de subtilitate în observarea oamenilor, îi îndeplinea dorința, numai că ouăle erau în număr de cinci, uneori șapte, iar biftecul, cât farfuria, cântărea între nouă sute și o mie trei sute de grame; el nota totdeauna greutatea în registrul bucătăriei. Am dat aceste amănunte ca să pot spune că mai târziu, când lucra în laborator câteodată treizeci de ore fără întrerupere, von Hasse nu mânca nimic, nici măcar un sandviș, nu bea o cafea, nici măcar un pahar de apă, subzista ca fahirii sau ca sihaștrii.

După acea primă discuție, gazda ceru două zile să reflecteze, în care timp Sobieski nu avu o clipă de odihnă, luă legătura prin telefon și telex, aparatură nouă, abia instalată, cu numeroase persoane din Germania, amici sau asociați ai domnului Pretoreanu, folosind firește limbaje convenționale. El nu făcea altceva decât să adune informații despre capacitatea și caracterul oaspetelui, precum și ai colaboratorilor lui viitori, înscriși pe o listă. Pe unul singur dintre aceștia domnul Pretoreanu îl respinse, fără explicație; mai târziu se văzu că avea dreptate să-l suspecteze, măcar pentru motivul că deveni în curând prieten intim al lui Goering, care îl numi inspector peste toate uzinele de aviație. Nu era un motiv sigur să se creadă că ar fi devenit un trădător, poate voise sincer să emigreze și, odată respins, îi rămăseseră numai două soluții, să se sinucidă sau să se adapteze. Nu l-am cunoscut, nu am dreptul să-l judec; poate domnul Pretoreanu se înșelase, dar

cred că paza bună trece primejdia rea, după vorba prea cunoscută, pe care am scris-o de atâtea ori în caietele de caligrafie!

Cele două zile von Hasse rămase la Colentina, într-un apartament de oaspeți, de unde nu făcu niciodată un pas afară; ar fi fost imprudent să circule chiar între zidurile domeniului. Seara, Sobieski închidea discret apartamentul cu cheia, după ce spunea curtenitor oaspetelui: „Pentru orice dorință, vă rog să mă chemați la telefon, indiferent de oră.” Se înțelege că apartamentul, fiind la parter, avea drugi la ferestre, ca toată casa; ar fi fals să spun că fuseseră puși anume; paza bună avea o explicație veche și generală.

* * *

Cei șase colaboratori sosiră pe rând, în decurs de o lună; plecarea din Germania, cel puțin pentru unii din ei fusese anevoioasă, iar drumul nu lipsit de riscuri. Am citit în cărți de toate felurile atâtea aventuri de felul acesta, încât mi-e silă fie și să mă gândesc la ele, necum să le reproduc eu însumi. Sosiră pe căi diferite, unii prin Austria, Cehoslovacia sau Polonia, alții prin sud, trecând de două ori Alpii. Ultimul avu de făcut un periplu aventuros, numesc doar câteva puncte pe unde trecuse, Ancoraje, în Alaska, apoi Tokio, Calcuta, Cairo și Constantinopole.

Îmi pare rău că scopul meu este altul, altfel m-aș ocupa de călătoria lui, mai ales că subiectul îmi place, și aș scrie o carte întregă, ca să abandonez cele ce urmează, atât de dificile și neplăcute pentru mine, mai ales că subiectul plutește în nesiguranță. Din mai mult de zece oameni cărora le-am cerut lămuriri, nici unul nu mi-a dat același răspuns; este adevărat că și datele pe care puteam să le pun la dispoziția lor erau puține și uneori dubioase. Dar nici măcar domnul Pretoreanu, aflat în miezul acestei afaceri, n-ar fi putut să le spună mai multe, admitând că ar fi fost în viață și ar fi vrut să vorbească.

Începuse anul 1935, era imposibil să se vorbească despre uraniul 235, fiindcă nu se cunoștea încă, sau nu se cunoștea bine, și fără el nici vorbă nu putea să fie de fisiunea atomului, adică ruperea lui, care dădea naștere energiei atomice. Și totuși, cineva trebuia să facă începutul. Sunt sigur că au existat numeroși savanți preocupați de acest subiect, nu mă gândesc la statele cu intenții agresive, care aveau în vedere o bombă atomică, urmarea dezastruoasă a dezagregării nucleului atomic, ci pur și simplu de oamenii de știință; unii au eșuat, alții au izbutit, dar cu întârziere, când strădania lor devenea inutilă, astfel că astăzi nimeni nu le cunoaște numele.

Indiferent de multele și gravele întâmplări din a doua parte a deceniului, culminate cu începerea războiului, după dezmembrarea Cehoslovaciei, cu pătımirea Poloniei, cu înfrângerea Franței și trista retragere de la Dunquerque, această dramatică perioadă de timp e marcată, în secret, de pregătirea bombeii

atomice, sub a cărei amenințare, odată produsă prima explozie, s-a derulat a doua parte a secolului nostru, și poate tot cu amenințarea ei se va încheia și mileniul.

* * *

Sunt secrete despre care știe toată lumea, dar nu vorbește nimeni, decât poate, cel mult, pe șoptite; acela al lui Polichinel, bunăoară. Sau cel cu bărbatul care nu știe nimic din ce știe tot satul. Oricât de bine ar fi ascunse secretele, până la urmă cineva află de ele și le divulgă, din interes sau numai din limbuție, afară de cazul când cei interesați îl suprimă înainte ca el să scoată o vorbă. Este oare posibil că în lunga istorie a omenirii, începând cu cea antică, să fi rămas secrete încă nedescoperite? Desigur că nu m-aș hazarda să dau un răspuns la această întrebare, deși impresia mea rămâne negativă; greu mi-aș putea închipui că anumite fapte omenești pot să rămână ascunse ani, decenii sau secole. Ei bine, una din aceste fapte este a domnului Pretoreanu; din 1935 până astăzi, nimeni n-a cunoscut-o, n-a avut nici măcar o idee, și necunoscută ar fi rămas odată cu moartea lui Sobieski, ultimul martor, dacă nu s-ar fi întâmplat să-l fascineze o doamnă cu care odată intrasem într-o cofetărie. Domnul Pretoreanu e mort și el, de asemeni și Garibaldi, iar cei șapte oameni de știință, veniți în secret și în secret dispăruți toți deodată, calcinați până la dezagregare, n-ar mai putea să vorbească decât poate pe lumea cealaltă, de unde nu ne parvine nici o știre.

Rămân numeroși alți martori, oameni care au lucrat la ceea ce se va vedea mai departe, dar ei n-au știut niciodată la ce folosește munca lor, și chiar dacă ar fi auzit vreo vorbă, n-ar fi înțeles-o. În vecinătatea unui sat întreg de lăptari, oameni care merg zilnic la oraș cu faetonul și vorbesc chiar dacă nu sunt flecari din fire, în văzul unei întregi mahalale a Bucureștilor, pe domeniul domnului Pretoreanu s-a construit, ce-i drept la adăpostul păduricii de taxodium, un buncăr adânc, cu trei etaje, cu o suprafață de două mii de metri pătrați, ca o uzină subterană. Camioanele care scoteau pământul din excavație putea să le vadă oricine, și într-adevăr, le-a văzut toată lumea; oamenii au aflat că domnul Pretoreanu sapă o ghețarie sistematică, și nu s-a mirat nimeni. Știau, din auzite, ceea ce îi făcea să se crucească, de aerul condiționat care, în plină vară, menținea atâta răcoare în casă, că țânțarii, adunați roiuri în fața ferestrelor, nu se încumetau să intre; de unde venea atâta frig, dacă nu de la gheață? Și apoi, ghețarii aveau toți cârciumarii din Colentina, pe lângă ei chiar simpli gospodari mai chivernisiți, căci doar nu era mare lucru să faci o groapă în fundul curții, s-o acoperi cu stuf, iar iama s-o umpli cu gheață, râul fiind aproape, doar ce coborai valea. Spre deosebire de ghețăriile obișnuite, cea a domnului Pretoreanu era betonată, nimeni nu avea de ce să se mire, totul acolo se făcea temeinic. Este posibil ca stăpânul domeniului, după conferințele și consfăturile cu von Hasse să fi avut în vedere și un sistem suplimentar de răcire, prin gheață, a apei care circula în interiorul reactorului.

Săptămâni în șir, în iarna anului 1935, când buncărul nu era gata decât în parte, țiganii din Colentina, căruțași din tată în fiu, cu cai mai frumoși decât ai boierilor, căară ră gheață la gospodăria domnului Pretoreanu; îi dădeau drumul pe jgheab și restul nu-i privea, își vedeau de treabă mai departe.

Dar chiar de la început, când reactorul nu era nici măcar în construcție, gheața nu rămânea fără întrebuințare, folosea la sistemul de răcire al casei, cum o să se vadă. Iarna următoare, țiganii umplură din nou ghețaria.

Până atunci, prin martie, la Brăila sosi un vapor panamez, de două mii cinci sute de tone, încărcat cu lăzi de banane de pe Coasta de Fildes, pe adresa unei băcănii mari și renumite, din mijlocul Bucureștilor. Acea băcănie dispărută cu câțiva ani înaintea războiului, se afla pe Calea Victoriei, peste drum de Palatul regal, atunci în curs de mărire și modernizare. Emblema prăvăliei era un câine Saint Bernard, pictat pe firmă, dar existent și în realitate, viu, în carne și oase, stând de obicei în ușa prăvăliei, destul de largă ca să nu împiedice trecerea clienților. În contrazicere cu emblema, băcănia se numea „Ciobanu”, și exista încă în anii când domnul Pretoreanu construia buncărul din Colentina. Renumele ei era atât de mare, încât, după o informație din epocă, un cetățean, având să adreseze o plângere regelui Carol întâiul, scrisese pe plic: „Palatul regal, Calea Victoriei, vizavi de „Ciobanu”.

Domnul Pretoreanu, unul din cei mai bogați oameni din lume, cu preocupările lui multiple, unele ciudate, nu pregeta să finanțeze câteva restaurante de cartier, cu clientela din centru. Am să adaug alte negoțuri la care lua parte, între altele fiind și vestita băcănie „Ciobanu”.

Nimeni nu se miră de bananele venite cu vaporul; băcănia din Calea Victoriei importa adesea mărfuri numite „coloniale”; ca și băcănia „Sasu”, amintită în altă carte, avea depozite de unde se aprovizionau prăvăliile mai mărunte.

După vămuire, marfa fu transbordată în trei șlepuri; un vapor de două mii cinci sute de tone nu putea să meargă mai sus de Brăila, unde se termina Dunărea maritimă, și fură duse până la Giurgiu; de acolo își continuară drumul cu trenul până la București, în gara Filaret, unde băcănia „Ciobanu” avea închiriate magazine și depozite frigorifice. Cincizeci de lăzi din cele vreo două sute fură numaidecât luate în primire de Sobieski în persoană, fiind destinate domnului Pretoreanu. Iarăși nu se miră nimeni, a comanda cincizeci de lăzi de banane pentru invitați și prieteni, sau pentru daruri, nu era o faptă mai extravagantă decât altele, cunoscute, ale destinatarului. Dar acele lăzi nu proveneau de pe Coasta de Fildes, unde oprise vaporul, să încarce banane, ci veneau tocmai din sudul Africii, de la Capetown.

Poate cineva își mai amintește ce amestec avusese domnul Pretoreanu în războiul Angliei cu burii; nu luptase de partea acestora din urmă, ca domnul

Alcibiade, care se afla acolo dintr-o pornire romantică, spre a nu spune cât era totdeodată și de nobilă. Nu luptase nici de partea englezilor, ci se ocupase cu furnizarea de arme, și pentru o tabără, și pentru alta. Oricine ar fi fost învingătorul, el își avea asigurați acolo prieteni. Nu se gândea atunci la cele cincizeci de lăzi, pe care le numesc, pentru început, ciudate, până ce vor deveni misterioase; gândul lui se ducea la minele de diamante, și, într-adevăr avea acum un mare amestec în ele.

Cele cincizeci de lăzi cuprindeau un oxid de uraniu, două sute cincizeci de kilograme fiecare, presat într-un calup pus la mijloc. Cum nu ocupa nici o zecime din volumul lăzii, golul era umplut cu talaș și cu paie. O ladă plină cu minereul acesta, mai greu decât plumbul, n-ar fi putut s-o ridice o macara dintr-un mic port de la Dunăre, și chiar dacă ar fi ridicat-o, i-ar fi sărit fundul. Așa, cântărea exact cât o ladă cu banane. Întreg acest stoc special, care nu se deosebea prin nimic de restul încărcăturii, avea aceleași inscripții cu vopsea neagră, aceleași etichete, toate cu viza vămii, fu urcat în cinci camioane, din cele care cărau gheață iarna, toate ale unor slujitori devotați domnului Pretoreanu și după ce trecură prin București cu bine, ajunseră în Colentina ziua nămiaza mare, fără să mire pe nimeni. Camioanele intrară în pădure și merseră de-a dreptul la ghețarie. În afară de plata convenită, camionagiii primiră câte cinci sute de lei din partea lui Sobieski.

— Nu desfac lăzile acum, le spuse acesta, dar iată, cumpărați banane de la băcănie și duceți-le copiilor!

Fiecare din acești oameni povestiră acasă cum puseseră bananele în ghețarie, și ce filotim fusese negustorul. Dacă ar fi trebuit să depună mărturie undeva, n-ar fi declarat altfel.

Un vagon cu grafit expediat la București în gara de mărfuri, de către o uzină aflată mi se pare pe lângă Copșa Mică, nu putea să mire pe cineva mai mult decât bananele. Ce era decât un praf de cărbune, în saci banali, combustibil de calorifer, destul de folosit pe vremea aceea? Existau chiar aparate speciale, care alimentau automat cazanele, dozând cărbunele după temperatura dorită. Am văzut eu însumi o asemenea instalație, într-o vitrină de pe Calea Victoriei, la sediul unei Societăți miniere.

Aceleași camioane din Colentina merseră la gară ziua nămiaza mare și aduseră sacii, în două transporturi; înainte de a cădea seara, treaba era terminată. Din prudență, cărbunii fură depozitați în magazia aflată la subsolul vilei, alături cu caloriferul. Nimic din toate acestea, e limpede, nu putea să stârnească vreo bănuială. Iar pe urmă, nimeni nu avea cum să vadă că zece nopți la rând, Sobieski și Garibaldi cărară sacii cu roaba, la buncăr, distanță de două sute de metri. Era o

corvoadă pe care nimeni n-ar fi acceptat-o fără un devotament nelimitat față de domnul Pretoreanu.

Într-una din halele buncărului, cei șapte oameni veniți din Germania, și de care nu știau nici servitorii, cu atât mai puțin vecinii, se îndeletniceau în acest timp cu o muncă brută, nepotrivită nici cu pregătirea lor, nici cu năzuințele unor oameni de știință, destinați nu să manevreze materia, ci să-i descopere misterele. Astfel, începeau prin a fărâmița cu ciocanul calupurile de uraniu, apoi, după ce îl dădeau prin sită, îl puneau în forme cilindrice, de zece centimetri lungime, ca să fie ușor manevrabile, cu diametrul de numai doi centimetri și jumătate, făcându-l compact cu ajutorul unei prese hidraulice.

Această muncă dură luni de zile, aveau de făcut mii de asemenea pastile. Sunt amănunte peste care aș putea trece, dar cine știe când voi mai avea ocazia să povestesc cum se construia, la începuturi, un reactor atomic. Scopul lui fiind experimental, nu avea nici pe departe dimensiunile obișnuite astăzi; ca aspect părea un cazan banal, cu diametrul cam de cinci metri, montat într-o extremitate a buncărului, la etajul cel mai de jos și, cum avea înălțimea egală cu diametrul, ajungea la etajul de deasupra, în locul unde în planșeu era prevăzută o întrerupere pe măsură. Interiorul lui era ocupat de țevi verticale, de zece centimetri în diametru, cu un anumit spațiu între ele, fixate la un cap și la altul printr-o rețea de bare metalice, sudate. Spațiul dintre țevi era plin cu praf de grafit, presat pe sus, în chipul cel mai primitiv, cu bastoane lungi de cinci metri; grafitul nu avea alt rol, decât să fie un moderator de temperatură.

Cu ce a mai auzit ici și colo în câteva decenii de existență a reactorului atomic, și cu ce se mai adaugă în această pagină, orice om, cu un cât de mic spirit tehnic, va înțelege că emanația de căldură a uraniului trebuia menținută în niște limite moderate.

Tot acest ansamblu ar fi trebuit să fie de oțel inoxidabil, dar se renunțase la el, deoarece se făcea doar o experiență, fără prea multă durată, care, dacă nu dădea rezultate din capul locului, nu avea de ce să fie continuată multă vreme.

În sfârșit, în țevi se introduceau tecile metalice cu pastilele de uraniu; aripioare sudate pe ele din loc în loc le făceau să fie centrate și imobile. Iar între ele și țevile pomenite mai înainte, circula apa de răcire, în cazul descris furnizată de pompa dinainte existentă, pentru udatul florilor, cărora domnul Pretoreanu le arăta multă dragoste. De altfel nici nu trebuia mai multă apă decât pentru a înlocui micile pierderi, fiindcă altminteri ea se mișca într-un circuit închis ermetic, cu ajutorul a două capace etanșe, fixate la cele două extremități ale reactorului.

Cu aceste lămuriri sumare, cred că oricine poate să înțeleagă rolul reactorului: el furniza căldura necesară, între două și patru sute de grade Celsius, care, prin ansambluri intermediare, ușor de a fi imaginate, deci inutil să mai fie

descrise, punea în mișcare turbina generatorului, ca orice sursă de aburi sub presiune. O asemenea instalație experimentală, cam de zece tone de uraniu, putea să producă unul până la doi megawați; chiar dacă ar fi dat numai a mia parte, o câțime, pentru mine experiența era reușită.

Pentru a lămuri care era deocamdată bugetul acestei întreprinderi secrete, am de spus, după informația lui Sobieski, că buncărul, cu anexele lui, de care n-am vorbit încă, înghițise peste cinci milioane de lei, prețul unui bloc cu douăzeci de apartamente luxoase. Vaporul costase șapte mii de dolari, trenul de la Giurgiu o mie cinci sute de lei plus cinci mii bacșișuri, iar cel de la Copșa Mică de vreo patru ori pe atâta. În sfârșit, camioanele reprezentau și ele o cheltuială de opt mii, plus ce le dăruise Sobieski țiganilor, să cumpere banane. (Bineînțeles, acești bani de dar căpătară altă destinație, n-am să spun basamac, cum s-ar crede, ci ovăz pentru cai, ceea ce mă bucură și chiar mă înduioșează.) Iar ce era mai necesar și mai prețios, uraniul, nu costa la data aceea decât sub un dolar kilogramul; grafitul, o mie de lei tona. Iar amândouă, puse să conlucreze în condițiuni la care nimeni nu se gândea să ajungă, ar fi putut să pulverizeze jumătate din capitala țării.

* * *

Aici, după o ezitare destul de lungă, am de exprimat o rezervă, bănuiala pe care o las deocamdată în suspensie că, în contradicere cu credința exprimată de mine puțin mai înainte, gândul domnului Pretoreanu mergea mai departe. Deși Sobieski n-a vrut să confirme, ci a negat cu vehemență, ceva mi s-a părut suspect la el, fiindcă mai înainte avusese o ezitare, iar în monoculul lui apăruse o pată opacă. Nu știu dacă voi ajunge să am și dovada, se pare însă că domnul Pretoreanu, fără a urmări să realizeze o bombă atomică în buncărul din Colentina, se gândea în schimb să-i vândă secretul sau să-l exploateze în scopuri politice.

* * *

Pe cei șapte savanți nu i-am văzut niciodată și nici măcar nu le cunosc numele. Singurul pe care cred că l-am identificat într-o fotografie găsită la Sobieski, era șeful echipei, fizicianul von Hasse; poate privirea mea prea curioasă l-a făcut pe Sobieski să-mi ia fotografia din mână și s-o ascundă, fără nici o rațiune de altfel, atâta timp cât nici unul din personaje nu mai exista, nici măcar într-o groapă la cimitir sau într-o urnă la crematoriu.

Cum am spus, toți aveau sau un titlu de noblețe, sau un doctorat în științe; informația aceasta era eronată în parte, doi din ei fiind simpli laboranți, cu multă experiență, dar fără studii superioare, ceea ce Sobieski și Garibaldi neștiind, li se adresau cu aceleași formule ca tuturor celorlalți.

Mai multe despre ei n-am aflat, decât că nu ieșeau niciodată din casă decât noaptea, când se plimbau pe alea asfaltată, până la păduricea unde se construia buncărul. Garibaldi stătea totdeauna de pază în preajma lor, atent la

orice mișcare sau zgomot. Dar nu se auzea decât rumoarea orașului, iar din sat chiotul unui bețiv, un lătrat de câine și cântecul cocoșilor, la orele lor știute. Peste împrejmuirea de zid, înaltă de doi metri și jumătate, cu sârmă ghimpată deasupra, n-ar fi putut să treacă nimeni și chiar de ar fi încercat cineva, erau sonerii de alarmă. Cât despre servitori, odată ce își terminau treburile, seara, nu mai puteau să iasă din camerele lor, aflate pe un coridor la subsol; ușa coridorului o încuia Sobieski, și tot el o descuia dimineața. Ferestrele camerelor, cu drugi, ca în toată casa, dădeau spre poartă, unde nu aveau ce să vadă decât limuzina domnului Pretoreanu, care se întorcea din oraș, uneori noaptea, la ore ciudate, chiar după al doilea cântat al cocoșilor; erau nopțile când îl chema pe Jordie în palatul de pe Calea Victoriei, să-i dea dispoziții, sau îl invita la vreuna din acele reuniuni diavolești, când îl supunea la umilințe omenești insuportabile, de față cu oaspeții. Jordie își plătea scump situația, dar dacă am spus că umilințele lui erau omenește insuportabile, am de adăugat că el, în reacțiunile lui nu trebuia judecat ca un om, fiind în realitate os din osul Satanei, ce-i drept la altă scară decât domnul Pretoreanu.

De multe ori acesta își însoțea personal la plimbare oaspeții, iar pe urmă, retrași în biblioteca de unde nu putea răzbi afară nici o rază de lumină pe ferestrele acoperite, întreținea cu ei discuții tehnice, se interesa de activitatea lor, și, fără să aibă o pregătire specială, nu rămânea în afara subiectului, punea întrebări, primea răspunsuri, le urmărea cu atenție, însă nu-și îngăduia să dea sugestii, nu avea atâta competență, care nici n-ar fi fost necesară.

Rar stătea la masă cu oaspeții săi, îl interesa prea puțin mâncarea, în schimb se îngrijea să nu lipsească nimic, ceea ce lor li se părea un miracol, după restricțiile din Germania. Aici mâncau friptură la cuptor la toate prânzurile, iar seara biftec la grătar, dacă nu aveau alte dorințe. Îi servea Sobieski și Garibaldi, amândoi cu mânuși albe pe mână. Cineva și-ar putea închipui că secretarul domnului Pretoreanu se simte înjosit în rolul acesta, pe care de altfel îl îndeplinise totdeauna și în palatul de pe Calea Victoriei. Iată o părere greșită; să aduci mâncarea la masă e o îndeletnicire omenească nu lipsită de satisfacții; e destul să mă gândesc la Cornelia, nevasta lui Trandafil, ce fericită era, în tinerețea ei, când stătea cu părinții și venea de la bucătărie în odaia mare cu oaspeții, aducând pe un taler de alamă oala cu sarmale, apoi purcelul de lapte rumenit la cuptor, cu un smoc de pătrunjel în gură, dacă era Crăciunul, și mielul, dacă era Pastele.

Pe liniile aeriene din Spania, poate și în alte părți, dar n-am băgat de seamă, ofițerii naviganți, după decolare își puneau bluze albe în locul tunicilor și serveau la masă, curtenitori și cu un zâmbet cald pe față; rămâneau la locul lor numai pilotul și radiotelegrafistul. S-ar putea crede că Spania, fiind o țară mai săracă decât altele, trebuia să facă economie la toate, chiar și la personalul de

serviciu al liniilor aeriene. Eu am socotit că ofițerii serveau la masă din curtoazie, ca niște gazde. La fel socotesc și în ceea ce îl privește pe Sobieski. N-am mai spus, e de la sine înțeles, că bucătarul și ajutoarele lui nu-și băgau niciodată nasul în sufragerie, era un consemn strict, nu știau ce oaspeți sunt la masă, datoria lor era să pregătească bucatele.

După ce buncărul fu gata, o parte a primului subsol fu amenajată ca locuință, șapte camere, fiecare cu baia ei, iar la mijloc o încăpere mare, sufrageria, fumoarul, biblioteca și un colț de muzică, unde, în afară de un pian Playel, la care nu cânta nimeni, pus acolo mai degrabă pentru a crea o atmosferă de familie, exista un gramofon modern, cu amplificare electromagnetică, și un raft cu discuri; nu cred că trebuie să spun ce cuprindeau acestea, dar cine voia să asculte, avea de unde alege.

Fiindcă am vorbit despre atmosfera de familie, e bine să spun că nu știu absolut nimic despre viața acelor oameni, dacă aveau neveste, copii, rude; îmi închipui mai degrabă că erau singuri, altfel cu toată viața grea din Germania, cu toate primejdiile iminente, ar fi rămas lângă ai lor, să le împărtășească soarta. La un singur milion de oameni, ca să iau o cifră modestă, căci nu-i nevoie de una mai mare, sunt, cu siguranță mult mai mulți decât șapte oameni fără familie. Pe baza acestei condiții își alesese von Hasse colaboratorii. Și mai era o condiție, se înțelegea de la sine, toți șapte îl urau de moarte pe Hitler; toți ar fi vrut să-l vadă în spânzurătoare.

În camere nu intra lumina zilei, cu atât mai puțin soarele; oamenii înțelegeau, erau într-o misiune de sacrificiu. Și apoi, într-un lagăr de concentrare nu le-ar fi fost mai bine. Aveau aer condiționat, căruia nu-i lipseau aerosolii și nici miresele naturii, iar cât ei lipseau, se aprindeau lămpi cu raze ultraviolete, inundând toate colțurile camerei. Mâncarea o aducea Garibaldi, cu căruciorul electric, care cobora apoi cu ascensorul într-un oficiu de lângă sufragerie, unde aștepta Sobieski, cu mânuși albe pe mână.

* * *

Se înțelege că la data când echipa se mutase în buncăr, ultimul lucrător plecase și altul n-avea să mai apară acolo. Camerele le deretica Garibaldi, iar în laboratoare și în halele subterane, curățenia se făcea cu aspiratoare automate, fără a fi nevoie de intervenția omului. Am de adăugat câteva detalii de organizare; la început mi s-au părut exagerări maniace, pe urmă le-am înțeles rațiunea și sper că va înțelege-o oricine. Din capul locului, toată îmbrăcămintea oaspeților, lenjeria și obiectele personale, până la stilou și brichetă, spre a nu mai aminti ochelarii, inelele, brelocurile fură distruse, arse în cazanul caloriferului și cenușa aruncată în mlaștină, după ce fu trecută prin sită, spre a nu rămâne nici un rest identificabil; puținele și infimele reziduuri, chiar dacă nu puteau să ducă la o presupunere, se

arseră a doua oară, la temperaturi mai înalte. Toate acestea fură înlocuite cu produse indigene, de pildă hainele și lenjeria luate de gata, în stocuri destul de mari ca fiecare să-și găsească măsura.

Până ce noua lor locuință să fie gata, savanții, găzduiți în vila de la intrare, nu statură degeaba, își completară studiile, se puseră de acord cu privire la procedeele de folosit, sfârșite cu întruniri săptămânale, dări de seamă și conferințe la care, cum spuneam, adesea lua parte și domnul Pretoreanu.

Venise a doua vară de când ei se aflau acolo, materialele erau adunate, puteau să-și înceapă activitatea practică. Ne aflam la jumătatea anului 1936, nemarcat de nici un eveniment internațional care să atragă atenția. Nu pun la socoteală activitățile secrete ale diferitelor state, iar în state activitatea unor diferite partide, pentru că nu mă bizui pe informații sigure. Toate uneltirile însă aveau să se dezvăluie într-un an și jumătate, cu câteva semnale de alarmă mai înainte. Deocamdată, în vara anului 1936, peste domeniul domnului Pretoreanu domnea o pace deplină. Toate manevrele și vânzoleala din vara trecută erau uitate, nimeni nu se mai gândea la ghețarie, camioanele țiganilor din Colentina făceau alte transporturi, domnul Pretoreanu înota în piscină, își punea un halat, vâna câțiva țânțari, din plăcere, fără gândul că ar putea să-i stârpească, pe urmă se așeza într-un șezlong, în fața ușii de la terasă și citea până seara. Țânțarii nu-l atacau, îi știau de frică.

Dar cu o vară mai înainte se întâmplase acolo ceva, care dacă nu schimba cu nimic viața domnului Pretoreanu, avea să ocupe primul loc în această carte, îndepărtându-mă fără voia mea de ceea ce prevăzusem.

3

Într-o zi, domnul Pretoreanu auzi de peste apa Colentinei un cântec de privighetoare. Îl auzise de mai multe ori, fără să-i dea importanță, sau mai degrabă luându-l drept o închipuire, fiindcă privighetorii nu cântă decât seara, după căderea întunericului. Acum însă cântecul era prea limpede ca să treacă nebăgat în seamă, sau atenția lui se trezise, încât lăsă cartea pe genunchi și ascultă, cu tot mai multă atenție.

S-a asemuit de atâtea ori un anumit glas de femeie cu cântecul privighetorii, încât greu m-am decis să folosesc comparația, și numai când am socotit că devenise obligatorie. Cânta o fata dincolo de apă, nu cântec definit, ci o înșiruire de triluri, atât de melodioase și clare că semănau într-adevăr cu glasul privighetorii.

După ce se încredința că nu-l înșeală urechea, domnul Pretoreanu agită un clopoțel de argint, care era un semnal pentru Sobieski.

— Adă două binocluri! îi porunci acestuia, când îi auzi pașii.

Pentru Garibaldi folosea un clopoțel de alamă.

Domnul Pretoreanu privi cu binoclul și descoperi, printre stuf și sălcii, într-o grădină de zarzavat din partea cealaltă a apei, o fată destul de crescută, să fi avut vreo optsprezece ani, nălțuță, mlădie, cu părul tăiat scurt la spate și în față căzut pe frunte, într-o bluziță albă cu mâneci scurte, ca o fustă neagră, sumeasă, de îi lăsa picioarele goale o palmă deasupra genunchilor; fata scurma cu săpăliga pământul între șirurile de roșii, care îi ajungeau până la umeri, și ar fi întrecut-o, să nu fi fost atât de încărcate, că se îndoiau aproape să rupă aracii. Se cunoștea că pământul era bun, lucrat bine, și legumele îngrijite. Ceva mai sus, un om în vârstă, cu o cămașă peticită, cu o pălărie de pai gros, făcută în casă, săpa straturile de varză, învecinate cu cele de ardei gras și de vinete.

Era pe la patru după-amiază, nu venise încă ora când se udă grădina.

— Pune binoclul la ochi, îi porunci domnul Pretoreanu lui Sobieski, și uită-te la fata din față. Ea cântă?

— Ea! încuviință Sobieski.

— Cum ți se pare?

— Nu pot să judec; așa ceva n-am mai auzit.

— Știi cine este?

— Nu, dar mă duc să aflu.

— Adă și niște roșii, proaspete! îi porunci domnul Pretoreanu.

Sobieski luă un coș de papură, coborî la debarcader și se urcă în barcă.

Nu era o barcă de promenadă, nu s-ar fi potrivit cu locul, ci o lotcă neagră de smoală, pentru felurite corvezi, folosită mai ales la cules nuferi și alte flori de apă. Domnul Pretoreanu aștepta ca mai întâi să se asaneze apa Colentinei, ceea ce obținuse să se pună în planul primăriei, și pe urmă avea să aducă de la Reghin felurite ambarcațiuni, giguri, caiacuri, le și comandase. Ce rămânea caracteristic la omul acesta era importanța pe care o dădea preocupărilor lui secundare, socotindu-le egale cu cele mai importante, cu cele esențiale ca, de pildă, experimentarea pilei atomice.

Peste un ceas Sobieski se întoarse, avea coșul încărcat cu roșii cum nu se vedeau pe piață, rotunde, aromate și tari ca merele. Cât o privește pe fată, nu se gândea că stăpână-su ar fi avut o dorință ascunsă; îl cunoștea prea bine, nu-l interesa decât glasul ei, de aceea nu socoti nepotrivit s-o aducă pe ea însăși, în locul oricărei alte informații care, oricum, ar fi fost incompletă. Ea acceptă, fără ezitare, dar spuse că nu era nevoie să meargă cu barca, va veni înot, puțin mai încolo. Era, sau poate părea mai puțin inocentă, știa că place bărbaților și aștepta ca însușirile ei să dea roade. Nu știa cine era proprietarul domeniului de peste apă,

un om de seamă, fără doar și poate, și nu se mira că el dorea s-o cunoască. În ceea ce o privea, nu-i era teamă că n-ar ști să se poarte, cunoștea oamenii.

La vârsta ei se și gândea la un plan de viață, dar deocamdată făcea grădiniarie, cu un om de ajutor din vecini; taică-su murise cu un an înainte. Cel mai mult îi plăcea să meargă la piață, cu legumele. A avea o căruță cu un cal, o iapă murgă, o înhăma singură, în timp ce omul, moș Ghirnoagă, poreclit Turcalete, încărca marfa. La piață veneau să cumpere mai mult femei, cucoane, servitoare, bucătărese, mahalagioaice și toate o priveau cu răceală, cu ironie sau chiar cu dispreț, fiindcă prea era tânără, prea frumoasă, și pentru vârsta ei prea îndrăzneată; era sigură și pe ea, și pe marfă, și nu degeaba, nimeni n-ar fi putut să le întrecă. Altminteri părea mai degrabă o proastă negustoreasă, nu-și îmbia cumpărătorii, nu lăsa din preț, ținea o garoafă în gură și vorbea nepăsătoare, cu ochii în altă parte: „Dacă vă place, luați fără tocmeală, dacă nu, lăsați-mă-n pace!” „Образнито!” îi răspundea câte o cucoană.

În loc să se supere, fata îi zâmbea, cu garoafa în gură, lăsând să i se vadă un șir de dinți sănătoși, care păreau și mai albi pe fața ei oacheșă. Cucoana se înfuria, mai ales dacă avea nenorocul să fie știrbă sau cu dantura urâtă, cum se întâmplă ori din naștere, ori de la o vârstă înainte. Dar n-avea ce face, își vedea de drum spumegând și înveninându-și ficatul.

Fetei îi plăcea la piață fiindcă vedea lumea, se uita la oameni, îi cântărea din ochi, își dădea seama despre toți numai dintr-o privire, ce-ar fi în stare să muncească și câți bani ar face; dar și mai mult îi plăcea s-o vadă lumea, chiar dacă nu avea nici un câștig, de la nimeni. Socotea fără îngâmfare că prețul ei puțin ar fi putut să-l plătească, ea n-ar fi scăzut un ban, cum nu scădea la legume, chiar dacă uneori rămânea cu o bună parte din marfă nevândută; pe aceea o împărțea în drum, cui avea ea chef, o dădea cu amândouă mâinile.

Care era țelul ei în viață îl cunoștea prea bine, să întâlnească un Făt-Frumos, chipeș și bogat pe deasupra; până atunci se iubea frățeste cu un băiat din vecini, fecior de lăutari, cu care făcuse clasele primare. El mersese mai departe, terminase patru clase de liceu, acum era la Conservatorul de muzică, învăța să cânte la vioară, pe note. A avea bicicletă, duminica ieșeau să se plimbe, o lua pe cadru, pe la Toboc, pe urmă coteau de-a lungul căii ferate și mergeau spre Constanța, fără să știe cât era de departe și dacă au să ajungă vreodată acolo. Sigur că nu puteau merge prea departe, cu bicicleta împovărată; se opreau la umbra vreunui crâng și dormeau cu fața în sus până venea soarele să-i trezească. Ea aduna ban pe ban din ce socotea să pună deoparte când se întorcea de la piață; într-un an putu să-și cumpere bicicleta; acum mergeau mai ușor și ajungeau mai departe.

Pe el îl chema Marian, nume pe cale să se răspândească printre țiganii din marginea orașului, care atunci nu veniseră încă în centru. Ștefania îi spunea Micu, fiindcă îl simțea mic pe lângă ea, deși aveau aceeași vârstă, și părea mic, într-adevăr, având o fire delicată și supusă, de parcă ea ar fi fost băiatul, și el fata; dar, dându-i acest nume, căci Mariani erau prea mulți în cartier, pe urma în școală, ea nu se gândea cătuși de puțin să-l minimalizeze, ci doar să-l alinte, și într-un fel să-l facă mai al ei, să-i lege o verigă de suflet. De altminteri, de la o vârstă destul de crudă se împăca greu cu numele oamenilor, pe-al multora ar fi vrut să-l schimbe, și nefiind posibil, le dădea porecle ca lui Moș Chirnoagă, de pildă, căruia îi spunea Turcalete, nu fiindcă i-ar fi plăcut mai mult, ci fără nici o explicație, sau cu o explicație ascunsă. Ei însăși își schimbaseră numele, din Ștefana, tipic într-un cartier cu lume modestă, în Ștefania, de parcă ar fi simțit în el moda franceză, care atrăgea clasa cultă a societății; sub acest nume avea să devină celebră, îl păstră până la moarte și chiar după aceea, căci a rămas scris pe piatra ei funerară și în diferite cărți de memorii ale contemporanilor.

Cu Micu, băiatul din vecini, care avea să fie prima ei dragoste, începuse prin a se plimba seara pe stradă, când aveau amândoi vreo paisprezece ani. În anul următor se întâlneau jos în grădină, pe malul Colentinei. Ștefania era atunci cam speriată, stătea numai până ce tatăl ei, care trăia încă, își fuma luleaua sus, pe prispa casei, pe urmă fugea la deal și aștepta seara următoare. Pe stradă se țineau de mână, mai mult nu îndrăznea nici unul, nici altul. În grădină, dacă se așezau pe iarbă, în întineric, rămânea între ei o jumătate de metru. Dar ar fi putut să stea așa cu ceasurile, nu vroiau altceva decât să se știe acolo, unul lângă altul și să viseze la o zi viitoare. Amândoi își închipuiau ce avea să se întâmple odată, Ștefania nu era fățarnică, îi spuse deschis băiatului că înainte de optsprezece ani n-o să fie, așa i se părea cuviincios, mai înainte ar fi însemnat nestăpânire de sine sau, și mai rău, stricăciune. În același timp simțea nevoia să fie mai aproape de țigănușul ei, să-l ia în brațe, numai că îi era frică, nu de el, ci de ea, să nu se piardă cu firea.

Într-o seară, când el pleca și îl duse până la porțiță, îl ținu o clipă de mână; erau înghețați amândoi, deși vremea părea călduroasă.

— Vreau să-ți spun ceva la ureche! îi șopti, apropiindu-se.

N-avea nimic să-i spună, îl sărută pe obraz, dintr-o pornire irezistibilă. Obrazul lui era tot rece, la fel de înghețat ca mâna, dar ei parcă îi arse buzele. Fugi în casă, și plânse cu fața ascunsă în pernă. Era fericită și în același timp cuprinsă de groază; în făptura ei se trezea o dorința care se născuse singură și se temea că n-are s-o poată învinge. Împlinise abia șaisprezece ani, mai avea doi, până la termen. Știa că o să-și respecte hotărârea și în același timp își dădea seama că va avea să lupte din greu cu ea însăși. Dacă el ar fi făcut un gest mai hotărât, ar fi găsit motivul să-l ocolească. Dar numai la gândul că nu l-ar mai fi văzul, că nu

l-ar mai fi întâlnit seara în grădină, simțea cum se înăbușă. Îl iubea, avea dovada în ceea ce simțise când îl sărutase pe obraz, lângă ureche. Era locul unde și-ar fi pus capul să doarmă cu el noaptea.

Am povestit acest zbucium al fetei, ca viața ei următoare să fie înțeleasă mai bine. Soarta băiatului nu mă interesează, deși nu avea o fire banală.

Veni toamna când nu se mai puteau întâlni în grădină; Ștefania socoti că o apăra o forță cerească, fiindcă nu s-ar mai fi putut apăra singură. Acum se plimbau pe străzi, cu pelerina pe umeri, ținându-se iarăși de mână. Ea vedea ploaia curgând pe obrazul lui, dar știa că nu va pute șterge urma acelei sărutări, care și azi îi mai înfiora buzele.

Iarna trecu, aduse zăpezi și geruri, punând între ei stavile grele. Primăvara, când se încălzi afară și se usca iarba, nu mai era nici un motiv să nu se întâlnească în fundul grădinii. Ștefania stătea întinsă pe spate și își mușca buzele. „De ce nu face nimic, se întreba, dar cu groază, de ce nu pune mâna pe mine, ca să am de ce fugi în casă?” Nu se mințea deloc în aceste gânduri, și totuși înțelegea că să fi fugit ar fi însemnat să moară. „Marian, cioroiule, Micule, îi vorbea în gând, cu o tandrețe gravă și dureroasă, tu ești alesul meu pe vecie. Cine dracu’ mi te-a scos în cale, să am după ce plânge când am să mă mărit cu altul?”

Pe atunci nu se gândea să fie contesă, dar știa că taică-su, și nașul ei, și toate rubedeniile nu i-ar îngădui să se mărite cu un pui de țigan, scripcar din cei care cântă pe la nunți, îndurând jignirile nuntașilor beți, care își îngăduie orice, dacă i-au lipit o sută de lei în mijlocul frunții. Ea nu știa nimic despre muzică, asculta sârbe și hore, la radio, sau cel mult romanțe, avea mâncărimi de piele când dădea peste un concert simfonic, i se părea făcut pentru oameni din altă lume.

Îl domina prea tare pe Micu, el era prea subjugat de ea ca să i se împotrivescă în vreun fel, accepta chiar ideile ei jignitoare, cum scripcarii îndură jignirile celor ce le lipesc sută de lei pe frunte. Cum ar fi putut-o convinge că el va cânta nu într-un taraf, ci într-o orchestră simfonică, și odată ar putea să fie chiar solistul concertului, primul între toți ceilalți?

Dragostea Ștefaniei, crescând tot mai fierbinte, mai adâncă, mai dureroasă avea imprimată pe ea pecetea despărțirii; dar mai înainte, tot ce-i al dragostei trebuia să se împlinească, nu-l dorea decât pe el și voia ei avea să și-o arate, la vremea pe care singură o hotărâse.

Încă o vară trecu, în aceeași înfrânare dureroasă; reținerea Ștefaniei nu pornea din simțăminte morale, nu le cunoștea și oricum n-ar fi vrut să le recunoască; fetele de vârsta ei întârziiau numai dacă erau proaste, și nu-i de mirare că primele începeau cele urâte, dădeau și ele ce puteau să dea, dacă le lipsea frumusețea. Ea se apăra din orgoliu, știa cât era de frumoasă, și cine voia s-o câștige trebuia să plătească din greu, în așteptare și chinuri, fără să țină seama cât

se chinuia ea însăși. Căci îl iubea tot mai puternic, aștepta înnebunită seara, să se întâlnească, iar când erau alături, pe iarbă, ceva în ființa ei se făcea de piatră, deși îi ardea pielea și avea inima ca o flacără.

În vara aceea se pripășise în teiul lor de lângă casă o pereche de privighetori, care, după ce seri de-a rândul își încercară glasul, parcă nesigure și neînvățate, se puseră să cânte de ieșeau vecinii din case, să le asculte. Până atunci Ștefania nu auzise niciodată o privighetoare; i se înfiora tot trupul. Micu, pe lângă vioară și firește teoria muzicii, învăța la conservator armonia, contrapunctul și compoziția; era abia în anul al doilea, nici unul din profesori nu-l remarcase. Într-o săptămână scrisese un contrapunct pe două voci, două viori, în care se strădui să redea trilarurile privighetorii. Profesorul notă pe marginea compoziției: „Corect, dar banal!” Nici nu putea fi altfel, glasurile păsărilor nu se imită, ceva le lipsește, de aceea în muzică apar contrafăcute. Ce naiv sună chemarea cucului într-o simfonie! În schimb izbuti Ștefania, izbuti pe deplin și pe neașteptate, ca prin miracol.

Era în septembrie, toată vara ascultase privighetorii, acum se înmulțiseră, făcuseră pui sau veniseră și altele, aveau cuiburi în mai multe locuri din luncă, dar seara se adunau toate în teiul grădinarului. Pentru Ștefania, fără ca ea să bănuiască, era o predestinare; le asculta răscolită, în trup și în suflet. În unele clipe ar fi vrut să întindă mâna spre Micu, să-l tragă aproape, nu mai putea să lupte, împlinea șaptesprezece ani în noiembrie și până la optsprezece mai avea de așteptat cincisprezece luni, din ce în ce mai lungi și mai grele, și îi era din ce în ce mai frică să nu-și calce cuvântul.

Niciodată nu se gândise cum îndura el așteptarea, seară de seară venea la ea în grădină, nu se întâlnea cu alte fete, era sigură că nu se atinsese de nici una, s-ar fi cutremurat pământul, s-ar fi revărsat Colentina și privighetorii și-ar fi pierdut glasul.

Într-o seară el spuse:

— Nu mai pot de cald, mă duc să intru în apă.

Cât fusese vară înotau amândoi, se dezbrăcau departe unul de altul și se întâlneau în apă fără să se atingă. Acum însă vremea se răcorise, pe el îl chinuia poate altă căldură, pe care totdeauna o ținuse ascunsă.

Atunci, prima oară, Ștefania dori să-l vadă cum era fără haine. Până acum îl ghicea, de astă dată vroia să-l privească, era și o nevoie, și o obligație.

— Dezbracă-te aici; să nu-ți fie rușine!

El se supuse, dar ea nu-l văzu, parcă își pierduse vederea, o orbea dorința, era singurul simț care îi rămăsese, în afară de auz, privighetorii îi cântau în ureche, și cântecul lor i se răspândea în tot trupul. Și așa, dintr-o dată, simți că avea darul să le imite, se ridică, în timp ce el se arunca în apă, și începu să cânte

odată cu privighetorile. Izbuti de la primul tril, și nu avu nici o ezitare la celelalte, era atâta desăvârșire în glasul ei, că ai fi luat-o drept o privighetoare adevărată. Dovadă că și păsările se opriră s-o asculte, apoi, după o tăcere, întâi una, apoi alta zburară din tei și veniră aproape, se așezară în iarbă, lângă ea, că ar fi putut să le prindă cu mâna, în vreme ce ele o priveau mirate. Și nu-și puteau exprima mirarea mai bine, decât în trilurile lor întrebătoare. Ele întrebau și ea le răspundea, pe înțelesul lor, dovadă că dialogul continua, fără oprire.

Oricine ar fi fost acolo ar fi socotit că fata se născuse privighetoare, și un vrăjitor o prefăcuse în făptură omenească. Una după alta veniră toate privighetorile, se așezară în iarbă și dădură drumul glasului, secundând-o pe fată, înconjurând-o cu întrebări și cu exclamații. Când ea păși spre malul lacului nu se speriară, nu-și luară zborul, ci se traseră în lături, făcându-i loc să treacă. Nu era lună, dar stelele dădeau destulă lumină ca să-l vadă pe Micu apropiindu-se înot, printre nuferi. Când el ieși din apă, privighetorile zburară în teiul de lângă casă, unde rămaseră amuțite.

Ștefania își scoase bluza.

— Șterge-te cu asta să nu te prindă frigul!

Își scoase tot de pe ea și se întinse în iarbă, fără să regrete că își călca legământul; regreta numai că nu îl călcase mai devreme.

— Vino să te încălzesc! mai spuse.

Apoi rămase mută, ca păsările ascunse între ramurile teiului; dar, ca și ele, avea în gât triluri de privighetoare.

* * *

Nu fusese un vis, nici un miracol de-o seară; Ștefania imita cântecul privighetorii, oricând îi venea dorința, nu putea să se înfrâneze, dădea drumul la glas chiar la lumina zilei. Nici unul din ei n-avea timp liber decât seara, rămâneau împreună numai duminicile, dar atunci nimic nu putea să-i despartă, nici ploaia, nici frigul. Cât despre oameni, n-aveau decât să vorbească. Și vorbeau, se înțelege, vecinii și rudele, cum își închipuise chiar ea, ar fi trebuit să fugă în lume ca să rămână cu Micu, pe care îl iubea nebunește, însă fără a înceta să judece. Știu că se poate, există pasiuni depline, dar controlate, oricât ar fi de dezlănțuite. Micu nu putea să-și nenorocească părinții lăsându-i singuri, când ei nu mai așteptau altceva de la viață decât să-l vadă cântând la vioară pe scena Atheneului, și apoi pe toate scenele mari din lume. Dar dacă Ștefania l-ar fi luat de mână, s-ar fi dus cu ea până la capătul pământului și chiar mai departe; pasiunea lui nu intra între cele controlate, mai rare, dacă nu chiar unice. Dacă viața lui Micu s-ar fi stins, așa, dintr-o dată, Ștefania n-ar mai fi avut de ce să trăiască. Totuși, niciodată nu l-ar fi luat cu ea până la capătul lumii; pasiunea ei, oricât de nebună, avea frâne puternice; ea știa că într-o zi o să se mărite, cu un prinț, sau măcar cu un conte. Și

cu cât era mai sigură de acest destin, care era de fapt o hotărâre personală, cu atât se deda mai înflăcărată iubirii ei prezente și definitive; căci, oricare i-ar fi fost destinul și hotărârea, Micu avea să rămână iubirea ei până la moarte.

Toamna care veni se mai plimbară mână-n mână prin ploaie, dar acum această atingere se prelungea, până în inimă, de unde îi cuprindea toate viscerele. Seara îl aducea la ea în cameră și punea zăvorul la ușă. Tatălui îi spusese, odată pentru totdeauna: „De acasă n-am să plec, de lucrat în grădină am să lucrez, am să mă duc la piață cu legumele, am să te îngrijesc când te-o lovi boala și neputința, cu un țigan n-am să mă mărit, fii sigur, am să mă despart de el când o veni timpul, dar până atunci lasă-ne în pace, de nu, mă înjunghii sub ochii dumitale!”

Drept urmare, taică-su îi tăie părul cu foarfecă, fără s-o învețe minte.

Era o privighetoare deosebită de celelalte, nu migra, rămase în zona noastră rece și cântă toată iarna. Cânta în odaie, după ce punea zăvorul la ușă, patima ei pentru cânt se lua la întrecere cu patima trupului fără să se învingă, nu s-ar fi putut, fiindcă împreună deveneau una singură.

Primăvara ieșiră cu bicicletele, atât că nu se puteau îndepărta, de casă decât duminicile. Era cum fusese eu un an înainte, ea mergea în față, pe potecă, el o urma la doi metri, aveau de mâncare în traistele puse pe portbagajul bicicletei, dar până să le vină foamea, se abăteau din senin într-un lan de grâu verde, crescut nu mai sus decât genunchi, își scoteau toate de pe ei, în lumina soarelui. Era umed și frig, dar nu țineau seama. Mai târziu, când grâul începea să se îngălbenească, încins de soarele care ardea tot mai tare, ei nimic nu îi mai frâna voluptatea și sfârșea scoțând triluri de privighetoare, atât de puternice încât se speriau vrăbiile și își luau zborul în cârduri. Numai ciocârliia putea să se ia la întrecere cu Ștefania, deși părea foarte nedumerită, fiindcă privighetorile nu cântau ziua și nu în grâu, ci în crânguri.

Mai târziu, când Micu luă vacanță, porniră să meargă departe. „Până la capătul drumului!” spuse el. Își luase vioara, cutia o legase de cadrul bicicletei. Pe Ștefania vorbele lui nu puteau decât s-o îmbete, și se lăsă îmbătată, dar când porniră, știa că în cinci zile o să se întoarcă, atât avea învoire de la taică-su. Fără să mai țină minte puținul cât învățase la geografie, unde era capul drumului putea să-și închipuie, căci calea ferată ducea la Constanța. Dar la primul canton aflând că nu mai aveau cum merge pe urma trenului peste Borcea și peste Dunăre, luară drumul de căruțe și de automobile, pe la Urziceni și Slobozia, pe unde se merge și astăzi. Înnoptară la o casă de oameni, într-un sat, aproape de Țândărei. Făcuseră o sută treizeci de kilometri.

— Sunteți frate și soră? întrebă gospodarul.

— Nu! răspunse Ștefania.

După ce-i trecu uimirea, omul reluă vorba:

— Și veniți tocmai de la București cu bicicleta? Și mergeți până la Constanța?

În tindă îi șopti nevestii:

— S-a întors lumea pe dos. Fă-ți cruce!

Ștefania era istovită, nu-și mai simțea trupul, nu fu în stare nici să mănânce, nici să-și dea cu apă pe față, căzu de-a dreptul în somn, zdrobită, și cunoscuse altă voluptate, aceea de a se rezema de un trup omenesc, ca de un copac, fără să aștepte de la el altceva decât adăpostul și ocrotirea. În somnul zbuciumat visă toată noaptea că se lupta cu furtuna, dar nu-i era frică, simțea lângă ea copacul și se ținea de el cu amândouă brațele. Dimineața i se părea că pedalase tot timpul prin somn, nu mai avea amintirea copacului, o dureau picioarele, umerii, întreg trupul; începutul drumului fu o caznă, dar pe urmă se încălzi și în curând își arătă reînvierea scoțând triluri de privighetoare.

La Dunăre, un ceas cât așteptară bacul, statură la umbră, într-un crâng de sălcii. Și abia atunci, prima oară când nu aveau ce face, Ștefania își dădu seama că de când îl cunoștea, Micu nu vorbea niciodată, parcă nu cunoștea mai mult de douăzeci de cuvinte, puținele câte trebuiesc în viața obișnuită. Se uită la el curioasă și bănuitoare.

— Micu, tu ești prost? N-ai nimic în minte?

Deși n-o înțelegea, el se făcu roșu la față.

— Haide, continuă ea, vorbește! Spune ceva! Mi s-a făcut frică!

El o privea năuc; își simțea gura încleștată. Pe la prânz ajunseră la Constanța, ocoliră orașul pe margine, până ce dădură de malul mării, aproape de pescărie. Marea se văzuse mai dinainte, dar nu știau ce este, se dumeriră abia după ce trecură șoseaua și puseră piciorul pe plajă. Ștefania mergea înainte, amuțită, ducând bicicleta de ghidon, împingând-o din greu pe nisipul în care se înfundau roțile. Când ajunse aproape de apă culcă bicicleta jos și se așeză alături, cu o mișcare scurtă, ca o cădere.

Micu se așeză lângă ea.

— Tot drumul m-am gândit ce să-ți răspund!

Ea îi apucă mâna și i-o strânse puternic, pe urmă își lăsă capul pe umărul lui, cu tandrețe, fără să-și ia ochii de la marea, care, trecând amiaza, începea să se albăstrească.

— Acum nu mai spune nimic! îi șopti. Mai bine ascultă!

Ascultau valurile și pescărușii. În partea unde erau ei nu prea venea lume, mult timp nu trecea nimeni. Prima vorbi Ștefania:

— Mi-e frică să intru în apă. E ceva prea nou, prea nebănuț. Și e prea curată.

El tăcea iarăși, părea că nu are nici gânduri, nici cuvinte. Vorbi abia seara, când își făcură un culcuș între dune, să doarmă peste noapte. Vorbi cu stângăcie, fiindcă, într-adevăr, nu avea deprinderea cuvântului și poate chiar simțea că e prost, cum spusese ea de dimineață; știa prea puține despre viața și despre oameni, nu-l interesa nimic în afară de muzică și de vioară, care pentru el înlocuia orice altă învățătură.

— Ce să-ți vorbesc? spuse, la apusul soarelui. Despre muzică? N-aș fi în stare, muzica se cântă, de vorbit vorbesc numai chibiții.

— Ce sunt chibiții?

— Cei care stau pe margine și își dau părerea.

Ștefania îl privi mirată:

— Așa crezi tu, sau te iei după alții?

— Nu mă iau după nimeni. Așa cred eu. Când un om se apucă să facă un puț, se adună în jurul lui o mulțime de vecini și fiecare îi dă sfaturi, fără să se potrivească unul cu altul, dar la urmă, toți beau din apa răzbită, și așa cred că ți-am spus tot ce am în minte. Iar ce am în suflet, trebuie să înțelegi singură: oare ochii mei nu-ți vorbesc tot timpul?

După ce se gândi o vreme, ea spuse:

— Proastă de tot nu sunt, fiindcă te înțeleg; dar tu ești mai deștept decât mine. Să știi că oricare ar fi soarta mea, am să te iubesc toată viața!

Nisipul era cald, de peste ziuă; de la miezul nopții înainte se răci și îi cuprinse frigul. Statură îmbrățișați până ce răsări soarele. Îl văzură cum ieșea din valuri, era ceva ca la facerea lumii.

Cunosc oameni care merg vară de vară la mare, au nevoie, le și place, sunt sinceri și cu ei, și cu alții, dar n-au văzut nici odată răsăritul soarelui din mare. Dacă Ștefania ar fi știut gândurile mele, n-ar fi vrut să mă creadă. „Nu se poate să existe asemenea oameni! mi-ar fi spus. Marea nu poate fi despărțită de soare!” Cum nu putea ea să se despartă de băiatul care o încălzise peste noapte. N-am spus acest cuvânt până astăzi, și nici nu l-aș spune, fiindcă nu-mi aparține, e al Ștefaniei, deși nu l-a pronunțat niciodată, l-a gândit atunci, în prima ei dimineață pe plajă: „marea fără soare ar fi ca o dragoste moartă!”

Pentru o asemenea vorba, într-o asemenea dimineață, i-aș da dreptul să trăiască mai mult decât orice om, chiar decât cei care au rosturi importante în lumea largă. În mica mea lume, unde trăiesc nestânjenit de nimeni, cu legi făcute și aplicate de mine, as face-o nemuritoare.

Intrară în apă goi, cu mult înainte de a se vedea primii oameni.

— E vie, simți? spuse Ștefania. E ca o mamă care te leagănă și îți cântă, să te adoarmă. Așa simt eu. Dacă tu o simți ca pe o amantă, atunci dea Dumnezeu să te îneci sub ochii mei, și n-am sa plâng după tine!

El care în ajun vorbise pronunțând prima oară mai mult decât cele douăzeci de cuvinte zilnice, socotea de prisos să-i răspundă cu un alt număr de cuvinte; se afundă sub valuri, înainte ca ea să-și sfârșească blestemul. Ștefania ramase încremenită. Când îl văzu ieșind, după ce stătuse mult sub apă, nemilos de mult, îi spuse:

— M-am speriat, fiindcă blestemele mele se împlinesc! N-am să mă mai îndoiesc nici odată de tine!

Avea un suflet medieval, chiar dacă nu știa ce fusese evul mediu. Am căutat mult cuvântul, poate n-o să-l înțeleagă toată lumea în felul meu, dar, după o gândire îndelungată am socotit că altul nu se potrivește mai bine.

Ea continuă, înainte ca el să-și tragă răsuflarea:

— Într-o zi am să mă mărit, ți-am mai spus, asta-i soarta mea. Dar tu, care ești liber pe soarta ta, jură, aici pe malul mării, că toată viața n-ai să mai iubești altă femeie!

Ca jurământul lui, plin de credință să nu rămână o deșertăciune, soarta, pe care nu era nici el liber cum credea Ștefania, făcu să moară tânăr, înainte de a se dezice. Astfel, asupra acelei clipe când erau singuri pe malul mării, plutește o aripă albă, ca de înger. Putea să fie doar un pescăruș; mi-e totuna.

* * *

Am ajuns fără voia mea pe malul mării, cu acești doi tineri. Când m-am dus pentru propria mea plăcere, n-am povestit nimănui, socotind că viața mea mă privește numai pe mine. E adevărat că marea mă atrage, dar din acest sentiment nu voi face niciodată o confidență. Să nu mă confunde nimeni cu povestitorul din unele cărți ale mele, pe care l-am lăsat să contemple și să simtă marea în voie. Acum rolul meu a fost să urmez două personaje, un băiat și o fată, fără să le influențez hotărârile. Luați singuri, n-ar fi însemnat nimic pentru mine, n-ar fi avut cum să-și dezvăluie firea. Luați împreună, n-a mai trebuit să inventez nimic, și-au arătat singuri caracterele, le-am găsit gata făcute.

Ștefania spuse:

— Joi seara ar trebui să fiu acasă, așa m-am înțeles cu bătrânul'. Dar nu pot, vreau să mai stăm aici, chiar dacă ar fi să moară.

— N-avem bani!

— O să mâncăm pâine goală. E o bucurie prea mare.

— N-am decât cinci lei. Nu ne ajung nici pentru pâine.

— Bine! hotărî ea. Până deseară o să fim plini de parale. Ia-ți vioara!

El desfăcu vioara, ascunseră bicicletele în tufișuri, se îmbrăcară, fustă și bluză, pantaloni și cămașă și porniră pe plajă, spre locurile unde se vedea lume. În dreptul cazinoului se opriră.

— Cântă! spuse Ștefania.

Micu își potrivi vioara la gât și începu să cânte, ce-i veni mai întâi în minte, un studiu de virtuozitate. Nu se apropie nimeni, decât un copil obez, care îi privea printre pleoapele îngreunate de grăsime. Câțiva oameni se uitau de departe.

„E ca un țigan-scripcar! se gândea Ștefania. Cel mai frumos țigan din câți s-au născut vreodată!”

— Cântă altceva, pentru lume! șopti printre buze.

Zadarnic, nici măcar serenada de Toselli nu trezi vreo atenție, nu era nici locul, nici timpul potrivit pentru muzică. Altceva ar fi fost pe terasa unui restaurant, cu bateria alături. Ștefania își puse mâinile în șolduri, ca o mahalagioaică, știa mult prea bine gestul, îl avea în sânge, și vru să dea drumul la vorbe de ocară: „Urâților, grașilor, slutelor, pistruiților, dacă nu vă place vioara, uitați-vă măcar ce bine ne stă împreună, cât suntem de frumoși și tineri! Și să știți că toată noaptea am făcut dragoste; ceva mai dumnezeiesc nu există, nici marea, care nici măcar nu simțiți ce este! Mai bine duceți-vă și vă înecați cu toții; fără voi lumea o să fie mai frumoasă, iar nouă o să ne stea și mai bine împreună!”

Fără voia ei, fără să gândească, în locul acestor cuvinte izbucni un tril de privighetoare. Izbucni, fiindcă pornea din furie, dar pe urmă se îmblânzi, se îndulci și deveni cântec. Uitase de toți, nu cânta pentru lume, ci pentru serile ei de pe malul Colentinei, când o ardea setea de iubire, cum o ardea și astăzi, deși se împlinise; cânta pentru seara trecută, și pentru serile ce aveau să vină. În toată acea gloată de oameni ea era cea mai fericită, așa spunea cântecul ei și oricine putea să înțeleagă, chiar dacă n-avea destulă minte.

Micu își potrivi tonul după al ei și o însoți la început din vârful arcușului, creând alt contrapunct decât cel pe care profesorul scrisese: „Corect, dar banal!” Nu era nimic corect, era o aberație, sau o nebunie, ceva din afara închipuirii; vioara se potrivea cu cântecul privighetorii, fără să-l imite, așa ar fi fost într-adevăr o banalitate; vioara rămânea vioară, însuflețită doar de mișcarea degetelor și alunecare arcușului, rămânând la sunetele ei obișnuite, neconfundându-se cu celelalte, ci doar însoțindu-le, de la distanța care separă instrumentele muzicale de glasul omului și al privighetorii.

Acum, urâții și grașii, slutele și pistruiatele se adunau în jurul lor, și deodată Ștefania văzu în locul lor altă lume, frumoasă și tânără. Nu întinse mâna, îi puneau bani în buzunarele bluzei și ale fustei, monede metalice, mărunte, apoi poli galbeni, hârtii de cinci lei, de zece. Era ca într-o beție, Ștefania știa cât se adunase, avea buzunarele pline. Cineva veni cu o sută de lei și i-o vârî în despicătura bluzei; nu-l văzu la față, veniră și alții și făcură la fel, nu-i păsa că îi atingeau pielea, s-ar fi descheiat să-și arate sânii, fiindcă îi știa ai lui Micu și ai nimănui altcuiva, puteau să se uite până orbeau cu toții, și cu cât s-ar fi uitat mai

mulți, cu atât dragostea ei ar fi fost mai puternică, dorința de a se dăru mai fierbinte.

Fugiră, fiindcă nu mai voiau bani, voiau să se iubească, repede, oriunde. Dar nu s-ar fi găsit nici un locșor pe toată plaja. În dreptul bicicletelor Ștefania se aruncă a mare fără să se dezbrace, merse până unde apa îi ajungea la gât și își ridică fusta. El veni după ea, cu hainele pe el, nu fusese timp să le scoată. Pe lângă fierbințeala lui țigănească ea simțea, într-un contrast care îi înfiora trupul cu senzații încă necunoscute, cu un fel de teamă și de uimire voluptuoasă, răceala mării care îi pătrundea ritmic în viscere. Câteva clipe, la urmă, capul îi căzu sub apă, trupul se făcu moale, neapărat, fără viață. El o ridică, inconștient, nici măcar din instinct, numai dintr-o poruncă, era un spirit deasupra lor, veghindu-i, înțelegându-i, admîțându-i.

— Dacă muream, spuse ea, ar fi fost o moarte fericită. Acum știu că există și morți fericite; măcar una!

Nu apucaseră decât să iasă pe plajă și să se dezbrace pe jumătate, ca să-și usuce măcar în parte ce aveau pe ei și să se încălzească la soare, când un om, în haine de oraș, se apropie din șosea, unde îi așteptase. Ștefania l-ar fi pus între urâții și grașii de mai înainte; avea ochelari care îi bulbucău ochii, făcându-i o față de broască. Își spuse numele, dar firește nu-l auziră, adăugă că era directorul cazinoului; putea să fie adevărat, judecând după hainele elegante, după cămașă și cravată și mai ales după inelele de pe degete. Ștefania își aduna banii din buzunarele bluzei și fustei; hârtiile le punea să se usuce la soare. Pe cele din sân le pierduse, dar nu-i păsa, bucuroasă le-ar fi pierdut încă o dată.

Omul scoase din portofel o hârtie nouă, de o mie de lei.

— Vreți să cântați deseară la cazinou? De trei ori în două ore, câte zece minute. Iată o mie de lei, aconto; la sfârșit mai primiți una.

— Cinci! replică Ștefania.

Se pricepea la bani, dintr-o ochire văzuse că nu mai aveau decât vreo trei-patru sute de lei, cu chibzuință ar fi putut să trăiască din ei o săptămână. Cerase cinci mii de lei fără să se gândească la cifră, era obișnuită de la piață să pretindă mai mult decât alții și să nu lase din preț, chiar dacă rămânea cu marfa nevândută.

— Ești obraznică! ripostă directorul cazinoului.

Micu se ridică în picioare; nu era un atlet, mai degrabă un efeb, subțire, construit cu finețe, dar Ștefania văzu cum i se umflă pieptul și i se întăresc bicepsii. E un simțământ minunat pentru o femeie să se vadă apărată! L-ar fi lăsat sa lovească, așa ca să-și mărească plăcerea; dar nu vroia să piardă banii, deși uitase de ce sumă fusese vorba. Îl apucă pe Micu de mână, silindu-l să se așeze alături.

— Patru mii! zise omul.

— Cinci! insistă Ștefania amintindu-și ce sumă ceruse.

După o pauză, omul acceptă, cu o rezervă:

— Cinci, dar cu tot cu arvună!

— Nu! Cu arvuna șase.

Se învoiră.

— Numai că n-avem haine! observă Micu. Suntem îmbrăcați cu ce se vede. Am venit cu bicicletele.

— De unde?

— De la București.

— Două sute cincizeci de kilometri? Sunteți nebuni!

— Nebuni de-a binelea! încuviință Ștefania.

Omul nu înțelese că era măgulită, cum n-ar fi înțeles ce mândră era că pierduse banii în mare.

— O să vă îmbrac la garderoba noastră, spuse, dând să plece. Ne vedem deseară, la șapte.

Fata întinse mâna:

— Nu uita mia!

El ezită:

— Și ce garanție am că o să veniți?

— Nici una! Dacă îți convine!

— Măcar arătați-mi actele.

— N-avem acte!

Pe ea o îmbrăcară cu o rochie albă, nu i se potrivea alta; se privi în oglindă și îi fu silă, părea o mireasă, îi amintea clipa care îi făcea de pe acum și mai multă silă, când avea să se mărite. Lui Micu îi puseră un smoking, cu gulerul și reverele de mătase. Stătea țeapăn, părea o cioară împăiată. Nu avură succes; dacă ar fi cântat în hainele lor, ar fi fost altfel; Ștefania nu-și recunoștea glasul. Și nu era doar atât, și l-ar fi regăsit, ca pe plajă, dacă ar fi cântat pentru altă lume, pentru urâții și grașii, care deveniseră deodată frumoși de la muzică. Lumea de aici era preocupată de joc, stăteau în jurul meselor de baccara și ruletă, multă, ca muștele pe hoituri, nu le trebuia altă muzică decât țăcănitul bilei și foșnetul cărților. Chelnerii treceau printre ei, cu tăvi încărcate de pahare, băuturi scumpe, era o jecmăneală, altfel directorul nu le-ar fi plătit șase mii de lei pentru douăzeci de minute cât trebuiau să cânte. La pauză îl întâlnește în salonașul de alături, avea și el smoking, era haina lui obișnuită, de seară, o uniformă, nu se deosebea cu nimic de a chelnerilor, decât că aceștia purtau un șervet alb pe brațul stâng, semnul distinctiv al meseriei. Nu părea nici entuziasmat, nici dezamăgit, își cunoștea treaba, trebuia să le ofere clienților câteva divertismente. Îl chema domnul Jorj, așa îl cunoștea lumea, fără numele de familie. Dacă mai poartă și

altcineva același nume, cred că este o neînțelegere, Jorj stă bine mai întâi directorilor de cazinouri, deși am cunoscut unul din branșă pe care îl chema Zoba; acela însă era o excepție în toate privințele, și cum a trăit, și cum a murit.

Domnul Jorj îi înmână Ștefaniei o carte de vizită, ignorându-l cu totul pe băiat care părea o curcă plouată; dacă expresia au folosit-o și alții, regret pentru ei că nu se potrivea la fel de bine. Micu o dezamăgea chiar pe Ștefania, deși nici ea nu se mândrea cu rochia ca de mireasă

Pe cartea de vizită era tipărit un nume: Emil Sasu, iar dedesubt scria, de mână, cu o caligrafie cam țepăună: „Îmi veți face plăcerea să serviți masa cu mine astă-seară?”

Deși incultă, Ștefania avea simțul limbii, mai viu decât un om cu învățătură. Ea nu putea să servească masa, fiindcă nu era chelneriță, poate într-o zi avea să devină, și atunci se schimba treaba. Deocamdată dispunea de șase mii de lei, într-un ceas îi avea în mână; dacă domnul Jorj s-ar fi codit și ar fi încercat să scadă prețul, era hotărâtă să-i spargă toate oglinzile.

— Cine este domnul Sasu?

— Angrosist de coloniale.

Nu mă înșelasem, făcea parte din familia pe care o cunoscusem în copilărie, ajunsă probabil la a treia generație.

— Spune-i domnului Sasu că îi voi da răspunsul la pauza următoare. Poate va avea onoarea, nu plăcerea, să mănânce cu mine!

Micu nu o recunoștea, și nu o recunosc nici măcar eu însumi, care o văzusem săpând grădina și vânzând legume la piață. Ștefania depășea puterea mea de înțelegere; sunt nevoit s-o urmez pe o cale necunoscută.

A doua apariție fu la fel ca prima, ba poate publicul se arătă și mai rece, fiind mai înfierbântat de baccara și ruletă. Desigur că era un insucces, ar fi trebuit să renunțe, dar atunci pierdeau banii. Ștefania admise să cedeze, socotind că în acest fel își plătea un obol, care însă trebuia să fie o dată pentru totdeauna. Domnul Jorj reveni după câteva minute, așa că ea avu timp să-i spună partenerului ei câteva fraze importante, după ce se gândise că succesul nu depinde de talent și de puterea de a te dăru, ci de circumstanțe. Nu se gândea la ea, fiindcă viitorul ei nu putea să fie decât măritișul, cu altcineva decât cu Micu, deci, din capul locului, o circumstanță nefericită. O preocupa numai viitorul lui; insuccesul din astă-seară trebuia să-i salveze viitorul.

— Să nu cânti niciodată undeva unde oamenii vin să joace sau să mănânce. Mai bine să rabzi de foame sau să mori în mizerie, decât să accepți asemenea decădere. Nu accepta nici măcar o sală de concert, dacă nu este de prima mână; să-ți arate lista cu cei care au cântat mai înainte. Pretinde ca la concertul tău, chiar de la primul, prețurile de intrare să fie mai scumpe cu zece la

sută, pe urmă cu douăzeci, cu cincizeci, cu sută la sută. Mai târziu să se tripleze, iar când vei fi în culmea gloriei să se înzecească; o să dea năvală lumea. În schimb, dăruiește-ți sufletul. Cu toată puterea și cu toată credința, cu gândul că ai să mori la sfârșitul ultimei mișcări a arcușului, cea mai lungă, de la talon până la vârf, când lemnul atinge coarda, scoțând încă un sunet pe care nu-l mai așteaptă nimeni.

Domnul Jorj veni cu alte două cărți de vizită, care cuprindeau aceeași invitație, aproape cu aceleași cuvinte: probabil era un cod, cunoscut de fanții orașului, de toți fanții din lume. Micu ar fi vrut să-și lepede smokingul și să fugă pe malul mării. Ștefania acceptă, adăugând: „Transmite-le acestor domni, dar fiecăruia în parte, că va fi invitatul meu, nu accept altfel”.

Meseria îl obliga pe domnul Jorj să-i îndeplinească dorința, el era negustor de iluzii. Tocmai atunci, un valet aduse încă două cărți de vizită. Ștefania exclamă:

— În total cinci; să poftească!

Apoi se interesă în ce salon își putea primi oaspeții și dispuse să se aranjeze o masă pentru șapte persoane.

Tot timpul pauzei Micu fusese posomorât și nu scosese o vorbă; în drum spre sala de jocuri Ștefania îi spuse:

— Am auzit că a fost o vreme când pe pământ puterea era în mâna femeilor. Să fi fost la fel și astăzi, ai fi primit tu invitațiile, și nu cinci, nici zece; poate o sută; femeile sunt mai generoase. Și oricum au mai multe șanse; prea puțini bărbați ocolesc ispita, mai ales când le vine de-a gata!

La sfârșit își luară hainele lor de la garderobă. Ștefania se grăbi să fie în salonaș, înaintea invitaților.

— Tu să stai la bar, până te chem eu, îi spuse lui Micu. Am să trimit după tine.

Invitații sosiră unul după altul; când se văzură, nu mai puteau să dea înapoi, dar se simțea că li se umflă ficatul. În afară de Emil Sasu, care era un om încă tânăr și prezentabil, cu maniere destul de șlefuite, ceilalți, deși păreau oameni din lumea bună, n-ar fi atras pe o femeie să-i însoțească la masă, nici să fi fost moartă de foame. Toți făceau parte din tagma urâților și grașilor de pe plajă, decât că purtau haine elegante și toți, parcă vorbiți, aveau câte o garoafă albă la butonieră, amintind de bătrânul Zoba, care reorganizase jocurile de noroc la Cazinou, și apoi se pensionase.

Ștefania nu citise „Manon Lescaut”, nici nu auzise, nu știa nimic despre ea nici despre cavalerul ei, De Grieu; scena pusă la cale acum nu fusese inspirată de nici o carte, îi venise în minte de la sine, și cred că nu era singura femeie căreia

i se întâmplase ceva asemeni, poate cu diferențe neimportante. Diferența acum era numărul curtezanilor, cinci în loc de unul; Manon Lescaut rămânea mult în urmă.

Ștefania își pofti oaspeții să șadă, pe o parte a mesei, aliniați, ca la expoziție; peretele din fața lor era de sus până jos o oglindă, în care se vedeau unii pe alții și în primul rând pe ei înșiși, în postura lor atât de ridicolă. Gazda, zâmbind, curtenitoare, se așeză în fața lor, cu bluza albă, mototolită, care se udase în apa mării, fiind martora unor momente de patimă, și apoi se uscaseră pe plajă. La atingerea ei, patima reînvia, făcând-o să tremure. Nu aștepta decât să fie singură cu Micu, dar întâlnirea cu persoanele din față, în loc s-o enerveze, nu făcea decât să-i mărească nerăbdarea. Îi șopti ceva unui chelner. Domnul Jorj intră să constate cum se simțeau oaspeții. Văzând-o pe Ștefania cu bluza ei ponosită, strâmbă din nas, dar nu spuse o vorbă, și ieși pe o ușă mascată. În aceeași clipă, pe ușa mare intră băiatul, cu vioara la subțioară. Deși un țigan lăutar ar fi fost îmbrăcat mai bine, oaspeții nu se îndoiră că venea să le cânte. Ștefania îl privi o clipă, roșie de emoție, niciodată nu i se păruse mai strălucitor, era ca un diamant negru, care dădea o lumină mai dalbă decât Luceafărul. Se ridică, îi ieși în întâmpinare și-l cuprinse în brațe fără nici o sfială. Patima din gest și de pe fața ei îmbujorată putea s-o citească oricine. Nu socoti necesar să facă prezentările, de altfel nici nu ținea minte numele invitaților; se așeză la masă, cu Micu alături și spuse doar atât:

— El e iubitul meu. Astă-noapte am dormit în nisip, pe plajă, fiindcă n-aveam bani să plătim o cameră!

Pe masă erau două platouri ovale, unul cu cegă rasol, altul cu langustine.

— Vă place iubitul meu? Întrebă Ștefania. Vreți să beți în sănătatea lui. O dușcă de șampanie? Dar mai întâi, vă rog să vă uitați bine la el, și pe urmă să vă uitați în oglindă. Poftă bună!

Masa costa două mii de lei. Cu restul banilor trăiră zece zile, uitând de casă. Se iubeau noaptea, se iubeau ziua, în mare, se fugăreau pe plajă. El nu se mai atinse de vioară, ea nu-și încercă glasul, se bucurau unul de altul.

Plecară cu trenul, în ziua a unsprezecea; bicicletele le uitaseră în tufișuri. El își aduse aminte abia la Ciulnița, dar nu spuse nimic, să n-o necăjească. N-ar fi necăjit-o, ea își amintise mai dinainte. Ajunseră pe seară, cât nu se întunecase. Colțul casei era îmbrăcat în pânză neagră, iar la poartă atârna prapurile de la biserică.

Bătrânul murise de două zile, îl găsisse soră-sa, femeie trecută, care venise din întâmplare. În casă era priveghi. Văzând-o pe Ștefania, arsă de soare, vie, frumoasă, nerușinată, mătușă-sa o acoperi de ocări și blesteme. Nu conțeni până ce femeile nu îi puseră mâna la gură.

Așa cum venise de pe drum, fără să-și schimbe măcar bluza albă, să-și pună ceva de doliu, Ștefania îngenunche la căpătâiul mortului și se rugă lui

Dumnezeu, cu cea mai mare smerenie, dar nu pentru iertarea păcatelor, a celor săvârșite, sau a celor pe care abia aștepta să le resăvârșească: „Doamne, dă-mi putere să aștept până se întunecă!”

Rămase îngenuncheată până căzu noaptea, Atunci se ridică, își făcu semnul crucii și se duse în fundul grădinii jos, lângă apă, unde Micu o aștepta cu o pătură. Veghea lor, ca și a celor din casă, ținu până aproape de ziuă. După masă duseră mortul la groapă. Ștefania dormea în picioare, cu un zâmbet în colțul gurii: cine o vedea și nu putea să creadă, își închipuia că este un semn de durere. N-o judec: cel mort trebuie înmormântat, cei vii trebuie să trăiască.

4

Era cu o vară înainte de a veni Sobieski s-o aducă la domnul Pretoreanu. Până atunci, Ștefania, care aștepta să se întâmple ceva cu viața ei, dar nu știa ce, atât că era hotărâtă să nu accepte decât o soartă bună, trăi singură, se îngriji de grădină, ajutată de acel vecin, pe care îl plătea cu ziua, Moș Chirnoagă, ea îi spunea Turcalete, fiindcă purta un fes roșu, ca turcii din Dobrogea. Micu vroia s-o ajute și el dar ea nu-i dădea voie: „mâinile tale nu sunt făcute pentru sapă, îi spunea, ai grijă de ele, merită mai mult decât aurul!”

Din două în două zile se ducea la obor, cu căruța, să vândă legume; jumătate din ele le dădea gratis, căci tot nu înțelegea să coboare prețul, după al pieții; această încăpățănare, sau învrăjbire, era de fapt un principiu, chiar dacă nu cunoștea cuvântul, care avea să conducă toate actele sale, până la sfârșitul vieții; nu făcea niciodată concesii, decât propriilor ei capricii, de altfel nu prea numeroase, fiindcă, în afara dezlănțuirilor povestite mai înainte, era destul de severă cu ea însăși, ca toți oamenii care au un țel și vor să-l atingă. Pe bărbați nici nu-i vedea în vremea aceea, când chipul lui Micu îi acoperea toată retina. Dar nu era deloc oarbă, niciodată n-ar fi căzut în vreo prăpastie, mergând în cârd, după alții, ca într-o pictură de pomină.

O singură dată, înainte de a îl cunoaște pe domnul Pretoreanu, îi atrase atenția un bărbat, un domn, dar fără s-o tulbure, ci mai degrabă stărnindu-i râsul.

Era cu căruța în piață, când un automobil de casă, cu coviltirul dat pe spate opri alături. O gospodină corpolentă coborî de lângă șofer, cu o coșniță în mână.

— Cum dai castraveții?

— Doi lei unu!

— Ești nebună? Peste tot îi găsești cu doi la leu! Du-te și uită-te!

— Cine zice nebun, ăla e! răspunse Ștefania, fără să-și piardă firea.

Femeia, roșie la față de furie, dădu s-o apuce de păr, dar fata o lovi peste mână, cu atâta sete c-o încovoie de durere. Șoferul se repezi să-i dea ajutor gospodinei, care era bucătăreasa casei.

— Stai! îl opri o voce pițigăiată.

Abia atunci văzu Ștefania că pe canapeaua din spatele automobilului stătea un boier cu pălărie de paie, cu haine de borangic gălbui, cum se purta pe atunci vara și se numea soie-écru. Boierul coborî, își netezi hainele și se apropie de căruță: bucătăreasa și șoferul se traseră deoparte. Era un bărbat tomnatic, puțin caraghios deși nu-i lipsea ifosul, și îl caracteriza un nas ca de papagal, cu creasta osoasă și arcuită. Prin cămașa de mătase albă, i se vedea un stomac mai proeminent decât burta. La gât avea papion galben, iar în picioare pantofi de piele solzoasă, de-o culoare cu papionul.

— Asta-i piele de șopârlă? întrebă Ștefania.

Nu mai văzuse niciodată, auzise că pantofi din asemenea piele purtau numai cucoanele, dar făcea o confuzie, deși văzuse destule șopârle, ba chiar le ținuse în mână.

— Nu, de crocodil! răspunse boierul.

Ea își duse mâna la gură, și cu admirație, și cu spaimă.

— D-ăia care mănâncă oameni?

Acasă avea o gravură înrămată, tăiată dintr-o revistă, unde se vedea un negru în pielea goală, cu un țaruș ascuțit la amândouă capetele și legat la mijloc cu o frânghie. Cum crocodilul tocmai se pregătea să-l înhațe, negrul îi băga țarușul în gură, îi trebuia curaj, dar dacă fiara mușca, țarușul îi trecea prin amândouă fălcile. Negrul își lua repede mâna și nu-i mai rămânea decât să tragă de frânghie. Acum Ștefania înțelegea totul; odată crocodilul scos afară din apă, vânătorul îl spinteca, îl jupuia de piele, restul era treaba cizmarului. Dar o asemenea treabă costa multe parale, căci omul putea să rămână fără o mână dacă nu punea bine țarușul; cine știe câți nu rămâneau schilozi, pentru o pereche de pantofi, care oricât ar fi de frumoși și de trainici, tot se rup odată!

— Și cât vă costă? întrebă Ștefania, între mirare și teamă.

— Trei mii, la Nelu Mihăilescu.

Era un cizmar de pe Calea Victoriei; nu auzise de el. O pereche de pantofi, „Bata”, marcă bună, cehoslovacă, se găseau cu trei sute.

— Ia spune, întrebă boierul, cât vrei pe toată marfa din căruță?

Nu-i trebuiau atâtea legume, voia să se grozăvească, iar pe Ștefania o privea pe furiș, aproape că-i trezea teama, cât era de frumoasă.

Marfa, după socoteala fetei, ar fi făcut vreo trei mii, exact cât pantofii. Simți un fel de greață.

— Nu costă nimic, răspunse. Luați-o, v-o dau gratis!

Boierul socoti că era o obrăznicie.

— Știi cu cine vorbești, fetico? Eu sunt prințul Niculiță Sturza!

Va să zică, așa arăta un prinț! Ștefania făcu ochii mari, îl privi din cap până în picioare, pornind de la nasul de papagal până la pantofii de crocodil.

— Bunicul meu a fost domnul Moldovei! Ai auzit de el? continuă prințul.

După știința mea, ar fi fost un nepot dar de văr, al lui Mitiță Sturza, nu era ceva sigur, deși purta numele.

— Nu, măria-ta, n-am prea învățat carte! răspunse Ștefania, făcând o plecăciune stângace.

Putea fi la fel de bine și batjocoritoare, și intimidată.

Prințul se întoarse spre șofer și spre bucătăreasa.

— Ia, duceți-vă mai încolo!

Iar el se apropie de căruță și zise, scăzând glasul:

— Ai vrea să intri în slujbă la mine? Doar așa, fiindcă ești tare frumoasă.

— Ce slujbă, măria-ta?

— Fată în casă îți convine?

Ștefania se uită din nou la el, se gândi o vreme, apoi răspunse, renunțând la titlul dinainte:

— Uite ce este, boierule, eu de mult am dorit să cunosc un prinț și să mă ia în seamă, măcar că nu sunt decât o grădinăreasa. Numai că prințul la care m-am gândit eu, era altfel. Bucuroasă aș veni la dumneata, și bucuroasă ți-aș fi chiar țiitoare, nu doar fată în casă, dacă ai fi mai frumos și mai tânăr. Că nici prin minte nu poate să-ți treacă minunea de prinț pe care îl am eu acasă!

Într-o săptămână îi făcu lui Micu, de comandă, o pereche de pantofi din piele de crocodil, la Nelu Mihăilescu.

În aceeași vară, se îngriji să-i mai facă lui Micu haine negre, tot de comandă, fiindcă trebuia să cânte pe scenă, la un recital dat de Conservator într-una din sălile de jos ale Ateneului; a doua sală, în acel timp era cinematograf, cu preț mai mic decât pe Bulevardul Elisabeta. Cinematografele Aro și Scala încă nu existau; de Carlton nici nu mai vorbesc, a avut o viață scurtă, au căzut peste el unsprezece etaje ale blocului de deasupra, în 1940, la cutremur. Noroc că fiind noapte, sala era goală, altfel ar fi murit două mii de oameni.

Deși îmbrăcat în haine negre, Ștefania ținu ca Micu să-și pună pantofii de crocodil galbeni, ca floarea-soarelui. Pe afiș, numele lui era Marian Bucică, așa cum îl chema de acasă. Ștefania socotea că un asemenea nume nu se potrivea cu un artist și ar fi vrut să îl schimbe, dar când auziră părinții lui, se făcură foc și pară. Treaba ei dacă în loc de Marian îi spunea Micu, de parcă ar fi avut caș la gură.

Oricâtă rușine i-ar fi făcut afișul Ștefania merse și ea la recital, împlinise optsprezece ani și nu mai fusese niciodată într-o sală de concert, însă nu se pierdu cu firea, nu i se păru mai altfel decât cinematograful de la Lizeanu, o odaie lunguiață, cu scaune de lemn, cu pereții fără podoabe. Să fi fost acolo cu toții cel mult douăzeci de oameni, tineri, colegii de clasă ai lui Micu, dar ea n-avea de unde să știe. Erau risipiți ici și colo, ea se duse mai în față, nu însă în primul rând, socotea că la rangul ei nu se cuvine.

Întâi ieși pe scenă o fată slăbuță, cu gâtul subțire, într-o rochie de tafta neagră, lungă până în podele, care o făcea să meargă împiedicată, se vedea că era de împrumut, largă în umeri și-n talie; Micu venea în urma ei, cu vioara în mână; hainele stăteau pe el ca turnate și pantofii luceau de parcă erau ruși din soare. Amândoi se aplecară cu fața la sală, salutând publicul; tinerețea răzleață începu să aplaude, tare, dar fără răsunet, fiind prea puțini chiar pentru o sală mică. Fata se așeză la pian, iar Micu își duse vioara la gât și începură să cânte.

Cântau bine, nu se încurcară nici măcar o dată, fata se uita pe note, o cucoană grasă care venise după ei îi întorcea foile; el cânta pe dinafară, își ținea ochii închiși, cum stătea cu obrazul culcat pe vioară părea un heruvim coborât din ceruri; Ștefania, cu pumnii strânși, aplecată în față se uita la el înlăcrimată de fericire, deși nu înțelegea nimic, pianul o încurca, altfel poate ar fi recunoscut măcar o melodie, din câte auzise în casă, când Micu făcea exerciții. Fata de la pian se uita cu ochii holbați în hârtiile cu note; după fiecare bucată, când tinerii din sală aplaudau și strigau bravo și bis, se ridica și se înclina, să mulțumească și atunci Ștefania vedea că era cu ochii la Micu, nici nu-i vedea pe cei din sală. Să fi fost o fată mai chipeșă, i-ar fi plesnit inima de ciudă; nu credea că ar fi geloasă, dar îi era necaz că știa să cânte la pian și era împreună cu Micu, fără să aibă nici un drept asupra lui; nu ea îi făcuse hainele și pantofii. Pe-o asemenea fată, slăbănoagă și țeapănă în rochia caraghioasă, n-ar fi dat nimeni două parale, iar Micu nu-i arunca măcar o privire. Totuși era între ei o legătură, măcar într-un fel muzica îi unea, făcea din ei o singură ființă, chiar dacă nu la fel ca în clipele de dragoste simțite de ea și înțelese prea bine. Dar îi fu necaz așa, dintr-o dată că ea nu știe să cânte la pian și chiar se gândi să învețe, să nu-l mai lase pe Micu împreună cu alta.

Se liniști, amintindu-și că ea trebuia să se mărite și atunci degeaba s-ar mai fi băgat în sufletul lui, nu avea dreptul. Abia mai pe urmă văzu că între tinerii din sală erau și fete, câteva din ele frumoase, îmbrăcate bine și coafate, și toate își rupeau palmele aplaudându-l pe Micu, după fiecare bucată, îl mâncau din ochi, se vedea cât de colo, i-ar fi sărit de gât dacă erau singuri.

Ștefania s-ar fi întors acasă îngândurată, tristă și cu vrajbă în suflet, dacă la sfârșit nu s-ar fi întâmplat ceva care o umplu de scârbă și de revoltă. După

ultima bucată, una din acele fete din sală, frumoasă și elegantă, se duse pe scenă și-i puse în brațe lui Micu un buchet de trandafiri roșii, atât de mulți că păreau o jerbă de înmormântare; Ștefania nu știa obiceiurile, nici nu-și închipuia cât de săraci erau studenții, pusese mână de la mână toți de-acolo să cumpere florile.

Pianista rămăsese ca o caraghioasă, nimeni nu-i duse nimic, deși era colega lor și s-ar fi convenit s-o răsplătească. Dar nu această întâmplare o întristă și o învrăjbi pe Ștefania. Nici gestul lui Micu, care desfăcu buchetul în două și jumătate îl dădu pianistei; avu doar o clipă fie ciudă, pe urmă fu mândră de gestul lui, înțelese că nu putea fi altceva decât o mărinimie. „Cât o fi el de țigan, își spuse, are inimă de aur!” Deodată îi fu mai drag decât oricând, îi fu dragă inima lui, și mâinile care cântau la vioară, nu se gândea la alte gesturi, nu simțea nici o patimă ci numai iubire. „Ce păcat că n-am să rămân cu el toată viața!”

Pe loc hotărî să nu mai meargă la restaurant, cum era hotărât să-și petreacă seara, la hotelul Boulevard, unde cânta un unchi al lui Micu, naist renumit, cu taraful lui cunoscut în toată țara; toți provincialii din târgurile cele mai îndepărtate, când veneau la București trebuiau negreșit să-l asculte, își lăsau acolo banii cu sutele. „Vreau să fiu numai cu el, se gândea Ștefania. Și să-mi cânte la vioară numai mie!” Niciodată nu îl pusese să-i cânte, se iubeau și pe urmă cânta ea ca privighetoarea.

După pauză venea rândul să cânte o pianistă, nu fata amărâtă care acompaniasse, ci una cu ifose. Când se deschise ușa sălii, cei dinăuntru, puțini câți erau, văzură că holul era plin de lume, bărbați în smoking, cucoane elegante care de care în rochii mai scumpe, cu diademe în păr și pline de giuvaere, și toți cu brațele pline de flori, că păreau o grădină mișcătoare. În afară de hol, erau pline și scările și mulți alții se înghesuiau afară, pe trotuarul din fața intrării, unde Micu o aștepta pe Ștefania; dar ea nu putea să înainteze, rămăsese ultima în sală și lumea aceea, cât era ea de aleasă, dădu năvală înăuntru, ca mahalagiii, să apuce locuri în față.

Ștefania mai rămase locului câteva clipe după ce se terminase năvala, era puțin uluită, nu înțelegea nimic, de ce venise atâta lume așa, dintr-o dată; voia să vadă ce-o să se întâmple. Și nu se întâmplă altceva decât că atunci când tânăra pianistă, colegă și ea cu tinerii dinainte, o fată cu ochii scilipitori dar cu nasul mare, o pacoste pentru o fată, cu o rochie de lame argintiu, cu o etolă de vulpe albastră pe umeri intră pe scenă, toată mulțimea se ridică în picioare și începu să aplaude, să aclame, înainte de-a se auzi o notă, iar scena se umplu de flori, aruncate din primele rânduri; mai erau maldăre în restul sălii.

Pe când urca scările, vrajba din sufletul Ștefaniei creștea întruna. Micu o aștepta pe trotuar, cu vioara în mână, singur, ca o cioară cu aripa ruptă și părea bătut de vânt, deși nu se simțea nici o adiere. Ar fi putut să înțeleagă și singură ce

se întâmplă, dacă ar fi fost dedată cu lumea, și n-ar fi trăit într-o mahala de pe malul Colentinei. Părinții fetei sărbătorite nu erau nici prinți, nici nu făceau parte din protipendada orașului; tatăl ei se îndeletnicea cu pocherul și cu biliardul și nici măcar nu câștiga, fie doar atât ca să aibă ce ce-și plăti șvarțul. Domnului Devoitin, cunoscut după numele nevestei, doamna Devoitine, stâlț de cafeana, nu i se cunoștea altă meserie. Dar nevasta era o croitoreasă de la Paris, care se mutase la București, și deschisese o casă de mode pe Calea Victoriei, celebră la vremea ei, unde își făceau rochiile chiar regina și principesele. E ușor de înțeles cine și cum dădea năvală acolo; o cucoană care nu se îmbrăca la Devoitine nu putea să facă parte din înalta societate, rămânea o mică burgheză, oricât ar fi fost de frumoasă și de bogată.

Toată clientela doamnei Devoitine se afla acum înghesuită în sala de sub Atheneul român. Fata era studentă la conservator, abia în anul întâi, cu doi ani după Micu; anul următor avea să cânte în sala mare, acompaniată de Filarmonică, sub conducerea lui Gogu Georgescu, care la sfârșit coborî de pe podium, îi sărută mâna și o aduse în față, la aplauze, sub ploaia de flori pornită din sală. Nu venise chiar regina Maria, care mai avea numai un an să trăiască, dar trimisese două din doamnele sale de onoare, și ele cliente ale Devoitinei. Nu-i nevoie să le pomenesc numele, deși unii din contemporanii mei ar putea să și le amintească, dar au rămas prea puțini și nu știu de ce memorie se mai bucură; așa se încurcă datele istorice. Atât voi spune, că doamnele erau mândre să stea în loja regală, unde o reprezentau pe regină.

„Dacă-i așa, se gândea Ștefania după recital, mergând spre casă cu tramvaiul, după cele văzute mai înainte, la anul, când o cânta Micu, am să aduc toată Colentina și tot Oborul să-l aplaud!” A doua oară după experiența de la Cazinou, avea prilejul, cu mintea ei neînvățată, dar ageră, să facă noi reflecții asupra succesului.

* * *

Ștefania nu avea binoclu, să vadă în interiorul domeniului și să fi avut s-ar fi uitat mai degrabă în alte direcții, nu știa nimic de domnul Pretoreanu și mai ales nu-și închipuise ce vârstă înaintată putea să aibă; renumele lui ajunsese însă și la urechea ei, datorită vecinilor. Aceștia nu puteau să spună despre el mare lucru, destul că era socotit omul cel mai bogat din țară, îl întrecea pe rege. Un om priceput ar fi zâmbit cu indulgență, nimeni nu cunoștea cu adevărat bogăția domnului Pretoreanu; era limpede doar că putea să fie pus în această privință alături de Vanderbilt, care însă murise; iarăși era limpede că patru sau cinci egali cu el greu s-ar fi găsit în toată lumea.

Mica burghezie, când dădea un ospăț succulent, cu bucate alese și vinuri rare, obișnuia să spună: „Așa nu mănâncă nici domnul Pretoreanu!”, fără să știe

ce sobră era masa acestuia. Oamenii din mahala, care nu aveau noțiunea extravagantei, ea materializându-se la ei cel mult într-un chef de trei zile, nu înțelegeau ce îl îndemnase pe domnul Pretoreanu să aibă o proprietate în Colentina, un teren fertil dar cu ochiuri de mlaștină, unde nu cultiva nimic de altfel, în afară de flori în jurul casei. Iar casa, deși fără etaj, era mai degrabă un palat decât o vilă de vacanță și vecinii, repetând în alt fel comentariile micii burghezii, spuneau că atâtea bogății câte erau înăuntru, mobilă sculptată și covoare persane nu putea să mai aibă decât regele.

Despre ghețarie nu mai vorbea nimeni, nimeni nu-și închipuia ce se ascundea în crângul cu arbori de baltă, iată un secret care se păstrase cu desăvârșire și nu de alta decât că locul nu trezea nici o bănuială; tot atât de adevărat este însă că în acei ani erau mari frământări în lume, în curând avea să înceapă războiul care devenise inevitabil pentru oricine avea un dram de minte; așa că ochii oamenilor se îndreptau în alte părți decât spre domeniul domnului Pretoreanu, o extravagantă pentru unii, pentru alții o trăsneală.

Ștefania săpa grădina când trase la mal barca lui Sobieski. Să fi fost ora patru, zi de vară când de obicei oamenii își fac somnul de după-amiază, cu ferestrele acoperite, ca să nu-i supere muștele. Ștefania nu dormea ziua, nu se simțea obosită; până acum nu fusese niciodată la policlinică, nu-și făcuse nici un fel de analize, nu lua doctorii, nici măcar aspirină.

— Ați venit după roșii? îl întrebă pe Sobieski, văzând că avea un coș în mână.

Apariția lui n-o mira, mulți veneau cu barca, din sus, din jos, să cumpere legume; pe malul celălalt, mai mlăștinos, nu erau grădinării, oamenii din sat țineau vaci, le lăsau să pască prin smârcurile cu iarbă grasă, și duceau lapte la oraș, cu faetonul. N-o miră nici îmbrăcămintea lui orășenească, își închipui numaidecât că venea de la domnul Pretoreanu, era bucătarul, sau intendentul; nu făcea mare deosebire între oameni. Nici măcar prințul Sturza nu i se păruse din altă plămadă decât toată lumea; numai pantofii lui, din piele de crocodil îi treziseră curiozitatea. Sobieski purta pantofi de piele obișnuiți, negri, se murdăriseră puțin de noroi când coborâse din barcă, nu exista un debarcader, și nici altă amenajare pe malul apei, decât o gheretă unde era pompa care trăgea apă pentru udatul gradinei.

— Da, vreau roșii, răspuse Sobieski, dar să le culegi acum, și numai frumoase.

— Nici nu am cules, răspuse fata, și toate sunt frumoase; mergeți cu mine, să le alegeți.

N-aveai cum să alegi, roșiile erau toate una și una, rotunde și lucioase ca bila de biliard, fără pată, crescute în soare și-n umezeala apei, pline de sucuri proaspete, aromate; se simțea cum intrai între vrejuri.

— N-am mai văzut roșii atât de frumoase! recunosc Sobieski. Pot să gust una?

— Câte vreți! încuviință fata, roșie de emoție.

Nu era bucuroasă, ci mai mult decât atât, se simțea fericită. Puțini cumpărători își arătau admirația fără codeală, așa e cumpărătorul, caută un motiv să se tocmească; de aceea Ștefania disprețuia tocmeala. Își ridică părul de pe frunte și se uită la Sobieski; văzu pe fața lui o expresie uimită, era extaz, nu doar surpriză. Nu mâncase niciodată roșii din grădină, ci numai din frigider, brumate; nu-și închipuia ca o roșie bătută de soare, cu miezul fierbinte, putea să se dezvăluie într-o asemenea formă; să-și fi îngăduit imagini ieșite din comun, ar fi asemănat-o cu o fecioară abia ieșită dintr-o apă încălzită de arșița amiezii, cu o adiere de parfum rămasă în piele, acele parfumuri descântate care nu pier niciodată.

— Licoarea zeilor din Olimp, spuse, era suc de lămâie îndulcit cu miere. Paguba lor că nu cunoșteau roșiile!

Deși nu înțelegea, Ștefania râse, cu sentimentele dinainte în creștere.

— E un soi adus din Bulgaria, se cheamă „pomidore”.

— „Pomidore” se spune la roșii în italiană. Un nume mai frumos nu există în nici o limbă.

— Se poate! încuviință Ștefania, fără ca ignoranța și confuzia ei să o stânjenească. Am avut la grădină un bulgar, el ne-a adus sămânța și a spus că e „pomidore”.

După un timp adăugă, ca o explicație:

— E adevărat că lucrase și la italieni. Dar spunea că la ei roșiile n-au gust; din cauza marmurei, e prea multă marmură, ia puterea soarelui.

Dacă Sobieski, trăit o viață în preajma domnului, nu și-ar fi pierdut cu totul personalitatea, fiind incapabil să-și manifeste vreo opinie, al cărui uz îl uitase, ar fi recunoscut că fata, așa cum era îmbrăcată, cu o bluziță fără mâneci, nu prea bine încheiată în față, cu o fustă subțire, sumeasă până deasupra genunchilor, cu picioarele goale și cu părul în lațe, era de-o frumusețe cum el, unul, nu mai întâlnește, și recunosc că avea dreptate, deși vorba nu putea spune totul, lumea lui fiind limitată la prea puținele cunoștințe feminine care veneau în casa domnului Pretoreanu. Pun restul de la mine, întregindu-i părerea și adaug că o asemenea frumusețe nu avea nimic sălbatic, părea blândă și supusă, cu privirea caldă și tandră, deși reținută; acest adaos duce la o frumusețe nemaiîntâlnită.

— Cât costă roșiile? întrebă Sobieski.

— Nimic! Luați-le în dar, mi-ați spus vorbe prea frumoase!

Un asemenea gest, din partea unei fete neinstruite, nu putea să pornească decât din neobișnuita ei frumusețe, care, cum rar se întâmplă, i se răsfrângea întreagă în suflet.

Deși mă îndepărtez cu regret de o clipă care îmi mângâie sufletul și mi-l farmecă, trebuie să pun alături o întâmplare inversă, o inimaginabilă dovadă de meschinărie omenească; singura mea consolare este că am să mă întorc repede în grădina Ștefaniei, căci povestea nu e sfârșită.

Am cunoscut, nu mai de mult decât acum două decenii, un artist cu oarecare renume, un pictor ale cărui opere se vindeau înainte de a ajunge la expoziție, și nu lipseau din nici o colecție recunoscută. Personal nu-mi era simpatic, de unde și pânzele lui mi se păreau reci și false; e un păcat să judeci așa, recunosc, dar fiindcă am mărturisit, sper să fiu iertat pe jumătate.

Acest om, în afară de o casă mobilată cu piese de muzeu, și-n afară de alte bunuri, care se țin în casete încuiate sau în seifuri, avea și o viișoară pe la Valea Călugărească, păstrată pentru folosința sa personală, deși o bună parte din vin îl vindea pe sub mână. Primea oaspeți, îi plimba prin vie, îi poftea la odihnă în șezlonguri, la umbra nukului, dar nu-i invita niciodată la masă, necum la ospete, nu le oferea nici măcar dulceață, sau fructe din grădină; dacă se întâmpla să cadă un măr din pom, în drumul oaspeților, îl lua repede de jos, îl ștergea pe mâneca halatului, și-l puneă în buzunar, buzunare popești, să încapă în ele o târnă de mere. Nu știu dacă purta halat ca viticultor, sau ca să-și protejeze hainele.

Odată m-am aflat și eu acolo, răspunzând la invitație din lașitate, păcat care sper încă o dată să-mi fie iertat cincizeci la sută. Se mai afla cu noi o doamnă tânără, foarte frumoasă dar mai ales cochetă, căreia amfitrionul, becher și sensibil la farmecul feminin, îi cam trăgea clopotele, după o vorbă cunoscută sper, de toată lumea, deși se întrebuințează mai rar decât ar fi bine pentru culoarea frazei; mai ales când vorbești de un pictor, culoarea nu poate fi ignorată.

Mergând la plimbare prin vie, cu toată societatea în urmă, cam la vremea culesului, doamna, în rochiță albă, de domnișoară, cu pălărie de paie atârnată pe spate într-o cordeluță neagră, s-a adresat stăpânului, cu glasul dulce, cu capul aplecat șagalnic pe umăr: „Maestre, căci erau în faza dinaintea intimităților, îmi vinzi un coșuleț de struguri?” Avea coșulețul cu sine, fapta era premeditată. „Cum să nu!” a răspuns artistul-pictor. Cu aceste cuvinte a scos din buzunarul halatului foarfecă, și, aplecându-se când aici, când colo, să taie câte un ciorchine, a umplut coșulețul pe care îl luase din mâna doamnei. „Cât mă costă?” a întrebat aceasta, întocmai ca Sobieski, dar desigur în glumă. „Păi, să-i cântărim!” a răspuns stăpânul viei, cu o seriozitate naturală.

Dacă ar mai trăi, martor ar putea să-mi fie Petre Pandrea. Vreau să fiu crezut, pe bunul motiv că altfel n-aș fi pierdut timpul să scriu această pagină, și când? — tocmai înaintea întâlnirii dintre Ștefania și domnul Pretoreanu. Mi-am îngăduit doar o mică mistificare, ca toți povestitorii; stăpânul viei nu era pictor ci avocat, făcând și poezii între două procese.

Deși n-avea nici o îndoială, doar văzuse el însuși cu binoclul, Sobieski întrebă, numai ca să dea o explicație dorinței domnului Pretoreanu:

— Dumneata cântai adineauri? Aș fi zis că era o privighetoare.

— Eu nu pot să cânt ca privighetoarea, răspunse Ștefania, și privighetoarea nu poate să cânte ca mine.

Sobieski, deși surprins de aceste vorbe, parcă gândite din vreme, socoti că exprimau un bun simț, nu o îngâmfare și înainte de toate erau logice.

— Domnul Pretoreanu, care locuiește peste lac, spuse, arătând cu mâna domeniul, dorește să-ți vorbească. Vrei să mergi cu mine?

Ștefania nu se miră de invitație, nu stătu s-o judece, nu se temea de o răpire; toată Colentina ar fi sărit s-o scape, ar fi dărâmat zidurile.

— Mergeți dumneavoastră cu barca, răspunse, eu mai am puțină treabă, am să vin înot, mi-e mai la îndemână, mă am bine cu apa.

Cred că voia să-și manifeste independența; în barcă s-ar fi simțit prizonieră, sau, și mai rău, ar fi semănat cu o invitată.

Înotă printre rațe și găște, care se dădeau la o parte fără să se sperie, o cunoșteau bine. La malul celălalt trecu printre nuferi care, oricât ar fi de frumoși, nu le sta bine decât în apă, în casă miros urât și se ofilesc repede. Într-o română din vremea tinereții mele i se spunea frumoasei invocare: „Flori de nuferi porți în plete...” Cel ce-o scrisese nu văzuse niciodată o floare de nufăr. Și-n părul Ștefaniei se agățase una, dar o scutură, înainte de a pune piciorul pe scara debarcaderului. N-avea pe ea un costum de baie, ci bluza și fustița, cum o găsisse Sobieski; venise în chip natural, ca o fată trăită pe malul apei, în tovărășia găștelor și a rațelor, prietenele ei de joacă. Și apoi nici prin minte nu-i trecea că domnul Pretoreanu ar fi poftit-o în casă; locul ei era afară, după cum locul slugilor este la bucătărie.

Domnul Pretoreanu o aștepta într-un șezlong, pe debarcader, și mușca dintr-o roșie adusă de Sobieski mai înainte. De altfel, tot coșul se afla alături, iar lângă el carabina, alcătuiind împreună o neobișnuită natură moartă. Am văzut în unele tablouri o pușcă de vânătoare cu o tolă alături, din care atârna un fazan, sau un iepure. Nici unul din acele subiecte nu mi s-a părut inspirat, n-aș fi ținut un asemenea tablou în casă nici dacă pictorul mi-ar fi plătit chirie pe locul ocupat în perete. O carabină englezească însă, lângă un coș cu roșii, de culoarea sângelui proaspăt, avea cel puțin darul de a face un tablou straniu.

Domnul Pretoreanu nu fu surprins s-o vadă pe Ștefania ieșind din gârlă, nimic nu-l surprindea de altfel, și apoi șiroiul de apă îi dădea un statut cu totul personal, părea o naufragiată, inspira dorința de ocrotire. Ea refuză să se așeze într-un șezlong, ca să nu-l ude, se ghemui pe scândura debarcaderului, cu picioarele adunate sub ea, într-o poziție cuviincioasă și plină de modestie. Frumusețea ei însă rămânea frapantă; în postura unei domnișoare elegant îmbrăcată, sigură pe ea, cu fumțigaretul în mână, și-ar fi pierdut toate darurile.

— Nu vrei un halat? întrebă domnul Pretoreanu. Să nu răcești, o să te ia frigul.

Ștefania făcu o figură atât de uimită, de parcă ar fi auzit o enormitate, pe urmă râse, sigură pe ea și în același timp timidă:

— Eu să răcesc? Nu se pomenește!

Deși se înclina spre apus, soarele era încă fierbinte; bluza, de pânză subțire, albă, era înnodată sub sâni, lăsându-i descoperit torsul și talia, până la șolduri, cum poartă multe fete astăzi, în drum spre plajă; ar fi semănat cu un sutien, dacă nu-i acoperea umerii și jumătate din brațe, dar fiind udă și lipită de piele nu ascundea mai nimica. Prin transparența ei sâniul păreau nuzi, căci li se deslușeau limpede cele două puncte centrale, atât de expresive când sunt bine orientate. Erau dezvoltați femeiește, dar nu ajunși încă la întreaga lor împlinire; nu știam că într-o zi am să-i compar cu floarea de lotus, cu toată îndreptățirea! Desigur, ea nu-și dădea seama, altfel și-ar fi schimbat poziția, care așa părea ofensivă. Un om mai cumpănit și de bună credință ar fi spus că era o poziție naturală și sinceră. Domnul Pretoreanu era și cumpănit, și de bună credință, dar nu-i vedea, nu fiindcă și-ar fi ferit ochii; privirea lui se ducea mai departe.

Este momentul cel mai potrivit, este și obligatoriu să spun, în acest moment de repaus, fără mișcare, cum era chipul Ștefaniei.

Pictura n-o pun la socoteală, cu atât mai puțin fotografia, și încă mai puțin filmul. Ce li se arată oamenilor prin aceste mijloace nu poate fi văzut în două feluri; admit numai că interpretările pot să difere de la un om la altul; mie, de pildă, Gioconda nu-mi place, mă refer la chipul feminin, nu la pictură.

În scris însă intervin sumedenie de factori care denaturează imaginea, admitând că n-a ieșit gata denaturată din mâna autorului, sau că n-a denaturat-o cititorul, prin incapacitatea lui de a fi atent la înțelesul cuvintelor.

Am citit descrierea a mii de chipuri feminine; toate se reduc la ceea ce vede oricine: ovalul obrazului, părul, fruntea, sprâncenele, ochii cu genele, nasul cu nările, gura cu dinții, bărbia, grumazul. Despre fiecare asemenea detaliu se pot spune zeci sau sute de cuvinte; toți le înțelegem la fel, verdele e verde, și albastrul e albastru. Dar când portretul e gata, nu știu dacă doi oameni văd aceeași imagine.

Poate de aceea, unii autori renunță să-și mai descrie personajele, le lasă în voia noastră. Nu spun că ar putea să fie și lene, nepăsare sau nepricepere; admit că este un principiu artistic. Din partea mea, cu toate riscurile, nu-l accept. Dacă undeva am pus un omuleț, care trebuia să fie văzut ca un omuleț, din motive esențiale, m-a enervat din cale-afară că un critic, care se presupune că a citit cartea, a văzut în el o namilă. Și acesta, cu toată grosolănia erorii, este cel mai nevinovat exemplu.

Deși am spus că nu am încredere în felul cum poate vedea un om o fotografie, sunt nevoit să recurg la acest procedeu, negat puțin mai înainte. Dar adaug că nu-i vorba de ce ar putea să vadă altul, ci eu însumi, și în privirea mea am încredere, fiind îndelung exersată pe asemenea subiecte. Apoi, la bază stă chipul adevărat și viu al Ștefaniei, pe care am privit-o adesea de aproape și cu atenție. Fotografia rămâne doar un ajutor al memoriei, nu-mi strică după ce au trecut patru decenii; dar privind acest portret, cel mai expresiv dintre toate pe care le-am avut într-o vreme, pentru mine Ștefania devine cea vie și adevărată, mai lipsește doar să-mi zâmbească.

Este o fotografie în culori, deplin reușită pentru vremea aceea, făcută fără îndoială de un artist în meserie. Am văzut-o, și nu o singură dată în toate revistele ilustrate, în reproduceri mai puțin reușite. Aceasta este însă un exemplar original, mi l-a dăruit ea însăși, cu două rânduri autografe: “.. în amintirea serii de august 1940”. N-aș fi transcris aceste cuvinte, dacă ar fi fost o amintire picanta, în seara pomenită de ea, am așteptat împreună la restaurantul „Continental” pe iubitul ei din acea vreme, care întârzia să vină. Deși își pierduse răbdarea și m-a rugat să-i mângâi tălpile picioarelor, știu sigur că nu avea ochi decât pentru omul acela, care de altfel îmi era prieten și căruia îi nutream multă dragoste; el va ocupa un loc important în carte, nu totdeauna alături de Ștefania, căci mai existau și alte femei pe pământ și el știa să le vadă. Deși e prea devreme, spun de pe acum că nu era un, ușuratic, ci un admirator al frumuseții feminine.

Înainte ca taică-su să-i taie părul cu foarfecă, în semn de pedeapsă, Ștefania purta părul ridicat de pe frunte și adunat într-o coadă grea, care îi ajungea până în talie. Asemenea pedepse s-au aplicat adesea femeilor, dar mai ales după războiul al doilea, și mai ales în Franța, celor care se dăduseră cu nemții. Au pățit-o și la noi unele, le știu din primul război mondial, când au făcut copii blonzi în lipsa bărbaților.

Asupra Ștefaniei, pedeapsa a avut o influență binefăcătoare, fiindcă i-a dat o fizionomie mult mai expresivă. Când s-a văzut cu părul ciuntit și răvășit pe frunte și s-a privit în oglindă, atunci abia și-a recunoscut frumusețea; până atunci se bizuise numai pe frăgezimea tinereții, care atrăgea privirile, fiindcă oricum nu era o slută. Avea un oval al feței înscris cu perfecțiune între pomeți, bărbie și

rădăcina părului, dar era rece și am înțeles de ce, când am văzut-o cu părul răvășit pe frunte, cum l-a purtat toată viața chiar dacă o asemenea coafură neglijentă, acum era făcută cu artă.

Dar chiar înainte de a merge la coafor, atunci, când s-a privit în oglindă și-a dat seama deodată că fizionomia ei ajunsese la un miracol, fără să-l înțeleagă. Pentru mine era limpede, umbra lăsată de păr deasupra sprâncenelor puneă în valoare ochii, deși îi făcea mai sumbri. Verzi-albaștri, cu o tentă fumurie ca un ecran, ochii ei nu erau făcuți să râdă, în lumină. La căldura lor nu putea ajunge oricine și-n orice clipă; altminteri își păstrau expresia caracteristică, răspândită pe întreg chipul, tristețea, încăpățânarea și răzvrătirea.

Socotesc de prisos să mă opresc la alte detalii, nasul, cu nările delicate și gura parcă fardată, deși curbura buzei de jos și acolada celei de sus n-aveau nevoie de nici o relușare, după cum culoarea lor naturală ai fi crezut că e pusă cu pensula.

E prima oară când, descriind o imagine, simt că mă lasă puterile; recunosc, prima oară, călcându-mi un vechi principiu, că n-am destule cuvinte spre a spune total și a mă convinge în primul rând pe mine, dacă n-aș fi convins dinainte. Mă opresc la un ultim detaliu, cerceii, două lame de aur cizelat, îndoite în formă de U, care îi îmbrăcau lobul urechii. Nu am dreptul să mă opresc asupra lor, deși sunt caracteristici, fiindcă am împodobit cu ei altă față, în altă carte, atribuindu-le un rol simbolic, ceea ce cred că aveau și în viața Ștefaniei. Dar pe atunci nu știam că am să scriu despre ea vreodată, și astfel am sărăcit-o; poate în paginile următoare voi izbuti să-mi spăl păcatul. Până atunci, portretul ei va sta în fața mea tot timpul scrisului, așa cum stă de când am început cartea. Va fi o satisfacție și mă voi mulțumi cu ea, chiar dacă nu voi avea alta, chiar dacă nu voi izbuti să-i redau ceva din viața măcar câteva clipe.

Aflându-se pe debarcaderul domnului Pretoreanu, ca nou venită, Ștefania se socoti datoare să vorbească prima. De altfel, era și foarte curioasă, de aceea întrebă, fără ocoluri:

— Vă place frigul?

Domnul Pretoreanu o privi surprins și amuzat; nu-și închipuia că o convorbire cu o față simplă putea să înceapă de la sine și în mod atât de natural, căci întrebarea ei nu părea lipsită de sens, deși nu-i găsea explicația.

— Nu; dovadă că stau la soare.

Abia acum își dădea seama Ștefania unde ajunsese, și își aminti câte se vorbeau despre stăpânul acestei case ciudate, așezată într-un loc mocirlos, când se găseau atâtea altele mult mai frumoase.

— Lumea spune, se explică ea, că aveți casa plină de gheață, copăi întregi în toate camerele.

Împotriva firii lui reci și reținute, domnul Pretoreanu zâmbi cu voie bună. Sigur, convorbirea cu o domnișoară instruită și educată n-ar fi fost la fel de amuzantă. Ștefania se opri cu ochii la pantofii lui de pânză albă; erau pantofi de tenis, pe debarcader nu s-ar fi potrivit alții. Ea însă păru dezamăgită.

— De crocodil n-aveți?

Era într-adevăr amuzant, domnul Pretoreanu se simțea destins, nu se așteptase.

— Am purtat și eu odată; nu se mai potrivesc cu vârsta mea de astăzi.

Ștefania îl privi deschis, dar nu spuse nimic, nu știa să mintă: bineînțeles că pantofii de crocodil nu i se mai potriveau, nu i se potriveau nici măcar prințului, deși era mult mai tânăr; numai lui Micu îi stăteau bine. Deși nu știa de ce se afla aici, Ștefania se simțea fericită; fiindcă înotase, fiindcă peste două ceasuri apunea soarele, și odată cu seara începea dragostea. Sau poate în primul rând fiindcă lui Micu pantofii de crocodil îi stăteau bine; oricât ar fi fost el de țigan, era mai elegant decât toți boierii. Deodată rămase încruntată, cu ochii la carabină.

— Vânați rațe?

— Nu, doar țăntari, răspuse domnul Pretoreanu.

Nu era ora când ies țăntarii, ca să-i arate cum îi împușcă. Îi spuse Ștefaniei pentru ce o chemase: că avea o voce ciudată, el nu-și dădea seama cât era de frumoasă, dar într-o zi, două, avea s-o trimeată cu cineva la o profesoară de canto, o artistă, să-i ceară părerea.

— Ai telefon?

Ea începu să râdă.

— Telefon? Da' de unde!

Nici nu credea că o să aibă vreodată, la ce i-ar fi folosit, cu cine să vorbească? De unde să știe că se afla în punctul unde viața ei urma să facă o cotitură amețitoare? Când să plece nu era mai puțin nedumerită ca la venire, nu aflase nimic, dar nici nu credea că ar fi avut ce să afle; știa doar că domnul Pretoreanu nu purta pantofi de crocodil. Cât despre împușcatorul țăntarilor, socotea că nu putea să fie decât o glumă.

— Cum de ai părul blond când ești atât de oacheșă? o întrebă el, în timp ce ea se pregătea să se arunce în apă.

— Poate credeți că-l vopsesc! Nu, îl decolorează repede soarele și apa, altminteri e un fel de negru; nu chiar ca tăciunele.

Soarele căzuse peste sălcii, venea amurgul. Un roi de țăntari însetat de sânge ieși din stuf, trecu prin față. Ștefania auzi o împușcătură și văzu cum țăntarul din frunte, un tartor, se pulveriza sub ochii ei, era limpede, să-i fi spus

altcineva n-ar fi crezul. Întoarse capul: domnul Pretoreanu avea în mână carabina a cărei țevă fumea încă.

5

Nu mai târziu decât a doua zi, și încă de dimineață, pe la ora nouă și jumătate, un automobil opri la poarta Ștefaniei. La volan era Garibaldi, dar automobilul părea modest pentru el, servea la corvezile zilnice, cumpărături, comisioane, culegere de informații. Din spate coborî un tânăr, pe care îl cunoșteam de altfel, dar nu personal, colabora la *Pasul Istoriei*, făcea cronica muzicală, o dată pe săptămână, sau la ocazii; venea rar la redacție, de obicei își trimitea articolul cu un comisioner. Acești oameni, comisionerii, au dispărut cu totul, pe atunci existau în număr destul de mare, purtau un chipiu roșu, caracteristic, uneori și un veston de aceeași culoare, cu nasturi de alamă. Cei mai mulți așteptau afară, la „Capșa”, dar se găseau și pe la Athenée Palace, și în alte locuri de pe Calea Victoriei. Meseria lor era să ducă mesaje, scrisori, pachete, flori, la diferite adrese. Mi s-a făcut dor să văd măcar unul, sau să găsesc undeva un chipiu din vechea lor uniformă, să-l cumpăr și să-l păstrez ca amintire din tinerețe.

Pe tânărul în cauză îl chema Pierre Louis le Grand. Se înțelege ușor că era un pseudonim, i-l alesese Jak Musiu, analfabetul, mâna dreaptă a lui Jordie. N-am știut niciodată dacă socotea că ar fi fost un nume de prestigiu, pentru purtătorul lui și pentru ziar, sau voise doar să facă o șotie. În orice caz, numele i-a prins bine tânărului, când a ajuns la Paris, locul unde, dacă avea dare de mână se duceau toți neînțeleșii, să găsească o recunoaștere.

Pe lângă cronicar muzical era și compozitor, cu ambiții de modernism, pe care contemporanii nu puteau să le înțeleagă. O singură dată, o compoziție a lui, pentru două pianе, două saxofoane și toate instrumentele de percuție existente se cântase la Ateneu, și în afară de aplauzele prietenilor, sau poate și ale unor fanatici ai genului, se alesese cu râsete, fluierături și chiar huiduieli grosolane. Mai târziu, compozițiile lui, de aceeași factură, se bucurau de succes la Paris, cronicile le aprobau sau chiar le elogiau, dar mai mult de treizeci de oameni nu veneau să le asculte. Cu toate acestea, astăzi, când nu mai trăiește, căci a murit pe front într-un batalion de pedeapsă, numele lui, cu două rânduri informative, figurează în unele enciclopedii, după generalul Grand, învingător în războiul de secesiune din America. Nu se ia în considerație muzica lui modernă, uitată cu totul, ci două romane, cu adevărat inspirate, dar și cu împrumuturi abile, luate de ici, de colo, frânturi prelucrate și neidentificabile cu certitudine, care au făcut ocolul lumii sub diferite forme și orchestrații, că uneori nu mai semănau decât pe

departe cu originalul. Erau executate când la vioară, când la fierăstrău, sau la xilofon, dar mai ales la trompetă, instrument la modă în ultimele decenii.

Într-adevăr, Pierre Louis le Grand compunea și muzică ușoară, cântece țigănești mai cu seamă, împotriva crezului său artistic, dar le semna cu alt nume, Jean Moldav, mult mai cunoscut decât primul, ales parcă anume ca să stârnească interesul etnic și să circule cu mai multă ușurință; dar dacă al doilea pseudonim evoca țara Moldovei, primul leagăn al artei române, compozitorul, pe numele lui adevărat Marin Niculescu (la început Niculae) era de origine pur oltenescă.

Nu vreau nicidecum să se creadă că era un nechemat în muzică, poate nu avusese destul noroc ca să ajungă mai departe, altminteri își făcuse școala în capitala Franței, familia lui putea să-l întrețină, îl avusese profesor pe Vincent d'Indy, compozitor neremarcabil dar teoretician instruit, inteligent și cu mare simț pedagogic; pentru mine numele lui era o garanție, de aceea Pierre Louis le Grand, lăsându-i la o parte pseudonimul ridicol, acceptat cu naivitate, merita să fie privit cu interes, dacă nu chiar cu admirație. Pentru cele ce vor urma, socotesc important să se știe că era un tânăr distins și plăcut la vedere, avea treizeci și doi de ani la acea dată, plăcut și în conversație, știa să se îmbrace cu eleganță, purta pălărie tare, desigur sub influența lui Jak Musiu și avea, printre alții din redacție, chiar pantofi din piele de crocodil, ceea ce devine cu totul semnificativ în clipa de față, luna iulie, anul 1937, semănând cu o predestinare.

Nici unul din cele trei nume ale lui nu-mi sună bine, nu se potrivește cu povestirea, i-l voi da pe al patrulea în cuprinsul cărții, spunându-i Leonard, din capriciu, căci altminteri nu-mi place, și probabil mulți vor fi de aceeași părere; inutil să spun încă o dată că am dreptul de hotărâre. Dar capriciu nu-i bine spus, de fapt am o justificare, personajul își va dovedi mai târziu un caracter detestabil. Cerându-le iertare tuturor Leonarzilor, începând cu nepieritoarea mea admirație de la Florența, i-am dat numele unui proxenet din Crucea de Piatră.

După ce se uită la numărul de pe poartă, Leonard caută o sonerie, nu era nici una, descoperi însă un fel de toacă, făcută dintr-o șină metalică, semicirculară, jumătate din fierul de pe roata unei căruțe, atârnată cu o frânghie de o ramură crescută până în uliță, a teiului de lângă casă. De prelungirea frânghiei atârna și ciocanul, așa că nu mai rămânea nici o îndoială cu privire la scopul instalației. Leonard luă ciocanul și lovi în bară, care dădu naștere nu unui zgomot de fier ruginit, ci scoase un sunet muzical, clar, de o puritate desăvârșită. „Mi bemol!” constată Leonard, care avea ceea ce se cheamă un auz absolut, însușirea de a identifica orice ton din muzică, fără un etalon de bază; sistemul lui auditiv era un diapazon multiplu, putea să descifreze un acord complex, cinci și chiar șase tonuri suprapuse.

Un câine neobservat până atunci, nici de mine, căci stătea mai mult ascuns prin cotloane, fără să latre când intra cineva pe poartă, un dulău negru cu pete galbene pe bot, în jurul ochilor și în vârful cozii, tolănit la umbra teiului, se ridică fără ostilitate, dar nu veni spre poartă, dădu din coadă și se duse la gardul din fundul curții, de unde începea grădina, și latră spre vale, evident ca să retransmită semnalul nu destul de puternic al toacei. Era maxima lui bunăvoință și cred că se datora nu lui Leonard, ci automobilului oprit la poartă.

Un om în vestă orășenească, altminteri îmbrăcat ca țăranii, cu căciulă de oaie în miezul verii, prășea un pătrat de cartofi sau altă plantă, poate bame, Leonard nu era sigur, nu se vedea prea bine de la distanță și nici nu avea pricepere. Omul își văzu de treabă netulburat; ori era surd, ori nu-i păsa de nimic de pe lume. Curând apăru Ștefania, venind fuga din vale, cu bluza ei fără mâneci și cu fusta sumeasă până deasupra genunchilor. Când ajunse la poartă, după ce urcase coasta în fugă, respira repede, cu gura întredeschisă și obrajii îi ardeau ca jeraticul. Leonard făcu ochii mari, vedea bine că în fața lui era o fată de mahala, cu picioarele goale, înnorioate, îmbrăcată sărăcuț, transpirată, cu părul răvășit, dar avea în făptura ei atâta putere de fascinație, că rămase mut, privind-o ca pe o apariție nefirească. Atunci, din prima clipă, căzu sub vrajă. Pentru acest motiv, dacă mai târziu n-ar fi săvârșit o faptă monstruoasă, i-aș fi păstrat simpatie.

— Bună ziua! spuse fata, privindu-l nedumerită, cu ochii ei mari, verzi-albaștri, luminați de soare că păreau doi luceferi, singura comparație care merită să fie făcută.

„Da, se gândi el, mai zăpăcit ca înainte, când îi auzi glasul, are în gât nu coarde vocale, ci o vioară!”

Domnul Pretoreanu îl prevenise, dar părerea lui nu-i inspira încredere, un om nu poate să se priceapă la toate. Necunoscându-l, cum îl cunoștea Sobieski și cum mă încumet să spun că îl cunosc și eu măcar pe jumătate, Leonard își închipuia că patronul putea să aibă alte gânduri cu fata; la o anumită vârstă oamenii, oricât de cultivați și siguri pe ei, sunt în primejdie s-o ia razna.

— Bună ziua! bâigui după ce-și regăsi glasul în parte. Dumneata ești domnișoara Tomiță?

— Ștefania! răspunse ea simplu.

Își ignora numele de familie, cam la fel se întâmpla cu toți oamenii din cartier, la numele de botez adăugau „din Colentina”, ca pe un titlu. „Ștefania din Colentina!” În altă limbă ar fi putut fi un nume de artistă.

— Vin din partea domnului Pretoreanu, continuă Leonard. Domnișoară, trebuie să mergi repede cu mine. La ora unsprezece ne așteaptă doamna Sola Diaconescu.

Ștefania își socotea firesc numele, deși pe jumătate era o născocire, căci pe drept ar fi trebuit s-o cheme Ștefana. În schimb Sola i se părea caraghios, dar nu râse ci îi aruncă lui Leonard o privire mirată.

— Sola Diaconescu! ... reluă el. N-ai auzit de ea? ...Nu mergi la operă?

Știa ce este opera, dar nu fusese niciodată, nici nu putea să-și închipuie cum oamenii cântă în loc să vorbească.

— Am fost doar la „Cărăbuș”, mi-a plăcut, numai că unele cântece sunt prea deocheate!

„Un suflet pur!” se gândi Leonard, stăpânit tot mai tare de vrajă.

— Doamna Diaconescu a acceptat să te asculte. Să știi că este o mare șansă! Îmbracă-te repede!

— Ce să mă mai îmbrac? Îmi pun ceva în picioare.

Ștefania luă de pe prispă o pereche de saboți, se duse la cișmea, dădu drumul la apă să-și spele noroiul de pe picioare, apoi intră în casă și după câteva minute ieși cu o pereche de sandale albe, destul de frumoase, dar nepotrivite cu praful din bătătură. Oricum, îi schimbau mersul, îi dădeau altă alură, care pe Leonard îl vrăji și mai tare.

— Pot să stau în față? întrebă Ștefania, când el îi deschise portiera din spate a automobilului.

Împotriva protocolului, Garibaldi nu coborâse, stătea la volan, misiunea lui de astă dată i se părea înjositoare, să intre pe o stradă desfundată, strecurându-se printre copiii care se jucau în țărână, să oprească la o bojdeucă de mahala și să ia în mașină o fată îmbrăcată șleampăt, căreia nu i se cuvenea asemenea cinste. Când o văzu că se urcă alături, în față, îi mai trecu paraponul, fata își cunoștea lungul nasului, era locul lacheului sau al bucătăresei. Oamenii simpli și copiii au predilecție pentru locul acesta, la copii se explică prin curiozitatea mecanică, să vadă cum se conduce mașina, și ce viteză arată kilometrajul. Oamenii simpli din simțământul că locurile din spate sunt ale boierilor. Azi, unii șoferi de taximetru se simt jigniți dacă un client nu se așază alături de ei, deși le deschid portiera; parcă i-ar pune pe altă treaptă.

Deși nu înțelesese bine unde avea să meargă, Ștefaniei îi plăcea drumul, ar fi vrut să nu se mai termine. Nu se urca prima oară într-o mașină, un prieten al lui Micu, șofer pe camionetă, la o fabrică, îi plimbase odată până la pădurea Băneasa; mersese de câteva ori și cu taximetrul, dar un automobil de casă e altceva, parcă îți schimbă rangul. În lumea Ștefaniei, un autoturism se numește „mașină mică”, probabil în comparație cu autobuzul cu cincizeci de locuri, sau chiar mai multe, plus cele în picioare, înghesuie. În mașina mică nu te înghesuie nimeni, decât vreun fante, dacă te duci cu el noaptea la șosea, ceea ce Ștefania aflase de la fetele din cartier; ea n-ar fi acceptat nici odată o asemenea invitație.

Nu se temea că Leonard ar fi vrut s-o atingă, dar poate și acest gând o făcuse să se așeze în față, ca să fie mai sigură.

Multe tipuri umane m-au izbit prin contrastul dintre unele și altele, frumoșii cu urâții, slabii cu grașii, tinerii cu bătrânii, deștepții cu proștii. Dar nu cred că vreodată să mai fi întâlnit un contrast atât de uluitor ca între Ștefania și Sola Diaconescu. Aceasta din urmă fusese în prima tinerețe o mare artistă, pe cât de instruită și talentată, pe atât de frumoasă. Mi-o amintesc mai ales dintr-un spectacol cu Carmen, unde nu avea rolul principal ci pe cel de contraltă, al Mihaelei, confidenta și prietena primei. Nu-mi mai amintesc cine era soprana, protagonista operei, de mult i s-a uitat numele, știu doar că abia mai avea un pic de voce, în schimb era grasă și greoaie ca o balenă, inadmisibil să apară pe scenă. În contrast cu ea, Mihaela, tânără debutantă, suplă ca o fetiță, cu timbrul ei necrezut de puternic o pusese mai mult decât în umbră, o pusese în beznă pe primadonă, câștigase dintr-o dată admirația și simpatia publicului. Pe urmă n-o mai văzusem, n-aveam de unde să știu că era ținută deoparte, apărea din an în paște în vreun spectacol, în roluri alese anume ca să nu le poată da strălucire, până ce dispăruse cu totul.

Se întâmpla așa cu mulți oameni, în multe domenii și nu aveam chemarea, cu atât mai puțin puterea să îndrept eu lucrurile. Vreo zece ani mi se pare că durase această eclipsă, până ce cântăreața uitată reapăruse ca o cometă; până atunci, cântase la opera din Cluj, plecând de la cea mai de jos treaptă, aceea de coristă, ca la sfârșit să devină steaua orașului. Un dar al ei, neobișnuit, era registrul vocii de contraltă, care putea cu ușurință să îl acopere în întregime și pe cel de soprană, de unde decurgea posibilitatea să-și asume aproape orice rol feminin din repertoriu.

Ascensiunea și gloria ei din acea vreme nu se datorau faptului că era măritată cu primul dirijor și directorul operei. Această uniune se făcuse târziu, după războiul al doilea, când ea se apropia de sfârșitul carierei. Se îngrășase, cu nici un efort al memoriei și al imaginației n-aș fi putut să recunosc în ea pe fetișcana care juca rolul Mihaelei din Carmen; iar registrul se redusese cu mai mult de o treime; avea un joc sensibil, o trăire patetică pe scenă, o voce instruită dar slabă și veștedă, că abia se mai lupta cu orchestra.

Am asistat, fără voie, la prăbușirea ei penibilă, când a trebuit să se retragă. Mă dusesem la operă pentru altcineva, dar nu puteam nici să închid ochii, nici să-mi astup urechile când am văzut-o pe glorioasa Sola Diaconescu luptându-se din greu cu o arie ascendentă; venea din fundul scenei spre rampă, și cu fiecare pas trebuia să mai urce o notă. Era îmbrăcată în văluri fluturate, juca rolul unei sirene, regina; prin efecte scenice părea că merge pe sub apă, și respira tot mai greu, în spasmuri, gata să se înece. Ajunsă în avanscenă unde își termina aria, am

văzut-o de aproape, limpede, ca prin lupă, roșie la față, strangulată, cu ochii imenși, ieșiți din orbite, înspăimântată de ultima notă la care nu putea să ajungă. M-a îngrozit gâtul umflat, cu vinele proeminente, părea spânzurată, își dădea duhul, în ochi i se citea disperarea, a deschis gura pentru ultima oară, însă n-a mai putut să emită sunetul, era ca într-un film mut, de altădată. Bărbatul ei, care dirija orchestra, a mai salvat ce putea să salveze, acoperindu-i eșecul cu un acord în fortissimo, iar ea s-a înclinat și publicul a aplaudat-o, mulți nedându-și seama ce se întâmplase; nu toți au pricepere, și prea puțini urmăresc spectacolul cu partitura în față.

Sola Diaconescu n-a mai cântat din acea seară, a rămas numai la Conservator, unde era profesoară de canto. În mod paradoxal, odată cu retragerea ei de pe scenă, după ani de declin vizibil, gloria trecută a reînviat dintr-o dată, ca o recompensă post-mortem. Nemaivând posibilitatea s-o audă, publicul ei a adorat-o până la moarte. Ca profesoară era bine apreciată, i se recunoștea simțul pedagogic și abnegația și este adevărat că a scos câteva cântărețe remarcabile, dar toate urâte și grase; pe celelalte nu putea să le sufere, le înlătura repede. M-am întrebat cum putuse să uite atât de deplin timpul când era tânără, frumoasă și suplă și cânta rolul Mihaelei, punând-o în umbră pe primadonă.

Ștefania străbătu vestibulul, uitându-se temătoare la pardoseala de marmură cu încrustații metalice, parcă de aur; când valetul deschise ușa salonului și văzu covorul, își scoase sandalele și rămase în picioarele goale; ea știa că în casă nu se intră încălțată. Salonul, cu mobilă venețiană, cu lampadare turcești, cu vitrouri colorate care denaturau lumina zilei era gol, valetul îi pofti să șadă. Leonard se așeză pe un taburet cilindric, de piele în romburi felurite colorate, care poate se potriveau cu lampadarele. Ștefania rămase în picioare, cu tălpile îngropate într-o blană de tigră pusă peste covor; nu îndrăznea nici să meargă mai departe, nici să se așeze; în acest animal mort, pe care nu putea să-l identifice, găsea un aliat; chiar dacă fusese o fiară, era o făptură sacrificată cum se simțea ea însăși aici, unde ajunsese fără să știe de ce și fără să judece. Dacă Leonard n-ar fi fost atât de rezervat, privind-o abia pe furiș, cu o simpatie sub care se ascundeau adevăratele lui sentimente, surpriza, confuzia, admirația, s-ar fi temut că picase într-o cursă; nu-i era frică, aștepta numai un motiv să se apere.

Sosiseră la ora fixă. O altă ușă se deschise îndată și Sola Diaconescu intră grăbită, n-avea timp decât zece minute, îl prevenise pe Leonard, trebuia să plece la conservator fără întârziere. Era îmbrăcată de oraș, într-un taior bleu-pal, ca dimineața, își asorta totdeauna îmbrăcămintea cu vremea de afară. În penumbra salonului corpolența ei apărea estompată, parcă nu avea dimensiuni ci numai animație, era ca o umbră mișcată, un volum nedefinit, care se materializa în enorma lui obezitate numai când fu la un pas de Ștefania. Deși în picioarele goale,

fata o întrecea în înălțime, însă datorită construcției suple, părea mult mai mică, aproape inexistentă, dovedindu-și prezența numai prin ochi, care străluceau în penumbra salonului.

Pretutindenii în casă transperantele sau jaluzelele erau trase, Sola trăia în umbră; chiar la baie, când se machia, aprindea o lumină mică, o candelă. La prânz mânca puțin, în picioare; seara, la masă, fie că era singură, fie cu oaspeți se aprindea nu candelabru electric ci lumânări, de care ea, una, se ținea mai departe. La conversația de după-masă se așeza pe o sofa din sufragerie, cu oaspeții în fața ei, pe scaune, iar ea, simulând totdeauna o migrenă, sau poate având-o de-a binelea, își ducea mâinile la tâmpole și așa stătea tot timpul; în realitate, gestul plin de abilitate nu urmărea decât să țină întinsă pielea de pe față; în operațiile estetice nu avea încredere, fiindcă nu rămăneau secrete.

Leonard se ridicase și venise aproape.

— Va să zică, începu Sola, scrutând-o pe Ștefania, tu ești protejată domnului Pretoreanu.

— Nu, doamnă, nu sunt protejată nimănui!

Ștefania începea să se regăsească pe sine, un simț secret o făcea mai puternică decât această doamnă, se simțea sigură pe ea în picioarele goale și-o încuraja blana de tigru.

— Auzi obrăznicie! replică Sola. Atunci cum ai ajuns aici?

Se uită la Leonard, nedumerită și indignată.

— Poate e vina mea, doamnă, nu am lămurit-o cum trebuie.

Sola avea în cap o pălărie cu borul mare, bleu pal, ca taiorul. Pe colțul pianului lăsase umbrela și poșeta. Oricum ar fi fost vremea, nu umbla fără umbrelă, se ascundea la umbra ei ca haiducii în pădure. Iar la conservator, pretindea să fie totdeauna semiîntuneric, invocând tot migrenele.

— Și ce vreți de la mine? întrebă agresivă.

— V-am transmis rugămintea domnului Pretoreanu, care dorește să-i încercați vocea.

— Crezi că merită?

Primul impuls al Ștefaniei fu să întoarcă spatele și să plece. Rămase pe loc numai fiindcă nu mai știa unde-i ușa și nu vroia să bătâie în penumbra, ca să ajungă în vestibul, să-și ia sandalele.

— Vino încoa, fetico! îi porunci Sola, apropiindu-se de pian și deschizând capacul. Zi după mine: A!

Apăsă pe o clapă, Ștefania relua sunetul, corect, fără efort dar nepăsătoare.

— Încă o dată, și mai tare! porunci Sola.

Apoi urcă, din ton în ton; de la mi de sus începu să fie mirată. Ștefania emitea sunetele firesc, fără să se încordeze; în coardele ei vocale părea că se ascund posibilități nelimitate. Urmă fa și sol; când îl auzi pe la, cu aceeași claritate, Sola își ieși din fire, lovi clapele cu pumnul, scoțând un acord disonant care făcu să vibreze vitrourele.

— Huo, ajunge! strigă, vulgar, exasperată. Unde vrei să ajungi? Să-mi spargi urechile?

Se stăpâni, izbucnirea ei n-avea rațiune, cădea în ridicol. Se întoarse la prima notă de unde pornise și încercă glasul Ștefaniei în coborâre. Fata avea același registru cum îl avusese ea însăși odată, ar fi trebuit s-o privească altfel, cu simpatie, ca pe vechea ei imagine, dar nu putea să se învingă și să accepte ideea că trecutul rămăsese în urmă, să fie mulțumită cu satisfacțiile pe care le avea încă; una din ele ar fi putut fi chiar fata din față, să se bucure de glasul ei, în loc s-o urască. Ștefania coborî până la sol de sub portativ; aici vocea ei nu mai semăna cu cea dinainte, căpătase un timbru așezat de contraltă, parcă era altă ființă, coborî fără dificultate încă o notă; atunci, profesoara, iritată la culme, nu mai putu să rabde.

— Ești o oroare! izbucni, mânioasă. Asta-i voce de bariton, nu de femeie.

Într-o clipă, Ștefania înțelese că avea în față o dușmancă. În loc să se sperie și să amuțească, respiră adânc, își dădu capul pe spate și se regăsi sigură pe ea, ca în serile de pe malul Colentinei, transformată în privighetoare. Odaia se umplu de triluri, deși le lipsea spațiul de rezonanță; oricum, ar fi uimit pe oricine, priceput sau nepriceput la muzică, fiindcă nu-i om să nu simtă glasul naturii, și Ștefania, în clipele acelea, era natura însăși, fie ca om, fie ca pasăre. Leonard își aținti privirea asupra ei, percepea sunetele dar i se părea că le visează, că nu vin din realitate, ci dintr-o lume imaginată. Se vedea ca fata nu avea școală, un estec necruțător iar fi descoperit stridențe inacceptabile, dar la fel ar fi putut să le găsească în cântul unei privighetori adevărate.

Sola își acoperi urechile.

— E oribil, oribil, încetează!

Nu vreau să rămân cu o îndoială, s-o acuz fără deplină pricepere și fără să-i dau dreptul la replică. Poate în felul ei, cu formația ei clasică, fie ea demodată, avea o justificare, glasul fetei, fără exercițiu și șlefuire, venit din aer liber era o sălbăticie, oribilă pentru o profesoară de canto, chiar dacă vechile ei însușiri n-ar fi fost pierdute.

Pe drum, la întoarcere, Ștefania rămase tăcută lângă Garibaldi; părea cu totul senină, în timp ce Leonard, privind-o din spate, stătea ca pe jeratic, așteptându-se la reproșuri și găsindu-le justificate dinainte. La despărțire, în poartă, uimit că ea nu scosese o vorbă, îi spuse, scuzându-se:

— Am nimerit-o prost; ai nevoie de altă profesoară. Am s-o caut!

— Vezi sa nu te ostenești de pomana!

Era nepăsătoare, fără nici o rachiună în suflet. Lui Leonard nu-i venea să plece, își dădea seama că i-ar fi simțit lipsa. În trei ore, căci nu trecuse mai mult timp de când venise s-o ia cu mașina, fata din fața lui îl subjugase, cu tot al ei, obrazul, ochii, glasul, cu decorul primitiv unde își ducea viața, și mai ales cu o forță care o făcea mai puternică decât Sola Diaconescu, atât de prețuită într-o vreme, încât își mai păstra și astăzi statutul de vedetă. Când Ștefania se descălțase în vestibul, Leonard avusese o crispare, îi era rușine de rolul lui, domnul Pretoreanu îl umilise dându-i o însărcinare nedemnă; gestul fetei trăda nu doar lipsa unei minime educații, cât se cere în cea mai modestă lume civilizată, ci făcea din ea o ființă rudimentară, incapabilă sa urce o treaptă. Uimirea lui se născu la prima ei replică, prin care își declara independența, respingând ideea că ar fi putut accepta o protecție.

În realitate, prin cuvintele ei trufașe Ștefania nu se lepăda de domnul Pretoreanu, care îi câștigase simpatia, chiar dacă nu avea pantofi de crocodil, căci știuse să se poarte, ca și când ar fi fost din aceeași lume cu ea, o grădiniștea de pe Colentina. Apoi nu putea sa uite ideea lui hazoasă de a omorî țăntarii țintindu-i la precizie cu carabina. Și tocmai pentru toate acestea, nu îngăduia cuiva să spună că ar fi protejată lui, mai ales că nu avea nevoie de protecția nimănuia.

Fără a cunoaște resortul acelei reacții, Leonard fusese frapat de atitudinea ei, atât de neașteptată la o ființă simplă și umilă, cum i se păruse când își scosese sandalele. Apoi, în timp ce-i asculta glasul, aproape fără să-i dea atenție, ochii i se opriseră pe picioarele ei goale, îngropate în blana de tigru; atunci înțelese sau simți că ea nu era cătuși de puțin o ființă umilă, ci una liberă și curajoasă, iar blana părea un trofeu al ei, nu mai aparținea salonului cu mobilă venețiană.

— Vreau să stăm puțin de vorbă, îi spuse, incapabil să plece. Pot să intru în curte?

Se așezară pe prispa casei, după ce Ștefania aduse un țol din casă, un preș țesut din fâșii de cârpă înădite, ca în casa lui Pantelimon Dumitrescu, din Bucovina. Leonard nu mai văzuse niciodată un asemenea țol, nici nu stătuse pe o prispa. Între ei era un castron țărănesc, cu roșii și mere, amândouă de aceeași culoare, că se confundau între ele.

— Sunt proaspete, spuse Ștefania, le-am cules de dimineață.

Se înrudeau cu ființa ei, cum mai înainte picioarele goale păreau înrudite cu blana de tigru. Ca și când ar fi simțit gândul lui, Ștefania își scoase sandalele și își ridică picioarele pe prispa. Gestul era natural, acum Leonard înțelese mai bine ce se întâmplase de dimineață, fusese un gest firesc, fata nu avea obișnuința să umble încălțată.

Se socotește că încălțăminte reprezintă o treaptă către civilizație, și judecând simplu chiar așa și este. Dar oamenii au umblat desculți milenii îndelungate, în unele locuri mai umblă și astăzi. Nu propovăduiesc întoarcerea la preistorie, la nimic ce-a fost primitiv în viața omenirii; port ghete, pantofi și sandale, îmi pun bocanci iarna, am purtat și cizme, și șoșoni într-o vreme. Ce mult regret însă că am pierdut deprinderea să merg în picioarele goale, măcar prin iarbă dacă nu prin glod și prin pietre! Am pierdut atingerea cu pământul, comunicația directă între om și planeta unde și-a început el viața; și cred că, odată cu această pierdere, am pierdut multe altele. Încălțăminte este astăzi nu doar o nevoie și o obișnuință, ci o obligație.

Când eram copii și ne jucam în picioarele goale prin curte, lui Trandafil i-a intrat un spin în călcâi și fiindcă nu i-a dat importanță, locul a început să se înroșească și să se umfle, până s-a făcut mai mare decât o nucă. Îl durea, sunt sigur, însă el de pe atunci începuse să capete darul de a-și ignora suferințele sau de a le ascunde; nu știu care-i adevărul, nimeni nu poate să-și dea seama ce simte altcineva, nu există instrumente de măsurat intensitatea senzațiilor noastre, ne luăm după gemete sau după țipete. Trandafil nici n-a țipat, nici n-a gemut; însă într-o noapte Alexandrina l-a auzit cântând popește, ca în biserică. Și ceilalți copii cântau așa câteodată, imitându-l în răs pe popa Scovergă, dar nu noaptea, ci ziua, când era vremea de joacă.

Ducându-se mirată în camera lui, unde ardea veioza cu abajurul albastru, a simțit că Trandafil dogorea de ia distanță, cuprins de fierbințeală și atunci și-a dat seama că aiura ca de boală. Cum de la el n-a putut scoate o vorbă, greu a descoperit că avea laba piciorului umflată, iar călcâiul, roșu ca un ou de paște, zvâcnea să se spargă.

În zorii zilei domnul Alcibiade i-a poruncit lui moș Dumitru să înhame caii la trăsură și a ajuns cu Trandafil la ușa doctorului Negrutzi, care abia se sculase. Mă aflam acolo, mă luase și pe mine, să fiu de vreun ajutor, căci pe Alexandrina a sfătuit-o să rămână acasă.

Nu era domnul Alcibiade omul să se rușineze pentru cauza care urmează, n-am uitat însă cât de stânjenit i-a explicat doctorului ce se întâmplase:

— Noi, vara, îi mai lăsăm pe copii să umble în picioarele goale...

Era curând după război, și lipsea încălțăminte, cum lipseau multe, chiar și pâinea.

Mult mai târziu am înțeles că stânjenirea domnului Alcibiade se explica altfel: cum de nu prevenise infecția, apoi cum îl lăsase pe copil să sufere până ce venise cu el aproape în agonie?

Trandafil n-a scos un geamăt când doctorul a înfipt bisturiul în buboi și a făcut o tăietură adâncă, în formă de cruce, apoi a stors coptura și a curățat rana,

apăsând în carne vie tamponarele muiate în substanțe dezinfectante. Fără sulfamide și fără antibiotice, care aveau să apară după mai bine de două decenii, Trandafil s-a făcut bine într-o săptămână. De atunci n-a mai avut de-a face cu medicina decât de două ori în viață, o dată pentru o presupusă boală a pleoapelor, și apoi când s-a operat de apendicită.

Așa cum stătea așezată pe prispă, Ștefaniei îi scăpau de sub fustă numai labelle picioarelor, până la gleznă. Leonard se opri cu privirea la ele, fiindcă îl obsedau de când le văzuse etalate pe blana de tigru. Le vedea dar nu putea să judece și să înțeleagă cum își păstrau finețea, când fata avea deprinderea să umble desculță. Experiența lui rurală era neînsemnată, știa mai degrabă din auzite, din glume triviale, cum se îngroașă, se întăresc și crapă călcâiele omului de la țară, că în crăpături se ascund greierii și cântă; de această slujire nu scapă nici fetele, chiar cele mai frumoase și gingașe, cu bujori în obraz cum se spune, și cu mijlocul subțirel, de Ileana Cosânzeană.

Călcâiele Ștefaniei aveau pielea subțire, roză și netedă, de parcă n-ar fi fost dedată la muncă; la fel talpa, prelungă, bine boltită, și degetele fine, nedeformate, fără penibilele noduri și bătăture de care nu sunt scutite nici doamnele abonate la pedichiurist să le îngrijească picioarele, cum coafeza le îngrijește părul, iar cosmeticiana obrazul. Ștefania nici nu știa de existența acestor personaje, indispensabile chiar pentru oamenii cu mai puțină dare de mână. Ea își tăia unghiile cu o forfecuță nici măcar curbă și izbutea să le modeleze dintr-o singură mișcare, dibace, dându-le forma lor naturală, cursivă, armonizată cu întregă anatomia piciorului.

N-am terminat tot de spus, dar mă opresc, o descriere mai amănunțită nu se obișnuiește, nu s-a bucurat de ea nici personajele feminine cele mai celebre, o Nefertită, o Cleopatră, o Messalină, sau o Marie Antoanetă. Cum aveau aceste doamne picioarele? N-a spus nimeni decât despre călcătură, că ar fi fost grațioasă, sau despre gleznă, elastică și subțire, când era cazul.

— De ce te uiți așa la picioarele mele? întrebă Ștefania, aplecându-se să le vadă și ea.

— Fiindcă mă uimesc, fiindcă n-am mai văzut altele, să le semene.

Poate ar fi fost destul să spun și eu aceleași cuvinte. Unghiile erau atât de transparente că lăsau să se vadă sângele pulsând dedesubt și colorându-le, de parcă ar fi fost date cu oja roză.

Sigur că Leonard avea să revină, misiunea lui nu era terminată. Dar acum trebuia să plece, se temea că ar fi putut să spună cuvinte necugetate, le simțea cum i se nasc în cuget, fondul lor și căpătase forma; mai avea nevoie să mediteze asupra felului cum să le înlănțuiască, apoi să capete curaj ca să le pronunțe.

După plecarea lui, Ștefania coborî în grădină, unde lucră cu săpăliga până la cinci după amiază; de la cinci înainte dădu drumul pompei, udă varza de toamnă, cartofii, ardeii și pătlăgelele vinete; restul legumelor nu aveau nevoie de apă, rămăneau pe a doua zi. Omul de ajutor, Turcalete, plecase pe la patru, fără o vorbă; nu era mut, vorbea însă numai la mare nevoie, și în viața lui asemenea nevoi erau rare: încolo nu dădea bună ziua vecinilor sau cunoscuților întâlniți pe drum, ducea doar un deget la căciulă, nu-i întreba ce mai faci, cum se obișnuiește între oameni, știa că fiecare făcea și fără întrebarea lui ceea ce trebuia să facă.

La șase și jumătate Ștefania coborî la apă, nu mai avea timp să se scalde, rămânea pe deseară, după ce apunea soarele; deocamdată se așeză pe podeț și se spală pe picioare, era plină de noroi până la genunchi, își ridică fusta, să nu se ude. La ora șapte stătea pe prispă, în același loc ca de dimineață și în aceeași poziție.

Acum nu s-ar mai putea vorbi de o impresie falsă a lui Leonard, sau de o mistificare a povestitorului. Fusesse la muncă, intrase cu tălpile în noroi, se stropise până sub genunchi, și iată, tot ea, nu alta, avea picioarele curate ca de dimineață, nu rămăsese o urmă de glod nici măcar sub unghii, atât de greu să fie ferite; avea iarăși călcâiele și talpa cu pielea trandafirie și netedă, ca odaliștele cu zeci de servitoare, puse să le îngrijească frumusețea. Faptele se petreceau în realitatea cea mai verificată, nu putea fi vorba de impresii false, dar nu se explicau altfel decât prin miracol; așa cum se explica glasul care imita cântecul privighetorii, făcându-l și mai măiestru.

La șapte și zece minute Micu intră pe poartă, cu vioara în mână, venea de-a dreptul de la conservator. Ștefania era pe gânduri. El se așeză pe prispă, în locul unde stătuse Leonard de dimineață; nu spunea nimic de obicei, până ce Ștefania nu deschidea vorba. Acum ea tăcea, cu ochii în jos. Mirat de muțenia ei, băiatul îndrăzni s-o întrebe:

— Ce ai?

Ea ridică ochii:

— Îți plac picioarele mele?

El rămase perplex; după un timp zâmbi, crispat, ca un școlar care n-a înțeles întrebarea; dar nu se uită la picioarele ei, poate i-ar fi venit o idee.

Ștefania se închise în sine. „Cum poate să mă placa, își spuse, dacă nu știe să vadă?” Ei însăși i se împăienjeni privirea; începea o orbire.

* * *

A doua zi, Leonard veni de dimineață, ca prima dată. Ștefania îl aștepta pe prispă, lăsase lucrul în grija lui Turcalete; chiar dacă s-ar fi gândit că n-o să vină, nu avea tragere de inimă să coboare în grădină; i se întâmpla prima oară. Ceva în sufletul ei evolua repede.

Leonard se așează în locul unde stătuse Micu seara trecută, și o întrebă de-a dreptul:

— Vrei să mergi cu mine la Paris?

Ea răspunse, fără ezitare:

— Da!

M-am întrebat, ca povestitor, dacă n-ar fi fost mai bine să-i las un timp de gândire. Nu, ar fi însemnat că n-am înțeles firea Ștefaniei. Nu mersese ea pe bicicletă până la malul mării?

În ajun, după ce i se limpezise gândul, Leonard delibera cu domnul Pretoreanu, la ora când Ștefania și Micu stăteau pe prispă.

— Astăzi n-am auzit-o cântând, observă domnul Pretoreanu.

— E necăjită.

Stăteau în șezlonguri, pe debarcader; odată cu înserarea începeau să vină țăntării, dar se țineau mai departe, speriați de carabină. Leonard povesti ce se întâmplase de dimineață și la ce hotărâre ajunsese, după ce meditase restul zilei...

Plecară a treia zi după recitalul lui Micu, obișnuit la încheierea anului de studiu, și când Ștefania se răzburasese din plin și cu sete pe răsfățata domnișoară Devoitine și pe societatea ei sclifosită; până atunci plânsese toate nopțile, fără să-i spună nimic lui Micu; suferise ca la o operație chirurgicală inevitabilă, dar care nu se putea face decât fără anestezie.

Merseră cu vagonul de dormit, în cabine separate. Deși avea un cont deschis la banca domnului Pretoreanu, aceeași de unde își luase banii și Odor, cu peste două decenii înainte. Leonard trase la un hotel modest, din Cartierul Latin, pe strada Gay Lussac.

În afară de planurile lui de studiu, pe drum nu vorbise nimic cu Ștefania; câte un timp stăteau la o fereastră de pe coridorul vagonului, și atunci nu putea să se uite la ea în voie, privea peisajul. La masă însă, în vagonul restaurant, fiind față în față, el se uita la ea tot timpul, fixându-i ochii, ca și cum ar fi vrut să-i disece. Ea nu se ferea, se lăsa în voia privirii lui, cum își lăsase picioarele, pe prispă. Nu avea ochi fascinanți, de coversgirl, nu și-i farda cum face orice femeie astăzi; ochi verzi-albaștri, cu o adâncime de abis; cu deosebirea că abisul ochilor ei era fierbinte, nu înghețat ca abisurile munților, unde zăpada nu se topește niciodată. Lui Leonard uneori îi venea amețală, prăpăstiile aveau asupra lui o atracție primejdioasă. Dar dacă abisul din ochii ei ar fi avut o adâncime reală și, dacă s-ar fi aruncat în ei orbește, presimțea că ar fi ajuns la o voluptate nebunească.

— Într-o zi, am să fac un cântec pentru ochii dumitale, îi spuse într-o seară, la masă.

Îi vorbea ceremonios, și ea era nevoită să-i răspundă la fel, dar seara, la culcare, ar fi vrut ca el să-i mângâie tălpile; dobândise o slăbiciune, atunci, pe prispă, și a rămas permanentă.

Era după o gândire de două zile. Când ajunseră la hotel îi spuse încet la ureche, în clipa când portarul le întindea cheile:

— Vrei să ne spunem pe nume de aici încolo? ...Atunci nu lua două camere; o să dormim împreună.

Aș fi vrut să fie altcineva în locul lui, și să se întâmple altfel; pe Leonard putea să-l placă orice femeie, dar mie îmi era, instinctiv, antipatic.

Ștefania n-avea alt mijloc să se rupă de trecutul care o chema tot timpul înapoi, pe când ea trebuia să meargă înainte, învingând orice durere.

6

Am cunoscut viața acestei ființe destul de bine ca să nu cer informații de la alții; sunt sigur că mulți o cunosc altfel. A murit încă destul de tânără, istovită de arderi lăuntrice, necunoscute de nimeni, dar până în ajunul morții a cântat pe scenă; era o surpriză continuă, nimeni nu mai înțelegea evoluția ei neîntreruptă, fiecare spectacol însemna încă un pas înainte, iar ultimul a fost o apoteoză, cum fusese și primul. În acei doi ani nu cred că pe tot pământul a existat o ființă mai adulată decât ea, în afară de Stalin. A murit trei luni după acesta, la începutul verii. Am văzut mulțimea care înainta încet, în liniște și fără îmbulzeală, din două direcții, pe Calea Victoriei, să treacă prin fața catafalcului. Ziarele au apărut fără pagini îndoliate, dar nici nu era nevoie, după cum nu era nevoie de cuvinte. Mulțimea a venit singură de la o margine la alta a Bucureștilor, din Pantelimon și Colentina, locul ei de naștere, unde își trăise prima tinerețe, până în Militari și Ghencea, și chiar din satele înconjurătoare, Afumați, Brănești, Jilava, Bragadiru, Otopeni și altele, care o știau de la radio. Trecerea oamenilor a durat două zile, fără îmbulzeală, n-a fost nevoie de cordoane și ultimii, cărora nu le-a mai venit rândul, au lăsat florile pe trotuar și s-au întors acasă, întristați, dar fără să protesteze.

Am vorbit de moartea ei fiindcă a coincis cu apoteoza, o vreme a gloriei, care nu știu unde mai putea crește, după legile universului. Oamenii n-au uitat-o nici astăzi, deși de atunci s-au scurs trei decenii. Dar de două ori până atunci, o dată în 1937, a doua oară în 1941, trecuse pe lângă moarte, atât de aproape că nici nu înțeleg cum scăpase. Probabil că, de atunci înainte moartea înșelată o pândește pe la toate colțurile.

La 6 mai 1937, după opt luni petrecute la Paris, Ștefania și Leonard mergeau spre Statele Unite ale Americii, cu dirijabilul „Hindenburg”. Până

atunci luase lecții de cânt cu o profesoară ciudată, care locuia într-o văgăună, peste drum de parcul Mon Souris, într-un cartier aproape mărginaș al Parisului. Prin casa ei, pe jumătate intrată în pământ, dispărută astăzi, se perindau oameni suspecti, cu pălăria trasă pe ochi, care intrau cu precauțiuni, după ce băteau în ușă într-un chip stabilit dinainte și care se schimba din două în două zile. Dar acestea se întâmplau seara, când Ștefania era plecată.

Leonard nu putea s-o înscrie la nici un conservator, fiindcă fetei îi lipsea orice școală, și bineînțeles nu cunoștea nici limba. După două luni o vorbea satisfăcător, cu un accent atât de autentic încât înlocuia celelalte lipsuri, vocabularul incomplet, de pildă, și gramatica neacademică, datorată mediului unde o învățase. Pe profesoara ei o chema doamna Strauss, avea patruzeci de ani, fusese sau nu fusese măritată, acum era singură, cântase la operă; Leonard avea dovezi sigure în această privință, plecase dintr-o cauză nelămurită, i se atribuiseră o crimă săvârșită asupra unui vagabond pe care îl aruncase în Sena, dar nu se putuse dovedi nimic și în primul rând, cadavrul victimei presupuse nu se găsiseră. Dar, după cum se știe, o acuzație, chiar nedovedită și retrasă, lasă urme; totdeauna rămâne o îndoială. Există un singur martor al acuzației, un gardian de noapte, care susținea că o văzuse îmbrâncindu-și victima peste parapetul podului. Acuzata recunoștea că trecuse pe podul Alexandru, noaptea și la ora pe care o declara gardianul, dar nu aruncase în Sena decât o cutie de chibrituri goală.

Instrucția se opri după două luni, când același gardian denunță o crimă asemănătoare, acuzată fiind, în chip straniu, cabiniera doamnei Strauss, de la Operă, care recunoscuse, de asemenea, că trecuse pe podul Alexandru, în noaptea și la ora declarate de gardian, dar nu aruncase nimic în Sena, ci doar se oprise o clipă să-și îndrepte pălăria pe care i-o strâmbase vântul; se dovedi că, la data în cauză, în lungul Senei bătea vântul cu tărie. În ce privește coincidența locului și momentului, explicația era simplă și plauzibilă, amândouă acuzatele locuiau în aceeași direcție, pe malul drept, foarte aproape, iar ora era aceea când se termină spectacolul de operă.

Nici de astă dată nu fu găsit cadavrul victimei. Se putea presupune că gardianul percepușese limpede faptele, în prima lor parte, dar pe urmă deveniseră halucinație, înainte ca în capul judecătorului de instrucție să se nască o asemenea bănuială, gardianul denunță o nouă crimă, petrecută în condițiuni identice cu primele două, autor de astă dată fiind portarul operei. Omul însă nu putuse nici măcar să treacă pe la locul presupusei crime, fiindcă era de serviciu până la ziuă și nu-și părăsise postul, ceea ce confirmau mai mulți martori, printre ei pompierul teatrului, rămas și el de veghe, și sergentul de noapte, care îi văzuse pe amândoi, fumându-și țigara la intrarea artiștilor, se oprise și stătuse de vorbă cu ei, exact în

timpul când un om era aruncat în Sena și căruia, ca și celorlalte victime, nu i se găsisse cadavrul.

În acest din urmă caz nu se mai putea vorbi nici măcar de o halucinație a gardianului, cu atât mai mult cu cât portarul, care locuia pe malul stâng al Senei, nu trecuse pe cel drept decât o singură dată, ziua, ca să vadă mormântul lui Napoleon, la Palatul Invalizilor.

„Ești bonapartist?” îl întrebă judecătorul de instrucție.

Ca și când ar fi avut vreo importanță, după mai bine de un secol! E un motiv să cred că anchetatorul avea o minte limitată și o gândire pătimașă. Un alt om ar fi lămurit faptele mult mai repede. Straniu rămânea că pe podul Alexandru trec zeci de oameni, ziua și noaptea, iar gardianul acuza, fără să-i cunoască, pe trei dintre toți, care aveau o legătură unul cu altul. Omul fu supus unui examen psihic și nu i se găsi nici o hibă, nu avusese niciodată halucinații, nici alte tulburări de percepție. Cine vrea, poate să caute o explicație, să facă presupunere după presupunere, să despice firul în patru. Oare nu era totuși o anume complicitate între cei trei, acuzați de crimă, și nu cumva însuși denunțatorul avea un amestec în toată afacerea?

Nu știu dacă poliția pariziană i-a ținut sub observație și justiția și-a continuat ancheta în ascuns; până azi n-am auzit dacă s-a ajuns la o dezlegare a misterului. De altfel, trecând atâta timp, s-ar putea ca toate personajele în cauză să nu mai trăiască. De doamna Strauss barem sunt sigur că e moartă, fiindcă știu cum s-a petrecut faptul. Ștefania își începuse lecțiile cu ea în septembrie, 1936; în martie anul următor, venind la ea către ora unsprezece dimineața, găsisse poliția la ușă; strada era plină de lume curioasă, pe doamna Strauss o coborau cu targa, slujnica o găsisse înjunghiată cu un cuțit în ceafă; zăcea la picioarele pianului, într-o băltoacă de sânge.

Ștefania și Leonard o cunoscuseră la puțin timp după ce sosiseră la Paris, și erau în căutarea unei profesoare de canto. Într-o seară se aflau într-un cabaret de mâna a doua, de pe lângă Piața Italiei, loc necaracteristic pentru localuri de petrecere, cum ar fi fost Piața Pigalle, bunăoară. Totuși, înăuntru era îmbulzeală, nu mulțimea interlopă a multor asemenea cabarete, ci o lume de altă categorie, mai degrabă distinsă. Își dădură seama repede că oamenii veneau să asculte pe o cântăreață care îi câștigă și pe ei, din primele clipe. Cânta melodii neobișnuite, luate de pe stradă, de prin cartierele mărginașe ale Parisului, de unde, dacă mulți culeseră câte ceva până atunci, nu trecuseră de ceea ce se vedea la suprafață, nu ajunseseră până în străfundul surselor de inspirație. Cântăreața le păstra suculența, dar o amplifică printr-o interpretare cultă, și le ridica până la creație, ceea ce nu-i doar o artă, ci și invenție personală, investiție sufletească, inimitabilă.

Ea nu era altcineva decât doamna Eva Strauss, fostă soprană la operă numai că își schimbase și înfățișarea și stilul, într-atât încât numai puțini din câți o știau îi mai recunoșteau glasul, deși cânta cu totul altceva decât înainte, nescundată nici de parteneri, nici de orchestră, scăpată de bagheta dirijorului, care pe mulți interpreți îi înțepenește, fiindcă între unii și alții există portativele muzicale, riguroase și privative de libertate, ca barele de la ferestrele închisorilor. Doamna Strauss, al cărui nume nu dovedea o origine germană, cânta în deplină libertate de inspirație, începea prin a îngâna un cântec rămas în memorie de peste ziuă, de peste noapte, dintr-o vreme îndepărtată, din copilărie, totdeauna nostalgic, sau trist și uneori dramatic. Poate se căuta pe ea însăși în acel cântec, și când se găsea glasul ei căpăta atâta expresie, sinceritate și dăruire, încât toate sentimentele exprimate erau crezute în profunzime și lumea asculta, neclintită. Cabaretul înceta să mai fie un local de petrecere, devenea o biserică vindicativă, care proclama dreptul omului de a da valoare egală bucuriei și suferinței.

E ceea ce înțelegea Leonard; Ștefania asculta în tăcere, mai puțin dumirită, dar simțea nevoia s-o cunoască pe cântăreța și s-o urmeze, să-i devină apostol; Leonard avea asupra lui unul din cele câteva cântece de factură ușoară, cursivă, amestec de cuplet și de baladă modernă, care îl făcuseră cunoscut publicului, în vreme ce în muzica elaborată nu obținuse nici o recunoaștere; cântecul era inspirat de mersul unui poștalion cu o mireasă, plecată să-și caute în lumea largă mirele dispărut în ziua cununiei. Ajuns la malul mării, poștalionul se transforma în corabie. Cântecul se oprea aici, sugerând că mireasa avea să facă ocolul pământului, fără să dispere, dar știind că nu-și va găsi mirele, el fiind de mult dispărut printre stele. Doar un pretext, desigur care ar fi rămas o naivitate, dacă simțirea muzicală nu mergea dincolo de cuvinte; de altfel Leonard se convinge îndată că nici nu era nevoie de ele.

Luă doi trandafiri roșii de la o florăreasă, unul i-l puse Ștefaniei în corsaj, părea un jet de sânge țâșnind din inimă, pe celălalt îl prinse cu un ac în capul paginii cu cântecul miresei, acoperindu-i titlul, și cu un chelner, îl trimise cântăreței.

De la locul lor, în fundul cabaretului, după ce așteptaseră un ceas să se elibereze o măsuță, nu vedeau bine până la estradă. Leonard nu știa ce se întâmplase cu hârtia lui, își aruncase sau nu ochii pe ea cântăreța; trandafirul însă îl descoperi, și-l puse în corsaj, în același loc ca Ștefania, și cu toate că avea o rochie roșie, izbutea totuși să pară o țâșnătură de sânge. Pe urmă Leonard văzu și hârtia, aruncată pe capacul pianului.

Nu era dezamăgit, se lăsase îmbătat de iluziile pe care cântăreța avea darul să le trezească în sufletul ascultătorilor, trecând peste rațiune și imposibil. Nu acel cântec dat deoparte reprezenta aspirațiile lui, continua să creadă și să

speră în altă muzică, fie că n-ar fi putut să fie admisă decât de generații viitoare. Preocuparea lui acum rămânea Ștefania, avea o misiune și trebuia s-o îndeplinească; altfel domnul Pretoreanu nu l-ar fi iertat niciodată și îl știa ce poate să facă, să tragă în el cu carabina, ca în țăntării care nu se ținneau deoparte.

Își bău paharul de coniac, fără să-l deguste, n-avea pricepere, îl bău și pe al Ștefaniei; începea să se amețească. O întrebă:

— Vrei să mergem?

Ea nu avea dorințe, se supunea voinței lui, fără să judece. Avea nostalgii? Ar fi vrut să se întorcă în Colentina? Simțea lipsa lui Micu? Nu, deși îl iubea încă, știa de la început că are să-l iubească toată viața, dar au să se despartă; nu se despărțise de el mai repede decât își pusese în minte.

Împotriva supunerii ei obișnuite, de astădată răspunse, cu hotărâre:

— Nu, vreau să mai rămânem; s-o ascultăm până la ziuă!

Puțin mai târziu, apăru chelnerul.

— Doamna vă roagă să veniți o clipă!

— Te rog să rămâi aici, nu veni cu mine! Mi-e teamă că o să mă umilească și nu vreau să fii și tu umilită.

— Nu! răspunse Ștefania. Cine cântă așa nu poate să umilească decât pe surzi și pe crocodili.

În afară de crocodilul din gravură, pe care îl avea în casă, nu cunoștea altă bestie, rinocer sau hipopotam, de pildă, la care să se refere spre a sugera nesimțirea.

O găsi la o măsuță de lângă estradă, era în pauză; avea un pahar mare în față, cu o băutură verde; probabil absint, se gândi Leonard, cu un fior pe șira spinării. Lângă ea ședea pianistul și bea bere spumoasă, mai rău decât orice, chiar și decât absintul! N-aveau orchestră, dar nu cum credea Leonard, din economie, fiind un cabaret ieftin. „Nici un instrument nu-i mai expresiv decât pianul, ca să acompanieze cântecele mele”, îl lămurii altă dată doamna Strauss. „Într-adevăr, se gândea el, un instrument sau altul, fie și o ocarină, important este să fie un singur om, care să urmărească nu atât ritmul muzicii, cât pe al sufletului!” O orchestră, cu un dirijor căzut ca musca în lapte, nu mai e cântec, ci spectacol!

Doamna Strauss îi arătă foaia de hârtie, care zăcuse pe capacul pianului. Avea ochii tulburi, fără îndoiala nu era doar obosită, ci și beată.

— Vrei să-mi traduci cuvintele? Dar nu unul câte unul, spune-mi rezumatul, sau numai ideea.

— O mireasă părăsită! răspunse puțin vexat Leonard.

— Destul, înțeleg! Dumneata ai scris asta? Îmi merge foarte bine!

Dar nu-i aruncă nici măcar o privire, își termină absintul, cu capul dat pe spate. Pianistul se șterse la gură cu dosul mâinii. Leonard nu mai avea ce să aștepte, se ridică, schiță un salut pe care ei nu-l văzură și se întoarse la Ștefania.

— Te rog, hai să mergem, e beată!

Erau la ușă, când se opriră. Cântăreța, care până atunci se uitase pe note, le aruncă înapoi, pe capacul pianului și începu să fredoneze ceva neinteligibil. Dar Leonard își recunoscuse melodia, ieșind nesigur din nebuloasă, ezitând, alunecând între două tonuri, în timp ce pianistul părea că se joacă pe clape. Apoi cântecul se limpezi, deveni un murmur reținut dar clar, care sugera, fără nici un patetism, disperarea și speranța; părea o poveste monotună, dar creștea pregătindu-se parcă să explodeze.

Și într-adevăr, deodată glasul cântăreței izbucni într-un strigăt ca de trompetă, în care însă vibra căldura omenească a coardelor vocale, cu o comandă pornită din străfundul sufletului. Pianistul, oricâtă bere ar fi băut în pauză, simți dramatismul aceluia strigăt și îl întări cu un acord furios, de-o disonanță barbară, scurt, ca o împușcătură, după ce își luă degetele de pe clape lăsând în aer numai rezonanța pianului, stingându-se odată cu glasul cântăreței, rămas și el numai o rezonanță. Leonard simți că era doar o introducere, începutul baladei. O apucă pe Ștefania de braț și se reasezară la masa lor, pe care nu o ocupase nimeni, fiindcă toată lumea stătea nemișcată.

Cântecul nu era numai nou, ci cu siguranță cel mai dramatic din seara aceea. Leonard își dădea seama că posibilitățile lui rămâneau departe în urmă, cântăreța îl depășea ca într-o cursă de automobile pe cel mai torsionat dintre circuite, avea virtuozitatea virajelor strânse și elanul lungilor linii drepte care păreau nesfârșite; respirația ei se înprospăta prin miracol, plămâinii funcționau parcă alternativ, în timp ce unul inspira aerul, celălalt îl expira, făcând să vibreze coardele vocale. Ștefania asculta nemișcată, fără ca măcar să clipească.

— N-am știut ce poate să facă un om din glasul lui! șopti la urmă.

Era descurajată, se simțea mică, în Colentina fusese regina apei. Și Leonard se simțea mic, el însă înțelegea mai multe.

— Chiar dacă n-ar avea voce deloc, ar cânta la fel de bine; fiindcă în ea cântă totul, creierul, trupul și sufletul.

Deodată o privi fix pe Ștefania, dar până să-și spună gândul venit deodată, se pomeni cu doamna Strauss, care se apropia de masa lor, condusă de chelner. În mână avea un pahar mare cu băutură verde. Nu spuse nimic, se așeză pe un scaun cu ochii la Ștefania. Aceasta o privea hipnotizată; chiar să-i fi cunoscut limba n-ar fi putut să-i vorbească; tot ce putu să facă ea, o fată simplă, crescută între rațe pe Colentina și rătăcită într-o lume străină, mai mult amestecată decât rafinată, își scoase trandafirul de la piept și i-l întinse doamnei Strauss.

— Cum te cheamă? o întrebă aceasta.

Nu era greu să înțeleagă întrebarea, o mai auzise, era depozitată în memorie, unde pe nevăgăte de seamă se adunau cuvinte peste cuvinte. Răspunse:

— Stephanie!

Fără voce își adaptase numele la pronunția locală, prin care, în locul sonorității lui limpezi dar prea puternice, devenea un cântec. Cântăreața îl percepu și dintr-o dată fata nu-i mai fu străină. Își scoase trandafirul din corsaj și i-l întinse peste masă, iar în loc îl puse pe al ei, primit mai înainte. Ștefania făcu la fel, era o înfrățire, prin schimbul unei picături de sânge.

Se apropia ziua, lumea pleca, programul de muzică se terminase: pianistul de mult dispăruse; chelnerii strângeau mesele, stingeau luminile, dar de ei nu se apropia nimeni. Doamna Strauss își terminase paharul de absint, privea cu ochii în gol, nu mai scotea o vorbă. Leonard o privea în voie, dar cu o strângere de inimă, avea o nedumerire, nu știa ce se întâmplă cu ea. Era o femeie mai degrabă stranie decât frumoasă, brună, cu trei alunite pe fiecare obraz, atât de simetrice încât păreau pictate. Părul, roșu de flacăară, îl purta strâns în creștet, i se vedea fruntea, inteligentă deși prea îngustă și plină de cute dese. Nu deschidea niciodată gura decât puțin, cânta mai mult printre buze, chiar sunetele puternice; nu putea să-i vadă dinții, se temea că sunt urâți și îi ascunde. În schimb urechile, mici, delicate, roze, păreau de fetiță, gata să asculte basme. Buna ei dispoziție de la început dispărea treptat, până ce pe față, în afară de oboseală, i se așternu un chin care făcea frică. Vru să se ridice, fără să mai vadă pe nimeni, dar nu avu putere, căzu înapoi, pe scaun, își ridică fusta, până deasupra ciorapului, avea o carnație ispititoare, însă părea moartă; Leonard nu urmărise gesturile dinainte, cum căutase în poșetă, văzu mâna ei, ținând o seringă, al cărui ac îl înfipse în piele încet, fără putere. N-ar fi avut de ce să se mire, nici să se sperie, nu mai văzuse, dar știa, era o obișnuință destul de cunoscută, chiar dacă nu răspândită ca beția. Ce nu știa decât vag era efectul, și mai ales felul rapid cum avea să survină. Trecuseră numai câteva secunde, nu-și dădea seama cum dispăruse seringă, cum doamna Strauss își trăsese rochia la loc; nimeni nu observase nimic, în afară de Leonard. Chipul ei, neînsuflețit mai înainte, se luminează dintr-o dată, ochii scânteiară, gura se deschise, roșie, cărnăoasă, cu dinți sănătoși, gata să muște. Dar nu voia decât să cânte. Reluă cântecul miresei, interpretat fără greșală, întocmai ca prima oară. Părea că nu poate să uite, nici să schimbe un ton, o nuanță, din ce cântase o dată. La sfârșit scoase o carte de vizită din poșetă și i-o întinse Ștefaniei, nu se cuvenea s-o dea bărbatului.

— Veniți mâine dimineață pe la mine. Între unsprezece și douăsprezece.

Căzu cu capul pe masă și adormi într-o clipă. Portarul o duse în brațe până la un taximetru care aștepta afară. Era satisfacția lui să-i simtă căldura.

Uneori, când nu se vedeau martori, o conducea acasă, o dezbrăca, o întindea în pat și își desăvârșea satisfacția, fără ca ea să știe; era o dragoste unilaterală, intermitentă și cu totul secretă.

7

Prin Ștefania și cu ajutorul doamnei Strauss, Leonard simți că își descoperise vocația. El nu era chemat să scrie muzică fără program, de dragul sunetelor, în împletirea lor cea mai subtilă și poate vorbitoare în felul ei, dar greu traductibilă, putând să fie înțeleasă în mii de feluri, după numărul oamenilor care o ascultă. Trebuia să scrie o muzică derivată din literatură, o poveste, roman, nuvelă, dramă sau comedie, în care cuvintele să nu aibă alt rol decât să îmbrace sunetele, adevărata bază a narațiunii.

Doamna Strauss fusese sursa lui de inspirație, Ștefania rămânea mijlocul de realizare; avea să scrie cântecele ei, nu-i rămânea decât să i le citească în ochi și în suflet, simțea că este inepuizabilă.

— Eu n-am răbdare să dau lecții de canto, spuse doamna Strauss, când merseră la ea, cum îi invitasese. Dar te pot face să simți un cântec și să-l cânti în felul tău, fără să îți seama de alții.

Ștefania venea la lecții în fiecare dimineață, de la unsprezece, când se scula doamna Strauss, până la unu, când sunau la ușă acele personaje pe care le-am numit dubioase; erau furnizorii ei de stupefiante. Uneori Ștefania se ciocnea de ei în ușă, și simțea un fior pe șira spinării. Dar nu-i era frică, Leonard o aștepta pe o bancă, în parcul din fața casei. De ce se numea „Mon Souris”⁴ nu putuse să-i explice nimeni: nici mie. Pe fațadă unei vile din apropiere, am văzut scris de asemeni „Mon Souris”, pe urmă la fel pe un garaj de tablă, dintr-o curte vecină.

Veneau pe jos, strada Gay Lussac nu era departe, făceau douăzeci de minute cu piciorul. În timp ce aștepta în parc, Leonard compunea cântece, schițe, cu gândul numai și numai la Ștefania. Locuiau în același hotel, din prima seară, în aceeași cameră modestă unde nu exista nici măcar un pian, atât de indispensabil.

Două sau trei seri pe săptămână și le petreceau în cabaretul doamnei Strauss, unde aveau amândoi ce să învețe. Altminteri stăteau mai mult în cameră, prea rar se plimbau pe străzile vecine, din Cartierul Latin, sau intrau în parcul Luxemburg, unde nu rămâneau mai mult de o jumătate de oră; nimeni nu-și închipuia că peste trei ani acolo avea să fie o comandatură germană, după cum nu-și închipuia că Parisul o să cadă. Pe ei Parisul nu-i interesa, rămânea un oraș necunoscut, poate nu-i venise rândul să se adeverească. Mi-e greu să-mi închipui ce gânduri avea atunci Ștefania, le cunosc în schimb pe ale lui Leonard, care mi le-a dezvăluit el însuși, deși n-am fost niciodată prieteni. Purta papion și haine

elegante, nu pantofi de crocodil, avusese mai de mult; acum Ștefania nu mai era în viața lui. După ce o îmbogățise cu un repertoriu imens de cântece, proprietatea ei exclusivă, imposibil să fie interpretate de altcineva, fără să stârneasă fluierături sau râsete, Ștefania își făcuse o viață independentă pe care o folosea în dezordine. Leonard nu-i simțea lipsa, ceva în sufletul lui se consumase, cum se consumă benzina din rezervorul mașinii.

Dar la început, când o cunoscuse, și pe urmă, în perioada Parisului, o iubea, ca pe un ținut necunoscut pe care trebuia sa-l descopere. Începuse pe prispa casei din Colentina, pe țolul făcut din cârpe înădite, când îi examinase picioarele, cu laba prelungă, cu călcâiul și talpa fină, cu degetele nedeformate de încălțăminte și cu unghiile roz, fără să fie date cu oajă. Le mai contempla și acum, și ei îi făcea plăcere să-i urmărească privirea, putea fi satisfăcută cu ușurință în oricare din nevoile ei, ale sufletului sau ale trupului. Avea unghii de o structură ciudată, ca materialul plastic, neapărut încă, elastice și transparente. În câți ani fură împreună, Leonard nu se săturase niciodată să le privească; bineînțeles că le făcuse un cântec, le pusese să străbată un câmp de luptă, plin de sânge, după terminarea atacului și la sfârșit, când se încheia pacea, erau curate, cu pielea roz, ca mai înainte, cu unghiile transparente. În alt cântec le încălțase în cizme, cu obiele de lână groasă, defilase cu ele pe sub Arcul de Triumf, în front cu soldații, și când le aruncase în rigolă, rămânând desculță în iarbă, tălpile ei nu aveau nici o rosătură, nici o pată.

Ștefania cânta cu patimă acest cântec, amintindu-și prispa din Colentina, când Leonard o cucerise, privind-i picioarele. Nu-l iubea, îi spusese, avea să iubească toată viața pe altul, deși uitase cum era cu el, cum i se înfiora trupul; îl iubea numai cu sufletul, sau poate numai cu gândul.

Pe Leonard nu putea să-l iubească. Însă îi era recunoscătoare, fiindcă știa s-o descopere în părțile nevăzute de alții. N-ar fi mers cu bicicleta până la mare, pentru el, trei sute de kilometri; era o distanță orizontală și datorită lui cunoscuse distanța verticală. Înălțimea, o simțea fără s-o înțeleagă, și cu atât mai puțin ar fi putut s-o explice prin cuvinte. Eu o înțeleg însă destul de bine, Leonard nu era un om de rând, deși n-a lăsat urme, numele lui este necunoscut astăzi, toată zestrea lui spirituală i-a cedat-o Ștefaniei. Dar ea nu putea să-l iubească, din respect, și totodată din trufie, dacă e admisibil să pui alături una de alta. Ea nu se lepăda de originea ei modestă, era legată de casa unde se născuse, nu uitase cum săpa grădina și cum se ducea să vândă legumele la piață, ba chiar avea nostalgia tuturor acestora. Chiar mai târziu, când era cunoscută în multe țări pe unde trecuse, s-ar fi întors fără regrete la viața ei din Colentina, unde fusese fericită, fără nici un fel de năzuințe. Atunci ar fi putut sa-l iubească din nou pe Micu, așa cum era, rămas prea jos față de ea: violonist într-o orchestră de provincie. Izbuti mai bine când își

făcu un taraf țigănesc, dar din păcate nu se putu ridica deasupra altora mai vechi, fiindcă aveau renume; auditorii unei asemenea muzici se mulțumesc cu ea așa cum este, un pas înainte îi îndispune. Închipuiți-vă cu ce mutre stupide ar fi ascultată „Rapsodia română” la o nuntă rurală! După „Ciocârlia”, admisă pentru dibăcia ei tehnică, dar care se cântă numai după ce mesenii s-au amețit cu sârbe, cu hore și cu țuică, „Privighetoarea” lui Micu, inspirată de Ștefania, mai meditativă, fără a-i lipsi virtuozitatea, nu era câtuși de puțin onomatopeică, imitată după natură, de aceea n-ar fi recunoscut-o nici măcar privighetorile.

În comparație cu Micu, Ștefania îl simțea pe Leonard prea sus, într-o lume unde ea, deși admisă, se socotea o intrusă; nefiind instruită, trebuia să pozeze, ceea ce, chiar dacă reușea, n-o făcea să se simtă mai puțin falsă. Nu știa nici istoria, nici teoria muzicii și nu voia să le învețe, sau nu era în stare. Nici mai târziu, când devenise celebră, nu cunoștea notele muzicale, cânta prin intuiție, cu totul altceva decât „după ureche”, un simț rar întâlnit la oameni; modelul ei rămânea privighetoarea, alături de care își făcuse întreaga ei școală. Leonard o ducea la concerte simfonice, unde, singura ei reacție era să tresară speriată și să-și astupe urechile la acordurile neașteptate, în fortissimo; de altfel nu era singura care reacționa în același fel. De mult Haydn făcuse o farsă publicului de la o înaltă curte, lăsând, în mijlocul unei fraze liniștite, să izbucnească, într-un acord ca un trăsnet, forța întregii orchestre. Pe mulți curteni care toropeau cu capul în piept, surpriza îi zgâlțâi atât de tare, încât le căzură perucile. La operă, Ștefania se plictisea, dialogurile cântate i se păreau comice. Scena cu soldații care își arată într-un cor bărbătesc eroismul, în loc să facă față dușmanului, aflat în poarta cetății, i se părea ridicolă. Era indecent și pueril ca o tuberculoasă pe patul morții să cânte din fundul plămânilor; ea ar fi știut să-și exprime deznădejdea prin alt fel de sunete, înecate în sânge și chiar dacă așa n-ar fi avut putere să ajungă până în fundul sălii, publicul le-ar fi prins cu toate celelalte simțuri, în afara urechii, și ar fi îngenucheat ca în biserică.

O emoție neașteptată îi trezi Wagner, pe care până atunci Leonard îl evitase, știind cât e de greu accesibil. Pe drum înspre operă, îi spuse: „Vezi că aici vine o lume mai pricepută și mai pretențioasă; dacă prietenii mei au să-ți ceară părerea, ocolește răspunsul!” Spectacolul era cel mai greu din câte ar fi putut să aleagă. Ștefania nu știa nimic despre el, nici despre Wagner. Înainte de ridicarea cortinei, citi în fugă prezentarea din fruntea programului; era o sinteză inteligentă scrisă dacă nu mă înșel de Vincent d'Indy, amintit cu altă ocazie, care poate nu făcea parte dintre marii admiratori ai lui Wagner; înainte de a se socoti compozitor el însuși, nu-și uita datoria de teoretician și profesor. Până să se stingă lumina în sală, Ștefania citea ultimele rânduri; ceva i se părea surprinzător în ele, deși ar fi fost imposibil să spună ce anume; era o lecție care, în extensiunea ei

firescă se învăța în ani, nu în zece minute, și ea îi pricepuse totuși esența; era iarăși intuiția, care nu o înșelase în nici unul din gesturile sale, nici când plecase cu bicicleta la mare, nici când plecase cu Leonard la Paris, de la prima lui vorbă.

În antract, Leonard, acostat de un cunoscut, fu nevoit s-o lase câteva clipe într-un grup de prieteni, pe care Ștefania nu îi cunoscuse până atunci, fiindcă nu veneau decât la spectacole Wagner. Întorcându-se, Leonard se opri surprins la un pas, o auzi vorbindu-le acelor oameni, într-o limbă cursivă, căutându-și uneori cuvintele, dar fără să greșească vreunul, cu un accent care nu se deosebea de al celorlalți decât că avea mai multă muzicalitate. Surpriza lui însă nu mai avu margini, făcându-l să i se aprindă obrazul, când înțelese că vorbea despre Wagner. Între cunoscători, oameni de meserie, docti și necruțători chiar cu ei înșiși. Toți o ascultau curioși, chiar dacă părerile ei li se păreau ciudate; desigur, se gândea Leopard, erau subjuogați de farmecul acestei tinere frumuseți exotice, cu privirea profundă, care îi ascundea superficialitatea și ignoranța. Dar, cu toată teama din suflet, că ar putea-o auzi spunând o grozăvie, se pomeni ascultând-o cu luare-aminte, fiindcă nu spunea fraze goale; scurta informare din programul spectacolului era doar un punct de pornire, debitat în schimb cu atâta siguranță de sine încât ascultătorii nu se îndoiau că știa totul despre Wagner; mult mai ușor câștiga pe un om care știe el însuși. La acestea însă se adăugau, nu cu mai puțină siguranță de sine, părerile ei personale despre spectacol, un mister creștin, cum îl numea, în puține cuvinte. S-ar fi putut spune mai multe, desigur, dar nu erau la examen și părerea ei fu acceptată, ca o esență a adevărului; nu urmă nici o replică, fiindcă sunase clopoțelul

Înainte de ridicarea cortinei, Leonard o întrebă la ureche:

— Îți place într-adevăr Wagner? Și Parsifal? De ce?

— Fiindcă nu mi-a dat nici o clipă de îndoială; am crezut tot, de la primele note.

— Ești sinceră? Și convinsă?

Ea îi răspunse abia acasă:

— O fată care a crescut cu rațele în Colentina poate fi needucată și proastă; dar nici odată nesinceră.

La următorul antract, el o strânse de braț:

— Sa nu mai ieșim; prietenii mei ar putea să te încolțească.

— Nu ieșim, dar nu de frica lor; sunt istovită. Bivolul ăsta de neamț te ține în coarne tot timpul!

Peste noapte Ștefania se trezi tulburată; nu dormise decât o oră. Nu dormea nici Leonard.

— Și tu ești un Parsifal, la urma urmelor, numai că n-ai să ajungi la mântuire prin mine.

Aprinse lumina, se ridică să-l privească.

— Nu te-ai născut când a fost vremea ta adevărată. Ți-ar fi stat bine cu o spadă în mână!

Nu pot face o legătură, nu pot spune că era o presimțire. Leonard avea să poarte spada discipolilor, care, chiar fără nici o legătură cu Parsifal, tot spadă rămâne!

— Oare de ce nu te-oi fi iubind? ... continuă Ștefania. Da, știu, fiindcă iubesc pe altul, pe care n-am să-l mai văd niciodată. Dar m-am născut odată cu el și am trăit amândoi pe malul Colentinei. Tu te-ai născut în altă lume, ca Parsifal. Nu vreau să viu în lumea ta, iar în lumea noastră tu n-ai ce să cauți. Acum pribegim amândoi prin lumea altora; dar îmi place cu tine! Eu nu știu să te privesc cum mă privești tu pe mine, știu doar că ești frumos, din cap până în picioare. Odată un prinț a vrut să mă ia în casa lui; în casa ta aș fi venit pe loc, nu trebuia să-mi spui decât o dată... De ce te îmbraci?

— Mi-ai dat o idee pentru un cântec.

— Lasă-l, stai cu mine! Vino să-ți spun ceva la ureche!

Șovăi puțin în fața urechii, apoi îl sărută alături cu o timiditate de fată neatinsă de nimeni. Deodată se înroși foarte tare.

— Dar nu se poate! Spuse, lăsându-se să cadă în perne. Cum să te iubesc, când iubesc pe altul?

Mai târziu reluă același gând, parcă uitând că trecuse o oră de dragoste:

— Știi de ce mi-e teamă? Că sunt prea slabă. Când simt nevoia să sărut pe un bărbat lângă ureche, înseamnă că ar putea să facă orice cu mine.

Pentru Ștefania Leonard era frumos prin simțuri și prin intuiție; îl privea, desigur, dar nu știa să vadă decât o imagine, fără adâncime. La el, în schimb, felul de a o privi reprezenta o componentă complexă, lua parte toate simțurile, chiar și auzul, imaginea ei devenea sonoră, fiecare parte a trupului avea o tonalitate, și astfel el izbuti, fără efort, să le transforme în muzică. Astăzi, acea muzică nu mai e cunoscută, fiindcă după Ștefania n-a mai cântat-o nimeni; prin testamentul lui Leonard, ea era proprietara exclusivă a cântecelor și nu le cedă nimănui înainte de moarte; nu-i o dovadă de egoism, ci un gest pios, ușor să-l înțeleg dacă mă gândesc cum fuseseră scrise, dintr-o dragoste triplă, pentru trupul ei, pentru sufletul de o puritate primitivă, și pentru darul de-a înțelege muzica; de fapt, acest dar rezulta din combinarea primelor ei însușiri, frumusețea fizică și sufletească.

M-am întrebat de multe ori ce ar fi devenit Ștefania dacă era, ceea ce se spune, o doamnă din lumea mare; dacă ar fi avut învățătură și educație. Sigur că ar fi reprezentat o desăvârșire, cu condiția să nu piardă nimic din celelalte daruri ale ei, native, ceea ce nu se poate concepe, fiindcă darurile acelea proveneau din sălbăticie; trupul ei se formase mânuind săpăliga, stând cu genunchii goi în glod

să plivească buruienile dintre culturile din grădină, și înotând despuiată în apa Colentinei, printre rațe și nuferi; ea era facerea lumii. Iar sufletul ei rămăsese fără nici o întinare, fiindcă în deplina ei independență, nedatorând nimic nimănui, nu avea de ce să mintă și să se prefacă, noțiuni rămase pentru ea necunoscute. La acestea se adăugau daruri paralele, pe care nu le pot socoti secundare, indiferența față de primejdie, de întunericul nopții și dezlănțuirile naturii. Fulgerele i se păreau focuri bengale, sărbătorești, cum vedea uneori, departe, deasupra orașului, operă omenească bicisnică față de opera cerului. Trăsnetele, care uneori cădeau în vecinătate, nu-i trezeau frica, nu se speriasă nici când omorâseră un copil în ușa casei, în satul de peste apa Colentinei; vila domnului Pretoreanu era păzită, avea paratrăsnete. Ștefania privea furtuna de pe prispă, deși vecinii care se întorceau în goană acasă îi strigau să fugă înăuntru. Ploaia vijelioasă îi trezea o plăcere în tot trupul, ieșea în curte și o înfrunta cu capul dat pe spate, sorbind ca pe agheasmă picăturile care i se prelingeau de pe obraz în gură. Arșița nici nu știa ce este, pentru trupul ei era firească, la fel ca frigul și gerul, pe care le îndura cu ușurință. Într-o iarnă, când cobora pe strada lor în pantă, o rafală de viscol o izbi din spate și-o duse pe zăpada înghețată până în poartă, pe care o izbi atât de puternic încât o scoase din fățâni și-o aruncă în mijlocul curții. Dar tot drumul rămase în picioare, alunecând ca pe schiuri, scoțând țipete de bucurie, în loc să se sperie. Ea era o alcătuire din toate acestea, și nu doar din ele.

Leonard, care știa ce viață fără de răsfăț dusesse, se mira că deși o bătuse și vântul, și ploaia, iar praful o acoperea uneori până în creștet, putea să aibă pielea atât de fină și de mlădie că părea de mătase. Și totuși muncise de mică, iar de la mai puțin de șaptesprezece ani, pe seama ei rămăseseră toate grijile casei. Mama ei era grădinăreasă, învățase de la bulgarii care cultivau zarzavat pe malul celălalt al Colentinei, la vreo doi kilometri de domeniul domnului Pretoreanu. Aveau sere și acareturi, dar două luni, iarna, plecau la casele lor adevărate, peste Dunăre, lăsând un singur om de pază, un bărbat tânăr și fără familie, de aceea se învoia să rămână, că tot n-avea unde să se ducă. Nu știa nimeni cu adevărat ce fel de neam era omul acela, sârb, grec, turc sau poate altceva, căci vorbea limba tuturor. Purta părul lung, ca zlătarii, și o mustață subțire și lungă, lăsată în jos la capete, de o parte și alta a gurii; poate era puțin și țigan, judecându-l după chip, nu după fire. Poale dragostea Ștefaniei pentru Micu se datora unei moșteniri de sânge; tatăl ei fu omul acela. Mama ei, nemăritată până la douăzeci de ani, se lăsă în voia lui fără să pregete, îl plăcuse din prima clipă și apoi îi venise și ei vremea iubirii. Peste iarnă stătu cu el la sere, dar la sfârșitul lui februarie, când veniră bulgarii, omul se despărți de ei și se mută în casa fetei, fără cununie.

— La ce să te încurc? îi spuse. Dacă într-o zi mi-o veni să plec, nimeni n-o să mă țină, așa sunt eu.

Era vrednic, avea și o pungă de bani, în patru ani cât muncise cu bulgarii câștigase destul și cheltuisese prea puțin, nu cunoștea nici un fel de patimi bărbătești, decât să facă un chef la oraș, în două sâmbete dintr-o lună. Îl chema Iosifar, cum nu se mai auzise. În schimb pe mamă o chema, omeneste, Floarea. Bărbatul îi spunea Floarea-Soarelui; fiindcă se rotea după el, ca după soare. Dar nu-i spunea așa de îngâmfat, ci din dragoste, s-o dezmiere. Împreună desteleniră pământul până devala și făcură grădină de zarzavat, aveau amândoi pricepere. Pe urmă el cumpără cal și căruță, să aibă cu ce duce legumele la piață; făcu grajd, în spatele casei, Peste doi ani, când se născu Ștefania, cumpărarea și o vacă, nu atât pentru lapte, că aveau de unde să cumpere, nebotezat cu apă, ci fiindcă era suflet de gospodar, cu toate că fusese un hoinar mai înainte.

Nimeni nu putea spune că îi făcuse vreun necaz femeii; un chef la două săptămâni o dată se îngăduie fără amărăciune. Ștefania avea doisprezece ani, în 1932, când maică-sa, fără sa se știe motivul, își legă un bolovan de gât și se aruncă în apă. Două luni după aceea, Iosifar nu se mai duse la cârciumă, duminicile și le petrecea la cimitir, împodobind mormântul. Șase ani mai târziu muri și el, fără boală; Ștefania plecase la Constanța. Când se întoarse îl găsi mort de două zile. Deveni deodată matură, nu îngădui rudelor să se amestece în viața ei, deși era încă minoră – le puse pe fugă. Vându vaca, luă în locul ei o capră; cu banii rămași tocmi un vecin, pe Moș Chirnoagă-Turcalete s-o ajute la grădinărie și să ducă legumele la piață, când, rar, se întâmpla să nu le ducă singură; ea inhăma calul, ea îl mâna pe stradă printre tramvaie și camioane. Iată cum era clădită această ființă, sărmană, care mai târziu avea să cucerească o lume.

* * *

Când un bărbat ia o femeie în brațe, vrând, nevrând îi simte omoplații; fac parte din trupul omului, nimeni nu-i vinovat că-i are, și fără ei i-ar cădea umerii. Se întâmplă însă ca unii să fie atât de ieșiți în afară și de osoși că par niște cioturi; aceștia nu pot să placă nici cui se împiedică în ei, nici cui îi poartă, dar ce să faci? Ori te obișnuiești, ori te dai deoparte.

Nu pot să spun că Ștefania nu avea omoplați, așa ar fi ieșit din rândul oamenilor, și ar fi trecut în al altor viețuitoare; erau însă modelați cu atâta finețe că nici nu se simțeau sub piele, decât dacă apăsai mâna între ei și-i căutai cu tot dinadinsul. Însemna nimic altceva decât că ființa ei nu era costelivă ca nucile osoase, a căror coajă sugrumă miezul, împiedicându-l să se elibereze în forma lui întreagă și nedeformată.

Dacă omul a fost odată pasăre, nu reptilă, cum cred unii și eu nu pot crede, într-o zi i-au căzut aripile. Iată secretul, unora le cad prea devreme, când nu sunt gata, și în loc să se desprindă lin din încheietură, se rup de deasupra, lăsând cioturi. Mulți au cioturi și în alte părți ale corpului, în coate, în șolduri, le simți

când se îngheșuie să ți-o ia înainte. Sigur că nimeni nu-i lipsit de un schelet, numai că unora li s-a nimerit unul mai mare decât măsura lor, și se simte prin carne. La Ștefania nu se simțea, cum nu se simțeau omoplații, de parcă n-ar fi avut oase. Leonard îi făcu un cântec.: „Când ți-au căzut aripile”; se înțelegea însă, că fără aripi ea nu devenise un demon, ci o femeie mai adevărată ca altele, făcută pentru a iubi pământeste, și a nu mai putea să zboare de lângă omul pe care îl iubește. Leonard se înșela în această privință, avea să afle mai târziu, cu o mare suferință a sufletului. Până atunci își făcea planul, cam cu îndoială, că într-o zi o s-o ia de nevastă; nu putea să-și închipuie ce avea ea în minte, că nu s-ar fi legat de nimeni pe viață, nici cu un om care în loc de măduvă ar fi avut în oase diamante topite.

Deocamdată Ștefania mai avea să învețe pe puțin un an, și pentru stilul ei nu putea fi profesoară mai bună decât doamna Strauss. Mai era mult până a se împlini anul de când erau la Paris, venise luna aprilie, 1937, prea puțini oameni bănuiau că războiul se apropie. Un an mai târziu, când s-ar fi convenit să fie cu teamă, Daladier, primul ministru, părea sigur pe sine, încredința națiunea că Franța se înarmează, ceea ce putea să-i dea de gândit lui Hitler, să-l țină la distanță.

Între timp fu asasinată doamna Strauss; de către cine, nu se știe nici astăzi. Numele ei, de origine germană, dar obișnuit la francezii din Alsacia, locul unde se născuse, trezea bănuiala că la mijloc putea să fie o afacere de spionaj sau de politică. Împrejurarea că fusese solistă la operă iar acum cânta la un cabaret suspectat de poliție, amintea oarecum de Mata-Hari, dansatoare prin localuri de petrecere. De ce oare nimănui nu i se păru straniu și nici măcar nu se făcu o legătură între fapte, că tot atunci fu asasinată camerista ei de la operă, de asemeni și portarul, toți în condițiuni aproape identice? Era oare posibil să se uite cum toate aceste trei persoane fuseseră acuzate, pe rând, că ar fi aruncat un om în Sena, de pe podul Alexandru? Dar mai suspect decât orice mi se pare faptul, rămas de asemeni fără nici o urmare, că acuzatorul, unul și același, un gardian de noapte, dispăruse odată cu cele trei asasinate. Dispariția lui nu s-a anunțat în ziare, și nici n-am auzit să se fi făcut vreo legătură cu faptele celelalte.

Leonard, care îl informa săptămânal pe domnul Pretoreanu despre școala Ștefaniei, îl întrebă dacă nu ar fi fost mai bine să se întoarcă în țară. Ștefania nu accepta să continue cu altă profesoară, socotea că la Paris, fără doamna Strauss, nu mai avea ce să caute.

N-am aflat niciodată ce intenții avea domnul Pretoreanu, pe care îl știam capabil de orice faptă, chiar de crimă; sunt sigur însă că era imposibil să râvnească la tinerețea Ștefaniei, își cunoștea vârsta și nu-i lipsea bunul simț, și chiar să nu fi fost așa, n-ar fi trimis-o la Paris în tovărășia unui tânăr destul de

înzeștră s-o câștîge, ceea ce era dreptul lui de altfel. Apoi el, care țînuse totdeauna femeile la distanță, nu era să se lege de o fetișcană, mai ales că avea de mult sentimentele închinăte Alexandrinei, socotînd-o singura făptură demnă de respect și iubire.

Drept răspons, Leonard primi telegrafic dispoziția să facă pregătirile pentru a o duce pe Ștefania la New York, unde agentul său, anunțat între timp, avea s-o îndrumeze la cea mai bună școală. Într-o scrisoare, după telegramă își explica intenția: „Fata asta este un miracol descoperit de mine, și cum nu am lăsat niciodată o intenție la jumătate, vreau s-o duc până la capăt. Pentru un miracol ca ea, nimic nu poate fi mai folositor decăt America, țara tuturor miracolelor. Deplâng moartea acelei doamne Strauss, dar Franța în sine mă dezamăgește. De altfel, în trei ani, cel mult în patru, va fi ocupată de Hitler.”

8

Era în după-amiaza zilei de 6 mai, anul 1937; pe aeroportul Lakehurst din New Jersey, față în față cu New York, peste apa Hudsonului, se aștepta să apară, venînd din Europa, faimosul și „magnificul” Hindenburg, cel mai luxos și mai mare dirijabil din lume, cum scriau ziarele; cuvinte umflăte! Aveam să deplâng și eu moartea victimelor, cum domnul Pretoreanu o deplănsese pe a doamnei Strauss; căt privește dirijabilul însă, era fatal să sfârșească tragic, mă mir doar cum ajunsese la a douăzecea traversare a Atlanticului.

Am admirat pe frații Mongolfier, primii oameni din lume care s-au ridicat de la pământ cu un balon mai ușor decăt aerul, demonstrând teoria lui Arhimede cu privire la corpurile plutitoare pe apă, aplicată de astă dată la gaze.

L-am admirat pe Gambeta care a izbutit să evadeze cu balonul dintr-un Paris încercuit de armatele prusace, și să meargă după ajutoare.

Despre ascensiunea lui Picard în stratosfera, o mare îndrăzneală omenească de atât folos științei, am scris cu emoție în volumul dinaintea acestuia.

„Cinci săptămâni în balon” rămâne o glumă.

Ca sport, acest aparat de zbor mai ușor decăt aerul poate să mă intereseze ca multe alte sporturi. Ocolul pământului cu balonul, înfăptuit în anii din urmă, mi-a lăsat regretul că a trecut aproape nebăgat în seamă.

Atât cu admirația! Acum vine reversul. Tot ce zboară prin dotarea, de către natură, de la insecte la albatros, cea mai măreață pasăre, sunt căt se poate de ușoare, cu oasele goale pe dinăuntru, fără nici un surplus, o blană de pildă, pentru ținuturile geroase, ci numai cu pene, care parcă nici nu au greutate. Dar nici una din aceste zburătoare nu este mai ușoară decăt aerul, ci se înalță de la pământ cu

forța aripilor și așa poate să evolueze după vrere, pe orice vreme, altfel vântul ar jumuli-o, ar scărmana-o și-ar duce-o ca pe puful de pădăie.

Probabil antipatia mea pentru dirijabil s-a născut în 1916, când ne-a bombardat zepelinul. Dar zepelinul s-a dus, mintea mea de copil a evoluat, a urmat învățătura și s-au născut argumentele. Dirijabilul este o invenție obtuză, căreia nu i se cuvenea o carieră atât de lungă pe cât a avut-o; socotesc că evoluția omenirii a suferit atunci o stagnare, dacă nu chiar o întoarcere în urmă. Să judecăm ce reprezenta „Hindenburg”, luat drept exemplu. Închipuiți-vă o moluscă aeriană lungă de două sute cincizeci de metri, cu diametrul de patruzeci și unu, cât un transatlantic. Volumul imens care rezultă era plin cu un gaz mai ușor decât aerul, peste zece mii de metri cubi, ca să poată ridica de la pământ aproape două sute de mii de kilograme. Înainte de a judeca alte date, această, mașină stupidă, cu dimensiunile ei gigantice, nu transporta decât patruzeci de oameni, cu o viteză de o sută douăzeci și cinci de kilometri pe oră. Dă-o încolo! Un pachet modern din acea vreme, să zicem „Normandie” sau “Queen Mary”, mergea peste Atlantic cam cu jumătate din viteza dirijabilului, în schimb transporta mii de oameni.

După ce, în sfârșit, lumea s-a lepădat de o idee care o ținea în loc și a apucat-o pe calea cea bună, avionul a evoluat atât de repede încât după cinci decenii cerul împrejurul pământului e împânzit de linii aeriene. Viteza unei aeronave a crescut de la o sută douăzeci și cinci de kilometri pe oră la o mie, făcând drumul din Europa în America în șase ore și ducând nu patruzeci de oameni, ci peste cinci sute. Dacă cifrele s-au oprit cam aici deocamdată, cauzele sunt numai de natură comercială. Căci tehnica în sine poate să meargă mult mai departe, dovadă „Concorde”, construit de Anglia și de Franța, și care și-a sărbătorit de curând a zecea aniversare de când zboară, fără să fi supărat pe nimeni decât pe concurenții lui, mai puțin romantici. E drept că omenirea mai trebuie să evolueze până să aibă cu adevărat nevoie de această aeronavă, care traversează Atlanticul în trei ore.

Se vede, așadar, cât s-a accelerat timpul spre sfârșitul mileniului nostru; și cu siguranță se va accelera și mai tare. Dacă astăzi „Concorde” a mers prea departe, nu mă îndoiesc că mâine va fi ajunsă din urmă și depășită; avioanele vor face din Europa în America nu trei ore, ci doar două, sau una; mă opresc aici, căci unii ar putea să se sperie, neconcepând încă stilul existenței omenești în mileniul al treilea.

Primele dirijabile, ca și baloanele dinaintea lor, aveau învelișul flexibil, de pânză impermeabilă, care își păstra forma prin presiunea gazului dinăuntru. Poate unii din contemporanii mei, care poartă „balonseide”, nu știu, or fi uitat, n-or fi dat importanță, că numele înseamnă „mătase de balon”, cum probabil chiar

era la origine; astăzi balonzeidul nu e cu totul impermeabil, nici măcar la apa de ploaie, ce să mai vorbesc de hidrogen, helium sau alt gaz mai ușor decât aerul!?

„Hindenburg” în schimb, ca și congenerii săi, erau construcții rigide, din lonjeroane și cercuri de aluminiu; acest schelet învelit cu tablă subțire trebuia să aibă profile de dimensiuni incredibile la o construcție care până la urmă devenea mai ușoară decât aerul; le-am văzut într-un film, și mi s-a părut că mă aflu în cala unui cargobot de-o sută de mii de tone. Ce nevoie aveau oamenii să ridice atâta greutate în aer? m-am întrebat, cum mă întreb și astăzi, deși aud că ar reveni vremea dirijabilului. Într-adevăr, ca să rămână rigidă și să reziste la toate încercările, de pilda căderii brutale în golurile de aer sau năprasnice izbituri ale vântului de furtună, această carcasă trebuia să fie mai solidă decât hangarul terestru unde stătea în repaus. Numai că hangarul, cu temelie de beton, schelet de oțel și pereți de tablă ondulată, nu era făcut să părăsească pământul.

Tabla dirijabilului, de aluminiu, era vopsită cu un lac alunecos, ca să micșoreze frecarea cu aerul, deși dată fiind viteza lui moderată, această precauțiune nu avea o importanță prea mare; putea să câștige un kilometru pe oră; mai grea daraua decât ocaua. Propulsia o realizau patru motoare, cu elice, având în total patru mii patru sute de cai putere; încărcătura de combustibil, pentru o traversare a Atlanticului, se ridica la șaizeci și cinci de tone, din care presupun că rămânea o rezervă; cât, nu știu, aș putea face o socoteală, dar o las pe seama altora, informându-i doar că un motor de avion, pe vremea aceea consuma într-o oră cam o sută douăzeci de grame de benzină ușoară pe cal putere. S-o înmulțescă întâi cu patru mii patru sute, apoi cu totalul orelor de zbor, care se află luând distanța kilometrică dintre Hamburg și New York, sau New Jersey, e totuna, și împărțind-o la viteza dirijabilului.

Dar ce s-ar fi întâmplat dacă bătea un vânt din față, cu o sută de kilometri pe oră, ceea ce este posibil adesea, și uneori vreme îndelungată? În acest caz viteza mașinării față de pământ sau de ocean se reducea la douăzeci și cinci de kilometri, și pentru acest caz rezerva de combustibil ar fi trebuit să fie de zeci de ori mai mare decât încărcătura inițială. Nu-i o glumă, ci un argument de bun simț; dar probabil bunul meu simț nu se poate aplica în tehnica dirijabilului, a cărui istorie a izbutit să fie atât de lungă.

Am crezut până deunăzi că „Hindenburg” îi pusese cruce, în ziua de 6 mai 1937; atunci s-a întâmplat catastrofa, de s-a aprins și-a ars lăsând în urmă numai scheletul, în clipa când se pregătea să aterizeze pe aeroportul de la New Jersey. Am spus aterizare, ca să nu complic povestirea, dar văd că nu pot să rabd o inexactitate; dirijabilul nu se lăsa pe pământ, ca aeroplanelle, ci îl ancorau cu botul de un pilon metalic, înalt și puternic. La începutul acestei manevre a izbucnit focul. S-a spus, între altele, că fusese un act de sabotaj. Cine să-l facă? Pe

atunci nu se vorbea de terorism, ca astăzi; gangsterii se ocupau cu alte treburi. În timpul războiului s-au folosit baloane captive, fără echipaj, se înțelege, nefiind nevoie de el, ancorate în jurul țintelor importante, ca să împiedice atacul avioanelor de bombardament, la mică înălțime. Pe urmă această apărare a devenit inutilă; după câteva eșecuri, unul și cel mai costisitor fiind, cred, bombardamentul de la 1 august 1943 asupra Ploieștilor, când s-a pierdut jumătate din flota aeriană a atacanților, avioanele veneau în înaltul cerului, lăseau bombele să cadă de la mii de metri și rar se întâmpla să nu nimerească la țintă; mijloacele de ochire, ca și cele de orientare se perfecționaseră între timp, astfel că baloanele captive deveneau inutile; poate din pânza lor s-au făcut primele balonzeiduri, cu adevărat impermeabile.

Cât despre dirijabil m-am înșelat, degeaba mă bucuram că dispăruse. Aflu acum că în 1943 Statele Unite aveau șaptezeci de exemplare, iar doi ani mai târziu, o sută treizeci și patru. Nu auzisem și parcă nu-mi vine a crede. Informatorul meu afirmă că rolul lor, escortarea convoaielor navale, a fost remarcabil, mai mult decât atâta, n-a suferit nici un eșec. Trebuie, să cred, fiindcă informația e tipărită, nu înțeleg însă cum de rămânea invulnerabilă o țintă atât de mare, și atât de fragilă? În 1953, dirijabile de vreo cinci ori mai mici decât „Hindenburg” erau încă folosite pentru supravegherea spațiului, fiind echipate cu radio-locatoare, radar cum se spune cu vorbă mai simplă, cunoscută de toți oamenii.

În sfârșit, ultima veste, dirijabilul și-a găsit, sau este pe cale să-și găsească și astăzi o utilitate, pentru a transporta materiale în locuri unde elicopterele nu sunt bune. Mă mir, altceva nu pot face.

Pentru a se înțelege măcar în parte ceva din cele ce urmează, atât de greu să fie înțelese, mai am de spus că „Hindenburg”, ca toate modelele vremii, nu avea o nacelă sau mai multe, atârdate dedesubt, ci spațiul necesar motoarelor, combustibilului, mărfurilor, bagajelor, navigatorilor și pasagerilor făcea corp comun cu întreg ansamblul, într-o proeminență aflată la bază, desenată așa fel ca să nu-i strice forma aerodinamică. Volumul acestui spațiu, singurul util, era neînsemnat față de corpul dirijabilului, destinat să cuprindă enorma cantitate de gaz, care să poată ridica de la pământ două sute de tone. Gazul folosit mai înainte fusese hidrogenul, primejdios însă, fiind inflamabil. Locul i-l luase heliumul, cu o forță de ascensiune scăzută; în schimb nu se aprindea și nu putea să explodeze.

După aceasta lămurire, se va înțelege neîncrederea mea în felul cum au descris catastrofa ziarele vremii: pe aeroport se aflau o mie de oameni, zece aparate de filmat și peste o sută de reporteri fotografi. Posturile de radio transmiteau: «Este ora 19. Magnificul „Hindenburg” a apărut la orizont. Ora 19,21: Gigantul se află deasupra aeroportului. Se fac manevrele de ancorare...»

Mai departe ziarurile scriau: „Transmisia este întreruptă brusc de o puternică explozie, urmată de o imensă jerbă de flăcări. În câteva secunde din aeronavă nu mai rămâne decât un schelet de metal contorsionat, prăbușit la pământ peste cadavrele celor treizeci și patru de pasageri prefăcuți în cenușă.”

Ei, iată că n-a fost așa, relatarea de mai sus cuprinde nu o singură inexactitate. Pe lângă cei treizeci și patru de pasageri morți, cifra verificată, mai erau încă șase, care au izbutit să se salveze. Chiar dacă așa pune la îndoială spusele unui martor aflat la fața locului, pe care l-am întâlnit întâmplător, după aproape un deceniu, știu sigur că n-a fost o explozie de proporții, pentru motivul indubitabil că heliumul, care nu se aprinde, nu poate nici să explodeze. A fost doar un incendiu, care s-a propagat destul de încet ca să se fi putut salva toți pasagerii, dacă nu-i cuprindea panica, și dacă aeronava nu se afla în aer, la o înălțime de unde un om nu poate sări, fără să se zdrobească. Ea cobora încet, cuprinsă de flăcări, și acei care și-au păstrat sângele rece s-au refugiat într-un ungher, unde focul n-a ajuns decât în clipa când epava atingea pământul; atunci au sărit, alegându-se numai cu arsuri superficiale, de neluat în seamă la o asemenea catastrofă. Poate a fost și o explozie slabă, când focul a cuprins rezervoarele de benzină, din fericire aproape goale.

Dar ce poate să ardă pe un dirijabil, în cea mai mare parte metalic? În primul rând s-a aprins mobila din cabine, perdelele, covoarele, pereții de lemn tapisați cu mătase. Heliumul nu era liber în corpul aeronavei, ci închis în saci uriași, din bord în bord, ca niște compartimente de pânză cauciucată. Au ars sacii, dând destulă temperatură ca să topească învelișul de aluminiu; a rămas întreg numai scheletul, cu profile atât de puternice încât au rezistat la flăcără. Nici unul din supraviețuitori n-a putut să spună cum a izbucnit incendiul. S-a presupus că de la un scurtcircuit în instalația electrică, sau de la o țigară nestinsă, căzută din scrumieră pe fața de masă. Martorul meu, când l-am întâlnit, nouă ani mai târziu, continua să creadă, că fusese un act de sabotaj, deși guvernul german dezmințise energic.

Acel om se afla pe aeroport, în așteptarea a doi pasageri, pe care trebuia să-i ghideze. Nu-i cunoștea, le știa numai numele, erau un bărbat și o femeie. Ca ei să-l recunoască, ținea în mână o placardă pe care scria mare: „Miron Stere, Mr. M. Pretoreanu agency”.

Inițiala M însemna Marin, numele de botez al domnului Pretoreanu, așa cum am aflat târziu după ce cunoscusem multe din faptele sale.

Omul cu pancarda era un tânăr, avea atunci douăzeci și patru de ani și lucra la reprezentanța domnului Pretoreanu, de la New York. L-am întâlnit în 1946, când a venit în țara la înmormântarea patronului, care murise de un scurtcircuit în creier.

Dacă aş fi fost şi eu pe aeroport şi aş fi văzut numele tânărului scris pe placardă, mi-aş fi dat seama că era nepotul lui Ioniţă Stere, primar în satul copilăriei mele. Acesta avea o fiică, Suzana, care într-o zi găsisese un prunc nou-născut, plutind pe gărla într-o copaie. Unii bănuiau că îl născuse chiar ea, de fată mare, ca fiica faraonului, dar îşi ţineau gura. Cât despre Ioniţă Stere, cred că nu avea nici o îndoială, altfel nu-mi explic de ce o snopise în bătaie pe biata Suzana. Însă pe urmă, la ideea că venirea pruncului pe gărlă putea să fie luată drept o minune dumnezeiască, se făcu a crede că povestea era adevărată, ceea ce i-ar fi atras cel mai mare respect din partea satului. Drept urmare făcu multă tevatură în lumea bisericii, până ce află chiar Patriarhul, care veni personal să boteze pe micuţul trimis al cerului, şi-i dădu numele Miron, neobişnuit prin partea locului, mai ales în lumea rurală. Printre oameni se răspândi vorba că numele necunoscut dat pruncului însemna „Cel venit de la Domnul”. Despre ceremonia botezului ştiu totul, limpede, fiindcă eram acolo şi am văzut-o cu ochii mei, n-am aflat de la alţii.

Datorită numelui de botez, fără răspândire, adăugat la numele de familie, nici el cu o răspândire prea mare, mi-am dat seama, când l-am cunoscut, că omul venit de la New York, în 1946, era fiul Suzanei şi nepotul lui Ioniţă Stere. Când se făcuse vremea să meargă la şcoală, copilul se răzvrătise şi împotriva bunicului, şi a mamei, care îl scoteau pe cerdac, îmbrăcat în alb, ca un înger, să-l arate oamenilor veniţi în pelerinaj la casa lor, devenită loc de închinăciune, pentru iertarea păcatelor şi pentru împlinirea dorinţelor. Băiatul rostea o binecuvântare, ticluită de popa Scovergă, apoi făcea semnul crucii asupra pelerinilor adunaţi în ogradă.

N-am ştiut nici odată cine era tatăl lui şi ce învăţătură avusese, n-am ştiut de Suzana decât că era frumoasă, dar nu prea deşteaptă; în schimb copilul dovedise, încă de la patru-cinci ani, o inteligenţă neobişnuită. Că ştia să citească şi să scrie înainte de a merge la şcoală n-ar fi mare lucru, s-au văzut alţii, învăţase singur abecedarul. De asemeni nu mă miră prea mult că făcea cu uşurinţă socotelile aritmetice, putând să adune, să scadă, să înmulţească şi să împartă numere de ordinul milionului, ceea ce nu erau în stare toţi cei trecuţi prin şcoala sătească, unde el nu ajunsese încă. Domnul Iunescu, învăţătorul, spunea despre el că avea o minte de geniu. „E darul lui Dumnezeu!” explica Suzana. Ioniţă Stere, bunicul, încuviinţa cu o hârâială scoasă din gât, căci la vremea aceea îl lovise calul cu copita, zdrobindu-i falca de jos şi laringele. Dar, deşi nu mai putea să pronunţe decât vorbe neînţelese şi arăta la faţă ca neoamenii, nu lipsea de lângă nepot, stătea în stânga lui când acesta binecuvânta lumea; Suzana stătea în dreapta.

Tot înainte de a merge la școală, copilul începuse să vorbească o limbă ciudată, care se născocise nu de mult timp și se numea „esperanto”; era o limbă simplificată, ușor de învățat, opera unor vizionari care sperau să devină universală, vorbită de toată omenirea, de toate culorile și de pe toate continentele, ceea ce ar fi dus la o înțelegere din ce în ce mai bună între popoare, până la înfrățirea mondială. În casa lui Ioniță Stere ajunsese un manual simplu, dar complet pentru a învăța esperanto, în zece lecții. Asociația care propovăduia această limbă mesianică avea grijă ca manualul să ajungă la cât mai multă lume, îl răspândea în stânga și-n dreapta, ca pe Biblie. Profesorii și alți intelectuali, de asemeni învățătorii și primarii din satele mai răsărite îl primeau prin poștă, urmând, dacă îl rețineau, să trimită expeditorului costul în timbre poștale; se obișnuia, era un sistem simplu de plată, bineînțeles nu la sume mai importante. Ioniță Stere a păstrat manualul, dar sunt sigur că n-a trimis costul, de altfel derizoriu. Așa s-a făcut că după câteva luni Miron vorbea de unul singur prin casă limba esperanto. Deși nu înțelegea o boabă, Suzana care se șmecherise, fără să fie mai deșteaptă decât înainte, l-a pus să traducă binecuvântarea popii Scovergă în limba lui păsărească, și așa s-o adreseze pelerinilor, ca să-i minuneze. Îndată a ieșit vorba că era limba vorbită în cer, așa se înțelegea Dumnezeu cu sfinții și cu îngerii.

Am avut și eu manualul, l-am cumpărat de la librărie, când eram în ultima clasă primară, și-am început să învăț esperanto. Toamna, o rupeam binișor, vorbeam și eu singur, prin casă, ca Miron. A fost degeaba, când am ajuns la colegiul domnului Pretoreanu, n-am găsit pe nimeni să ducem o conversație; încetul cu încetul am uitat tot ce învășasem; acum învățam altele.

Cu tot interesul stârnit într-o vreme, limba esperanto n-a ajuns la izbânda sperată, deși chiar numele ei însemna speranță. Curând a fost dată uitării, poate o mai vorbeau fanaticii ei susținători, la întâlnirile internaționale, din ce în ce mai rare. În timpul războiului am cunoscut și eu pe unul dintre aceștia, din țara noastră, Eugen Relgis, un agitator umanist, publicist și traducător, cunoscut peste hotare, până în America Latină, a cărei limbă, spaniola, fusese una din inspiratoarele limbii esperanto. Era un om încărunțit, pașnic și trist, poate cu speranțele pierdute. Mi-a părut rău că nu mai știam nimic din ce învășasem odată, ca să-i vorbesc în limba susținută de el cu atâta credință, să-i spun măcar două cuvinte.

* * *

Iată ce se întâmplase cu Miron după ce eu plecasem la colegiul domnului Pretoreanu; tot atunci trebuia să-și înceapă și el școala sătească, dar cum să se amestece un copil trimis din cer cu copiii țăranilor? se întreba Suzana, la fel cum se întreba Ioniță Stere. Miron îi scoase din încurcătură, într-un fel cum nu s-ar fi

așteptat nimeni. În chiar duminica după care se deschidea școala, îl scoaseră pe cerdac să binecuvânteze pelerinii, vreo trezeci de credincioși, adunați în ogradă. „Duceți-vă și vă căutați de treburi! li se adresă el, cu o hotărâre greu de a fi crezută la un copil de șapte ani, abia împliniți de o lună. Nu m-a trimis nimeni din cer, să nu credeți că sunt prost, știu și eu cum vin copiii pe lume!” Mai mult nu izbuti să spună, fiindcă Suzana, împietrită la primele lui vorbe, își veni în fire și îi arse repede două palme, de față cu toată lumea, fără să țină seama că așa îi compromitea sfințenia. Ioniță Stere, la rândul lui, cât era el de beteag, îl buși în ușa tindei, care se dădu de perete; trimisul cerului, în cămașă albă, de înger, se prăbuși pe dușumea, fără să plângă, fără să se vaiete, cu inima împăcată.

Cu toate că vestea despre desfințirea lui se răspândise în tot județul, tot mai veneau din când în când pelerini, să primească binecuvântarea. Până să-i iasă în cale Suzana și să-l oprească, Miron ieșea pe cerdac și striga la ei: „Duceți-vă dracului, proștilor!”

Viața lui de aici înainte, devenită laică, fu grea, îl oprimau toți, nu doar acasă, ci și la școală, copiii îi puneau piedică, îi scorneau porecle rușinoase, îi mânjeau pupitrul cu tot felul de necurătenii. Pe drum, aruncau cu pietre în el, de după garduri. Nici oamenii mari nu aveau o purtare mai frumoasă, îi adresau vorbe urâte: „Ce face, bă, mă-ta, sfânta fecioară?” Nu mă încumet să reproduc aici și alte vorbe, încă mai deocheate.

Acasă, de bine de rău îi dădeau să mănânce, îl îmbrăcau cât de cât, să nu iasă vorba că n-au inimă, dar nu-i puneau gaz în lampă; seara Miron învăța la lumina de-afară, cât era lună plină sau măcar jumătate; restul timpului repeta pe întuneric lecțiile învățate mai înainte, la lumina zilei sau a amurgului. Mai greu îi venea iarna, când îl lăsau în frig, de îngheța apa în găleată.

Viața lui fu mai ușoară după ce Suzana se mărită cu un om cumsecade, picher la calea ferată, care prinse dragoste de copil și-l luă sub aripa lui ocrotitoare. El îl dădu să învețe mai departe, după ce termină școala sătească, îl duse la oraș, îl înscrise la Școala elementară de comerț, îi găsi gazdă, avu grijă să nu-i lipsească nici mâncarea, nici lemnele în sobă, nici gazul în lampă.

După un an Miron începu să câștige și îl scuti în bună parte de cheltuială; altul ar fi pus banii bine, fără să-i pese de nimeni. Cum era bun socotitor, ținea registrele câtorva negustori mai mărunți și cam neștiutori de carte, îl plăteau cu zgârcenie, un copil de doisprezece ani trebuia să fie mulțumit și cu atâta. Și era mulțumit, într-adevăr, lua banii fără să-i numere, parcă rușinându-se, spunea sărut-mâna și fugea acasă, să-și facă lecțiile. La școala comercială nu se învăța nici o limbă străină. Limba cea mai răspândită atunci în societatea românească era franceza, urmată, dar departe în urmă, de germană. După ce terminase cu esperanto, care nu-i folosea la nimic, Miron se apucă să învețe singur, cu manuale

și cu dicționarul limba engleză, vorbită de prea puțină lume, în afara de englezii și americanii veniți cu afaceri. Nu știu cum de optase pentru această limbă, cu pronunția ei sucită, că unde scria „sare” se citea „piper”, după cum spunea o vorbă de glumă. În orice caz, fusese o inspirație bună, căci în curând îl ajută să-și schimbe viitorul, mult mai bine decât sperase.

Era în clasa patra, ultima a Școlii elementare de comerț, după care cei buni la învățătură puteau să urmeze școala superioară. Atunci, peste iarnă, se prăpădi în chip groaznic protectorul său picherul, mâncat de lupi într-o înserare cu viscol, când se întorcea de la pădure cu o sanie de lemne.

Vara, cu certificatul de absolvire în buzunar, Miron nu se mai întoarse acasă ci, luându-și inima în dinți, se duse la domnul Pretoreanu, să se roage de o slujbă. Demersul lui îmi amintește de Odor, deși rămânea o mare diferență între unul și altul, căci mobilurile lor erau total diferite, după cum diferit le era și temperamentul, și caracterul. Pe Miron îl caracteriza nu atât încrederea în el însuși, cât în ideea de acțiune.

Cu memoria lui mefistofelică, domnul Pretoreanu îl ținea minte pe Ioniță Stere, de pe vremea când era primar în satul nostru. Respectul slugarnic pe care i-l arătase primarul i se părea cu totul sincer, e slăbiciunea oamenilor puternici de a crede că toată lumea îi adulează. Astfel, când Sobieski îi telefonă de la intrare că îl caută un tânăr, fiul cutăruia, conveni să-l primească, fără a vrea să știe dinainte scopul vizitei.

În lungul vieții am căpătat o mare silă de secretarii care, atunci când ceri o audiență la un om cu funcție importantă, te întrebă: „în ce chestiune?” Știu că așa cere meseria, să-și menajeze patronii, dar să fiu în locul unora dintre aceștia așa interzice un asemenea procedeu, mai bine să pierd eu timpul decât să fie hărțuit un om care mă caută cu o nevoie. Bineînțeles că principiul meu n-ar trebui aplicat și în cazul solicitanților de meserie, care însă pot fi recunoscuți după felul cum intră pe ușă.

Atât de multe se schimbaseră în lume, între vizita lui Miron și a lui Odor! Până și eu, care nu sunt implicat în povestire, simt nostalgia vremii duse, chiar dacă în loc vine una mai bună. Fusese un război la mijloc, care lăsa deschisă calea unui al doilea; între ele am apucat o vreme de pace, nu la fel de bună pentru toată lumea. Pentru Odor a fost indiferentă, fiindcă el, trăind în abstracțiune, nu făcea deosebire între război și pace. Miron era prea mic să poată judeca deosebirile, deși le înregistrase. Pe el îl interesa în primul rând să-și facă o situație independentă, privită cu atât mai materialist cu cât, în primii lui ani de viață, se săturase să fie o pasăre a cerului. El venea să ceară sprijinul domnului Pretoreanu, oferindu-i în schimb nu sufletul, ci ambiția și puterea de muncă. Nu se bizuia pe o școală

elementară de comerț, ci pe credința că ar reuși la orice concurs unde s-ar cere bun simț și inițiativă.

— Ce crezi că ai putea să faci, practic? îl întrebă domnul Pretoreanu.

— Orice, dacă mi se explică. Și dacă nu mi se explică, pot învăța și singur. Cunosco limba esperanto.

Domnul Pretoreanu îl privi uimit, apoi îl puse la încercare, cunoștea și el limba, o învățase încă dinaintea războiului, fără să fie convins, dar admitând că ar putea să capete o răspândire internațională; pentru afacerile lui era indispensabil s-o cunoască. Spre deosebire de mine, care o uitasem, fiindcă nu-i găsisem folosința, el o ținea minte; m-am convins cu timpul, că nu uita nimic din ce-i intra o dată în minte. După câteva minute de conversație, oarecum școlărească, fiindcă nu vorbise niciodată cu cineva în esperanto, spuse:

— Să lăsăm asta; nu mai interesează pe nimeni.

Cele câteva minute simțise cum cobora la nivelul unui adolescent, absolvent a patru clase comerciale. În locul hainei de casă, vișinii, purta una, roșie, dar îi mutase nasturii de diamant de la cealaltă. Miron își închipui, la început, cum îmi închipuisem și eu, ascultându-l pe Odor, că erau de sticlă. Însă, spre deosebire de noi, el se gândi îndată că domnul Pretoreanu, trebuind să se respecte, nu putea să poarte nimic ieftin; nasturii nu puteau să fie decât pietre prețioase. Atunci își puse în gând ca într-o zi să aibă și el o asemenea haină; acesta deveni, la șaisprezece ani, țelul lui în viață.

La mulți ani după război și după moartea domnului Pretoreanu, după zborul în cosmos și debarcarea pe lună, aflându-mă și eu, târziu, în America, și ajungând la Buffalo, în apropiere de cascada Niagarei, am vrut să-l văd pe Miron, care avea acolo o uzină de electromotoare și de ustensile casnice, antrenate electric. Am telefonat de la hotel, mi-a răspuns, bineînțeles, secretara. „Sunt un compatriot, i-am spus, aș vrea să vorbesc cu domnul Miron Stere”. „În ce chestiune?” Am închis telefonul, vroisem să vorbesc, pur și simplu, în nici o chestiune. Sau poate în subconștient mă gândeam să aflu dacă își făcuse o haină de casă cu nasturi de diamante. Așa ceva nu puteam să-i destăinuiesc secretarei, deși avea o voce plăcută și poate era o fată frumoasă.

Când află că Miron, în afară de esperanto, vorbea limba engleză, domnul Pretoreanu avu o tresărire:

— Iată ce ar fi trebuit să-mi spui cum ai intrat pe ușă! Îmi place că știi să te prețuiești pe tine însuși, îți va fi de folos în viață; dar învață să simți ce are mai mult nevoie omul din față; îți va fi de un folos mult mai mare.

Șeful agenției de la New York era un american de origine transilvăneană, capabil și energetic, în care însă domnul Pretoreanu avea o încredere îndoielnică, fără să se bizuie pe ceva sigur. Miron, deși abia un copilandru, i se părea potrivit

să-l supravegheze, o dovedea privirea lui iscoditoare, inteligentă și cinstită. Astfel că îi propuse pe loc să plece la New York, ca practicant în birourile agenției.

— Ai să-mi raportezi confidențial, în fiecare lună sau mai frecvent dacă va fi cazul, despre tot ce se întâmplă acolo. Te previn că nu-i ușor, și nu vei putea să te descurci repede; știu și aștept cu încredere. Fii cinstit cu oricine vrei, dar în primul rând cu mine. Înainte de plecare îmi vei jura credință, în scris, e o regulă sacră. Și vai de cine își calcă jurământul! E altă regulă!

Deși nu știa ca domnul Pretoreanu era încarnarea omenească a diavolului, că își punea uneori coadă și coarne, Miron simți emanația lui mefistofelică. Nu-i fu frică, i se părea ușor să fie credincios cuiva, din moment ce nu avea alt angajament de credință.

9

De la Miron, când l-am întâlnit la înmormântarea domnului Pretoreanu, am aflat ce se întâmplase cu Ștefania și Leonard, în America. În timp ce dirijabilul cobora încet spre pământ, în vuietul focului și-n țipetele mulțimii înghesuite în ungherul neincendiat încă, unde însă se simțea dogoarea flăcărilor, și nu știau dacă vor scăpa cu viață, Leonard o ținea strâns în brațe pe Ștefania, hotărât s-o apere cu trupul lui, fie măcar o secundă, căci poate acea ultimă câtime de timp, pentru ea ar fi fost salvatoare.

Ea nu era înspăimântată, îi vorbi calmă, apărându-și obrazul de dogoare, cu mâinile înroșite.

— Acum pot să-ți spun, ce nu ți-aș fi spus nici odată, că te iubesc. Și am să te iubesc toată viața!

Nu mă îndoiesc că era sinceră, dar în asemenea împrejurări dramatice sinceritatea devine o mare relativitate; legământul ei, deși mă emoționează, nu are acoperire; „toată viața” în împrejurările acelea, putea să aibă o durată foarte scurtă; cred că este o ușurare să o dai cuiva, chiar unui eschimos pe care îl vezi prima dată; numai cine a văzut într-adevăr moartea cu ochii și pe deasupra a avut tăria să judece, are dreptul să-mi dea, sau să nu-mi dea dreptate. Ani mai târziu, această părere mi-a confirmat-o chiar Ștefania. Leonard nu apucă să-i răspundă, căci în clipa aceea dirijabilul atinse pământul și o echipă de pompieri, cu scări și topoare, se repeziră să spargă pereții cabinei, să-i salveze pe supraviețuitori, în timp ce alte echipe cu tulumbele în mână vărsau valuri de apă peste corpul dirijabilului; osteneală zadarnică, în afară de șase oameni, nu se mai putea salva nimic; din „Hindenburg” nu rămase decât carcasa.

Dacă numărul celor salvați adunat cu al morților depășește pe cel al locurilor destinate călătorilor, trebuie să spun că doi din aceștia se îmbarcaseră în

mod excepțional, în ultima clipă, datorită unei telegrame trimisă de domnul Pretoreanu. Era el acționar și la societatea de navigație aeriana transatlantică? Nu, dar heliumul necesar dirijabilelor îl furniza una din uzinele chimice de pe valea Rinului, asupra cărora avea o mare influență, cea care în timpul războiului fabricase iperita.

Ștefania și Leonard nu aveau nevoie de ajutor sanitar, îi duseră totuși la una din ambulante, să fie examinați, șocul putea să aibă urmări abia de aici înainte. Atunci îl văzură pe Miron, care venea fuga, cu placarda ridicată deasupra capului. Erau preveniți, se duseră la el cu mâinile întinse.

— Bine ați venit în țara noastră! le ură el, cordial și voios, de parcă n-ar fi văzut ce catastrofă se produsese sub ochii lui, și atât de aproape că simțea dogoarea focului.

Adevărul este că trecuse și el prin clipe de groază, nu știa cum sa-i anunțe nenorocirea domnului Pretoreanu, căci nu spera să mai scape un om viu din mijlocul focului. Acum însă, dacă îi vedea salvați, nu-i mai păsa de ceilalți. Nu era cinism, ci un simț al realității, întocmai ca al domnului Pretoreanu.

Cât privește urarea care le-o adresase; „fiți bine veniți în țara noastră”, spre a fi înțeleasă, trebuie să spun că la data aceea, Miron, rupt cu totul de trecutul său, devenise cetățean al Americii, fapt care îi modificase psihologia și felul de a privi viața; neschimbat însă rămăsese devotamentul lui pentru domnul Pretoreanu, dovadă că venise la înmormântare, când nu mai avea ce să câștige și când nu-l silea nimeni.

— De-aici înainte, le mai spuse, el oaspeților, cu aceeași voioșie cordială, sunt la dispoziția dumneavoastră cât veți sta în America. Am primit dispoziții, orice dorință a dumneavoastră va fi împlinită.

Ștefania îl privea curioasă, fără să-și dea seama ce în fizionomia și în comportarea lui îi atrăgea atenția, trezindu-i o simpatie spontană. La data aceea Miron împlinise abia douăzeci și doi de ani, dar avea siguranța de sine a unui bărbat în toată firea, cu viața realizată. Așa și era, de altfel, în șapte ani, de când, adolescent încă, venise ca practicant la agenția domnului Pretoreanu, ajunsese sub-director și ascensiunea avea să fie la fel de rapidă. În ciuda comportării lui voluntare, de om matur, sigur pe faptele sale, avea o privire copilăroasă, datorită nu atât ochilor, de un albastru senin și plin de lumină, ochi de heruvim, cât candorii ascunsă în suflet, deși în aparență se lepădase de ea, încă de la șapte ani, când își declarase independența spirituală cu o precocitate de care astăzi mă sperii. Un asemenea copil, la maturitate ar fi putut să devină un zbir, un schingiuitor sau poate chiar un ucigaș voluntar, printre atâți alții care au populat pământul în vremea noastră. E adevărat că avea o fire neînduplecată, și că în hotărârea lui de a parveni nu a cruțat nici un adversar, dar fără să nedreptățescă

pe vreunul; treptele urcate de el în viață n-au fost alcătuite din cadavrele celor care îi împiedicau trecerea; izbânda se datora neînduplecării pe care și-o aplica în primul rând sie însuși.

Această îndârjire nu i se citea pe fața copilăroasă, un cap rotund, cu nasul delicat, puțin adus în sus, o bărbie rotundă, cu o gropiță inocentă la mijloc. Părul blond, mătăsos, îi cădea întruna pe frunte, îl dădea la o parte cu mâna sau cu o mișcare a capului, altminteri ar fi trebuit să-l strângă sub o cordeluță, ca fetițele. Și totuși, fizionomia lui, atât de heruvimică, nu părea lipsită de virilitate; Ștefania își dădea seama, cu simțurile ei de femeie care însă adesea înșeală. Deși frumusețea lui senină o câștigase, nu se împăca deloc cu vârsta, n-avea decât trei ani mai mulți că ea, și încă mai puțin s-ar fi împăcat cu statura mijlocie, care nu putea s-o domine; ar fi făcut din el un paj, cuvântul nu-i aparține, care să doarmă nu în patul ei, ci la ușă. Observase din prima clipă că Miron nu avea în picioare pantofi de crocodil, dar atunci prima oară constatarea aceasta nu o mai dezamăgi, gustul ei se schimba, asemenea pantofi îi trezeau acum dubii, începea să-și dea seama că nu se potrivesc cu orice îmbrăcăminte, și nici cu orice oră.

Miron era îmbrăcat ca pentru a doua jumătate a zilei, post meridian, cum continuă să se spună și astăzi în America; începea să se însereze și abia acum mergeau la masa de prânz, întârziată. Avea un costum de haine gri închis, ca blănița de șoarece, cu dungulițe albastre; din buzunarul de la piept ieșea marginea unei batiste în culoarea dungulițelor, iar deasupra, în butoniera reverului era pusă delicat o floare necunoscută, cu petale mari, albe, ca narcisele; probabil o floare americană.

Pantofii care începeau să se impună în gustul Ștefaniei erau de piele neagră, cu reflexe de oțel, poate datorită luminii de seară și, oricât ar fi fost de ușori și de flexibili, ceea ce nu era greu să se vadă, păreau metalici, turnați pe picior sau scoși de sub presă, fiindcă nu făceau nici o cută, ca ai morților din sicrie, după propria ei comparație, plastică dar cam macabră, la care n-aș subscrie. Ciorapii, negri cu dungulițe albe, erau de o eleganță stridentă, ceea ce nu e neapărat condamabil, poate fi un stil al unei lumi nou-născute, plină de îndrăzneală și fără prejudecată.

Când Miron care-i salutase, cu părul blond adus de vânt peste frunte, își puse pălăria pe cap, potrivit-o cu amândouă mâinile și îndesând-o până în urechi, Ștefania văzu că era o gambetă neagră, cum purtau lăutarii din Colentina când mergeau la nunți sau la petreceri, îmbrăcați în redingotă cu poale ca aripile de rândunică. Îi veni să râdă, mirată, observă însă că pălăria tare, atât de caraghioasă în capul țiganilor, lui Miron, cu fața lui copilăroasă, cu ochii albaștri și cu zâmbetul de heruvim îi schimba total fizionomia, făcând din el un bărbat energic și plin de eleganță. Dar încă mai mult o impresiună cravata, poate și ea

stridentă, albă cu dungulițe negre, culorile ciorapilor, inversate. Ștefania văzu în el o desăvârșire și să nu fi fost de o statură prea mică, i-ar fi căzut pe loc în brațe, la mai puțin de o oră după ce îi declarase lui Leonard dragostea ei nepieritoare.

Drumul cu automobilul până la New York fu lung, trecură pe sub fluviul Hudson, apoi străbătură portul și ieșiră pe bulevarde. Nu era o mașină americană, ci un Rolls-Royce negru, care părea că sfidează Cadillacurile și Buickurile; pe celelalte nici nu le lua în seamă, iar Fordurile ai fi zis că nici nu mai există, oricât de multe ar fi fost la număr.

Conducea un om în veston roșu, ca al lui Garibaldi, șoferul domnului Pretoreanu. În spate, pe canapeaua confortabilă, ședea Miron în stânga, Leonard în dreapta, iar Ștefania la mijloc.

— După încercările prin care ați trecut, spuse primul, cred că un drink v-ar face bine.

Cu aceste cuvinte apăsă pe un buton de pe portieră, un mic bar pe roți se desprinsese automat de spătarul șoferului, veni până în fața lor unde capacul se deschise singur, lăsând să se vadă interiorul, îmbrăcat în oglinzi între care sclikeau pahare și sticle, numai cristale.

— Ce doriți, șampanie sau ceva tare?

Drink, în americană, înseamnă mai mult decât băutura, prin el se definește toată ceremonia degustării alcoolului, adunarea oamenilor, conversația, închinarea paharelor; este o noțiune socială.

Era ora opt și jumătate seara, dar pentru mulți oameni abia începea partea a doua a zilei, pentru unii abia prânzul, apoi distracțiile, dineul, spectacolele. Pe străzi ardeau toate luminile, orașul părea un crater vulcanic în plină erupție, și deasupra lui, la peste trei sute cincizeci de metri înălțime, se rotea fasciculul strălucitor al farului din vârful celui mai înalt zgârie nori în vremea aceea, Empire State Building, construit de câțiva ani, parcă în semn de sfidare, tocmai în timpul marii crize, când America era gata să se prăbușească.

În acea construcție impozantă, la etajul al patruzeci și treilea, se aflau birourile agenției al cărui subdirector devenise Miron. Existența ei o semnală o placă mică, de bronz lustruit, fixată într-o succesiune de firme, de la una din intrările buildingului: pe ea scria, cu litere turnate și vopsite în negru mat: „M. Pretoreanu's Agency”. N-o vedea nimeni și nici nu era nevoie să fie văzută, reprezenta o simplă formalitate; cine avea afaceri cu agenția știa prea bine unde s-o găsească.

După ce merse în zig-zag pe străzi și bulevarde, limuzina ajunsese la hotelul Plaza, dincolo de care începea Central Park, o imensitate de spațiu, cu topografia variabilă, lacuri, văi și coline, cu vegetația naturală, pe alocuri sălbatică. O bună parte a nopții Ștefania îl privi de la fereastră. Lacurile în lumina lunii i se păreau a

fi apa Colentinei, le privea ca din grădina ei, decât că înălțimea era mai mare, etajul al patrulea. Obosită de drum, de spaima prin care trecuse, amețită de băutură, de impresii și de emoție, nu-și mai dădea seama unde se află. Leonard dormea în camera de alături; nu simțea dorința să doarmă alături de el, ceva în viața ei se schimbasese miraculos și brutal, era o ascensiune, dar dureroasă, ființa ei o respingea, fiindu-i străină și neasimilabilă. Se afla într-unul din primele hoteluri din New York, pe atunci cred că nu exista nici Hilton, nici Americana. Și chiar azi, când ele există, vechiul Plaza, ca și Waldorf Astoria, aflat nu prea departe, se bucură de un renume în creștere, în loc să scadă. Avea un apartament al ei, legat cu apartamentul lui Leonard, de alături și nu dorea deloc să deschidă ușa dintre ele. Erau uși de nuc roșu, cu feronerie de bronz, grea, cu ornamente bogate. Nu-și mai lepădase pantofii la ușă, ca în casa doamnei Sola Diaconescu, îi aruncase în mijlocul camerei și acum stătea la fereastră în picioarele goale care se afundau în covor până la glezne, ca în blana de tigru din salonul cântăreței. Acolo se jucase soarta ei, o biată fată desculță, devenită prințesă, ca în basme, poate cu ajutorul focului care nimicise dirijabilul, ducând-o și pe ea până aproape de moarte.

Plângea pe marginea ferestrei, îi era dor de casă, de viața ei lăsată acolo, de preșul pus pe prispă, de apa Colentinei, cu rațe și nuferi. Printre lacrimi, Ștefania privi adânc și îndelung în ea însăși, își simți privirea trecându-i prin inimă, ca un pumnal fierbinte. Îi era dor și de Micu, dar într-un trecut care nu se mai putea întoarce. Se simțea mulțumită că își plătise o datorie, nu atât față de el, cât de ea însăși. Umilința pe care știa că bietul băiat o îndurase la primul lui recital, aplaudat de zece colegi și încolo nebăgat în seamă, îi umplea inima de mânie pentru lumea doamnei Devoitine, care îi organizase fiică-sii un triumf de vedetă. Trebuia să le plătească, și le plătise cu prisosință. Un an mai târziu, când Micu își dădea recitalul de încheiere a anului, fu programat, ca și rândul trecut, înaintea domnișoarei Devoitine; de fapt era lucrătura Ștefaniei, care se duse la secretarul conservatorului, acasă, cu o căruță încărcată de legume. Nu-l găsi, dar îi spuse nevastei ce rugăminte avea, și cum nu era deloc greu să fie îndeplinită, trebuia să facă așa cum dorise; greu ar fi fost, ar fi fost imposibil fără o protecție importantă să-l pună în partea a doua a programului, ceea ce aproba numai directorul, după criteriile personale.

Așa cum își bătea mintea de un an, în ziua recitalului, cu un ceas mai devreme, Ștefania umplu sala mică a Ateneului cu oameni aduși din Obor și din Colentina; o echipă de prieteni umblă din casă în casă, pe la cunoscuți, să-i convingă; la familia lui Micu nu apelă, din mândrie, să facă propagandă, doar îi rugă să se îmbrace cu hainele lor cele mai frumoase. Intrarea era liberă, se dădeau niște invitații, de formă, nimeni nu venea cu ele, le lăsau acasă, așa că oamenii

Ștefaniei își ocupară locurile fără dificultate. Sosi și ea, cu căruța încărcată de flori, tot ce se găsisse în Obor, sau la țigănci, pe la colțurile străzilor.

Așa apărură Ștefania la Ateneu, în rochie lungă de tafta albă, ca domnișoarele de familie bună, cu mânuși albe până deasupra cotului, îngropată în flori și mânănd calul de pe capra căruței, cu moș Chirnoagă-Turcalete alături, ca s-o ajute. Amândoi cărară florile în sală, făcură maldăre de unde puteau să ia snopi toți invitații; pe urmă bătrânul se întoarse acasă cu căruța goală.

O bună parte din acel public erau țigani lăutari, se pricepeau la muzică, așa că îl aplaudară pe violonist din toată inima, strigând „bravo”, ridicăți în picioare. Micu nu socotea că era un triumf, se purtă cu modestie, chiar puțin stânjenit, fiindcă știa de lucrătura Ștefaniei. Dar entuziasmul publicului era sincer, și la sfârșit strigară bis! atât de insistent, aplaudând și tropăind din picioare, încât trebui să se supună, și cântă „Ciocârlia”, în afara programului. Pentru acest motiv fu cât pe ce să-l elimine, când nu mai avea decât un an să-și ia diploma. Oameni mai cu cap în consiliul profesorilor, și în primul rând propriul lui maestru, se împotriviră cu stăruință, unii chiar cu furie. Oricum, recitalul se terminase într-o furtună de aplauze și urale.

Pentru Ștefania ar fi fost de ajuns, dacă n-ar fi avut de dat o lecție celuiilalt public, al doamnei Devoitine, care venise abia cu puțin mai înainte și acum aștepta afară, cu buchete de flori în brațe. La pauză nici unul nu putu să intre, publicul Ștefaniei nu se ridica de pe scaune, nu se găsea măcar un loc în picioare, pe margine.

Găsind scena plină de flori, care află că aparțineau violonistului, și văzând publicul necunoscut din sală, cu mâinile goale, domnișoara Devoitine renunță să cânte, ieși cu mâinile la ochi, plângând în hohote.

Micu fu trist toată seara.

— Ești crudă! îi spuse Ștefaniei.

Atunci crezuse ea că dragostea i se stinsese. Când în curând plecase la Paris, nu avea regrete. Iar acum, privind pe fereastra hotelului Piaza, își dădu seama că îi era dor de el, dar într-un trecut care nu se mai putea întoarce.

Dintre oameni, nu-i era dor de nimeni. Ba da, îi tresări inima, uimită, îi veni în minte Miron, cu ochii lui albaștri și fața de copil cuminte, cum îl văzuse toată seara, în fața ei, la masă. De el îi era dor, așa dintr-o dată, ar fi vrut să fie aici, nu aproape de ea, nu era destul de înalt să dorească un adăpost în umbra lui, ci să doarmă la ușă; ar fi vrut să-l audă scâncind, atunci s-ar fi dus să îngenuncheze lângă el și să-l mângâie pe frunte, să-i dea la o parte părul blond și dulce la atingere, ca mătasea porumbului. Iar el, cel mult să-i mângâie tălpile, da, era o dorință. Altă dorință nu avea; n-ar fi vrut să-l înrobească, dar nu din scrupule; la douăzeci și trei de ani nenorocitul de el avea o nevastă! Se scuzase la

sfârșitul mesei: „Trebuie să plec, mă așteaptă nevasta!” Părea fericit și mândru de sine, de parcă l-ar fi așteptat o miss Americă. De ce nu venise cu ea? Nu cumva era bătrână și urâtă și o luase doar ca să se căpătuiască, fiind bogată?

După ce Miron își anunță oaspeții că trebuie să treacă pe acasă, unde îl aștepta nevasta, adaugă:

— Vă las să vă aranjați pentru masa de seară; peste un ceas vă aștept la ascensor, în holul hotelului.

— Dar abia ne-am ridicat de la masă! observă Ștefania.

— A fost prânzul, cam târziu, ce-i drept, din cauza dirijabilului. Acum urmează dineul, nu poate să lipsească!

Erau derutați, și Ștefania și Leonard, intrau prea de-a dreptul în viața americană, atât de haotică și neegală, deși avea, desigur, o ordine a ei, neînțeleasă europenilor, altfel o țară nu putea să se nască în numai două secole de istorie. Dar lor li se părea straniu că unii oameni își începeau viața la cinci ante-meridian, iar alții la unsprezece, și o terminau târziu după miezul nopții. Ca să nu mai spun că pentru cetățenii din California soarele răsărea când începea să apună la New York; e greu să ai relații cu amândouă aceste puncte deodată. Deocamdată erau la New York, obosiți și mirați că se apropia miezul nopții și lor abia li se aducea supă.

Știrea nenorocirii provocase oarecare fierbere, dar acum părea uitată; treizeci și patru de morți nu însemna o catastrofă. Și apoi multora dirijabilul german, cel mai mare din lume, le trezea antipatia.

*

Nu cunosc hotelul Plaza decât pe dinafară, n-am intrat nici în hol, cu atât mai puțin la bar și în restaurant, și Miron, care mi-a povestit faptele, nu era să-mi descrie și decorul. Voi trece deci peste el cu aproximație, ca și peste cele două apartamente unite, al Ștefaniei și al lui Leonard, de la etajul al patrulea; dar nu fiindcă m-aș teme de o greșeală, în cazul că aș merge până la amănunte; nimic nu este mai stereotip decât un hotel de lux, cu anexele lui, spre deosebire de o tavernă din cartierul de vest, care nu seamănă niciodată cu alta, decât prin clientela alcătuită totdeauna din tipuri suspecte.

În hol, frapante erau candelabrele și rochiile femeilor; bărbații nu aveau cum să frapeze, fiind toți îmbrăcați la fel, în smokinguri cu revere de mătase lucioasă, ca la operetă, și cu plastioane albe, scrobite. Deși n-am purtat niciodată această îmbrăcăminte stânjenitoare, recunosc că privită în masă crea o atmosferă civilizată; nu mă contopeam cu ea, îmi făcea însă plăcere să constat că există; ca un tablou de Rembrandt, adus la stilul vremii și luminat puternic, să dispară atmosfera lui sumbră.

Și Miron îmbrăcase smokingul, de aceea se dusesese acasă. Ședea într-un fotoliu de catifea ruginie, de unde vedea lifturile, cu mecanica modernizată, dar cu ușile somptuoase de altădată, alcătuite din bare de bronz și cristal cu fațete, care descompuneau lumina în culorile spectrului; un detaliu infim, dar feeric. Pe genunchi Miron ținea o cutie de celofan, cu o orhidee roșie, una singură, lăsând astfel să i se vadă nestânjenit desenul, sugestiv până aproape de indecență; de obicei oamenii nu-și dau seama, fiindcă nu privesc bine, și-apoi sunt educați să vadă într-o floare numai puritate; dar natura are și ea micii ei monștri.

Tresări când îi văzu în ușa liftului; era o pereche frapantă, amândoi supli, cu mișcări naturale, semănând unul cu altul de parcă ar fi fost frate și soră; însă ceea ce atrăgea în primul rând privirile era îmbrăcămintea lor țipător de nepotrivită cu locul și ora. Leonard avea haine de stradă, gri-fer, din fericire o culoare ceva mai închisă, altfel poate majordomul l-ar fi oprit, cu politețe, în ușa restaurantului. Îl salvau, în parte, cămașa albă, cu cravată bleumarin și pantofii negri, care la început îi făcuseră Ștefaniei o impresie neplăcută.

Ea, la rândul ei, purta o rochie de jerseu bej, strânsă pe trup, bine lucrată, potrivită însă mai degrabă în călătorie, pe un transatlantic sau într-un tren de lux, nu la o reuniune selectă, de seară. Avea părul necofat, ca după o călătorie aventuroasă, spre a evita cuvântul tragic; însă chiar după ce mergea la coafor, pieptănătura ei trebuia să lase impresia de dezordine, acesta îi era stilul, de când taică-su îi tăiasse părul cu foarfecă. Apoi, un păr lung, cum purtase mai înainte, i-ar fi acoperit omoplații, parcă fără oase, însușire rar întâlnită, căci nu se ghiceau nici chiar sub rochia bine mulată. Cu totul din întâmplare își pusese ciorapi negri, nu era un rafinament, deși în timpul cât stătuse la Paris ar fi putut să și-l însușească; dar în tot acel timp o preocupase altceva, făcând-o să uite aproape cu totul de înfățișarea ei fizică. În schimb natura nu i se pierduse, era vie fără știința ei, și izbucni dintr-o dată când se văzu în mijlocul unei mulțimi strălucitoare, îmbrăcată cu rafinament și artă; deși o uluiau, femeile, cofate, fardate, sclipind de podoabe nu o intimidau, nu se simțea mai prejos decât ele, fiindcă simțea în sufletul ei o forță pe care altele nu puteau s-o aibă.

La Paris, locuiseră tot timpul în același hotel modest de pe strada Gay Lussac, fără lift, având în micul hol de jos numai două fotolii; într-unul din ele noaptea dormea portarul. Mâncau prin restaurante ieftine, prin bistrouri sau cafenele; uneori își luau mâncare în cameră, le revenea mult mai convenabil. Bursa acordată de domnul Pretoreanu era modestă, n-aveau un ghid, Leonard o administra singur.

După atmosfera aceea, în care toate i se păreau naturale și nu meschine, întâlnirea cu lumea hotelului Plaza nu o șoca, i se părea de asemenea naturală; mi-

am explicat starea ei prin aceea că îi lipsea simțul abisului în societate; pentru ea, de când întâlnise un prinț la piață, toate înălțimile erau egale.

Dacă în prima clipă pe Miron îl izbise îmbrăcămintea lor, acum o privea hipnotizat pe Ștefania, cum înainta spre el nu cu un mers de regină, așa am fost tentat să spun în prima clipa, ceea ce era și inexact, și naiv căci, mai mult decât atâta, avea un mers de om liber, neînrobite încă de nici o societate și de nici o civilizație. Deși în pantofi cu tocuri înalte, pe care îi ignora cu naturalețe, avea mișcărilor din grădina ei, unde umbla în picioarele goale.

Miron o privea cu ochii mari, de parcă nu o mai văzuse înainte, și poate chiar așa era, poate o vedea abia acum de-a binelea, descoperind-o pe cea adevărată. Apariția ei, dacă nu îi făcea chiar frică, îi tulbura ochii și-i trezea simțăminte puritane. Picioarele în ciorapi negri, prelungi și neostenite de nici o corvoadă citadină, coapsele desenate limpede sub țesătura care se mula pe ele până la impresia că erau nude, la fel șoldurile, talia și mai ales sânii, atestatul cel mai vizibil și mai concludent al structurii ei cu adevărat și pe deplin feminine, îl scoteau atât de complet de sub controlul rațiunii, încât Miron nu mai știa ce face și în timp ce continua s-o privească, iar ea devenea tot mai fascinantă, îi întinse floarea lui Leonard, băjbâind, acesta fiind în afara privirii lui, acum concentrate în altă direcție.

Abia la masă se dezmetici, îl văzu pe Leonard încurcat, ținând în mână cutia de celofan cu orhideea roșie, neștiind ce să facă. Atunci Miron, prin comparație cu unul și mai zăpăcit decât el, își recapătă sângele rece, și izbuti să-și regăsească locul lui firesc între cei doi care îi erau dați în grijă. Îi luă cutia transparentă din mână, scoase floarea și i-o întinse Ștefaniei. Ea o privi mirată, vedea prima oară o orhidee, i se părea urâtă, dar avea o emanație tulburătoare. Ezită numai o clipă, neștiind unde s-o pună, într-un pahar, sau pe fața de masă. Să și-o prindă la ureche, așa cum făceau fetele din Colentina, era prea mare. Pe urmă îi veni ideea cea mai bună, și-o prinse la piept, deasupra inimii: orhideea începu să pulseze, ca și cum în celulele ei seva ar fi fost reactivată; era în orice caz o contopire cu inima care bătea dedesubt, făcând să palpitate sânul, odată cu floarea.

Miron observă că Ștefania nu purta nici o bijuterie, dar acum, cu o floare roșie pusă deasupra inimii părea mai împodobită decât femeile de la mesele cealalte, pline de inele, coliere, pandantive și diademe. Privirile acestora, la început nedumerite de apariția ei, cu o rochie atât de nepotrivită, deveniră intrigate; bărbații nu îndrăzneau să se uite la ea de-a dreptul. Fascinați fără disimulare erau chelnerii și celălalt personal, chiar cei care serveau la mesele vecine. Miron nu putea s-o ignore, era dator să-i vorbească, însă pe măsură ce se simțea mai subjugat, îi creștea puritanismul, acceptat abia acum, după ce mai înainte îl dezaprobase.

Fură primii care se ridicară de la masă într-o pauză a orchestrei. Ștefania nu vedea prima oară oameni mâncând și conversând în sunetele muzicii; știa mai ales care era rolul lăutarilor ei din Colentina, la nunți și la petreceri. Dar lăsându-i la o parte pe acei bieți oameni slugarnici, cărora chefliii le lipeau drept răsplată o hârtie de-o sută în frunte, erau alții, artiști cu renume, care nu se dădeau în lături să cânte în restaurante, acompaniind clinchetul paharelor, zgomotul tacâmurilor și glasurile oamenilor, nu totdeauna reținute. Trăiește în zilele noastre un cântăreț cunoscut în toată lumea unde există patefon, radio și televiziune. Glasul și zâmbetul lui recunosc că sunt cuceritoare.

Îmi pare rău că o femeie care nu s-a sfiit să-mi mărturisească slăbiciunea pentru el n-a avut ocazia să facă și experiența; sunt sigur că ar fi avut o mare dezamăgire, de la început, când și-ar fi văzut idolul dezbrăcat, cu picioarele atât de crăcănate că putea trece iepurele printre ele. În noaptea de Anul nou, când îmi scriam cartea în singurătate, acel om cânta la hotelul Plaza din New York, tocmit să vină tocmai din Europa, și primea drept plată nu mai puțin decât un sfert dintr-un milion de dolari, pentru câteva ceasuri cât ținea serbarea revelionului. N-am de ce să-l invidiez, lipsindu-mi și glasul și dorința să cânt în public, și nu mă asemuiesc cu el prin nici o aspirație. Ștefania se jurase să nu cânte niciodată în fața unor oameni care mestecă; de aceea mi-e drag să-i povestesc viața, iar dacă n-aș fi socotit că n-am dreptul, mi-ar fi fost și ea dragă.

Leonard avea ceva de vorbit cu Miron, de aceea, după ce o conduseră pe Ștefania la lift, rămaseră în hol, așezați în fotolii. Deși mai tânăr, Miron, pe deplin datat cu viața Americii, era liber în gesturi și sigur pe sine, mai alea dacă lipsea Ștefania, pe când Leonard părea un biet provincial, rătăcit într-o metropolă care îl aiurea până la pierderea echilibrului.

— De ce suntem aici știi, desigur te-a înștiințat domnul Pretoreanu, începem el, stânjenit și îngrijorat în aceeași măsură. În schimb, eu nu știu de ce bursă dispunem. Cred că hotelul este din cele mai scumpe, va trebui să căutăm altul sau un mic apartament mobilat. La Paris nu ne-am putut permite decât o viață foarte modestă.

Miron îl liniști, cu un ușor zâmbet de superioritate; nu era în firea lui să-și dea aere, dar așa se întâmplă totdeauna cu cei care trăiesc în umbra unui om puternic, își arogă involuntar ceva din superioritatea acestuia.

— Situația domnului Pretoreanu la Paris este cu totul alta decât la New York. Aici bursa dumneavoastră nu are o limită în ceea ce privește nevoile rezonabile. Sunt într-adevăr de părere să vă caut un apartament mobilat, dar nu fiindcă hotelul Piaza ar fi o cheltuială nerezonabilă, ci doar ca să aveți o viață mai liniștită și mai independentă. Un hotel e doar un loc de trecere, nu poate fi o locuință permanentă decât pentru oameni fără simțul căminului, în rest, nu trebuie

să renunțați la nici una din nevoile și din dorințele dumneavoastră. Veți avea un valet, o subretă și o bucătăreasă, și bineînțeles o mașină la dispoziție.

Fiindcă Leonard făcea ochii mari, Miron adăugă:

— Nu uita, că aici sunteți în America!

Mi-am adus aminte ce viață grea dusesese Odor la Paris, înaintea războiului. Domnul Pretoreanu, care convenise să-l ajute, îi dăduse o anumită sumă, n-am aflat cât anume, în orice caz destul de modestă, ca să nu spun meschină. Credeam că din zgârcenie, iar acum înțelegeam altceva. La Paris nu avea o agenție, fiindcă nu făcea nici un fel de afaceri cu Franța. Între țările europene, simpatia lui mergea spre Germania, cu al cărui împărat, Wilhelm al doilea, avea nu doar afinități spirituale, ci chiar o asemănare fizică, la fel cum avea cu Bismarck, făcuți parcă toți trei din aceeași plămadă. Cu toate acestea, susținuse mai mult ca oricine alianța cu Franța, deși în timpul neutralității noastre soldații ei muriseră de iberita fabricată în uzinele chimice de pe Valea Rinului, controlate de el, în cea mai mare măsură. Ca totdeauna când nu-mi pot explica gesturile lui, nu-mi rămâne să spun decât că era un om, pe cât de mefistofelic, pe atât de paradoxal, ca să nu caut și alte cuvinte.

10

Era abia luna mai a anului 1937; după două luni școlile intrau în vacanță, iar viața la New York, în iulie și august devenea greu suportabilă, din cauza căldurilor toride și a umidității; oceanul, vaporizat, revărsa asupra orașului o boare fierbinte care stânjenea respirația. Coarcele vocale sufereau, cântăreții de la operă plecau în vacanță.

Miron le propuse, Ștefaniei și lui Leonard, să aștepte venirea toamnei; până atunci puteau să se familiarizeze cu limba și să cunoască puțin viața americană. Nevoit să rămână la New York, când venirea căldurilor le dădu drept ghid pe unul din funcționarii agenției, și îi trimise într-o călătorie de două luni, prin nordul Americii, de la un ocean la altul, unde clima era mai ușor suportabilă. Îi pot urmări cu mintea, fiindcă decenii mai târziu am făcut și eu același drum; deși circumstanțele erau cu totul deosebite, ei nu se puteau întoarce cu alte impresii decât ale mele. Dar această călătorie nu mă interesează câtuși de puțin, așa fi vrut să aflu cât mai multe detalii, ce-au făcut din septembrie înainte, când au revenit la New York. Miron nu mi-a povestit decât că a găsit foarte greu o profesoară pentru Ștefania; cu tot timpul de adaptare, era ceva nepotrivit între spiritul ei și spiritul locului. Nu i se întâmpla numai ei, am aflat și de alții care s-au întors dezamăgiți, fără să fi găsit lâna de aur.

Atunci de ce se duceau oamenii în America? ... Fiindcă lumea aceasta nouă era o făgăduială, cum a rămas până astăzi. Dar nu dădea nimic pe gratis, ea cerea solicitanților o muncă istovitoare, în continuă concurență cu alții care aveau țeluri comune, și, în afară de un efort continuu, cerea îndrăzneală. În toate domeniile de activitate omenească, inclusiv politica și războiul, în artă ca și în competiții sportive, până și în propovăduirea unei religii, îndrăzneala stă la baza succesului. Cine prin temperament și prin educație nu poate adopta un asemenea stil de viață, oamenii care n-o iau înaintea altora la coadă, socotind că așa ar încălca însăși ideea de dreptate și egalitate universală, sunt sortiți să rămână în urmă sau chiar să dispară. Dacă unii reușesc totuși, deși își păstrează modestia până la urmă, înseamnă că au în ei forțe atât de puternice, încât însăși natura trece de partea lor și le deschide drumul printre ceilalți.

Ștefania făcea parte dintr-o a treia categorie, ea nu avea simțul competiției, ignora ideea de concurență, pentru motivul că, fără să știe, era unică; nimeni nu putea s-o urmeze, drumul ei semăna cu o autostradă, fără încrucișări și semafoare roșii. Dacă pe lângă zodiacurile cunoscute ar exista unul al culorilor, ea s-ar situa sub semnul celei verzi, simbolul căii libere. Nici o profesoară și nici un profesor de la New York nu o acceptară; vocea ei, cu registrul extins peste limitele normale li se părea atât de nefirească, încât socoteau că nu putea fi educată; nu știu dacă în realitate nu le făcea frică, arătându-le propriile lor limite. Ștefaniei, părerea lor îi era indiferentă. Miron însă, fiind răspunzător de viitorul ei, trebuia să persevereze.

După mai multe insuccese, se mulțumi cu o profesoară bătrână, originară din România, care își uitase limba, după cum uitase timpul când cântase la operă. Apoi nu fusese mai mult decât coristă, poate făcea parte din categoria oamenilor fără îndrăzneală, sortiți eșecului în America. Totuși, angajamentul ei la Metropolitan House era un titlu. Fusese frumoasă, un ochi priceput își dădea seama, la douăzeci de ani, când venise la New York se măritase cu directorul unei mici bănci de pe bulevardul al treilea, domnul Peterson, care îi lăsase moștenire una din acele case privilegiate din inima Manhattanului, cu un singur etaj și având chiar o curte destul de spațioasă, între zgârie norii moderați, cu douăzeci sau treizeci de etaje de pe strada 42, în apropierea sediului de astăzi al Națiunilor Unite. Numele românesc al doamnei fusese Algeorge. Societăți de construcție îi ofereau sute de mii de dolari plus alte avantaje, să le cedeze locul pentru a construi un building. Refuză, fiindcă avea în curte o cultură de cactuși, la care nu voia să renunțe; pentru ea ziua când aceste plante stranie înfloreau, la un an unele, altele la cinci sau la zece, era un prilej de exaltare. Dar nu mă pot opri la viața și la pasiunile ei, deși ar avea de ce să fie descrise; acum mă interesează Ștefania,

pentru ea l-am lăsat în umbră chiar și pe Leonard, deși rolul lui în povestire nu-i neglijabil.

Singura faptă a doamnei, (acum își spunea din nou Algeorge, deși oficial se numea încă Peterson,) pe care nu mă îndur s-o las deoparte, este că salvase un cal bolnav, pe cale să-și dea duhul în fața casei. Acestea se întâmplau cu aproape zece ani înainte de venirea Ștefaniei acolo. Într-un orașel de provincie o asemenea întâmplare ar fi atras atenția întregii populații; într-o metropolă cu cinci milioane de locuitori pe vremea aceea, n-o luară în seamă nici măcar vecinii, mii sau zeci de mii la număr; într-o asemenea aglomerație și-n trepidația celui mai mare oraș din lume, nimeni nu are timp și nici interes pentru faptele vecinului, chiar când acesta locuiește într-o casă invidiată de multă lume.

Ciudat mi se pare cum nimerise acel cal bolnav în mijlocul orașului; de unde fugise, cine îl abandonase? Într-o dimineață de la sfârșitul lui februarie, când venea primăvara, doamna Algeorge îl găsi dimineața, întins pe trotuar, în fața porții; căzuse acolo din întâmplare sau poate alesese locul, fiindcă printre zăbrelile gardului, înconjurând plantația de cactuși, se zărea o mică peluză cu iarba verde, o veche nostalgie a lui, pe care pavajul și asfaltul nu i-o puteau scoate din suflet. Când auzi deschizându-se poarta, scoase un suspin trist, nemaiputând să necheze și își îndreptă spre stăpâna casei o privire plină de langoare și de tristețe.

Aș vrea ca fiecare din cititorii cărții, sau măcar cei care sunt înclinați spre meditație, să se gândească, ținând seama de toate circumstanțele, ce-ar fi făcut într-o asemenea situație. Ce putea face în mijlocul unui oraș ca New York, la ora când începea trepidația? Și-ar fi abandonat programul, ar fi renunțat să meargă la slujbă? Sau ar fi chemat un polițist, să anunțe serviciul de ecarisaj, care avea datoria să degajeze trotuarul? Aceasta era soluția cea mai simplă și poate cea mai firească.

Doamna Algeorge îngenunche, de parcă i s-ar fi tăiat picioarele, la căpătâiul bietului animal, îl mângâie neîndemânatică de-a lungul maxilarelor descărnate, uitându-se în ochii lui înlăcrimați, și ochii ei lăcrimară; spun prima oară dar știu din copilărie că sunt animale, în afară de căprioară, care lăcrimează întocmai ca oamenii.

— Dragul meu, ce te doare?

Nici nu-și dădea seama că îi vorbea românește, limbă uitată în decenii. Avusese un cal în curte când era mică? Nu mai ținea minte.

Câțiva oameni se adunaseră în jur; abia acum, când vedeau o femeie bătrână la capul lui, își dădeau seama de starea jalnică a animalului. Mila nu-i greu să se nască în sufletul oamenilor, trebuie doar să audă o chemare. Veni întâi

băcanul din colț, apoi un vânzător de alune care își abandonă taraba, un gunoier și un șofer de taximetru, care opri alături.

— Ce vrei să faci, doamnă? întrebare, gata s-o ajute.

— Să-l duc la spital, nu mă lăsați singură.

Nu o părăsiră. Șoferul plecă și în câteva minute se întoarse cu o camionetă. Scoaseră oblonul lateral și făcură din el o rampă. Băcanul își chemă asociatul și doi vânzători din prăvălie, cărora li se mai alăturară câțiva oameni de pe stradă și cu toții, împingând din greu, izbutiră să urce animalul, neputincios și supus, pe platforma camionetei.

Această întâmplare, cu totul inedită, căpătă oarecare răsunet datorită ziarelor, deși nu duceau lipsă de subiecte mai importante; tocmai atunci se vesteau vremuri grele pentru America, se apropia marea criză de la sfârșitul deceniului al treilea. Ca rezultat, calul se bucură la spital de o îngrijire nu mai puțin atentă decât s-ar fi cuvenit, în lumea oamenilor, unui magnat al finanțelor, chiar lui Rockefeller însuși. Nu s-a putut afla de unde fugise, sau cine îl abandonase, ceea ce ar fi fost o faptă mârșavă. Medicii nu și-au explicat cum căzuse în acea stare de anemie avansată, căreia se datora istovirea, căci nu-i descoperiră altă boală, și nici nu-l ajunsese bătrânețea. Poate suferise peste iarnă, din neglijența stăpânului, plecat să zicem în Florida, la căldură, uitând de el, deși greu aș înțelege o asemenea faptă abominabilă, după mine echivalentă cu o crimă; sau poate îl lăsase în grija unui grăjdar fără inimă; sau poate grăjdarul, om singur, căzuse la pat și acum zăcea el însuși într-un spital, nu mai puțin slăbit decât calul.

Dacă un asemenea om a existat, n-am avut cum să aflăm, marea criză se declanșase între timp, era prin anii '30, '31, când se construia fenomenalul Empire State Building, în vreme ce America se zgâlțâia din temelie. Și iată, abia acum îmi vine în minte, calul putea să fie o victimă a crizei, poate stăpână-su nu era în Florida, ci se aruncase de la ultimul etaj al unui zgârie-nori, cum se aruncau atâția nenorocoși, ruinați peste noapte.

La sfârșitul lui mai, ultima lună de primăvară, când atmosfera la New York era încă plăcută, și Roosevelt, la Casa Albă din Washington, înconjurat de consilierii săi punea la cale faimosul New Deal care avea să scoată America din criză, calul, înzdrăvenit, se întorcea în locul unde căzuse, pe strada 42, la casa doamnei Algeorge. Aceasta îl ducea de căpăstru, mândră ca o walkirie descălecată, și mulțimea de pe bulevarde îi făcea o mișcătoare manifestație de simpatie. Fete și băieți ieșiți de la școală, din biblioteci sau de la Universitate, de-a lungul întregului drum, de la spital până în strada 42, împodobeau grumazul calului cu ghirlande de flori, apoi intrau în cortegiul care se forma în spate, nu doar din tineret, căci la această sărbătorire se asocia tot felul de lume. Deși încă în plină criză, oamenii parcă uitaseră grijiile. Sigur că proporțiile erau altele, dar în

mic, mersul triumfal al calului, printre buildingurile înalte, îmi amintea primirea delirantă făcută la New York, cu trei ani înainte, lui Lindberg, care traversase Atlanticul cu avionul, singur, într-un zbor fără escală.

Doamna Algeorge construisese între timp un grajd civilizată în fundul curții, hotărâtă să păstreze calul și să-l îngrijească până la sfârșitul lui, sau al ei, pentru acest caz având grijă să lase dispoziții testamentare, care să-i asigure viitorul. Dacă fostul stăpân s-ar fi trezit în ceasul al treisprezecelea și ar fi venit să-l reclame, nu l-ar fi dat, iar în caz de judecată ar fi știut ce să spună, ca reclamantul să plece acoperit de rușine. Nu avu însă nici o neplăcere, dimpotrivă, numai bucurii care o făcuseră fericită la bătrânețe. Saci de ovăz soseau de la donatori, medicii veterinari de la spital veneau din propria lor inițiativă și refuzând orice onorariu, să constate cum îi mergea calului, dar poate era numai un pretext, cred că în realitate se legaseră de el și îi simțeau lipsa. Împotriva indiferenței presupuse de mine, vecinii din buildingurile apropiate, în mijlocul vieții trepidante a cartierului, se opreau la gard, și era o binefacere pentru ei să vadă cum calul păștea pe mica peluză sau cum doamna Algeorge îl țesăla în ușa grajdului și îi împletea coama.

După ce se întorsese refăcut de la spital, calul era o mândrețe a rasei, argintiu la culoare, de unde în starea lui jalnică de la început, murdar și nețesălat părea scos din cenușă. Am o fotografie a lui și mărturisesc că un asemenea exemplar nu mai văzusem, nici chiar între cei pur-sânge. Particularitatea frapantă era că pe fondul argintiu coama și coada erau negre, legate între ele, tot lungul spinării, de o dără ușor șerpuită, de aceeași culoare închisă. Dar și mai minunat, de la greabăn porneau în trei linii ușor convergente o înșiruire de romburi negre, parcă pictate, care coborau pe picioarele din față, micșorându-se treptat și apropiindu-se între ele, până dispăreau, contopite, în dreptul genunchilor. Era o podoabă nemaîntâlnită, iar calul, cu totul al lui mi se părea o minune a naturii. Oamenii care se opreau la gard, să-l privească, aveau de ce să se bucure și pe urmă toată ziua li se părea mai frumoasă, deși criza bântuia încă.

* * *

Datorită acestui cal ajunse Miron s-o cunoască pe doamna Algeorge; fusese și el unul din cei care se opreau la gard, să privească în curte. Era uimit și de faptul în sine, că exista un asemenea animal în inima Manhattanului, dar și mai mult îl miră să audă că doamna bătrână din curte îi vorbea calului cu vorbe din limba română. Intrigat, deschise porțița...

Nu, doamna Algeorge nu mai vorbea românește, uitase în deceniile cât trăise în America.

Se spune că oamenii transplantați între străini a căror vorbire le-a devenit proprie, pe patul de moarte se pomenesesc, fără voce, spunându-și ultimele gânduri

în limba lor maternă, reînviată prin minune pentru o ultimă licărire de viață. Se poate să fie așa, dar n-am avut exemple.

Doamna Algeorge nu înțelege nimic când Miron i se adresează în românește.

— Dar v-am auzit vorbind adineauri, doamnă!

— Nu, vi s-a părut, domnule!

Era sinceră; înconjurată de oameni a căror limbă o vorbea din tinerețe, nu-și dădea seama că se adresa calului cu vorbe uitate, fiindcă el trezea în subconștientul ei o relație veche, din copilărie și adolescență, când probabil avusese cai în curte. În America vorbea tot timpul cu oamenii, niciodată cu caii. Primul pe care îl vedea, prăbușit în poartă, și căruia simțea nevoia să se adreseze, trezise în ea reminiscențe ale limbii ei de altădată; calul era o amintire crepusculară, suficientă să-i readucă în memorie, fără știința ei conștientă, câteva din vorbele de multă vreme uitate.

Acel cal era o predestinare; datorită lui ajunsese Ștefania la doamna Algeorge. La stăruința lui Miron, care nu găsisese altă soluție, aceasta conveni să-i dea lecții de canto, și mai mult decât atât, să-i închirieze etajul. La început, când se apropia de casă Ștefania fu dezamăgită; pentru ea, convertită, deși cu oarecare temeri la stilul orașului, o locuință patriarhală între zgârie-norii din Manhattan i se părea c-o trimite înapoi, într-o lume provincială, anchilozată. Însă cum văzu calul pascănd iarba din curte, în sufletul ei se petrecu o mutație bruscă, o întoarcere la vremea regretată, în secret, când umbla în picioarele goale prin grădină și mergea cu căruța la piață să vândă legume. Ignorându-i pe ceilalți, Miron și Leonard, care o conduceau, se repezi în curte și se agăță de grumazul calului, ca de un prieten regăsit, mângâindu-l, sărutându-l și spunându-i cuvinte de dragoste.

— Cum îl cheamă? întrebă, fără să-i dea drumul din brațe.

Era pe cât de ciudat pe atât de evident că doamna Algeorge nu înțelegea. Miron traduse; ea făcu ochii mari, mirată:

— Este calul meu și n-am altul. Să fi fost doi, sigur că ar fi trebuit să dau fiecăruia câte un nume, dar așa, de ce ar fi nevoie? Este calul meu, unu, n-am altul. Îl iubesc foarte tare!

Aceste cuvinte câștigă sufletul Ștefaniei. Se duse și sărută mâna doamnei Algeorge. Aceasta nu era mai puțin câștigată; o cuprinse în brațe și o sărută pe frunte, cum ar fi binecuvântat-o.

— Doamnă, se rugă Ștefania, îngăduiți-mi să-i dau eu un nume. Am avut un cal la mine acasă, uneori mi-e dor de el, mă doare inima. Pot să-i spun Micu?

Oare n-o durea inima mai mult după lăutarul ei din Colentina? Nu mai știa nimic de el, unde se angajase. Dacă intra într-o orchestră simfonică, s-ar fi putut ca într-o zi să facă un turneu în America.

Leonard interveni, dar nu din gelozie; pentru el Micu încetase să existe din ziua când stătuse cu Ștefania pe prispă și-i examinase tălpile arcuite și călcâiele netede, cu pielea roză.

— Mai bine să-i spunem Marin.

Se gândea la domnul Pretoreanu, și nu în derâdere, ci cu admirație. Căci dacă l-ar fi pus în regnul cailor, era sigur că ar fi câștigat toate cursele de obstacole, ca primul pursânge din lume.

Marin rămase numele calului.

* * *

Odată cu venirea toamnei când la New York reînvie mișcarea artistică, Leonard se înscrie într-o asociație de compozitori care cultivau o muzică ultra modernă, deși curentul predecesor, mult mai moderat, încă nu ajunsese să se impună; era o școală extravagantă, care într-un fel anunța curentul hippy, necunoscut încă; doctrina ei consta în negarea tuturor câștigurilor obținute de la Bach, pe cei dinainte refuza să-i cunoască, până la generațiile de după primul război mondial, nu îndestul de îndrăznețe, care încă vroiau să folosească sunetul ca mijloc de exprimare, în loc să pună în locul lui zgomotul. Era o școală mai degrabă anarhică, rămasă fără urmări și neconsemnată în istoria muzicii, ceea ce socotesc a fi regretabil, fiindcă așa, lumea de astăzi nu poate afla toate convulsiunile prin care a trecut spiritul omenesc într-o vreme destul de apropiată. Și este de presupus că nenumărate alte școli, care probabil au existat și au urmărit să schimbe evoluția artei, au rămas cu totul necunoscute.

Leonard frecventa această școală mai mult ca să-și dea pinteni, temându-se că insuccesul muzicii lui moderne se datora moderațiunii. El nu adera la toate negațiile școlii, nu se gândea să-i devină slujitor devotat, dimpotrivă, să-și păstreze crezul propriu și să împrumute numai curajul de a-l aduce la îndeplinire. Nu-l pot socoti un trădător, fiindcă nu avea ce să trădeze, școala nu dăduse deocamdată nici un fel de roade. Membrii ei, vreo cincisprezece la număr, nu alcătuiau o societate boemă, cum își închipuia Leonard, ci mai degrabă una interlopă, dar el nu avea de unde să știe că mai toți își câștigau existența nu prin expediente, ci prin mijloace reprimite de lege. Spre norocul lui, se retrase înainte ca grupul să aibă de-a face cu poliția.

Deocamdată se adunau seara, la un sediu improvizat, într-o magazie părăsită, în Greenwich Village, cartier a cărui lungă istorie a fost, este și astăzi, într-o continuă evoluție, între artă, desfrâu și mizerie. Înainte de a prezenta vreo operă, participanții colaborau, prin discuții și prin experimente, la crearea unor aparate de produs zgomote și la elaborarea unui sistem de notație potrivit cu ele. Scândura frântă pe genunchi e un exemplu, nu atât de simplu pe cât este enunțul; pentru a obține efectul dorit, scândura trebuia să fie de o anumită esență, de-o

anumită lățime și grosime; orientarea fibrelor avea de asemenea importanță, ca și starea de umiditate a lemnului, care făcea să varieze zgomotul într-o gamă de zece sau douăsprezece tonuri. Bineînțeles, acestea depindeau și de felul execuției, mai lente sau mai rapide, cu o mișcare continuă sau stacată. Deoarece școala nu s-a impus, nu mi se pare potrivit să dau mai multe amănunte; am de precizat numai că procedeele au fost imitate de alte școli, mai norocoase, care le-au și perfecționat de altfel, astfel că unele sunt adoptate în compoziții moderne, viabile.

Zgomotul farfuriei sparte, în duet cu al strachinei era un alt mod de exprimare a unor gânduri, sentimente sau stări de spirit umane. Mi-e tare teamă să nu se creadă că vreau să iau în râs acea activitate omenească, exagerând-o până la comic. Nimic din ce-am spus nu îngroașă realitatea; singurul reproș care mi s-ar putea face este acela că n-am spus totul.

După revoluțiile sociale, urmează cele încercate de artă. Uneori, chiar dacă primele reușesc, celelalte eșuează; alteori, nu izbutește nici una, nici alta. Dar oricum, n-au rămas anchilozate nici plastica, nici literatura, și nimic din ceea ce reprezintă dorința omenească de creație.

Un pas înainte a făcut școala din Grenwich Village, când la zgomotele obținute cu mijloace de felul celor amintite mai sus a admis sursele vii, unele foarte expresive și spectaculoase, cântecul greierului, de o gingășie extremă, în contrast cu orăcăitul broaștei, apoi behăitul oii, grotescul răget al măgarului sau mugetul bouului, atât de languros și nostalgic. Executantului, ca să-l numesc așa pe cel care manipula aceste făpturi vii, i se cerea multă îndemânare, virtuozitate dacă admiteți, ca ele să intervină în clipa dorită, în ritm cu restul ansamblului.

Leonard trebui să-și aducă și el contribuția, altfel devenea suspect, și compuse un concert în trei mișcări clasice, legate între ele, fără pauză, allegro, adagio, presto, pentru clarinet și pentru fierăstraie, izbutind să impună în ansamblu un instrument clasic; fu admis, fiindcă efectul era din cele mai stranii, și nu contrazicea spiritul școlii. Fierăstrăul nu era acela folosit încă dinainte, după cum este folosit și astăzi în unele orchestre, un fel de joagăr, o lamă elastică, putând să emită, prin arcuire, sunete glisate, melodioase, caracteristice și inedite. Ci binecunoscutul instrument de tăiat lemne, atât de răspândit în lume, care introducea în muzică fâșâitul oțelului frecat cu lemnul. Lemnele, de un metru, se așezau pe patru capre obișnuite, nu aveau de ce să fie inovate, își făceau treaba prea bine în forma lor clasică. Însă în ceea ce privește lemnul, interveneau complicații, se cereau esențe diferite, ca și la scândură de altfel. Fagul dădea un anumit sunet, stejarul altul. Pe lângă acestea, în compoziția lui Leonard erau prevăzute și specii mai puțin dense, bradul și salcia. Fără să fi ascultat vreodată acest concert, îmi închipui ce varietate de sunete puteau să scoată cele patru

fierăstraie, dacă erau mânuite cu suflet. Pe lângă ele, clarinetul apărea ridicol, ceea ce cred că se și urmărea, să arate rolul lui anacronic.

Deși venea regulat la întrunirile lor teoretice și experimentale, Leonard nu legase prietenie cu nici unul din membrii grupului. El, unul, nu avea ce să piardă, paguba ar fi a mea, în cazul că vreunul din ei merita să devină personaj în carte; dar chiar și așa, nu știu dacă aș fi avut unde-l pune, nu duc lipsă de tipuri ieșite din comun; chiar Leonard este unul, și Ștefania, și doamna Algeorge, cu calul, ca să rămân în cadrul recent al povestirii. Dar oare există cineva neieșit din comun în speța umană, fie că l-ar caracteriza nu geniul, ci prostia?

Leonard ca tip de om era un nesocial, nu-l interesau evoluția și starea umanității, ci fenomenele naturii, prin ele se simțea chemat spre muzică. În America existența negrilor, în nord și în sud, îi era indiferentă. La fel istoria țării, cucerirea vestului sălbatic și goana după aur. În călătoria făcută peste vară, în nord, de la un ocean la altul, nu-l impresionase nici Boston, vechi centru de cultură al Statelor Unite, nici Chicago, metropolă a prosperității, preocupată însă și de artă, nu doar de bogăție. Gândul lui era rămas la Niagara, care îi crease în suflet o avalanșă de sentimente mai puternice decât însăși cascada. Se uitase ceasuri întregi cum cădeau apele, volume imense că păreau munți lichefiați, aruncați în aer cu dinamică. Impresia de forță a naturii îl dinamiza pe el însuși făcându-l să creadă că ar putea să înfrunte cu pieptul gol năprasnica prăbușire. Plecat de acolo, tumultul și viuetul îl urmau pretutindeni, fără întrerupere. Era o obsesie, devenită pedeapsă și nu putea să scape de ea decât transpunând-o în muzică. Însă, oricât de moderne ar fi fost mijloacele lui, nu i se păreau suficiente spre a-și exprima sentimentele, cu deplina lor forță, de aceea trebuia să și le îmbogățească. Știa că nu-i va fi ușor, școala din Greenwich Village era o treaptă insuficientă, nu se îndoia, trebuia s-o escaladeze, ca să ajungă la altele, încă necunoscute. Între timp, în sunetele fierăstraielor care tăiau lemne, în pârâitul scândurilor crăpate și al tuturor mijloacelor folosite de școală în compoziția muzicală, cascada Niagara îi urla în ureche. Răgetul măgarului și mugetul bouului nu puteau să se mai audă decât în imaginație.

11

Venise luna ianuarie cu geruri neobișnuite chiar și pentru nordul Americii. Leonard nu asculta știrile la radio, nu citea nici ziarele; de la Miron află că râul Niagara, care venea din lacul canadian Ontario și alimenta cascada, înghețase, până în profunzime. Știrea făcu asupra lui o impresie puternică, își închipuia că însăși cascada era prefăcută într-un sloi gigantic, devenind aievea un munte, dar nu fluid, cum îl văzuse, prăbușindu-se încontinuu, ci solidificat, într-o

tăcere încremenită. Apele fluviului, care continuau să vină la vale fiindcă nimeni n-ar fi putut să zăgăzuiască lacul, treceau pe deasupra stratului gros de gheață, până se prefăceau și ele în sloiuri și așa continuau să alunece spre cascadă, împinse de altele, formate în urmă. În urechea lui Leonard muzica întrevăzută se schimba clipă de clipă, în locul mugetului scos de apele prăbușite se auzeau scrâșnetele și bușiturile sloiurilor, care denaturau imaginea lui auditivă, transformând-o într-un bombardament terifiant, capabil să-i spargă timpanele. Trei nopți la rând după ce aflase vestea, se trezea noaptea cu capul strâns în mâini, ca să-și astupe urechile. În a patra dimineață, în fața casei unde locuiau, la doamna Algeorge, apărură Miron, cu o camionetă, transformată în cabină de călătorie, cu toate amenajările; aparținea agenției și o folosea în drumurile lui prin America, în vacanțe sau pentru afaceri.

— Haideti cu mine! se adresă Ștefaniei și lui Leonard. Podul de peste Niagara se prăbușește! Un asemenea spectacol nu s-a văzut de când există omenirea și nici n-o să se mai vadă!

Nu putea să știe nimic de bomba atomică, deși în laboratoare secrete, bine păzite ea se pregătea, cu știința sau fără știința savanților care urmăreau să ajungă la dezagregarea atomului. Mulți dintre cercetători se gândeau la un folos pașnic, să pună la îndemâna omenirii o sursă de energie uriașă și nepuizabilă. Printre aceștia era von Hasse și echipa lui din buncărul domnului Pretoreanu, unde se aflau pe cale să construiască prima pilă atomică din lume.

* * *

Podul de peste Niagara, lung de patru sute de metri, era o construcție metalică, unică, alcătuită dintr-un singur arc, sprijinit pe cele două țărmuri. Se socotea a fi cea mai spectaculoasă lucrare a vremii, fusese gata cu doi ani înainte de sfârșitul celui lalt secol, și după calcule putea să reziste oricărei încercări, fie ea chiar o calamitate. În patru decenii de existență, asigurările date de proiectanți și constructori nu fuseseră dezmințite. Dar acum, în al patruzeci și unulea an, cu un îngheț de proporții nemaivăzute, sloiurile îngrămadite la capetele arcului metalic creșteau în înălțime, amenințând să închidă întreaga boltă. Cu toate măsurile de apărare luate în pripă, primejdia creștea repede, până ce se anunță că prăbușirea podului nu mai putea să fie evitată. Pentru numeroși oameni, doritori de senzații puternice, ar fi fost un spectacol care nu poate fi văzut nici măcar la un secol o dată, ci la un mileniu, lăsând la o parte erupțiile vulcanice și cutremurele de pământ, neprevăzute, ca să poată aduce public, și chiar dacă ar aduce, din spectatori s-ar transforma în victime.

Nu mă simt în stare să analizez starea de spirit a oamenilor dornici să asiste la catastrofe, organizate sau naturale. Să fie în ei o morbiditate, o sete de violență, sau, dimpotrivă, un surplus de energie virilă? Sociologii, psihiatrii și

psihanaliștii, și oricine gândește și judecă ar putea să aibă păreri controversate. Mă întreb, analizându-mă pe mine însumi: mi-ar fi plăcut să văd cum cade un bloc la cutremur, admitând că m-aș fi aflat în deplină siguranță? ...Să fie adevărat că într-o vreme se organizau ciocniri între două trenuri care se întâlneau cu viteza lor maximă exact în fața tribunelor înșesate de public? Bineînțeles, fără călători și fără mecanici, altfel ar fi fost prea de oaie! N-am văzut, dar pot să-mi închipui violența spectacolului, mase de metale descompuse și aruncate până la ceruri. Observ că pentru zgomot nu găsesc adjective suficient de puternice, nu cred că există și socotesc că nici nu trebuie născocite. Ce aveau de câștigat și ce de pierdut oamenii la un asemenea spectacol? Deveneau mai buni, sau mai răi decât înainte? Iar eu, unul, să mă fi aflat acolo, aș fi plătit o sută de dolari pentru un loc în tribună?

* * *

Cabina, cu patru paturi înguste, suprapuse două câte două în borduri și despărțite cu o perdea la mijloc, era montată pe un șasiu Ford, cu un motor ultimul tip, de opt cilindri în V, care a făcut epocă, faimosul V8, mai greu de echilibrat, dar de o concepție mult mai firească, fiindcă lungimea arborelui cotit, piesă esențială, se reducea la jumătate, devenind astfel mai robust, mai puțin solicitat la torsiune și mai puțin expus vibrațiilor. Într-adevăr, în mers, cu o viteză moderată nici nu se simțea existența motorului, mașina părea un duh al șoselei, o vrajă. Conducea Miron, în dreapta lui ședea Ștefania, apoi Leonard și pe canapeaua confortabilă rămânea loc pentru un al patrulea.

— De ce n-ai luat-o și pe soția dumitale?

În opt luni de când erau acolo, nu o cunoscuseră, parcă nici n-ar fi existat, Miron nu o scotea în lume, o ținea în casă, ca în Turcia. Uneori se întrebau dacă avea într-adevăr o nevastă. Sau era șchioapă, pocită, înapoiată? Nu-i invitase niciodată în căminul lui, nu știau unde locuiește.

— N-are cu cine să lase copiii; nu se încrede în nimeni.

Avea deci și copii, cel puțin doi, dar când putuse să-i facă, de cât timp era înșurat, când abia împlinise douăzeci și trei de ani, dacă nu cumva exagera cifra, căci altminteri părea încă un copilandru. La plecarea lor din America, un an mai târziu, Ștefania și Leonard nu știau despre el mai multe decât în seara venirii, când îi invitase la dejun, apoi la dineu, în restaurantul hotelului Plaza.

Șoseaua mergea spre nord-vest, aproape în linie dreaptă, era curată, câmpul însă zăcea sub un strat de zăpadă înghețată. Din loc în loc întâlneau câte un vânător, cu un iepure agățat de tolbă; aveau barba, mustața și sprâncenele pline de promoroacă, semne ale gerului de afară. În cabină însă era cald ca în casă, bărbații stăteau în cămașă, Ștefania într-o bluză subțire, pulovărul și-l înnodase pe

mijloc, nu de frig, ci fiindcă o ținea mai dreaptă, nu-i plăcea să se încovoiaie, când o prindea oboseala; aveau de mers zece ore.

Faptele se întâmplau în iarna anului 1938, și era prima oară când aflam că un automobil avea instalație de încălzire. E imposibil să înțeleg de ce în privința aceasta mintea omenească a evoluat cu atâta încetineală. În ceea ce mă privește, n-am beneficiat de-o asemenea instalație decât la zece ani după terminarea războiului; până atunci iarna înțepeneam de frig la volan, iar picioarele îmi înghețau bocnă. Ar fi fost ușor să se realizeze un sistem de încălzire, apa fierbinte din cămașa motorului ne stătea la dispoziție fără nici o cheltuială de energie, dar constructorii în loc s-o aducă în cabină, într-un fel sau în altul, o trimiteau să se răcească în radiator, pierzându-se de pomană în atmosfera înghețată. Dacă i-am propus odată unui mecanic să îndreptăm lucrurile, m-a privit mirat și neîncredător, și mi-a răspuns, nu că n-ar fi posibil, ci că nu se obișnuiește. De obișnuit începuse să se obișnuiască pe alocuri, dovadă camioneta lui Miron, dar mai trebuia să treacă timp până să ajungă la o folosință curentă. Cine vrea să reflecteze asupra acestei inexplicabile și neiertate rămăneri în urmă, să nu uite că prima bombă atomică explodase cu zece ani înainte de a mă bucura de încălzirea mașinii.

Pe drum, mâncară doar sandvișuri și băură cafea din termos, fără să facă popas pentru masă. Prin Buffalo, unde ajunseră seara, trecură fără oprire și mai merșeră încă vreo oră, până la Niagara Falls, un orașel aflat în apropierea imediată a cascadei. Vuietul ei s-ar fi auzit până în case, să nu fi fost înghețată; se auzeau sloiurile, scrâșnind și bubuind de tremura pământul. Viziunea lui Leonard suferea o bruscare, în locul sunetelor cunoscute, asupra cărora medita de cinci luni încheiate, apăreau altele, mai brutale, dar mai simple; cascada în mișcare avea mult mai multe glasuri, iar modulațiile ei, fulgerător de rapide, păreau infinite.

Hoteluri erau puține, și nicăieri nu se găseau camere libere. Prevedeau de altfel și nu rămâneau în stradă, aveau camioneta, cu o sobiță de benzină, perfecționată, care nu dădea nici miros, nu scotea nici gaze toxice, ieșeau pe un coș lung, în serpentină, ca să nu se piardă decât puțină căldură. Nu merșeră însă chiar la cascadă, ar fi fost greu să se așeze pe întuneric, parcară în fața unuia din hoteluri. Miron se interesă la portar despre situația podului

— Se pare că mai ține două-trei zile.

A doua zi, drumul spre cascadă era plin de oameni; de o săptămână așa veneau, în fiecare dimineață și se întorceau abia seara, cu speranța că deznodământul n-o să se producă până a doua zi dimineața. Alții însă, mai ales cei veniți de departe, înnoptau pe insula Goat, sau de partea cealaltă a fluviului cuprins de ghețuri, în Canada; se adăposteau în case pe roate, încă puține la vremea aceea, în corturi, ca eschimoșii, sau înghesuții în automobile, trăgând tot timpul cu urechea afară. Din când în când aprimeau farurile. Toate automobilele

erau oprite în așa fel ca să poată lumina podul. Se aflau acolo peste o sută de mii de oameni, preocupați să nu piardă spectacolul. Îmi închipui ce dezamăgire ar fi simțit cineva, ce ciudă, ce mânie, ce disperare, dacă după un drum lung și o așteptare atât de prelungită în ger și în bătaia vântului cu ace de gheață, ar fi lipsit tocmai în minutul cel mai dramatic.

Prăbușirea a ținut mult mai mult decât se așteptau oamenii, parcă s-a desfășurat ca într-un film luat cu încetinitorul.

Desigur că s-au făcut filme, care poate mai există și astăzi, dar n-am cunoștință de ele; nici măcar de o fotografie, din clipa cea mai interesantă; folosind acest cuvânt nu vreau să fiu cinic, când două mii șase sute de tone de oțel erau aruncate în aer. Așa a fost, ca o explozie atomică.

Dacă totuși am în minte imaginea completă a prăbușirii, ca și cum aș fi văzut-o la fața locului, o datorez muzicii lui Leonard, care fusese într-adevăr martor.

S-a întâmplat la 27 ianuarie, după o așteptare de trei zile. Vegheau cu rândul, zi și noapte, el cu Miron, deși chiar Ștefania era acolo, la fel de atentă. Alții așteptau de o săptămână, de când se aflase că nu mai există scăpare.

Nu știu dacă era dimineața sau după amiază. Cine a fost atent a putut să prevadă cu ore mai înainte, natura intrase într-o zvârcolire apocaliptică, gema și se ondula nu doar gheața, ci și pământul, se vedeau vălurindu-se, împreună cu tot peisajul, copacii se îndoiau de la jumătate, gata să se frângă sau să se smulgă din rădăcină. Când camioneta începu să trepideze și să se zbată ca prin hârtoape, își închipuiră că era sfârșitul. Podul, zgâlțâit din încheieturi, continua să reziste, înclinat pe o parte, scrâșnea fierul, arunca niturile ca din pușcă, era în el o zbatere de moarte, dar rezista, nu voia să se rupă, trebuiau să vină încă alte forțe potrivnice.

Muzica, odată scrisă, nu lăsa să se vadă prin ce zbateri trecuse ea însăși; în dramatismul ei, condus cu dibăcie spre culmea exasperantă a deznodământului, părea o elaborare cursivă, decurgea ca o povestire, sunetele înlocuiau cuvintele, dar e prea puțin spus, treceau dincolo de ele, exprimau mult mai multe decât un om ar fi putut să vadă cu ochii și să audă cu urechile. Recunosc că judecata mea este părtinitoare, n-am sperat deloc ca lumea să judece la fel cu mine, de aceea mă miră ropotul de aplauze, furtuna izbucnită în sală, la prima auditiie a tabloului simfonic datorat lui Leonard, *Goliat contra Goliat*. Nu cunoșteam dedesubturile de organizare a concertului.

Era o compoziție într-o singură mișcare și nu dura decât cincisprezece minute, exact timpul cât ținuse încleștarea gheții cu oțelul. Leonard nu urmărise să transfigureze faptele, ci doar să le descrie, în forma lor primară, dar cu alte mijloace decât cele folosite până atunci în muzică. Nu era vorba de instrumente

noi, în această privință abandonase cu totul principiile școlii din Greenwich Village, care bineînțeles se socoti trădată. El folosea formația simfonică a timpului, căreia nici măcar nu-i adăugase mai multe alămuri, ceea ce, judecând simplu, mi se părea că ar fi fost de o primă necesitate la o asemenea temă; dar, cu un rafinament greu înțeles de mine, folosea efecte inverse, izbutind să redea lupta lui Goliat cu el însuși, în dubla lui întrupare, de oțel și de gheață, printr-un contrapunct între două flaute; deși procedeul mă stupefiază, recunosc că efectul depășea, ca forță de expresie, posibilitățile oricăror alte instrumente, oricât ar fi fost ele de puternice, de strivitoare, pe lângă flautul fragil până la inconsistență.

Audiția o organizase Miron, într-o sală de gimnastică de pe strada cincizeci și trei; pentru un compozitor necunoscut nu exista altă soluție, nici un șef de orchestră nu s-ar fi ostenit să-i citească partitura. Chiar orchestra era improvizată, din instrumentiști fără angajament, dar nu lipsiți de pretenții. Leonard trebui să reducă repetițiile la una singură și execuția fu destul de aproximativă, pe alocuri improvizată. Mi-a fost rușine de ideea că arta poate fi înjosită într-o asemenea măsură, când am aflat că spectatorii nu erau decât șomeri de pe stradă, oameni fără nici o pricepere la muzică, adunați de Miron și plătiți să aplaude.

Știa sau nu știa Leonard în ce constase succesul lui de o seară? Știa sau nu știa Ștefania?

Concertul nu se repetă, Miron nu făcu nici o propunere în această privință, ar fi costat prea mulți bani, și nici el nu mai avea energie să-l organizeze; apoi, nu înțelegea nici scopul. Domnul Pretoreanu, consultat, îl sfătui să lase lucrurile baltă. Leonard nu mai aduse niciodată vorba de concertul său; e un motiv să cred că își dăduse seama de farsă, măcar cu întârziere.

Un an mai târziu, când nu începuse războiul al doilea, am auzit la Ateneul Român aceeași piesă, dar transformată pentru o formație redusă la două flaute și patru timpani; fondul muzicii nu era schimbat, titlul însă, diferit total de primul, devenise *Venus contra Venus*. Am ascultat-o și eu, alături de publicul obișnuit al sălilor de concerte, printre care erau și oameni pricepuți la muzică, nu ca șomerii de la New York. Pe urmă am comparat-o cu o imprimare de disc, primitivă, făcută la prima audiție. Nu mai știam ce să cred, putea să fie și *Goliat*, putea să fie și *Venus*.

Eu am păstrat însă prima impresie, datorită căreia am izbutit să-mi imaginez prăbușirea podului de peste Niagara, de parcă aș fi văzut-o aieva, deși era redată numai prin contrapunctul a două flaute. Omul este foarte receptiv la sugestii. O cutie de chibrituri strivită cu pumnul, cu trosnetul amplificat de sute de ori, sau de o mie, ar reda întocmai ceea ce au auzit cei o sută de mii de oameni, martori ai prăbușirii. Două mii șase sute de tone de oțel a rezistat zile în șir gheții

de cinci, șapte, nouă sute de mii de tone în greutate. Alte zece tone, nimica toată, l-au făcut să se încline; dar bălălia era pierdută dinainte. A fost nevoie doar de încă o tonă peste sutele de mii, ca podul să explodeze, aruncat în aer ca o cutie de chibrituri făcută fărâme.

Nu spun că oamenii au auzit detunătura, ar fi fost imposibil, era asurzitoare, ci au receptat-o cu alte simțuri. Zgomotul adevărat, redus la capacitatea de recepție a urechii umane, nu putea să fie redat decât de două flaute.

* * *

Ștefania și Leonard locuiau la doamna Algeorge, care le închiriasse etajul, două dormitoare cu un salon la mijloc. Toate trei încăperile aveau ferestrele înspre curte; dacă priveai în sus, vedeai buildingurile de cărămidă brună, posomorâtă; în jos, vedeai iarba. Când se trezea dimineața, Ștefania ridica transperantul numai de o palmă, ca să nu poată privi buildingurile; în ansamblul lor și în perspectiva prelungă a Manhattanului îi plăceau, forța lor verticală o exalta într-atât că i se aprindeau obraji iar inima își dubla pulsul. N-ar fi vrut și n-ar fi putut să trăiască toată viața la New York, dar așa, aflată în trecere, orașul trezea în ea o forță ascensională atât de evidentă și de sugestivă, încât se simțea capabila să zboare până la înălțimea zgârie-norilor, să-și lipească nasul de ferestre și să vadă ce făceau oamenii înăuntru. Chiar dacă umbla pe stradă, atingând asfaltul în ritmul pașilor, elementul ei rămânea aerul. Pământul nu-l regăsea decât atunci când umbla cu picioarele goale prin iarbă. Odată cu venirea primăverii, timpul cât nu era la lecții cu doamna Algeorge și-l petrecea în curte, în tovărășia lui Marin, calul care păștea iarba. Păștea sistematic, trăgând brazde de jumătate de metru lățime, de la un capăt al peluzei la altul; cositul cu mașina devenea inutil astfel.

Trecuse de mult vremea când în Manhattan, spre partea lui sudică, erau școli de echitație și grajduri care închiriau cai de călărie. Mulți oameni, nu cei mai bogați, aveau atunci grajd și cai, la ei acasă. Cavaleri în costume potrivite cu ocazia însoțeau la plimbare, pe străzile orașului, tinere amazoane elegante și uneori zvăpăiate. Fetele cu educație religioasă își făceau cruce și așa invidia apărea drept credință cucernică.

Acest obicei pitoresc a dispărut astăzi, generațiile tinere nu știu de el, de aceea, filmul cu șeriful călare, mergând la trap pe bulevarde, între buildinguri cărora nu li se vede terminația fără să-ți dai capul pe spate, a stârnit multă veselie, ceea ce prinde bine oricui, în stresul vieții moderne. Dar afară de acela din filme, nimeni nu putea să vadă un șerif călare la New York.

În schimb, o văzură pe Ștefania. Miron îi procură harnașamentul, apoi cizme și pantaloni de călărie; în sus rămase doar cu o bluză, nu-i plăcea sacoul țepăn, de amazoană și încă mai puțin ar fi putut să-i placă pălăria. Umbla cu părul liber, retezat mai jos de ceafă și răvășit pe frunte, cu o floare la butoniera

bluzei. Polițiștilor care ar fi vrut s-o oprească, le zâmbea atât de cuceritor încât o lăsau să treacă și rămâneau cu gâtul țeapăn. De altfel, printr-o omisiune a legii, călăritul nu fusese interzis niciodată; dispăruse de la sine, odată cu înmulțirea automobilelor. Ștefania traversa Manhattanul de-a latul, pe strada ei, mai puțin circulată, de la East River până în fluviul Hudson. Mai târziu ajunse în Central Park, o adevărată moșie în mijlocul orașului. De acolo o lua pe Broadway în sus, până dădea de câmp și pădure.

Acea perioadă, când fata din Colentina se regăsea pe sine, într-o formă evoluată dar fără să fi pierdut nimic din zestrea primară, fu cea mai productivă, cred că atunci s-a format instinctul ei artistic, independent de societate, bazat pe contactul picioarelor goale cu iarba, și pe mersul călare, în contrast cu lumea motorizată, care ajungea prea repede de la un orizont la altul, fără să simtă peisajul și aerul.

Singura lipsă pe care o resimțea atunci era o iubire nouă; Leonard devenise de mult o obișnuință. Ea nu avea educația constrângerii, ca atâți oameni, ca toți poate, care acceptă un continuu statu quo, ca singur mod de viață posibil. Însă știa că iubirea nouă n-o va găsi în America; poate ar fi găsit-o în timpul goanei după aur, un cowboy.

* * *

Paralel cu compozițiile lui rafinate, greu de-a fi înțelese, Leonard scria cântece pentru Ștefania. La sfârșitul lui iunie, înainte de a veni zăpușeala umedă a lunilor de vară, Miron aranja ca Ștefania să participe la un spectacol colectiv, majoritatea debutanți, toți încrezuți, socotindu-se geniali, chiar dacă nu spuneau cu glas tare. N-avea ce să caute între ei, Miron însă o convinsese să accepte, era un prim pas, nu putea să apară dintr-o dată ca o vedetă. În program se înscrise cu două bucăți, una recentă, a lui Leonard, „Cântecul calului”, a doua un aranjament datorat tot lui, după „Glasul privighetorii”, vechea descoperire a Ștefaniei, o melodie instinctuală, alcătuită din triluri improprii vocii umane, emise de ea fără dificultate, de parcă ar fi avut cu adevărat glasul celei mai muzicale dintre păsări. Leonard îi adăugase opt variații, ca să îmbogățească tema inițială, căci oricât ar fi fost de măiastră aceasta, rămânea un motiv prea simplu pentru o sală de concert, unde lipsea ambianța nopții de vară, cu toate miresmele și zvonurile naturii, care însoțesc cântecul privighetorii, ca un acompaniament irealizabil într-o altă ambianță, și oricum mai presus de resursele omului.

Elaborarea lui Leonard era o greșală, dădea un caracter cult unei expresii simple, dar tulburătoare, prin repetarea uneia și aceleiași teme într-o singură tonalitate, emisă cu pauze și din puncte diferite ale scenei, după cum pasărea se muta dintr-un loc în altul, ceea ce făcea impresia unor modulații. Compoziția, cu variațiile ei rafinate devenea un paradox, enunțat de altfel în chiar titlul

cântecului, „Privighetoarea de Ziuă”; natura era astfel forțată pe față, căci privighetoarea nu cântă decât noaptea.

La cinci post meridian, ora concertului, afară era ziuă.

„Cântecul calului”, primul în programul Ștefaniei, era inspirat nu de Marin, care îi folosise lui Leonard doar ca imagine, fiindcă de la masa lui de lucru îl vedea mai tot timpul păscând iarba de pe mica peluză, și avea nevoie de un model viu, așa cum pictorul, ca să facă un nud, se uită la o femeie în pielea goală; e un procedeu recunoscut, nimeni nu se sfiște. Altminteri, nu făcuse decât să pună în muzică un text găsit întâmplător, al unui poet mort de mulți ani, așa că nu mai era nevoie să ceară moștenitorilor dreptul de folosință. Prietenia cu calul o ajută pe Ștefania să simtă muzica, altminteri improprie pentru ea, un cântec de cowboy, atât de răspândit și de iubit în America până și astăzi, când calul nu mai are în viața oamenilor rolul de altădată.

Necunoscând genul, nu pot să-mi dau seama de valoarea compoziției lui Leonard. Poate era de bună calitate, poate era inspirată, subiectul însă crea limite care nu se cuveneau și nici nu puteau să fie depășite. L-am ascultat pe un disc vechi, când l-am cunoscut pe Miron; tocmai atunci apăruse „microsionul” care a revoluționat istoria muzicii imprimate. „Cântecul calului” însă, ca și „Goliat”, era o înregistrare de amator, exemplar unic, făcut pe ceară, care nu se putea reproduce de multe ori, se uza repede și redarea era mult deformată. Cu greu am descifrat cuvintele, le-am înșirat unul după altul pe hârtie, și numai după ce am făcut unele completări în locuri indescifrabile, am putut să-i deslușesc înțelesul; m-a interesat, fiindcă rezuma o veche epică, știută din filme și din istoria Americii:

Sunt un cal bătrân obosit în lungi marșuri; o gloabă!

Dar și astăzi îmi scutur frâul și mușc zăbala,

Când aud pușca și tunul,

Și clopotul fortului dând alarma la atacul csiușilor,

Căci și eu am fost să cuceresc Vestul sălbatic.

Oricât ar fi fost de imperfect discul, am recunoscut vocea Ștefaniei, în ceea ce părea făcut să nu fie recunoscută. Căci, fără să aibă timbrul mutilat, rămânând la registrul ei cel mai jos, de contraltă, senzuală până la provocare, părea o voce de cowboy. Fiindcă pornea dintr-o dragoste, fiindcă iubea calul care, în mijlocul unei cetăți de fier și de piatră, îi reda libertatea, în natura ei de acasă, primitivă și fără limite. Poate pentru Leonard, care nutrea alte ambiții, cântecul fusese o joacă din vârful condeiului; niciodată n-avea să-l socotească un opus. Valoarea i-o dăduse Ștefania, dându-se lui cum se dăruise prima dată iubitelui ei de odinioară; dar nu se gândi la el nici o clipă, ea era ființa prezentului, așa avea să fie totdeauna, abia acum pot s-o definesc fără greșală.

În afară de calitatea vocii și de puternica ei forță de interpretare, Ștefania avea și talentul mimicii, care nu era nici el altceva decât o trăire. Cu tot chipul ei strălucitor de tânăr, cu tot trupul suplu și plastic, ea își mișca în așa fel brațele și picioarele, încât, fără să-și piardă grația, izbutea să imite mișcările ostenite și împiedicate ale unui cal bătrân, o gloabă. Era un contrast inexplicabil între trupul ei tânăr și mișcările dezarticulate ale bietului animal epuizat în campanii. O asemenea izbândă nu se explică decât prin însușiri superioare oricărei pregătiri artistice, fiindcă Ștefania nu avea nici una. Dar iubea calul și îi cunoștea mișcările, de când ani în șir îl minase cu căruța de legume la piață; îl văzuse și voios, mergând în trap ca la lecții de echitație, și istovit, abia târându-și picioarele.

Publicul, de toate felurile, venit la acel concert colectiv să-și susțină preferații, rudele sau prietenii, lăsând la o parte datoria lor de conștiință sau de inimă, se ridică în picioare și-o aclamă zgomotos pe Ștefania, în felul american, cu tropăială și fluierătură; dacă n-ar fi fost primejdia de arest, ar fi tras și cu revolverele. Pentru cine nu cunoaște obiceiurile, ar fi semănat cu o demonstrație ostilă.

În schimb, sala rămase cu desăvârșire rece, la cântecul următor, „Privighetoarea de Ziuă”. Un om avizat ar fi amânat să-și dea părerea, izvora ceva de neînțeles în acel cântec, care parcă deschidea o fereastră spre un alt univers decât cel cunoscut de oameni. Era nevoie de meditație. Majoritatea însă se împotrivea, prin tăcerea ei de gheață, nu avea nevoie să mediteze, ai fi zis că se simțea jignită. Pretutindeni în Europa unde Ștefania își repetă cântecul, care surprindea până la extaz și amețală, publicul o răsplăti cu aclamații, iar cunoscătorii o declarară unică.

Calul face parte din istoria Americii și fiii acestei țări inimitabile, care călătoresc cu automobilul, au în vinele lor sânge de cowboy.

În schimb, privighetoarea nu trăiește în America, așa mi s-a spus: poate din 1938 până astăzi o fi fost aclimatizată. Nu știu, n-am auzit-o, n-am stat noaptea la pândă prin crânguri, nu stă nimeni, e nesigur. Astfel, chiar dacă privighetoarea a apărut și chiar a început să cânte, nimeni nu poate s-o audă.

În luna septembrie, când se va îmbarca pe pachebotul „France” să se întoarcă în Europa, am să dezvălui ce lua ea din America, și ce din ființa ei lăsa acolo.

12

Cât privește starea de spirit de pe vechiul continent, unde se întorcea într-o totală ignorare a evenimentelor vremii, lumea era neliniștită de Hitler, care tocmai atunci anexase Austria. Nu mă socotesc deloc sadic dacă reamintesc

faptele, de mult date uitării. Aș vrea să mai trăiască astăzi oamenii politici din anii aceia, ca să-i chinuiesc, amintindu-le batjocura pe care au îndurat-o, făcându-se că o confundă cu binecuvântarea cerului. Și-apoi e bine să ne mai uităm din când în când în urmă, fiindcă istoria se repetă.

Numai cu câteva luni mai înainte, în martie, Hitler, sub cuvânt că viața cetățenilor germani din Austria este primejduită de atmosfera antinazistă, următoare asasinării cancelarului Dollfus, cerea, prin ultimatum, demiterea noului cancelar, Schuschnigg și formarea unui guvern nou, mai sigur. Regret că nu mă socotesc sadic, dar e o voluptate să-mi închipui astăzi ce s-ar fi întâmplat dacă Austria respingea somația. Ei bine, sunt sigur că Hitler n-ar fi scos sabia, fiindcă o avea dată la ascuțit, și purta una de tablă. La fel cum un an mai târziu n-ar fi atacat Polonia, să nu-i fi picat în mână tancurile Cehoslovaciei, oferită peșcheș, la München, pentru câteva luni de pace.

Deci spun încă o dată că istoria trebuie amintită, fiindcă se repetă, de parcă nimeni n-ar mai avea imaginație, să vină cu o noutate.

Austria a acceptat cererea ultimativă; cred că până să afle răspunsul, Hitler a tremurat de frică. Schuschnigg a fost îndepărtat, a fost înlocuit guvernul, viața cetățenilor germani nu mai era în primejdie. Totuși Anschlussul s-a făcut, două sute cincizeci de mii de soldați ai Wermachtului se aflau în Austria, Hitler a venit la Viena și a primit defilarea. Mussolini, la început potrivit, n-a avut încotro, a spus bravo! De aici înainte rolul lui a fost al câinelui de pe discurile de gramofon „His master's voice”.

Față de acest eveniment cu grave urmări previzibile, întâmplările din România puteau să pară neimportante. În februarie, câteva luni înaintea Anschlussului, regele Carol al doilea, pe ducă, bănuind poate ce-l așteaptă după numeroase nechibzuințe, sau nebănuind și vrând numai să devină stăpân absolut pe țară, căci avea de unde lua exemplu, proclamă o nouă constituție, care îi conferea puteri depline și închidea gura oricărei opoziții. Unii l-au aprobat, chiar oameni de bună credință, socotind că vrajba între partide era o primejdie mai mare decât dictatura regală. Discipolii Arhanghelului, o armată întreagă, deși rămasă fără vechea ei căpetenie, amenința să iasă din umbră și, cu spada însângerată în mână, să-și impună doctrina, ucigându-și adversarii, sub cuvânt că ar face parte dintre nevolnici, cărora li se jurase pieirea. Armând Călinescu, devenit prim-ministru, anul următor, în primăvara lui 1939, a izbutit să dea guvernării un suflu de energie, ținându-i la respect pe discipolii Arhanghelului decedat, de unde s-a născut impresia falsă că îi pusese pentru totdeauna cu botul pe labe. Era o iluzie, în toamna aceluiași an a plătit-o cu viața.

Dar America, oare ce făcea în vremea aceea de frământare a Europei? O, era atât de departe că nu-i păsa, și nu voia să se amestece! Rămăsese în urmă criza

care o zgâlțâise; nu pot spune că o salvase un singur om, dar în istoria vremii așa scrie, eroul națiunii era președintele, Franklin Delano Roosevelt, care, deși paralytic, cu picioarele neputincioase, avea mâna puternică. Nu mă bizui pe nici un document să-i pun la îndoială meritele, legea lui, New Deal, indiferent de cine făcută, a redresat repede economia, dar, după mine, primul merit e al Americii însăși, care a pus umărul, cum la fel a făcut mai târziu, ca să-l răstoarne pe Hitler și să învingă Japonia.

De multe m-oi îndoii, nu mă îndoiesc că era un umăr puternic și invincibil!

În 1938, toamna, când Ștefania se îmbarca la New York pe pachetbotul „France”, să se întoarcă în țară, unde aveau să fie momente de cumpănă, în America începea campania electorală pentru viitoarea alegere a președintelui. Roosevelt candida a doua oară și, spre a nu-și dezamăgi susținătorii, era nevoit să țină ascunse sentimentele față de Europa, prefăcându-se că soarta victimelor următoare ale lui Hitler îi era indiferentă. Buzuindu-se pe spiritul neintervenționist, datorat dorinței de trai bun și de liniște a cetățeanului american, sentimente atât de omenești, hrănite însă cu perfidie și de o coloană a cincea, contracandidatul la funcția de președinte, domnul Wilkie, nu-și ascundea simpatia față de Hitler, căci neutralitate e prea puțin spus. De altfel, acest american era de origine germană, și se putea presupune că, rămas în vechea lui patrie, acum ar fi purtat pe mânecă banderola roșie, cu zvastică.

Înainte de a lămuri cazul lui, de care poate nu-și mai amintește nimeni, socotesc să explic, în două cuvinte, cui a uitat sau n-a știut niciodată, fiindcă expresia are o vechime de cinci decenii și nu mai este folosită astăzi, ce înseamnă coloana a cincea. A apărut în timpul războiului civil din Spania, când posturile de radio ale generalului Franco anunțau, spre a-și descuraja adversarii, că asupra Madridului încercuit înaintau patru armate, plus încă una, a cincea, imaginară. Sensul cuvântului s-a modificat mai târziu, el desemna o armată reală, dar invizibilă, civili devotați inamicului, care făceau propagandă în favoarea lui și-i deschideau drumul. Dacă are cineva o explicație mai bună, diferența nu poate fi decât de nuanțe.

Deși cuvântul nu se mai folosește, coloane a cincea există câte vreți astăzi, numai că se numesc alt fel, cu vorbe nevinovate.

Domnul Wilkie s-a declarat deci simpatizant al lui Hitler. O coloană a cincea, care să-l sprijine, se găsea și în America, însă anul următor, când au fost alegerile, după lunga campanie electorală, a pierdut fără puțință de tăgadă. Acolo este obiceiul frumos ca îndată ce se cunoaște scrutinul, candidatul respins să-l felicite pe învingător și să-și recunoască înfrângerea, cum a făcut și domnul Wilkie; după câte știu, în toată istoria Americii, nici un candidat la postul de

președinte care a pierdut în alegeri n-a încercat să facă obstrucție. Ce s-a întâmplat deunăzi în Filipine cu președintele Marcos, face parte din altă categorie de moravuri.

Mai mult decât atât, îndată ce și-a recunoscut înfrângerea, domnul Wilkie și-a abandonat vechiul punct de vedere, s-a dezis de Hitler și pe urmă a susținut cu credință politica lui Roosevelt. Am citit la vremea lor și declarațiile lui, și răbufnirile mânioase ale doctorului Goebbels, ministrul propagandei germane. De unde până atunci ziarele lui îl ridicau în slavă pe domnul Wilkie, deodată au tăbărât pe el, nu l-au mai scos din caiafă. Am văzut facsimilele unor documente, provenite din arhiva unui orașel din Germania unde se născuse trădătorul. Reieșea din ele că domnul Wilkie se expatriase nu pentru alte motive decât ca să scape de urmărire penală și dezonoare, fiind vinovat de felurite matrapazlăcuri. Oare până atunci propaganda germană nu știusese de ele?

În ultimele zile cât a mai rezistat buncărul lui Hitler de sub cancelaria Reichului, Goebbels, care se afla acolo cu toată familia, și-a ucis copiii cu cianură de potasiu, după ce un doctor le injectase ceva, să-i adoarmă; pe urmă a înghițit el otrava, la fel și tovarășa lui de viață. Fuseseră ei odată tineri și fericiți, se iubiseră? Legenda morții lui Romeo și a Julietei mi se pare pângărită.

Îmi rămâne să mă întreb, și alții au să se întrebe, odată cu mine, ce-ar fi făcut domnul Wilkie dacă devenea președintele Americii?

* * *

Fiindcă Miron, subdirector la agenția domnului Pretoreanu de la New York va ocupa în curând un rol de-o oarecare importanță în povestire, dovedindu-se un personaj greu de înțeles dacă nu chiar inexplicabil, mă întorc puțin la trecutul lui de copil, căci încă de pe atunci avusese reacții stranie, de pildă felul cum îi alungase din curte pe credincioșii veniți să i se închine. Dar odată întors la acea vreme nu pot să trec cu vederea cele lăsate de el în urmă, când plecase de acasă, cu gândul să nu se mai întoarcă.

Despre Ioniță Stere, care nu mă îndoiesc deloc că era bunicul lui, nu am ce spune, pentru mine destinul lui e încheiat din clipa când îl lovise calul cu copita în falcă, mutilându-l. Că se va mai târî un timp pe pământ, nu mă interesează. Interesantă în schimb devine fiica lui, Suzana, căreia mai înainte nu am avut de ce să-i dau importanță, întâmplarea era simplă, născuse în ascuns un copil din flori, și pe urmă explicase că îl găsisese într-o copoaie pe gârlă; nu inventase ea această minune, cunosc și alte exemple, din timpul copilăriei mele, chiar dacă nu totdeauna condițiile erau aceleași, ca în cazul cu fiica faraonului, la care nu vreau să mă întorc încă o dată.

Înscenarea Suzanei nu avea nici urmă de caracter mistic, nu urmărise decât să scape de rușinea satului și de bătaia părintească. De rușine scăpase, nu

însă și de bătaie. Ioniță Stere nu era să creadă într-o balivernă. Lui se datora caracterul mistic al întâmplării; după ce o snopise pe biată fiică-sa, se gândise să tragă foloase de pe urma păcatului săvârșit de aceasta, și, cu complicitatea popii Scovergă, făcu să se creadă că pruncul era un trimis al cerului; nu se întâmpla prima oară.

Suzana deveni de la sine părtașă la mascaradă, nu putea decât să-i convingă, dar, deși își juca rolul, nu ajunse niciodată să creadă că fiul ei, făcut omenește, era o apariție din ceruri.

Trecerea ei la misticism, despre care va fi vorba, n-avea nici o legătură cu faptele dinainte; abia după ce bărbatul ei vremelnic, picherul de la calea ferată, murise, iar Miron plecase în lume, se pomeni vizitată noaptea de duhuri și de îngeri; nu erau născociri, se vedea limpede; n-o socotesc impoziții, ci doar rătăcită. Într-o noapte un înger veni cu o foarfecă de-a ei în mână, îi tunse părul scurt, băiețește, puse pe ea o rochie neagră, fără mâneci, o încinse pe mijloc cu o frânghie și o scoase din casă ducând-o de mână.

Drumul îl făcu orbește, cu ochii închiși, fără să știe pe unde merge, și fără să obosească; de asemenea nu știa nici cât timp durase. Doar că se pomeni pe malul unui lac din marginea Bucureștilor, Herăstrău sau Floreasca, pe atunci neasenate, pline de stuf și de nuferi printre care înotau rațe domestice, la fel ca pe Colentina. Pe drum, îngerul îi spuse: „Să știi că pe tine te cheamă Maria, ca pe Sfânta Fecioară, și nu ai douăzeci și nouă de ani, ci numai optsprezece, ca la Buna-Vestire. Acum stai aici și așteaptă!” Apoi îngerul se făcu nevăzut și Suzana rămase singură.

Era în faptul zilei, soarele tocmai răsărea printre sălcii și razele lui roșii îmbrăcau parcă în flăcări fața nemișcată a apei. Atunci din stuf a ieșit Fecioara Maria, părea ea însăși o flăcărie, s-a apropiat, și i-a spus Suzanei: „Îți poruncesc să aduni oamenii și să le propovăduiești frica de Dumnezeu, altfel îi așteaptă focul Gheenei!”

Focul Gheenei oricum avea să vină, doi ani mai târziu, când a început războiul în Europa.

De patru ori s-a arătat Fecioara Maria, în aceeași dimineață, ieșind din stuf, întocmai ca prima dată, și a repetat porunca. Atunci Suzana s-a încredințat că nu fusese doar o închipuire, deși nu-și amintea cum ajunsese pe malul lacului, unde venea prima oară. Iluminată la față, ea a început să strige la lume, pescari care tocmai veneau și se pregăteau să arunce undița, femeii din satul vecin cu apa, care își spălau țolurile pe iarbă sau strângeau lintiță pentru rațe: „Oameni buni, mi s-a arătat Fecioara Maria! ...”

Până în prânz, sute de oameni din cartierele mărginașe ale Bucureștilor erau adunați în jurul ei, s-o asculte.

Lumea avea nevoie de minuni, sătulă de nedreptatea omenească. Nu de mult timp, într-un sat din câmpia Dunării, un văcar slab de minte, am povestit de el altădată, pe care în copilăria mea o fată nespuse de frumoasă, Chiva, îl născuse de fecioară, fără atingere bărbătească, se declarase feciorul Mântuitorului, nepotul lui Dumnezeu, care i se arătase în mai multe rânduri, confirmându-i originea sfântă și cerându-i să apere lumea de nenorocirile apropiate. Fiindcă nenorocirile puteau într-adevăr să vină, biserica îl recunoscuse, ridicându-l la loc de mare cinste.

Suzana a fost mai puțin norocoasă, venea a doua și nici nu avea pretențiile văcarului, nu i se arătase Dumnezeu, ci Fecioara Maria, mai slabă. A avut însă și ea o vreme a ei, când se adunau să-i asculte cuvântul mii de oameni. Preotul din sat, primul om al bisericii sosit la fața locului, a știut să-și facă datoria, n-a mai îngăduit să vină și alții ca el, zi de zi a ținut slujbă sub cerul liber, în fața mulțimii, căreia pe urmă, dascălul i-a împărțit apă sfințită, cinci lei cănița. Chiar acolo pe malul lacului, unde se arătase Sfânta Fecioară, s-a făcut o podină înaltă cam ca o masă, și pe ea s-au așezat butoaie de tablă, pline cu agheasmă. Urcată între butoaie, în aceeași rochie neagră care se zdrențuiseră, cu mâinile împreunate pe piept, cu ochii ridicați la cer, Suzana le povestea oamenilor cum i se arătase Fecioara Maria și ce-i poruncise. Preotul îi ținea isonul, iar după fiecare frază, din cele cinci sau șase, căci povestea era scurtă, intona Aleluia.

Veneau și curioși, și necredincioși, numai așa, ca să vadă, dar marea parte a mulțimii o alcătuiau necăjiții, nefericiții, ologii în cărje, bolnavii pe targa, nădăjduind să se vindece. Negoțul cu apă sfințită mergea tot mai bine, acum dascălul își adusese familia, nevastă, frați, surori, cumnați, să-l ajute, să umple cănițele, iar banii îi strângea preoteasa. Pe la mijlocul verii, prețul căniței crescuse de la cinci lei la șase, apoi la șapte, ca toamna să ajungă la zece. Spre a se putea face o socoteală, o jimblă de un kilogram, pâine albă, pufoasă, costa atunci cinci lei, iar kilogramul de carne douăzeci, cea mai bună; abia când să înceapă războiul ajunsese douăzeci și șapte.

Unii oameni beau apă de-a dreptul din lac, din dreptul unde ieșise Fecioara Maria, socotind că era la fel de sfințită ca aghiazma din butoaie, dar preotul îi certa: „Vedeți că o să faceți broaște în burtă!”, iar dascălul îi puneă pe fugă.

Cine a văzut-o atunci pe Suzana spune că arăta într-adevăr ca o fată de optsprezece ani, deși avea douăzeci și nouă. Dormea la o femeie din sat, chiria și banii de mâncare îi dădea biserica. Dimineața, cum răsărea soarele, era la datorie, și până seara rămânea pe podină, între butoaiele cu aghiazmă, spunându-și de sute de ori povestea. La sfârșitul lui octombrie, când dădu frigul, dispăru fără urmă. Îngerul venise peste noapte, o luase de mână și o duse înapoi, la ea acasă. Iarăși

nu știa cum făcuse drumul, simțea numai că era frig, drept care i se aprinseră plămâni. Zăcu toată iarna, iar în primăvară își dădu sufletul. Ioniță Stere mai trăi un an, fără să știe pe ce lume se află; uitase toate prin câte trecuse, nu mai știa nici cum îl cheamă.

* * *

Față de aceste destine, cum să-mi explic viața lui Miron? Ce putuse el să moștenească, și restul de unde îl luase? Norocul nu-l pun în discuție, putea să fie o întâmplare. Dar firea? De unde dârzenia lui, puțin obișnuită, și cutezanța, ascunse sub o înfățișare atât de blajină că părea copilăroasă? Dacă ar fi să-l cred și eu un fiu al cerului, apoi de acolo luase chipul de înger, culoarea albastră a ochilor, părul blond, în inele, obrajii trandafirii, bărbia rotundă cu gropiță la mijloc, urechile mici, sidefii și nasul delicat, ușor adus în vânt, parcă să adulmece mirosul de tămâie și smirnă.

Faptele sale în schimb, să nu fi fost disimulate sub înfățișarea cuminte și modestă, numai puținel alintată, ar fi trădat o inspirație diavolească. Așa se și explică interesul pe care i-l acordase domnul Pretoreanu, de la prima lor întâlnire. Iar cu timpul, interesul continuase să crească, fără nici o suspiciune, atât de firească la o persoană obișnuită să judece oamenii cu exigență, înainte de a le acorda încrederea.

Încrederea, Miron o câștiga cu privirea lui deschisă, cu zâmbetul de înger fără prihană. Dar mai avea o însușire, în aparență neimportantă, abilitatea mâinilor, care în mișcarea lor parcă muzicală, fină, delicată și în același timp fermă, atrăgea privirile, ajungând să le hipnotizeze. La New York, nimeni n-ar fi bănuțit, Miron frecventa cluburile de noapte și juca pocher, mutându-se dintr-un local în altul, ca să nu atragă atenția, să rămână un necunoscut în trecere. Afacerile domnului Pretoreanu obligându-l să meargă adesea în California, se oprea totdeauna la Reno sau la Las Vegas, lua cazinourile pe rând și în fiecare din ele juca o singură dată.

Câștiga totdeauna, sistematic, dar evita să concureze la poturi ieșite din comun, care fac faima jucătorilor, aducându-le popularitatea marilor vedete.

Nu cred că pocherul este o știință, cum susțin unii: dacă ar fi așa, marii lui maeștri n-ar pierde averi la fel de ușor cum le-au câștigat mai înainte. Psihologia jocului, da, poate fi un început de știință, care comandă îndrăzneala sau prudența, dar între limite variabile. Nelimitat rămâne rolul norocului.

Miron trișa, iată secretul și norocul lui era că nimeni nu putea să-l demaște. Abilitatea mâinilor n-ar fi fost suficientă, la joc asistă mulți martori și unul din ei poate să surprindă o mișcare greșită. Dar tot atât de adevărat este că de multe ori martorul tace din gură, ca să nu riște un glonț în ceafă, când iese în stradă. Sau ca să-și aroge un drept asupra câștigului: „Știi ce ai în mânecă! Ori

juma' juma', ori te dau în gât și pierzi totul!" Unei asemenea ciocniri, Miron i-ar fi răspuns cu zâmbetul lui îngeresc, irezistibil și preopinentul și-ar fi cerut scuze, convins că greșise. Dar nici odată nu ajunsese până aici; fiindcă nimeni nu descoperise la el o mișcare suspectă, toate îi reușeau impecabil.

Cât despre partener, oricât de ciudată și inexplicabilă i-ar fi părut o formație, fie și imposibilă după rapidul calcul al probabilităților la care sunt dedați așii jocului, el, în primul rând, fiind față în față, la un metru și jumătate, în bătaia directă a ochilor albaștri, cădea la îndoială și accepta pierderea pe tăcute, hotărât să-și mărească atenția la întâlnirea următoare. Ținând seama de numărul jucătorilor, de numărul orașelor și al cazinourilor și de longevitatea medie a omului, un calcul al probabilităților ar fi dovedit că partenerii nu puteau să se întâlnească a doua oară decât pe lumea cealaltă. În acest fel, în anul când Ștefania se întorcea acasă, Miron izbutise să aibă depuși la bancă peste cinci sute de mii de dolari, pentru care încasa dobândă. Și oricum, el își continua jocul, cu extremă tenacitate și cu prudență împospătată tot timpul.

Însă o trișerie mai mare decât toate era căsătoria. Miron nu avea o nevastă și nu avusese niciodată decât una fictivă, al cărui nume poate figura în registrele de stare civilă ale vreunui orașel din America, fără ca el s-o cunoască. Dacă în mintea cuiva ar fi încolțit o îndoială, fiindcă nimeni nu-i văzuse nevasta, Miron ar fi dovedit existența ei nu cu actul de căsătorie, acesta putând să fie falsificat, ci cu zâmbetul. Ștefania și Leonard ajunseseră să nu se mai mire că după un an soția lui Miron nu apăruse niciodată, nicăieri, la fel copiii. Totuși, nu puteau să nutrească nici o bănuială, între ei trei era un act de încredere, pecetluit pentru totdeauna din seara sosirii lor la New York, când îi lăsase la hotelul Plaza, spunându-le cu zâmbetul rămas pentru totdeauna în amintirea lor: „Trebuie să trec pe acasă, mă așteaptă nevasta”. De-atunci continuau să creadă că undeva, în orașul cu cinci milioane de oameni vii, o femeie devotată îl aștepta tot timpul pe Miron, încadrată de cei doi copii – nici nu știau bine, băiat și fată, sau doi băieți, sau două fete?

Uneori se întrebau: „O fi frumoasă?” „Cred că da, probabil de aceea o ține ascunsă!” „Și dacă o fi vreo scorpie?” „Nu, uită-te la fața lui și dă-ți seama că ar fi imposibil!”

* * *

În toamna anului 1938, în Europa, evenimente cu totul diferite se învălmășeau în paginile ziarelor, zăpăcindu-și cititorii, chiar pe cei cu bun simț și pricepere, așa încât, dacă azi aș încerca să pun ordine în gândurile mele, sondând opiniile unor supraviețuitori din epocă, nu aș găsi doi să aibă aceeași părere. Mi-e cu atât mai greu să descurc ochiurile imensului năvod în care avea să cadă întreaga omenire, cu cât chiar istoria personajelor mele devine tot mai complicată și mai greu de a fi urmărită.

În septembrie, la New York, Ștefania și Leonard se pregăteau de plecare. Cu ce câștig se întorceau ei acasă e greu să spun deocamdată, deși la început fusesem mai sigur pe mine. Pe Leonard am să-l abandonez după scurtă vreme; m-am ocupat de el fără tragere de inimă, caracterul lui nu-mi place, iar pe deasupra steaua lui nu a fost norocoasă, ca a Ștefaniei. După doi ani aproape sterili, a trecut de partea discipolilor și a scris muzică pentru trebuința cauzei; pe urmă a fost încorporat în armată, șase luni a făcut o școală militară de ofițeri de rezervă, alte șase luni le-a petrecut pe zonă, cum se numeau locurile de concentrare ale armatei; presupun că se afla într-un loc necunoscut din Moldova. De acolo am primit din partea lui, la redacția unei reviste literare, douăzeci de pagini scrise caligrafic de mână, desigur n-avea cum să le dactilografieze, note zilnice, însălate poate la întâmplare, dar pe un fir conducător, în așa fel că deveneau o narațiune izbutită, după mine mai mult decât valoroasă; deși am uitat-o, știu că m-a impresionat, ceva al ei, nedefinit, mă urmărește și astăzi, după aproape cinci decenii. Nu-l cunoșteam personal, dar îl știam bine, nu m-am îndoit că ar putea să fie altcineva decât el, vreun omonim al lui; în frază găseam simțul muzicii, deși o abandonase, sau o pierduse într-un naufragiu al sufletului. Paginile lui, în care se simțea amărăciunea ratării, dezvăluiau alte posibilități, am fost convins că ar putea să se realizeze în literatură. Cum nu își comunicase adresa, adică numărul de cod al unității lui militare, căci mai mult n-avea voie să spună, i-am răspuns la poșta-redacției, rugându-l stăruitor, cu un interes sincer, să revină. Și astăzi regret că nu mi-a dat. nici un semn de viață, deși nu mă miră; peste câteva zile începuse războiul. Ani de zile am sperat că odată are să-mi scrie, până ce am aflat că, din motive politice, fusese repartizat într-un batalion de pedeapsă și căzuse în primele lupte.

* * *

Cu totul altfel va fi povestea Ștefaniei. Ce învățase ea de la doamna Algeorge n-am aflat, dar cred că nici nu are importanță; poate ceva din tehnica intonației; i-o fi folosit, nu i-o fi folosit, nu știu. Cred că resursele ei native nici nu trebuiau cultivate. Acestea erau coardele vocale, de o construcție anatomică neobișnuită, putând să vibreze ca un instrument de cea mai mare precizie, existent doar în laboratoare, în mâinile fizicianului, nu ale virtuozilor muzicii; dar fără să-și piardă flexibilitatea și căldura umană. Apoi urechea, cu auzul absolut ca al lui Leonard de altfel, putând să distingă nu doar tonul sunetelor muzicale, suprapuse în acorduri oricât de complexe, ci și glasurile naturii, chiar de frecvențe pe care oamenii îndeobște nu sunt înzestrați să le perceapă. Și în sfârșit, sufletul, datorită căruia glasul izbutea, în chip natural și fără o îndrumare cultă, să redea sentimentele omenești, în nuanțe și culori pe cât de firești, pe atât de neașteptate,

încât cântul ei devenea o surpriză continuă. Timp de cincisprezece ani, ea n-a încetat să fie surprinzătoare.

O pagină duioasă din timpul șederii ei la New York a fost prietenia cu Marin, calul, uimitor prin colorația lui picturală. Apoi bogatul flux de sentimente care i se năștea în suflet când mergea cu picioarele goale prin iarbă; o simplă senzație fizică o făcea să-și trăiască intens unele clipe din trecutul ei, de pe malul Colentinei; atunci am început să mă gândesc la ceea ce s-a adevărit pe deplin astăzi, că sursa oricărei vibrații creatoare în sufletul nostru, când ea există, se datorează trecutului, clipei când ne-am născut și timpului de creștere, până când am aflat cine suntem. Restul e un adaos util dar nu esențial, unul sau mai multe etaje, între o temelie și un acoperiș fără de care casa nu poate să existe.

Trecutul Ștefaniei, în afară de ceea ce însemna amintire, se materializa într-o brazdă cu legume, pe care doamna Algeorge îi îngăduise s-o facă, într-o margine a peluzei. Pe doi metri pătrați, nu mai mult, ea semănase sau răsădise câte un singur fir din plantele cultivate în grădina de acasă: o tulpină de roșii, una de vinete, de ardei gras, de ardei iute, un cuib de cartofi, unul de fasole țucără, o varză, un dovlecel, un castravete, un pepene galben, unul verde. Nu toate evoluau ca într-o grădină adevărată, n-aveau nici destul soare, nici destul aer. Dar ea le îngrijea, săpându-le, plivindu-le, udându-le, și-i era de ajuns că erau vii, chiar dacă unele nu legau roade.

Doi metri pătrați de legume, între buildinguri mohorâte, de cărămidă brună, mi se pare că era o minune. Cazmauă și săpăliga Ștefaniei, luate de la un drugstore, erau de oțel nichelat și aveau cozile de lemn galben, lăcuit, cu emblema fabricantului pe un ecuson de email alb, cu un trifoi verde la mijloc. Când a plecat, le-a luat cu ea acasă. Despărțirea de doamna Algeorge, care abia acum își dădea seama cât are să fie de singură, a fost scâldată în lacrimi. Despărțirea de cal a fost sfâșietoare. De ce oare ne despărțim mai greu de animale decât de oameni? Fiindcă nu le putem spune gândurile? Nu putem vorbi la telefon? Nu le putem scrie?

M-am întrebat dacă trebuie să dezvălui soarta acestor două ființe de care se despărțea Ștefania. Dacă ea pleca, mai interesează pe cineva ce avea să se întâmple cu ele? Calul și-a petrecut toamna lăncezind pe iarba din curte, ridicându-se din când în când doar ca să se ducă la poartă și să privească în stradă; nu putea să vadă decât zidurile buildingurilor. Într-o zi, când cădeau primii fulgi de zăpadă, a deschis poarta cu botul, a luat-o la trap pe străzi și bulevarde, a traversat Central Park, până a ajuns în Broadway, și de-acolo s-a tot dus înainte, până s-a pierdut în afara orașului. În noaptea dinainte, Ștefania îl visase, tocmai prin locurile unde el rătăcea acum.

Doamna Algeorge a murit peste iarnă. Moștenitorii au vândut casa; în locul ei s-a făcut un building cu patruzeci de etaje.

Desigur că optsprezece luni petrecute de Ștefania în America nu fuseseră fără foloase. În aparență era indiferentă, totuși își dăduse seama că trăia într-o lume nouă, deși nu avea pregătire s-o înțeleagă; înțelesese numai ce să-și însușească din spiritul ei, și ce să respingă. Dar cel mai important câștig, care avea s-o ducă departe, era că învățase, sau intuise, ce să dea asistenței și ce să nu-i dea. În cincisprezece ani cât strălucise în toate aparițiile ei pe scenă, în fața unui public total diferit de la o zi la alta, nu repetase niciodată un cântec, la cererea sălii, și nu ieșise la aplauze, oricare ar fi fost insistențele. Impresarul ei îi prevedea că va deveni antipatică. Poate devenise, dar lumea dădea năvală s-o asculte.

* * *

După ce intrase în țară pe la Curtici, trenul ei se opri și rămase mai bine de un ceas în gara Simeria. Nici un călător nu știa de ce, până ce veni un tren din urmă, pe ale cărui vagoane se vedea stema regală, ca de aur. Era într-o dimineață posomorită din luna noiembrie, regele se întorcea de la Londra, după care făcuse un ocol pe la Berchtesgaden, să-l viziteze pe Hitler. Pe atunci, nu existau locomotive electrice, chiar și trenurile regale trebuiau să oprească în unele gări, să încarce apă în tender. Dar bineînțeles toate erau pregătite, pompe gata să intre în funcțiune, pretutindeni mișcare, agenți ai Siguranței, în haine civile. Oprirea dură numai vreo șapte minute.

Când Ștefania, trezită din somn, ridică perdeaua cabinei de dormit, nedumerită de întârziere, trenul regal tocmai pornea, lin, fără nici o smucitură; la asemenea trenuri, mecanicii erau aleși pe sprânceană. Ea apucă să vadă, la fereastra vagonului din față, un bărbat îmbrăcat civil, cu o față roșcată și puțin buhăit de somn, cu părul blond pieptănat cu cărare, cu o mustață bogată, care parcă îi era cunoscută. Bărbatul, care fuma cu ochii pe fereastră, îi aruncă o privire surprinsă, nu-i de mirare, frumusețea Ștefaniei, cu aerul ei adus de departe, cu fața ușor bronzată de briza oceanului era prea frapantă, ca să n-o remarce. Făcu o mișcare, ca și cum ar fi căutat pe cineva să-i dea ordine, pe urmă se răzgândi, doar nu era să tragă semnalul de alarmă. Ștefania îl recunoscu abia când văzu pe vagon stema regală, dar nu-i dădu importanță.

La București, un bărbat tânăr, care semăna într-un fel cu omul de la fereastră, o aștepta la scara vagonului. Era îmbrăcat elegant, cu pălărie tare, cu un palton negru și cu un fular alb petrecut sub revere. El se descoperi și o ajută curtenitor să coboare.

— Mă numesc Bob Ianculescu, secretar particular al regelui. Am primit ordin să vă prezint omagiile maiestății sale!

În spatele lui aștepta un om în manta maronie, cu insigna palatului la guler; în mână avea o cutie de celofan cu orhidee galbene, de dimensiuni monstruoase; păreau carnivore. Ștefania își aminti sosirea ei la New York, dineul de la hotelul Plaza, unde Miron îi adusese o orhidee roșie. Floarea nu-i plăcuse, cum nu-i plăceau nici cele de astăzi.

Uitându-se la ea și evaluând-o din cap până în picioare, lui Bob, care își cunoștea rolul, îi lăsa gura apă, dar putea să-i curgă și balele, tot degeaba ar fi fost; nici o femeie nu arătase atâta indiferență unui omagiu al regelui.

Iar acestuia îi mai ardea de distracții, când se întorcea de la Hitler în fața căruia se înclinase rupt în două de la mijloc? Chiar nu bănuia deloc ce îl așteaptă? m-am întreat un an mai târziu, când își lua tălpășița din țară, cu același tren regal care oprise în gara Simeria, unde o văzuse pe Ștefania.

13

Odată cu Ștefania și Leonard, și cu același vapor venise în Europa Miron, convocat urgent de domnul Pretoreanu; însă odată debarcat pe continent luase alt tren, avea de făcut un ocol prin Elveția, unde rămase o zi la Zurich. Scopul pot să mi-l închipui, afaceri bancare.

În timpul traversadei, Leonard rămase mai tot timpul în cabină; venea numai la masă, unde stătea cu ochii în farfurie scoțând rar câte o vorbă distrată. Cinci zile cât dură drumul peste Atlantic, până la Cherbourg, fu vreme frumoasă, călduță, cu oceanul liniștit, de un albastru ca de cerneală. De la răsăritul soarelui până cădea noaptea, Ștefania își petrecea timpul pe punte, în șezlong, cu mâinile sub cap, cu părul fluturat de briză peste față, ceea ce o apăra de privirea străinilor. Nici ea nu avea chef de vorbă, bănuiesc că din alte motive decât Leonard, deși nu știam ce se întâmplă nici cu unul, nici cu celălalt. Puteam presupune că între ei intervenise o plictiseală, care îi distanțase. Sentimentele lui nu le-am judecat, n-aveam puncte de referire în afară de acela al începutului, când așezați amândoi pe prispă, în Colentina, se uita la picioarele Ștefaniei adunate sub fustă, lăsând să se vadă numai talpa roză și netedă ca obrazul, deși umbra mai mult descălțată. Am simțit că fusese un moment determinant, și ea simțise la fel, dovadă că îi dăduse urmare, fără întârziere. Pe urmă el nu mai adăugase nimic la acea declarație, atât de concludentă, o socotea poate viabilă perpetuu, sunt oameni care își exprimă o singură dată un punct de vedere și, atât timp cât nu-l retrag, socotesc că nu-i nevoie să-l repete.

Procedeu se poate aplica în afaceri, sau în aranjamentele dintre state, nu însă în dragoste, care nu-i îngăduie să se transforme în obișnuință; dragostea subzistă din alternarea incertitudinii cu confirmarea; mă gândesc la cuvintele

Ștefaniei, din clipele când dirijabilul se așeza pe pământ cuprins de flăcări și ea nu știa dacă au să scape. Nu era o declarație făcută din disperare, disperarea te amuțește, poți cel mult să țipi sau să invoci ajutorul cerului; cred că se socotea datoare față de propria ei dragoste să spună acele cuvinte: „dacă scăpăm, am să te iubesc până la moarte”. Odată cuvintele spuse, putea să și moară. Dar fiindcă supraviețuise, ele trebuiau înprospătate, ca să supraviețuiască și dragostea.

În prima seară la New York, la câteva ceasuri după catastrofă, când Ștefania privea de la fereastră parcul imens din fața hotelului, iar Leonard, doborât de oboseală și de emoții dormea în apartamentul vecin, ea fugise, eliberată de angajamentul solemn, abia pronunțat și care încă îi mai suna în ureche. În clipele acelea Leonard ar fi trebuit să fie alături, s-o ridice în brațe din fața ferestrei pe unde putea să fugă, s-o așeze în pat și să-și lipească obrazul de tălpile ei goale. Lăsând-o singură, fără să-i fi răspuns la declarația ei de dragoste, o izgonise; din noaptea aceea nu-l mai iubea, mergeau alături fiindcă aveau de făcut un drum împreună, uneori prin peisaje frumoase, dar ea aștepta o răspântie, pe unde să se ducă singură. Uneori îl privea, judecând cu răceală: era un om făcut să placă femeilor, în schimb nu putea să le țină inima trează, și nici măcar curiozitatea, care uneori suplinește sentimentele; fiindcă nu știa să-și dozeze respirația, credea că maratonul se câștigă la pas, nu în fugă.

Pe vapor, Miron venea uneori și se așeza într-un șezlong, lângă Ștefania. Ea îl privea printre șuvițele părului adus de vânt peste față. Într-o zi îl întrebă:

— De ce nu ți-ai luat și nevasta?

— Fiindcă n-avea cu cine să lase copiii.

Auzea a suta oară aceeași explicație. Ștefania își dădu părul într-o parte, ca să-l poată privi mai bine.

— Nu cumva are rău de mare?

El se înroși până în albul ochilor. Simțise oare în vorba ei o bănuială? La fel mă întreb eu însumi; privirea Ștefaniei mi se părea ironică, dar e greu să deduci ce are în gând o femeie, judecând după privire. Poate în clipa aceea nu voia decât să-l deruteze, ca să-l poată privi mai bine. Niciodată nu îl privise cu atâta stăruință. Ce voia să descopere? Sau încerca să se înțeleagă pe ea însăși? Simțea că ar fi putut să-l placă? Să se ducă la el în cabină? De ce trebuise să treacă un an până să-i vină aceste gânduri?

Îl privi mult, fără să se sfiască; dar se simțea prea puternică pe lângă el, nu putea fi subjugată. Poate i-ar fi mângâiat părul, și-ar fi băgat degetele printre buclele blonde, numai atât; nu simți deloc nevoia să-l sărute lângă ureche, pentru ea singura ispită concludentă.

— Hai, bebe, du-te și lasă-mă singură!

I se adresa ca unui copilandru, puțin plictisită, puțin ironică și în același timp îngăduitoare. Miron se înroși din nou, se temea că întâlnise o ființă pe care nu putea s-o trișeze, dar mai avea o îndoială, poate se înșela, altfel ar fi intrat în panică. De atunci înainte evită să se mai așeze lângă Ștefania, o privea cu circumspecție. Restul drumului izbuti să câștige o mie de dolari la pocher, jucând cu reținere; nu putea să se hazardeze, lumea de pe vapor era prea mică, ar fi atras atenția repede.

Am fost înclinat să spun că întrevederea lui cu domnul Pretoreanu mi se pare cea mai inadmisibilă din toate câte am povestit până acuma. Am fost înclinat chiar s-o trec sub tăcere, socotind că istoria mergea înainte, chiar dacă o lăsam deoparte. Așa și este, dar deodată mi-am schimbat gândul; oare n-am îndurat în viață destule constrângeri, începând cu statul în genunchi pe coajă de nucă și sfârșind cu obligația de a-mi ascunde adesea sentimentele și gândurile? De ce să-mi impun constrângeri eu însumi? Și-apoi mașinația domnului Pretoreanu e o faptă chiar atât de monstruoasă cum mi s-a părut în prima clipă? Da, e monstruoasă la culme, dacă o raportez la legile cară guvernează viața indivizilor. Dar față de legile universului, ce rămâne? Față de războaie, când mor milioane de oameni, și față de morții prin foame, sau prin represiune, în vreme de pace?

Și la urma urmelor, fapta domnului Pretoreanu a rămas doar o intenție; neputând s-o realizeze, atitudinea lui a devenit rezonabilă. Iar eu, cu reținerile dinainte, m-am dovedit a fi slab de înger. Sper ca măcar de acum înainte să-mi păstrez sângele rece.

Miron îl găsi pe domnul Pretoreanu într-o stare aparent sumbră. Cuvântul nu-i total potrivit, totuși sunt tentat să-l păstrez; care-i starea de spirit a călăului când, ținând capul victimei de păr, îl arată mulțimii? Simte el satisfacție sau groază?

Am văzut o singură dată în viața mea un călău, dar nu în exercițiul funcțiunii, ci în orele lui libere. Nu am să spun unde, fiindcă în țara aceea nu se mai aplică pedeapsa cu moartea, iar călăul, dacă n-a murit între timp, și-a schimbat meseria, sau șomează, sau a ieșit la pensie; e greu să înțelegem, dar așa se întâmplă, își sfârșește și el viața ca toți cetățenii. Cu ce se deosebea de ceilalți? Cu nimic; dacă nu m-ar fi informat cineva, nu i-aș fi dat atenție. Eram într-o cafenea, în tovărășia unui ghid de ocazie, când pe ușă a intrat un om în puterea vârstei, înalt, ascetic, cu fața prelungă și suptă, cam tăbăcită de intemperii. Avea o anumită distincție, de om umblat în lume; să nu fi purtat o manta lungă, maronie, cu nasturi de alamă, l-aș fi luat drept marinar, comandant de cursă lungă, mai ales că ne aflam într-un port la mare. S-a așezat la o masă nu departe de mine, avea mișcări sigure și armonioase, iar când a luat ceașca de cafea s-o ducă la gură, i-am observat mâinile, prelungi, fine, cu unghiile frumos îngrijite. „E călăul orașului!”

mi-a șoptit ghidul de lângă mine. Am pus ceașca jos, altfel îmi cădea din mână. Nimic nu se schimbaseră în înfățișarea lui, din ce-am spus înainte, dar am simțit deodată cum mi se răcește sângele. Totuși nu mi-am ferit privirea, simțeam un fel de teamă, nu repulsie, m-am uitat fix la el, împotriva voinței mele, să-mi rămână în minte și mi-a rămas, dovadă că, în timp ce scriu, am imaginea lui în față, la fel de vie cum era în clipele acelea. Deci am văzut un călău, în carne și oase; n-am putut să-l întreb, și n-am aflat nici din altă parte, ce simte un om ca el când dă drumul cuțitului sau când înnoadă ștreangul.

Sub înfățișarea sumbră a domnului Pretoreanu se ascundea o satisfacție sinistrală. Arhanghelul și treisprezece discipoli condamnați pentru crimă fuseseră sugrumați și apoi împușcați în spate, chiar cu o noapte înainte. Dar era în sufletul lui cu adevărat satisfacție? Nu cumva frică? N-am putut să-mi dau seama, nu arăta nici una, nici alta, și nici n-a făcut mărturisiri înainte de moarte.

După ce îl pofti pe Miron să se așeze pe un scaun, domnul Pretoreanu se așeză la răndu-i de partea cealaltă a biroului. De obicei, când primea pe cineva, asociați sau colaboratori, căci de prieteni nu poate fi vorba, se plimba în lungul biroului, uitându-se din când în când pe fereastră; se abținea să mai ochescă în trecătorii de pe Calea Victoriei, era o măsură de temperare, dar nu-i lipsea pofta să pună mâna pe carabină. Prin faptul că se așezase la birou, Miron înțelese că va fi mult de vorbă; despre ce, nu putea să-și închipuie, altfel ar fi pălit la față. Așteptând ca domnul Pretoreanu să înceapă, se uita la nasturii de diamant ai hainei lui de casă. În clipa de față dispunea de atâți bani, și chiar mai mulți, ca să-și facă și el una, dar acum, acest vis era depășit, avea să-l realizeze ca să nu renunțe la prima lui ambiție, altminteri dorea mult mai multe; privindu-i fața buclălată de copil cuminte, nimeni n-ar fi putut crede.

Domnul Pretoreanu puse pe masă agenda faimoasă, nu mai mare de zece centimetri, unde avea sistematizate, printr-o codificare comprimată, toate imensele lui fonduri.

— Cunoști o parte din afacerile mele, încep, privindu-l pe Miron în ochii albaștri. Dar ceea ce știi nu reprezintă nici zece la sută din ce-o să rămână după mine. Vreau ca averea mea să nu încapă pe mâini rele; am o față, n-o cunoști, ea e singura moștenitoare, și nu-i capabilă să înțeleagă valoarea banilor, în scurt timp totul s-ar duce de râpă.

Era pe înserat, în birou se lăsa întunericul; domnul Pretoreanu urmă, hotărât, fără să-i treacă prin gând că propunerea lui nu reprezenta o mărinimie, ci o enormitate:

— Am să te însor cu ea; vreau să iei în mână tot ce moștenește!

Miron se înecă, tuși de câteva ori, strangulat, apoi căzu cu capul pe genunchi și începu să icnească. Instinctiv își dădu un pumn după ceafă. Domnul

Pretoreanu îl privea impasibil. Putea să-și închipuie oare sensul emoției pe care o provocase? Aș spune că da, cunoscându-i cinismul. Dar prefera, probabil, s-o ia drept un semn de recunoștință.

Când își reveni, Miron ridică spre el ochii, în care albastrul lor senin luase culoarea groazei. Culoarea groazei e aceea pe care n-o vede decât călăul, când leagă ștreangul.

Ciudad, își reveni repede și replică sigur pe sine:

— Dar eu sunt însurat, la New York!

Zâmbea irezistibil.

— Mie nu era nevoie să-mi spui, sunt la curent cu mistificarea, replică domnul Pretoreanu. Am înțeles că trebuia să te aperi, femeile nu te-ar fi lăsat în pace și căsătoria este primejdioasă în America; ai o nevastă fictivă, pe care n-a văzut-o nimeni. Eu însă te însor cu fata mea, nu cu o americană.

Pentru mulți oameni ideea n-ar fi părut monstruoasă, și mulți tineri ar fi acceptat cu bucurie o asemenea propunere. Eu însă nu judec prin optica lor, îi dau la o parte, pentru ei nu exista loc în nici o statistică. Fata domnului Pretoreanu era o depravată trecută de vârsta depravării, căci de mult ar fi trebuit să se retragă într-un loc de reclusiune. Fusese frumoasă și dacă își ascundea grumazul mutilat rămânea și astăzi o frumusețe, matură, alterată de presiunile la care era supusă, în chip legitim de altfel, fiindcă nu putea să se reprime singură. La optsprezece ani tatăl ei trăsesese în ea cu carabina, și numai de emoție greșise ținta, glonțul în loc să nimerească în inimă îi perforase grumazul, mutilându-i laringele și coardele vocale; vorbirea ei acum era o gâjâială, care îmi amintea de Ioniță Stere. Își ducea viața într-un apartament de la etaj, încuiat cu cheia pe care o avea în păstrare Sobieski. Numai în prezența lui lacheul îi aducea de mâncare și camerista îi schimba lenjeria. La ferestre erau drugi de fier, iar peste ei plasă metalică. În schimb, din apartament nu lipsea nici un obiect care ar fi putut să folosească la sinucidere, printre ele un revolver de damă, cu tocul îmbrăcat în plăci de fildeș; dar, cu toată construcția lui delicată, putea să omoare un om, cu un singur glonț tras bine. Fata îl privea adesea, fără să se gândească la sinucidere, ci la răzbunare; întârzia fiindcă nu era hotărâtă pe cine să omoare întâi, pe taică-su sau pe Sobieski.

Așa cum trăia acolo, fără să vadă pe nimeni, fără să citească, neatingându-se de pian care i se părea o mașină infernală, se sălbăticiise, dar nu-și pierduse mințile, fiindcă de zece ani se gândea încontinuu la evadare, ceea ce îi ținea judecata trează. Nu visa altceva toată ziua decât să ajungă într-un loc de orgii, o galerie lungă, cu bărbați virili legați pe cruce, nu bătuți în cuie, ca să-și piardă sângele și să moară în chinuri. Să treacă prin fața lor goală, întărâtându-i, și să se lase în mâinile primului care ar fi izbutit să-și rupă legăturile; pe urmă să-l

aștepte pe al doilea. Noaptea visul se transforma în coșmar, făcând-o să urle și să-și zgârie pielea.

De neînțeles mi se pare, deși am dovezi că faptele se petreceau întocmai, în ocaziile când domnul Pretoreanu o chema să participe la ciudatele lui reuniuni cu oaspeți care aveau o mască pe față, purtarea ei era cuviincioasă, cumpănită, mișcărilor controlate, decât că nu lua parte la conversație, ci doar zâmbea și înclina din cap, dându-și adeviziunea la o vorbă sau alta. Nimeni nu observa că Sobieski, care se apleca să-i pună o pernă sub picioare, îi trecea un lanț peste gleznă și-o lega de scaun. Prevederea, demnă de evul mediu, ar fi putut să aibă o justificare, domnul Pretoreanu se temea că într-o clipă de răzvrătire era capabilă să-și lepede masca, la figurat și la propriu, apoi să se urce pe masă, cu poalele rochiei ridicate.

Oare ce se întâmpla cu el astăzi? Era orbit cu totul, sau vena care peste opt ani avea să-i plesnească în creier pulsa de pe acum anormal, tulburându-i judecata? Cum își închipuia că un bărbat atât de tânăr cum era Miron, cu înfățișarea lui de copilandru ar fi putut să conducă în viață o ființă iresponsabilă, cu apucături de fiară? N-ar fi fost mai bine să construiască o mănăstire, cum făcuse domnul Neagoe pentru Tinca, și s-o țină acolo sub o pază severă dar deghizată, alcătuită din false călugărițe? Cât despre avere, înțeleg că ar fi fost imposibil s-o lase în alte mâini, de pildă fiilor domnului Alcibiade, din admirație pentru Alexandrina; dacă o secătură ca Tiberiu ar fi acceptat, lacom de bogăție, frații lui s-ar fi simțit ofențați, ar fi socotit că mama lor era dezonorată; Odor putea chiar s-o omoare, ca în tragediile antice. Dar cum de nu se gândea la un act de filantropie?

Îi recunosc domnului Pretoreanu mai multe gesturi generoase, unul chiar față de mine, când aproape de sfârșitul războiului mi-a dăruit motocicleta. Dar și până atunci, este destul să mă gândesc la Ștefania, exemplul cel mai apropiat în această povestire, și încă n-am spus tot ce a continuat să facă pentru ea, în modul cel mai dezinteresat cu putință, numai ca s-o pună în deplină valoare. Acestea însă erau gesturi secunde, datorate unor umori misterioase, de neexplicat nici măcar prin psihanaliză. În schimb, să fi fost vorba de o filantropie în sensul complet al cuvântului, o dăruire totală spre binele omului, ea este incompatibilă cu spiritul lui satanic.

Dacă îi judec faptele în bloc, incluzând între ele ideea de a-și mărita fata cu Miron, partener handicapat, fără speranță, înseamnă că domnul Pretoreanu a avut ceea ce se cuvenea să aibă. El a murit fără să știe nimic de soarta acelei fete, care a izbutit să fugă din casă, în prima noapte când a găsit pe unde să iasă, deși, ca totdeauna, ușa apartamentului ei era încuiată; a fugit prin odaia lui Miron. În ceea ce mă privește, i-am dat de urmă numai din întâmplare, am aflat despre ea tot ce-ar avea importanță.

În încheierea hotărârilor, domnul Pretoreanu îi spuse lui Miron, care îl ascultase pierdut, fără replică:

— Ai să rămâi în casa mea, vreau să-ți cunoști logodnica. Geamantanele tale sunt sus; Sobieski o să-ți arate camera. Peste o oră vei fi poftit la masă; să-ți pui smokingul.

Știa că își luase un smoking; Sobieski îi inspectase geamantanele. M-a mirat însă dispoziția domnului Pretoreanu privitoare la îmbrăcăminte; cu toată educația lui englezească, nu ținea la vestimentația de ceremonie, nici măcar la masa de seară, când tot englezul își pune un smoking, chiar dacă nu are oaspeți.

Aici am de semnalat o confuzie, răspândită în toată lumea civilizată; smokingul, la origine, nu era decât o haină de casă, care se îmbrăca în cadrul intim al familiei, niciodată în public; bărbații se simțeau bine în ea, mai ales la sfârșitul dineului, când se retrăgeau singuri în fumoar, unde își aprindeau pipa, țigara de foi sau țigaretă, care ar fi putut să le deranjeze pe doamne. Azi doamnele fumează cot la cot cu bărbații, iar smokingul a devenit haină de ceremonie. Dacă haina de casă a domnului Pretoreanu n-ar fi fost prea scumpă cu nasturii ei de diamant, poate o anumită lume ar fi adoptat-o să meargă cu ea la operă; așa se naște moda îmbrăcămînții, prin hazard, ca toate modele de altfel.

În camera lui, Miron își găsi hainele pregătite, pe marginea patului. Pe o măsuță descoperi o orhidee roșie, într-o cutie transparentă. Nu avea prea mult timp, să-și inspecteze camera; deși afară ardeau felinarele, nu știa unde dădeau ferestrele. O ușă mascată de un tapet identic cu cel de pe perete, ducea la baie. Mai exista o ușă, în afară de cea pe unde intrase; n-o încercă, probabil dincolo era un salonaș, sau un birou, la dispoziția lui, nu simțea curiozitatea să vadă, nu înțelegea nimic din ce se întâmpla, parcă trăia o întâmplare din afara realității, dincolo de orice înțelegere, de orice sentimente; altfel l-ar fi cuprins groaza.

În timp ce se îmbrăca, simți o prezență străină în preajmă. Cineva îl spiona, o ființă la fel de ireală ca toată întâmplarea, având totuși substanță materială, fiindcă îi simțea apăsarea în ceafă. Se întoarse brusc; în afară de el, nu era nimeni în cameră. Dar, dacă privirea lui ar fi avut facultatea unui teleobiectiv, să aducă ușa aproape, până la o palmă, ar fi văzut că în gaura cheii, ajurată cu un desen complicat, de siguranță, sticlea un ochi omenesc, cu pupila dilatată mai mult chiar decât este posibil anatomic, o pupilă avidă, aproape rapace, de fiară aflată la pândă.

* * *

Știam sufrageria de la dineul scabros când Jordie se aflase în fața unor oameni necunoscuți, cu fața mascată, obligat să răspundă la întrebări diabolice și să-și arate adevărul lui chip, necunoscut publicului. Sufrageria mi-a reînviat totul în minte, deși de astădată atmosfera era alta, mai discretă, într-un fel chiar

intimă, și în nici un caz agresivă. Pendula fiind oprită, poate fiindcă bătea prea sonor orele, nu se simțea scurgerea timpului. Nu ardea candelabrul, ci numai lumânări puse pe masă, astfel că, în afara acelei zone de lumină, restul încăperii rămânea în penumbră și nu i se puteau vedea dimensiunile, cum mi le aminteam, atât de vaste, încât privind palatul pe dinafară, nu-mi explicam unde putea să încapă o asemenea sufragerie, plus salonul, cel puțin la fel de mare. Dar ele erau amintiri de adolescență, când nu puteam pătrunde cu gândul sub fața lucrurilor. Acum, cu toată penumbra din jur, vedeam mult mai departe.

Când Miron intră în sufragerie, precedat de Sobieski care îi deschise ușa, domnul Pretoreanu se ridică de la masă, îl vedeam prima oară în smoking, îl mai văzusem în redingotă, care i se potrivea mult mai bine, la înmormântarea domnului Alcibiade; de atunci trecuse o bună parte din viața noastră. În dreapta lui, la masa ovală, ședea fata; Miron nu o desluși la început decât ca pe o umbră. Domnul Pretoreanu îi ieși în întâmpinare, îl apucă de braț, de deasupra cotului, cu un aer posesiv și protegitor și îl duse în fața fetei.

— Iat-o! spuse, cu înțelesul de „ia-o”.

Iar ei:

— Iată-l! Cu înțelesul de „na-ți-l!”

Cele ce urmară Miron le făcu mecanic, fata nu-i putea întinde mâna peste masă, era prea departe; se duse la ea, făcu douăzeci de pași până să ajungă, numărați nu de el, ci de mine, se înclină, fără să o vadă, scoase orhideea din cutie și i-o întinse, ca și cum fata ar fi fost pe altă lume. Despre rest nu-și amintea nimic a doua zi, nu și-a amintit niciodată. O clipă doar, chipul ei îi intră în privire și îi cuprinse frica, fiindcă era frumoasă, iar el nu avea cum să se apere. Încărcată de farduri, culorile de pe fața ei palpitau în lumina mișcată a lumânării, părea că i se vede sângele pulsând sub piele. Așa cum îl fixa cu privirea, parcă pregătindu-se să-i sfâșie carotida, n-ar fi putut s-o înfrunte decât o făptură din aceeași plămadă cu ea, un Tarzan, mai puțin om și mai mult fiară.

Este o exagerare, dar n-am descris impresia mea, ci pe a lui Miron. Mie fata mi se părea timidă și dezorientată, dar e drept că în ochi avea o curiozitate avidă, care putea să devină primejdioasă.

La sfârșitul mesei, domnul Pretoreanu îl conduse pe Miron până în ușa camerei.

— Restul discutăm mâine! îi spuse în loc de noapte bună.

Nimeni nu s-ar gândi că ar fi trebuit să încuie ușa pe dinafară. Într-adevăr, n-o încuie, dar era o omisiune.

Sobieski, care servise la masă, cu mânuși albe pe mână, numai Dumnezeu știe ce feluri de mâncare, eliberă piciorul fetei, care era legată de scaun, o conduse la apartamentul ei, și încuie ușa, ca totdeauna. Mă întreb ce s-ar fi întâmplat, dacă

nu era legată? Ar fi sărit la Miron, pe deasupra mesei? Și mă mai întreb, dacă ușa de la camera lui Miron rămăsese descuiată din omisiunea domnului Pretoreanu, ce se întâmplase cu ușa de la mijloc, unde apăruse un ochi omenesc în gaura cheii? Era ea descuiată tot printr-o omisiune? Nu, ci cu intenție; fiindcă dincolo, în loc să fie un birou, sau un salonaș, cum își închipuise Miron, era apartamentul fetei, și domnul Pretoreanu dorea ca faptele să se împlinescă, să poată face contractul de căsătorie.

Mi-am amintit nopțile mele în casa Zorinei! Dar dacă nu mi-aș retrage cuvântul, comparația ar fi o nelegiuire!

* * *

Zorina, astăzi uitată și poate sfârșită de multă vreme! Cu ce emoție o așteptam să vină noaptea, străbătând coridorul lung cu lumânarea în mână! Tremuram de nerăbdare să-mi descheie cămașa cu dinții, să-i simt pe piept respirația fierbinte!

Ea nu-i singura amintire datorită căreia mi se pare că a povesti cele ce urmează este o impietate. Dar n-am ce face, îmi calc pe suflet.

Miron nu se dezmeticise când se întinse în pat, cu speranța că ar putea să doarmă. Judecata lui era paralizată, îi lipsea orice mijloc să găsească un mod de a reveni la viață, plutea într-un vid fără gravitație și fără puncte cardinale, ca să-și poată defini poziția lui în spațiu. Stătea cu mâinile sub cap, pe un suport care era perna, nimerită întâmplător, fiindcă n-o căutase, nu-i mai știa numele, nici funcția. Simțea o anomalie, mai trebuia să facă un gest înainte de a închide ochii, o veche obișnuință, dar nu putea să și-l amintească; era simplu, ar fi trebuit să întindă mâna și să stingă lampa de pe noptieră. Lumina îl incomoda, deși nu putea să simtă dacă ea era o stare exterioară sau îi aparținea fizic. Cât despre scurgerea timpului, pierduse orice noțiune, un minut, un ceas, o zi sau toată viața pentru el ar fi fost totuna, în clipa când lumina se stinse de la sine. Nu văzuse deschizându-se ușa, nu simțise pași în odaie, nici mișcarea somierei când cineva se așezase alături.

Întunericul survenit brusc și fără explicație avu asupra lui un efect neașteptat, abia acum își găsi cunoștința de sine, înțelese cine era el, unde se afla și ce-l adusese acolo, și în același timp văzu limpede și în afară, o ființă care se apleca spre el, cu fața conturată de farduri fosforescente, cu două becușoare aprinse în globul ochilor, ale căror raze înguste străpungeau întunericul, ca instrumentele optice folosite în chirurgie spre a explora căi și canale ascunse privirii.

Acele mici proiectoare se mișcă pe fața lui Miron, descoperind-o centimetru cu centimetru. O mână caldă și alta rece veneau după ele, completând tactil imaginea vizuală. Totdeodată se auzea o respirație tot mai pripită și mai

aproape, până ce Miron îi simți căldura cuprinzându-i obrazul, căruia mâinile îi urmau conturul. Percepea aceste senzații cu o luciditate pe jumătate confuză, dar pe cale de întregire, și pe măsură ce începea să înțeleagă ce i se întâmplă, se crispa tot mai tare, cu impresia că se apropia de paralizie.

Când mâinile coborâră pe sub bărbie, pe grumaz și apoi se depărtară una de alta, ca să ajungă la umeri, mai apucă să-și dea seama că își schimbau alternativ temperatura, cea rece devenea caldă pentru o clipă, apoi amândouă se întorceau la starea dinainte, și schimbarea continua în același ritm, fără să se oprească, la fel cum nu se oprea respirația. În acest punct Miron își pierdu cunoștința, pe deplin de astă dată. Urmarea trebuie să mi-o închipui singur, dar nu-i greu, fiindcă nu putea să fie decât una, cea firească.

Trecuse miezul nopții când din camera lui Miron se auzi un strigăt de oroare și groază, glasul alterat pe care nu-l puteau înțelege decât cei ai casei. Domnul Pretoreanu, al cărui dormitor era în altă aripă a etajului, auzi târziu, după ce se trântise o ușă, făcând să bubuie tot palatul. Strigătul venea de pe scară, cobora spre parter, se îndepărta dar parcă era tot mai puternic.

— Nu-l vreau, nu-l vreau! Mi-e scârbă, v-ați bătut joc de mine!

Între aceste vorbe se amestecau horcăieli, urmate de injurii greu de-a fi descifrate și imposibil de pus pe hârtie.

Când domnul Pretoreanu se apropia în fugă, cu halatul pe umeri, auzi scrâșnetul zăvoarelor de bronz ale ușii de jos, care se deschidea asupra peronului de la intrarea principală a palatului. Ajuns pe palier mai apucă să vadă o umbră albă, năpustindu-se afară. N-ar fi crezut că era fiică-sa, dacă mai înainte nu i-ar fi recunoscut glasul.

Se duse la ușa ei și o găsi încuiată. Atunci își aminti că ușa de la camera lui Miron nu o încuiase, deschise și aprinse lumina.

Nu-i recunoscuse decât chipul de înger, cu părul blond făcut inele pe frunte. Pleoapele lăsate îi acopereau ochii albaștri, farmecul lui care cucerea pe oricine. În obraz nu mai avea pic de sânge. Dar era el, cum îl știa de când venise să-i ceară o slujbă; și deodată își dădu seama, că după mai bine de un deceniu, chipul lui evoluat numai în aparență, își păstra vechea expresie cuminte, de la cea dintâi întâlnire. Leșinul îi dădea pe deasupra un aer eterat, de adolescent în stare de transă. Pijamaua ruptă cu furie, zdrențuită, îl dezgolea destul ca să i se vadă o infirmitate totală de înger oprit să păcătuiască, dar desigur nu datorată nașterii lui dumnezeiești, cum credea satul.

* * *

Erau încă mulți oameni pe Calea Victoriei la ora aceea din noapte și toți o văzură pe fată fugind la vale, spre podul Senatului, numai în cămașă de noapte, cu o eșarfă în jurul gâtului; luată de vânt, eșarfa zbura în urmă, ca o trenă, iar cămașa

se ridica până deasupra genunchilor și mai departe. Nimeni nu se gândea s-o oprească, trecea prea repede și poate unora le era frică, puteau să ajungă la poliție, fără nici o vină și fără să poată da explicații; așa se întâmplă, martorii dispar și eroul rămâne singur.

Fata fugi prin fața palatului regal, trecu peste bulevardul Elisabeta și când ajunsese la podul Senatului, unde de Bobotează regele arunca în Dâmbovița crucea de gheață, un om o prinse de braț, cu o mână puternică. Putea să fie și o mână mai slabă, ea era gata să se supună, să urmeze pe oricine. Omul, de vârstă mijlocie, slab, negricios, nebărbierit dar îmbrăcat cu eleganță, cu borsalina trasă pe ochi, cu haine negre, o duse la prima casă de pe chei, unde, în ușă, erau câteva fete, în cămășuță.

Acolo locuise Osman birjarul într-o vreme când nu-i mergea bine, acolo îl găzduise un timp pe Odor, culcându-l pe coridor, în drumul bărbaților care se duceau la privată. Dar pe vremea aceea fata domnului Pretoreanu era o domnișoară frumușică, subțire, elegantă, cu rochia lungă strânsă pe gambe, că trebuia să coboare scările sărind de-a latul, grațioasă, ca o vrăbiuță; așa o văzuse Odor, care aștepta sub scară și îi simțise parfumul. Acum, aceleași scări de stejar sculptat, fata fermecătoare de altădată le coborâse în goană, urlând: „Nu-l vreau, nu-l vreau!”

Nu i-am spus numele nici odată; o chema Gabriela. În casa de pe chei, unde rămase până la sfârșitul războiului, îi spuneau Ela. N-o întrebară de unde venea, nu avea nici un fel de acte, omul în haine negre o înscrisese la poliție pe un nume oarecare. Nu vorbea cu nimeni, altminteri însă era prietenoasă, zâmbea tot timpul, fetele țineau la ea, mai ales că nu făcea mofuri, dacă una nu avea chef de un bărbat, îi ținea locul. Mergea cu oricine, se ferea numai de cei foarte tineri, elevi de școală cu pieptul îngust, cu fața plină de coșuri. Uneori însă izgonea și pe alții dacă, după ce intra cu ei în odaie, ceva nu-i convenea; îi arunca pe ușă afară strigând în urma lor cu glasul pe care îl înțelegeau numai fetele: „Pe ăsta nu-l vreau! Care vreți, luați-l!” N-o certa nimeni pentru asemenea scene, nici măcar protectorul ei în haine negre; încercase o dată și urmarea fusese o criză de isterie; urlând, sfâșiindu-și cămășuța, zgâriindu-și pielea încă ademenitoare, Ela se repezise în stradă, o luase pe pod, îmbrâncind oamenii și se aruncase în Dâmbovița, exact în locul unde arunca regele crucea, de Bobotează. Fiindcă apa era mică, se alesese cu o fractură a brațului.

Au trecut de atunci peste patruzeci și cinci de ani, nu am aflat ce a făcut de la război încoace, dar știu că supraviețuiește, am întâlnit-o pe stradă, ținând discursuri; deși aproape octogenară, am recunoscut-o datorită glasului și eșarfei din jurul gâtului. Cine se milostivește s-o întrebe ce vrea, fiindcă nu se înțelege ce spune, greu mai scapă, îl apucă de mânecă, sau de un nasture și îi povestește, cum

poate, viața ei nenorocoasă. O întâlnesc prin cartierul meu, dar s-ar putea să bântuie și prin alte locuri. Nu știu unde stă, din ce trăiește. E îmbrăcată anapoda, în culori țipătoare, ca faimoasa madam Cuțit, de pe vremuri, nu pare însă în mizerie. Am învățat să trec pe lângă ea, prefăcându-mă că n-o văd, o privesc numai cu coada ochiului; cum aș putea s-o ignor, știind cine este?

Într-o noapte, vara trecută, anul 1985 al erei noastre, i-am auzit glasul sub fereastră. Deși mă culcasem, m-am dus să văd ce se întâmplă, știam că n-am să pot adormi cât timp nu-și termina discursul. Era un discurs, într-adevăr, și avea chiar asistență, cheflii care ieșeau din Cișmigiu și se opreau curioși s-o asculte, deși din o sută de cuvinte, greu ar fi deslușit zece. Se urcase pe bara de protecție a unei mașini parcate pe trotuar și vorbea, gesticulând, ca de la tribună. Din când în când încerca să pună piciorul mai sus, pe capota motorului, fără să izbutesc.

Între timp am descoperit și alți auditori, pe la ferestrele blocului din față, unde stăteau cu lumina stinsă. Ascultând cu răbdare, am izbutit să descifrez mai tot discursul, scurt de altfel, dar repetat fără întrerupere. Nu vorbea în vânt, era evident că se adresa ascultătorilor, pe care îi socotea vechi cunoștințe: „Pe tatăl meu îl știți, domnul Marin Pretoreanu; cine nu-l știe? Prieten cu maiestatea sa regele Carol al doilea. Dar tatăl meu m-a făcut cu o vacă, asta n-ați aflat, vacă adevărată, nu d-alea, cum se spune; dormea cu el în pat și stătea cu noi la masă, mânca tărâțe, apoi lingea dintr-un bulgăr de sare grunjoasă. Regele venea la noi în casă, era berbant, mă ciupea de gușă, dar eu îi spuneam: domnule, vezi-ți de alta. Pe tatăl meu îl știți, cine nu-l știe? ...”

Își repeta a nu știu câta oară povestea, când cineva, de la o fereastră, aruncă spre ea o pătlăgea vânăță, care căzu lângă roata mașinii; e limpede că urmărise s-o alunge, nu s-o lovească. „Va să zică, aici am ajuns, să mă omorâți cu bombe! ripostă vorbitoarea. Nu-i nimic, până face explozie, să vă spun mai departe... Regele venea la noi în casă...”

* * *

După fuga fetei, domnul Pretoreanu rămase impasibil, nu făcu nici o investigație s-o găsească, nu se interesă nici la poliție, nici la morgă. Nici pentru Miron, care zăcu fără cunoștință până seara, nu socoti să facă un gest, să cheme un medic, dacă nu din omenie, măcar să nu-i moară în casă. Dar poate atitudinea lui nu dovedea nepăsare, ci sânge rece; îi asculta inima, bătea bine, respirația era liniștită, închise ușa și îl lăsă în pace.

Miron se trezi pe întuneric, în mod ciudat pe deplin lucid, își dădu seama dintr-o dată unde se afla, își aminti tot ce i se întâmplase. Nu se simțea zdruncinat, trecuse printr-o primejdie căreia n-ar fi trebuit să-i dea importanță, fiindcă era imun, nimic nu putea să-l atingă, poziția lui de apărare fiind definitivă și inexpugnabilă. Căutând butonul lămpii de pe noptieră dădu de un obiect metalic,

pe care, fără să-l recunoască, simți instinctiv că trebuia să-l ocolească. Se dădu jos din pat, aprinse candelabru. Obiectul era un revolver mic, cu tocul de fildeș. Nu ținuse niciodată o armă în mână, pe când încă era cetățean român, domnul Pretoreanu îl scutise de armată. Luă revolverul, îl examinează, un obiect delicat, era ușor să-și închipuie cum se manevrează. Merse în fața oglinzii, îl duse la tâmplă, își zâmbi, făcea două gropițe în obraji, un dar al naturii de care se bucură puțini oameni; cu ochii lui albaștri, cu zâmbetul și cu gropițele din obraji, putea cuceri lumea; restul i se părea fără importanță. Ar fi apăsât pe trăgaci, din simplă curiozitate, nu-i era frică de glonț, ci de zgomot, să nu alarmeze casa unde probabil dormea toată lumea; nu se simțea nici un fel de mișcare.

Revolverul, așa cum continua să-l țină la tâmplă, îi dădea certitudinea puterii depline pe care o avea asupra vieții sale. Sau a vieții altora; dacă domnul Pretoreanu intra pe ușă, ar fi putut să-l culce la pământ cu o mișcare a degetului. Dar apariția de peste noapte de ce venise înarmată? Nu merita să se gândească; revolverul era întâi o dovadă că nu visase, apoi dovada că putea în orice clipă să curme o viață, pe a lui sau pe a altuia. Îl puse în valiză cu obiectele de toaletă. Apoi se duse la baie, unde aprinse toate luminile; faianța albă strălucea mai puternic ca soarele. Abia când vru să-și scoată pijamaua observă că era sfâșiată; dintr-o mișcare zdrențele căzură jos și se văzu gol din față, din profil și din spate, în oglinzile aflate pe toți patru pereții. Se cunoștea, dar până acum nu-și cercetase cu atenție alcătuirea fizică; nu avea sentimentul frustrării, prin naștere, la el dorința lua alte forme, și nimeni nu poate să știe dacă satisfacția lui nu era mai mare. Lăsând la o parte celelalte victorii, afaceri reușite de pildă, și nu în folosul personal ci al domnului Pretoreanu, care îi dădeau sentimentul victoriei, poate mai puternic decât îl avusese Cezar sau Napoleon, un singur pot la pocher, câștigat printr-o manevră magistrală, mai presus decât cea de la Austerlitz, îi răspândea în trup o voluptate atât de intensă, încât depășea, suprapunându-le și transformându-le în una singură, toate celelalte voluptăți pierdute.

Dormi împăcat până la ora opt dimineața. La ora nouă ciocănea la ușa biroului. Domnul Pretoreanu, în haina roșie de casă, împodobită cu diamante îl primi ca și când nu s-ar fi întâmplat nimic peste noapte, ca și când conversația dinainte ar fi fost neavenită. Se simțea ușurat că scăpase de fiică-sa; providența reparase fără să spere ceea ce el ratase cu douăzeci de ani înainte.

— Dacă puteți să-mi acordați o oră, încep Miron, faceți-mi favoarea să jucăm împreună o partidă de pocher!

Se așezară la o măsuță în fața biroului; cărțile alunecau, domnul Pretoreanu puse pe tăblia mesei o cuvertură de postav verde.

— Pe cât jucăm? întrebă Miron.

— O sută de lei miza.

Nu era puțin, cu o sută de lei puteai să ajungi la un milion. Miron admise suta, dar în lire sterline, era enorm, pe vremea aceea lira mai valora o mie de lei, deși se prevedea o scădere.

Nu am pasiune pentru pocher, n-aș putea să descriu o partidă decât cu stângăcie, deși am văzut cum se joacă, oameni stăpâniți de patimă, stând la masă patruzeci de ore fără să se ridice, crispați, cu ochii roșii, cu obrazul țepos, hrănindu-se doar cu tutun și cafele; asemenea scene nu se uită. E o imprudență să le adresezi cuvântul, ar fi în stare să dea cu cuțitul, noroc că n-aud nimic din afară. I-am văzut jucând și în timpul bombardamentelor, când masa se clătina la explozia bombelor căzute în apropiere. Cineva mi-a povestit, și chiar dacă ar fi exagerat sunt gata să-i dau crezare, că la ultimul cutremur patru doamne aflate în fața mesei de pocher, la ultimul etaj al unui imobil înalt din mijlocul orașului, s-au pomenit cu tot cu masă și cu scaune la parter, deasupra molozului, și au continuat jocul. Dar tot nu mă încumet să descriu partida domnului Pretoreanu cu Miron. Într-o oră, acesta din urmă câștigă cinci sute de mii de lire; cifra mi se pare mai mult decât fabuloasă, mintea mea n-o cuprinde, și cred că nu-i om să spună altfel. Socotesc însă că în lumina faptelor de peste noapte, orice devine admisibil, chiar și absurdul și imposibilul.

— Mai facem o partidă? întrebă domnul Pretoreanu.

Era cât pe ce să spun că își mușcase nervos buza de sus, de astă dată despuiată de orice mustață; dar nu, era imposibil. Miron se uită la ceas.

— Una singură, încuviință, din politețe.

Deși trecuse timpul hotărât la începutul jocului, nu putea să refuze revanșa. Era rândul lui să dea cărțile. Le dădu. Domnul Pretoreanu ceru două cărți; judecând simplu însemna că avea trei de același fel, un brelan, așa se cheamă, figură modestă, greu să mai vină o carte asemeni, ca să facă un careu, redutabil.

Miron puse jos un valet, ca să-și ascundă jocul, fiindcă avea în mână patru ași, ticluiți cu dibăcie; luă o carte în locul celei depuse, numai ca să-și deruteze partenerul, altfel nu-i făcea nici rău, nici bine, partida era câștigată. Puse miza pe masă, o sută de lire, înainte de a da cărțile cerute. Domnul Pretoreanu medita îndelung, numai din instinct, căci nu prea se pricepea la pocher; cunoștea regulile și valoarea cărților, altminteri nu jucase nici odată. După un timp, puse și el miza și ceru o sută pe deasupra.

— O sută, plus cinci! fu răspunsul lui Miron.

— Cinci, plus o mie!

Se priviră unul pe altul de parcă se vedeau pentru prima oară și încercau să se cunoască. Miron își inspecta încă o dată cărțile, cu toate că știa prea bine ce avea în mână. Pe urmă spuse:

— O mie a dumneavoastră, plus cinci mii ale mele!

Mie, unul, o asemenea întâlnire nu-mi dă nici o emoție, dar parcă îmi văd pe jucătorii adevărați cum încep să găfâie și cum le sticlesc ochii.

Era rândul domnului Pretoreanu să-și examineze cărțile și să mediteze, cu îndoială. Așa se pregătesc capcanele, dar Miron n-avea de ce să se sperie, era sigur pe sine. Deodată auzi, și îi zvâcni inima de satisfacție:

— Plus cincizeci de mii!

Era glasul domnului Pretoreanu, părea însă al unul străin. Miron ezită la rândul-i, își pregătea și el capcana, nu voia să-și sperie partenerul. În sfârșit hotărî, cu fălcile încleștate, ca să-și ascundă zâmbetul:

— Plus o sută de mii!

Nu mai era nevoie de zâmbete, capcana stătea deschisă, urma încordarea, în așteptarea clipei celei mai potrivite când se trânteste capacul. Într-adevăr, de-atunci înainte jocul merse repede, nu se mai pândeau unul pe altul, era o întrecere nesăbuită, cifrele se rostogoleau schizofrenic, scăpate parcă de sub controlul rațiunii.

— Plus două sute de mii!

— Plătit, plus încă una!

Se înțelege că la asemenea sume nu se pun banii pe masă, n-ar avea loc, contează cuvântul.

— Ești solvabil? întrebă domnul Pretoreanu.

Era atât de senin încât lui Miron i se făcu frică, deși nu se îndoia de cartea pe care o avea în mână. Una singură ar fi putut să fie mai mare, dar aceea devenise imposibilă, din clipa când el însuși aruncase un valet pe masă. Printr-o regulă pe care nu m-am străduit să o înțeleg cum funcționează, deși îi știu scopul, printr-o derogare subtilă de la ierarhia cărților, patru valeți înving patru ași, în pofida faptului că așii sunt mai puternici. Dacă Miron era sigur pe așii săi din mână, tot atât de sigur era că domnul Pretoreanu, dacă ar fi avut trei valeți din capul locului, al patrulea nu putea să-i vină, fiindcă îl avusese el însuși și îl depusese pe masă. Totuși, frica persista în el, illogică, de aceea, când potul ajunse la cinci sute de mii de lire sterline, plăți sec, așa se spune, după care partenerul nu mai poate să continue.

— Care de ași! enunță, cu o timiditate subită.

— Patru valeți! răspunse domnul Pretoreanu.

Miron trebuia să creadă, dar nu putea înțelege. Nu știa că, înainte de a începe jocul, domnul Pretoreanu își pusese coada de diavol. Nu-i corect spus, o avea încă de seara trecută. Iar valetul lui Miron de pe masă devenise o damă de treflă.

Mă așteptam la un deznodământ dramatic; după informațiile mele, Miron avea economisiți la data aceea, cu un an înainte de a începe al doilea război mondial, cinci sute de mii de dolari, nimica toată la un Rockefeller, dar altminteri o bogăție de care nu se bucurau foarte mulți oameni în America, unde urmările marii crize din 1929 dăinuiau încă, după un deceniu. Oricine în locul meu ar fi simțit amețelă văzându-l cum scotea din buzunar carnetul de cecuri și se apuca să scrie cifra uluitoare, cinci sute de mii de lire sterline. Până în clipa aceea îmi închipuisem că jocul fusese o glumă subînțeleasă de amândoi partenerii, deși mi se părea hazardată. Dar își găsea explicația în încordarea prin care trecuseră amândoi, și care ar fi putut să aibă urmările cele mai imprevizibile, în ceea ce-l privește pe Miron, mergând până la pierderea minților. Pe domnul Pretoreanu îl cunoșteam de mult, știam sigur că nu putea să-l pândească o asemenea primejdie, el n-avea nici un fel de limite în faptele sale, și dacă unele din ele nu mi se puteau explica pe nici o altă cale, îmi rămânea să le atribui însușirilor lui diabolice, dovedite nu o singură dată. Dar Miron, pe ce se bizuia, iscăbind un cec de o asemenea valoare? Să fi fost martor la scenă înțelegeam dintr-o dată; în timp ce îl urmărea pe domnul Pretoreanu, care examina cecul, prin ochii lui albaștri trecu o clipă culoarea morții, destul să deduc că suma nebunească n-avea altă acoperire decât revolverul ascuns în trusa cu articole de toaletă.

Un an mai târziu, când Molotov și Ribbentrop semnau la Berlin actul de neagresiune germano-sovietic, o revistă franțuzească publica pe prima pagină un fotomontaj care îi înfățișa pe amândoi, față în față la o masă de pocher; dedesubt am uitat ce scria. Nu se poate face nici o asemănare între o întâmplare și alta decât valoarea mizei, bineînțeles ținând seama de proporții; imaginea aceea însă mi-a amintit scena dintre domnul Pretoreanu și Miron; încordarea acestuia din urmă prefăcea chipul lui de înger, pentru o singură clipă, într-o mască a disperării; în schimb, cei doi miniștri de externe din ilustrație își zâmbeau unul altuia, cu încredere.

Domnul Pretoreanu puse mâna pe telefon; Miron nu se îndoia că voia să ceară legătura cu banca de la Londra, emițătoarea carnetului de cecuri; contul lui acolo se reducea la trei sute de lire. Se calmă pe loc, ochii lui deveniră din nou albaștri, mai seducători ca nici odată. O umbră trecu printre ei, o fracțiune de secundă, când auzi că domnul Pretoreanu îi cerea lui Sobieski să aducă șampanie. Apoi un fulger, la fel de scurt, când îl văzu cum rupea cecul în bucățele.

Își schimbară locul, în colțul biroului, unde era un fotoliu care ar părea ciudat unui om de astăzi, fiindcă a avut prea puțină răspândire, iar acum este dispărut de multe decenii. În afară de unul, pe care l-am văzut mai de mult într-o

casă demodată, n-am descoperit un al doilea nici măcar prin muzee; în absolută nepotrivire cu vremea noastră, cred că nu a fost potrivit în nici o vreme; a fost, adică, o idee neinspirată. Se chema „tete-a-tete” și era destinat pentru convorbiri tandre, dar împiedica, prin construcție, altă atingere între parteneri, decât cel mult a mâinilor. În alcătuirea lui intrau de fapt două fotolii, dispuse în formă de S, cu un spătar continuu care unea pe unul de altul, făcând din ele o singură mobilă. Cei doi ocupanți stăteau astfel față în față, puțin decalați lateral, dar nu atât ca să se rupă intimitatea; intimitatea o rupea spătarul, care îi despărțea, zăgăzuind orice tentativă de a se apropia unul de altul. Născocit de o minte puritană sau neghioabă, nu mă miră că a dispărut repede, de vreme ce împiedica mersul firesc al faptelor; un asemenea „tete-a-tete” puritan se poate realiza mai ușor telefonic.

Văzându-i pe domnul Pretoreanu și pe Miron așezați astfel față în față, mi-a venit gândul că fotoliul acela destinat îndrăgostiților ar fi fost mult mai potrivit pentru un inchișitor și un eretic adus la anchetă. Mă și așteptam să înceapă un interogatoriu și, cu tot cecul rupt mă temeam că Miron ar putea s-o pătească. O cupă de șampanie nu stabilește totdeauna relații cordiale între oameni; într-una din ele uneori se toarnă câteva picături de otravă. Dar Miron n-avea încotro, bău cu groază în suflet; s-ar fi împăcat mai bine cu revolverul. Domnul Pretoreanu puse cupa pe tavă, fără să se atingă de băutură, și începu vorba de-a dreptul:

— Cum te împaci cu Harcan?

— Bine, răspunse Miron, după o ezitare.

Harcan era șeful lui, directorul agenției de la New York, român născut în America, din transilvăneni imigrați la începutul secolului.

— Îi iei locul, cum te întorci la New York.

După o pauză, domnul Pretoreanu continuă:

— Nu era nevoie să-l sapi; n-am luat în considerație denunțurile tale anonime, am mijloacele mele de informare. Dar oricum, îți mulțumesc, îți recunosc o intenție bună, păcat că n-ai avut curajul să vorbești pe față.

— Eu nu am puterea dumneavoastră, răspunse Miron.

— Da, poate să fie o scuză. Și acum, haide să mai facem o partidă de pocher. Nu pe bani, pe boabe de fasole!

* * *

Era rândul Ștefaniei, să povestesc întoarcerea ei acasă și faptele următoare. Amân numai ca să nu mă îndepărtez de un eveniment petrecut exact în aceeași vreme și a cărui importanță nu e mai mică decât pentru cei care au în casă pictură cumpărată în ganguri, țigănci cu sâni goi și cu toarte de aur în ureche. Nu urmăresc să fac o șaradă, oricine ar înțelege de la început că îl chema Brâncuși, și avea să-și câștige unul din prima sută de locuri ale Panteonului pe care mileniul al

treilea îl va moșteni de la mileniul nostru; admit că am luat o cifră arbitrară, deci oricine poate s-o modifice, în plus sau în minus. Numai să aibă grijă să nu pună la socoteală gloriile efemere, care, deși au strălucit ca soarele și farurile, au lăsat în urma lor fum și miros de pucioasă.

La întoarcerea Ștefaniei, care avea să fie și ea o glorie, Brâncuși, consacrat în Franța și în America, lucra de aproape doi ani la un triptic grandios, care pornea de pe malul Jiului, în târgul cu aceiași nume cu râul. Acel loc putea fi socotit capitala ținutului său de naștere, dar cred că fusese ales în primul rând din alte motive; omul care se învrednicise să comande o asemenea lucrare, atunci prim ministru, avea acolo fieful lui politic; el se numea Gheorghe Tătărescu, între intimi Guță, și poate datorită conjuđețeanului său, sculptorul, numele îi va dăinui mai mult decât îl îndrituiaua meritele politice.

Eram adolescent când auzeam prima oară de Brâncuși, aflat atunci într-o încurcătură caraghioasă; ajuns la New York cu sculpturile lui ciudate, greu de a fi înțelese, vameșii, neștiind cum să le încadreze, le-au taxat la greutate, ca piatră brută. Orice piatră ascunde în ea forme, dar cineva trebuie să le descopere.

Fapta de ta Târgu Jiu rămâne oricum lăudabilă, și cu toate rezervele pe care mi le trezește, mă bucur ori de câte ori trec pe acolo sau îmi aduc aminte de Masa Tăcerii. Nu mă las amăgit de o înșiruire de pietre rotunjite, nici de un nume care ar putea să fie doar îmbinarea a două cuvinte. Dar îmi declar adeziunea, cu regretul că mă aflu sub influența altcuiva; m-aș fi simțit cu totul altfel, dacă participam eu însumi la constatare. Un poet din altă generație decât a mea, mort astăzi, dar continuând să trăiască prin câteva poezii nepieritoare, poate fiindcă a scris puține, mi-a povestit cum l-a vizitat pe Brâncuși la Paris și au mâncat împreună, nu pate de foie gras, nici rață pe portocale, ci roșii cu pâine, pe o masă de lemn din mijlocul atelierului; au mâncat cu religiozitate acel minunat fruct al pământului, fără să schimbe vorbe de clacă. Dar tăcerea lor era mult mai profundă decât o muțenie trecătoare; nu o muțenie stearpă, ci una grea de gânduri, ca piatra în care se ascund forme nebănuite.

Brâncuși e mort, în schimb acel prieten evocat mai înainte, care îi va supraviețui o vreme, va apare în carte, va fi marea dragoste și marea tragedie a Ștefaniei.

Am stat și eu, adesea, pe unul din scaunele rotunde de piatră, ascultând Jiul în spate, și în freamătul râului mi-am simțit tăcerea mea omenească. O singură dată am adus o ofrandă locului, s-o fi repetat mi-ar fi fost rușine de toate umbrele așezate pe scaunele celelalte, prietenii mei morți, în frunte cu poetul; sub ochii lor am pus, în mijlocul mesei de piatră, în locul de unde pornesc razele spre noi, cei de pe margine, o roșie mare, rotundă, cea mai înmiresmată din câte erau în piață.

Dacă despre celelalte două lucrări nu vorbesc, am motive să le păstrez pentru mine. Atât voi mai spune, că pe o mare întindere în jur, până dincolo de Râmnicu-Vâlcea, fiecare stâlp de prispă din sate cioplit în lemn este o coloană infinită. Coloana de cupru de la Târgu Jiu mă impresionează, dar nu-mi place. Ea s-a inaugurat la 27 octombrie 1928, cam cu zece ani înainte de întoarcerea Ștefaniei de la New York.

În anul următor, radio Breslau, deplângând moartea Arhanghelului, survenită în februarie, spunea, cu lacrimi: „Axei Roma-Berlin, el i-a fost al treilea frate...”

Curând al treilea frate a devenit Japonia, și axa a căpătat forma unui triunghi ascuțit, cu baza de peste șapte sute de kilometri, și înălțimea de douăzeci de ori mai mare, distanța bicontinentală dintre Berlin sau Roma, și Tokio.

* * *

Ceea ce se va întâmpla de aici înainte cu Ștefania, ascensiunea ei triumfală până la înălțimea pe care oricine ar putea-o socoti o apoteoză, mă va preocupa mai puțin, faptele au avut un curs logic, fără altă surpriză decât aceea că au mers mult mai departe decât îmi închipuisem când am început să-i scriu povestea. Eu, unul, sunt preocupat îndeosebi de prima parte a vieții ei, așa cum am descris-o, când nu era decât o fată de grădinar de pe malul Colentinei, care umbla în picioarele goale și nu se încălța decât atunci când se ducea la piață să vândă legumele. Pe urma, după întoarcerea din America, am sentimentul că mi-a scăpat din mână, și-a făcut viața singură, și mie nu-mi mai rămâne nici un merit în evoluția ei următoare. Nu înseamnă că pentru acest motiv admirația pentru ea are să scadă, ci doar va deveni mai puțin necesară, iar uneori poate chiar inutilă. Prin aceste cuvinte nu vreau să se înțeleagă că am dezaprobat stilului ei de viață; dar, ce-i drept, nu i-am dat girul; eu aș fi vrut-o altfel. Dacă fac o asemenea declarație, înseamnă că am descoperit abia acum o lipsă în descrierea Ștefaniei. Iar altă lipsă, pe care o simt cu mai multă intensitate, e că nu mi-am închipuit-o niciodată mâncând roșii cu pâine pe prispă, în deplina tăcere a unei asemenea clipe, pe cât de simplă pe atât de esențială.

Mai târziu, când la masa ei se aducea, în porțelan de Sevres, rafinata rață pe portocale, și se bea șampanie în cupe de baccara, în exclamațiile admirative ale convivilor, Ștefania îmi devenise străină. Purta pe cap un fișiu caracteristic, de borangic alb bătut pe fire de aur. Cum aș mai fi putut recunoaște în ea pe fata în părul căreia, când ieșea din apă, lucea lintița de pe Colentina?

În ziua când se întorcea din America și cobora din tren în gara de nord, trecând nepăsătoare prin fața lui Bob Ianculescu, mesagerul regelui, Ștefania se duse acasă, nu cu taximetrul, ci cu o birjă. Cum trecu de obor, unde de atâtea ori venea să vândă legumele, îi reveni în minte trecutul ei, așa cum îl știam bine, și

gândul îi fugi la Micu, lăutărașul, pe care credea că-l uitase. Dar nu, era viu în toată ființa ei, parcă nu trecuseră doi ani de când nu-l mai văzuse, el trebuia să fie și acum la colțul străzii, stând trist cu vioara în mână, cum îl lăsase.

Se însera și începuse să burnițeze; la colțul străzii nu era decât un câine. Restul drumului nu întâlnește decât umbre.

— Așteaptă să fac lumină în casă, îi spuse birjarului, când trăsura opri la poartă.

În curte era noroi, ușa încuiată cu lacăt; la plecare nu luase cheia. Își scoase un pantof, sparse geamul de la tindă, cu tocul, dădu ivărele la o parte, deschise fereastra și se strecură înăuntru; își scoase și al doilea pantof, simți sub tălpi preșul, îl recunoscu, îi veni în minte culorile lui pestrițe. Nu știa unde este lampa, nici chibriturile; intră în odaie, bătând, se așeză pe marginea patului. Atunci, pe loc, înțelese că se întorsese degeaba, era ruptă de trecutul ei, încă din ziua plecării. Sunt locuri unde, dacă ai plecat, nu mai poți să te întorci niciodată.

De afară se auzi glasul birjarului:

— Domnișoară, mă mai ții mult?

— Așteaptă-mă! îi răspunse, ieșind pe prispă.

Avea ceva aspru în glas. În toată ființa, se războia cu o parte din ea însăși, și nu știa cu care din părți ține. Ploua mai tare, peste grădina plutea beznă, dar porni în jos, printre brazde, înfundându-și picioarele în clisă. Cât putea să vadă, grădina era îngrijită, săpată de toamnă, aracii scoși adăpostiți sub șopron, probabil, între căruță și perete. Ar fi vrut să vadă calul, singura ei ființă vie, dar știa ca Moș Chirnoagă-Turcalete îl dusesse acasă la el; i-l lăsase în grijă sau i-l dăruise? Poate că da, nu mai ținea minte, legătura cu trecutul era ruptă. Nu se opri însă, coborî mai departe, auzea picăturile de ploaie lovind în frunzele nufierilor, vestejite; curând aveau să cadă la fund, să putrezească. Se așeză pe podețul ud, își băgă picioarele în apa rece; era ultimul gest de adio.

— Ne întorcem! îi spuse birjarului.

— Unde?

— În centru.

Mai mult nu știa deocamdată, abia în trăsura observa că era în picioarele goale, înnorioate, pantofii și-i lăsase în casă, fereastra cu geamul spart rămăsese deschisă, putea să intre vântul, să intre oricine. Și viața ei era ca o fereastră deschisă, și n-avea cine să intre, iar de-ar fi încercat i-ar fi pus mâna în piept, nu vroia pe nimeni. La colțul străzii nu mai era nici câinele; dacă ar fi mers înainte ar fi ajuns la Micu acasă. Pentru el venise? ... Nu înțelegea, sau nu mai ținea minte. Trăsura coti la stânga.

— În centru, unde? întrebă birjarul.

— La Athenee Palace!

Nici nu știa unde este, doar auzise. În lumina unui felinar electric, puternic, unde începe Calea Moșilor, birjarul întoarse capul.

— La Athenee Palace, în picioarele goale?

Ștefania băgă mâna la nimereală într-un geamantan de alături și scoase o pereche de cizme; nu se gândea să le poarte decât pe zăpadă. Le încălță peste clisa de pe picioare.

Că era udă și răvășită nu se ținea seama; pașaportul, cu viza americană, cu vizele de tranzit, europene, nu valorau la hotel mai puțin decât la graniță. Și-apoi ce portar, ce funcționar de la recepție nu salută cu respect pe o doamnă, chiar dacă ar fi contrabandistă sau spioană, când pe geamantanele ei este lipită, între altele, cea mai frapantă și mai cunoscută în lume, eticheta hotelului Plaza de la New York?

— Te rog plătește birjarul! dispuse Ștefania, adresându-se funcționarului de la recepție, după ce luase cheia camerei.

Sfârșind cu baia, îi telefonă lui Leonard.

— Unde ești? întrebă el. De ce nu vii să dormi aici?

Nu mai dormise cu el de șase luni încheiate. Deodată simți nevoia să doarmă cu cineva, dar cu altul. Îi vorbi, agresivă:

— Ia spune, ce-ați vrut voi cu mine? Vorbește cu el, și întreabă-l, acum eu ce fac?

Probabil nici nu reținuse numele domnului Pretoreanu. Și nici nu se gândise ce-o să se întâmple cu ea la întoarcere, după ce lipsise doi ani din țară.

* * *

De aici înainte faptele se precipitară, în două săptămâni numele Ștefaniei era cunoscut în toată țara, datorită primelor ei emisiuni la radio. Spun primele, fiindcă au fost multe, au fost nenumărate, ani de-a rândul, dar cred că să fi fost una singură, nimeni n-ar fi uitat-o.

Se datora această ascensiune fulgerătoare norocului sau unei protecții? Așa se întreba lumea. Pretutindenii în lume la fel se întâmplă, oamenii își închipuie că o femeie nu poate să-și facă un nume fără s-o împingă cineva din urmă. Fiindcă are arme invincibile, și-i atât de ușor să le folosească! Ajunge să-și arunce privirea. De ce m-ar mira asemenea judecată, când o mare vedetă, actriță de cinematograf, frumoasă și talentată, cuceritoare, de mult consacrată, spunea public, anii trecuți, am citit eu însumi într-o revistă, că pentru cariera ei nu s-a dat în lături, și nici nu s-ar da de aici înainte, să facă pe placul oricărui bărbat care ar putea s-o ajute, indiferent cine ar fi el, producătorul, regizorul, machiorul, electricianul, toți, până la lipitorul de afișe, căci și acesta poate s-o pună într-o lumină mai favorabilă.

Ștefania a avut într-adevăr un protector, știm în ce condiții, în imposibilitate biologică dar și sufletească de-a aștepta o răsplată. De la el înainte n-a mai avut nevoie de protecția nimănui, a protejat ea pe alții, uneori cu prea multă patimă, ceea ce nu socotesc a fi un păcat, și mai ales unul care dezonorează.

Trei zile după convorbirea cu Leonard, domnul Pretoreanu o pofti la o reuniune, în palatul de pe Calea Victoriei, prin Sobieski, care o cunoștea de când o văzuse înotând în apa Colentinei, printre rațe și nuferi. Cum ora hotărâtă era șapte seara și nu putea veni singură, Sobieski se prezentă la hotel, s-o conducă: pe Leonard Ștefania îl refuzase, îl iubise sau nu-l iubise, nu-l voia de tutore.

Miron plecase în ajun la New York.

Am povestit de reuniunile secrete ale domnului Pretoreanu, când oaspeții veneau mascați, aduși pe rând cu limuzina, de Garibaldi. Atunci pretutindeni draperiile erau trase cu grijă peste ferestre, în tot palatul nu se vedea o lumină; nici un trecător de pe Calea Victoriei n-ar fi bănuțit ce se petrecea înăuntru. Am povestit de asemenea că pe Jordie, bunăoară, nu-l primea decât la mare nevoie, și totdeauna la ora două din noapte.

De asta dată n-avea nimic de ascuns, în palat ardeau toate luminile, chiar în încăperile unde n-ar fi fost nevoie. Era o reuniune intimă, oaspeții, nu mai mulți decât zece, fuseseră preveniți să vină în haine de stradă, se înțelegea de la sine că mai închise la culoare. El își îngădui să rămână în faimoasa haină de casă, roșie cu nasturi de diamante, la drept vorbind mai elegantă decât oricare altă îmbrăcăminte, și bineînțeles cea mai scumpă.

Așa o întâmpină la scară pe Ștefania; o vedea a doua oară. Între cele două lampadare de la capătul scării, haina lui, cu diamantele scoțând fulgere arpegiate, Ștefaniei îi tăie respirația: era tot ce văzuse sau își închipuisese că ar putea să dea mai mult prestigiu unui om, atrăgându-i mai multă admirație din partea lumii; nu văzuse nici odată, o hlamidă regească, dar cu siguranță era mai prejos decât haina domnului Pretoreanu. În clipa aceea i se lămuri brusc țelul ei în viață, să trăiască la înălțimea unde totul se face din diamante.

În timp ce urca treptele de la intrare, fascinată de ceea ce i se părea a fi în fața ei, nu un om, ci o constelație, domnul Pretoreanu avu, la rândul lui, timp s-o privească. N-o recunoștea, își aducea aminte doar de o ființă necunoscută care stătuse în fața lui așezată la soare pe debarcader, să i se usuce bluzița, cu ierburi luate din apă; era în viața sa bogată în fapte ieșite din comun o întâmplare cu totul inedită, nimeni n-ar fi putut să și-o imagineze, și probabil nici nu putea să se repete undeva în lume, în condițiuni neschimbate. Acum, apariția Ștefaniei, deși ar fi fost imposibil să recunoască în ea pe fata primitivă din Colentina, îi făcea aceeași impresie surprinzătoare, de inedit și inimitabil.

Oamenii preocupați să se pună totdeauna în lumina cea mai favorabilă, știu probabil, iar dacă nu știu să învețe, că o impresie face privitorului cineva când coboară o scară, și alta când o urcă. Urcușul, cerând un efort mai mare, fizionomia se schimbă, se încordează sau devine chiar chinută, ceea ce nu poate fi ascuns sub un zâmbet de circumstanță; apoi mișcarea picioarelor este mai înghesuită, genunchii se îndepărtează unul de altul, umerii se încovoie, statura se micșorează, chiar dacă sunt numai câteva trepte; frumoși sunt numai atletii, când urcă în fugă scara înaltă, cu facla în mână, să aprindă flacăra olimpică.

Așezat într-un fotoliu, plasat convenabil în holul unui hotel, la o casă de mode, la o reuniune mondenă sau oriunde se adună lume preocupată să facă impresie, am observat, fără voia mea, în atât de multe rânduri că am ajuns să fac o regulă, cum urcă și cum coboară oamenii scările, mai ales femeile, fiindcă ele atrag atenția primele. Dacă un om vrea să facă o bună impresie, și dacă împrejurările îi îngăduie, îl sfătuiesc să apară coborând scara și nu urcând-o, în fața unei societăți care îl așteaptă. Lasă că așa va domina tot timpul adunarea, impresia prelungindu-se chiar după ultima treaptă, când în realitate se află la același nivel cu toată lumea. Apoi, un pas pus în jos alungește piciorul, subție mijlocul, lărgește umerii și luminează chipul, ca o victorie. În plus, și cred că nu e o impresie falsă, oamenii care coboară o scară par sau chiar devin mai deștepți decât ceilalți; din coborâre derivă astfel o ascensiune.

La intrarea domnului Pretoreanu erau numai patru trepte, de granit roșu; însă nu culoarea lor are importanță. Oricât de puține la număr, și oricât de comod concepute, unor oameni nu le era ușor să le urce; bunăoară Jordie, deși încă în puterea vârstei, când ajungea sus trebuia să-și tragă răsuflarea și să-și ducă mâna la inimă, iar vara să-și șteargă nădușeala de pe frunte. Pe când domnul Pretoreanu, care îl preceda după ce se ducea să-i descuie poarta, nici nu simțea treptele sub picioare, deși avea aproape de două ori anii vizitatorului; dar el nu intră la socoteală din moment ce își puna coada de diavol. Erau alții în schimb, patriarhul de pildă, de o corpolență mult prea laică, sau președinții societăților anonime, și senatorii morți pe jumătate, pe care îi ajutau să urce, ținându-i de coate, Garibaldi și Sobieski.

Ștefania urcă treptele de parcă ar fi ținut în mână o torță aprinsă, pașii ei păreau într-o ascensiune continuă, începută de mult și neterminată, ca pe o scară olimpică. Urca de când era mică și umbla desculță; nimic nu-i slufise mersul. Pantofii și veșmintele erau accesorii neasimilate, starea ei naturală rămânea nuditatea.

— Nu știu ce-ai învățat la Paris și în America, i se adresă domnul Pretoreanu, în timp ce o conducea în biroul lui, unde așteptau oaspeții. Crezi că ai să te intimidezi dacă o să cânti în fața unor oameni de meserie?

— Mai degrabă au să se intimideze ei, dar n-o să-mi fie milă.

Iată ce învățase în America, fără să facă vreo școală, fără să meargă la biblioteci și concerte, fără să cunoască lume; își asumase puterea unei țări imense, o simțise și acum avea de înfruntat o țară mică. Nu se temea de nimeni.

Între în birou ca la ea acasă, merse de la om la om și le strânse mâna, puternic. Între cei zece bărbați, era o femeie, o recunoscu pe Sola Diaconescu, deși în doi ani se ruinase, trăia numai prin ochi, vii, inteligenți dar atât de veninoși că o floare se ofilea numai privind-o. Se spunea că îmbătrânise din cauza oglinzilor; putea să fie adevărat, știu că se poate. În fața ei Ștefania se opri, își lepădă pantofii din picioare și îi spuse „sărut mâna”, ca o slugă unei cucoane. Nu era nici ironică, nici umilă; avea o toană.

— Pune-ți pantofii, fetițo! îi răspunse cântăreța.

Ieșise de mult la pensie, dar își păstra renumele; muzicanții îi cereau sfaturi. Ștefania rămase în picioarele goale. Deveni o obișnuință, niciodată nu cânta înainte de a-și scoate pantofii; nu era o superstiție, ci un mijloc de a-și găsi starea bună; fără întâlnirea cu Sola Diaconescu la ușa căreia se descălțase, ceva al ei ar fi rămas nedescoperit pentru totdeauna.

— Domnilor, se adresă asistenței stăpânul casei, nu știu dacă vă va place sau nu ce-o să ne cânte domnișoara, doar de ceva sunt sigur, că va fi o surpriză. Aș lua-o de la început pe răspunderea mea, dacă aș fi sigur că n-a pierdut prea mult în doi ani de școală.

M-au surprins aceste cuvinte, de vreme ce el însuși o trimisese la învățătură. Nu le socoteam însă nici cinice, nici iresponsabile, m-au surprins fiindcă aveam aceeași părere, o fată ca Ștefania era un produs direct al naturii, pe care orice instrucțiune putea să-l denatureze, ea nu avea nevoie să-și cultive vocea, un câștig în acest sens ar fi fost o pierdere, fiindcă ar fi adus-o la un stadiu comun, acolo unde strălucesc sutele de talente; singurul câștig pe care putea să-l aibă de la o școală era să învețe cum să respingă învățătura. Ea își urmărise atentă pe cele două profesoare, uneori cu admirație, dar de cele mai multe ori cu compasiune, și prin instinct se străduia să facă altfel decât ele. Mi-e cu atât mai ușor să înțeleg un asemenea fel de școală, cu cât l-am practicat eu însumi, citind cărți pe care spiritul meu le respingea, și învățând din ele cum să nu le scriu pe ale mele. Mi se pare că prin eliminare se merge mult mai sigur decât prin asimilare, în acest din urmă caz existând primejdia de a imita pe alții, căzând în capcană, din admirație.

Nu știu dacă domnul Pretoreanu luând-o sub protecția sa pe Ștefania avusese în vedere teoria de mai înainte; poate că nu, ideea cred că îi venise abia puțin mai înainte, când o văzuse urcând scările. Dacă în doi ani cât trecuse de când stătea cu blužița udă pe debarcaderul din Colentina, egală cu tot ce alcătuia

acel peisaj primitiv, ajunsese să se apropie de el cu mâna întinsă, de parcă nu ar fi urcat ci ar fi coborât scările, nu mai avea importanță restul școlii pe care îl făcuse; ea câștigase în primul rând darul ascensiunii, mai mult decât orice altceva ar fi fost posibil.

Printre cei prezenți se afla, de la sine înțeleș, și Leonard, omul cel mai avizat s-o prezinte; Ștefania îi strânse mâna ca tuturor celorlalți, ca și cum îl vedea prima oară. Acesta era al doilea ei câștig în doi ani de învățătură, să se detașeze de oamenii care însemnaseră ceva pentru ea, cu atâta ușurință și atât de complet încât ori de câte ori i-ar fi întâlnit pe urmă, era ca și cum îi vedea prima oară.

Se aflau de față doi critici muzicali cărora ar fi fals să le născocesc un nume, făcând din ei personaje fictive; iar ca să le spun numele adevărat ar însemna să transform această povestire într-o cronică mondenă, denaturându-i caracterul. La fel în ceea ce îl privește pe directorul societății de radiodifuziune, pe care atunci nu-l cunoscusem; știu doar că purta uniforma albastră a Frontului Renașterii Naționale, partid înființat ca să dea o formă de legalitate democratică dictaturii regale.

Acea uniformă au purtat-o toți demnitarii, de asemeni toți oamenii mai de seamă din țara noastră; lăsând la o parte funcționăria de toate gradele, care se supunea dispoziției ca să nu-i doară capul, mulți oameni din cei pomeniți înaintea lor au aderat la dictatura regală, sau măcar au admis-o și s-au supus ei fără proteste, fiindcă făgăduia a fi singura capabilă să țină piept turbulenței politice întreținută de discipolii Arhanghelului.

În subsolurile lor, aceștia nu stăteau degeaba, și primul lor gest, o răpăială de gloanțe îndreptate împotriva primului ministru, avea să mă pună în contact direct cu directorul societății de radiodifuziune; însă nici atunci n-am să-i spun numele. Alături de el, la reuniunea domnului Pretoreanu, era directorul emisiunilor muzicale și primul dirijor al orchestrei de studio radio. El avea să aibă rolul imediat în cele ce au urmat chiar a doua zi după reuniune. În privința cuvântului am stat în cumpănă, pagina e plină de ștersături nervoase, întâi am scris „rolul primordial” ceea ce era o eroare, un asemenea rol nu-l atribui nici măcar Ștefaniei, nici moștenirilor ei secrete, nici Colentinei, ci poate unui complex alcătuit din toate acestea și din multe altele, necunoscute. „Rolul principal” de asemeni nu se potrivește, s-ar fi convenit poate să i-l atribui domnului Pretoreanu, dar știu că el nu l-ar fi revendicat niciodată, dimpotrivă, l-ar fi respins cu convingere. Istoria a reținut cuvintele spuse de dirijor când a ascultat-o pe Ștefania: „Este un fenomen! Un asemenea cântec și un asemenea glas n-am mai auzit niciodată!” Părerile celorlalți nu mă interesează, de altfel nimeni nu și-a mai dat părerea, nu fiindcă ar fi avut de făcut vreo obiecție; își pierduseră glasul, până târziu în seara aceea n-au fost în stare să scoată o vorbă.

De aceea domnul Pretoreanu, retras în umbră în propria lui casă, mi se pare un om fără egal, în toate faptele lui bune sau rele, ultimele probabil mai numeroase ca primele; fără să ai o pregătire muzicală, să auzi un cântec venit de peste apă și să recunoști în el un glas care va fi fenomenul epocii, cum declara omul de meserie, după ce ascultase mii de glasuri și mii de cântece, mi se pare dovada unei intuiții inatacabile.

— Mâine la șase după amiază ai să cânti la radio! Ce-ai cântat astă-seară; ajunge!

Acestea au fost cuvintele dirijorului, regret că am hotărât să nu-i dezvălui numele. Acum se va înțelege de ce i-am atribuit primul rol în cariera Ștefaniei. Astăzi despre un asemenea rol se spune că este operativ; eu, unul, nu folosesc cuvântul, fiindcă nu-mi aparține.

— Dar nu se poate! interveni directorul Societății de radiodifuziune. Nu-i anunțată în program, și nimeni n-o cunoaște.

— Mâine seară au s-o cunoască toți ascultătorii noștri!

La fel credeau toți cei de față, la fel credea și directorul, care avea palpații de emoție, la el însă rutina administrativă era mai puternică decât simțămintele personale, altminteri nu și-ar fi meritat postul. Însă nu avu de îndurat nici o muștrare fiindcă se modificase programul, luându-se zece minute dintr-o conferință istorică, privitoare la metopele monumentului de la Adamclisi, înecate în Dunăre. Însuși conferențiarul, nevoit să aștepte într-o încăpere de lângă cabina cu microfonul, fu uluit de cântecul răspândit în toată clădirea prin difuzoare. De aceea, când fu poftit să vorbească, își schimbă pe loc subiectul, cu un extraordinar talent de improvizație: „Stimați domni și stimate doamne, (avea păcatul de a nu da întâietate femeilor, și cu această destăinuire cred că, fără să-mi dau seama, i-am dezvăluit și numele) după glasul pe care l-ați ascultat înainte, ce importanță mai pot să aibă pentru dumneavoastră metopele de la Adamclisi, când am descoperit în el o istorie mult mai veche? Acest glas descinde de pe culmile munților noștri, dinainte de a fi venit romanii în Dacia, și curge la vale împreună cu Oltul și cu celelalte râuri ale țării, ca apoi să se audă în toată câmpia. În acest glas cântă țărâna, apa și piatra, mai vechi decât un mileniu de istorie...”

Conferința improvizată, care avea la bază o audiție la fel de extraordinară, analiza cântecului Ștefaniei, găsindu-i surse de inspirație nebănuite, o moștenire ancestrală, valorificată cu mijloace moderne, vizionare. Acest ultim cuvânt mi-a făcut frică un moment, el putea să atragă atenția discipolilor, aflați atunci în restriște, să transforme un cântec într-un bun propriu, o armă de luptă, iar pe cântăreată s-o proclame purtătoarea lor de cuvânt, scut și vestală. Când au venit la putere pentru scurtă vreme, au și încercat sa-i pună o sutană pe umeri și o spadă în

mână, dar Ștefania a fugit și a stat ascunsă din toamna lui 1940 până în februarie 1941, după rebeliunea discipolilor; în acel timp nimeni nu i-a mai auzit glasul.

Dacă ascultătorii care o iubeau venerând-o i-au simțit lipsa, ea n-a avut nimic de suferit, fiindcă trecea năucă printr-o iubire stranie, care i-a înflăcărat sufletul și i-a pârpalit inima, săvârșind minunea de a transforma arsura în voluptate. Ca și ea, el era un fugar căruia discipolii îi juraseră moartea, se afla în fruntea uneia din listele lor negre. Au trăit ascunși în casa părăginită din Colentina, unde nimănui nu i-ar fi dat prin minte să-i caute. Moș Chirnoagă-Turcalete le aducea de mâncare și lemne din magazie. În acel timp Ștefania a învățat patruzeci și unu de cântece noi; le învăța singură, scoțându-și-le din suflet, din amintiri, din ceea ce strămoșii ei necunoscuți îi lăsaseră moștenire. Nu le scria pe note, fiindu-i necunoscute, le ținea minte, și erau așa fel compuse că n-aveau nevoie să le acompanieze un instrument sau o orchestră, care ar fi făcut-o să-și piardă forța ei de exprimare, directă, trăită cu tot ce cuprinde o viață, de la naștere până la moarte.

N-am putut să rezist ispitei de-a arunca o privire asupra viitorului ei, când încă n-am terminat cu prezentul. Dacă la mijloc n-ar fi fapte pe care sunt dator să le privesc în față, chiar dacă mi-au lăsat o amintire urâtă, aș rămâne de pe acum la cocioaba unde trosnetul lemnelor pe vatră se amesteca în unele nopți cu urletul viscolului; și din unele și din altele Ștefania a făcut câte un cântec. După Leonard, dat deoparte, n-a mai fost nevoie să scrie nimeni muzică pentru ea; simțea viața ca pe un cântec.

Domnul Pretoreanu îi oferi brațul și se adresă oaspeților:

— Să trecem dincolo, în salonul de muzică.

— De ce? protestă Ștefania. Îmi place aici, e mult lemn, mi se potrivește mai bine.

Pereții aveau lambriuri de fag roșu, până mai sus de jumătate. Părea lemn de vioară, își amintea de lăutărașul ei, pe care nu putea să-l uite și nu mai vroia să-l vadă.

Leonard se apropie de ea, contrariat, avea în mână o mapă cu cântecele de la New York. Ștefania, în picioarele goale se trase spre o fereastră, până ce atinse draperia cu spatele; la două palme de ea era ascunsă carabina domnului Pretoreanu.

— N-ai nevoie de pian? o întrebă Leonard. Ce vrei să cânti?

— Nu știu!

Nu știa, într-adevăr, dar în mintea ei stătea să se nască un cântec, apăruse ca o scânteiere în seara când venise de la New York, și, în timp ce birja aștepta la poartă, își trăise, în casă, în grădină, de vale la apă, în numai câteva minute, tot ce

fi adusesse în suflet decorul și peisajul; prima parte a vieții ei, și cea mai importantă.

Cu ochii plecați, adusă puțin de umeri, cu brațele puțin îndepărtate, scoase un sunet jos, un geamăt, care începu să urce, cromatic, un glisendo, fără ca ea să știe până unde are să ajungă. Acolo unde nu era hotărâtă cum să urmeze, se folosea de un artificiu care avea să devină caracteristic în cântecele sale, își încălzea glasul și inspirația repetând introducerea, ceea ce ascultătorul nu putea să-și dea seama, nefiind două emisiuni simultane; spre a fi mai ușor înțeles, deși așa deformează puțin noțiunea, acea pregătire a glasului și a ideii putea fi socotită ca o înșiruire de variațiuni ale primei teme, cromatisme, apoi arpegii, ascendente și descendente, ceea ce dezvăluia registrul vocii ei, de o întindere nefirească. Am spus că în acest fel, Ștefania își căuta inspirația, fiindcă ea nu cânta niciodată la fel același cântec, îl crea din nou de fiecare dată; putea fi recunoscut, dar cu incertitudine și nedumerire.

Ceea ce voi povesti spre a ilustra mai bine o idee atât de greu să fie redată, este poate numai anecdotă, sau așa pare. Cândva, de mult, un potentat al lumii orientale, vizir, emir, ayatolah, sau unul dintr-o zonă mai îndepărtată, poate un Dalai Lama, aflându-se în vizită de studiu și de frivolitate la Paris, a fost dus la un concert simfonic, care nu poate trezi emoția cuiva nepregătit să asculte altă muzică decât pe a țării lui natale, în alte game. La sfârșit, musafirul a fost întrebare ce bucată îi plăcuse îndeosebi, și dacă nu vroia s-o mai asculte o dată. Îi plăcuse prima, drept care orchestra a executat-o. Însă ascultătorul dădea semne de nemulțumire, altceva voise, era o neînțelegere. La fel s-a întâmplat cu bucata a doua, a trebuit să fie întreruptă la jumătate. Pe când gazdele încercau să se dumirească, orchestranții au început să-și reacordeze instrumentele. „Asta este!” a exclamat musafirul, cu satisfacție.

Poate să fie o anecdotă, însă cine a trăit îndelung în ambianța sălii de concert și a simțit-o va recunoaște că timpul cât se acordează instrumentele, conversația lor spontană și surprinzătoare, un arpeggiu parcă speriat de flaut, pe un „la” prelung de vioară, un gălgâit de clarinet, ca o întrebare îndreptată spre ceruri, căci clarinetul scoate sunete verticale, un strigăt ca de păun al fagotului, dominat amenințător de trompetă, în timp ce trombonul râde pe înfundate, de el însuși, fără să creadă, iar bas-tuba anunță o canonadă, și timpanii reproduc murmurele îndepărtate ale mulțimii ieșite să protesteze, toate acestea dau naștere unei simfonii compuse din nou de fiecare dată, imposibil de a fi scrisă și imitată. Dar, mai mult decât atâta, vine o clipă când toate sunetele, atât de diferite, se contopesc într-o singură voce; cine are ureche de auzit, o aude, cine nu, se uită la ceas și așteaptă să înceapă concertul.

Acesta era glasul Ștefaniei, cu deosebirea că putea să-l audă oricine, ca pe un sunet unic, când în realitate erau numeroase, unite; foarte puțini oameni puteau să le audă unul câte unul, în parte, dar după mine nu erau în câștig față de ceilalți; e singurul caz când admit că de împărăția cerului se bucură mai întâi cine știe să ia firul așa cum este, fără să-l despice în patru, ceea ce nu înseamnă deloc că ar fi săraci cu duhul.

Ștefania își prelungi preludiul până ce inima îi bătu de nouăzeci de ori, cu o accelerare firească; n-am vrut să spun un minut, deși acesta era timpul; socotesc însă că unele durate nu se măsoară cu ceasul. Deși în vremea aceea eram prea tânăr ca să fi ajuns la o asemenea idee, mi se părea aberant prin instinct, nu prin rațiune, că cenzură prea puritană în America dinaintea marii crize tăia la jumătate sau la un sfert lungimea sărutului din filme, socotind că așa apăra morală națiunii, și ferește de ispită generațiile tinere; era o criză de creștere, slavă Domnului că a trecut, fără să survină o prăbușire, căci dacă punem la socoteală criza economică, a avut altă cauză decât cenzura filmului. Un sărut nu trebuie judecat după lungime; la fel cântecul Ștefaniei.

Ea își prelungi pregătirea, până ce lambrul de fag roșu începu să vibreze; nu era nevoie să-l audă și ceilalți. Atunci îi apărură brusc în față viața ei, începând de la optsprezece ani, când înotase în blușița albă, până la debarcaderul domnului Pretoreanu. Cu vorbe, acest răstimp de viață s-ar fi extins pe mai mult decât o singură carte. În sunete, izbuti să redea totul într-o singură frază, care alcătua tema cântecului, cuprinzând și expunerea, și concluzia. Mi-a fost greu să pun în cuvinte o asemenea idee, dar sunt convins că oamenii capabili să transpună imaginația în sentimente le vor înțelege cu ușurință. Însă ca să ajung aici, am fost nevoit să exclud rațiunea, de atâtea ori piedică în trăirile noastre. Era un cântec fără cuvinte, ar fi trebuit să le scrie altcineva, și pentru a reda totul, admițând că era capabil, trebuia să ajungă la extinderea unei balade. Pe un asemenea parcurs, muzica se pierde, rămâne numai povestea. Atunci, nu-i mai bine să fie recitată?

Știu câtă lume mi-aș ridica în cap dacă n-aș avea prevederea să adaug că nu resping atâtea genuri iubite de lume, începând cu liedul și terminând cu opera, care, bună sau proastă, bine executată sau scâlciață, are admiratori fanatici. Mă refer numai la cântecul Ștefaniei, și în judecarea lui nu admit să se amestece nimeni. A doua temă a ei mi-a făcut inima să bată mai puternic, fiindcă într-o expunere la fel de concentrată ca prima am trăit toate sentimentele ei din seara când se întorsese acasă, unde nu mai găsisese nimic pentru care ar fi putut să rămână. N-am fost martor la scena aceea, și totuși am povestit-o: cum aș fi putut oare, fără să fi cunoscut cântecul? Dacă un prieten în al cărui cuvânt am încredere va fi de părere că n-am izbutit să-i trezesc emoția scontată de mine, apoi vinovat

sunt numai eu, nu muzica, al cărui înțeles mi-a pătruns până în adâncul inimii. Astfel, mă pot lepăda de scrisul meu, nu însă de Ștefania.

Aplauzele de la sfârșit nu le iau în considerație, bătaia din palme a zece oameni mi se va părea totdeauna convențională; în acest caz tăcerea poate să spună mai multe. Ca să simt ceva la o manifestare de admirație, trebuie să aplaude cel puțin o sută de oameni, cu atât mai bine o mie. Iar la zece mii, omul cel mai placid se electrizează. Știau ei ce făceau, Hitler și Mussolini, care scoteau sute de mii de oameni să-i aplaude și să-i aclame! În fața unei asemenea manifestații, nimeni nu îndrăznește să fie de altă părere și să stea cu fălcile încheștate.

Am pomenit de zece oameni care au aplaudat-o pe Ștefania. Greșesc, au fost și două abțineri. Tăcerea Solei Diaconescu nu mă miră. În schimb nu admit atitudinea lui Leonard, și nu mi-o explic decât printr-o micime de suflet, inexplicabilă la un om care trăise alături de Ștefania clipele când dirijabilul cobora cuprins de flăcări și erau sortiți să moară împreună.

Pe când Sobieski și Garibaldi, amândoi cu mânuși albe, aduceau primul cupele cu șampanie, al doilea tartinele cu icre negre, Leonard se apropie de Ștefania și îi șuieră în ureche:

— Te-ai făcut de râs, nefericito!

În ceea ce privea ultimul cuvânt, avea dreptate: era nefericită; fiindcă își golise sufletul și nimeni nu știa. Așa a fost ea toată viața, mereu și-a golit sufletul, și nimeni n-a știut; au sărbătorit-o, au purtat-o pe brațe, au crezut că plângea de emoție, nu de tristețe.

15

De aici înainte, primul loc în preocupările omenirii îl va ocupa teama de război și speranța de pace, sentimente colective, în umbra cărora sentimentele personale apar ridicole și meschine. Ani de zile viața indivizilor, fie ei în număr de milioane, va avea o valoare redusă, uneori derizorie, alteori nici atât.

Schuschnigg, cancelarul Austriei, chemat la ordine de Hitler, cancelarul Germaniei, se întorsese de la Berchtesgaden brutalizat și acoperit de insulte; istoria humilor este prea îndepărtată ca să găsim dovezi sigure că pe vremea lor, oricât ar fi fost ei de sălbatici, se practicasă o asemenea politică între șefii de hoarde; omorul e altceva, nu-l pun la socoteală și nici n-a avut extensiunea din epoca noastră. N-au rămas fotografii, cu atât mai puțin filme cinematografice, dar martori tot s-au găsit să spună că pe bietul cancelar al Austriei l-au scos leșinat din cancelaria lui Hitler.

Când regele Carol al doilea s-a dus și el acolo, șase luni mai târziu, oare nu i-o fi ticăit inima?

După Anschluss, Hitler a declarat că era ultima lui revendicare. Lumea, fără să-i pese de valsurile lui Strauss, „Povestiri din pădurea vieneză”, uitând spectacolele de la operă, de la Burgtheater, distracțiile din Prater, petrecerile din Grinzig, a răsuflat ușurată și s-a culcat pe-o ureche.

Dar nu trecuse o lună, când Hitler și-a adus aminte de niște compatrioți ai săi, sudeții, care trăiau în regiunea de graniță din vestul Cehoslovaciei și erau asupriți de autoritățile antinaziste ale președintelui Beneș. Pe domnul Beneș îl văzusem cu vreo trei ani înainte, când a venit să depună o coroană la mormântul Soldatului Necunoscut, pe unde mă plimbam, nepăsător cu treburile politice. Era un bărbat puțintel la trup, ceea ce mi l-a făcut dintr-o dată simpatic, fiindcă îmi plac și admir oamenii care nu se îndoapă. Pe deasupra avea o fizionomie distinsă și dacă atât n-ar fi fost de ajuns ca să mă câștige, se cunoștea de la întâia privire că era blând și bun la suflet. Cum putea un asemenea om să persecute pe cineva, fie și pe adversarii săi? m-am întreat, amintindu-mi de Hitler, cum îl acoperea de injurii. Pe scurt, după ce anexase Austria. Germania vroia și teritoriul sudeților, care se văietau de persecuție și fluturau în vânt steagurile roșii cu zvastică.

Mussolini, un timp reținut, trecuse cu arme și bagaje de partea Germaniei. Nu-mi place să folosesc expresii prea consacrate și prea tocite prin îndelungi folosințe, „cu arme și bagaje” însă, în acest caz spune mai mult decât o frază, decât un capitol, decât o istorie întreagă, despre o predare sau o trădare deplină; mai mult nu se poate. Pornind de la forma geografică a Cehoslovaciei, poate ingrată, cu frontierele ei prea lungi și mai greu să fie apărate decât atunci când țara este rotundă, Mussolini, luându-se după Goebbels, asemuia patria domnului Eduard Beneș cu un cârnat din care oricine poate să taie o felie. Cârnații sunt în Germania o hrană apreciată, n-am nimic împotriva lor, cuvântul însă mi se pare de o vulgaritate inadmisibilă în diplomație. Dar multe de aici înainte aveau să fie inadmisibile și vulgare.

Zăzania la graniță fiind în creștere, pacea Europei Centrale era amenințată. Atunci au apărut emisarii păcii, și tot atunci a dispărut dezinteresul meu pentru politică. Anglia și Franța, care erau răspunzătoare de soarta Cehoslovaciei, și-au pus în gând s-o salveze pe calea discuțiilor. Discuția este o facultate omenească, ea s-a născut odată cu apariția cuvântului, dar atât de mult și de-atâta timp se discută, când ici, când colo, pe un continent sau pe altul, încât mă mir că oamenii n-au răgușit încă. Și mă mir mai ales că se mai aud unii pe alții, când de jur împrejur se trage cu tunul.

Discuțiile în cazul Cehoslovaciei le-au inițiat Daladier și Chamberlain, primii miniștri ai Franței și Marii Britanii. Era în septembrie, anul 1938, și în multe locuri din Europa mulți oameni tremurau de frică. Am început și eu să trag cu urechea la radio și să mă uit cu coada ochiului în ziare.

De Chamberlain mai auzisem câte ceva, atunci însă a devenit celebru, pentru o perioadă scurtă și tristă. De Daladier știam mai multe, bunăoară că încerca să înzestreze armata Franței, rămasă în urmă, dar că nu prea avea succes, nu se înțelegea nici cu fabricanții de armament, nici cu muncitorii, și oricum, era în mare întârziere, greu să mai facă o ispravă demnă de luat în seamă. Simpatia mea mergea către Franța, mă durea inima să aflu veștile proaste, care curgeau întruna. Mi-aduc aminte cu ce nerăbdare așteptam să ne vină din uzinele franceze un avion nou de bombardament, căci cele vechi făcuseră primul război mondial, iar acum nu mai erau bune nici de școală.

Când în sfârșit a venit mult-așteptatul, un Potez greoi, cu formele demodate, în disprețul aerodinamicii, am suferit o dezamăgire cel puțin cât a fabricantului, socotind că dacă nu-i lipsea conștiința, ar fi fost imposibil să nu se rușineze și să nu sufere el însuși de ceea ce își îngăduie. Dar ce moștenise aeronautica Franței de la Guyanemer și urmașii acestuia, până la Exupery, de la care ar fi trebuit să ia suflet pentru cel puțin un secol? Numele lui Exupery începuse tocmai atunci să strălucească; văzuse el Potezul, îl încercase, îi ceruse cineva părerea? N-aveam decât o vagă pricepere, mă bizuiam mai mult pe ce-mi spunea ochiul; n-aș fi îndrăznit să torn un bidon de benzină pe bombardierul nostru și să-i dau foc, costa prea multe milioane; am rămas cu dezamăgirea. Exupery a dispărut spre sfârșitul războiului, într-un zbor peste Mediterană; desigur că pilota alt avion decât cel încriminat de mine; așa se întâmplă cu avioanele, cad chiar și cele mai bune.

Daladier s-a retras fără glorie; dar dacă mă iau după singurul meu martor, o fotografie făcută la München, chipul lui sumbru, poate tragic dacă l-aș privi cu lupa, dovedește că nu-și făcea iluzii despre avionul Potez, nici despre înțelegerea cu Hitler.

Pe câtă vreme Chamberlain, Doamne! — ce zâmbet de fericire pe fața lui, ce dinți strălucitori, sub mustața tunsă scurt, englezește! Așa l-am văzut la cinematograful, coborând scările avionului când debarca în Europa, cu talismanul în mână. Acel talisman, ca un baston de mareșal de-o formă mai lungă, îl însoțea tot timpul, oricum ar fi fost vremea, și nu era altceva decât o umbrelă; nu-i contemporan al vremii aceleia să n-o știe. Eu, unul, nu pot s-o uit, mi se pare că a marcat într-un fel întregă naiva mea tinerețe; când îmi apare în ochi chipul prelung, cu dinți de vedetă și mustață tunsă englezește, văd și umbrela. Totdeauna și fără voia mea leg între ele două momente, debarcarea lui Chamberlain în Europa, și întoarcerea în Anglia, când miilor de compatrioți veniți să-l aclame la aeroport le-a spus, cu zâmbetul lui de fericire: „Vă aduc pacea!” În realitate nu le aducea decât o umbrelă, care nu era bună ca apărare antiaeriană. Căci nu va trece mult peste un an, când asupra Londrei va ploua cu bombe, năruind ziduri,

omorând oameni și sfârtecând mii de umbrele; a lui Chamberlain se bucura de o protecție specială, fiind obiect istoric.

Între cele două momente euforice, de pe scara avionului, se situează conferința de la München.

* * *

Era cu o lună înainte de întoarcerea Ștefaniei care venea de la New York, și a regelui Carol al doilea, fost în vizită la Hitler; acesta, după ocuparea teritoriilor sudete, declarase din nou că era ultima lui revendicare. Lumea răsufla iar liniștită, nu vroia să se învețe minte.

Pentru mine, momentul acordului de la München e concretizat de fotografia în care am examinat chipul lui Daladier, speriat ca un câine bătut, singurul învins la acea întâlnire; Chamberlain, alături, deși nu râde cu toată gura, ca pe scara avionului, pare sigur de sine, ca și când ar fi câștigat o victorie; umbrela lipsește, e lăsată probabil la garderobă. În mâna stingă ține o batistă; să-și ștergă o lacrimă nu poate fi vorba; cel mult să-și tamponeze fata de nădușeală, deși nu pare strâns cu ușa, ca bietul Daladier, de alături.

E ceea ce se cheamă o fotografie istorică, spre a rămâne amintire posterității. De obicei aceste ceremonii finale mi s-au părut caraghioase, mai ales când partenerii n-au ajuns la o înțelegere decât cu anasâna; acum însă îi sunt îndatorat celui care a făcut-o; o bucată de carton de un dublu-decimetru lungime îmi spune mai mult decât un capitol întreg din istoria vremii.

Cel mai înalt personaj din grup este Chamberlain, aflat la extremitatea stângă, cum privești din față; cel mai scund, Daladier, alături. În ceea ce privește statura lor, nu poate fi trucată, regia nu le aparținea ca să vină cineva prin spate, disimulându-se, și să le pună scăunele sub picioare, sau perne, cum se pun nașilor, în biserică, dacă sunt mai scunzi decât mirii.

Urmează Hitler, la mijloc, în uniformă știută, cu zvastica pe mâneca hainei, cu amândouă mâinile apăsate mai sus de pubis, ca oamenii împușcați în burtă, care își țin mâțele să nu iasă prin gaură. Pare puțin mai înalt ca în jurnalele cinematografice, bănuiesc că are sub picioare măcar o bucată de scândură. Mussolini, lângă el, acceptă o statură mai mică. S-a dus vremea, când așa cum arăta un film referitor la o epocă anterioară, aflat la frizer alături de Hitler, în vârtea pe furiș de mânerul elevatorului ca să crească în înălțime odată cu scaunul.

Cât despre contele Ciano, ginerele lui Mussolini și ministru de externe al Italiei, aflat la extrema dreaptă, nu încape îndoială că stă cu picioarele pe un scăunel de bucătărie, altfel n-ar avea statura lui Chamberlain, de la extrema cealaltă. Știa toată lumea că frumosul conte era mic de statură. L-am văzut într-un jurnal cinematografic, la ceremonia semnării unor tratate, în palatul Belvedere, de

la Viena. A intrat odată cu Ribbentrop și oricine putea să vadă ce diferență de înălțime era între unul și altul, cei puțin o șchioapă. Cât au stat pe scaune n-am avut să fac nici o remarcă. Însă când s-au ridicat în picioare, pentru fotografia protocolară, nu mică mi-a fost mirarea să văd că aveau statura egală, umăr la umăr, ba poate chiar Ciano își întrecea partenerul, cu unu sau doi centimetri.

* * *

Chamberlain și Daladier au murit în pace, când le-a venit vremea. Dacă ar fi putut să-i acuze cineva de neprevădere, de nechibzuință sau de optimism fără motive, cum era cazul cu primul ministru al Angliei, în nici un caz nu era vinovat de vreo crimă. Fotografia care a rezistat aproape jumătate de secol fără să se degradeze, în vreme ce milioane sau miliarde de oameni sunt de mult oale și ulcele, îmi dă o satisfacție postumă pentru înjosirea suferită la München, chiar și de mine odată cu omenirea, deși, în ceea ce mă privește nu am luat parte la discuții și nu mi-a cerut nimeni părerea. N-am spus prin cafenele cum vedeam eu treaba, mai întâi fiindcă n-aveam obiceiul să intru prin aceste localuri unde se puneau țara la cale, și apoi fiindcă mă socoteam mai puțin priceput decât alții. Astăzi oricare din supraviețuitorii acelor vremuri pot spune că au prevăzut tot ce-o să urmeze; nimeni nu-i oprește.

Că am prevăzut sau nu am prevăzut, faptele au avut urmarea firească, întocmai ca în basmele din copilărie care au însemnat pentru mine primele lecții despre morala relațiilor dintre oameni, învățatură mult mai convingătoare și mai completă decât a fost decalogul. Ce nu înțeleg încă și nu mai am când înțelege, oamenii stau și astăzi la discuție, și ajung chiar la puncte de vedere comune, fără să țină seama că totdeauna unul din ei urmărește să-l înșele pe celălalt, că totdeauna lupul va sfâșia mielul. Dacă aș avea putere, aș împărți pământul în două, făcând un zid înalt de-a lungul unuia din meridiane, ca în amândouă aceste emisfere să fie condițiuni de climă egale, și aș pune deoparte lupii, de alta mieii.

Nu știu de ce la München lipsea Ribbentrop; nu cred să fi început de pe atunci discuțiile cu Molotov.

Primul și-a primit pedeapsa imanentă din basme, contele Ciano, care, după München avusese un cuvânt greu de spus în Dictatul de la Viena, când i s-a luat României o bună parte din Transilvania. Curând am auzit spunându-se, cu jumătate de gură, că în realitate cuvântul hotărâtor fusese al Germaniei, care dădea vina pe Italia, cu vorbe discrete de propagandă. Dar era, sau nu era adevărat că o frumoasă contesă maghiară se avea bine cu Ciano?

În 1944, într-o bucățică din nordul Italiei pe care o mai stăpânea încă un Mussolini devenit propria lui umbră, pe Ciano l-au împușcat pentru că un an mai înainte optase pentru o pace separată cu aliații; l-au legat călare pe un scaun cu spătar, de-a-ndaratelea, parcă în joacă, și plutonul de execuție a tras din spate; așa

e obiceiul în Italia. Odată cu el au mai împuşcat încă trei companioni, printre ei, unul cu barbă era de Bono, care îmi amintea de cucerirea Abisiniei. Nu mult după aceea, partizanii l-au împuşcat și pe Mussolini și l-au spânzurat cu capul în jos, la Milano, orașul unde se păstrează faimoasa frescă a lui Leonardo da Vinci, Cina cea de taină. Într-un fel sau în altul, amândoi au murit de mâna compatrioților. Un an mai târziu a murit și Hitler, de propria sa mână. De pe urma tuturor trei nu am decât fotografia de la München, făcută la 30 septembrie 1938.

* * *

Prin februarie și martie anul următor, cu cinci sau șase luni înainte de a începe războiul, a fost o tulburare în țara noastră, probabil uitată astăzi, mulți poate nici n-au simțit-o, căci s-a terminat repede și nici n-a avut urmări vizibile. Era o vreme posomorită, când rezerviștii au primit ordine de mobilizare; cu arma în mână, Germania ne cerea concesiile economice, altfel ne aștepta soarta Cehoslovaciei. După ce dăduse în gura lupului ținutul sudeților, la sfatul Franței și Marii Britanii, Cehoslovacia primise din partea acestora asigurarea că îi vor garanta noile frontiere; Hitler, deși declarase și de astădată că de aici înainte nu mai avea nici o pretenție, n-a așteptat mult să taie cârnatul în două, după vorba vulgară a lui Mussolini și Goebbels, Slovacia de o parte, Cehia de alta, pe una s-o ocupe, pe alta s-o ia sub protecție, cu alte cuvinte să le desființeze.

Abia apucaseră mobilizații noștri să ajungă la destinație, nici n-au avut când să-și ia puștile în primire, când încordarea se terminase, Germania își primise partea cerută, lumea iar a răsuflat ușurată. Răspunzător atunci de politica țării era numai regele, chiar dacă se mai sfătuia uneori cu miniștrii, cu șeful guvernului, cu feluriți consilieri intimi, secreți, desigur; printre ei, bineînțeles domnul Pretoreanu.

— Ce ne facem? îl întrebase pe acesta, când Germania își arătase pretențiile.

— Mergeți imediat în vizită la Stalin! Hitler o să pună arma la picior, cum veți ajunge la Moscova.

Acesta fu sfatul domnului Pretoreanu, și nu îl dădea prima oară. Regele însă refuză și de astădată să-l urmeze.

— Atunci dați-i satisfacție lui Hitler.

I-a dat-o! Nu știu la cât s-a cifrat ea în tone, nu s-a spus pe față, nici cum ne-a fost plătită; în lei, în mărci, în bonuri de rechiziție? Sau în lire sterline falsificate?

A urmat o vară caldă, senină, dar plină de agitație, deși n-o simțea toată lumea. Numele unui oraș până atunci necunoscut multora din oamenii cu care stăteam de vorbă, și încă mai necunoscut în țările apusene unde nu prea se învăță

geografia și istoria altor state, a devenit celebru în câteva zile, după un nou discurs al lui Hitler.

Voi putea oare să ies din dilemă, fără să mint și fără să-mi iau un păcat greu pe suflet? Recunosc că exista o anomalie, dar cum s-ar fi putut altfel? La sfârșitul primului război, conferința de pace recunoscuse și dorea să existe o Polonie liberă, întreagă și viabilă, după ce fusese de atâtea ori împărțită, luându-i-se când inima, când plămâni. Ca să poată trăi prin propriile ei puteri, ea avea nevoie de o ieșire la mare. Cazul Elveției nu trebuie luat în considerație, ca și al Luxemburgului de astăzi, economia lor se bazează în primul rând pe instituțiile bancare, și banii, oricâți la număr, fie în hârtie, fie în aur, n-au nevoie să fie exportați sau importați cu vaporul, sute și mii de tone. O scrisoare de credit, un cec, o telegramă, astăzi un telex, poate transporta întreaga avere a lui Rockefeller, în doar cinci minute, de la New York la Zurich, la Berna sau la Geneva. Apoi, dacă e vorba de mare ca peisaj, Elveția are în locul ei cele trei vestite trecători din munți, Furka, Julier și Fluela. Ungaria, la rândul ei, are Dunărea, care duce oriunde și îndrituiește existența unei marine, dovadă că a avut chiar un amiral într-o vreme. Ar rămâne în discuție Cehoslovacia, nedreptățită din acest punct de vedere, deși fără vina altcuiva decât a geografiei. Dar îmi vine să cred că populația acestei țări are o fire eminentă continentală, îi place să fie înconjurată de uscat din toate părțile; dovadă că n-a revendicat niciodată o ieșire la mare.

În câmpia Poloniei se simte în schimb suflul Balticeii, aerul marin pătrunde până în mijlocul țării și trezește în oameni nevoia călătoriei pe mare. Am întâlnit în oceanul Atlantic un vas de pescuit polonez, dar erau mai multe, am fost în vizită la ei, unde am petrecut o zi întreagă în mijlocul echipajului, destul să-mi dau seama că erau marinari născuți și nu făcuți, aveau marea în sânge.

De aceea, Conferința de pace a atribuit Poloniei o ieșire la mare, creându-i un coridor care despărțea Prusia Orientală de restul Germaniei. Poate că era o soluție neabilă, dar nu exista alta. Și apoi, între oameni de omenie pot interveni aranjamente chiar în situații mai complicate, fără să ducă la gâlceavă. Se supără cineva dacă o cale ferată îi taie ogrorul în două? Poate că se supără, în schimb nu se opune, nu demontează șinele, să deraieze trenul. Când nu toate șoselele erau asfaltate și treceau cu mașina prin sate, praful, care se ridica până la ceruri, chiar dacă micșoram viteza, intra în casele oamenilor, le înroșea ochii și le scârțâia în dinți când își mâncau mămăliga. Dădea cineva cu pietre în mine sau ridica baricade la intrarea satului? Care ar fi soluția ideală în aceste cazuri? Să se facă șosele și căi ferate aeriene? Păi n-ar ține umbră ogoarelor? Altă cale nu-i, după mine, și nici nu poate fi alta, decât ca oamenii să înțeleagă unii nevoile altora.

Dovadă că este posibil, coridorul polonez, în care eu însumi am recunoscut o anomalie, n-a supărat pe nimeni timp de aproape douăzeci de ani,

mai ales că o bună parte din populație acolo era de origine poloneză, dornică să se afle sub aripa patriei mume. Dar nu l-a supărat nici pe Hitler, din 1933 până în 1939, și abia cu un an înainte de a-și manifesta noi pretenții, declarase că nu mai are nimic de cerut nimănui. Și, în sfârșit, chiar dacă trecuse la amenințare, în vara când avea să înceapă războiul, nu revendica întregul coridor, implicit îi recunoștea Poloniei această nevoie, ci pretindea să i se retrocedeze Memelul, o zonă cu majoritatea populației germani, și orașul-port de la marea Baltică, Dantzig, azi numit Gdansk, după cum știu și copiii. Aici locuiau într-adevăr un mare număr de germani, trei sute de mii de suflete, motiv pentru care Conferința de pace avusese înțelepciunea să-l declare oraș-liber. Iată ce se cheamă un „modus-vivendi”; lumea se bucurase de el două decenii.

Deodată, în acea vară liniștită și caldă a anului 1939, peste întreaga omenire s-a revărsat strigătul lui Hitler, care cerea zona Memel și portul Dantzig, fără întârziere. Lumea a mai învățat puțină geografie, dar mulți n-au știut ce și unde este Dantzig, nici după ce începuse războiul. Americanii spuneau: „Noi nu ne amestecăm, nu ne pasă!” Molotov tăcea, abia semnase pactul de neagresiune cu Ribbentrop. Chamberlain și Daladier tremurau de frică.

La *Pasul Istoriei*, Jordie avea o figură radioasă, încât nu înțelegeam cu ce parte ține. „Nu vă fie teamă! spunea. N-o să înceapă războiul, credeți-mă pe mine!” Nu mă temeam, în ceea ce mă privește, războiul mi se părea o abstracțiune, și geografic Dantzigul era atât de departe! Dar Jordie ce-și închipuia, când părea atât de sigur pe sine: că Polonia o să cedeze sau că lui Hitler îi va fi frică să dea drumul la tancuri?

Ultima asigurare a lui Jordie am primit-o în seara de 30 august. Până la ora aceea Polonia nu acceptase ultimatum-ul. Mai rămânea în balanță frica lui Hitler. La miezul nopții tancurile acestuia au trecut frontiera; a doua zi se apropiau de Varșovia. Germania pornise cu o armată de un milion și jumătate de oameni și o mie cinci sute de avioane. Numărul tancurilor nu l-am aflat, știu doar că erau puzderie. Oamenii cu pricepere spuneau că nu puteau fi decât cele luate de-a gata din Cehoslovacia, care avusese puternice divizii blindate. Nu mă îndoiesc că nemții le-au folosit: doar nu aveau să le retopească! N-a trebuit decât să le schimbe numerele și să le pună crucea germană, fără altă cheltuială decât prețul vopselei.

De-aici înainte nu mai am nevoie să întreb pe nimeni, nici să mă mai uit în ziarele vremii, faptele s-au petrecut sub ochii mei și nu voi povesti altele. Ochi avusesem și înainte, dar mă uitam în alte direcții, nu credeam că va fi război, aveam încredere în Chamberlain și în Jordie. Nu uitasem ce fusese abia cu două decenii înainte; după cât suferise lumea atunci, cum suferisem eu însumi, și încă la vârsta copilăriei când toate dor mult mai tare chiar dacă nu ai nici o răspundere,

îmi închipuiam că nimeni pe pământ nu va fi atât de inconștient încât s-o ia de la capăt. Vechii generali erau bătrâni sau muriseră, cei noi încă nu se născuseră. Și-apoi, chiar Hitler făcuse războiul, știa ce-i glonțul și gazele toxice; era mai bun de gură decât ceilalți, atâta tot! Știa să amenințe; pe Schuschnigg, cancelarul Austriei îl speriasse atât de rău cu răcnetele, încât bietul om leșinase. Asta și vroia, credeam, nu mai naiv decât alții, că face un război al cuvintelor, să leșine toți oamenii politici. În Viena intrase fără să tragă un foc de pușcă; la Praga, asemeni. Și deodată, când nu trecuseră șase ceasuri de când Jordie ne garantase că va fi pace, am auzit tunurile și huruitul tancurilor; le-am auzit de la șapte sute de kilometri; nouăsprezece zile au bubuit și au huruit încontinuu, pe urmă au tăcut, Polonia era cotropită.

La 5 septembrie Hitler a intrat în triumf la Varșovia; de data asta victoria îl costase paisprezece mii de soldați ai armatei germane. Polonia a întâmpinat diviziile de tancuri cu cavaleria; prețul înfrângerii a fost o sută de mii de luptători, fără a pune la socoteală civilii. Ca două decenii mai înainte, morții începeau să se socotească din nou cu cifre pe care, atunci când abia știam să număr până la o sută, nu le puteam înțelege; acum eram în stare să număr cu milioanele, dacă aș fi avut ce, și cifra morților tot nu-mi intra în minte. La sfârșitul războiului milioanele și-au găsit utilitatea, dar nu ca să fac socoteala banilor, ci pe a victimelor; bani n-aveam în buzunar decât trei sute cincizeci de lei în ziua aceea.

* * *

Înțeleg cât este de greu să pornești lupta pentru o cauză îndepărtată; însă nu vreau să renunț la o idee romantică. Franța și Anglia erau legate prin tratat să vină în ajutorul Poloniei. Dacă Germania începuse atacul la miezul nopții, mi-ar fi plăcut ca aliații să-i declare război în zorii zilei, când se trezeau din somn primii miniștri; nu, primii miniștri nu s-ar fi convenit să doarmă în noaptea aceea, în toate nopțile, ci să aștepte cu telefonul la ureche și la un minut după ce se auzea primul tun, să dea alarma.

N-aș fi vrut să fiu atunci în pielea lui Chamberlain!

Franța și Anglia au declarat război Germaniei în ziua de 3 septembrie, când Hitler era în drum spre Varșovia. La fel s-a întâmplat cu Franța în 1914, i-au trebuit trei zile de gândire, deși fusese destul timp să se gândească, măcar după atentatul de la Sarajevo. Mai rău a fost atunci cu Anglia, primul ministru, lordul Gray, a întârziat încă două zile și ar fi lungit-o mai mult, dacă Winston Churchill, mai mare peste marină, nu decreta mobilizarea flotei într-o sâmbătă la prânz, când toată lumea pleca în week-end; luni era prea târziu să trimeată cineva marinarii la vatră, războiul trebuia să înceapă. De aceea l-am iubit și l-am preamărit pe omul acesta până ce am aflat că nu era nici el fără păcate pe conștiință.

Din septembrie 1939, până în anul următor primăvara, beligeranții au stat față în față, în fortificațiile de la frontieră, linia Maginot și linia Siegfried. Uitând ce fulger căzuse peste Polonia, pârjolind-o în numai nouăsprezece zile, francezii socoteau războiul lor o glumă, „la drole de guerre”, vorbă amintită din când în când și astăzi; pe bună dreptate, e o glumă care nu se uită.

La București era o toamnă frumoasă, nu cred că în nouăsprezece zile se înnoțise vreodată. Jordie tăcea mâlc, se înfunda în birou, seara îl vizitau prietenii, dar parcă se ferea să dea ochii cu colaboratorii lui, cărora le fâgăduise pacea.

Țin minte din acel timp pe atașatul de presă al Poloniei, care venea zilnic la redacție, să afle știri noi și să-și împrăspăteze speranțele. Era un om tânăr, cu înfățișarea plăcută, distinsă, îmbrăcat englezește și privindu-l, cu o simpatie îndurerată, mă gândeam la compatrioții lui care în acel timp mușcau țărâna. „Cavaleria noastră nu poate fi învinsă!” spunea, privindu-ne implorator, așteptând să-i confirmăm părerea. I-am fi confirmat-o, dacă n-am fi știut că vestita lor cavalerie înfrunta nu o armată egală, ci divizii blindate. Mi-era milă și de cai, nu numai de oameni.

În ziua de 4 septembrie atașatul de presă, abătut până atunci, descurajat, anxios, a intrat în redacție cu o figură radioasă: „Francezii au trecut linia Maginot prin opt puncte!” În zilele dinainte își frământa pumnii: „Ce fac? De ce nu atacă?”

Am dat fuga la secretariatul de redacție; într-adevăr, telegramele de presă, proaspăt sosite, confirmau știrea, armata franceză trecuse linia Maginot prin opt puncte, pe un front larg, renășteau toate speranțele, așteptam să treacă dintr-un salt și peste linia Siegfried, să cadă în spatele armatei germane și s-o fugărească până la Varșovia. A fost o scurtă ofensivă în Sarre, întreruptă repede.

Pe atașatul de presă al Poloniei l-am mai văzut câteva zile, pe urmă a dispărut, poate plecase și el în bejenie.

Prin cele opt puncte ale liniei Maginot treceau patrule de recunoaștere, ajungeau până la o pădure, Wamdt, linia Siegfried era încă departe și se întorceau fără să tragă un foc de pușcă. Nemții n-aveau nevoie să facă nici măcar atâta, erau în defensivă și așteptau atacul. Acesta a fost „la drole de guerre”, a durat opt luni încheiate, puștile țevilor au ruginit, soldații au prins reumatisme, pentru civili, în afară de camuflaj, totul era ca în vreme de pace.

16

Războiul în Polonia se terminase de două zile, nu apăruseră încă refugiații, vremea continua să fie frumoasă, albastră-aurie și caldă. Pe-o asemenea vreme uiți necazurile, parcă nu aveam nici o grijă. Era la 21 septembrie 1939, ora prânzului, poate între unu și două, treceam prin dreptul bisericii anglicane, pe

strada Xenopol; de la o fereastră se auzea muzică de orchestră, transmisă la radio, cunoșteam bucata dar acum nu mi-o aduc aminte, știu doar că m-am oprit o clipă; atunci muzica s-a întrerupt brusc, în mijlocul unei fraze și-o voce omenească i-a luat locul, spunând în pripă, dar limpede încât s-a deslușit totul, fără dubiu: „O echipă de discipoli ai Arhanghelului au executat astăzi pe Armand Călinescu”. Nu sunt sigur dacă a apucat sa repete acest anunț, pe care nu-l puteam înțelege. De asemeni nu sunt sigur de cuvântul „astăzi”, poate era altul, „adineauri”, sau „acum o jumătate de oră”. Însă cu privire la „echipa de discipoli” și la termenul „executat” nu am nici o îndoială, de aceea n-am putut înțelege în primele clipe.

Asasinate săvârșite de discipoli cunoșteam, e destul să-mi aduc aminte de cel al lui I.G. Duca, pe care l-am văzut cu ochii, în gara Sinaia.. Dar „execuția” e un act de pedeapsă, aplicat pe baza unei sentințe date de justiție. Acum cine judecase? Și mai ales cum se transmitea asemenea știre, pe cât de abruptă pe atât de laconică, la mijlocul unei emisiuni de muzică?

A urmat o tăcere, mai bine zis o încremenire; muzica funebră care a urmat confirma știrea dinainte. Nu mai țin minte cât a durat până să se dea comunicatul autorităților. Armand Călinescu fuse într-adevăr asasinat, numai cu un sfert de oră înainte de-a auzi știrea la radio, transmisă de chiar autorii crimei.

Am fost la fața locului în zece minute, cu un taximetru; șoferul încă nu aflase nimic, pe atunci prea puține automobile aveau radio; omul se crucea, nu-i venea a crede. Era pe strada Știrbei Vodă, colț cu bulevardul Facultății de medicină, o intersecție largă, mărginită de parcuri și locuri virane, cu vizibilitate în toate direcțiile. Armand Călinescu, președintele Consiliului de Miniștri, din primăvară, numit de un rege intrat în derută, era și șef al Marelui Stat Major, sau poate ministru de Război, desigur ca armata să fie într-o mână sigură și puternică. Acum tocmai venea spre casă, la ora prânzului. Doamna Călinescu punea masa când a auzit știrea la radio.

Locuiau în Cotroceni, pe strada doctor Clunet, care și-a păstrat numele și astăzi. Cine cunoaște cartierul își dă seama că mașina primului ministru, venind pe strada Știrbei Vodă, avea de făcut un viraj la stânga, pe bulevardul Facultății de medicină, și imediat după aceea, un viraj la dreapta, ca să ajungă acasă. Un agent de pază se afla pe bancheta din față, în dreapta șoferului; nimic altceva. Armând Călinescu era convins că armata discipolilor fusese nimicită, cum credeau chiar și ziarele străine.

Am fost nevoit să cobor din taximetru curând după ce trecusem podul peste Dâmbovița; mulțimea apucase să se îmbulzească, umplea strada. Cu greu am ajuns până la intersecție; mașina mai era acolo, cu portierele deschise, nu apucase să vireze la stânga, dimpotrivă, roțile din față erau bracate spre dreapta. N-am putut să-i dau ocol, n-am recunoscut marca, era o limuzină neagră, probabil

americană. Avea parbrizul sfărâmat de gloanțe, numai un sfert din partea stângă, în fața volanului, rămăsese întreagă; explicabil, șoferul coborâse și o luase la fugă; n-am auzit nimic de el, se spunea că ar fi fost complice; în acest caz nu înțeleg de ce nu s-a alăturat echipei? Geamul portierei din față, în dreapta, avea o gaură de glonț, cel care îl lovise pe agentul de pază. În Armand Călinescu au tras prin portierele deschise; a căzut pe pavaj, numai picioarele i-au rămas în mașină. Când am ajuns acolo tocmai îl ridicau, am apucat să văd revolverul pe care agentul îl scăpase din mână; nu avusese când să tragă, și dacă ar fi tras nu se putea pune cu șase oameni.

Pe pavaj au rămas două băltoace de sânge.

Mașina se pregătea să vireze la stânga, când o cotigă i-a tăiat drumul; de aceea avea mașina roțile bracate la dreapta, ca să evite ciocnirea.

Pe ce n-am văzut eu însumi nu sunt sigur. După unii, cotiga o împingeau asasinii; așa am știut multă vreme. După alții, o trăgea un cal; în acest caz vizitiul era și el complice? Și ce-a pățit? N-am auzit nimic de soarta lui, cum n-am auzit de a șoferului. După a doua versiune, asasinii, în număr de șase, așteptau în două mașini oprite pe o stradă laterală, ceva mai sus de Calea Plevnei; nimeni nu i-a întrebat ce făceau acolo. Nu făceau altceva decât să pândescă, pe urmă s-au luat după mașina primului ministru; când aceasta a oprit iar șoferul a luat-o la fugă, au dat năvală cu revolverele întinse. A fost o răpăială de gloanțe, și gata treaba. Pe urmă s-au urcat în cele două mașini, au luat-o înapoi pe Știrbei Vodă și s-au oprit în fața Societății de radiodifuziune, care pe atunci funcționa, cu toate ale ei, administrație, redacție, studiouri într-o casă cu etaj, existentă și astăzi, exact în fața străzii Puțul cu plopi, la doi pași de Ministerul învățământului.

N-au trecut de atunci decât mai puțin de cinci decenii și totuși s-au schimbat atâtea, că multe din vremea aceea ni se par astăzi imposibile. Cum putea să încapă întreaga instituție a Radiodifuziunii, chit că nu era complet dezvoltată, într-o casă care nu fusese decât o locuință particulară, ce-i drept pentru oameni cu dare de mână? Apoi cum putuseră să pătrundă înăuntru șase oameni, cu revolverele în mână, cu privirea turbată, cu hainele răvășite, și să nu-i oprească nimeni? La intrare era doar un portar, care bănuiesc că n-a avut când să se dezmeticească, a rămas țepăn, n-a apucat nici măcar să dea alarma.

Directorul acelei instituții a făcut anii trecuți o declarație la radio, repovestind întâmplarea, întocmai cum mi-o povestise și mie, cu aproape cinci decenii mai înainte. Atunci m-a condus pretutindeni, pe drumul asasinilor și dacă până astăzi oi fi uitat unele amănunte, nu sunt de natură să ducă la denaturarea adevărului. Nu mai țin minte, de pildă, dacă asininii cunoșteau dinainte topografia clădirii și s-au repezit drept la țintă, sau te pomenești că or fi cerut informații vreunui ușier sau unui funcționar întâlnit în holul de la parter, de unde pornea

scara. Studioul de unde se emitea la ora aceea concertul de prânz se afla la etaj, se ajungea la el fără ocoluri.

Pe atunci transmisiunile se făceau direct, în fața microfonului. Numai muzica înregistrată pe discuri se reproducea „prin doză electromagnetică”, așa cum avea grijă să anunțe crainicul, cu legitimă mândrie, fiindcă era o inovație recentă, care dădea sunetului o calitate mai bună, departe însă de ceea ce astăzi se numește HF, „înalță fidelitate”. Chiar discurile, fie ele dintre cele mai renumite, *His Master's Voice* sau *Columbia* deformau sunetele, le dădeau un timbru mai aspru, metalic, dar urechea noastră atunci era mulțumită, neavând cum face vreo comparație. Cine vrea să vadă diferența să caute un disc din vremea aceea și să-l asculte; se mai găsesc pe ici, pe colo, la oameni care se despart greu de lucrurile lor, chiar dacă și-au pierdut utilitatea; bineînțeles nu mă refer la colecționari, oameni de meserie, sau la muzee, datoare să conserve înregistrări din altă vreme. Apoi acele discuri demodate, ca să se evite cât de cât deformarea sunetului se învârteau cu viteză mult mai mare decât astăzi; una din fețe dura cinci-șase minute. În micul studio de unde se transmitea muzică electromagnetică, existau două pickup-uri, unul lângă altul, și două rânduri de discuri pentru aceeași bucată; un disc se punea pe față, altul pe dos, și când se termina primul, manipulantul îl pornea pe al doilea, având grijă, ceea ce îi cerea destulă îndemânare, să nu lase o pauză anormală, căci ar fi rupt firul muzicii, dar nici să încalce pe al doilea peste primul, dând naștere la o batjocură. O simfonie de lungime mijlocie, atunci cuprindea cinci, șase sau chiar mai multe discuri, puse într-o casetă. Astăzi e destul unul singur, sau chiar o singură față.

Aceste discuri, încă moderne, cu turație mică, au apărut la noi abia după sfârșitul războiului; se numeau „microsion”, ceea ce crainicul avea iarăși grijă să anunțe; astăzi expresia nu mai este folosită, fiindcă nu mai există altfel de discuri, toate sunt „microsion” pe tot pământul.

Am văzut studioul de unde se transmitea concertul de prânz al orchestrei radio. Era o cameră pătrată, în amfiteatru, cu pereții îmbrăcați în pluș sau catifea cenușie, ca să absoarbă ecourile, cu latura de vreo zece metri, poate ceva mai puțin, să-mi fie înțeleasă șovăiala, am văzut-o o singură dată, și mă aflam încă sub impresia faptelor petrecute acolo. Dirija, mi se pare, Jean Bobescu. Ușa s-a dat brusc de perete, asasinii s-au repezit înăuntru, unul a pus mâna pe microfonul aflat în fața orchestrei și a anunțat știrea pe care o auzisem în dreptul bisericii anglicane; instrumentiștii au rămas încremeniți, greu au înțeles ce se întâmplase.

Directorul se afla în biroul său, înconjurat de scripte, borderouri, dosare, petiții, era absorbit să le rezolve dar în același timp urmărirea emisiunea, la difuzorul aflat în odaie, cum se găseau în toată clădirea, chiar și pe coridoare. După clipele de stupefacție, când orice minte paralizează, s-a repezit la șaltărul

care întrerupea legătura dintre studioul și emițătorul de la Băneasa. A tras de el și în toate aparatele de radio din țară s-a făcut liniște. Trăisem pe stradă această clipă, rămăsesem locului și nu puteam înțelege. După o pauză a urmat muzică funebră. Am văzut cele două pikup-uri de unde era transmisă. Ce mai trebuia să văd?

Nu țin deloc minte ce am făcut în după-amiaza aceea; probabil m-am dus la redacție, dar cred că nu mi-am scris articolul. Îmi închipui că directorul era în alarmă; cei doi oameni de pază de la ușă stăteau înfundați în fotolii, cu pălăria trasă pe ochi, cu mâna în buzunarul hainei. Când auzise știrea la radio, Jordie era la masă, a înțepenit deasupra farfuriei cu supă fierbinte. Când și-a revenit, sudoarea îi curgea pe sub guler.

Domnul Pretoreanu tocmai iscălise cecul de un milion, pentru discipoli. A așteptat până a început muzica funebră; atunci a închis aparatul de radio, s-a uitat instinctiv la draperia care acoperea carabina, pe urmă a rupt cecul și a făcut altul, de două milioane.

Nu știu deloc ce am făcut seara; abia a doua zi am aflat că regele numise prim-ministru pe generalul Argeșanu. Lui i s-au atribuit represiunile care au urmat, și pe care mai târziu le-a plătit cu viața. În realitate lupta cu discipolii a dat-o generalul Gavrilă Marinescu, prefectul Poliției, cel mai devotat om al regelui. Chemat la o consfătuire la Președinția Consiliului, în zorii zilei următoare asasinatului, noul prim-ministru l-a întrebat: „Când se face reconstituirea?” „Ce s-o mai facem?! a răspuns prefectul Poliției. I-am reconstituit peste noapte, pe toți șase. Acum sunt expuși la locul crimei!”

Nu putea să-mi placă nici vorba, nici fapta; mi-am adus aminte de reacția lui Tit Vanica la moartea Arhanghelului. Pedepsa fără judecată deschide drumul represiunii asupra oricărui om, fie el fără nici o vină. Este destul să se instaleze la colțul străzilor sinistrele „Bocca de Leone”. Dar m-am dus să-i văd, ceva din ființa mea, oricât m-ar fi îngrozit scena, avea nevoie de o satisfacție, eram în contradicție cu mine însumi, două „eu”-uri ale mele se ciocneau între ele și n-a fost atunci singura ocazie. Morala omenirii este într-o continuă ciocnire cu ea însăși; de ce trebuie să moară de sabie cel ce scoate sabia? Și dacă până s-o scoată din teacă îl străpunge altă sabie? Să ne omorâm unii pe alții până ce va rămâne un singur om pe tot pământul?

Chiar dacă ziua o fi fost la fel de senină ca în ajun, mi-o amintesc în culoarea plumbului. Era iarăși îmbulzeală, toată lumea vroia să vadă; numai în jurul locului rămânea un spațiu liber, fără nici un fel de cordoane, printr-un consens al mulțimii, comandat de groază sau de oroare. Zăceau toți șase grămada, așa cum căzuseră din dubă, nici unuia nu i-am văzut fața, era înfundată în caldarâm, sau mi-a fost frică să mă uit cu atenție. Fapta era împlinită, am plecat

repede. Doi oameni s-au întâlnit lângă mine, unul tocmai venea, fuga. „I-ai văzut?” l-a întrebat pe celălalt. „I-am văzut și i-am scuipat!” Nu știu ce sentiment a fost mai puternic în sufletul meu, la auzul acestor cuvinte: dezgustul sau groaza? Îl știam pe omul care le pronunțase, i-am recunoscut glasul, era secretarul domnului Lazăr, fostul meu proprietar de pe Schitu Măgureanu, de lângă Teatrul Ligii Culturale, își lăsase acasă centura cu diagonală de care atârna revolverul. Dar poate în judecata mea nu aveam dreptate, poate omul se lepădase, dintr-un motiv sau din altul și atunci trebuia să-l las în plata Domnului. Dar un an mai târziu, tot în luna septembrie, l-am văzut în sutană, pe Calea Victoriei, defilând cu portretul Arhanghelului ținut sus, deasupra capului.

* * *

De aici înainte au urmat numai întâmplări triste și absurde, și cu toate că unele aveau o parte grotească, toate prevesteau vremuri tragice. Lipsit de sfatul unor oameni cu experiență în treburile publice, pe care și-i îndepărtase, neavând de înfruntat nici cea mai mică opoziție, regele a făcut după cum poate duce capul pe un om intrat în panică. N-a izbutit decât sa-și prelungească un an de zile o domnie din ce în ce mai jalnică, devenită la urmă ridicolă, când a înființat, pentru vreo lună de zile, un partid politic sub propria lui președinție, fapt unic în istoria lumii moderne; Unic se numea și partidul.

Prima lui măsură, după asasinarea lui Armând Călinescu, a fost să suprima în toată țara pe capii discipolilor: câte trei de fiecare județ, fără judecată, la alegerea prefectilor, care de la desființarea constituției erau comandanții de regimente. Ei au executat ordinul fără să-l discute; n-am să hotărâsc eu dacă era discutabil. Pretutindeni victimele au fost expuse în piață. Însăpământați sau îndârjiți, supraviețuitorii au jurat răzbunare; acești oameni care au semănat în jurul lor moartea știau la rândul lor să meargă la moarte, mă gândesc la felul cum Traian, care nu fusese departe de a fi patriarhul țării, și-a expus pieptul în fața puștilor, tardiv și inutil și numai din propria lui voință, și a căzut retezat de gloanțe, cu spada și crucea în mână, două simboluri contrarii.

Nu știu care a fost numărul discipolilor, din cei cu spadă în mână și cu jurământ de credință. Îi las la o parte pe cei care au existat și ei probabili, în spatele rândurilor, unde au așteptat să le cadă o plească. Dar, oricâți ar fi fost, nu cred că neamul nostru putea să dea atâtea firi violente; printre ei s-au rătăcit probabil, cu speranțe curând înșelate, și oameni de bună credință și, cu siguranță, s-au rătăcit de asemeni mulți săraci cu duhul. Ce erau preoții pe care i-am văzut defilând într-o seară de toamnă pe bulevardul Elisabeta, cu poalele anteriilor murdare de zloată, ținându-și cu o mână comanacul, să nu-l ia vântul, cu alta ținând crucea? Icoanele, nemaivând cu ce le tine, le aveau atârdate de gât, cu sfoară, ca niște jujeie. Erau ei armata iui Cristos, cum spuneau cântecele? Aveau

măcar o nemulțumire, ca țăranii fără pământ sau ca învățătorii cărora în timpul curbelor de sacrificiu li se plătea leafa din an în Paște? Doar știa oricine că la biserică nu se moare de foame, în cele mai nenorocite vremuri se găsesc măcar prescuri și colivă, ca să nu mai vorbesc de ce se adună în căldărușa, la ce pică, din ce, din ne ce, la înmormântări, nunți și botezuri. Nu puteau deci să fie niște amăgiți, cărora li se fîgăduia câte un pogon de fiecare suflet, după lozinca „omul și pogonul”, răspândită la sate. Ce puteau să fie decât niște prostănaci, niște rătăciți întru Domnul – să mă înțeleagă și să mă absolve sfânta Patriarhie! Ce erau școlarii obraznici, viitori discipoli, cărora le curgeau mucii și îmi făceau vânt de pe trotuar, dacă nu mă dădeam la o parte? Iar în clasă puneau revolverul pe pupitru, opunându-l învățaturii și catalogului? Ce era poetul cu sutană și revolver la centură, care îmi spunea, fără a-mi mai lăsa nici o speranță: „Cum îți închipui că ai să fii scriitor fără să-l preamărești pe Arhanghel?”

Dar cum aș ascunde că între toți aceștia am cunoscut un om, împușcat la Iași, drept represalii, după care și astăzi mă doare inima? Dacă aș fi vinovat de moartea lui, n-aș mai avea liniște nici pe lumea cealaltă.

Am făcut aceeași școală, numai că era cu vreo patru ani înaintea mea, ca vârstă, iar ca învățătură nu-i ajungeam nici măcar la călcăie. L-am înfățișat cu prea multă exaltare pe Trandafil, spre a fi în stare să fac încă un personaj pe aceeași măsură; și apoi, nu i-am cunoscut pe amândoi la fel de bine; cred însă că aveau aceeași statură. De ce l-a urmat pe Arhanghel n-am înțeles, și nici nu l-am întrebat, luam treaba în glumă, încă nu se ardeau cărțile în piețe, școlarii viitori discipoli nu mă îmbrânceau de pe trotuar, preoții nu defilau în odăjdii. Fiindcă locuiam aproape de sediul Arhanghelului, unde într-o zi fusese și domnul Pretoreanu, ne întâlneam câteodată pe stradă; nu purta nici sutană, nici revolver la centură; într-o zi fiind cu el, ne-am întâlnit cu secretarul domnului Lazăr; acesta a făcut ochii mari, s-a tras la perete și a salutat cu un respect fanatic, ridicând brațul de parcă ar fi avut spada în mână. Atunci am înțeles că fostul meu coleg mai în vârstă avea un grad mare și l-am privit cu uimire: ce-l deosebea de Trandafil?

Trecuseră trei ani, când am aflat că murise la Iași, împușcat și pus la vedere, să ia aminte toți care aveau aceeași credință. Dar care era credința lui? Acum trebuia s-o înțeleg, nu mai putea să fie privită în glumă.

Mi-am adus aminte că odată venise să mă viziteze acasă; secretarul proprietarului, mut de respect, cu mișcări țepene, îl condusesese până la ușă. A găsit la mine o fată de școală, cam jucăușă, n-o adusese nimeni cu sila, stătea cuviincioasă pe scaun, nimic în atitudinea ei nu era provocator, în afară poate de privire, cam îndrăzneată. Pentru atât, nici măcar părinții ei, să fi fost acolo, n-ar fi muștrat-o. El a privit-o însă mirat, și i-a ținut o predică, pe cât de blândă, pe atât de necruțătoare:

— Câți ani ai, domnișoară? În ce clasă ești? ... Nu crezi că în afară de învățătură trebuie să te gândești de pe acum la o familie, întemeiată pe deplina puritate a gândurilor dumitale, a sufletului și a trupului? Nu-ți închipui, poate, ce sublim ar fi, când vei avea copii, să nu-i întinezi cu nici o amintire străină, să te poți mândri că locul unde s-au zămislit ei n-a aparținut decât unui singur om de pe lume, în fața legii și a lui Dumnezeu din ceruri?

Aceste vorbe, deși indirect ar fi putut să mă privească și pe mine, nu m-au ofensat, dar nici nu mi-au trezit o conștiință nouă, oricât aș fi fost de tânăr, cu gândirea oricât de maleabilă. Fata, la rândul ei, deși l-a ascultat cuviincioasă, nici n-a izbucnit în lacrimi, nici nu s-a ridicat să plece.

Diferența între acel om și Trandafil era că în viața lui nu existase o Hora și n-avea să existe, la antipodul ei, o Cornelia. Iar de Arhanghel se legase poate, sperând că prin doctrina lui necruțător de brutală își deschidea drumul spre puritate și sacrificiu; pentru el nu era doctrina spadei, ci a fierului roșu. Așa murise.

* * *

Ca un făcut, polonezii au venit odată cu ploile, ca refugiul lor să fie și mai jalnic. Nu i-am văzut pe conducătorii politici, nici pe capii armatei, au trecut nu știu pe unde, spre Craiova și Turnu-Severin, așa se zvonise. Îmi închipui zbulciul lor moral, n-au îndurat însă nici ploaia nici frigul, și cred că, mai bine informați decât alții, cu o mai largă viziune politică a unei Europe viitoare, era imposibil să nu întrevadă prăbușirea lui Hitler, să nu spere.

„După război mulți viteji se-arată!” Așa scria în caietul de caligrafie; am copiat de zeci de ori acest rând, fără să mă gândesc bine ce vroia să spună. Iar când i-am descifrat înțelesul, am găsit în el multe prilejuri de meditație; am meditat în copilărie, în adolescență, în tinerețe, meditez și astăzi. Și uneori mă tem să nu cad în păcatul de a mă lăuda cu o victorie câștigată de alții. După ocuparea fulgerătoare a Poloniei, Hitler era eroul acelor zile, nu doar strateg, ci vizionar pe deasupra, capabil să determine viitorul omenirii pe cel puțin o sută de ani de atunci înainte. De ce nu pe cinci sute, sau pe o mie? Costa tot atât! Dar Ministerele Propagandei erau mai modeste pe vremea aceea, sau conducătorii popoarelor își stăpâneau pornirile paranoice. Nu vreau să-mi amintesc câți oameni au căzut în delir doi ani mai târziu, când Franța a fost înfrântă în douăzeci de zile! Dar în starea lor am mai văzut pe unii care chiar în anul 1944, când soarta războiului era pecetluită, mai credeau în victoria Germaniei, fiindcă asupra Londrei cădeau bombe zburătoare V1 și V2, atât de mult așteptatele arme secrete.

În opoziție cu ei, primul om de care îmi aduc aminte că a anunțat sfârșitul lui Hitler, încă de prin 1940, curând după înfrângerea Franței, a fost însuși unul

din susținătorii lui de mai înainte, cum a continuat să fie și după aceea, împotriva propriilor sale spuse. Nu era altul decât Jordie, de curând întors dintr-o vizită făcută în Germania. Nu și-a scris convingerile în ziar, nici nu le-a făcut publice, le-a destăinuit doar câtorva colaboratori din redacție, care apoi le-au răspândit mai departe: întâmplător mă aflu printre ei, în biroul lui, venit însă cu altă treabă. Nu se ocupase niciodată de teatru, decât la cel pe care îl făcea în propriile lui ziare, jonglând cu ideile, între fundul scenei și rampă. Atunci însă, în locul cuvintelor, s-a folosit de o recuzită ciudată, nu știu cine i-o procurase, când am intrat am văzut un șir de străchini, lung de la masa lui de lucru până la ușă. Le-a luat la rând, călcând îndesat pe ele și făcându-le cioburi, până la ultima, la un pas de mine. O clipă m-a încadrat cu privirea lui divergentă, apoi s-a întors spre ceilalți, și la demonstrația dinainte a adăugat o explicație de patru cuvinte: „Uite ce-a făcut Hitler!”

Știe oricine ce înseamnă să calci în străchini, chiar și astăzi, când acest obiect de uz casnic are mai puțină răspândire, locul lui luându-l farfuria, până și la țară. Pentru cine nu este cu totul lămurit, faptul de a călca în străchini, care dovedește în primul rând chiorala, are ca semnificație mai importantă ideea că este ireparabil; o străchină spartă nu se mai lipește, ciob cu ciob, ca vestigiile arheologice. N-am înțeles de ce Jordie s-a folosit de-o demonstrație plastică, în locul cuvântului, arma lui principală; se temea că își pierduse puterea de convingere? Socotea că gestul avea să se țină minte mai ușor, își pregătea martori pentru o judecată de apoi, terestră? Cu cine ținea el, în definitiv, cu ăia, sau cu ăilalți? Apăi domnul Pretoreanu îi indicase doctrina, odată pentru totdeauna: „după cum o fi cazul!”

Într-o zi eram în biroul lui, scriam ceva la iuțeală pe colțul mesei, un articolaș pe care mi-l ceruse „stante pede”, aveam mai multă iuțeală de condei pe vremea aceea, iar el se plimba cu pași apăsați prin încăperea nemăsurată, de parca făcea repetiție pentru călcatul în străchini, căci era cu mult înainte, războiul încă nu începuse și admirația lui pentru Hitler n-avea nici o fisură. Atunci a intrat Jak Musiu, colaboratorul cel mai vechi la *Pasul Istoriei*, șeful redacției politice, deși era analfabet în adevăratul înțeles al cuvântului, căci nu știa decât să se iscălească, și nu fără caznă; spun acestea încă o dată pentru cine nu m-o fi crezut prima oară. S-au retras amândoi în umbra bibliotecii împodobite cu Marea Enciclopedie Italiană, un dar personal al lui Mussolini și l-am auzit pe noul venit șușotind ceva la urechea lui Jordie. Din ce în ce mai nervos și mai roșu la față, acesta a izbucnit deodată, răcnind de mi-au țiuuit urechile: „Cu mine să nu stea la tocmeală, că îndată schimb foaia!”

Nu știu cu cine se tocmea Jak Musiu, la ce ambasadă, a Germaniei, sau a Angliei. Dacă tratativele care au mai durat două zile s-au dus cu aceasta din urmă,

înseamnă că n-au căzut la învoială, căci a treia zi în *Pasul Istoriei* a apărut faimosul articol „Apă de ploaie” în care se luau în batjocură garanțiile oferite de Anglia României, în cazul unei agresiuni străine, care se știe de unde ar fi putut să vină. Dar n-am o dovadă, s-ar putea ca tocmeala să se fi dus cu propriul nostru Minister al Propagandei.

Poate în demonstrația cu străchinile Jordie fusese de bună credință, deși era dator să-și vândă conștiința tot timpul „după cum era cazul”; nu știu ce văzuse el în Germania, ca să ajungă la o convingere atât de categorică.

Eram departe de-a avea priceperea lui la treburile politice, de aceea m-am ferit să-mi dau părerea, am păstrat-o pentru mine până astăzi, deși mi-o formasem cu mult înainte de demonstrația cu călcatul în străchini. Mai târziu, când faptele erau împlinite, nu mai era nevoie de vorbe, deoarece le cunoștea toată lumea; și apoi aș fi putut să mă iau eu însumi în derâdere, după principiul spus mai înainte, că după război mulți viteji se arată. Dar, în adâncul conștiinței mele, am fost convins că războiul era pierdut, încă de când abia începuse. Nu mă bizuiam pe strategia învățată în școală, lasă că era prea puțină, dar mai ales nimic nu s-a petrecut după regulile știute, totul a mers anapoda, ca o corabie fără busolă, care prea bine putea să se zdrobească de stânci ascunse sub apă, dacă nu avea norocul să treacă pe alături, poate doar la un centimetru.

Convingerea mea a pornit de la suferința omenească pe care am văzut-o cu ochii, când lungile coloane de polonezi în bejenie mi s-au perindat prin față. A trecut aproape o jumătate de secol de atunci, și imaginea lor nu mi se șterge de pe retină. Cineva mi-a spus că atâta memorie nu este posibilă, deși aveam drept exemplu și alte experiențe, cu mult mai multă vechime, amintiri din copilărie, întâmplări răzlețe, dar pe care le vedeam limpede, ca pe niște fotografii pe care puteam să le dau înapoi, sau înainte, să-mi retrăiesc viața prin ele; nu trebuia decât să-mi încordez voința asupra unei scene, cea mai îndepărtată fiind una trăită când abia împlineam doi ani, prilej de sărbătoare în casă, căci tot atunci m-au și botezat, cu întârziere. Mi s-a spus că amintiri atât de vechi nu puteau să persiste, ci mi le reîmprospătam periodic. Se poate să fie așa, dar nu-mi pasă, important este ca, pe o cale sau alta, nu le-am uitat până astăzi. Ceea ce ma face să cred că nici pe polonezii în refugiu n-am să-i uit vreodată. Și încă, ei nu erau amintiri din copilărie, înregistrate fără să le înțeleg și să le judec, ci la imaginile vizuale se adăugau rațiunea și sentimentele.

Veneau de sus, din Moldova, unii cu trenul, așa cred fiindcă îi întâlneam prin apropierea gării de nord, pe calea Griviței, unde vindeau în pagubă câte un obiect, uneori de valoare, un inel, un ceasornic de aur; apoi mergeau la piața Matache Măcelaru, să cumpere fructe; legumele n-aveau cum să le fiarbă; intrau în colț la „Rocus” și luau salam sau șuncă de Praga, pe urmă pâine, de alături; de

la băcănie cașcaval, brânză și măsline. Cei care aveau copii și îi țineau după ei, de mână, prima dată căutau lapte. Nu puteam să-mi dau seama dacă fuseseră oameni cu stare sau nevoiași, acum semănau unii cu alții; chiar dacă o parte din ei se bucurau de un portofel mai plin, nu-și puteau face o viață mai bună, erau toți în aceeași bejenie. Sigur că vor fi venit și unii care aveau rude și prieteni unde puteau să tragă; pe aceia nu-i pun la socoteală. Îi țin minte pe singuratici, așa cum rătăceau pe stradă, în căutarea unui loc unde să tragă, sau în așteptarea unui tren, să meargă mai departe. Unde, nu știam și cum bănuiesc că nu știau nici ei, nu puteam decât să le plâng soarta. Nu-mi amintesc să fi văzut oameni singuri, ci numai familii. Cineva poate va înțelege mai bine ca mine ce făceau oamenii singuri; își luau armele și se ascundeau în pădure, să lupte, sau își curmau viața. Biețele femei, mai puțin rezistente decât bărbații, unele cu copii în brațe, abia își târau picioarele pe trotuar, în pantofi cu tocurele scâlciate. Ca un făcut, nici una nu era grasă, ci toate subțiri și înalte, și cu toată sfâșierea de pe față, cu toată funinginea și praful, în fiecare vedeam o contesă Walewska.

Alții veneau cu automobilul, or fi fost printre ele și limuzine, n-am văzut decât din cele modeste, „Polski Fiat”, care pe urmă au umplut țara și au circulat până aproape în zilele noastre; poate câte unul, cu semnalizatoare adăugate, mai circulă și astăzi. Oamenii le vindeau ca să-și ia de mâncare și să poată pleca mai departe. Până unde?

Știu că li s-a găsit un rost, cum, necum, cineva a avut grijă de ei până au putut să se întoarcă în țară. Dar eu îi țin minte cum rătăceau departe de casa lor cotropită, i-am privit, le-am văzut în suflet și am simțit de atunci că suferința lor și a celor cărora avea să le vină rândul, din aceeași voință, nu avea să dureze cât lumea; e o lege a naturii. De atunci multă lume a rătăcit pe drumuri, ducându-și avutul într-o cotigă, în roabă, pe bicicletă, în ricșă sau în spinare, de pe coasta Atlanticului și a Mediteranei până în Oceania; toți care au avut zile de trăit s-au întors acasă; toate războaiele începute în acel timp erau pierdute dinainte.

17

În amintirile mele cele mai vechi, în amintirile altora, pe care le-am cunoscut, tipărite, sau din confesiuni orale, în sfârșit, în istorie și în literatură, nu am întâlnit un personaj atât de complex cum era Alexandru Ioanide, unul din colaboratorii lui Jordie. Chiar și numele lui reprezenta o complexitate, știută de unii sau de mai mulți din cunoștințele lui cele mai apropiate, căci îl chema, scris în toate actele, Alexandru Rene Luca Bazil Victor Ioanide-Stoenești, conte de Hunedoara și baron de Livezeni. Numele, moștenit fără vină, ar putea să pară o născocire, mai ales că nu l-am găsit în almanahul Gotha, unde ar fi fost justificat

să apară pentru cele două titluri de la urmă. Am născocit multe în scrierile mele, se înțelege de la sine, însă în locul unde am ajuns astăzi cu povestirea, mi s-a făcut lehamite să mai apelez la imaginație, când faptele petrecute în jurul nostru, la toate azimuturile pământului depășesc închipuirea cea mai necontrolată, care este absurditatea, deși nimeni nu o definește cu vorbe atât de clare.

Articolele politice le semna Alexandru Ioanide; pentru cele mai simple, comentarii cotidiene, nu lipsite de cancanuri, unele cu un fin caracter epigramatic, folosea un derivativ al primului nume, Alioan, cum de altfel i se adresau și prietenii. La fel îi spuneam chiar eu, deși ne despărțeau, ca vârstă, mai bine de un deceniu și jumătate ceea ce ar fi pus o bariera între noi, dacă nu ne-ar fi legat mai multe afinități, cum, în ceea ce mă privește, nu aveam cu nimeni.

De numele lui întreg, neobișnuit în țara noastră, încheiat cu două titluri de noblețe de care părea că se rușinează, și nu le pomenea niciodată, s-a făcut uz, după știința mea, o singură dată, în afara certificatului de naștere și a actelor oficiale, când a fost trecut pe lista neagră a discipolilor, care urmăreau să-l extermine. M-a nedumerit cauza acestei hotărâri sângeroase, Alioan nu făcea nici un fel de politică, nu scrisese nimic injurios la adresa Arhanghelului, dar ce-i drept nu-i adusese nici laude, se menținea într-o expectativă adesea ironică. Avea un spirit viu și caustic, plus darul de a putea sintetiza o dilemă politică într-o epigramă cu tâlcuri, sau într-o anecdotă, mai concludentă decât o critică deschisă, pe care de altminteri cenzura ar fi oprit-o; așa erau dispozițiile, ca apele să se liniștească; speranță zadarnică.

Dacă lagărul unui vagon de cale ferată, lăcașul unde se învârtește osia, se aprindea în mers din lipsa lubrefiantului, accident adesea posibil deși condamnabil, știrea nu putea să apară în ziare, dar nu fiindcă dezvăluia o proastă stare de lucruri, ci fiindcă în alt înțeles al său, cuvântul era interzis cu strășnicie. Nu mai existau lagăre la calea ferată, datorită celor câteva lagăre de concentrare, unde erau închiși clevetitorii dictaturii regale, pe care de altminteri nu avea nimeni puterea să o răstoarne; de teamă să nu se frigă cu ciorba, stăpânii cenzurii suflau și în iaurt, cum spune proverbul. Probabil multe din anecdote și epigrame nici nu se datorau lui Alioan, dar așa se întâmplă când cuiva i se duce buhul, totul i se pune lui în spinare, cel mai vechi exemplu cunoscut de mine fiind Iancu Brezeanu, inegalabil „cetățean turmentat”, prin talent desigur, dar și prin vocație.

Probabil unii din redacție cunoșteau câte ceva din viața lui Alioan, iar Jak Musiu sunt convins că îi știa tot trecutul, dar n-am vrut să aflu nimic, de la nimeni, mă mulțumeam să-l știu că există, fiindcă, pe lângă admirație îmi inspira și simpatie: cu totul alta decât cuceritorul Bel Ami, Frumosul, care frecventa și el redacția lui Jordie și care avea s-o ucidă, spărgându-i capul cu ciocanul pe Proserpina Smântânescu. Puținul ce-am aflat despre viața lui știu de la el însuși;

dacă l-aș fi întrebat, cred că mi-ar fi spus mai multe, era o fire comunicativă, se ferea numai de oamenii cu firea vulgară sau cu tare ascunse. Așa îmi explic de ce față de Bel Ami, care cucerise toată redacția, a păstrat tot timpul o rezervă fățișă, pentru care mulți l-au bănuțit de invidie.

Alioan nu putea să fie invidios pe nimeni, fiindcă era prea dotat de natură ca să-și mai dorească vreuna din însușirile altcuiva. Chiar în gazetărie, pe care o lua drept simplă distracție, rămânând un diletant ca în tot ce făcea în viață, articolele lui, scrise în glumă, cuprindeau o gândire totdeauna profundă și o încheiere care nu putea fi combătută. Dar scria rar, își economisea spiritul, așa răspundea reproșurilor lui Jordie. Împotriva opiniei curente nu l-am socotit leneș, deși îmi făcea impresia aceasta pe care n-am ascuns-o; nu l-am socotit nici capricios, cum spuneau unii, și cred că într-adevăr își socotea gândirea o materie prețioasă, nu înțelegea să și-o vândă pentru douăzeci de mii de lei pe lună, cât avea salariul, destul de mare în vremea aceea, când un ministru primea de două ori și jumătate pe atâta. Dar nici nu își petrecea în redacție mai mult de trei-patru ceasuri pe lună, jumătate din acest timp trecând în certuri cu Jordie. Am spus că Jak Musiu era mâna dreaptă a acestuia, își îngăduia să-i discute o opinie, dar odată expusă în articolul lui obișnuit de pe pagina întâia, n-ar fi criticat-o pentru nimic în lume, cum Patriarhul n-ar fi criticat Evanghelia. În schimb Alioan, dacă uneori avea cuvinte de admirație la adresa patronului, alteori intra în biroul lui și-i spunea din ușă: „Azi ai scris o prostie!”

Orgolios și răzbunător cum era, n-am înțeles de ce Jordie îl tolera și nu-l arunca afară din redacție, cum făcuse cu mulți din primii lui colaboratori, deși fondaseră ziarul împreună. Cei noi, bineînțeles, nu și-ar fi permis să crâcnească. Fără să trag cu urechea, am auzit zvonuri, că Alioan ar fi deținut despre el secrete infamante; nu cred ca putea să știe mai mult decât știa toată lumea, infamii de toate felurile, cărora sunt sigur că nu le dădea importanță, le privea cu un dezinteres cinic, și în nici un caz nu le-ar fi folosit drept mijloc de răzbunare.

Convingerea mea, formată târziu și pe care n-am dezvoltat-o până astăzi, este că Jordie avea pentru Alioan o admirație și un respect atât de mari, încât îi suporta fără ripostă orice critica, și i-ar fi suportat chiar și insultele. Adesea, oamenii care știu să lovească pot primi lovituri de două ori mai puternice, fără să încerce o apărare, cuprinși deodată de lașitate. De fapt, agresorii sunt firi slabe, riposta, neașteptată, îi paralizează.

Articolele lui Alioan aveau subiectele cele mai eterogene, de la evenimentele politice până la cele scandaloase, incesturi, violuri sau furturi de bijuterii în societatea înaltă. El făcuse portretul lui Roosevelt, apoi pe al lui Hitler, în termeni care atrăseseră intervenția enervată a ambelor ambasade. Portretul următor fusese al Gretei Garbo, și dăduse naștere la mii de proteste venite din

partea admiratorilor. Însăși vedeta, aflată atunci în plină glorie, îi trimisese o telegramă, în spirit american-suedez, nu prea îndepărtat însă de cel al unei contese italiene: „Nu cumva vrei să mă ceri de nevastă?” Ca să răspunzi unei asemenea întrebări trebuie să ai umor, sau o anumită neseriozitate; lui Alioan nu-i lipsea nici una, nici alta. El răspunse, tot telegrafic: „Mulțumesc, dar în țara noastră nu-i admisă poligamia și soția mea n-a murit încă!” Probabil în corespondența Gretei Garbo a fost găsită această telegramă, pe care îmi închipui că n-a înțeles-o nimeni.

Repet că nu i-am pus niciodată o întrebare, el însuși, din proprie inițiativă, mi-a făcut unele confidențe. Era într-adevăr însurat, cam a patra oară, dar pe soția lui n-o vedea nimeni, fiind de multă vreme paralizată, într-un sanatoriu de tuberculoză osoasă, din nordul Spaniei, țară de unde venise într-o croazieră până la Constanța; de întors, se întorsese în călătorie de nuntă. Alioan o întâlnise pe terasa cazinoului, și într-o oră căsătoria era hotărâtă.

De la penultima nevastă moștenise o mare fabrică de încălțăminte în București, dar era nepotrivit cu firea lui s-o administreze, și o vânduse. La fel făcuse cu o vie întinsă pe nouă dealuri, la Valea Călugărească; în ce-l privește nu bea niciodată decât șampanie franțuzească; socotise că era mai simplu și mai ieftin s-o comande decât s-o fabrice.

Mai știi ceva de altă căsătorie, ratată însă în noaptea nunții. Părinții fetei erau moșieri, în Moldova, nunta se făcea la conac, cu fastul puțin rustic al unor vremuri patriarhale, rămase în urmă dar neuitate. Faptele se întâmplau la câțiva ani după primul război, când în Moldova vântul nu luase încă toată cenușa de pe vetrele satelor arse. Ginerele, fost cercetaș în timpul războiului, încă un copilandru, însurat din dorința unei mătuși, pusese ochii pe o țigăncușă de la bucătărie, și în toiul petrecerii se urcase cu ea în podul de fân de deasupra grajdurilor. Numai cu atât poate fapta ar fi trecut neobservată, sau lumea ar fi închis ochii. El însă rămase ascuns acolo cu ea, două zile; țigăncușa cobora pe ascuns noaptea și aducea de mâncare.

Era un act de libertinaj? Poate, dar să judece alții, eu nu mă încumet. De ce n-ar fi fost un act de bravură?

Mai era puțin până să înceapă războiul al doilea, când îmi povestea acestea. Avea cincizeci de ani, dar încă îi sticleau ochii când vedea o femeie frumoasă, i se aprindea sângele.

— N-am înțeles, îmi spunea, petrecerile boierilor ruși, un alde Tolstoi, cu țigăncile. Nu i-am înțeles nici pe boierii noștri, mai stăpâniți ce-i drept, care își luau câte o ibovnică de la șatră. Îmi făceau silă țealele neaerisite, pielea nespălată, răsuflarea închisă, mămăliga din dinți, și mai ales vorba; ce-ar fi putut ele să-mi spună decât sâruri' mâna boierule!/? Dar iată că țiganca mea (în lumea noastră ar fi fost abia o fetiță), s-a înfățișat pentru mine ca o minune. Venea de la bucătărie,

unde nădușea de dimineată până noaptea deasupra tingirilor. Nu știu de când nu-și mai dăduse cu pieptenele prin păr, să se scuture de păduchi, de când nu se mai băgase într-o copaie cu apă. M-au amețit ochii ei, aprinși ca tăciunii, obrazul oacheș dogorit de flacăra, dinții atât de albi că dădeau lumină pe întuneric. Și mai ales, m-a uluit ce simplu, ce firesc a venit după mine, de parcă mi-ar fi fost făgăduită de la naștere și de atunci tot învăța să se supună. Era în ea sânge de sclavă? Nu, de femeie trăită în libertate, fără altă lege decât voința ei, dreptul să se dăruiască. Dacă am apucat-o de mijloc, încă nehotărât să merg mai departe, încă așteptând să-mi repugne ceva și să-mi dau drumul pe scara grajdului, s-a îndoit pe brațul meu de am crezut că se rupe în două; dar trupul ei era atât de mlădiu că aș fi putut să-l înnod, ca pe o sfoară. Și tot îmi era frică să nu dau de o piele nespălată și nădușită, mi-am apropiat obrazul de al ei așteptând să mă învăluie mirosul bucătăriei, untura încinsă, ceapa prăjită, tot ce-l dezgustă pe omul ridicat de la masă, când nu-i mai e foame. Nu pot să-mi explic ce s-a întâmplat; sau era un miracol, sau în simțurile mele se petrecea o mutație, de câte ori o lipeam de mine, tot ce mai înainte îmi trezea îndoiala, căci n-aveam timp să ajung la repulsie, se transforma în vrajă, am simțit-o când și-a tras peste cap cămașa și numai dintr-o mișcare a șalelor și-a lepădat fota, a aruncat-o cât colo cu picioarele și s-a trântit în paie, cu brațele întinse spre mine. Nu mai avea nimic pe dedesubt, pe paiele aurii trupul ei părea de ciocolată; era subțirică, mi s-a părut prea firavă, mi-a fost teamă să nu se facă fărâme, dar pielea ei avea darul să se întindă și să ia orice formă, ca fierul roșu pe nicovală. Nu era doar o impresie, dogorea cu adevărat, la prima atingere mi s-a părut că mă frige, și cel mai tare îi ardeau sânii, parcă erau nu de carne omenească, ci de jeratic, nu mai mari decât pumnii; așa mi s-a părut în prima clipă, că și-i apăra cu mâinile strânse, dar nu, erau liberi și cu atâta putere în ei că i-ai fi luat drept o armură, să nu fi simțit cum îi palpită sângele sub piele. Știam că din zorii zilei, când intra prima în bucătărie să aprindă focurile, până seara când arunca apă cu donița peste jeratic, nu avea nici cel mai mic răgaz să se îngrijească; și iată ce n-am înțeles până astăzi, decât dacă era un miracol, și nici nu putea fi altceva, cum de rămânea atât de curată, ca o prințesă a Egiptului antic, abia ieșită din bazinul de marmură cu apă parfumată, și unsă pe trup de sclavele negre cu esențe arome, care iau mințile omului, făcându-l să uite de sine. Fiindcă într-adevăr am uitat și cine eram eu, și ce căutam acolo. Două zile și două nopți ne-au căutat cu jandarmii și cu argații, iar noi stăteam îngropați în fân și nu ne oream dezmiertările decât dacă simțeam pe cineva urcând scara podului. Ce nu ți-am spus am lăsat la urmă fiind însușirea ei cea mai nefirească, greu de a fi înțeleasă cu vorbele noastre sărace: era dogoarea lăuntrică, neobosită și mult mai puternică decât a trupului, că parcă avea iadul în pânțec și așa fiind, eu, unul, nici nu mai vroiam să-mi aduc aminte că ar exista și paradisul,

ca o răsplată pentru faptele noastre bune; mă împăcăm pe deplin și pentru totdeauna cu cele rele. Mă mai temusem doar de vorbele ei, cum o să-mi spună, „boierule”, sau „domnule”, că nu era mută. Mi-a spus doar atâta: „Omule!” Mi-a luat obrazul în mâini și m-a îndepărtat să mă vadă în lumina dinților ei și a paielor și mi-a spus: „Omule!”. Apoi m-a tras în jos, peste ea, m-a cuprins cu brațele și a spus: „Omule, bucură-te de mine!”.

Se înțelege că nunta nu s-a mai făcut.

* * *

De câte ori mă gândesc la un om pe care l-am cunoscut odată, încerc să-l pun într-o anumită categorie umană, pornind de la înfățișarea lui fizică, elementul cel mai simplu de comparație, continuând cu unele fapte, apoi cu firea și sfârșind cu datele spirituale. E un fel de sistematizare, fără ea m-aș rătăci ca într-o carte de telefon care n-ar respecta ordinea alfabetică. Pe Alioan nu pot să-l pun în nici o categorie, am încercat dar nu i-am găsit locul nicăieri între A și Z, ar trebui să născocesc pentru el o literă specială. Fiindcă nu seamănă cu nimeni, nici măcar fizic. Dacă în descrierea pe care o voi face socotind-o de la început numai o tentativă, cineva o să creadă că recunoaște pe altul, de vină va fi numai lipsa mea de îndemânare și insuficiența cuvintelor.

E ciudat, cea mai vie imagine fizică a lui mi-a rămas în minte aceea când l-am văzut pe patul de moarte. Atunci își pierduse mobilitatea fizionomiei, deși era încă departe de a fi căpătat masca morții, pe care, spre nenorocul meu am văzut-o la prea mulți prieteni. Ca să dau doar un exemplu, am în casa mea o masă de șase locuri, în jurul căreia, cu ani în urmă ne adunam din când în când oamenii de care mă simțeam mai apropiat, făcând cu schimbul, căci nu mi-a plăcut niciodată să fim prea mulți laolaltă, convorbirile se încrucișează și devin zgomotoase; fără să-și dea seama comesenii se îndepărtează unii de alții. Nu pun la socoteală banchetele, care exclud de la început ideea de intimitate; la banchete nu se duc conversații, ci se țin toasturi sau discursuri, se bate cu furculița în pahar, să se facă liniște; e o corvoadă. Am adoptat prescripția luată nu știu de unde, că la o masă prietenească e bine să nu participe mai puțin decât trei persoane, pe numărul muzelor, și nu mai mult de șase, numărul artelor; pe a șaptea n-o accept încă și probabil n-o voi accepta niciodată, din mai multe motive, primul fiind structura ei perisabilă, nu în sensul de degradare a peliculei.

Mi-am construit masa nu după acest principiu, pe care nu-l cunoșteam încă, ci dintr-o cerință launtrică. Dacă se întâmplă uneori să vină mai mulți oaspeți decât cei prevăzuți și se adaugă un scaun sau două, se strică și estetica mesei, și starea mea de spirit, dar mă adaptez cu bunăvoință fiindcă nu sunt un sălbatic. Din câți ne-am adunat aici cu timpul, mi-e și frică să număr câți nu mai sunt azi în viață. Dar țin minte ultima noastră masă, unde eram șase, toți mai tineri

sau mult mai tineri decât mine; s-au dus unul câte unul, le-am văzut masca morții pe față, și am rămas singur. Cred că dacă aş face socoteala de care mi-e frică, proporția generală ar fi aceasta, unu la șase.

Alioan știa că o să moară, avea un cancer al plămânului și vroise să afle. Am cunoscut mai mulți oameni în aceeași situație, care au vrut să li se spună adevărul, și toți s-au purtat cu bravură, chiar dacă unii aveau firea slabă. Mi se pare că mai greu acceptă ideea morții cei care nu știu ce-i roade. Nu-mi îngădui să fac o asemenea propunere, deși o socotesc omenească, medicilor să le revină obligația legală, ca în alte părți ale lumii, de a spune bolnavilor cât mai au să trăiască.

Atunci am putut prima oară să-l privesc în ochi pe Alioan, am citit în ei, în măsură egală, tristețea și împăcarea. Mai înainte ochii lui jucau în toate părțile, n-aveau odihnă, sau nu aveau încredere, controlau încontinuu tot câmpul lui vizual, care cred că era mai mare decât al altora, de unde i se cerea și mai multă atenție, și mai mare mobilitate. Era prima oară când mă privea numai pe mine, totul din jur dispăruse și am înțeles dintr-o dată că viața lui se simplificase, de aceea îi era ușor să moară, nu mai trebuia să se despartă decât de mine, iar tristețea se datora nu morții sale, ci lipsei celorlalți, pentru el morți, chiar dacă trăiau încă.

Atunci abia am înțeles de ce se vorbea pretutindeni că era un om de o frumusețe neobișnuită, nu observasem, nu dădeam importanță; sau nu crezusem. Frumusețea i-o dădeau ochii și mai înainte nu-i văzusem. Îi judecam după față, poate puțin prea alungită, cu osatura vizibilă, ceea ce îi imprima o oarecare asprime; socoteam că era o față bărbătească, n-ar fi avut de ce să se plângă. Atunci, când rămăsesem pe pământ numai noi singuri, când mă privea numai pe mine, i s-au revelat ochii; îi văzusem de atâtea ori, dar nu-i simțisem și poate aveam o rezervă față de ei, erau albaștri, ca ai lui Miron, ochi de înger, în care la acesta din urmă se citea o neîmplinire, ceea ce se și adevărase. Dar ce albastru vedeam acum? Un albastru la fel de limpede, la fel de senin, numai că avea o adâncime nefirească și acolo, în profunzimea lui secretă luceau doi ochi negri de diavol. O clipă m-am gândit că în ei se imprimase chipul țigăncii, care poate îl urmărise toată viața, fără ca el să știe. Nici odată nu îmi mai vorbise despre ea, și nu era să-l întreb acum, pe patul de moarte.

* * *

Primul om pe care îl auzisem vorbind de frumusețea lui Alioan era Jordie, personificarea slufeniei, cu gura lui răzbutată și cu ochii șpanchii. În chip mai greu de înțeles, nu îi purta invidie, dimpotrivă, își exprima admirația cu sinceritate; nu puteam să mă înșel, sinceritățile lui Jordie erau atât de rare și de

neobișnuite încât le depistam ca pe un clopoțel de alarmă care îmi suna în creier și funcționa fără greș la o anumită lungime de undă.

— Măi, Alioane, îi spunea, parafrazând pe cineva fără să-și dea seama, tu te-ai născut dintr-o vioară, pe când eu dintr-un trombon spart, cu alama coclită.

Și de astă dată era sincer. Își trecea mâna pe față, dar fără scârbă, iar în creierul meu suna clopoțelul.

Avea compensații, articolele lui reproduceau violența trombonului, știa și sufla în muștiuc cu toată puterea. Nu era invidios, fiindcă n-avea nevoie de alt chip, își purta slujenia cu trufie, iar Alioan își purta frumusețea cu nepăsare; cuvântul franțuzesc nonșalanță se potrivește mai bine.

Am socotit totdeauna că un atribut bărbătesc de prim ordin este statura înaltă; oamenii care trebuie să dea capul pe spate ca să se uite la alții se află într-o inferioritate umilitoare, afară dacă nu au făcut din statura lor mai mărunță un motiv sau un pretext de orgoliu, după cum adesea, la unii oameni, complexul de inferioritate se transformă într-unui invers; cu aceștia e mai bine să nu ai de-a face.

N-am auzit până astăzi ca o femeie să-și aleagă un bărbat pe care îl întrece în înălțime; mi se pare că ar fi nu atât o dorință, cât o dispoziție naturală, pornită de la nevoia să se simtă apărată. Las la o parte considerentele de ordin estetic, la urma urmelor discutabile. Dacă asemenea cupluri totuși există, ba încă în număr destul de mare, cauza este bărbatul; o fi ciudat, dar mă bizui pe mărturisiri numeroase din partea celor în cauză. Mulți oameni de construcție mai firavă se însoțesc cu femei trupeșe, poate după legea contrastelor, căci nu găsesc altă explicație. Mai departe nu merg cu discuția, n-am făcut investigații să aflu dacă în aceste cazuri psihicul nu suferă vreo modificare, femeia să-și asume autoritatea bărbatului, oferindu-i în schimb protecția.

Alioan avea o statură armonioasă, dar nu printre cele impozante, care de la un punct înainte devin dezagreabile; în această privință socotesc că omul e bine să-și păstreze dimensiunile rasei sale. El avea în schimb o forță, pornită poate de la privire, sau de la o emanație a spiritului, cu atât mai eficientă cu cât este mai invizibilă, care făcea ca în fața lui, altminteri atât de blajină, orice bărbat să se dea în lături. După cum mi-a mărturisit când începuse să mă socotească prieten, niciodată într-o dispută nu folosisse forța pumnului; adaug de la mine, din proprie observație, că nici n-ar fi avut ocazie, fiindcă în viața lui nu avusese o dispută cu nimeni; orice neînțelegere fără sorți de rezolvare o curma încetând să vorbească; nu din lașitate, ci din inteligență. Mulți oameni se înverșunează să-și susțină dreptatea, și când îi văd așa, făcând spume la gură, pentru o cauză pe care o aprob altminteri, trec de partea adversarului, chiar dacă în mod evident are o minte mai slabă. Cuvântul, după mine, trebuie ferit de uzură, cum e ferit fierul de rugină.

Nimic nu îi dă mai multă noblețe, când într-adevăr o are, decât acoperirea lui cu tăcerea. În această privință crezul lui Alioan îl depășea pe al meu, care credeam că îl formulasem primul.

Dacă din tot ce am spus se înțelege că nu se temea de agresiune și nici n-o suferise vreodată, în schimb era slab în fața naturii; deși înota, adesea cu orele, îi era frică de apă; la fel de fulgere, de trăsnete și de ploaie. Zăpada îl demoraliza, evita s-o privească, se închidea în casă cu obloanele trase. În chip paradoxal, nu iubea nici soarele, nu ieșea pe stradă decât în amurg, când începea ziua lui adevărată, care era noaptea. Când nu avea încotro și părăsea casa pe lumină, pentru nevoi imperioase, de obicei ca să ridice bani de la bancă, al cărei orar i se părea un atentat la viață, se proteja cu mari pălării de pai, al căror diametru în boruri atingea jumătate de metru și erau atât de caracteristice încât oricine îl recunoștea de departe.

Articolele lui lipsite de rutina gazetărească erau prilej de reflecții; frazele, luate una câte una ar fi fost tot atâtea aforisme. N-am găsit niciodată în ele un cuvânt de prisos, o idee banală sau repetată. Sunt convins însă că în același timp avea dispoziție de povestitor, întâmplările auzite de la el mi se părea că le trăisem eu însumi; dacă le-ar fi legat între ele și le-ar fi scris, cred că ar fi realizat cea mai bogată și convingătoare cronică a vieții noastre. Scria de altfel, dar fără nici o disciplină, la întâmplare, pe foi dispartate, risipite la numeroasele lui domiciliu. Pe vremea aceea, când casele se închiriau fără nici o formalitate decât contractul vizat la Administrația financiară, când domiciliul nu trebuia declarat la poliție, mulți oameni aveau, în afară de locuința familiei, apartamente ținute în taină, pentru întâlniri amoroase sau de afaceri. Fișa de imobil care impunea un domiciliu obligatoriu pentru toți cetățenii, nu s-a introdus decât după moartea lui Armand Călinescu, atunci când s-a dovedit că asasinii, în număr de șase, locuiseră undeva, mi se pare că într-o cameră de serviciu, fără ca să le știe cineva de urmă. De atunci înainte nimeni nu putea să părăsească o locuință, fără să scrie în fișă unde se mută. Vechea formulă, atât de folosită: „Plecat fără adresă” a rămas pentru un timp o amintire desuetă, azi nici măcar atâta, lumea a uitat-o și nu o crede posibilă.

Alioan avea, cum am spus, mai multe domiciliu, în diferite cartiere ale Bucureștilor, unde de multe ori nu se ducea să înnopteze cu lunile; avea, de asemeni, case închiriate chiar și în unele orașe de provincie, de pildă la Brașov și Constanța, și acolo nu se ducea cu anii. Atâtea domiciliu ar putea să dea naștere la bănuiala că ducea o viață suspectă, ceea ce nu era câtuși de puțin adevărat, reprezentau cel mult un viciu sau o manie inofensivă. De multe ori înnopta în casa de care se afla mai aproape la un moment dat, dar și mai mult era determinant în această privință capriciul sau fantezia. Așa cum ar putea să se bănuiască, zilele și

noaptea când se refugia în aceste case, nu totdeauna cu o femeie, nu stătea cu ochii în tavan, ci își puneă pe hârtie gândurile venite în dezordine. Triate și apoi logica lor găsită, ceea ce înțeleg că ar însemna o muncă gigantică, și nu știu cine ar fi în stare s-o întreprindă, sunt convins că s-ar dezvălui o operă cel puțin inedită, egală cu autorul ei, care n-ar fi copiat pe nimeni, și nimeni n-ar fi putut să-l copieze. O soră necunoscută, măritată în provincie, singura lui moștenitoare, căutase pe cineva capabil să valorifice manuscrisele. Nu din îndemn propriu, ci la stăruința soțului ei, avocat de afaceri mărunte și fire veroasă, care spera să scoată ceva bani măcar pe această cale.

Din ceea ce moștenise de la nevasta moartă prematur și regretată sincer, cheltuisese banii fără zgârcenie, dar nu-i risipise, așa că mai avea câteva sute de mii de lei, poate un milion, la Casa de depuneri. Spre surpriza și furia avocatului, soțul moștenitoare, contul fusese lichidat până la zero cu o lună înainte de moarte. Alioan își retrăsese banii în bloc, îi pusese în plicuri, sume între zece și cincizeci de mii de lei și îi trimisese la diferite adrese, cu un om de încredere, fosta lui ordonanță din timpul războiului, un soldat pe care îl salvase de la moarte el însuși, dar nu ca în romane, rănit, târându-l pe sub sârma ghimpată, din fața inamicului. Omul încercase să dezerteze, era limpede, urma execuția. Alioan declarase la proces, sub jurământ, ceea ce era un sperjur pe care și-l asumase cu seninătate, că el însuși îl trimisese la Iași, cu o misiune sentimentală. Minciuna putea să fie crezută, dar nimeni n-o crezu, totuși judecătorii nu-și îngăduiră să nesocotească jurământul, ar fi dat naștere altui proces, mai infamant decât primul. Martorul mincinos rămăsese cu o pată, pe care nici o morală n-o șterge. Aflasem, și așa fi vrut să știu cum își judeca fapta, dar n-am îndrăznit să-l întreb, spre liniștea mea de astăzi.

Cine erau adresații acelor daruri tragice n-am putut să aflu; tragice pentru mine, oamenii care i-au primit nu le cunoșteau proveniența. Uneori mă gândesc că poate Alioan nici nu știa de ei, le luase numele și adresa din anuarul telefonic.

Când, în 1939, fu nevoit să opteze pentru un singur domiciliu își adună manuscrisele, altceva nu luă din diferitele lui case, dăruind lucrurile femeilor de serviciu sau portarilor. Scrierile, astăzi necunoscute de nimeni, le strânse într-un balot legat cu frânghie și sigilat cu ceară roșie. Pe o hârtie lipită deasupra se citea: „Blestem cu limbă de moarte pe oricine ar îndrăzni să publice fie și una singură din aceste pagini. Peste cincizeci de ani de la moartea mea, cine va dori, va putea să le descifreze, dar în nici un caz să le publice.”

Prescripția a devenit de mult inutilă. Furios, socotindu-se jefuit, avocatul arse balotul în fundul grădini; cenușa o topi ploaia. O singură pagină, nearsă, o luă vântul, o duse peste garduri și căzu, probabil într-o curte. Ar fi prea greu să

aflu unde; mă întreb doar, s-o fi găsit cineva s-o păstreze? Dar mai am de aflat încă prea multe!

* * *

Nu poate fi pusă la îndoială afirmația că Alioan plăcea femeilor; tuturor! Nu este o vorbă hazardată. Dacă știam din propriile lui mărturisiri că erau câteva care i se împotrăviseră, acelea reprezentau cazuri sau neferiști, sau maladive. Sunt femei care se refuză, așteptând să fie învinse cu forța, ca să nu spun violate; ele se luptă, zgârie, mușcă, lovesc cu pumnii și cu picioarele și când se lasă învinse ajung la o satisfacție mult mai mare decât prin bună înțelegere. Asemenea cazuri, nu neapărat patologice, sunt mult mai frecvente decât s-ar crede, numai că la multe dintre ele împotrăvirea este mai degrabă simbolică; reacția lor devine furioasă numai dacă partenerul renunță. Nu vreau să judec pripit, nu vreau să judec deloc la urma urmelor; unele femei se opun din orgoliu, socotind, cu o optică nefeminină, că acceptarea ar fi pentru ele o înfrângere, iar pentru bărbat un triumf pe care nu-l merită. Altele, în sfârșit, cele mai ușor de a fi înțelese, se feresc de rutină, vor să fie ceva nou de fiecare dată; le aprob, dacă au destulă imaginație să nu-și uzeze metoda, ajungând la o altfel de obișnuință, care s-ar putea numi negativă. Cazurile de insucces ale lui Alioan fuseseră numai acelea când nu-și dăduse nici cea mai mică osteneală; ceea ce nu înseamnă că n-ar fi destule cazurile când osteneala nu-i deloc necesară.

Între cei zece invitați la recepția domnului Pretoreanu, dată pentru Ștefania, se afla și Alioan, în calitate de cronicar muzical la *Pasul Istoriei*, în timpul când Leonard lipsise din țară. Nu avea nici o ambiție în privința aceasta, dimpotrivă se ținea cât mai departe de cei pricepuți în materie, care îi arătau ostilitatea pentru observațiile lui de obicei foarte caustice. Este adevărat că nelipsindu-i mijloacele materiale și având posibilitatea să călătorească, ascultase toate orchestrele cu renume din Europa și din America, pe toți soliștii și pe dirijorii de prima mână, prieten apropiat cu Giseking și Kempf, cu Furtwängler și cu Toscanini, spre a nu-l mai aminti pe Enescu, de care se simțea atașat ca un frate de cruce. Nu avea studii de specialitate, ci doar lecturi, însă învățase singur să citească o partitură, pornind de la inițierea elementară din școală, căreia îi adăugase exerciții migăloase; spre a auzi unele acorduri, pe care nu le putea intui teoretic, se folosea de un mic fisarmoniu, cu stângăcie, ceea ce însă nu-l împiedica să ajungă la concluziile dorite. Priceperea lui era aceea a unui profesionist autentic, deși nu dorea să fie, deoarece își cunoștea limitele; nu putea să se realizeze prin muzică, mai degrabă prin visare, ca toate firile înzestrate, dar leneșe, cum nu ezita să se socotească. Muzica îi plăcea s-o audă, iar ca s-o și înțeleagă, socotea că mai întâi trebuie citită, ca o carte.

Pe lângă descifrarea partiturilor, din ce în ce mai avansată, avea lecturi alese și vaste, care îi îngăduiau să descopere sensul muzicii, apoi să-l analizeze cu un infailibil spirit de sinteză. Opiniile lui, adesea surprinzătoare atrăgeau opoziții ironice dar sfârșeau prin a fi adoptate până și de cei care inițial le respingeau ca pe ereziile unui diletant cu prea multă îndrăzneală. Avea în ajutor o memorie muzicală absolută, mergând până la a putea să identifice nu doar întregă muzica executată vreodată în public, ci să deosebească fără greș interpretări diferite, bizuindu-se pe o singură nuanță caracteristică unui om pe care nu îl confunda niciodată cu altul. Nu era un simplu dar, ci o învățătură prelungită; pe lângă lecturi și studiul partiturilor, competența lui se datora unor audiții răbdătoare, de mii și zeci de mii de ore, când, în singurătatea cea mai deplină își asculta muzica imprimată pe discuri, în numeroase interpretări fiecare.

La data când l-am cunoscut, strânsese tot ce imprimase vreodată în lume, cel puțin așa spuneau cunoscuții, n-aveam deloc posibilitatea să verific, numai cataloagele lui, întocmite de specialiști, mi-ar fi cerut luni întregi să le parcurg, dacă aș fi avut pasiune și pricepere pentru această muncă, după mine sterilă. Important este că n-a existat muzician în epocă, dirijor, interpret, critic, care, având nevoie să studieze un anumit disc, să nu-l fi găsit în rafturile lui Alioan; numărul lor n-aș putea să-l spun nici cu aproximație, era o magazie întregă într-un apartament de pe calea Rahovei, o casă veche și spațioasă din apropierea Tribunalului, fără altă mobilă decât rafturi, rânduri-rânduri, ca la arhivă. Nu le asculta acolo, nu era un loc confortabil și nici n-avea vreun instrument de reproduș muzică. Omul acesta cu o viață atât de haotică, haotic mai ales în pasiuni și sentimente, era ordonat numai cu muzica, își făcea săptămânal un program de audiții pe care nu-l modifica nici pentru o cauză amoroasă, a doua lui preocupare după muzică. Sau poate prima.

Am fost pe cale să spun că întâlnirea Ștefaniei cu acest om însemnase, pentru amândoi, o lovitură de trăsnet. Dacă dau timpului valoarea lui absolută, cuvântul nu se potrivește, trăsnetul cade scurt, electrocutează, arde ochii și inima și pe cei care supraviețuiesc prin însușiri demonice, îi ridică ia ceruri, unde încep o viață nouă, iertată de toate păcatele. Întâlnirea lor se derulase cu încetineala unei balade.

Când fiecare din oaspeți era cu paharul de șampanie în mână, după ce aplaudaseră, Ștefania se apropie de Alioan, aflat în penumbră, rezemat de peretele lambrizat, alături de ușa blindată a seifului.

— Ești făcut să placii femeilor, îi spuse simplu.

El o privi dar nu blazat, cum ar fi putut să fie la a suta experiență notabilă, când unui bărbat i se face o asemenea declarație. Nu fusese prea atent când o auzise cântând, în primul rând o examinase, dezgolind-o cu ușurință. Purta o

rochie aurie strânsă pe trup, încheiată în gât dar mai jos despicată până în albia dintre sâni, unde sclipea un rubin cât o nucă.

— Înseamnă că m-ai ales pe mine, răspunse Alioan, fără trufie.

— Nu neapărat. Dar e sigur că n-am ales pe altul.

Tăcură, cât doi sau trei oaspeți, cu totul necunoscuți în clipele acelea, veniră să ciocnească paharele, felicitând-o pe Ștefania. El între timp continuase s-o studieze.

— Ești blondă cu adevărat? Peste tot? Altfel te-aș lua drept țigancă.

— Nu sunt blondă pe nicăierea, părul se decolorează de soare.

— Peste o oră s-ar putea să fii goală, cu mine. Dar până atunci, mă ispitește să văd cum ai sâni.

Ea nu păru mirată, se uită în jur, nu puteau să rămână izolați tot timpul.

Nu dorea deloc ca el să pună mâna pe ea, simțea însă nevoia să-i arate sâni, vorba lui era atât de ispititoare că nu putea să-i reziste.

— Vino! spuse.

Îl luă de mână și îl trase până la o fereastră dinspre Calea Victoriei.

Bănuia că o urmăreau toți cu ochii, dar nu putea să reziste; în drum ciocni paharul cu domnul Pretoreanu.

— Dacă aș fi regina Angliei, v-aș da titlul de lord, domnule!

— Nu îngăduie legea britanică, frumoasă domnișoară; îl am doar pe acela de cavalier, knight, maximum ce se poate acorda unui om de altă cetățenie. În schimb, e foarte vechi, din 1884. Când eram tânăr.

— După războiul Angliei cu burii! observă Alioan, vag ironic.

Domnul Pretoreanu confirmă, după o ezitare:

— Întocmai.

Era o amintire dezagreabilă? Poate că nu, se mira că memoria oamenilor era atât de lungă.

Cei doi intrară sub draperie, cu un gest firesc, cum ar fi vrut să se uite în stradă. Chiar și domnul Pretoreanu se uitase, puțin mai înainte. În trecere, lăsară cupele goale pe o măsuță; îndată, Sobieski, apărut din umbră, se grăbi să le umple.

Era încă devreme, abia ora când începeau spectacolele, treceau oameni și automobile, dar nu se auzeau nici glasuri, nici claxoane, strada părea nereală. Cuiva i s-ar fi părut și mai nereală scena de sub draperie; cei doi o socoteau firească. La un bărbat cu experiență nu putea să mă mire prea mult, m-am întrebat în schimb în ce fel participa Ștefania la întâmplare; de ușurință nu putea să fie vorba, împotriva oricărei aparențe era o fire gravă, chiar în actele ei frivole; spunând așa mă bizui mai ales pe observații viitoare, niciodată nu și-a luat viața în glumă, ea va fi urmărită mereu de amintirea picioarelor goale, care marchează

ceva profund în sufletul oamenilor, apartenența lor la natură. Ce-ar fi putut să fie altceva? O sfidare? Ideea că înfruntă judecata a opt oameni rămași dincolo de draperie? ... Nu, n-avea deloc sentimentul că ei puteau s-o judece, fiindcă nu exista un motiv de judecată. Ștefania se afla acolo fiindcă nu era datoare nimănui să facă altfel. Atunci, de ce avea nevoie să se ascundă după draperie? Pentru că gestul ei era o concesie pe care o făcea partenerului, lăsându-l să creadă că îi acorda o favoare exclusivă, ceea ce nu corespundea deloc cu starea ei de spirit. Se apropiase de el dintr-o preferință vădită, cum îi mărturisise de la primele cuvinte; dar o preferință exprimată atât de natural nu trebuie să fie luată drept un angajament, căci în acest caz chiar cea mai imprudentă dintre femei ar ascunde-o.

Ștefania nu prevăzuse urmarea, și gestul ei s-ar fi dovedit hazardat, dacă ar fi avut de ce să-l regrete. Stătea cu fața la fereastră, în lumina felinarelor de sub portal și din stradă. El îi desfăcu agrafa de la gât, îi dezgoli umerii, apoi trase rochia în jos, peste brațe, până ce apărură sânii. Nu li se vedea limpede decât conturul, de o forță nebănuită: sunt asemenea sâni, au o decență intrinsecă, fiindcă nu se lasă bănuți sub țesătură, dar odată eliberați își măresc volumul, ca o floare de lotus, de pildă, a cărei evoluție, la răsăritul soarelui, ar fi accelerată cinematografic, o oră transformată în câteva secunde. Acest exemplu, poate greu acceptabil, ca tot ce înseamnă comparație forțată, l-am luat, cu reținere, numai pentru a ilustra fenomenul misterios de creștere a unui volum anatomic, greu de ilustrat și de explicat altfel. Dar pentru mine imaginea nu este nici falsă, nici forțată, am urmărit de prea multe ori cum se deschide dimineața floarea de lotus, la ce forme voluptuoase poate să ajungă. Și deodată mi-am dat seama că nimic în afară de ea n-ar putea să ilustreze sânii Ștefaniei, nu doar prin forma ei și palpație, reprezentând aflusul sângelui, ci și prin mireasma dulce, ușor pastelată a florilor decantate în mierea de albine, și prin culoarea de trandafir roz palid, care seamănă atât de bine cu aurora, cerul înainte de a răsări soarele. Restul pielei rămânea foarte brună, dând naștere unui contrast atât de nefiresc că părea un trucaj cosmetic.

Ar fi fost prilejul unei lungi incantații, asemenea clipe trebuie oprite în loc împotriva nerăbdării celei mai chinuitoare, fiindcă nu se repetă de multe ori în viață, uneori rămân unice. Am privilegiul, față de partenerul ei din acea clipă, să știu că în ființa din fața lui, numită terestru Ștefania, vibrația coardelor vocale, cu sunete nefirești până la neasemuire, se datora nu doar micului aparat de emisie vocală, disimulat în laringe, ci întregii ei alcătuirii, nu doar anatomice, ci și sentimentale.

Dar clipa era trecătoare pentru toată suflarea pământului, și neputând să se ridice peste nici unul din semenii săi, omul din față, fără să-l pot dezaproba, căci nici eu nu sunt mai presus decât alții, cuprinse sânii în mâini, și, oricât ar fi

avut senzațiile de tocite, recunosc în ei tot ce însemna floarea de lotus, așa cum am descris-o, deși el, unul, nu o cunoscuse, era doar o intuiție.

Mult mai uimitor fu ceea ce simți Ștefania, deși poate fi spus în puține cuvinte, exprimând o singură noțiune: simți o descărcare electrică.

Descrierea mea e mai completă, nu mă pot mulțumi să arunc o vorbă fără să-i analizez conținutul; o descărcare electrică, în adevăratul înțeles al cuvântului. Cine n-o cunoaște trebuie să încerce, însă cu grijă, să nu se electrocuteze. Cel mai sigur este să înșire în linie două sau trei becuri și să facă legătura la priză; cei două sute douăzeci de volți de la rețea se împart astfel între ele și tensiunea devine ușor tolerabilă, dacă omul atinge firele, în orice caz, pentru mai multă prudență, acesta să nu aibă mâinile ude, și să nu stea, mai ales cu picioarele goale, pe cimentul din bucătărie.

În cazul Ștefaniei, senzația nu-i la fel de simplă, fiindcă sânii fiind o zonă mult mai sensibilă decât mâinile, ea înregistra amândouă sensurile curentului, negativul în dreapta, pozitivul în stânga. N-ar fi putut să fie și invers? Nu, simți curentul intrând prin inimă și dându-i o palpitație, apoi ieșind prin sânul drept, lăsând pe piele o mică arsură; poate se produsese o scânteie, ca totdeauna când se rupe un circuit electric.

Nu se știuse nestăpânită, singurul ei gest fără judecată fusese cel din grădina, când se oferise brusc băiatului pe care îl iubea cu un an mai devreme decât hotărâse. De atunci înainte, oricare i-ar fi fost impulsurile, și nu era lipsită de ele, și le consuma printr-o voluptate lucidă, nelăsându-le să se dezlănțuie decât la voință, ceea ce nu-i dădea o mulțumire mai mică. Nici odată n-ar fi căzut în genunchi în fața unui bărbat, să-i sărute mâinile și chiar picioarele, cu recunoștință. Cei care mi-au povestit asemenea scene, chiar dacă vor fi fost reale, căci n-am motive de îndoială, nu mi-au lăsat o impresie bună.

Nu pot spune altceva decât că își pierduseră amândoi mințile. Spațiul îngust de la fereastră și draperie era mai mult decât neprielnic, era imposibil; dar când oamenii nu mai au darul să judece, totul pe lume își pierde dimensiunile.

Câteva clipe mai târziu un obiect metalic căzu pe parchet, la fereastră, urmat de o detunătură. Singurul om din cei aflați acolo care își păstră sângele rece fu domnul Pretoreanu. El văzu țeava carabinei ieșind de sub draperie, fumegând încă; după cum era orientată, glonțul n-ar fi putut să atingă pe nici unul din oaspeți.

Ca să împiedice orice discuție, spuse:

— Să fim discreți, domnilor!

În spatele draperiei, Ștefania, cu rochia coborâtă până în talie și cu poalele ridicate peste șolduri se chinuia cu carabina căzută, să-și scoată tocul pantofului din garda trăgaciului.

Emisiunea de a doua zi fu un triumf pentru Ștefania.

Toată viața ei decurse sub semnul întâmplării din ajun, care, într-o altă societate s-ar fi socotit scandalosă. Ea rămase până la moarte o artistă adevărată, niciodată mulțumită pe deplin de sine, străduindu-se neîncetat, necruțându-se, jertfindu-se, să mai urce o treaptă, conștientă că, atunci când nu va mai simți această năzuință, va fi sfârșitul. Tot atât de necruțător se lasă pradă pasiunilor carnale, deși era capabilă să-și interzică orice slăbiciune, refuza să se supună, tocmai fiindcă se simțea întru totul stăpână pe sine. Lumea o tolera fiind o inegalabilă. Când cineva se socotea îndreptățit s-o judece, numind-o imorală, răspundea cu trufie: „Sunt! Dar dacă am conștiința imoralității mele, mai poate cineva să mă condamne?”

Un asemenea raționament este doar o speculație verbală; el este folosit în discuțiile diplomatice dintre țări cu politică antagonică, nu între oamenii cu respect pentru logică și burtă credință. Dar argumentul Ștefaniei, cu sofismul pe care îl ascundea, pentru mine este în orice caz inutil, am motivele mele să cred că, împotriva aparențelor, ea nu era câtuși de puțin imorală, ci doar nefățarnică; sau, judecând-o alături de atâtea femei care știu să-și ascundă pasiunile, era nimic mai mult decât o imprudentă, fără să aibă noțiunea cuvântului; dar dacă ar fi avut-o, n-ar fi dorit să i se recunoască, pentru ea acest păcat nefiind mai mic decât primul.

Atunci când ieși de sub draperie, pe fața ei nu se citea nici un sentiment de vină; cu gesturile cele mai naturale își luă cupa de șampanie de pe măsuță și merse pe rând la toți oaspeții, să ciocnească. Nici unul nu îndrăznea s-o privească în ochi, în afară de domnul Pretoreanu și de Leonard; primul îi adresă un zâmbet, cu simpatie; al doilea un rânjel de ură. Văzând stânjenirea celorlalți, Ștefania întrebă, cu o nevinovăție naturală:

— V-a speriat împușcătura?

Și adăugă, făcând o grimasă:

— Miroase a praf de pușcă!

Alioan rămăsese deoparte, cu mâinile în buzunare. Oricine s-ar fi socotit într-o situație proastă, dar nu un om care fugise cu o țigancă de la propria lui nuntă. Ștefania se apropie de el și îi vorbi cu răceală, vrând parcă să anuleze amintirea intimității de mai înainte.

— Vino cu mine! Mai mult decât te-am compromis, nu te poți compromite.

Plecară primii, el își lasă pălăria la cuier, nu fiindcă ar fi uitat-o; în acel moment i se părea un accesoriu ridicol; o cască de război i s-ar fi potrivit mai

bine. Ștefania își înveli părul cu o eșarfă, avea o coafură care trebuia protejată, și în aer era umezeală, ca în serile căldute de toamnă.

Limuzina domnului Pretoreanu aștepta la scară; Garibaldi deschise portiera.

— Mulțumesc, dar mergem pe jos, spuse Ștefania.

— S-ar putea să plouă, doamnă!

La poartă, văzând că Alioan era în capul gol, își scoase și ea eșarfă, vru să o pună în poșetă și abia atunci își dădu seama că o uitase, poate după draperie; da, o scăpase din mână.

— E mai bine să-ți acoperi părul; a început să bureze.

— Nu mi-e frică; vreau să fie între noi măcar o egalitate, altfel toate sunt inegale.

— Unde mergem?

— Nicăieri; să ne plimbăm pe stradă, mult, până la ziuă; ești în stare?

Era în stare și înțelegea că nu putea să-i propună altceva, o vedea prea hotărâtă; ceva se schimbase fundamental și nu din altă cauză decât o detunătură de carabină, care le zădărniciase apropierea. Coborau pe Calea Victoriei, încă plină de lume; unii aveau umbrelele deschise.

— Plouă? întrebă Ștefania.

Erau sub un felinar, el dădu capul pe spate, nu ploua, umbrelele erau inutile. Ea veni în fața lui și îl privi cu atenție.

— Ți-aș scoate ochii; nu ca să-i stric, doar așa, ca să-i am la mine.

Mergeau cam în neștire, Ștefania însă avea în minte o direcție, spre Colentina, chiar dacă nu îi înțelegea semnificația, într-o noapte de noiembrie, când se pregătea să plouă, iar ploaia putea să se transforme în lapoviță. Și totuși atmosfera era caldă, nu simțeau nici o ostilitate din partea naturii. O supărau numai tocurile înalte; trotuarul avea denivelări și găuri, călca strâmb, ciorapii se răsuceau, de câteva ori se opri să le îndrepte dunga. Trecură pe lângă statui de bronz posomorite, pe urmă o luară la stânga, pe calea Moșilor, o stradă îngustă și strâmbă. Prăvăliile și dughenele aveau obloanele trase, lumină dădeau doar felinarele, puse pe stâlpi de fontă, mai înalți decât casele. Lumea se rărise, se auzea gălăgie numai prin cârciumi. Afară sfârâiau grătarele cu carne pusă să se frigă.

— Vreau să facem ceva ce nu-ți trece prin minte! spuse Ștefania. Să bem vin roșu.

Acum erau pe calea Colentinei, la o trecere de cale ferată. Un tren cu vagoane de marfă, cu locomotiva la spate, înainta încet spre hale. Pe scara primului vagon, un ceferist făcea semne cu felinarul scos mult în afară, să-l vadă mecanicul.

Mi-e greu să refac în minte drumul, deși îl știam pe dinafară; acum s-au schimbat toate, nu-mi mai dau seama unde era cârciuma, oricum la o intersecție; de acolo, o strada lungă și dreaptă se înfunda în umbră, pe marginea mahalalei.

— Aici sunt la mine acasă, uite cârciuma noastră, adică unde mă trimitea tata să-i iau țuică.

Înăuntru erau puțini oameni, puși pe băutură, dar nu pe hartă; unul dormea pe scaun, într-o poziție demnă.

Cârciumarul le puse pe masă o coală de hârtie albă.

— Nu s-a schimbat deloc, îl recunosc, dar el nu mă recunoaște.

Vinul ar fi fost bun, dacă nu era atât de dulce, oprit din fiert înainte de a fermenta până la capăt; așa le plăcea oamenilor din partea locului, beau un litru pe nerăsuflete, la al doilea răsufiau numai o dată, pe urmă dormeau pe scaun, până veneau nevestele să-i ia acasă. Ochii Ștefaniei se umeziră.

— Mi-e dor de vremea când eram mică!

Dar îi era și foame, și când veni talerul de lemn cu cârnați roșii, mai mult ardei iute decât carne, nu întârzie să-i înșface cu mâna și să muște din ei până ce gura i se făcu de jeratic.

— Nu uita că mâine cânti la radio! îi spuse el. Ai să-ți strici vocea.

— Măcar de mi-aș strica-o, să mă dea afară! Cine are nevoie de mine? ... Uite, asta-i strada mea; în partea cealaltă stătea băiatul cu care m-am iubit prima oară... înțelegi că prima oară nu se poate decât o dată? ... Spune-mi, ești neam de boier? Ai mâini foarte frumoase. Eu nu-s pentru tine, să știi de la început... Lua-o-ar dracu de pușcă! ... Am fost tocmai în America, m-am plimbat călare prin New York, am făcut tot ce mi-a dat prin minte și uite că m-am întors pe strada unde am stat de mică. De ce-am venit aici? Spune-mi, boierule! Știi ce bărbat frumos ești? Nu știi de tot! Ești cel mai frumos, peste tine nu se mai poate!

Afară ploua tare.

Stătură câteva clipe în mijlocul intersecției.

— Am dat cu banul dacă s-o iau la stânga sau la dreapta! Haide la mine acasă, dar nu-i un palat, e o cocioabă părăsită... O să ne ude ca dracu'.

— Mai bine să luăm un taximetru!

— Pușchea-ți pe limbă! strigă Ștefania.

Strada era bolovănoasă și plină de băltoace; pierdu un pantof, pe celălalt îl aruncă într-o curte; un câine chelălăi, pe urmă începu să latre. Ploaia îi ajunsese la piele; Ștefania își scoase ciorapii, îi făcu ghem și-i aruncă în curtea următoare, dar vântul îi întoarse în stradă.

— Ah, Doamne! Ce minunat e să mergi în picioarele goale!

Nu știi ce-ar simți altul, pe mine mă emoționează și astăzi amintirea acelei case, care s-a dărâmat anul următor, la cutremurul din noiembrie. Nu era

chiar o cocioabă cum spunea Ștefania, poate comparând-o cu casa doamnei Algeorge, de la New York, dar fiind veche, de pe la jumătatea celui alt secol, intrase în pământ, prisa era acum atât de joasă că nu mai avea nevoie de trepte. La data când o făcuse străbunicul Ștefaniei după mamă, locul se afla în afara orașului, bătut de vânt și de viscol, care arunca asupra lui zăpada din Bărăgan, fără altă piedică decât cea de neluat în seamă a stufului de pe malurile Colentinei. Cu timpul în jur se făcură și alte case, din distanță în distanță, cu grădini de zarzavat între ele, dar mahalaua nu trecu dincolo de albia apei. Prima construcție acolo, în afară de satul lăptarilor, fu vila domnului Pretoreanu.

Cheia se afla într-un cui, bătut sus, într-un stâlp al prispei. În tindă Ștefania găsi lampa cu gaz, cum o lăsase ultima oară, și alături chibriturile. În odaie, lângă soba de zid, cu plită de gătit, erau lemne și găteje de aprins focul. Plita se încinse repede. Ștefania se duse în tindă, își scoase rochia udă și îmbracă un halat de grădină. Lui Alioan îi întinse prin ușă o pătură aspră.

— Scoate-ți hainele, să se usuce și pune-ți asta pe tine, o să te cam roadă, dar n-am altceva.

Era pătura pe care o punea iarna în spinarea calului; se simți înduioșată și pudică, nu intră în odaie până nu-l întrebă dacă era gata. Rochia și ce mai avea dedesubt le întinse pe o sârmă deasupra plitei; hainele lui le puse alături. Ședeau pe scăunele în ușa sobei deschise. Flăcările dădeau destulă lumină ca să nu mai fie nevoie de lampă.

Ștefania își flutură părul scurt, să se usuce.

— Am să arăt ca o vrăjitoare!

El nu spunea nimic, îl paraliza inconfortul, situația i se părea imposibilă. Singura dovadă a întâmplării ratate de sub draperie era rubinul ei, pe care îl vedea prin despicătura halatului, ca pe o pată de sânge, o gaură de glonț, mică și gingașă, o rană care nu sugera ideea de suferință și moarte, ci de tandrețe. Dar n-ar fi putut s-o atingă, i se părea că ar fi început o hemoragie. Nu regreta că o urmăse în această aventură aproape imaginară, numai că îi era imposibil să se adapteze. Chiar dacă invoca mizeriile din timpul războiului, tranșeele, glodul, șobolanii, adăposturile de bârne și primejdia, gloanțe, bombardamente, nimic nu egala starea prezenta. Și totuși, deși ar fi fost incapabil de orice gest care să amintească locui de unde porniseră, inconștiența sau nebunia clipelor când ea îl alesese dintre cei zece, pornită poate să-l aleagă dintr-o mie sau de o mie de ori mai mulți, dintr-o infinitate, simțea pentru această faptură imposibil de-a fi descifrată, o atracție mai indescifrabilă decât ea însăși.

Atâtea gânduri îl istoviră, se rezemă de perete și adormi, cu o senzație dureroasă. Ea rămase de veghe, punea din când în când un lemn în sobă și îl

privea în lumina flăcărilor; ar fi vrut să-l mângâie, nu se simțea paralizată, dar n-avea îndrăzneală.

Pleacă aproape de ziua; hainele erau uscate, dar atât de motolite că nimeni n-ar fi ieșit cu ele pe stradă.

— Dacă nu ți-e frig numai în smoking, dă-mi mie pătura, spuse Ștefania.

Rochia era mult prea subțire și afară se lăsase răcoarea dinaintea răsăritului. Își puse pătura în spinare, semăna cu o chivuță din cele care văruiesc casele, îi lipsea numai bidineaua.

— Vrei să știi de ce te-am adus aici? întrebă la capătul străzii, în fața cârciumei de aseară.

El clătina din cap, a negație.

— Mai bine că nu vrei să știi! Fiindcă nu știu nici eu.

Pe urmă, Ștefania începu să râdă:

— Dacă n-ai avea ochii albaștri, ai semăna cu un pui de cioară! Ce ochi minunați ai! Să mi-i lași mie cu limbă de moarte.

Strada era încă pustie, treceau numai tramvaie, n-avea cine să-i bage în seamă. Abia la Obor găsiră un taximetru. Șoferul se uită mirat la Ștefania, socotea că își pierduse pantofii, venea de la chef, probabil, dar nu părea beată. Ea îi ceru să oprească mai departe de intrarea hotelului; tocmai răsărea soarele, înroșind ferestrele.

— De când eram mică am visat să merg o dată în picioarele goale prin fața palatului regal. Crezi că e caz de les majestate?

Santinelele de la porți stăteau neclintite, în uniforma lor de ceremonie, cu penaje albe. În schimb un sergent de stradă întoarse capul după ei și îi urmări cu privirea.

Pe acoperișul palatului flutura pavilionul regal.

— Majestatea sa e acasă...

În ușa hotelului Ștefania deveni deodată palidă.

— Ai să-mi lipsești! spuse. N-aș fi crezut. Te rog mult, mult de tot, vino deseară după șase, să mă iei de la radio.

Străbătu holul hotelului desculță și cu pătura în spinare. Portarul și omul de la recepție se uitară unul la altul. Ștefania veni și-n alte rânduri desculță. Sub această descriere o cunoștea lumea, după ce devenise celebră.

Se trânti în pat, îmbrăcată, se înveli cu pătura aspră. Acum, la mirosul calului se adăuga cel al omului; poate altfel ar fi crezut că visase. O cuprinse în brațe și o strânse la piept, peste medalionul ca de jeric.

* * *

În viața lui Alioan nu era o singură femeie, ci numeroase, aproape la fiecare literă a alfabetului câte una. Jordie îi dăruise o agendă automată, care, prin

apăsare pe un buton, se deschidea la litera dorită. În afară de clasoarele discurilor de gramfon, agenda reprezenta singura lui organizare metodică, altminteri își trăia viața alandala, ca oamenii care nu se tem de moarte și nu au deloc sentimentul că au venit pe lume cu un scop anumit, să realizeze ceva care să le justifice existența. Am avut dovezi de sinceritatea credințelor sale, totuși socotesc că era în ele o contradicție, pe care nu mi-o explic și nici nu doresc să mi-o explic cineva. Mă gândesc la una singură deocamdată, celelalte au să apară de la sine în cursul povestirii; dacă hotărâse ca manuscrisele lui să nu fie publicate niciodată, de ce le mai scrisese, chinuindu-se o viață întreagă, când se declara atât de leneș? Lenea nu am s-o judec, e o stare relativă, depinde de interesul sau lipsa de interes pe care o simțim pentru o faptă sau alta. „Mi-e lene să mă ridic din fotoliu, ca să iau o carte din raft, dar pot să merg pe jos până la marginea orașului, să pun piciorul pe pământul unde știu că într-o zi mă voi întoarce.” Sunt vorbele lui Alioan, pe care le țin minte întocmai; am crezut în ele și am meditat asupra lor, altfel le-aș fi uitat până a doua zi. O carte pentru care nu te ostenești să te ridici din fotoliu, nu merită să fie citită, pe când atingerea cu pământul poate să fie o nevoie ancestrală; unii cred că este o nevoie fizică, directă, corpul omenesc trebuie să-și descarce din când în când curenții galvanici din mădulare.

Am văzut tot mai des automobile care târăsc pe șosea o curea de cauciuc, la început am crezut că era o neglijență, până ce am aflat că pe această cale se scurge curentul static adunat în caroserie; este el dăunător omului? Am făcut încă din copilărie experiența cu bagheta de sticlă, frecată de mâneca hainei, sau de orice stofă, care pe urmă atrăgea ca un magnet bobita de soc pusă pe un fir de ață. Pe cine nu a uimit dacă nu chiar a speriat prima dată, scânteile scoase în întuneric de un pieptene de os sau de ebonită, trecut prin păr și apoi atins cu mâna? La început mi-am închipuit că era o minune. Deci curenți galvanici există în corpul nostru, sau pot să se formeze; pe mine, unul, nu m-au supărat niciodată, dar știu eu ce influențe ascunse or avea asupra organismului nostru? Curea de scurgere nu mi-am atârnat sub mașină, recunosc însă că seara, pe întuneric, descuind ușa de fier a garajului, am văzut cum la prima atingere, din vârful cheii ieșeau scânteii ca din două fire electrice scurtcircuitate. Nu mi-am luat măsuri de apărare, fiindcă nu m-a supărat nimic, dar, spun iarăși, știu eu?

Nu mă duc cu gândul până la Anteu, care, ca să-și recapete puterile în luptă, trebuia să atingă pământul cu talpa goală. Am un exemplu mult mai apropiat, în Ștefania, la care mă voi gândi totdeauna cu plăcere; mersul în picioarele goale nu era pentru ea o nevoie organică? Nu se simțea după aceea renăscută? În sfârșit, cazul cel mai elocvent pentru mine este al lui Alioan, cetățean în toate aspirațiile și manifestările sale, care simțea și el, totuși, nevoia să atingă pământul cu piciorul, în locul unde se termina asfaltul orașului. Această nevoie

cred că este comună tuturor oamenilor, dar ei nu-și dau seama, și-o satisfac instinctiv când calcă pe iarbă prin parcuri, împotriva ordonanțelor municipale. În cazul lui Alioan și al Ștefaniei, atât de distanțați unul de altul ca origine și educație, această nevoie comună avea să creeze între ei un fluid mult mai puternic decât cel al ispitei carnale, pe care de altfel urma s-o înlocuiască multă vreme.

Primul lui gest după ce se despărți de Ștefania în ușa hotelului fu să scoată din buzunar agenda mecanică. Azi au apărut unele mult mai perfecționate, probabil că sunt și din acelea electronice, și chiar computerizate, care formează singure un număr telefonic, fără să-l știi pe dinafară; e destul să te gândești la un nume, sau poate nici atât, să-ți depisteze o dorință, alegând-o pe cea mai fierbinte dintre mai multe și să ți-o satisfacă, făcând automat legătura cu ființa dorită.

Agenda lui Alioan era un carnet cu scoarțe de argint, cu douăzeci și patru de butoane pe margine, după literele alfabetului; era destul să apeși pe unul din ele și carnetul se deschidea singur la pagina dorită. Luă pe rând paginile, unele cuprindeau un singur număr, altele două sau mai multe. Cea mai încărcată era litera S, rămâneau numai două rânduri goale în josul paginii. Scoase stiloul și șterse toate numele, cu două linii încrucișate, fără să le citească, nici unul nu i-ar fi evocat o persoană la ora aceea a dimineții, în locul gol scrise mare, pe amândouă rândurile libere, cu litere de tipar, numele Ștefaniei. Însă nu vroia să renunțe la alegere, avea nevoie de cineva, să nu fie singur, era o chemare, ca a pământului.

Tot căutând în agendă, coborî strada Sărindar, ocoli clădirea ambițioasă și greoaie a ziarului *Universul*, o luă pe strada cu locuința tot greoaie și tot ambițioasă a unui avocat renumit la vremea lui, Istrate Micescu, a cărui inteligență diabolică îl făcea să semene, într-un fel, cu domnul Pretoreanu.

Cu gândul la acest personaj Alioan își scutură un fior, intră în Cișmigiu și fără să șovăie porni de-a dreptul prin mijlocul unei peluze, fără să-i pese de paznici. Pământul din care creștea iarba nu-i aduse eliberarea căutată, și până la ultima pagină a agendei nu găsi un nume să-l ispitească. Reveni în Calea Victoriei; pe strada Sărindar întâlni câțiva cunoscuți, se duceau la redacțiile ziarelor, îi aruncară priviri curioase, unul îl întrebă de-a dreptul: „Vii de la chef, Alioane? Și ce-i cu smokingul de pe tine?” Lasă că nu se potrivea cu ora de dimineață, smokingul, pe deasupra era atât de șifonat și de ponosit că i-ar fi fost rușine cu el chiar unui lăutar cu scripca la subțioară.

În fața unei vitrine cu bijuterii văzu o țigancă micuță, se uita cu jind la podoabele ieftine, cele scumpe se țin în seifuri, se scot cu precauțiune și nu pentru oricine vine să întrebe. Se opri lângă ea, atras instinctiv, fiindcă nu apucase s-o privească bine, dar sigur că avea farmec și putere să-l exteriorizeze; și apoi, neamul ei, așa cum îl cunoscuse, trezea în el o nostalgie veche și neuitată. Îi

reveni brusc în nări mirosul de paie, care făcu să reînvie chipul țigăncușei de la nuntă, cu dinții albi, cu trupul curat și fierbinte. Cea de lângă el părea să-i semene, era și ea încă o copilă, dar n-ai fi crezut-o mai puțin aprinsă. Avea o bluză albă, curată, care dovedea că la fel de curat îi era și trupul, în afară de picioarele prăfuite, dar altminteri zvelte și nervoase, de iepșoară cu chișița subțire, bună și la trap, și la galop, și la obstacole.

— Ce-ți place de aici? o întrebă, convins deodată că întâlnise tocmai ceea ce îi trebuia în dimineața aceea. (Agenda îi fugi din minte, luând cu ea și numele Ștefaniei.)

— Asta!

Roșie la față de emoție, poate de rușine, fata arătă un colier de strasuri în culoarea lapis-lazuli; i-ar fi stat bine pe bluza albă și pe pielea grumazului, oacheșă, atât de străvezie că se vedeau vinișoarele, albastre, pulsând aproape sălbatic. Era o bijuterie cehoslovacă, Jablonek, pe care nici una din femeile trecute în agendă n-ar fi purtat-o; costa patruzeci și cinci de lei, cât un Chateaubriant la restaurantul Boulevard-Palace, de alături.

— Dacă ți-o cumpăr mergi cu mine?

Ochii fetei se aprinseră, îl privi din cap până în picioare cu neîncredere.

— Merg! spuse apoi, repede, între speranță și spaimă.

Alioan intră în prăvălie, luă diadema și toată garnitura, pusă într-o cutie tapisată cu mătase albă; pandantive, brățări, inele. I-o întinse fetei, care nu știa ce comoară era înăuntru, costa o sută douăzeci de lei cu totul. Vru să-i spună: „Vino după mine!” Era ora când pe vitrinele de la Capsa pândeau zeci de cunoscuți și prieteni. Se răzgândi, și o apucă de braț, ca pe o doamnă din agendă: „Haide!”

Fata vedea că pachetul era mar mare decât se așteptase. Totuși ezită o clipă și îl întrebă timidă:

— Dar îmi iei și o ciocolată?

* * *

În copilărie; când îmi plăcea să umblu, și mă îndepărtam de casă mai mult decât mi s-ar fi îngăduit la vârsta aceea, ajungeam uneori la o moară de apă, între două sate, fără locuințe de oameni pe aproape. Mă uitam la țăranii care veneau să macine, cum trăgeau căruța în față, apoi luau sacii în spinare și intrau cu ei în moară. Când ieșeau erau aurii la față, de la mălai, sau mai rar albi, de la făină. Sigur că aveam de văzut mai mult decât atâta, însă nu-i acum timp pentru ele, mă urmărește o altă idee.

Despre morar, un om tânăr și fără familie, se știa că îi plăcea băutura, și în aceeași măsură femeile. Se găseau destule prin cele doua sate vecine, sau din altele, văduve sau neveste rele de muscă, așa le spunea lumea, care își făceau

drum pe la moară, seara, când se termina măcinatul. Poate am văzut și eu câte una, am înțeles sau n-am înțeles ce căutau acolo, nu mai țin minte.

Mi-a rămas în gând o altfel de întâmplare, când am văzut venind o țigăncușă, adusă de mână de maică-sa. Era într-o duminică la amiază, cu bățutura din fața morii pustie, sub un soare fierbinte de vară. Morarul stătea în ușă, mi-am dat seama că avea o înțelegere; țiganca i-a dat fetei o desagă goală și a împins-o în moară, iar ea s-a așezat pe o buturugă, să aștepte. Ușa s-a închis, a trecut o vreme cât m-am gândit la ce-ar fi putut să se întâmple înăuntru, mi-era greu să cred; socoteam ca ar fi o nelegiuire și nu de altceva decât din cauza femeii care aștepta afară; de ce nu intrase și ea după fată?

Nu a durat mult, câteva minute, pe urmă s-a deschis ușa și a ieșit țigăncușa, trăgând după ea desaga plină; morarul a rămas înăuntru. De astădată am văzut-o din față, părea jumulită, părui îi atârna în lațe de sub basmaua neagră, deznodată. Chipul ei mi-a rămas în minte, și după mai bine de șase decenii l-am împrumutat țigăncușei de la nuntă, care se ascunsese cu Alioan în podul de paie, apoi celeilalte, din fața vitrinei cu podoabe de sticlă: am făcut din ele trei surori, de o vârstă, deși a doua ar fi fost acum o femeie trecută, iar prima poate era de mult moartă. Nu voi face o asemuire între desaga de mălai și diadema de strasuri albastre; aceasta din urmă era fantezia unei fetișcane dornice să se împodobească, pe când prima dovedea o nevoie întristătoare, mămăliga pe-o săptămână a fraților și surorilor. Și-apoi mai era o deosebire, încă mai tristă între cele două întâmplări, fata de la moară avea ochii plini de lacrimi și se vedea că era chinuită; făcuse ceva fără voia ei și poate nici nu știuse ce o să facă.

Pentru a nu rămâne cu o tristețe nevindecată, m-am gândit la ea mai târziu, și am sperat că nu i-a trebuit mult să uite; s-o fi urcat și ea odată de bună voie într-un pod de fân, s-o fi dus și ea cu un bărbat pentru o diademă de strasuri sau cu mai puțin decât atâta. Lăsând-o la o parte, pe ea, care avusese de îndurat o silnicie, ceea ce mă oprește s-o judec la fel ca pe următoarele două, mă întreb ce dispoziție lăuntrică le îndemnase pe acestea să consimtă, fără să ezite și fără vreo speranță, fie ea mai târzie, atât de determinantă la cele mai multe din fete, care astfel se hazardaseră să-și arvunească măritișul?

Reflecțiile următoare, potrivite cu rândurile de mai sus nu-mi aparțin, sunt ale lui Alioan, din după-amiaza zilei când aștepta să se ducă la radio, ca s-o ia pe Ștefania. Se despărțise de ea numai de șase ore, și la început o scosese cu totul din minte, iar acum i se născuse în suflet dorința imperioasă s-o vadă, cât mai repede, un minut de așteptare i se părea insuportabil, și trebuiau să treacă de o sută douăzeci de ori mai multe.

Pe țigancă o chema Tița, își spuse singură numele, cum intră în casă; ce-o îndemnase? Altminteri era mută, privea mobila, covoarele, lustrele, se vedea că

totul o uimește, ochii îi sclipeau întrebători, erau în jur obiecte nemaivăzute, nu le cunoștea folosința; dar nu scoatea o vorbă, ținea pachetul la piept, nu îndrăznea să-l desfacă, dar nici să-l lase din mână. Ciudat, pe țigăncușa din podul de fân o chema tot Tița, numai că le despărțeau douăzeci de ani pe una de alta, și circumstanțele erau altele. Și totuși, faptele se legau între ele, prin ceea ce a doua îi amintea de prima, ochii mari, dinții albi și mai ales fierbințeala trupului. Nu era pudică, își scoase singură fusta și bluza, altceva nu mai avea de scos, rămase însă cu mâinile împreunate în față, ca femeile de la țară când intră goale în gărlă.

Ce însemnau toate acestea? se întreba Alioan. Îl vedea prima, probabil și ultima oară, dar îl urmase și acum nu avea nici o ezitare, înțelegerea părea deplină și parcă străveche. Era în ea lipsa moralei, cum se justifica Ștefania? Era dezmaț? Nu, nici pe departe, își îndeplinea datoria cuminte, cum și-ar fi măturat prisma, în așteptarea unui logodnic. Sau ignora acel fel de a înțelege viața, care adesea comandă și domină faptele oamenilor și se numește prejudecată. Nu semăna ea mai mult cu păsările cerului, decât cu credincioșii din biserici certați de preoți pentru încălcarea decalogului? Cine în afară de ea însăși avea dreptul să-i judece faptele, atâta timp cât nu priveau pe alții? Corpul ei îi aparținea, și era liberă să-i dea orice folosință.

Alioan își amintea de o carte, apărută cu vreo treizeci de ani mai înainte, astăzi uitată, de un scriitor mediocru, celebru însă în mai toate țările europene, dacă nu și pe alte continente. Mi-o amintesc și eu, trecea drept o carte frivolă dar nu pentru acest păcat era condamnată, ci fiindcă privea faptele pe deasupra. Am reținut numai titlul, fără să-mi fac din el o dogmă, ci numai ca să-l propun spre reflectare, și femeilor, și bărbaților. Față de reflecțiile autorului, Alioan mergea mai departe, nu socotea ideea mai prejos de învățătura creștină; „Corpul tău îți aparține”, se numea cartea, care însă nu izbutea să-i demonstreze adevărul, căci analiza numai senzațiile pielii.

— Dacă ai avea o fată, l-am întrebat pe Alioan, ai crește-o în această lege?

— Dar nu-i o carte pentru părinți! mi-a răspuns, fără să mă privească în față.

19

La cinci și jumătate Alioan ieșea din casă; până la radio nu făcea mai mult de zece minute. Se opri cu țiganca la cea mai apropiată din locuințele lui, un apartament pe Calea Victoriei, pe lângă Biserica Albă; întâmplător Sobieski locuia în același bloc, dar două etaje mai jos și în altă aripă; nu se întâlneau

niciodată, ar fi fost și greu dacă nu imposibil, Sobieski venea acasă din an în Paște, restul timpului dormea la domnul Pretoreanu, în biroul de lângă poartă.

Jos, portarul îi înmână o hârtie, un imprimat cu mai multe rubrici.

— Trebuie să-l completați până mâine dimineată.

Era fișa de imobil, măsură de precauțiune polițienească, luată după asasinarea lui Armand Călinescu. Știind că Alioan nu privea serios formalitățile, mai ușor dădea cu barda în Dumnezeu decât să se ducă la biserică, portarul adăugă, cu o figură îngrijorată:

— Să știți că nu e glumă, vine poliția să controleze. Cine nu-i trecut în cartea de imobil o pățește, poate să și-l împuște, dar mai întâi mă împușcă pe mine.

Era speriat de-a binelea sau avea ordin să sperie lumea, portarii colaborau obligatoriu cu poliția. Nu-mi amintesc ce sancțiuni se aplicau celor care nu respectau dispozițiile drastice privind fișa de imobil. Atât știu că mulți le-au încălcat, uneori numai din neglijență, cum mi s-a întâmplat mie însumi, alteori cu scopuri ascunse, și dacă pe unii i-a dibuit poliția, de obicei datorită unor denunțuri, de alții n-a aflat nimeni, nici măcar în timpul războiului. Contravenția mea n-a fost constatată decât atunci când mi-am schimbat domiciliul. Comisarul circumscripției mele făcea poezii, și nu proaste: mi le-a dat să le citesc și m-a absolvit de culpă. Mai mult decât atâta, m-a invitat la masă, la un restaurant cu grădină, de lângă circumscripție, adăugind că dacă vreau pot să vin cu oricâți prieteni; mi-am închipuit că nu achita nota de plată, decât poate simbolic; prietenii mei cărora le-am transmis invitația m-au sfătuit să nu am de-a face cu poliția. I-am ascultat, însă comisarului i-am făcut o nedreptate, era un poet autentic și plin de bune intenții față de mine; singurul lui păcat, incredibil într-o asemenea meserie, era timiditatea.

Alioan, oricât se purta el de neglijent cu ale lumii, a trebuit să fie mai prevăzător decât mine, fiindcă se știa supravegheat, și nu dintr-o singură parte. Trebuia negreșit să opteze pentru una din locuințe și să le abandoneze pe celelalte.

La radio, de când cu atentatul se punea pază, jandarmi și polițiști, începând de la poartă pe unde mai înainte se trecea vraisește. Alioan nu avu nevoie să spună că era prieten cu directorul, își arată legitimația de la *Pasul istoriei*, și îl lăsară să treacă. Ziarul era încă temut de toată lumea și în plus publicase un reportaj pe o pagină întregă despre felul brav cum fuseseră dezarmați și arestați, fără ajutorul poliției, asasinii primului ministru; cunoșteam bine faptele, le cercetasem la fața locului, fiindcă eu însumi scrisesem reportajul.

Alioan sosise prea devreme, ca la întâlnirile amoroase din adolescență și tinerețe. Cineva ar putea să observe că îi trec anii, după cum vine mai puțin grăbit la o asemenea întâlnire; în ziua când ajunge chiar să întârzie, înseamnă că i s-a

ofilit ceva în suflet, afară doar dacă e vorba de o treabă plictisitoare; dar atunci de ce se mai duce?

Mai era un sfert de oră până la șase, se așeză într-un fotoliu din holul de la parter, în fața scării, același loc unde așteptasem și eu să coboare directorul, ca să mă conducă pe urmele asasinilor și să-mi dea explicații; eram cu reporterul-fotograf după mine, văzusem studioul unde cânta orchestra-radio, mă uitasem la microfonul pus în față, îmi închipuisem scena petrecută acolo; mersesem apoi în camera de emisie electro-magnetică, unde erau bateria de pickup-uri și rafturile de discuri, de unde se transmisese muzică funebră. Iar la sfârșit, în biroul lui, directorul îmi arătase cum închisese emisiunea, cu multă prezentă de spirit. Reporterul-fotograf, nelipsindu-i nici lui prezența de spirit, își manevră aparatul la iuțeală și prinse, în planul cel mai apropiat, mâna care trăgea șaltărul; după mâneacă se recunoștea uniforma purtată de Frontul Renașterii Naționale.

În timp ce Alioan aștepta, în difuzoarele montate pretutindeni se auzeau două glasuri, era un dialog între specialiști, despre căderile de apă care se puteau transforma în energie electrică. Unul critica, altul apăra hidrocentrala de la Dobrești, a cărei reușită era controversată. Toate înfăptuirile omenești sunt controversate, se gândea Alioan, ca să-i fugă gradul de la Ștefania; i se părea că timpul se scurge prea încet, trecuse un minut, i se păruse greu, și mai erau paisprezece, până să-i audă glasul, apoi alte zece, până s-o vadă, admițând că nu se găsea vreun admirator nou-născut, care s-o țină de vorbă.

Controversată fusese și mașina de cusut, și locomotiva cu aburi; și planul de asfaltare a șoselei Giurgiu-Oradea, și planșeul de peste Dâmbovița. Controverse erau și-n mintea lui Alioan; de dimineață nu-i fusese rușine să meargă pe stradă cu o țișcă, s-o urce în lift sub ochii portarului, care desigur nu-și închipuia că o dusesse sus să-i vândă haine vechi sau sticle goale; iar acum, deși venise într-un suflet, așteptarea, abia începută, i se părea că îl face ridicol. Se apropia de al cincizecilea an al vieții; încă de la zece ani se născuse în el conștiința că avea o personalitate distinctă și era dator s-o pună în valoare; trebuia de pe acum să cugete asupra drumului de urmat, încă nedefinit, și asupra răspândiilor, încă inexistente. Iar în următorii ani, ce făcuse, în afara zvăpăierilor, alternate cu lenea? Din planurile născute în capul lui în al doilea deceniu de viață, ce realizase, în afara plăcerilor de la care nu se dăduse în lături, ci le căutase tot timpul, cu ochii în toate părțile, adulmecând, mai avid decât câinii de vânatoare: parfumurile, foșnetul rochiilor, glasurile tremurate de femeie? Iubise cu adevărat măcar pe una din acele creaturi prin darul cărora trecuse din amețeală în amețeală? Se gândi la agenda, acum lăsată acasă; cuprindea vreo treizeci de nume, și pe toate le barase, în afară de cel al Ștefaniei, scris proaspăt, pe două

rânduri, cu litere mari, de tipar, cum nu mai fusese scris nici unul. Alte agende mai vechi, de mult abandonate, nu le mai ținea minte.

Dar cine era această Ștefanie pentru care venise aici, cu un sfert de oră mai devreme, ca la primele întâlniri din adolescență? Un sfert de oră, să zicem! Însă un alt sfert de oră, sau poate două, se luptase cu el însuși să nu plece încă mai devreme. Nu cumva cădea în mintea copiilor, el care socotea că încetase să fie copil de la primii pași făcuți în picioare, cu precocitate, când nu împlinise un an de la naștere? Orgolii retrospective!

În afară de o clipă amețitoare, sub draperia domnului Pretoreanu, ce-i dăduse Ștefania? Un marș de noapte, cea mai bizară aventură din câte trăise până spre al cincizecilea an al vieții! Apoi o sticlă de vin roșu, dulce, o poșircă și cârnați iuți ca focul, într-o cârciumă din Colentina, îngropată în noroaie; mersul sub bătaia ploii, pe o stradă bolovănoasă, cu băltoace... Alioan avu o tresărire, de aici înainte aventura bizară se transforma într-o feerie lugubră, o coborâre în infern; casa părăsită, flăcările din sobă jucând pe tavan și perete, pătura aspră mirosind a cal, somnul lui ca de beție, veghea ei mută, mersul în picioarele goale prin fața Palatului Regal, în lumina roșie a răsăritului... Totul era o coborâre în infern, nu putea spune altfel. Ce era ușa hotelului, care o înghițise, dacă nu chiar infernul, una din multele lui secții? Și el rămăsese afară!

Primele cuvinte pe care le desluși în conversația de la radio, pe care nu mai putuse s-o urmărească, fură și ultimele, „Cărbunele alb” cum se denumeau metaforic căderile de apă, puse în discuție, nici mai rău, nici mai bine decât „aurul negru”. Oare de câte decenii, de câte secole mai era nevoie, se gândea Alioan, ca oamenii să dea încolo un limbaj poetic, căutat cu sudoarea frunții și învechit, nu doar mediocru?

În timpul discuției, prea tehnică, și pe deasupra monotonă, ar fi ațipit să nu fi fost cu gândul la Ștefania. În câteva rânduri auzi câte un comentariu al oamenilor care traversau holul, funcționari cu mape și cu altfel de hârtii în mână: „Ce amorțéală!”... „Cine dracu îi pune pe ăștia să vorbească?” Probabil la fel gândeau mulți din ascultători, la ei acasă. Îi fu teamă pentru Ștefania. Dar se stăpâni, vroia să-i fie indiferentă.

După o pauză se auzi glasul spicheriței: „înaintea conferinței domnului profesor Nicolae Iorga, consilier al maiestății sale, regele, ascultați un cântec necunoscut al unei cântărețe pe care n-o știți încă!” Alioan se întrebă, puțin iritat, cine concepuse anunțul? Acum toată lumea avea să asculte, dar el nu admitea artificiiile; oamenii să rămână ceea ce pot să fie!

Poate era numai o impresie, totul în jur rămase mut și nemișcat, când se auzi glasul Ștefaniei. La început nu-l recunosc, pornea dintr-un registru mult mai grav decât ținea minte, un glas aproape bărbătesc la primele note, cântecul însă

era același, dar părea mult mai tulburător decât în ajun, seara, când totuși se simțise intrigat din primele clipe. Acum înțelegea tot ce urmase de când Ștefania venise la el cu paharul de șampanie în mână, atât de timidă și atât de provocatoare. Providența îi salvase pe amândoi, rămânea doar amintirea unei intenții nesăbuite, care i-ar fi dezgustat pe unul de altul. Poate de aceea îl târâse Ștefania pe stradă, apoi pe ulița cu băltoace, unde își aruncase pantofii și ciorapii, ca să se purifice mergând în picioarele goale prin ploaie. Poate de aceea, ca să piară orice amintire stătuse de veghe o noapte întreagă lângă el, fără să-i întindă o mână, chinându-se pe scăunelul cu trei picioare, în loc să se întindă în patul de alături. El poate ar fi venit lângă ea, și ea, poate, nu l-ar fi dat în lături; n-ar fi fost un început nou, ci o continuare, gata schilodită; era nevoie de o penitență, acum înțelegea altfel noaptea lor din casa părăsită, nu fusese infernul, de unde nimeni nu scapă, ci numai un purgatoriu. După atâtea îndoieli și contradicții, inima lui Alioan bătu înfiorată. Se simți fericit și emoționat ca în prima lui tinerețe, când aștepta cu urechea lipită de ușă, să audă ușa liftului sau pași urcând scara.

O mare bucurie îl cuprinse, gândindu-se că numele Ștefaniei era scris mare în agenda lui de acasă. Dar bucuria nu se mărginea la atât, îl învăluia din toate părțile, venea din difuzoare, se revărsa asupra lui și asupra lumii ca o binecuvântare a cerului; purgatoriul se terminase, avea dreptul la iubire și se simțea capabil să iubească, era îndrăgostit ca niciodată; până acum trăise degeaba, abia de aici înainte începea viața lui, la vârsta când oamenii se gândesc la moarte.

Cântecul ținu zece minute, destul de mult pentru asemenea muzică, neuzitată, care nu se datora unui program, unei școli, ci rezulta numai dintr-o inspirație spontană; nu și-l amintea întru totul, poate Ștefania schimba ceva, la întâmplare, poate fusese o improvizatie, nu știa nimic despre pregătirea ei, îl vrăjise însă glasul, ca pe toți invitații domnului Pretoreanu. Acum ascultau nu doar zece oameni, cu educația aproape egală, ci un milion sau două, un public uriaș, un milion sau două de gusturi eterogene, distanțate ca de la un pol al pământului la altul, cu temperaturi lăuntrice de la zero la o sută de grade, între îngheț și fierbere. Și nu putea fi văzut, ca într-o sală de concerte, nu i se auzea respirația, nu i se simțeau reacțiile.

Pe Alioan îl cuprinse teama că Ștefania, singură, fără sprijinul unei orchestre, ar fi putut să se rătăcească, să-și uite cântecul, să nu-l poată improviza încă o dată sau să-și piardă glasul. Abia după câteva minute de panică descoperi că exista și un public vizibil, vizitatorii sau funcționarii de mai înainte care treceau prin hol cu hârtii în mână, comentatorii convorbirii plicticoase de mai înainte, oameni versați prin forța lucrurilor, cunoscând toate emisiunile, forțați să le asculte și capabili să le aprecieze valoarea, indiferent de gusturile lor diferite, ajunși la un etalon comun, prin contagiune.

Următoarele minute, cât ținu cântecul nici unul nu-și continuă drumul, stăteau locului cu urechea la difuzoare, cu mimici diferite, curioase, nedumerite, poate perplexe, dar nici una plictisită. Desigur un asemenea cântec nu putea fi înțeles dintr-o dată, punea semne de întrebare, ca tot ce nu s-a auzit mai înainte. Nu încăpea însă îndoială că el deschidea o poartă asupra unei lumi în curs de a se naște, populată de ființe cu alte însușiri decât ale lumii prezente. Chiar dacă dădea naștere la nedumerire, el nu era o enigmă, ci o promisiune.

Pe rând, mimica oamenilor începe să se destindă, poate înțelesul cântecului era mult mai simplu, surprindea doar noutatea lui, neîndrăznită de alții, victimele rutinei. N-aș vrea să se creadă că fac o comparație, e vorba doar de asemuirea sentimentelor pe care ni le-a trezit muzica lui Carl Orf când am auzit-o prima oară, fără să înțeleg ce vroia să spună acea *Carmina Burana*, cum n-am înțeles nici până astăzi, și nici nu vreau să înțeleg vreodată. În ceea ce privește muzica, am admirațiile mele, de mult cimentate și astfel imuabile, împotriva oricărui curente care ar vrea să li se opună. Carl Orf nu are locul lui între marile mele admirații, s-ar putea să fie un maestru de mâna a doua, fără șanse de lungă durată; meritul lui, primordial pentru mine, este că se exprimă în mod cu totul diferit decât alții. Dacă unii socotesc că noutatea lui este numai un artificiu, nu încerc să-i contrazic, poate au dreptate, dovada însă n-o va aduce decât timpul și sentința o vor da alte generații. Până atunci păstrez în minte uimirea pe care mi-a trezit-o *Carmina Burana*, când am auzit-o prima oară la radio. Cu mult înainte o auzisem pe Ștefania și fără să fac vreo asemuire între una și alta, sentimentele mele au fost aceleași. Am găsit astfel și vorba care o definește cel mai bine, Ștefania era uimitoare; prin idee, și prin acel glas neauzit încă, prin întinderea registrului și prin diversitatea timbrelor; prin ceea ce vroia să spună, și prin felul ei de a spune.

Când se sfârși cântecul, ascultătorii prezenți erau captivați, făcură cu toții gestul neuzitat să aplaude. Poate și prin casele lor aplaudau unii oameni. Alina se ridicase din fotoliu, încordat, palid, abia mai putând să respire. Ștefania cobora scara, repede, parcă fugărită; în ochii lui apăru cu încetinitorul, revelându-se palmă cu palmă, începând cu picioarele, avea pantofi cu tocuri înalte, lui i se părea desculță; apoi genunchii pe care genunchiul lui nu apucase să-i îndepărteze unul de altul, sub draperie; apoi poalele rochiei, pe care i le ridicase până la șolduri. Aceste amintiri nu mai veneau din realitate, i se păreau imposibile; obiectul lor, dacă le trăise cu adevărat, era o altă Ștefanie. Avea aceeași rochie din ajun, o dăduse la călcat, de ce nu-și pusese alta? Vroia să lege două zile între ele?

Așa cum cobora i se păru mai înaltă; știa și el, ca mine, în ce inferioritate fizică se găsește omul de jos, față de cel care coboară. S-ar fi urcat pe măsuta de alături, era șubredă, dar nu din această cauză se abținu, ci ca să nu dea spectacol;

poate făcea o greșeală, sunt împrejurări când e bine ca oamenii să asculte de impulsuri; poate cu un gest extravagant, și comic în aparență, seara ar fi decurs altfel.

Ștefania cobora ultimele trepte, îi văzu rubinul de pe piept, prin deschizătura rochiei; el lega cel mai bine o zi cu alta. Avea părul răvășit, nu se coafase după ploaia de peste noapte, era transpirată, părea obosită, cu cearcăne vinete, cu buzele uscate ca de febră. Veni drept la Alioan, se agăță de brațul lui și îl trase spre ușă.

— Hai să plecăm repede, până nu mă încolțesc cu contractul; au tăbărât pe mine administratorul și contabilii.

Plecase atât de repede că abia acum își începea conferința profesorul Iorga. Apucară să mai audă în difuzoare primele lui cuvinte, un elogiu spontan și înflăcărat făcut cântăreței pentru care fusese nevoit să aștepte zece minute; nici nu-i știa numele. Uimită și ea de glas și de cântec, pe deasupra intimidată de prezența profesorului, spicherița uitase să-l mai anunțe. Publicul nu știa pe cine ascultase, prin birou sunau telefoanele, oamenii cereau informații.

Deși luna noiembrie, nu era frig, totuși nici nu se putea merge în rochie, și Ștefania nu avea nimic pe deasupra, se obișnuise de mică să înfrunte durițările atmosferei; toamna târziu înota în apa aproape ca gheața, și nu simțea frigul nici când ieșea pe mal, udă, în bătaia vântului rece. Acum însă o străbătu un tremur, se simțea sleită de oboseală. În stradă se strânse în Alioan, ghemuindu-și umărul la subțioara lui, ca sub o aripă.

— Te rog, dă-mi puțină căldură! Trebuie să trec pe la hotel, să mai pun ceva pe mine!

El o cuprinse cu brațul și o adună mai strâns la adăpostul său, gest pe care nu-l mai făcuse de multă vreme, nu-și mai amintea de când, poate din tinerețe. În fugara lor atingere de sub draperie, nu-și dăduse seama cât putea să fie de mlădioasă, trupul ei se mula pe al lui, docil și elastic. În el se trezea dorința întreruptă brutal de împușcătură, și se aflau într-o situație pe deplin prielnică; în câteva minute puteau să fie acasă, însă simțurile îi erau dominate de ceva mult mai puternic decât dorința, gândul că ființa de lângă el, supusă și dăruită, era acum în conștiința unui milion de oameni care o ascultaseră. În viața lui nu fusese o singură femeie cunoscută de public, admirată și adulată, balerine, actrițe, cele mai frumoase, nu avusese decât să aleagă și nu trebuise să alerge prea mult după ele. Niciodată însă acele legături, unele fastuoase, nu-i treziseră orgoliul de astă seară, deși ființa de lângă el era o necunoscută, lumea nu-i aflase numele. Dar el știa că puțin mai înainte o ascultaseră un milion de oameni, care n-aveau s-o uite; fiindcă era unică. Iar el la rândul lui era unic într-un milion de oameni, fiindcă o

ținea lipită de el, cu brațul pe după umeri și o simțea cum se modelează pe tiparele sale.

În ușa hotelului ea se desprinsese, își recapătă forma personală și el îi simți lipsa.

— În cinci minute, sunt înapoi; te rog, așteaptă-mă!

N-ar fi trebuit s-o urmeze?

De dimineată, în lumina soarelui, holul, întunecat, părea o hrubă, intrarea în infern, fără nici o speranță. Acum strălucea sub candelabre, în timp ce afară se lăsa întunericul. Alioan se temea că făcuse o greșeală, n-ar fi trebuit s-o lase singură.

Ea reveni, în mai puțin de cinci minute; graba reinnoia făgăduiala dinainte. Însă nu se mai înghesui la subțioara lui, îmbrăcase un macferlan de camelharr, adus din America, o croială încă nevăzută pe străzile noastre; dar casa de mode care îl confecționase era mult mai aproape, la Milano, se vedea după etichetă; haina traversase de două ori Oceanul.

— Intrăm undeva să mâncăm? Ți este foame? întrebă Alioan.

— Nu, mulțumesc, după ce cânt nu pot să mănânc nimic. Vreau să ne plimbăm, dar nu mult, sunt obosită.

Se înstrăina iarăși, ca seara trecută?

— Ți convine hotelul?

Ea se opri să-l privească, nu înțelegea întrebarea. Erau sub un lampadar puternic, ochii lui aveau aceeași culoare albastră de înger și de bărbat, în întrecere unul cu altul. Dorea să învingă bărbatul, dar nu acum, nu se simțea pe măsura lui, îi era mai ușor cu îngerul.

— De ce mă întrebi?

— Vreau să-ți cedez o casă. Vino s-o vezi, trebuie să te hotărâști astă seară.

Nu ceru lămuriri, nu vroia să se arate neîncredătoare, ar fi fost nedemn să-l bănuiască de-o manevră ascunsă, când cu o seară înainte nu-i îndepărtase pe unul de altul decât un foc de pușcă. Dar de ce ezita? Numai de oboseală? Deodată i se făcu teamă că glonțul o lovise pe ea, îi surpase ceva în suflet. Impulsivă, aseară blestemase în gând, cu vocabularul din Colentina: „Lua-o-ar dracu de pușcă!” Era un gând mai degrabă hazliu, pe când acum începea s-o înfricoșeze; detunătura îi revenea în ureche, și parcă nu putea să-și țină echilibrul, cu tocul înțepenit în garda trăgaciului.

— E departe?

— Nu, la cinci minute.

Ștefaniei îi era ciudă că întrebasese, nu vroia ca el s-o judece, ar fi preferat să aibă mai mult de mers, ezitarea ei să-și găsească o justificare, și ea să-și poată

dovedi bunăvoința. Fiindcă în realitate era obosită, nu exista altă piedică, obosită în toate sensurile, ar fi vrut să-și suspende existența pentru un timp, o zi, o săptămână, poate mai mult, nu-și dădea seama, se rătăcise de ea însăși.

Drumul îl făcură la jumătate de pas unul de altui, parcă aveau în suflet forțe contrare, ilogice. Alioan se hotărâse să-i cedeze Ștefaniei locuința din strada Batiște, un apartament pe care abia îl închiriasse, într-un bloc nou cu șapte etaje, cel mai înalt din toate vecinătățile. Apartamentul fusese destinat unui pictor, era mai mult un atelier decât o locuință, construit în mijlocul ultimei terase, care constituia acoperișul imobilului. Cum de jur împrejur rămânea un spațiu de aproape patru metri lățime, părea o căsuță izolată, fără nici o vecinătate; în plin centrul aglomerat al unei capitale în continuă creștere, era un privilegiu unic, ceea ce nu este doar o vorbă, fiindcă nu exista un al doilea să-i semene. Ferestrele mari și mai ales peretele dinspre nord, aproape în întregime de sticlă, ca atelierul să aibă lumina cea mai constantă, l-ar fi expus la frig în timpul iernii; constructorul, unul din antreprenorii cei mai căutați în vremea aceea, un inginer cu renume, prevăzuse însă un sistem de încălzire folosit atunci prima oară; apa de la calorifer, supusă la o circulație mai rapidă decât în restul blocului, trecea printr-o rețea deasă de țevi, înglobate în tencuiala plafonului. După câte știi, sistemul nu s-a extins, deși dăduse rezultatele dorite; căldura era egală și constantă, ca și lumina de la nord, dar poate cerea un consum mai mare de combustibil.

Când casa era gata, pictorul plecase la Paris, unde, după anii grei ai războiului, când trebuise să se refugieze în sud, apoi să intre în mișcarea de rezistență, avea să-și facă un nume de primă mână; mort de zece ani, cota lui crește încontinuu. Apartamentul rămânând liber, îl închiriasse Alioan din fantezie, atras mai ales de terasa care îl înconjura ca o imensă peluză suspendată. Peste un înveliș de plumb, ca să împiedice pentru totdeauna orice infiltrație de apă, constructorul pusese un strat de pământ de peste o jumătate de metru grosime, altfel iarba și plantele n-ar fi putut să reziste la arșița verii. Fusese dorința pictorului, reprezenta însă o cheltuială care mărea cu un sfert prețul apartamentului; Alioan îl închirie fără să ezite, condus de vechea lui fascinație pentru grădinile Semiramidei. Reeditându-le, fie și la o scară mai mică, în epoca avionului și a cu totul altor satisfacții omenești decât în antichitate, i se părea că poate trăi în același timp în două lumi diferite, la distanță de milenii una de alta. Pentru a ajunge la cea mai veche, fusese nevoie să se urce la etajul al șaptelea aproape o sută cincizeci de metri cubi de pământ, convoaie întregi de camioane, iar planșeul să fie întărit în consecință.

Când văzu terasa, iluminată cu lămpi electrice risipite prin iarba, Ștefaniei nu-i veniră în gând grădinile Semiramidei, poate nici nu auzise de ele, ci peluza din curtea doamnei Algeorge, de la New York. Aici însă spațiul era mult mai

întins, un cal ar fi putut să meargă măcar la trap în jurul casei, dacă nu chiar să galopeze. Fără un cuvânt, amuțită de uimire, aruncă macferlanul de pe ea, se descălță, își scoase ciorapii și o luă la fugă prin iarbă.

Din loc în loc era câte o tufă de trandafiri, cu ultimele flori încă neofilite; nu le atinsese bruma, însă părea că își prevăd sfârșitul, erau obosite și triste. La fel se simțea Alioan, rămas în ușa terasei. Exuberanța Ștefaniei, pe care el i-o prilejuise, îi rănea puțin sufletul, fiindcă, fascinată de terasă, ea îl părăsise fără să-i spună o vorbă și acum îl ignora, captivată de atingerea cu iarba, de priveliștea orașului văzut de la înălțime, o bucată de cer răsturnată pe pământ, cu o puzderie de stele, o galaxie întregă, pe care se simțea stăpână și care, prin sclipitul ei vroia și s-o desfete, și să-și declare supunerea.

Alioan se trase înapoi, se așeză într-un fotoliu, scoase hârtia pe care i-o dăduse portarul, o despături, o puse pe o măsuță, alături, și închise ochii. Nu dormea, ci plecase departe, prin darul lui de a se detașa de inconvenabil. Se înfierbântase în câteva ceasuri de visare, îi erau de ajuns câteva minute să-și recapete temperatura normală. Îl treziră pașii, apoi foșnetul rochiei. Ștefania îngenunchease la picioarele lui, puțin aplecată în față, nehotărâtă dacă să aștepte un gest al lui sau să ducă gestul ei până la capăt. Oricare din ele ar fi fost la fel de firesc și la fel de simplu. El însă o privea rece.

— Niciodată n-am fost atât de fericită! spuse Ștefania.

Lăsând la o parte exagerarea din orice efuziune omenească, oricât ar fi ea de sinceră, vorbele ei porneau din suflet și s-ar fi convenit răsplătită. În clipa când ochii lui Alioan se încălzeau și el vroia să întindă mâinile, s-o apuce de umeri, ea văzu hârtia de pe măsuță; nu trebuia s-o vadă. El scoase stiloul.

— Completează hârtia asta.

— Acum?

— Da, e mai bine.

Era o formalitate pe care dacă ea nu o făcea pe dată, Alioan putea să se răzgândească până a doua zi, și nu vroia să-și retragă cuvântul.

Ștefania, în genunchi, scria pe colțul măsuței; deși nu înțelegea rostul acelei hârtii, n-avea nevoie să ceară lămuriri, rubricile o conduceau singure, trebuia să le completeze cu datele ei de stare civilă.

Între timp, Alioan se duse la un birou, într-un colț îndepărtat al încăperii, trase un sertar, găsi contractul de închiriere; nu trebui să-l caute, nu avea alte acte. Îl băgă în buzunar, a doua zi trebuia să-l treacă pe numele ei, să-l trimită proprietarului, cu o lămurire, și acesta să-l vizeze la Administrația financiară.

În afară de obișnuitele dependințe, baie și bucătărie, spațioase, și o cameră de haine cu dulapuri fixe, apartamentul avea numai încăperea unde se aflau acum, așa cum o concepuise pictorul, o cameră în care se putea merge cu

bicicleta. La peretele opus biroului era divanul, larg, cu o cuvertură de pluș verde, înconjurat de perne înalte puse pe jos, ca o masă a tăcerii, un loc nu atât de odihnă cât de discuții. Alături mai exista șevaletul pe care pictorul nu apucase să lucreze niciodată, ci doar își încercase pensulele, punând pete de culori, una lângă alta. Iar între șevalet și divan, un scaun sculptat, în formă de X, o mobilă medievală, autentică, fabricată la Florența, dar inspirată de Roma antică.

În apartamentele lui, Alioan își aranjase totdeauna mobila în așa fel ca un pat să fie oricând la îndemână; marșul spre dormitor, cu o femeie ținută de talie sau de după umeri i se părea penibil, iar cu ea în brațe devenea ridicol. Din acest punct de vedere pictorul se afla într-o situație privilegiată; de pe scaunul roman, modelul, gata nud, putea să alunece de-a dreptul pe divan, fără gesturi împiedicate.

Multă mobilă nu mai era în cameră, decât măsuțe, ca tablale de alamă pregătite cu toate ustensilele de cafea, spirtieră, ibrice, filigene sau de fumat, chesele cu tutun de pipă, cutii cu țigări și țigarete, amnare de epocă; nu lipseau nici narghilelele, pe care eu, unul, nu le-aș recomanda fumătorilor, ci numai oamenilor rămași cu fantezia în urmă, care vor să realizeze o culoare locală căzută în desuetudine. Pretutindeni pe lângă pereți, printre măsuțe, erau perne înalte, în formă de taburete, ca în jurul patului. Nu ardeau alte lumini decât un număr de lămpi cu abajur, puse de-a dreptul pe pardoseală, care se aprindeau cu un întrerupător de la ușă; numai o aplică deasupra divanului era independentă.

Ștefania terminase de scris și se așezase pe scaunul modelului. Alioan ieși din umbră, se uită la ea cu luare-aminte.

— Aș fi curios să știe ce-ar lua de la tine un pictor.

— Până acum nu mi-a făcut nimeni portretul, și nici nu mă interesează. O să-mi comand fotografiile, la Julietta; probabil au să-mi trebuiască.

Se nășteau în ea preocupări de vedetă! Sunt vorbe nevinovate, care fac mult rău oamenilor și ei nici nu-și dau seama. Alioan nu mai regăsea nimic din fata care îl dusesese în casa părăsită din Colentina; între ea cea de atunci și cea de astăzi era aceeași diferență ca între cele două decoruri.

— Ce-i cu casa asta? întrebă ea, ca și cum uitase ceea ce el îi spusese din capul locului.

Poate chiar uitase, poate nu fusese atentă.

— E închiriată de mine, dar îmi prisosește. Dacă îți place ți-o cedez, fără nici o obligație. Chiria e plătită pe un an; până în noiembrie viitor n-ai nici o grijă.

— Ce înseamnă „fără nici o obligație”?

— Înseamnă să nu fii datoare nimic, nimănu, nici mie! Răspunde-mi doar dacă îți place!

— Îmi place! răspunse Ștefania.

Cum își pierduse entuziasmul de adineauri? se gândea Alioan. Și mai ales, cum se pierduse pe ea însăși, cea de la recepția domnului Pretoreanu? Nu se simțea capabil de o judecată subtilă, prefera să n-o înțeleagă. Îi reveni în minte făptura țigăncii din zorii zilei; îi făcea bine.

— Sunt obosită! adăugă Ștefania.

— Poți să rămâi aici; alături găsești tot ce-ți trebuie pentru noapte.

— Dar sunt foarte obosită!

— N-am spus să rămâi cu mine. Te las singură. Fișa pe care ai completat-o s-o dai mâine portarului; să-i spui că ești noua locatară.

Alioan îi întinse cheile și se îndreptă spre ușă. Ea nu-l conduse; când auzi liftul tresări surprinsă.

Ajuns în stradă, el o văzu aplecată peste balustrada terasei; făcea semne cu mâna. După câteva sute de metri se întrebă dacă nu era un semn de chemare, dacă n-ar fi trebuit să se întoarcă.

Nu, singurul sfârșit posibil al serii ar fi fost ca ea să se arunce de la etajul al șaptelea, și el s-o prindă în brațe.

20

A doua zi Alioan se trezi devreme; de obicei, înainte de ora unsprezece nu ieșea din casă. Nu se pierdea niciodată cu firea în ceea ce privea obligațiile lui zilnice, toate puteau fi amânate, nu-i păsa de oamenii care-l așteptau la Capșa sau la redacție, cu treburi oricât de importante. Replica lui era simplă, când cineva îi reproșa nepunctualitatea: „Și dacă muream de infarct peste noapte?” Infarctul miocardic era mai puțin frecvent pe vremea aceea, deși o neliniște tot mai gravă se abătea peste lume, făcând multe inimi să bată anapoda. Alioan nu trăia în ignoranță, prevedea ce-o să urmeze, însă nu-și pierdea calmul, izbutea să-și stăpânească temperamentul, altminteri destul de vulcanic. Nu era cătuși de puțin expus să moară de inimă, ci, pur și simplu, își alesese o boală mai puțin degradantă decât altele, și o cultiva în relațiile lui cu oamenii, când voia să evite inoportunitățile sau controversale. Împotriva aparențelor, nu era nici nepăsător, nici indolent, îi plăcea doar să simuleze aceste păcate. Dar nu-i mai puțin adevărat că urmarea să aibă o viață comoda, evita eforturile, mai ales pe acelea inutile, ceea ce ar fi profitabil pentru toți oamenii, dacă ar ști să le descopere caracterul, înainte de a le năduși fruntea. Dictonul moral cu privire la muncă îl parafrazase într-un chip cinic, în contrazicere cu lumina ochilor lui atât de senini în albastrul lor celest, de școlar silitor și cuminte: „Munca înnobilează sufletul, dar amar nic ne chinuiește trupul!”

Singura lui sânguină, acceptată de bună voie, și singura punctualitate era aceea din relația cu femeile; niciodată nu o făcuse pe vreuna să aștepte, și mai ales să aștepte zadarnic, niciodată în prezența ei nu se uitase la ceas pe furiș, semn că și-ar drămui timpul. Străduința în a cuceri o redută rebelă devenise proverbială, era spaima bărbaților cu neveste frumoase. Însă în legătură cu asemenea subiecte viața lui începea de la șase după-amiază înainte; până atunci nimeni nu putea să conteze pe el pentru o treabă serioasă.

Întâmplarea din seara trecută, care la început îl iritase, făcuse să se nască în ființa lui o reacție inversă, o nepăsare deplină și sinceră. Desigur că Ștefania îi plăcuse de la întâia privire; mai mult decât atâta, îi înfierbântase inima, făcându-l să se gândească la un voluptuos infarct posibil. La început ar fi dărâmat munții, ar fi secat fluviile s-o cucerească; nu făcuse mai puțin decât atâta mergând cu ea în Colentina, bând vin prost la cârciumă, umblând prin ploaie și înnoptând într-o casă părăginită, cu o pătură de cal în spinare; îi dăduse întreg prețul, și mai mult decât atâta nu putea să plătească. Ea fusese gata cucerită și nu vroia s-o cucerească a doua oară, dărâmând încă un munte, secând încă un fluviu; n-ar fi dărâmat nici un mușuroi de furnici, n-ar fi strâns nici un robinet care picura la baie. Mai avea doar să îndeplinească o datorie, pentru a se simți cu totul liber, nu față de ea, ci față de sine. De aceea la nouă dimineața ieșea pe ușa blocului.

Drept în față, la Biserica Albă, așezată pe treptele de piatră ale pridvorului, era țiganka din ajun, cu un coș de flori în față, tufănele și crizanteme, cam sărăcuțe. Ea îi zâmbi, dar nu îndrăzni mai mult decât atâta, să facă un semn de intimitate, fie chiar invizibil; rămase la locul ei, modestă și tăcută. Avea altă fire decât celelalte, poate la originea ei, cu o mie de generații înainte, fusese o prințesă, al cărei sânge nu se pierduse cu totul.

Alioan se apropie de ea, avea aceeași fustă din ajun, aceeași bluză, proaspăt spălată; în plus își pusese toate podoabele, colierul, cerceii, brățara, inelele. Nu-i judecă intențiile, prezența ei acolo nu-l stânjenia, dimpotrivă, îi trezi în suflet o duioșie neașteptată; duioșie de dimineață.

— Ce faci aici?

Ea îl privi; era nevoie să răspundă?

— Cum poți să stai așa, pe piatra rece?

Știa că nu avea nimic pe sub fustă și deodată îi reveni în minte întâmplarea trecută, goliciunea ei oacheșă și fierbințeala trupului.

— Florile sunt de vânzare?

Trebuia să răspundă; zâmbi, arătându-și dinții, mai albi și mai curați decât oricare alții. Nu-și amintea cum erau dinții Ștefaniei. Alioan scoase cheile și i le întinse.

— Ai să nimerеști ușa? E la etajul al șaselea. Știi să mergi cu liftul?

— Mă duc pe scări, numai să nu mă zgonească portarul.

— Hai că vorbesc eu cu el. Du florile sus, și așteaptă-mă; am să lipsesc vreo două ceasuri. Dacă vrei, fă puțină ordine în casă.

Putea să cotrobăiască prin dulapuri, să fure ceva și să plece; era neam de hoți din tată în fiu, toate generațiile, de la ancestrala ei strămoasă, prințesa. I-ar fi părut rău, dar nu după lucrurile furate.

Merse la birourile proprietarului, era o întreprindere care administra opt blocuri, cu două sute de apartamente, avea nevoie de contabili, de secretare și dactilografe, în afară de avocații consultanți și de administratorii financiari care primeau de două ori pe an plicuri cu bancnote neuzate. În zece minute contractul era gata, mai trebuia vizat la fisc.

— Vi-l trimitem mâine cu poșta.

— Vreau să mi-l dați chiar acum, cred că e valabil și așa, odată ce îl vizați pe al dumneavoastră.

Proprietarul, la care se duse numai din politețe, restul era treaba funcționarilor, nu-și îngădui să întrebe de ce renunța la apartament și cine era persoana căreia i-l cedase; dar ardea de curiozitate, avea să afle, afla totul și cine își închipuia altfel era un naiv, nu știa mare lucru despre viață.

Exista atunci în București, puțin înaintea războiului, un florar cu sere și laboratoare în afara orașului și cu câteva magazine de desfacere în centru. Cel mai nou dintre ele era într-un imobil construit de curând, pe Calea Victoriei, între Palatul regal și strada Câmpineanu. Imobilul există și astăzi, dar nu și florăria. În vitrinele ei am văzut într-o iarnă flori din toate anotimpurile, orhidee, trandafiri, liliac, bujori, lăcrămioare, și chiar micșunele; apoi lalele, în culorile cunoscute, albe, galbene, roșii, în mai multe nuanțe. Tot acolo am văzut prima oară laleaua neagră, care crezusem că era doar o expresie poetică. Și, în sfârșit crini albaștri, mov, portocalii, necunoscuți în natură; mi s-au părut artificiali, am intrat, i-am privit de aproape, se vedea că erau vii și atunci am rugat pe o vânzătoare să-mi explice misterul, să-mi spună proveniența lor, în ce parte a pământului puteau să crească și dacă erau aduși de departe cum se păstrau atât de proaspeți? Nu știa sau îi era interzis să-mi răspundă; m-a îndrumat în fundul magazinului, la birou, să vorbesc cu patronul.

Am renunțat, dacă era un secret nu mi l-ar fi destăinuit tocmai mie. Poate în timpul înfloririi li se injecta o soluție colorantă, un fel de perfuzie; am întreat pe câțiva horticultori, nu știau nimic, nu auziseră; probabil nici nu vroiau să mă creadă. Fiindcă în anii următori au dispărut, depun aici o mărturie, pentru posteritate: crini albaștri, portocalii și roșii – au existat, i-am privit de aproape, am uitat doar dacă își păstrau mirosul, atât de puternic că dau dureri de cap oamenilor mai sensibili.

Mi-au revenit în minte când Alioan, întorcându-se cu contractul în buzunar, a intrat în florăria de pe Calea Victoriei. Cum l-au văzut, vânzătoarele, printre ele cea care refuzase să-mi dezvăluie secretul crinilor, au dat fuga la birou și l-au chemat pe patron. Alioan era un om cu renume, în fața lui se deschideau toate ușile, dacă spunea o vorbă de spirit se afla îndată la Capsa, iar de acolo se răspândea mai departe; până și viața ciudată pe care o ducea dădea motive de admirație și invidie, cu detaliile ei picante, uneori scandaloase și de cele mai multe ori născocite; căci în realitate nimeni nu-l cunoștea bine. Nici chiar eu, care mă încumet să scriu despre el, socotind că sunt dator să dăruiesc oamenilor portretul lui nerealizat încă, nu mă pot lăuda că i-am cunoscut toate secretele;

Ce-i drept, știu multe, în această privință îl întrec chiar pe Jak Musiu, cel mai indiscret și mai informat om din câți am întâlnit în viață. Iată, de pildă, să-l fi văzut el acum pe Alioan ieșind de la florărie cu un braț de crini albaștri, crini în luna noiembrie, nu s-ar fi îndoit că mergea la o întâlnire galantă, deși ora, nepotrivită, unsprezece dimineața, ar fi trebuit să-l pună pe gânduri; dar nici prin minte nu i-ar fi trecut că la el acasă îl aștepta o țigancă, atât de tânără, o copilă, că mi-a fost mai ușor să-i spun țigăncușă. De aici înainte îi voi spune pe nume, Tița.

La Athenee Palace dădu unui comisioner florile, să le ducă Ștefaniei. Dar scriindu-i adresa, pe plicul în care era contractul de închiriere, și nimic altceva, îi veni altă idee; onora ar putea să li se pară o idee bufă și în același timp dură, eu însumi stau la îndoială cum s-o numesc, îmi las timp de gândire.

Tița îl aștepta pe un scăunel lângă fereastră. Oare se uita pe Calea Victoriei în jos, să-l vadă când vine? N-ar fi putut să-l distingă, erau prea mulți oameni pe trotuare; se uita la mulțime, și poate se întreba de rostul ei într-un oraș cu atâta lume frumoasă și elegantă. Când auzi ușa se ridică în picioare, cu mâinile în față de parcă ar fi fost goală.

Alioan luă tufănelele și crizantemele din coșul ei și le dădu comisionerului, să le ducă la adresă. În locul lor puse crinii albaștri. Aceasta era ideea; o socotesc grandioasă. Comisionerului îi spuse:

— Întoarce-te aici; nu-i nevoie de răspuns, dar mai vreau să faci un drum pentru mine.

Rămași singuri, îi arătă coșul cu flori Tiței, care privea uimită crinii albaștri.

— Sunt ai tăi. Ia-i puțin în brațe!

Se potriveau cu podoabele și o luminau la față. Să fi avut năframă ar fi semănat cu o țărăncuță de Grigorescu.

— Pe unde stai? o întrebă Alioan.

— În sus, pe Rahovei.

— Cu cine?

— Cu mama și cu surorile; am și un frate, dar e plecat de acasă.

— Tată nu ai?

— Am avut mai mulți; acum nu am nici unul.

— Poți să lipsești de acasă câteva zile?

Tița avu o ezitare.

— Pot, dacă...

Tăcea, roșie la față.

— Spune!

Era în firea ei să cerșească, într-un fel sau în altul, oricând se ivea o ocazie, nu avea altă educație, așa cum ceruse colierul de strasuri, fără multă gândire și fără să se rușineze. Mama ei, amăgită de strălucirea sticlelor, îi supraapreciase valoarea, la cel puțin cinci sute, dar cârciumarul din colț, care cumpăra obiecte de ocazie, chiar dacă erau furate, nu-i oferise decât doi poli, pe toată caseta, o bațjocură. De aceea podoabele se mai aflau acum asupra Tiței. Dar, de astă dată ea nu se mai simțea în stare să ceară, să-și spună gândul care era o comandă maternă: „Pot, dacă nu vin cu mâna goală!” Se lăsă în voia soartei, fiindcă dorea să rămână.

— Pot... dar trebuie să-i spun mamei. Dacă mă duc cu tramvaiul, mă întorc repede.

Cine ar putea crede că lui Alioan, care se bucurase de iubirea atâtor femei frumoase, din lumea bună și nu trebuise să facă un efort să le cucerească ci doar ca să scape de ele, acum n-avea curaj să-i dea drumul țigăncușei, se temea că n-o să mai vină.

— Nu-i nevoie să bați drumul până acasă; scrie-i un bilet mamei tale și îl duce comisionerul.

Tiței i se părea că visează, era ca în basmul cu Cenușăreasa, un comisioner din cei cu chipiu roșu, cum îi știa de la Capsa și din alte locuri pe Calea Victoriei, nu se văzuse niciodată pe strada lor și nici n-avea să se mai vadă. Era însă o piedică, nu se gândise, se înroși mai tare și abia izbuti să îngaime:

— Păi, eu nu știu să scriu, am învățat doar o clasă.

— E de ajuns, scriu eu, mare, și tu copiezi după mine, literă cu literă.

În timp ce Tița se chinuia cu creionul, de stilou nu putea fi vorba, căci îi făcea frică, Alioan îi privea mâinile mici, de fetiță, cu încheietura subțire, cu degete lungi, delicate, cu unghiile tăiate scurt, fără urme de negreală; nu păreau muncite, mâini de domnișoară, nu-i venea să-și ia ochii de la ele. De unde le avea, și cum i-ar fi stat fetei dacă în locul brățării cu strasuri albastre i-ar fi pus una cu briliante? Își dădu seama deodată că nu știa cum erau mâinile Ștefaniei. „Mamă, scria Tița, desenând anevoios literele, eu sunt la un domn, stau câteva zile, să nu-mi porți de grijă...” Aici se opri, mai departe pe ciornă era o lămurire: „am de

făcut curățenie”. Nu știa ce înseamnă fățărnicia, poate nu auzise niciodată cuvântul.

— De asta nu-i nevoie! spuse, cu naturalețe.

Când veni comisionerul, n-avu cum să vadă că domnul, întors cu spatele la ea, băgase în plic zece hârtii noi, de câte o sută. Din parte-i, micul ei corp era gratis.

Cinci zile Alioan nu trecu pe la redacție, nu telefonă, nu trimise un articol. Jordie tuna și fulgera, dar nu-i putea face nimic, fulgerele se răsfrângeau asupra altora. Dacă l-ar fi concediat, ar fi pierdut o iscălitură de neînlocuit, iar Alioan ar fi primit pe loc o ofertă, la alte ziare, cu un salariu cel puțin dublu decât la Pasul Istoriei, ceea ce de altfel nici nu-l interesa, avea încă din ce să trăiască, mai bine decât toți confrății. Dar nu starea lui materială îl făcea să fie atât de nepăsător cu disciplina dorită de Jordie, prea puțin respectată chiar de alții, uneori chiar de plevușcă redacției. Alioan nu putea să trăiască fără sentimentul independenței, generat poate numai de predispoziția lui la lene și la visare, două stări atât de înrudite încât la o analiză atentă se dizolvau unul în altul. Am auzit drept anecdotă o vorbă care la origine a fost deplină realitate, afișele puse de Jordie prin birouri, la adresa colectivității, dar privindu-l în mod evident pe Alioan, incurabil și nici măcar corijibil: „Domnii redactori sunt rugați să nu plece înainte de-a apuca să vină!” Alioan nu a văzut nici unul din aceste afișe, nu le-a văzut în mod sincer, chiar dacă s-a uitat la ele.

În cele cinci zile a rămas tot timpul în casă, cu telefonul închis, cu obloanele lăsate, cu o singură lampă aprinsă pe masa de lucru, unde petrecea multe ore privind în gol, jucându-se cu stiloul. Bănuiesc că a și scris ceva în acest timp, trebuia să scrie câteodată, altfel n-avea cum să rămână după el vrafal de manuscrise. Mi-a căzut în mână o singură foaie de hârtie a lui, cu câteva rânduri, o însemnare, o scăpase pe jos și când am ridicat-o mi-a făcut semn că nu-i trebuie. După cuprins, am dedus că însemnarea o făcuse în acel sfârșit de noiembrie cât stătuse închis în casă, și dacă se dezinteresase de ea, probabil o dezvoltase în altă parte; regret și astăzi, regret tot mai mult de la o zi la alta că n-am avut noroc să văd manuscrisul în întregime, și nici eu, nici altcineva nu mai poate să-l vadă vreodată, fiind prefăcut în cenușă. Dar acea scurtă însemnare mi-a ajutat să-mi imaginez atmosfera în care conviețuise cinci zile cu o țigăncușă neștiutoare de carte: „Dacă ai fi mai mică, să te pot ține c-o mână, aș întinde pe trupul tău coarde, de la genunchi până la clavicule și aș cânta din tine ca din vioară”. Câteva vorbe s-au transformat pentru mine într-o imagine completă și transparentă, în care am izbutit să citesc ca într-o carte, care a fost în viața lui Alioan sensul celor cinci zile de reculegere. Acesta este cuvântul, probabil neașteptat; pornind de la datele dinainte, oricine le-ar fi socotit zile de frivolitate. Dar pentru a-și satisface

o dorință deșucheată, care nu putea să fie decât intermitentă, nu avea nevoie să se închidă cinci zile în casă cu o față necunoscută, dintr-un mediu mai mult decât îndoielnic, expus la surprize neplăcute, chiar și un șantaj sfârșit cu intervenția poliției de moravuri, și cu judecata tribunalului, pentru corupere și sechestrare de minore. Fata nu avea încă șaisprezece ani și n-ar fi interesat pe nimeni că experiența ei pornea de la paisprezece, mai ales că nu putea să se dovedească.

Nu vreau să idealizez o ființă care multora sau tuturor li s-ar părea incapabilă de sentimente superioare. Dar sentimentele omenești nu pot fi explicate decât scolastic, și originea lor este adesea insondabilă. O intuiție pe care o datorez îngerului meu bun, ghid și sfetnic în momente de îndoială, la răscruci unde nimeni n-ar putea să-mi arate ce direcție este mai bună, mi-a adus răspunsul Tiței la temerile de mai înainte. Nu știu cât preț punea ea pe viață, dar e sigur că dorea să trăiască, dovadă simplul fapt că râvnise la o podoabă ieftină, și nu se dăduse în lături s-o plătească, așa cum era ea în stare. Nu știu cum privea ea moartea, cât de mult îi făcea frică; nu știu cât o înspăimânta abisul. Dar dacă s-ar fi ivit primejdia ca bărbatul cu ochi în culoarea crinilor pe care i-i pusese în brațe să fie tras la răspundere pentru prezența ei în casă, n-ar fi pregetat să se arunce pe fereastră, fără judecată, doar cu gândul că odată ea dispărută, dispărea și motivul învinuirii.

Alioan nu o adusesese acolo, cum am crezut mai înainte, în dorul țigăncii de la prima lui nuntă; aceea nu era uitată, dar ea îi evoca un fapt atât de bine îndeplinit, încât nu era nevoie să-l realizeze în memoriam. Tița venea să umple un loc gol, în chipul cel mai primitiv cu putință, fără gânduri, trebuia să se debaraseze de ele, să rămână numai imaginea și gestul, fără cuvinte. De la masa lui de lucru vedea patul, în odaia de alături, luminat numai de un radiator electric, încastrat în perete, pentru serile de toamnă când încă nu mergea caloriferul. Iar în pat era Tița, goală, întinsă pe spate, cu mâinile sub ceafa; poziția îi arcuia puțin mijlocul în sus și dădea un început de relief sânilor, prea mici ca să fie asemuiți cu o floare de lotus, de la care luau numai culoarea, trandafirie, datorită luminii ca de jeratic a radiatorului din perete. Fata semăna cu o figurină, prea delicat desenată ca să pară lascivă, dar imaginea ei, ca o reducere a unei femei adevărate, izbutea să-l detașeze pe Alioan de amintirea Ștefaniei, mai ales în scena neîmplinită de sub draperie, care ar fi putut să devină obsesivă.

Ore în șir Tița putea să rămână așa, nemișcată, era în trupul ei, chinuit îndelung de corvezi și lipsuri, chemarea la lenevie, generată de o nevoie ancestrală de odihnă. De mică, nu avusese niciodată o oră întreagă când să poată sta nemișcată, fără să facă o treabă, cu mâinile sub ceafă, în afară de timpul nopții, când dormea și ea, împreună cu toată casa, dar pe care nu-l putea pune la socoteală, deoarece trecea fără să-l știe, cum ar fi fost moartă; de altfel, prima idee

care se născuse în mintea ei neînvățată să gândească era că somnul făcea parte din neființă, altfel s-ar fi găsit cineva să i-l răpească, punând-o la muncă.

Nu am să spun că întâlnirea ei cu Alioan fusese o predestinare, în primul rând fiindcă se aflau unul față de altul la antipozii vieții, și comunicarea lor nu putea să fie decât fără durată; dar ceva îi unea, și cele cinci zile aveau să decurgă în armonie, datorită lenei comune. A șasea zi dimineată, când o trimise acasă, era o duminică, Alioan își dădu seama că o să-i simtă lipsa. Se gândise să-i facă puțină zestre, nu-i era greu să telefoneze la „Robelle”, o casă de mode aflată la o sută de metri, s-o trimită acolo și să-și aleagă tot ce i-ar fi dorit inima; nu-i păsa ce-ar fi gândit patroana, femeie de lume, care nu-i era chiar străină. Se abținu, ar fi fost un viol moral, însemna s-o arunce pe față într-o vâltoare, știind că nu era capabil să-i întindă mâna, ca s-o salveze. Încercând să-și plătească față de ea o datorie, peste așteptările ei, iar pentru el neînsemnată, ar fi contractat o datorie și mai mare, și pe aceea nu putea s-o plătească.

Acest om, inteligent și sensibil, nu se gândea ce era în sufletul fetei când se pregătea să plece. În cinci minute fu gata, n-avea nimic de luat, decât coșul de flori, gol; crinii albaștri se scuturaseră în glastră, într-o clipă își puse bluza și fusta, apoi podoabele și se îndreptă spre ușă.

Atunci socotesc că își dovedi ea noblețea îndepărtatei priințese a neamului, caracterul care, oricât de mult s-ar fi terfelit în milenii, în ființa ei renăștea fără pată, dar cu suferință, ca orice naștere. Lipsise șase zile de acasă, iar acum se întorcea cu mâinile goale. Nu se pricepea să fure, aceasta era îndeletnicirea băieților, făceau școală cu cafele; fetele, altfel înzestrate de natură, făceau altă școală, cu surorile mai mari, sau cu mamele. Încercase odată, în tramvai, să-și bage mâna în poșeta unei doamne, dar o trăsese înapoi înspăimântată, de parcă nimerise în jeric; nu se temea de faptă, ci de pedeapsă; nu cunoștea pe nimeni care să creadă că furtul e o rușine. Toată noaptea o usturare degetele, nu era doar o impresie, a doua zi păreau opărite.

Nu-l socotea vinovat pe Alioan că o lăsa să plece cu mâna goală, nu-i era dator nimic, șase zile de trândăvie însemnau prin ele însele o plată mult prea mare. Nu merita să-i facă vreo pagubă, de aceea nu-i dăduse prin minte să pună mâna pe ceva care putea să fie dosit în buzunarul fustei, un briceguș cu plasele de aur (era metal galben), un ac de cravată cu un bob de sticlă lucioasă (era briliant veritabil). Sau să-i fi umblat în portofel noaptea, să ia o sută de lei, i se părea o sumă enormă, și el poate nici nu i-ar fi observat lipsa.

În ușă așteptă ca el să-i deschidă; Alioan ridică obloanele, era ora 9 dimineată, afară începuse să fulguiască și termometrul de la fereastră arăta abia un grad deasupra lui zero; venea iarna, nu era de mirare, ar fi putut să fie și mai frig, începuse luna decembrie.

— Mai rămâi puțin, să se mai încălzească; poate stă și ninsoarea.

Printre nori se zărea soarele, sigur că avea să se încălzească și să stea ninsoarea. Tița lăsă coșul jos și rămase lângă ușă, cu mâinile împreunate în față. Se uita la telefonul de pe masă; deși nu știa cum se umblă cu telefoanele, s-ar fi găsit cine să-i arate, dar pentru nimic în lume n-ar fi îndrăznit să-i ceară numărul, ca să-l cheme de la un telefon de pe stradă; nu ca să-i vorbească, numai ca să-i audă glasul. El spuse:

— De ce stai acolo? Vino mai aproape!

Cum putea umple timpul?

— Nu vrei să scoți astea de pe tine?

Nimic mai simplu, n-avea decât să-și tragă bluza peste cap, să-și lepede fusta. După fulguiala de afară, și după frigul care îl înspăimânta deși era blând pentru o zi de iarnă, trupul ei i se părea mai fierbinte ca nici odată. Iată cum putea să umple timpul! Dar dacă o simțea atât de fierbinte, însemna că pe lângă ea el era rece, o nedreptate care va dăinui totdeauna; se strădui să-i dea în schimb mai multă tandrețe; drept răspuns, fierbințeala ei creștea întruna.

— Nu mai pleca azi, îi spuse la urmă, rămâi aici până mâine!

Sigur că ar fi rămas, dar acum știa că a doua zi i-ar fi fost și mai greu decât astăzi să plece. Salvarea celor sărmani este bravura.

Prima oară de când o cunoscuse, ea continua să rămână atârnată de el, cu capul în pieptul lui, strângându-l puternic cu brațele. Abia după un timp îi simți lacrimile.

— De ce plângi? o întrebă, încercând să se ridice, s-o privească în față.

Ea însă se apăra, să rămână ascunsă.

— N-am bani de tramvai! bâigui, printre lacrimi.

21

În acel sfârșit de an, 1939, după atâtea răfuieli între popoare, lumea părea liniștită. Polonia se sfârșise, nu se mai vedeau refugiați pe stradă, prin gări sau pe șosele; întâlneam în schimb multe automobile „Polski Fiat” cu numere românzate. Între linia Maginot și Siegfried rar se schimbau focuri de armă, fără să facă victime omenești; soldații trăgeau în ciori sau în iepuri; restul timpului jucau cărți în adăposturile blindate, își fumau țigara sau pipa. Era război, dar nimeni nu îl lua în serios deocamdată; „la drole de guerre”, enorma inconștiență! Numai Londra îndura bombardamente de aviație; Luftwafe se antrena, ca în vreme de pace, antieriana engleză umplea cerul de focuri bengale; ar fi fost ea la serbare, dacă nu s-ar fi prăbușit ziduri și n-ar fi ars case. Încolo, cum spuneam, era liniște.

Alioan veni la redacție abia luni seara, după ce lipsise o săptămână. Tița plecase la prânz, în bluză și fustă, dar ninsoarea încetase și termometrul arăta plus cinci grade; la soare zece.

— Să iei un taximetru de jos! îi spuse Alioan.

Nu o mai văzu până în primăvară, când dădu cu ochii de ea pe neașteptate; vindea ghiocei, pe treptele de piatră ale Bisericii Albe. Era atât de slabă și de palidă că n-ar fi recunoscut-o, fără podoabele de strasuri albastre...

Alioan găsi pe biroul lui de la redacție un bilet, scris mare: „Poftiți imediat la domnul director!” De altfel, îl anunțase și băiatul de la lift, și ușierul.

Jordie ședea în spatele biroului său de marmură, de un gust ciudat, poate o glumă malițioasă a arhitectului, care îi mai făcuse și alte șotii. Cum, se deschise ușa își ridică ochelarii pe frunte, se zbârli și strigă cu un ochi la ușă, cu altul la ferestre, privirea lui divergentă, fără să se știe cui e adresată:

— Țara pierde și baba se piaptână!

De la ușă până la birou erau zece metri, numărați de mine, nu o singură dată. Nu m-am avut nici odată rău cu Jordie, n-am să-i reproșez decât două-trei observații nedrepte, fără să-l intereseze riposta, căci îndată schimba subiectul; dar chiar când îl găseam în toanele cele mai bune, drumul de la ușă la birou mi se părea un marș spre supliciu; poate fiindcă trebuia să înaintez printre privirile lui, ca printre două sulite.

Spre deosebire de mine, Alioan care avea și altă vârstă decât a mea, și altă poziție în redacție și mai ales altă fire, merge netulburat până la biroul de marmură, unde, fără să aștepte invitația, se așează pe un scaun incomod, ales poate anume ca vizitatorii să plece repede. Alioan ar fi plecat bucuros chiar în clipa următoare. Jordie își începu admonestarea:

— Te-a văzut lumea pe stradă cu o țigancă! Ai stat o săptămână închis cu ea în casă; știe tot Bucureștiul!

— Înseamnă că mă bucur de renume; ar trebui să te mândrești cu mine! Ia stai puțin: ai o cravată superbă!

Fața lui Jordie se luminează, slăbiciunea lui erau cravatele; acum avea una verde, cu dungi oblice, galbene, la un costum bleumarin, țesătură scoțiană, cu carouri mari, roșii; semăna cu un papagal de Colorado. La stofă cu desen, lumea pricepută își pune o cravată simplă, într-o singură culoare. Jordie nu ținea seama de estetică, de modă, de obiceiuri sau de sfaturi, se îmbrăca după gusturi personale, înclinat spre ceea ce putea să frapeze. Un cizmar renumit îi făcuse pantofi în trei culori, negri, cu bombeu roșu și garnituri albe, pe care îi purta cu multă plăcere; zâmbetele prietenilor i se păreau semne de admirație.

Se întoarse și trase un sertar al bibliotecii din spate. Biblioteca era tot de marmură, ca biroul, dar avea un soclu de lemn negru, abanos veritabil, cu

numeroase despărțituri și sertare. În ele ținea obiecte de galanterie bărbătească, batiste, cămăși, ciorapi, butoni de manșetă și mai ales cravate, un sortiment nu mai sărac decât în magazinele de lux de pe Calea Victoriei. Aceste obiecte și mai ales ultimele le dăruia, în momente de efuziune, prietenilor și vizitatorilor simpatici; erau mijlocul lui de comunicare sentimentală cu lumea exterioară. Luă un vraf de cravate și le înșiră pe birou, peste blocnotesul unde tocmai își scria articolul de a doua zi.

— Alege-ți una, care îți place!

Lui Alioan nu-i plăcea nici una, sau nu avea nevoie de încă o cravată; până acum Jordie îi dăruise mai mult de o sută; o parte le dăruia la rândul-i portarului, mecanicului, paracliserului de la Biserica Albă și chiar gunoierilor, oameni care era exclus să se întâlnească vreodată cu Jordie. Când acesta puse cravatele la loc, Alioan văzu titlul articolului de pe blocnotes. Alături era harta țărilor nordice; o linie groasă, roșie, bara istmul Carelia, din sudul Finlandei. În centrul Suediei se vedea un semn de întrebare, tot roșu, iar în Norvegia o cruce neagră, căreia îi lipsea numai terminația brațelor, ca să semene cu emblema lui Hitler. Văzându-i privirea, Jordie se burzului iarăși:

— Tu nici nu știi pe ce lume te afli! Îți petreci timpul cu țigăncile, și Europa e gata să facă explozie.

Alioan citi titlul articolului, *Inutila bravură*, dar gândul i se duse mai departe.

— Ascultă, Pafnute...

Jordie, roșu la față, bătu cu pumnul în tăblia de marmură.

— Nu-mi mai spune așa, că-ți crap capul!

Pafnute era numele lui de botez, autentic; i-l dăduseră nu în batjocură, ci dintr-o inspirație proastă. Cunosce multe asemenea cazuri și oamenii nu și le schimbă, cum nu-și schimbă numele de familie, când sunt ridicole și chiar rușinoase.

— Bine, rechinule, iartă-mă!

Rechin era o poreclă pe care Jordie o accepta, simulând indiferența, când în realitate se umfla în pene; fiindcă de rechin se teme toată lumea.

— Ia spune-mi, ce se întâmplă? întrebă Alioan, cu gândul aiurea.

— E război, stricatule! Apucă-te și scrie-ți articolul, spune-ți părerea!

— La drole de guerre? Nu merită!

— Nu! Război în Scandinavia!

— Ce vorbești?! făcu Alioan, privind în gol, interesat de o altă imagine decât a războiului. Spune-mi, tu ai avut de-a face cu vreo țigancă?

Alioan, oricât de stricat l-ar fi socotit cine nu-l cunoștea bine, nu folosea cuvinte vulgare; pentru el, oricât ar fi fost de plastice, degradau subiectul. Însă în

dialogul cu Jordie trebuia să le introducă, altfel ar fi însemnat să-i vorbească într-o limbă lăncedă. Se va înțelege că nu pot să redau convorbirea lor în termenii ei reali, ci atenuând-o cât îmi va sta în putință.

Ochii lui Jordie se aprinseră, scânteind în două direcții.

— Oho! Crezi că numai una?!

— Și cum erau?

— Arzoaie!

Deși înțelegea ce vroia să spună, Alioan nu cunoștea cuvântul, sau nu vroia să-l admită.

— Ce înseamnă asta?

— Ești poet și nu cunoști limba română?

— Din limba română cunosc numai cuvintele de care am nevoie.

— Ai să te sleiești repede! Mai rămâne să intri la Academie! ...Haide, scrie un articol despre țările nordice; dacă îți trebuie date, ai aici Enciclopedia italiană.

— O prefer pe cea britanică.

— O să te duci de râpă, ca toți lorzii! Tu nu înțelegi că Anglia e sfârșită?

Pentru contemporanii lui și uneori pentru urmașii acestora, Jordie, la douăzeci de ani post-mortem, trece și astăzi drept un om înzestrat cu darul previziunii; dar previziunea nu este o însușire metafizică, era poate în cazul domnului Pretoreanu, și numai în ceea ce ar privi micile amănunte, imposibil să se presupună, fiindcă nu se leagă de faptele generale, și nici nu au importanță, neschimbând cu nimic sensul istoriei. Altminteri, anticiparea viitorului se bazează pe informații, pe inteligență și pe puterea de sinteză. Nu știu ce-i lipsea lui Jordie din toate acestea, dar singura lui previziune care s-a împlinit, a fost înfrângerea lui Hitler, exemplificată de el plastic, cu călcatul în străchini. Cât despre apropiata venire la putere a discipolilor, când a avut grijă să-și pună pielea la adăpost în umbra lui Mussolini, nu era nevoie de daruri subtile ca s-o prevadă, o prevedea toată lumea. În schimb, convingerea lui, exprimată la 30 august 1939, că nu va începe războiul, când toți eram în alarmă, n-a fost altceva decât o gugumănie. Și abia trecuseră trei luni de atunci, că iarăși se băga cu îndrăzneală unde nu-i fierbea oala.

— Iată! îi spunea lui Alioan, sfātuindu-l cum să-și scrie articolul. În cinci zile Finlanda n-o să mai existe.

Și își puse mâna păroasă pe hartă, acoperind tot teritoriul Finlandei, de la Oceanul înghețat de Nord, până la Marea Baltică.

Alioan se ridică și întoarse harta spre el, ca s-o vadă mai bine. În același timp Jordie deschidea marele Atlas Andrews, la pagina a doua, cu mapamondul.

— Uite ce este Finlanda pe lângă Rusia!

Într-adevăr, disproporția era zdrobitoare, o gămălie de chibrit pe lângă un butuc care nu încape în nici o sobă!

Urma Suedia, zilele următoare, după credința lui Jordie, iar până la sfârșitul anului cădea și Norvegia.

— Cum spunei că sunt țigăncile? întrebă Alioan. Arzoaie?

Adică fierbinți! Arest cuvânt îi dezvăluia mult mai bine decât expresia lui Jordie, senzația uluitoare, încercată într-un trecut îndepărtat, dar încă viu în memorie, și reconfirmată și mai puternic, de o mică făptură necunoscută. Prin comisioner ar fi putut s-o găsească... N-avea putere, era leneș, se bucura cu adevărat numai când ceva îi venea de-a gata.

— Ți-e gândul la prostii! îl certă Jordie.

— Nu; te ascult.

Ar fi greșit să-mi închipui că Alioan era indiferent la cele ce se întâmplau în lume, fie chiar războiul static dintre Germania și Franța, socotit mai degrabă o nostimadă. El știa că trupele de pe liniile Maginot și Siegfried nu-și vor părăsi fortificațiile în liniște, să se întoarcă la vetre; într-o zi, mai curând sau mai târziu vor trebui să se încaiere. Știa ca toți oamenii cu judecată că Franța și Anglia, oricât ar fi fost de nepregătite, trebuiau să-și ducă jocul până la capăt, miza era pusă pe masă, sub numele de Polonia, o țară sacrificată, pe care avuseseră datoria s-o apere. Să fi acceptat acum pacea, rămâneau cu onoarea pătată; o națiune mi se poate comporta ca un cartofor care joacă fără acoperire; dacă nu poate plăti, mai bine să-și tragă un glonț în tâmplă.

Acestea nu sunt gândurile mele, ci ale lui Alioan, dar nu le-aș transcrie dacă n-aș crede în ele. Pentru mulți oameni, declarația de război a Angliei și Franței era un act de sinucidere. Mărire lor, și iertate să le fie păcatele săvârșite mai înainte!

În schimb, Alioan nu-și putea închipui ce avea în gând Hitler. La 10 mai, un an după invadarea Belgiei și Olandei, înlocuitorul lui, Hess, desemnat de el însuși, fugise în Anglia cu un avion de vânatoare, proprietate personală, dar nu știu dacă îl achitase. Am fost stupefiați cu toții și am așteptat urmarea; mulți au crezut că venea cu propuneri de pace, nu i-a descumpănit nici declarația lui Hitler, că era gestul unui iresponsabil, care își pierduse mințile. Bineînțeles că nu putea spune altfel, e un procedeu diplomatic, doar nu era să-și dea gândurile pe față, înainte de a se ajunge la o înțelegere.

Am așteptat înțelegerea, și pe măsură ce ea întârzia să se anunțe, fapta lui Hess devenea tot mai misterioasă. S-a terminat războiul, s-a încheiat pacea și fugarul prizonier de bună voie în Anglia a fost adus ca acuzat în fața judecătorilor de la Nürnberg. Dacă n-a fost condamnat la spânzurătoare ca alții, ci la închisoare pe viață, misterul n-a făcut decât să crească. Alioan avea dreptate, nimeni nu știa

ce era în capul lui Hitler; vroia într-adevăr pace, spera că ar putea-o obține după ce își înghițise prada?

După patru decenii și jumătate, fapta lui Hess rămâne tot neînțeleasă; dacă unii știu mai mult decât mine, de ce n-au spus până astăzi? Nebun nu putea să fie, un nebun nu se aduce la judecată. Rămâne de ales între dezertor, și purtător de cuvânt al stăpânului. Dar stăpânul nu a putut să depună mărturie decât pe lumea cealaltă, în cazul că Satana l-a convins să vorbească.

Știind că un articol cu acest subiect n-ar fi fost pe placul lui Jordie, nici al cenzurii, Alioan găsi o justificare lenei, căci în nici un caz nu avea chef să scrie. Renunță să mai intre în biroul lui, unde văzuse un vraf de scrisori, câte se adunaseră într-o săptămână; chiar dacă s-ar fi dus să le ia, tot nu ar fi avut energia să le deschidă; însă trei dintre ele, pe plicuri asemănătoare, mov, cu același scris, feminin, dar prea nervos pentru o femeie, i-ar fi atras atenția; pe hârtia dinăuntru, mov, ca și plicul, toate trei aveau un semn de întrebare și dedesubt o inițială, un S desenat cu timiditate.

Un automobil roșu, nou, lucios, Studebaker, cu radiatorul înclinat agresiv înainte, aștepta lângă trotuar, puțin mai sus de limuzina blindată a lui Jordie, aflată la intrarea redacției; cele două mașini de escortă erau parcate neregular pe partea opusă a străzii. Studebakerul ar fi putut să pară suspect oamenilor de pază, dacă nu l-ar fi cunoscut, îl știa toată lumea, era de un tip nou, venit de curând, încă nepus în comerț și aparținea unui om politic, subsecretar de stat la un minister economic, unde rămăsese, ca specialist, în mai multe guverne. Alioan trecu distrat pe alături, încă nehotărât încotro să se ducă, la un restaurant sau la un spectacol. Din te miri ce, îi părea rău că nu îl aștepta cineva acasă; ciudat de mult îl urmărea acel te miri ce. Începuse încă din prima zi când cumpărase podoabele ieftine.

Vremea era rece și umedă, își ridică gulerul paltonului. Deși se apropia de cincizeci de ani, umbla în capul gol, ca tinerii, chiar și o bună parte a iernii; își putea îngădui, îl proteja părul, doar puțin încărunțit pe la tâmpile, încolo plin de vigoare, fără semne de pleșuvie, nici măcar deasupra frunții, care lui însuși i se părea prea îngustă, îi dădea un aer sportiv, ca o negație a frământărilor lui cerebrale; desigur însă că a stabili o relație direct proporțională între lățimea frunții și capacitatea creierului e o prejudecată, afară de cazul când de la păr la sprâncene rămâne un spațiu de doar două degete.

Nepurtând pălărie, avea totdeauna cu el o umbrelă, care, adăugată la distincția lui înnăscută, îi dădea o eleganță britanică, așa spuneau prietenii, poate cu admirație, dar nu fără invidie, și unii nu fără ironie. Cu un an înainte, în timpul conferinței nefericite de la München, când umbrela lui Chamberlain devenise de o tristă celebritate, Alioan nu fu scutit de glume răutăcioase; acestea fiind cu totul

fără justificare, și lipsite de spirit, el nu le dădea nici o importanță și nu renunța la umbrelă, întâmplător cumpărată din Anglia, și nu într-un singur exemplar, ci în vreo șase, ca să fie, deși nu se întâmpla să le uite ici sau colo, ca atâți oameni. O singură dată în viață își lăsase umbrela undeva, la recepția domnului Pretoreanu, când plecase cu Ștefania. Dar atunci, după întâmplarea de sub draperie, curmată de o împușcătură în gol, avea o scuză, orice om și-ar fi pierdut și capul, nu doar umbrela. Nu regreta nici azi că ploaia îi udase până la piele, altfel întâmplarea ar fi urmat alt drum și poate ar fi rămas fără prea multă semnificație.

Exact în clipa când ajunsese aici cu gândul, se opri brusc, Ștefania îi reveni în minte și o simți alături. Portiera automobilului roșu se deschise, un braț de femeie, acoperit până la încheietura mâinii de o țesătură neagră, se întinse și neputând ajunge până la el, îl apucă de umbrelă.

Două gesturi nu pot să sufăr, mă enervează și cred că nu doar pe mine: să mă apuce cineva de umbrelă sau de cravată; mai bine să-mi pună piedică. Sunt sigur că Alioan gândea la fel, oricând ar fi ripostat cu bruschete; de astă-dată gestul îi prilejui o reacție inversă, se îmblânzi, de nimic altceva nu avea atâta nevoie într-o seară urâtă de iarnă, când nu știa încotro să se ducă. În clipa următoare era pe canapeaua mașinii, învăluit de parfumul Ștefaniei și încercuit de brațele ei înveșmântate în negru.

— De când te cauți! Unde ai dispărut? Am telefonat la tine ziua și noaptea! Nu țineam minte unde stai, ți-am scris la redacție. N-ai primit scrisorile mele?

Alioan clătină din cap, nu-și venea în fire. Surpriza fusese prea mare, deși simțise prezența Ștefaniei înainte de-a fi văzut-o. Ea vorbea repede, lipită de el, strângându-l în brațe, copleșindu-l, fără să-i pese de prezența șoferului. Umbrela rămăsese între ei, o smulse în ciudată, o trânti la picioare, după ce o clipă avusese impulsul s-o arunce pe fereastră. Această rețineră mă face să cred că nu era cu totul dezlănțuită; cu toate că o urmăream de atâta vreme nu-mi închipuiam până unde putea să ajungă. Ar fi trebuit măcar să țin minte că multe din reacțiile ei erau imprezvizibile, oscilau între amândoi polii pământului.

— Du-ne undeva, unde vrei! îi porunci șoferului.

Pe urmă reveni la Alioan, deși nu-l părăsise nici în scurta paranteză de mai înainte. El simți că mașina pornise, nu știa încotro, nu știa nimic decât că în curând avea să uite tot despre sine, să cadă sub stăpânirea celui mai voluptuos și mai amețitor dintre droguri. Nu putea spune un cuvânt, nu-i venea în minte, și nici n-ar fi fost posibil să-i strecoare în tumultul de vorbe al Ștefaniei. Abia a doua zi, pe lumină, cu capul încă greu, ca după beție, izbuti să refacă în minte tirada ei, prin darul de a memora tot ce era glas de femeie, chiar și în somn, dacă îi vorbea una, alături. Și îi vorbiseră multe; bună parte a manuscriselor lui reproduceau

asemenea confesiuni nocturne, declarații de dragoste, implorări, jurăminte, testamente sentimentale, niciodată aceleași la două ființe. Îmi pare rău că toate s-au pierdut, pentru mine ar fi fost un mare prilej de învățătură.

La piața Victoriei automobilul intră în ceață, mergea fel pas, aproape orbește, era greu să se știe dacă apucase pe șoseaua Kiseleff, sau pe Jianu. După un timp, o umbră înaltă apărură în față. Alioan recunoscua vag statuia aviatorilor, dar părea mai degrabă o halucinație. Și Ștefania, strânsă în el, îi vorbea întruna, înțelegea numai idei dispartate:

— Te-am căutat seara, la redacție, portarul nu putea să-mi spună decât că nu te mai văzuse de săptămâna trecută, nu știa când ai să vii, dacă ai să mai vii vreodată; am înțeles că nimeni nu trebuie să pună bază pe tine. Dar eu aveam nevoie să mă sprijini, fiindcă prea multă lume vrea să mă sprijine.

Alioan înregistra și de astădată, mecanic, lunga și năvalnica ei tiradă, și-o aminti limpede a doua zi: urmarea emisiunii ei de la radio, comentariile, propunerile, adulatorii; devenise celebră în mai puțin de o săptămâna, o cunoștea toată țara, avea deschisă în față o poartă triumfală, pe care nu o sperase, nici măcar n-o dorise, nimic nu dorea decât ca drumul în ceață să nu se mai termine. Mașina mergea și mai încet, pe lângă buza trotuarului; se zăreau umbre fantomatice pe dreapta, putea să fie o pădure tropicală, sau munți de piatră, orice produs al imaginației; erau tufele de trandafiri, cenușii, care căpătau dimensiuni uriașe, și, împresurate de iarnă, părea că niciodată n-au să mai înflorească, să înece șoseaua în valuri roșii ca sângele proaspăt; nimic atunci nu putea să fie mai frumos pe lume. Dacă n-ar fi fost halucinat de prezența Ștefaniei, Alioan, care în subconștient era urmărit de prezicerile lui Jordie, deși nu credea în ele, ci în ceva mai rău pentru omenire, s-ar fi gândit cu un regret incurabil, un regret pe viață, că primăvara următoare nimeni nu se va mai bucura de înflorirea trandafirilor. „Mi-era teamă că mă urăști, că fugi de mine!” Auzea ca prin vis glasul care vrăjise milioane de oameni iar acum i se adresa numai lui, îngrozit și fanatic. Fugise de ea? Poate... Dar de ce s-o urască? Nu mai ținea minte când o văzuse ultima oară; în memoria lui, acum turmentată, vie rămânea numai prima întâlnire.

Lampadarele înalte de pe marginea șoselei, care abia pâlpâiau în ceață, părând mai degrabă stele îndepărtate, din altă galaxie, începură deodată să strălucească, despresurate brusc de negura deasă, care cădea la pământ ca o parașută gigantică. Nu bătea vântul, fenomenul nu avea explicație, șoseaua apărură, luminată, și drept în față se văzu o întinsă sticlire albastră, lacurile, purificate de răceala nopții, cu fața ca de email.

Era o altă vrajă, parcă înrudită cu vraja Ștefaniei, prin ceea ce aveau nefiresc amândouă. În decembrie lacurile, inexistente câțiva ani mai înainte, erau de obicei secate, lăsând să se vadă mărul și mizeriile azvârlite de oameni vara,

când se plimbau pe apă cu vaporazele. Iar Ștefania ar fi trebuit să fie acum în altă parte, la un restaurant de lux, sau la o recepție, era îmbrăcată de seară, cu părul coafat proaspăt, cu un șirag triplu de perle pe rochia neagră fără decolteu, care acoperea rubinul dintre sâni, și în desenul ei sobru nu dădea naștere la mai puțină ispită decât dacă ar fi fost adânc decoltată; fiindcă pielea avea o emanație capabilă să străbată stofa, ca razele roentgen. Alioan o simțea, ca în prima seară, și ar fi căzut din nou în beția de atunci, dacă n-ar fi fost beat dinainte, atât de beat că nu putea face un gest, nici să atace, nici să se apere.

Șoferul coti la stânga, fără poruncă, luând-o spre restaurantul „Pescăruș”, construit nu de mult timp; nu-și închipuia că dorința Ștefaniei ar fi fost alta; ce să caute în aceste locuri pustii, noaptea?

În primii ani, restaurantul, unde oamenii fără mașină nu aveau cum să ajungă seara decât cu taximetrul, sau chinuindu-și picioarele, era căutat mai ales de lumea înlesnită și de feciorii de bani gata. Ziua, târgoveții care se plimbau pe aleea dinspre lac îl priveau numai cu coada ochiului, la fel cum priveau pe ferestrele de la „Capșa”.

— Oprește! spuse Ștefania. Te rog să ne aștepți aici, mergem să ne plimbăm pe malul lacului.

— Dar e frig, doamnă! observă șoferul.

Când coborî, Alioan ieși din starea de beție care îl stăpânise tot timpul; era într-adevăr frig, ar fi putut să trezească și pe un bețiv cu o sticlă de țuică în burtă. Înainte de a porni, privi mașina, ca și cum o vedea prima oară și chiar nu o văzuse mai înainte. Ștefania îl apucă de braț, intrară în parc, o luară la întâmplare spre dreapta, unde se auzea apa curgând pe deasupra stăvilărilor și căzând ca o cascadă. Aleea era pavată cu lespezi mari, denivelate; Alioan își desprinsese brațul, nu puteau merge ca la promenadă. Ștefania luă gestul lui ca un semn de răceală, se treziră în ea refulări vechi, uitate; amuți, mergeau amândoi tăcuți, ca o patrulă de noapte într-o țară a nimănui, între linia Maginot și Siegfried; comparația îi venise în minte lui Alioan. Dar nu vru să se întoarcă la gândurile dinainte, despre soarta omenirii, îl interesa propria lui soartă, numai cea mai apropiată, din seara aceea, nu avea nevoie să se gândească mai departe. O dorise de la prima vedere pe ființa de lângă el, poate o și iubise; ar fi vrut să nu fie adevărat, sau să nu-și mai aducă aminte. O dorise cât fusese înlănțuită de el în mașină; o și iubise?

Mergeau de o jumătate de oră, prin fața unor cabane nautice, unele abia în construcție. Odată cu ultima se terminară și felinarele, și lespezile; rămase un drumeag acoperit de întuneric, cu sălcii desfrunzite pe margine. Ar fi fost timpul să se întoarcă, dar nu el trebuia să propună. Ștefania mergea înainte, tăcută și îndârjită. După un timp, lumina stelelor destramă puțin întunericul, se vedea drumul și lacul în stânga, dar nimic dincolo de sălcii, în dreapta; oricând cineva ar

fi putut să-i atace. Cu unul singur Alioan putea să se lupte, greu cu al doilea, iar cu mai mulți n-ar fi fost nici o scăpare. De ce mergea înainte, de ce n-o apuca de cot, s-o întorcă?

— Ți-e frică? întrebă ea, de parcă îi ghicise gândul.

— Mi-e frică pentru tine!

— Să nu-ți fie, știu ce aș face: m-aș arunca în apă..

Ar fi fost splendid, un gest de walkirie, dar n-o credea sinceră, vorbea fără să știe ce spune.

Lacul se îngusta, curând ajunseră într-un loc unde se strecura pe sub un pod de cale ferată. Un tren abia trecuse, se mai simțea în aer mirosul fumului de la locomotivă. De aici nu mai aveau încotro, trebuiau să se întorcă, mergeau de un ceas și noaptea era tot mai rece. Dar Ștefania, odată pornită, vroia să meargă înainte, să ocolească lacul, îl cunoștea din copilărie, când nu era decât o gărlă, aceeași Colentina a ei, pe care o explorase, în sus până la Băneasa, în jos până la Cernica. O luă înaintea lui Alioan, nu era loc pentru doi pe poteca abruptă care urca taluzul înalt al căii ferate. Trecură podul bâjbâind, călcând pe traverse, printre care se vedea licărind apa; dacă s-ar fi apropiat un tren tocmai atunci, ar fi trebuit să fugă și poate s-ar fi împiedicat, ar fi căzut pe linie, în fața locomotivei.

Ca să coboare în partea cealaltă, Ștefania trebui să-și scoată pantofii, altfel se dădea peste cap, dacă mai înainte nu se rupeau tocurele. Și așa piciorul aluneca pe poteca prea povârniță.

— Te rog, treci în față și ține-mă!

Avea pantofii în mână. „Numai de nu i-ar arunca în apă!” se gândi Alioan. Ideea îl indispucea, sunt gesturi care se fac o singură dată, și numai dacă au o scuză. În Colentina, când își aruncase pantofii într-o curte fusese o toană, dar îi plăcuse, era în stil cu tot ce urmase după detunătura carabinei.

A doua jumătate a pantei n-o mai putu ține, aluneca și el, o apucă de mână și coborâră în fugă; jos, Alioan trecu în fața ei, s-o oprească. Ea lăsă pantofii să-i cadă pe iarba ofilită și îl cuprinse în brațe, ca în mașină, dar de astădată fără o vorbă. Așteptă așa până i se liniști respirația, apoi își descheie mantoul de blană; era o blană neagră. Fără să fie un nepriceput, Alioan nu putea s-o identifice, nu mai văzuse alta să-i semene. Îndată simți căldura care se adunase sub haină. Ștefania își scoase perlele și le băgă în buzunarul mantoului; poșeta o lăsase în mașină. Rochia, închisă până în gât, avea în față o despicătură invizibilă, închisă cu un fermoar atât de fin că rămânea disimulat sub stofă.

Asemenea accesorii ale îmbrăcămînții aveau pe atunci o istorie destul de scurtă, cred că începuseră să apară abia în deceniul al treilea, se numeau „eclairé”, de la fulger, fiindcă într-adevăr se puteau manevra într-o clipă. „Fermoar” era funcțiunea lor, care pe urmă a devenit nume, răspândit pretutindeni. La începuturi,

prea puțină lume știa de ele, le foloseau cu îndoială, exista teama că pot să se strice, lăsându-te într-o situație penibilă, și dacă nu se mai deschid, și dacă nu se mai pot închide.

Ștefania își trase fermoarul în jos, dar nu fulgerător, ci cu o mișcare lentă, descoperindu-și pielea centimetru cu centimetru. Venea din cer o lumină ciudată, mai puternică decât puteau s-o dea stelele; sau pielea ei avea o fosforescență, sau ochii lui Alioan căpătaseră însușirea sa vadă noaptea ca ziua. Era în el o reținere, născută când coborâse din mașină și o recunoscuse; știa a cui este... Dar când apăru rubinul, care marca locul unde începea adâncitura dintre un sân și altul, nu se mai înfrână și puse mâna pe piele, căutând reliefurile. Ea îi descheie paltonul, apoi se lipi de el, atât de caldă că nu se mai simțea iarna din aer. Așa începuse apropierea lor, sub draperie, și acum putea fi reluată, acolo, pe iarba ofilită, sub taluzul căii ferate. Ștefania aștepta gesturile lui, supusă dinainte, și mirată că el întârzia să le facă.

Pe Alioan nu-l împiedica gândul că putea să treacă un tren de persoane și lumina de la geamuri să-i descopere în ochii călătorilor care priveau afară. Ar fi fost și alte piedici, dar le dădea la o parte, cum le dăduse sub draperia domnului Pretoreanu. Altceva se interpunea între el și Ștefania; piedica adevărată și deplină, pe care s-ar fi încumetat s-o expună la orice judecată, era mașina roșie.

Își luă mâinile de pe sânii ei, a căror palpitație o simțea până în inimă, apoi îi trase fermoarul în sus, acoperind rubinul și odată cu el fascinația. Puse în locul ei, ca pe un balsam, amintirea Țiței, atât de sărmană, de palidă, de firavă pe lângă Ștefania.

— Încalță-te! spuse drept încheiere.

Pe drum îi vorbi, poate ca să afle ceva, sau poate ca să-i dea ei o explicație.

— De când îl cunoști pe domnul Persu?

— De unde știi?

— După mașină.

— Deci asta te roade! ... Dar n-ai motive să te porți rău cu mine; e un admirator, nimic altceva!

22

Dezastruos, în deplinul înțeles al cuvântului, fu, în relația lor din seara aceea, un cuvânt al ei, când se apropiau de strada Batiștei. Eu, unul, o înțeleg și n-o judec aspru, dar la fel de bine înțeleg și aprob reacția lui.

— Te rog, îi șopti ea la ureche, coboară aici și vino peste cinci minute!

Când el deschidea portiera, adăugă tot în șoaptă, strângându-l puternic de mână:

— Dar, te rog, vino!

Nu o pot socoti inocentă, chiar dacă nu o lega nimic de stăpânul mașinii; totuși o scuz, de aceea am spus ca n-am s-o judec aspru, și nu de la mine are să vină pedeapsa. Acel, “dar”, pus înainte de „te rog”, dovedea teama că el va găsi în purtarea ei un motiv să nu vină. Atunci, de ce nu avusese curajul să-l invite în casă de față cu șoferul, care putea să raporteze stăpânului?

Spre a-i micșora vina, sau chiar pentru a-i justifica actul de prudență, fie el lașitate, voi accepta ideea că procedând așa urmărirea nu să se ascundă de acel stăpân al mașinii, ci să nu-i încurajeze inițiativele, îndreptățindu-l să creadă despre ea că era o femeie ușor accesibilă.

Chiar dacă ar fi judecat întocmai ca mine, Alioan nu putea să sune la ușa ei, ar fi fost o abdicare, și ar fi urmat altele, o treaptă după alta; trebuia să se apere, vârsta îl obliga să fie mai exigent decât înainte, când de multe ori nu urmărise decât să se bucure de o clipă prezentă: carpe diem! Chiar dacă ar fi înțeles, ceea ce era adevărul, că ea îl dorea pe el, pe nimeni altul, îl dorea cu o ardoare mărită de atâtea întreruperi stupide, de atâtea împotrivire a soartei și acum își mușca pumnii, tot nu ar fi putut să se ducă; mai degrabă și-ar fi mușcat și el pumnii.

Alioan ieși în Calea Victoriei, cu gândul să-l caute pe comisionerul care cunoștea adresa Tiței. Era o idee absurdă, se făcuse ora zece, când nu se mai vedea un comisioner pe stradă; și apoi cum l-ar fi putut trimite tocmai sus de tot pe calea Rahovei, când era primejdia să-i sară în cap toți vecinii, care nu umblă noaptea fără să aibă cuțitul în mână?

O singură ființă l-ar fi urmat fără preget, dacă ar fi fost să se ducă el însuși, Ștefania, de atât nu se îndoia, când restul în el era numai îndoială. Dar nu de ea avea nevoie, ci de făptura plăpândă, modestă și sfioasă, care plecase de la el numai în bluză și în fustă, deși era iarnă și fulguia încă. Nu luase un taximetru de jos, cum o sfătuisese, poate ca să facă economie, sau poate nu îndrăznise să se urce într-o mașină atât de luxoasă. O văzuse de la fereastră, cum se ducea la vale, pe Calea Victoriei, să ia tramvaiul, îmbrăcată subțire și învăluită în fulgi de zăpadă. N-avea să afle decât primăvara, că zăcuse două luni la spital, cu amândoi plămâni aprinși, ajunsese acasă udă și înghețată, seara avea patruzeci de grade, agoniza, cu un zâmbet ciudat pe față, un semn inconștient de durere și bucurie. Era exact ora când Alioan căuta un comisioner, pe Calea Victoriei. Nu putea să uite cum plângea ascunsă la pieptul lui, fiindcă n-avea douăzeci de bani să plătească tramvaiul, la clasa a doua. Dar se dusesse la clasa întâi, el îi dăduse nu o sută de

lei, ci un teanc, cât apucase între degete, fără să le numere. Acum regreta că nu îi dăduse tot portofelul.

În fața la „Capșa” aștepta mașina roșie, al cărei bot agresiv sugera începutul unui salt de panteră. Instinctiv se uită pe fereastra restaurantului și printre draperiile netrase decât pe jumătate îl văzu tocmai pe acel Persu, care stătuse între el și Ștefania, tot drumul, de pe malul lacului până aproape de strada Batiștei, împiedicându-i să spună o vorbă. Motorul mașinii mai era cald; spera ca șoferul, care aștepta la volan, să nu-l recunoască. Deodată își dădu seama că nu avea umbrela, rămăsese pe podeaua mașinii, unde o trântise Ștefania. Era a doua oară când își uita umbrela, din cauza unei femei; mai înainte nu o pierduse niciodată. Desigur că Persu avea s-o găsească, avea să-l întrebe pe șofer. Și pe urmă? ... Ștefania îi spusese doar atât: „Mașina e la dispoziția mea toată ziua, dimineața mă așteaptă în fața casei.”

Persu tocmai se ridicase să plece, era singur, oberul și chelnerii îl înconjurau, Alioan îl văzu cum străbătea restaurantul, printre mese, răspunzând la saluturi. La ușă, două garderobiere îl așteptau, una pregătindu-se să-i țină paltonul, alta cu fularul alb și cu pălăria de fetru negru în mână. Era un bărbat din cei cărora femeile socotesc că ar fi o prostie să li se împotrivescă. Deși subsecretar de stat de peste un deceniu, nu avea, sau nu părea să aibă mai mult de treizeci și cinci de ani, se bucura de un mers suplu, de o statură armonioasă, destul de înalt ca să se remarce în orice societate, și era înzestrat cu o frumusețe virilă, un brun cu trăsăturile bine marcate, cu o față prelungă, energică dar nu lipsită de căldură, cu ochi de un verde sumbru care se aprindeau la vederea unei femei frumoase. Iar când zâmbea, făcând gropițe în obraji, de o gingășie feminină, în contrast cu fizionomia autoritară, devenea irezistibil chiar pentru cei care nu-i purtau simpatie.

În această privință, lui Alioan îi era indiferent, nu-l invidia pentru nimic, nici pentru trecerea lui la femei, căci nici el nu se simțea mai prejos, nici pentru averea care îl punea printre oamenii cei mai bogați din țară, lăsându-l la o parte pe domnul Pretoreanu, de altă categorie. Deoarece nu ducea lipsă de nimic și putea să-și satisfacă toate dorințele, Alioan ignora bogăția altora, mai ales când nu știau s-o folosească. Se cunoșteau destul de bine, exista între ei chiar o oarecare prietenie, dar cam protocolară, ceva îi împiedica să-și spună pe nume.

Cât o privea pe Ștefania, chiar dacă era adevărat că nu o lega nimic de el, Alioan nu se îndoia de ceea ce avea să urmeze; nu putea să fie ea o excepție. O mașină pusă la dispoziția ei toată ziua nu însemna nimic din partea lui Persu, probabil nu avusese când să-și desfășoare toate forțele. Existau în București bărbați onorabili, cu merite recunoscute, care locuiau în casele unor neveste înzestrate de el pe când nu erau măritate. Pe unii i-am cunoscut eu însumi, am stat

la masa lor, am ciocnit paharul, după ce îmi arătaseră toate odăile, chiar dormitorul, lăudându-se cu mobila, cu argintăria, cu candelabrele și covoarele. Toate, până la vitrina cu bibelouri scumpe și până la frigiderul din oficiu, obiect încă rar pe vremea aceea, erau darurile lui Persu. Oare ar fi fost posibil ca vreunul din ei să nu știe? Și dacă știau, cum puteau să locuiască în casa făcută de altul? N-am zâmbit cu îngăduință, deși ar fi fost reacția cea mai înțeleaptă; am plecat repede din acele case, și n-am devenit mizantrop numai datorită altor oameni, în al căror cămin mai sărac, m-am simțit purificat, chiar dacă vinul lor era acru.

Ajuns acasă, Alioan rămase o bună parte din noapte în fața telefonului. În unele clipe credea că ar fi fost dator s-o cheme pe Ștefania și s-o prevină că o pândea o primejdie; nu aceea de a se lăsa cucerită ceea ce n-ar fi fost rău decât dacă urma o dezamăgire; e riscul tuturor femeilor, oricât ar fi de precaute sau de norocoase, și dintr-atât nimeni cu mintea întreagă nu se sinucide. Primejdia ar fi fost să se creadă că succesul ei viitor i-l datora lui Persu; acesta lansase multe vedete, de la tragediene, sau prime balerine, până la actrițe de revistă; finanțase spectacole, angajase parteneri renumiți, care să le mărească prestigiul, plătise decorurile și costumele, organizase aplauzele, cu oameni care pe atunci alcătuiau ceea ce în lumea teatrului se numea „claca”, iar la sfârșit inundase scena cu flori, aruncate din toate părțile. Unele din protejatele lui, fiindcă aveau cu ce, izbutiseră să-și facă un nume care se mai ține minte și astăzi; altele, cum se ridica de pe ele mâna protectorului, intrau în umbră, un timp mai rămâneau pe linia de plutire, apoi cădeau la fund atât de istovite și descurajate că nu mai erau în stare nici să se zbată, ca orice om pe cale să se înece.

Am cunoscut una, atât de frumoasă cum la vârsta mea de atunci nu mai văzusem alta. Era o fetișcană de mahala, să fi avut șaisprezece sau șaptesprezece ani, o minune de basm căreia i se spune zână; zâna însă este numai o închipuire, doar ce-o atingi, piere, pe când ea se bucura de o întrupare pământeană în continuă devenire, căci de la o zi la alta se făcea mai frumoasă. Când o descoperise Persu, atinsese desăvârșirea; acest cuvânt mă scutește de altă descriere.

Venea pe la redacția lui Jordie, se așeza pe un fotoliu, în hol, credeau toți că aștepta pe cineva și o lăseau în pace; portarul n-o întreba ce caută, venea multă lume la ziar, cu treaba sau fără treabă. Avea o față gingașă, atât am apucat să bag de seamă, încolo nu era decât un nod de fată, nu ajungea cu picioarele la covor, rămânea loc de o palmă. Până ce deodată, într-o lună sau două, picioarele i s-au lungit de parea un miracol, i s-au rotunjit șoldurile, i s-a subțiat talia, i-au crescut sânii de rupeau bluza. Într-o buna zi am văzut-o râzând, își râdea ei însăși, cuprinsă de o bucurie secretă, își umezea buzele, făcându-le să lucească, își arăta

dinții, albi, fără știrbătură sau pată. Poate atunci simțise că era frumoasă; dar tot n-am înțeles ce căuta la redacție.

Mă mir că în zilele acelea n-a văzut-o Alion; el umbla cam totdeauna cu capul în nori, însă cobora repede pe pământ, cum trecea pe lângă o frumusețe. Înseamnă că a fost un făcut, să treacă pe lângă ea și să n-o vadă.

A descoperit-o Persu, într-o seară când venea să-l viziteze pe Jordie. S-a dus drept la ea și-a întrebat-o:

— Cine ești tu? Cum te cheamă?

Ea s-a ridicat în picioare și n-a putut să-i spună mai mult decât numele: Crista. El a apucat-o de mână, i-a ridicat bratul în sus, descoperindu-i subțioara, care și ea era o ispită, cum stătea acolo, ascunsă sub mâneca bluzei, și-a învârtit-o ca pe manechine, s-o vadă din toate părțile.

Știa să se uite.

— Vrei să te plimbi la șosea cu mașina? a întrebat-o.

— Vreau! a răspuns ea, repede.

Ai fi zis că pe el îl așteptase. Persu n-avea atunci decât treizeci de ani, și pe unde trecea, femeile rămâneau cu capetele întoarse. Lăsând la o parte frumusețea ei, pusă repede în valoare, acea Cristă nu are prin ce să ocupe un loc în povestire; ca să fie înuți minte, oamenii trebuie să și vorbească, să lase în urma lor o idee, părerea lor despre lume, sau măcar despre lună și soare. Ea nu avea nici o idee, despre nimic, și de-ar fi avut, nu putea s-o exprime. Era bănuită că ar fi proastă, dar nu exista o dovadă sigură, fiindcă știa să tacă din gură, nu-și dădea părerea nici măcar despre un pantof sau o rochie.

Cu această însușire, a muțeniei, îi recunosc dreptul de a fi existat pe lume, fiindcă altminteri era fermecătoare. Nu-i fusese greu lui Persu să o stileze, să pună pe ea îmbrăcămintea cea mai potrivită, parfumurile cele mai rare; merse până acolo încât îi comandă unul personal, la o casă celebră din capitala Franței, realizat pentru ea în exclusivitate. Era unul din bărbații care își puteau îngădui orice fantezie, oricât de extravagantă.

Un comediant renumit prin eleganța manierelor, consilier permanent al lui Persu, o învăță pe Crista cum să meargă în saloane, cum să coboare o scară, ceea ce am spus mai de mult ce important este pentru o elegantă, cum să întindă mâna femeilor și bărbaților, cum să zâmbească unora și altora. Pentru rest, Crista era învățată de la natură să nu deschidă gura decât pentru o exclamație, sau ca să râdă la o vorbă de spirit, după ce vedea că râde toată lumea; dar atunci râdea cu atâta convingere, încât ai fi spus că ea dădea tonul. Nu mă pot abține de a repeta că i s-ar fi convenit orice atenție și orice recunoaștere, fiind desăvârșită în frumusețe. Poate că a fost creația cea mai reușită a lui Persu, ceea ce mă face să

cred că a și iubit-o, altfel nu i-ar fi consacrat atât de mult din prețiosul timp al unui ministru.

Ceea ce a urmat și a dus la catastrofa nu s-a datorat unei ambiții a Cristei, cum a crezut societatea, ci însuși protectorului ei, dornic s-o scoată și mai mult în evidență.

Există în orice bărbat înclinarea să arate lumii frumusețea care îi aparține; îl conduce un sentiment de orgoliu, și îl înțeleg, și îl admit, când nu provine dintr-o orbire prostească; am întâlnit și asemenea cazuri, triste mai ales când era vorba de prieteni. Dar chiar când împăunarea este într-un totul justificată, ea poate să fie adesea primejdioasă; o femeie expusă ostentativ spre a fi admirată își poate pierde caracterul. Cu aceste considerente nu pledez pentru reintroducerea seraiului în viața modernă, cred însă că e bine să se păstreze măsura în toate.

După ce se consultă cu comedianțul, pe care oamenii din epocă îl vor recunoaște cu ușurință, Persu hotărî s-o scoată pe Crista în fața publicului. Pentru aceasta amenaja o sală de teatru, într-o fostă tipografie; un arhitect priceput izbucni să-i dea o înfățișare cochetă, cu pereții îmbrăcați în mătase ciclamen, cu baghete de lemn aurit, în formă de romburi, ceea ce dintr-un hău făcea un salon intim, și dădea spectatorilor satisfacții personale, de parcă fiecare din ei ar fi fost invitații frumoasei actrițe. Aceasta era acum cunoscută, cu mult înaintea primului spectacol; afișe în culori, după o splendidă fotografie făcută la Julietta, puteau fi văzute pretutindeni, pe panourile de publicitate, pe ziduri, pe garduri, pe geamurile tramvaielor, apărea în reclamele de la cinematograf și pe prima pagină a revistelor ilustrate, pe lângă anunțurile zilnice de la radio. Sub fotografie scria: „Crista strălucește alături de Job Dinulescu, în spectacolul cutare...” Fără numele de familie, actrița necunoscută părea a se impune ca o vedetă de mult consacrată; numele comedianțului, pe care cine vrea poate să-l schimbe, cu popularitatea lui extinsă în toată țara, era o garanție. Câteva ziare apucară să comenteze ironic apropierea celor două nume, însă amuțiră repede. Rămaseră afișele, împropățate încontinuu.

Între timp, comedianțul făcea repetiții cu Crista. Faimosul hebdomadar franțuzesc „L'illustration”, publica un supliment în format mic, cu piese de teatru, din imensul repertoriu al sălilor bulevardiere, rămase atracția Parisului până și astăzi. Nu înțeleg de ce aceste piese erau socotite superficiale, am citit în tinerețe pe puțin două duzini, toate câte mi-au căzut în mână, și nici una nu a fost o dezamăgire. Nu m-au pus pe gânduri, ca „Fedra” sau „Cidul”, însă am găsit în ele o intrigă totdeauna ingenioasă, vie, strălucitoare și cu atât spirit că mi-au trezit invidia; regretam că niciodată n-aș fi putut scrie una, care să se apropie de ele măcar până la jumătatea distanței.

Din acest nesecat repertoriu, lectura permanentă a comediantului, cu atât mai profesionistă cu cât nu avea alta, el alege o piesă într-un singur decor și numai cu două personaje; e ușor de înțeles că era scrisă pentru teatre sărace, dar mai greu de presupus că în schimb necesita actori impuși publicului și iubiți de acesta. Acțiunea putea să nu fie luată în seamă, piesa exista prin strălucirea dialogului, un schimb de replici spirituale, atât de rapide că dădeau amețeală.

Neavând intenția să fac din Crista un personaj, mă mulțumesc să rezum urmarea, pe care cred că o poate presupune oricine. De la prima repetiție, Job Dinulescu își dădu seama că picase în cea mai primejdioasă cursă din câte cunoscuse în viață. Meseria lui era să lanseze actrițe netalentate, frumoase întreținute cu ambiții. Mai bine sau mai rău, reușise întotdeauna. Acum, prima oară își dădu seama că se încurcase; singura scăpare era să recurgă la artificii; Crista, fermecătoare cât își ținea gura închisă, la prima vorbă devenea ceea ce era la origine, o fată de mahala, incultă și nestrălucită la minte. Lipsită de orice instrucție, nu făcea deosebire între semnul de întrebare și cel de exclamație, nu putea să pronunțe nici cea mai scurtă replică, deși ar fi avut o voce plăcută, aceea care îl înnebunea pe Persu, când îi găngurea la ureche cuvinte fără sens, nelegate unul de altul, ca în vorbirea copiilor de leagăn, prematur maturizată, cu adaos de căldură feminină.

La conservator se învăța odată, nu știu dacă se mai folosește și astăzi aceeași formulă, în câte feluri se pot pronunța două cuvinte puse unul lângă altul, „Ion învață”, fără alt semn decât punct la urmă. Se poate pronunța întrebător sau exclamativ. Dar între ele, câte nuanțe! Mi se pare vreo zece, dacă nu mai multe: uimire, nedumerire, îndoială, stupefacție, ironie și așa mai departe, adjectiv după adjectiv, lăsând la urmă imperativul: Ion, învață!, cu subtextul: „că de nu, te ia mama dracului!”, sau altfel, mai blând și mai dulce: “că-ți dau o prăjitură, dragul mamei!”

Crista ar fi trebuit să se nască încă o dată, și într-o altă zodie, ca să înțeleagă ceva din toate acestea. Job Dinulescu îi reduce replicile la jumătate, la un sfert, la o duzină, până ajunse să facă din propriul său rol un monolog, pe care partenera îl puncta cu un surâs sau cu o exclamație. De comun acord cu Persu, comanditarul, în loc de un decor făcu zece, să rupă monotonia; adăugă muzică de fond, o orchestră de șapte persoane, pe atunci neexistând posibilitatea de a înregistra sunetul pe bandă magnetică. Sufletul lui Persu se răcise însă, începea să-i fie silă de el însuși și de viață; totuși nu lăsa lucrurile la jumătate, pe lângă o seamă de păcate, avea o fire loială; o îmbracă pe Crista în rochii scumpe, câte una de fiecare tablou, capodopere ale unei desenatoare prea renumite.

În sala ciclamen, cu baghete ca de aur, cu fotolii comode, adânci, elastice, îmbrăcate în pluș galben, în foșnetul rochiilor de mătase și-n parfumul inedit care

venea de pe scenă, publicul asista satisfăcut și amuzat, ca la o expoziție de mode și un concurs de frumusețe. Este adevărat că fata se mișca frumos, săptămâni în șir, în repetiții care durau de dimineață până noaptea, Job Dinulescu o pusese să umble pe scenă cu o carte voluminoasă în creștet, ca la Comedia Franceză, modelându-i astfel mersul, până la a-l face aerian, ca un zbor de pasăre, parcă fără atingere cu pământul. De asemeni se așeza cu grație pe scaun, rochia, înfoindu-se, îi dezvelea genunchii și coapsele, stârnind ispite în public, iar când își punea picior peste picior, cu o mișcare lentă, cei din primele rânduri puteau să-i vadă și chiloții, desigur asortați cu rochia.

Fură motivele pentru care biletele se vândură cu ușurință până în a doua săptămână, Persu însă dispăru din prima seară, ieși înainte să se lase cortina. Claca dădu tonul aplauzelor, florile umplură scena; văzându-se singură la sfârșitul spectacolului, Crista se duse acasă cu taximetrul. Avea un apartament mic dar extrem de elegant pe care i-l dăruise Persu, împreună cu mobila, în blocul de pe Calea Victoriei unde la parter era magazinul de coloniale și bodega Dragomir Niculescu, foarte la modă. Credea că își va găsi protectorul acolo, casa însă era goală; avea consemn drastic să nu-i telefoneze acasă, fiind însurat, ceea ce nu-i ascunsese. Nu se putu înfrâna, calcă inconștientă porunca, și când îi răspunse un glas de femeie — ar fi putut să fie al subreței, nu al nevastei, îi adresă o înjurătură trivială.

Persu o abandonează pentru totdeauna. După zece spectacole, când rețeta la casă începuse să scadă, Job Dinulescu, rămas stăpân peste teatru, ceea ce era mai puțin câștig și mai mult pagubă, învioră încasările pentru alte câte va zile, scurtând și decoltând până la indecentă rochiile partenerei, lăsând-o în unele clipe cu bustul gol în fața publicului, care într-adevăr avea ce să vadă.

Nu-i de mirare că în perioada aceasta nu se mai ducea noaptea acasă, ci rămânea la Crista, adaptată ușor la situația ei nouă. După ce nu mai venea nimeni la teatru, urmă o fază nouă, primul spectacol de acest fel în România, rămas secret și pentru publicul obișnuit și pentru poliția de moravuri. În fața unor oameni aleși pe sprânceană, cu un preț de intrare piperat, Crista își lepădă veșmintele pe scenă, unul câte unul, până ce rămânea goală cu desăvârșire, ca în striptease-ul apărut mai multe decenii după aceea.

Restul decăderii ei nu l-am urmărit, am aflat câte ceva după ani de zile: măritată cu un pictor fără talent, sinucis în ziua când ea năștea o fetiță; internată la spitalul de boli mintale, după o îngrozitoare criză nervoasă, când se aruncase în fața unui autobuz, cu copilul în brațe.

Ce s-a ales de fetița ei n-am știut nici odată; pe Crista am întâlnit-o pe stradă și n-aș fi recunoscut-o dacă nu oprea oamenii să le spună că jucase la teatru în zece rochii și pe urmă în pielea goală; m-a oprit și pe mine, m-a cuprins groaza

când am privit-o de aproape, era o epavă, jigărită și jerpelită. Mi-am amintit-o pe fetișcana de la redacție, îmbobocită sub ochii noștri, până ce ajunsese să-și desfacă toate petalele, într-o înflorire desăvârșită, și m-am gândit că viața făcuse cu ea o barbarie. Era nedrept ca frumusețea unei femei să fie un motiv de pedeapsă. Dacă ar fi fost o fată oarecare, drăguță și cumintică, nu i se cerea mai multă minte ca să învețe o meserie onestă, să se mărite după lege, să aibă copii și să ducă o viață fericită, chiar dacă bărbatul mai întârzie câteodată la cărciumă și-o păruia fără motiv când venea beat acasă.

Ce bine ar fi fost pentru ea s-o întâlnească Alioan în locul lui Persu! Nici el nu putea să fie idealul pe care și-l visează o fată, ar fi rămas numai o aventură, dar din acelea care nu rănesc sufletul, ci lasă o amintire frumoasă; pe urmă, orice fată poate să-și înceapă, cu încredere și cu zâmbetul pe față, adevărata viață care i-a fost destinată.

M-am gândit adesea la Tița, nu știu ce viață ar fi dus ea mai departe, dacă nu murea repede; poate o viață grea și nefericită, dar sunt sigur că niciodată nu s-ar fi aruncat în fața autobuzului, cu un copil în brațe. Căci, oricât de târziu, până la vârsta când omul își pierde memoria, ea, oricât de chinuită, găsea în trecutul ei un motiv să zâmbească: amintirea săptămânii cât stătuse goală în patul lui Alioan, sub lumina caldă a radiatorului electric din perete, cu fața în sus, cu mâinile sub ceafă, satisfăcându-și din plin dorința ancestrală a neamului ei de a putea să se odihnească, fără grija zilei și fără să se gândească la zilele următoare.

Acele zile aveau să rămână neuitate și pentru Alioan, mi-e destul, drept dovadă, însemnările lui, făcute poate în joacă, schița unei poezii, de pe foaia de hârtie aflată acum asupra mea, tot ce a rămas de la el, dintr-un maldăr de manuscrise. În cele câteva versuri aparent frivole, am simțit poemul de dragoste visat de el în zilele acelea, când de la masa lui de lucru vedea în lumina radiatorului o muză mică și ignorantă, inconștientă de inspirația pe care putea s-o transmite trupul ei de figurină antică, parcă descoperit la Tanagra; o muză nu poate să fie uitată. Și chiar dacă mă înșel, ceea ce nu vreau să cred, chiar dacă mai târziu gândul lui s-adus în altă parte, o țin eu minte în locul lui, gata să i-o restituie neatinsă când ne vom întâlni toți trei pe lumea cealaltă.

După ce stătu la îndoială până aproape de ziuă, Alioan nu se decise să-i telefoneze Ștefaniei și s-o prevină că Persu putea să-i influențeze succesul într-o măsură care ar fi compromis-o, făcând lumea să creadă că îi datora totul lui, meritul ei fiind minimalizat și pus la îndoială; i se părea cu atât mai posibil să se întâmple așa cu cât cântecele ei și interpretarea, atâta cât putuse să-și dea seama ascultând-o o singură dată erau discutabile fiind cu totul neobișnuite, ușor să trezească și entuziasmul, și dezaprobarea, după legea muchii de cuțit, atât de nepătrunsă.

El nu știa că în cele șapte zile cât stătuse închis în casă, fără să citească ziarele, Ștefania cucerise toată țara, mii de scrisori soseau zilnic la radio, lumea vroia s-o asculte și s-o cunoască, fotografia ei apucase să apară pe pagina întâi a revistelor ilustrate, și era doar începutul a ceea ce avea să fie o ascensiune triumfală, pe care Persu nu mai putea s-o influențeze.

Când află toate acestea, a doua zi, căci în ajun nu văzuse pe nimeni din redacție, avusese numai convorbirea cu Jordie, pe subiecte atât de grave, în sufletul lui Alioan se născu un sentiment nou, greu de presupus la un om ca el, dar nu fără explicație. Cunoscuase bine lumea de scenă, în marea ei majoritate cu morala aservită succesului. Știa, ca și mine, ceea ce am apucat să spun mai din vreme, în legătură cu alt subiect, declarațiile cinice sau și mai mult, nerușinate, ale unei celebre actrițe de film, din Franța, că și acum, când n-ar mai fi avut ce treaptă să urce, nu pregeta să se dezbrace în fața oricărui om care putea s-o pună într-o lumină și mai puternică, indiferent cine ar fi fost el, de la producător și regizor, până la autorul materialului de reclamă și nu doar atât, dar nu spun mai departe. Alioan deprins cu această lume, chiar dacă nu era chiar atât de cinică încât să se mărturisească public, înțelegea că pentru succes, sau de teama tracului, sau a nenorocului, oamenii erau dispuși la concesii. Își închipuia că în Persu Ștefania căuta omul care s-o lanseze și s-o susțină; chiar dacă nu o aproba, admitea că era o necesitate fatală și poate chiar legitimă; el, unul, n-ar fi acceptat rolul de protector, deși nu-i lipseau mijloacele să și-l exercite.

Nu știa cât de sălbatică era mândria Ștefaniei; acceptase protecția domnului Pretoreanu fiindcă era un om mai presus de bănuială; dar, în contradicție cu actrița pomenită mai înainte, ar fi refuzat orice ajutor care ar fi obligat-o la o concesie; era gata oricând să se întoarcă la grădinarie, să umble în picioarele goale, să meargă la piață cu legumele și poate s-ar fi simțit chiar mai fericită.

Acum Alioan constata că Ștefania nu avea nevoie de nici un sprijin, și atunci Persu, cu insistențele lui, al căror scop nu trebuia pus în discuție, reprezenta pentru ea altceva decât un mijloc de parvenire, fie el imoral și cinic. În fața acestei surprize, nu se mai simți gelos, sentiment de altfel inavubil pentru el și totodată nejustificat, fiindcă niciodată nu oferise și nu ceruse credință; în schimb se socotea frustrat și îl urî pe uzurpator, împotriva vechii lui concepții despre drepturile și datoriile partenerilor în dragoste, după care vinovată ar fi fost numai Ștefania; pe ea nu putea s-o sancționeze mai rău decât scoțând-o din cauză, punând-o în afara oricărei sentințe, ca pe o ființă inexistentă.

Am spus că pentru Persu nu simțise niciodată invidie; nu-și dorea nimic din ce-i aparținea, nici avuție, nici situație socială, se socotea mai presus de el în această privință; iar de vreun merit al lui nu auzise, decât acela de expert în

economie, neguțător cu alte cuvinte. O clipă regretă că nu-l preocupase niciodată gândul să aibă un automobil, deși ar fi putut să-și ia unul din cele mai prestigioase; ar fi preferat o trăsură, cu doi cai de rasă, însă îi trecuse vremea; rămânea la mijloacele sale. Pe Ștefania o cucerise cu o privire. Oare ei, care văzuse în ochii lui cerul, nu i se părea ridicol că Persu umbla toată vara cu pălărie și purta mănuși (de piele „Napa”) tot timpul, chiar pe caniculă? Cel mult și -o scotea uneori pe cea din mâna dreaptă, și o ținea cu stângă; nu ca să-i fie mai răcoare, ci fiindcă i se părea un gest elegant, fără să știe că îl practicau fanții de mahala, veniți să se plimbe pe bulevardul Elisabeta, prin fața cinematografelor, unde era mai multă înghesuială și se găseau femei să-i admire; Calea Victoriei reprezenta altă treaptă, când ajungeau acolo vedeau că bărbații distinși își țineau mănușile în buzunarul hainei, bine chitite, ca de la prăvălie.

De la ură, Alioan se pomeni răsărindu-i în minte gândul răzbunării; mai bine zis, al pedepsei. Dar pentru ce vină? Căută mult în minte până ce găsi un motiv, aroganța; Persu merita o umilință. Se gândi că ar putea face un denunț la Comisia pentru controlul averilor; în redacție, unde domnea legea indiscreției, se știa că mare parte din bunuri le agonisise în ultimii zece ani, de când era subsecretar de stat la ministerul cu caracter economic.

* * *

Nu-mi aduc aminte exact când, poate puțin înaintea celui de al patrulea deceniu, ieșise o lege, uitată cu timpul, privind posibilitatea ca averile dubioase să fie controlate de o comisie specială și, după caz, confiscate în folosul statului: instrumentul principal care pune în mișcare acea comisie era denunțul. Drept recompensă, denunțatorul primea o parte din valoarea averii confiscate; să ne închipuim ce tentație! Mai ales că, după lege, denunțul nedovedit nu se socotea calomnie. Era un abuz, desigur, care arată exasperarea legiuitorului în fața matrapzâcurilor de tot felul, în esență furt din avutul public.

Or fi fost mai mulți denunțatori, unul însă devenise celebru în epocă; de alții parcă n-am auzit vorbindu-se; îl chema Florescu, nu era săptămână să nu-i apară numele în ziare, măcar o dată; poate avea și altă meserie, dar n-o mai practica, își petrecea tot timpul între sediul comisiei și tribunale. Vizați puteau să fie și unii negustori, și unele întreprinderi, pentru evaziune fiscală, sau alte nereguli bănești greu să poată fi dovedite, dat fiind că falsurile le făceau oameni de meserie, unși cu toate alifile, și pe deasupra în bune relații cu Administrația financiară. Clienții grași erau însă oamenii politici, foști miniștri, și alții, cu funcții înalte, cei care au în mână, cum se spune, pâinea și cuțitul. Deși nu prea m-au interesat aceste daravele, nu-mi era greu să înțeleg cum făceau avere învinuiții, fără să-și verse sudoarea frunții, cu o semnătură, o aprobare nelegală, o concesiune oneroasă pentru stat, scutiri de vamă, de taxe și câte altele. Ceea ce

primeau se numea comision, deși nu era decât bacșiș, ca să nu ne ascundem după deget; cred însă că nimeni nu admite un asemenea cuvânt, când e vorba de milioane.

S-ar putea, să greșesc, e vina mea dacă n-am luat aminte, dar parcă, în afară de învinuiri, n-am auzit de o avere cu adevărat confiscată. Celebrul Florescu nu s-a pricopsit, și-a uzat pantofii de pomană, bătând drumurile cu denunțurile în servietă. Unii au sfârșit prin a-l crede un maniac, ceea ce poate că și era, la urma urmelor.

Dacă Alioan ar fi transformat în realitate gândul lui de o clipă, s-ar fi putut ca Persu să fie primul client serios al justiției. Dar în a doua clipă l-a cuprins rușinea că îi trecuse prin minte o asemenea josnicie, căci n-o putea socoti altfel, de vreme ce nu pornea dintr-un sentiment de onoare civică. Oricât era de nepăsător în viață, și cu cele bune și cu cele rele, amintirea acelui gând nedemn, fie că durase o singură clipă, l-a urmărit multă vreme.

Nu-i nevoie să-i analizez mai adânc simțămintele, le-am trăit eu însumi odată, și, oricât ar fi de hazardat, și oricât de urâtă judecată mi-ar atrage, socotesc că a venit timpul să le dau pe față. Eram în tinerețea mea, în stația de tramvai de la cinematograful Aro, pe la ora unsprezece noaptea, iarna, cu ger și cu viscol. Tramvaiul, cu traseul schimbat astăzi, întârzia să vină, mă pătrundea frigul și paraponul, întârziaseam la un spectacol și numai la două sute de metri depărtare locuia o prietenă, care dacă n-ar fi fost măritată, sunt sigur că nu ezita să mă primească în casă, la căldură. Bărbatul ei, nu prea stimabil, avea o conștiință încărcată cu fapte pedepsite de lege, ce-i drept numai proiectate și neaduse la îndeplinire. Era în vremea vigilenței neobosite dintr-o epocă trecută, când se ridicau cu ușurință oamenii din casă, după miezul nopții, să fie duși la anchetă, pentru vini adevărate sau presupuse. E drept că n-aș fi putut în nici un caz să pun în practică gândul pe care mi-l băgase în cap gerul, viscolul și întârzierea tramvaiului. N-aș fi știut cum să procedez, nu cunoșteam un număr de telefon unde să fac o reclamație atunci, noaptea, și chiar dacă aș fi făcut-o, urmarea nu putea să fie imediată; rămâneam în orice caz obligat să aștept tramvaiul, sau dacă nu, s-o iau la drum pe jos, ceea ce ar fi fost groaznic, cu vântul în față. Dar gândul a existat, și chiar dacă a durat numai o clipă, mă rușinează și astăzi, fiindcă a putut să-mi treacă prin minte. Adaug, ca să-mi ușurez conștiința măcar în parte, că victima mea nu putea păți mai mult decât să stea o noapte la poliție, în timp ce eu mi-aș fi încălzit oasele.

Anul nou, 1940, venise cu zăpezi mari și cu neliniști. Neliniștea începuse mai dinainte, din 1933 bunăoară, dar un om cu simț politic și cu darul prezivizunii ar fi putut să se aștepte la ele încă de la terminarea războiului, încheiat cu pacea controversată de la Versailles, care lăsase multe națiuni nemulțumite. În afară de Germania și de alții, nemulțumiți erau și ungurii, care plângeau după Transilvania, spunând: „Nu, nu, niciodată!” Și Bulgaria, care vroia Cadrilaterul, dar râvnea la toată Dobrogea, până în Delta Dunării. Abia îmi sfârșisem copilăria când umbla un cântec privitor la vecinii noștri de peste Dunăre, pentru a căror cauză comună cu a noastră, luptasem la Plevna și socoteam că ne poartă prietenie. Încă de mult numeroși bulgari veneau la noi din primăvară până în toamnă, să lucreze la grădinarii, cu pricepere; în timp, unii se statorniciseră pe pământul nostru, se însuraseră cu femei de ale noastre, își făcuseră casă și trăiau în prietenie cu românii. Din cântec nu mai știu decât două versuri și jumătate: „Crește usturoiul, Noi dorim (sau grăbim) războiul, Contra României...” Credeam că-i o glumă. Mai târziu, când dădusem Cadrilaterul, mă întorceam dintr-o încercare de a ajunge la Adrianopole, în Turcia, unde erau inundații catastrofale și mă trimisese *Pasul Istoriei* să văd cu ochii, pentru știința cititorilor. S-a făcut că turcii nu m-au lăsat să trec și m-am întors de la frontieră cu coada între picioare.

Deși venise iarna iar eu nu aveam nici șubă, nici căciulă, plecasem pe o vreme de toamnă, încă frumoasă, m-am hotărât să iau frigul în piept și să-mi schimb drumul, să fac un ocol prin Cadrilater, ca să văd cum stătea treaba acolo după plecarea noastră. Am ajuns seara cu trenul la Bazargic, care acum își schimbase la iuțală numele în Dobrici. Ce-am băgat de seamă îndată, toate firmele erau scrise în bulgărește, cu litere chirilice și se vorbea românește doar pe ascuns.

Peste noapte s-a pus pe ninsoare, a doua zi calea ferată era îngropată în troiene, imposibil să mai circule trenul. Am rămas imobilizat acolo patru zile, într-un hotel încălzit ca vai de lume, de la a cărui fereastră vedeam calcanul unei case cu vreo două etaje, pe care scria mare, în românește: „Farmacie”. Probabil nu se găsisese o scară atât de înaltă, ca să se urce zugravul. O bună parte a zilei mi-o petreceam în gară, așteptând știri despre dezzăpezirea liniei. „A plecat un plug de la Stara Sagora, mâine are să fie aici, și are să se deschidă circulația trenurilor”, spunea șeful gării. A doua zi am aflat că plugul, la rândul lui, se înzăpezise curând după plecare.

Nimeni nu se uita urât la mine că nu cunoșteam limba țării, socotelile noastre cu Bulgaria erau limpezi, urma pacea și prietenia. În sala de așteptare a gării, cu o sobă de cărbuni care răspândea miros de locomotivă, în vreme ce

locomotiva adevărată, care mă adusese acolo, troienită afară mirosea a zgură rece, un grup de soldați bulgari vorbeau însuflețiți între ei, aruncându-mi câte o privire ferită. Unul, care știa românește, și aflase că așteptam să plec în România, a găsit că e omenește să-mi spună ce vorbeau ei, nu urmărea deloc să mă necăjească, dimpotrivă, își închipuia că-mi va face multă plăcere: „Dacă își pune mintea cu Dobrogea, în două zile cavaleria noastră ajunge la Tulcea!”

După încă două zile n-am mai avut răbdare, am tocmit o sanie și am plecat prin troiene la Negru Vodă, stația de frontieră, unde nu era ninsoare, și trenul românesc aștepta legătura din Bulgaria, deși se vedea că n-are pe unde să vină. Drumul cu sania durase patru ore, eram înghețat și mereu întorceam capul să văd dacă nu ne ajunge din urmă cavaleria. Deși stăpânul saniei îmi dăduse o șubă groasă de oaie, cu miros de târlă și mă învelise cu pături, gerul intrase în mine până în măduva oaselor; de aceea, mare bucurie am simțit văzând aburul care scăpa pe furtunul caloriferului, la vagonul din urmă al trenului nostru, aflat în gară la Negru Vodă.

Dar m-am repezit prea departe, încă n-am ajuns cu povestirea până acolo, parcă simt nevoia să termin mai repede, să trec peste un an de tristețe, deși nici anii următori nu au să fie mai veseli. Cronologic eram cu o iarnă înainte, cădea o ninsoare bogată și îmi închipui cum putea să ningă în Finlanda. Acolo toate erau albe, pământul, lacurile, pădurile și soldații care țineau piept armatei sovietice. Alioan avusese dreptate, în istmul îngust al Careliei nu se puteau desfășura multe trupe, ca să intre în Finlanda ca în mămăligă. Soldații finlandezi, cu halate și glugi albe peste uniforme, făcuți una cu zăpada se deplasau repede cu schiurile unde era mai multă nevoie, puneau mitralierele pe afete și deschideau focul; rafalele lor se amestecau cu rafalele viscolului. E greu să te ferești și de glonț, și de zăpadă pulberată. Decembrie, ianuarie și februarie, finlandezii au rezistat, ca albinele care păzesc urdinișul.

Unii credeau că era o tactică, Uniunea Sovietică nu vroia să-și arate forțele. Alții susțineau, dimpotrivă, că aveau tancuri de carton și le lipsea forța de luptă, lipsindu-le și generalii. Jordie se prefăcea că uitase previziunile lui, că până în primăvară rușii au să fie la Atlantic. Alioan uitase de-a binelea previziunile lui inverse, acum adevărate.

Lumea urmărea încordată și uimită lupta inegală. În acel timp, Franța și Anglia s-au gândit să intervină, pornind un război total; atunci am auzit prima oară dându-se cuvântului această întrebuintare, extinsă apoi pe tot pământul, de la Atlantic la Pacific; mai ales în Pacific!

Cele două mândre țări au protestat ce-au protestat, pe urmă și-au văzut de necazurile lor, că aveau destule, și nimeni n-a sărit în ajutorul Finlandei, care în martie a trebuit să încheie pace, poate nu atât obosită, cât sâstisită.

Aceste întâmplări se vor învăța odată în istorie, peste un secol sau peste un mileniu, cum învățăm noi astăzi războiul de la 1870, sau cel al romanilor contra dacilor; deocamdată lumea contemporană le-a uitat, sau dacă mai ține minte câte ceva din fapte, sunt sigur că nu mai știe ce sentimente i-au trezit ele atunci, în primăvara anului 1940, când veneau nenorociri din toate direcțiile.

Un timp armata lui Hitler stătuse în repaus, în afară de aviație, care bombardea Londra. Nimeni nu mi-a explicat atunci de ce nu bombardea și Parisul; că doar nu i-o fi fost milă de Notre Dame și de Luvru! Iar dacă ar încerca să mă lămurească cineva astăzi, nu l-aș crede, l-aș întreba: „De unde știi? Și de ce nu mi-ai spus mai devreme?” În Franța făcea mai multă treabă armata lui Goebbels, coloana a cincea, care îndemna și educa oamenii să nu se grăbească în a fabrica tancuri și tunuri, iar mai târziu să nu se folosească de ele. Istoricii pot să spună verzi și uscate; Alioan, de la care am învățat multe, socotea că propaganda a fost cauza principală a înfrângerii fulgerătoare suferită de Franța.

Până atunci, odată cu venirea primăverii, s-au petrecut și alte fapte, în aparență fără legătură între ele, cum susținea Jordie; Jak Musiu nu-și dădea părerea, răsufla greu din cauza astmului. În realitate, o faptă o pregătea pe alta, aș fi înțeles și eu. Dar mai întâi am auzit de la Alioan, care poate avea darul să descurce itele politicii în somn, ziua fiind ocupat cu treburi nesperioase, după cum îl acuza Jordie. Acesta, în opinia multora, trecea drept mintea cea mai luminată, având în același timp talentul de a-și spune gândurile cu claritate, și curajul de-a le dezvălui, chiar dacă se puneau rău cu guvernul. Oamenii cinstiți, sau naivi, fie-mi cu iertare că îi numesc astfel, nu știau că guvernele plăteau mai bine pe cei care le puneau bețe în roate, decât pe cei care le cântau în strună; orice stăpân păstrează un dispreț ascuns pentru lingușitori și slugarnici, chiar atunci când îi folosesc spre a trage foloase.

În ziua de 9 aprilie, eram în biroul lui Jordie, când secretarul de redacție a venit alarmat cu o telegramă Rador, agenția română de informații pentru presă, care anunța că Hitler își debarcase trupele în Norvegia. În prima clipă, Jordie a avut reacția naivă să ascundă telegrama, ca să n-o vadă și Alioan, aflat de față. Pe urmă și-a dat seama că nu depindea de el ca știrea să rămână secretă, ar fi publicat-o celelalte ziare. Astfel că restitui telegrama secretarului de redacție, ca să-i dea titlu și s-o trimeată în tipografie, iar el se apucă să-și scrie articolul de a doua zi; subiectul, bineînțeles, era debarcarea.

Alioan, în fața lui, descifra titlul, citind literele de-a-ndoaselea, ca tipografii: „Era de prevăzut!”

— Ce era de prevăzut? întrebă, făcând pe naivul.

Jordie prevăzuse cu totul altceva, dar ceea ce se întâmpla acum, recunosc că n-ar fi putut să-și închipuie decât mințile prăpăstioase. E adevărat că Hitler

ocupase cu puțin mai înainte Danemarca, sub cuvânt că urmărește s-o protejeze. Contra cui? Și îi ceruse cineva ajutorul? Era limpede că vroia să aibă o bază de atac împotriva Angliei. Dar Norvegia?

Prin tradiție, Norvegia era o țară neutră, n-avea să intre în război nici de o parte, nici de alta, beligeranții nu puteau să facă mai bine decât lăsând-o în pace. Ocuparea ei ar fi putut s-o prevadă cel mult fabricanții de tunuri și economiștii, nu strategii, decât dacă se consultau cu primii. Prin portul Narvik, aflat în partea de miazăzi a Norvegiei, între fiorduri adânci, greu accesibile fără colaborarea localnică, se exporta, în cantități uriașe, minereul de fier, adus din Suedia, marea producătoare. În acel punct, teritoriul norvegian este foarte îngust, până la frontiera suedeză trenul nu face mai mult de o oră, și de acolo înainte, minele nu sunt departe.

M-am aflat la Narvik, mult după ce se terminase războiul, ale cărui urmări fuseseră cu totul îndepărtate. N-am avut timp să mă duc în Suedia, să văd minele, văzusem înainte câte ceva mai important pentru mine, și apoi vroiam să știu nu cum se extrage minereul, ci cum se transportă. În plus, locul în sine era interesant, citisem cărți, urmărisem și unele filme documentare, mi-ar fi părut rău să nu văd teatrul unde se petrecea acțiunea. Desigur că aș fi vrut să descopăr urmele cizmelor nemțești, pe unde călcase; poate undeva rămăsese uitat un drapel cu zvastică; ar fi fost interesant să descopăr în port un mineralier găurit de torpile și culcat pe o coastă, un submarin, un distrugător, căci s-a dat acolo o grea bătălie navală; ajunsesem prea târziu, se măturase, am găsit un oraș curat, liniștit și pașnic; un muzeu al războiului sărac, ar fi putut să lipsească.

În schimb am văzut un munte de minereu, cenușiu-roșcat, drept în mijlocul orașului, unde îl descărcau trenurile, să fie dus pe vapoare. Nu știu dacă Hitler, însoțit de urmașii lui Krup se duseseră și ei acolo, poate că da și atunci înseamnă că s-au felicitat, strângându-și mâinile și bătând din călcâie. Cu atât minereu puteau să fie nimiciți toți inamicii Germaniei, lăsând la o parte America, în acel timp încă neațată.

Norvegia a încercat să reziste invaziei, dar nu era pregătită. Și apoi, coloana a cincea lucrase și acolo din vreme, țara avea partizani ai nazismului, puterea a căzut în mâinile lor, având de căpetenie pe unul, Quisling, care la sfârșitul războiului a trebuit să dea socoteală. Numele lui, atunci și chiar după aceea, uneori și astăzi se folosea și se folosește spre a ilustra ideea de trădare; după cum se vede, războiul face să crească numărul cuvintelor; dacă ar fi să mi le amintesc pe toate și să le enumăr, aș mai adăuga măcar o fasciculă la enciclopedia vremii.

Cinci luni și mai bine, după victoria din Polonia, armata germană, în afară de aviație, nu făcuse altă treabă decât instrucție ca în vreme de pace. Unii credeau

că este sleită, că Hitler, deși tuna și fulgera la radio împotriva aliaților, secundat de Goebbels cu articolele lui insultătoare, pierduse inițiativa, nu știa încotro să apuce. Deși atunci nu și-a dat gândul pe față, ci îl cunoșteau doar intimii, cel mai dezamăgit era Mussolini. Dar tot el a devenit cel mai înflăcărat admirator al lui Hitler; după fulgerătoarea ocupare a Norvegiei, a ținut discursuri zgomotoase, l-am văzut la jurnalul cinematografic vorbind și gesticulând cu pumnul, în balconul palatului Veneția, de la Roma, și după fiecare tiradă așteptând minute în șir, cu fălcile strânse, cu bărbia împinsă dominator înaintea, să primească aplauzele și uralele unei mulțimi delirante care, înaintea de orice, se bucura de soarele primăverii.

Pentru noi, aici, iarna trecuse în liniște, fusese zăpadă bogată ca în iernile copilăriei, mai existau sănii cu cai, care mergeau de la Piața Victoriei până la vila Minovici sau chiar până la Băneasa. În fiecare sâmbătă erau baluri, mai multe, și tot nu avea loc toată lumea; începeau aproape de miezul nopții și țineau până la ziuă. Înaintea lor, pe la ora opt sau nouă erau serate dansante, pentru o lume mai modestă și mai cumpănită, ceea ce nu înseamnă că lipseau toaletele elegante și setea de petrecere. Iar și mai devreme, pe la patru după-amiază, tineretul mergea să danseze la matineuri, așa se numeau, deși dimineața era de mult trecută. Am cunoscut oameni care se duceau la toate trei, la un matineu, la o serată și încheiau cu balul, până la ziuă.

Unele din sălile unde se făceau aceste petreceri mai există și astăzi, altele au căzut la cutremure și bombardamente și toate mi se pare că sunt uitate, odată cu vremea lor nu prea îndepărtată, de care parcă ne desparte mai mult de un secol. Ultimii supraviețuitori ai neobosiților dansatori din trecut își târâsc astăzi picioarele prin Cișmigiu, sau împing cărucioarele cu nepoții; aceștia deocamdată merg de-a bușilea, dar într-o zi au să danseze și ei la matinee, serate și baluri, sau cum s-or mai numi ele în viitor, lăsând la o parte cuvântul chermesz, care și-a avut timpul de glorie până ce și-a trăit traiul.

O altă lume mergea la schi, mai puțină ca astăzi, alcătuită îndeosebi de cei care vroiau să fie văzuți, pe pârție, în costume elegante. Schiorii adevărați se duceau în munți, unde o parte din ei își rupeau picioarele sau cădeau victime avalanșelor de zăpadă. La Cazinoul din Sinaia se câștigau sute de mii de lei și se pierdeau milioane; nimeni nu se gândea la soldații de pe linia Maginot, înghețați în adăposturile betonate. Dacă s-ar fi dus toți acasă, să petreacă sărbătorile în familie, la căldură, situația nu s-ar fi schimbat cu nimic, îmi pun mâna în foc, dar nu fiindcă la fel susținea și coloana a cincea. Ci fiindcă era cu adevărat „la drole de guerre”, cuvântul e chiar al franțușilor, nu l-a născocit inamicul.

Cât privește iarna mea, a trecut în neliniște, fiindcă trăiam într-o lume mai bine informată decât publicul; or fi fost colegii mei strategii de cafea, or fi avut

părerii caraghioase cu privire la mersul războiului care stătea pe loc deocamdată, în schimb cunoșteau și istoria omenirii și firea oamenilor. Ei știau, și astăzi le dau dreptate, că atâta timp cât Polonia va fi împărțită și Hitler nu și-o frânge gâtul, nu va fi pace; „la drole de guerre” se va sfârși cu orașe bombardate și oameni împușcați între șirurile de sârmă ghimpată; la camerele de gazare încă nu se gândea nimeni. A fost o lecție nu doar pentru mine, ci pentru toți cei care au vrut să audă. Cu surzii ce poți face? Și cu glumeții? Câte războaie nu sunt astăzi în lume, și câți nu le socotesc „les droles de guerres”, fiind prea departe!

Odată cu venirea primăverii mi-am uitat îngrijorările de peste iarnă, așa e când apare soarele, nu-ți mai vine să crezi în frig și în întuneric. În acel an vremea s-a făcut repede frumoasă, a crescut iarba în parcuri, au înflorit pomii; rămâneau în urmă, ca totdeauna, trandafirii de la șosea, salcâmi și teii din curțile oamenilor. Ocuparea Danemaricii, apoi debarcarea în Norvegia n-au mai avut puterea să mă îngrijoreze, mi-am pus haine de primăvară și am ieșit la plimbare pe stradă, împreună cu mulțimea de oameni veseli. Nu prea țineam seama că se scumpeau unele; ce era de primă necesitate rămânea fix prin lege, în primul rând chiriile și pâinea. Din când în când se făceau exerciții de alarmă aeriană, pe care lumea le lua în glumă. Țin minte de o seară caldă, cu lună plină, când au sunat sirenele; nu păreau deloc sinistre, ne-au înveselit în loc să ne sperie. S-au stins luminile pe stradă și prin case, nu se putea altfel, era lege, automobilele s-au oprit pe lângă trotuare, mulțimea în schimb a continuat să forfotească, la lumina lunii. Parcă era o seară de carnaval, mai lipseau măștile și lampioanele. În Cișmigiu perechile de tineri se înghesuiau pe bănci, sau prin boschete, fără să se mai teamă de gardienii publici, de parcă ar fi fost alarmă adevărată, când fugi la adăpost, fără să-ți pese ce fac alții. Pe străzi mulți stăteau înlănțuiți prin unghere, strângându-se în brațe spasmodic, de ai fi zis că își luau ultimul rămas bun, înainte de moarte. Plutea o veselie de sărbătoare, puțin beată și inconștientă, și numai două luni mai târziu, când am suferit prima lovitură, râsul a înghețat pe buzele oamenilor, a urmat teama și doliul.

Până atunci primăvara a continuat să crească în frumusețe, zilele erau tot mai luminoase, au înflorit și trandafirii, iar salcâmi veneau și ei din urmă. Nu ascultam radio, nu aveam, și nici nu mi-am luat unul decât peste câțiva ani, când au început bombardamentele și vroiam să aud pre-alarma, anunțată cu un ceas înainte de a suna sirenele. Devenise o obișnuință, îmi rămânea timp să-mi beau ceaiul, să mă bărbieresc, să mă îmbrac, să-mi pun cravata fără care pe atunci n-aș fi ieșit pe stradă, și când eram gata să cobor la adăpost, tocmai începea să tragă artileria antiaeriană; cred că niciodată în viață n-am mai cunoscut aceeași rutină. Într-o dimineață, când m-am dus la redacție, mai mult ca să-mi mișc picioarele, pe la ora unsprezece, am aflat că Germania intrase în Belgia și Olanda, pașnice și

neutre, sub cuvânt că vrea să le protejeze. Era întocmai și întocmai ca în 1914, să nu-ți vină a crede că nimeni nu se temuse.

Pe stradă lumea mergea în liniște, de aflat ar fi fost imposibil să nu afle până la ora aceea, dar nu dădea importanță, ajunsese să creadă că războiul era o treabă neserioasă. Afișele ziarelor, puse la chioșcuri, cu titlul scris mare în capul paginii nu făcea pe nimeni să se oprească. De pe strada Sărindar, sediul celor mai multe dintre ziare nu se auzea zgomot, nu ieșeau țigănușii strigând, cu ediți, speciale la subțioară.

Dar în sfârșit, faptele erau adevărate, armatele germane, motorizate, înaintau repede în două țări fără fortificații și fără obstacole importante. Regina Wilhelmina a Olandei s-a refugiat la Londra, împreună cu guvernul. Deși ocupată, țara ei nu capitulase și n-a capitulat nici până la urmă. Armata belgiană continua să lupte de bine de rău, prea slabă să țină piept inamicului. Și apoi fusese o surpriză, nimeni nu se așteptase să se repete o manevră atât de grav condamnată și nu atât de veche ca s-o fi uitat chiar oamenii fără nici un amestec în asemenea treburi.

Am pus atunci o întrebare, dar nimeni nu mi-a răspuns, nici până astăzi. Cum a fost posibilă o asemenea naivitate? Bravul sergent Maginot convinsese guvernul sa facă o linie fortificată la frontiera Germaniei, și s-a făcut la fel cum făcuse și Germania, față în față, botezată cu numele unui glorios erou de legendă. Aceasta din urmă n-avea cum să fie lungită, fără să încalce teritoriile străine, și nici n-ar fi fost nevoie, nemții știau că Franța n-ar fi trecut niciodată peste o țară neutră, ca să atace. Aveau ei o dovadă? Sigur că da, spiritul Franței! Dar Franța de ce n-a ținut seama de spiritul Germaniei, și să fi întins fortificațiile până la mare, urmând frontiera Belgiei, fără s-o încalce?

Odată l-am judecat aspru pe inițiatorul acestei lucrări temerare, acum îmi iau vorba înapoi, dându-mi seama cu întârziere că nu știu cum a dus el discuțiile cu guvernul. Dacă țelul vieții lui fusese ca Franța să aibă o linie de apărare, e o dovadă că n-avea încredere în tratatul de pace; tratatele de pace sunt bune până ce partea mânăta de un recunoscut spirit războinic, dornică pe deasupra și de vreo revanșă, devine mai puternică decât cealaltă. Astăzi, când am judecat îndelung, cu o minte atentă la ce e rău și ce e bun în lume, nu mă îndoiesc că Maginot ar fi vrut să-și întindă fortificația până la canalul Mânecii; așa cum era ea acum, oprită la jumătate, n-avea nici o valoare, ar înțelege oricine se uită pe hartă, și ține minte trecutul. Vorba nu-i a mea, ci aparține înțelepciunii franceze: „Qui a bu, boira!”

Guvernele Franței, care din nefericire au fost prea multe în epoca premergătoare crizei, n-au scos bani pentru restul fortificației, cum n-au scos pentru tancuri și avioane. N-aveau de unde? Nu, le era frică să lipsească poporul

măcar o duminică de găina de pus în oală, și măcar o dată pe zi de jumătatea de vin roșu. Sau, până să se hotărăscă, venea alt guvern, și lua tocmeala de la capăt.

Conducătorul Germaniei, odată ce-a venit la putere în 1933, n-a întreat pe nimeni cât din cârnat să ia de la gura neamțului, și neamțul a mușcat în gol, strigând: „Heil Hitler!” Mai am de pus o ghicitoare: de ce au făcut nemții linia Siegfried? Ca defensivă? ... Nimeni nu poate să ghicească, am să dau tot eu și răspunsul: spre a lăsa impresia că vor să se apere, nu să atace! Dacă fortificațiile lor au fost făcute cum trebuie, nu de carton sau de scândură vopsită, scopul nu era ca ele să reziste la obuze, ci fiindcă așa fac nemții toate lucrurile, temeinic, chiar și jucăriile copiilor.

Până ce trupele franceze și engleze pornite în ajutor să ajungă, regele Belgiei a depus armele, deși avea unde să se retragă. L-am condamnat, pe urmă l-am absolvit, și tot așa, îl condemn și îl absolv întruna. E doar o chestiune de morală, altfel, cu capitularea sau fără capitularea lui, soarta războiului ar fi fost aceeași. Ba, poate, dacă ar mai fi rezistat câteva zile și trupele aliate se încleștau bine cu nemții, retragerea de la Dunkerque ar fi devenit mai grea, dacă nu chiar imposibilă. Și poate, capturând pe continent o întreagă armată engleză, Hitler și-ar fi luat inima în dinți, să debarce în Anglia. Nu spun că așa ar fi câștigat războiul, înfrângerea lui era prevăzută în zodie, dar ar fi îndurerat prea multă lume și-ar fi mărit suferințele omenirii.

În timp ce Franța sucomba și era teama să nu sucombe și Anglia, am spus cu deplină neutralitate de sentimente, deci fără ură și părtinire, că toate pagubele provocate de război ar fi reparate și toate suferințele răsplătite, dacă Hitler, odată captiv, ar fi închis într-o cușcă și dus de jur împrejurul lumii, să-l vadă oricine, cu o plată benevolă; sunt sigur că unii ar fi dat milioane. Bineînțeles, nimeni n-a vrut să mă asculte. Iar dacă faptul ar fi devenit posibil, s-ar fi opus învingătorii, socotind că era o cruzime; un ștreang de gât se admite. Din partea lui, Hitler a preferat cianura. Dar degeaba mă duc până acolo, mai sunt multe suferințe și umilinte în cale.

Un eveniment important și salvator cred eu, petrecut în timp ce Belgia încă mai lupta în retragere, a fost venirea lui Churchill la putere, în locul lui Chamberlain.

Pe acesta din urmă nu-l aveam atunci la inimă; astăzi continui să-l judec. În schimb, nu știu cum să-l mai înțeleg pe Churchill, până acum câțiva ani marele meu erou, cel care după mine a dus lumea la victorie. Sigur, alții pot să aibă altă părere; altădată i-aș fi combătut, acum îi las în pace, odată ce mi-am pierdut încrederea; căci pacea, după victorie, Churchill n-a câștigat-o decât în mică parte, restul s-a înecat în whisky.

Dar Chamberlain da, rămâne unul din vinovații felului cum a început războiul, căci ar fi putut să-l prevadă cu mulți ani înainte, ar fi trebuit să-l prevadă de când se născuse, și dacă la vârsta socotită a înțelepciunii luase în mâini soarta țării sale, mândrul imperiu britanic, se cuvenea s-o pregătească de apărare; orice om cu bun simț din Anglia știa ce-i așteaptă; războiul trebuia nu sa fie amânat până în ceasul al treisprezecelea, ci început de la ora zero, adică din 1933, dacă știm să măsurăm timpul după evenimente, nu după ceasornic, care-i o mașinărie lipsită și de rațiune și de previziune.

Fac o mărturisire care unora le va părea nesperioasă; până târziu în viață n-am purtat umbrelă, dar nu din cauza umbrelei lui Chamberlain, ci fiindcă îmi plăcea să umblu cu capul gol în ploaie și aveam putere să înfrunt chiar viscolul. Când mi-am luat prima umbrelă eram în nordul Italiei, începeau ploile lungi, de toamnă, n-aveam încotro, însă mi-am spus că fiind departe de casă n-o să mă vadă nimeni. Noroc, că între timp au apărut umbrelele pliabile, pe care azi le port fără grijă, fiindcă nu mai seamănă deloc cu cea rușinoasă, de la München.

Va să zică Germania a intrat în Țările de Jos la 10 mai; șaptesprezece zile mai târziu, Leopold al treilea, regele Belgiei, a capitulat în plină câmpie; după război, poporul nu l-a mai vrut; dar oare cum de mai avusese pretenția să domnească? Tot cam atunci, în Franța, în modul cel mai evident rămasă fără nici o speranță, Reynaud, prim ministru din martie 1940, a acceptat, sau poate chiar a dorit, să fie și ministrul Armatei. Nu era un novice; oare nu bănuia deloc viitorul? Drept consilier și-a luat pe lângă el, ca vicepreședinte de consiliu, pe mareșalul Petain, erou din primul război mondial, pus pe lista de onoare din osuarul de la Verdun, bineînțeles printre cei rămași în viață. Când puțin mai târziu a devenit președintele Franței învinse, avea peste optzeci și patru de ani. Fără să desconsider o asemenea vârstă venerabilă, care de altfel l-a scăpat să fie pus în fața plutonului de execuție, socotesc că să fi avut câțiva ani mai puțin, n-ar fi primit.

* * *

O ultimă schimbare în conducerea armatei, mareșalul Gamelin a fost înlocuit de Veygand, care, venind cu energii noi în suflet, a încercat să reziste pe Somme și Aisne. Și cu atât, gata! a urmat Dunkerque.

De Dunkerque nu știam nimic, celelalte denumiri le țineam minte din primul război mondial, deși atunci nu mergeam încă la școală. Nu-i vina Franței că mândria unui copil de șase, apoi de șapte și opt ani, la treizeci s-a transformat într-o consternare tristă și rușinată. Învățasem geografia Franței nu la școală, ci din comunicatele de pe front și după hărțile cu stegulețe, pe care cineva, fanatic devotat aliaților marca mișcarea trupelor în exclamații de satisfacție sau în gemete

de mâhnire. Atunci am înțeles că războiul nu este numai o luptă între soldați, ci și între sentimente.

Și de astădată cunoșteam un om, nu altul decât Alioan, care urmărea mișcarea fronturilor, marcând-o pe hartă, numai că stegulețele nu mai erau puse în ace, care puteau să se strâmbe sau să-și rupă vârful, ci pe mici ventuze de cauciuc fin; era de ajuns să le apeși ușor și rămâneau lipite. Iar harta, un mapamond comandat special, prin relații, la serviciul geografic al armatei, ocupa un perete întreg în biroul lui de la redacție. O asemenea hartă nu mai văzusem, nu era simplă cartografie ci artă, părea o fereastră în fața căreia apărea întreg pământul, cum s-ar vedea astăzi în fotografiile luate din Cosmos, dar într-o imagine directă și clară, nefiind nevoie să fie descifrată cu instrumente speciale și interpretată de oameni cu pregătire. Până anii trecuți am tot dorit să-mi comand una asemănătoare, dar n-am găsit pe cineva să mi-o facă și am înlocuit-o cu imaginația: locul unde aș fi vrut s-o pun, un spațiu de trei metri, pe un perete, l-am lăsat gol, și când vreau proiectez pe el, prin aduceri aminte, orice doresc de pe fața pământului, cu avantajul că nimeni nu vede o dată cu mine și nu știe unde mi-e gândul. Ori de câte ori un vizitator inoportun mă plictisește, îl las să vorbească, iar eu fac ocolul unui continent, al unei mări presărate cu insule, mișcând stereotip din cap în semn de aprobare. Oricine are pasiunea monologului nu se va întrerupe să-ți ceară părerea, atâta timp cât îl aprobi în tăcere.

Alioan găsisse în mine asistența ideală, nu vorbeam, nu-l întrebam, priveam harta cu stegulețele. La început un mapamond întreg mi se părea inutil, faptele se petreceau pe o jumătate din suprafața Europei, restul rămânea neutru, îmi folosea numai la călătoriile mele imaginare. Așa am urmărit drumul lui Phiteas din Mediterană până în Islanda, traversadele lui Cristofor Columb peste Atlantic și drumul lui Magellan în jurul pământului. Exact pe același drum mersese aproape de secolul nostru Joshua Slocum, a cărui carte o citisem a zecea oară și o știam pe de rost, pagină cu pagină. Un an mai târziu, auzind că Alain Gerbault murise în Pacific, am căutat insula Timor, ultimul lui refugiu; era un petecuț de pământ de care n-ar fi știut nimeni. Și iată că între timp lumea aceea neutră, Asia, insulele japoneze, insulele Hawaii și întreaga Oceania, se umpluse și ea de stegulețe.

Atât de nepăsător cu treburile sale și ale lumii, Alioan avea o singură pasiune constantă, aceea de a muta stegulețele, fără să le comenteze. Nu era nevoie de nici o manifestare ca să înțeleg starea de triumf din sufletul lui, sau starea de mâhnire; îmi ajungea să văd felul cum apăsa stegulețele, să se fixeze pe hartă. Așa a continuat doi ani, până a dat la o parte stegulețul de la Stalingrad; pe celelalte n-a mai avut parte să le scoată.

După alți doi ani, când el nu mai era și mapamondul rămăsese gol în lipsa lui, am avut minunata naivitate să cred că era pace, puteam să-mi încep călătoria în jurul pământului, proiectată de multă vreme și mult așteptată.

Să nu se creadă însă că am uitat de Alioan și nu voi mai povesti prin câte încercări trecuse după ce am pomenit ultima oară de el, când o socotea pe Ștefania o inexistență, mai mult decât o dezamăgire.

24

Când Veigand încerca zadarnic să mai lupte pe Somme și Aisne, pe care nu le uitasem din primul război mondial ci mi le aminteam cu mândrie, englezii cu parte din aliați se retrăgeau prin Dunkerque, să ajungă în Anglia. Germanii au socotit această retragere o mare victorie, s-au bucurat, au bătut din palme, au băut șnaps, au topăit și au chiuit pe plajă, crezând că toate au să meargă la fel de ușor, de aici nu le mai rămânea decât să întindă mâna și să apuce.

La douăzeci și trei de ani după acea întâmplare, am trecut și eu prin Dunkerque, m-am dus anume, cum m-am dus și la Verdun, și la zidul Atlanticului, iar mai târziu la Pearl Harbour, în Oahu, una din insulele arhipelagului Hawaii. Vechile teatre de luptă mă atrag, chiar dacă mă întristează; am fost și la Waterloo, m-aș fi dus și la Austerlitz, și la Berezina. Pe la Lodi și Arcole cred că am trecut, dar nu se mai vedeau urme.

Înainte de a ajunge la Dunkerque am trecut printr-un sătuc, numit ca în poveste „Scufița Roșie”. Mi s-a făcut milă de copilăria mea, când Scufița Roșie scapă de colții lupului; toți eroii buni scăpau pe vremea aceea, zmeul cădea răpus de Făt-Frumos, balaurului i se tăiau toate șapte capetele... Firma satului a fost făcută fărâme, casele bombardate.

Dunkerque nu era o simplă plajă de îmbarcare, cum îmi închipuisem, ci un port din cele mai mari, cu cheiuri unde puteau să acosteze zeci de nave. Pentru artilerie și aviație n-ar fi fost greu să-l nimicească, avea o mare întindere și reprezenta o țintă vitală, pentru amândouă părțile. Bineînțeles că s-a tras cu tunurile și a bombardat aviația, au fost pierderi, nu se putea altfel, dar iată, după ce atâta lume care îi iubea pe aliați și îl ura pe Hitler a strâns pumnii, a scrâșnit din dinți sau a plâns cu disperare, vin eu, care nici n-am fost martor, să spun, contrazicând istoria, că pentru aliați Dunkerque a reprezentat o mare victorie, iar pentru germani o înfrângere caraghioasă. Fiindcă a fost cel mai grav moment de criză din acea fază a războiului, ca să nu spun din toate, și englezii, cu ai lor, au depășit-o, împotriva oricărei speranțe, chiar dacă și-au abandonat materialul, neavând nici când, nici pe ce sa-l îmbarce, și au ajuns teferi pe pământul Angliei,

unde în curând au fost din nou gata de luptă; iar materialul pierdut n-a fost greu să se înlocuiască.

Anglia a adăpostit atunci pe toți învinșii care n-au vrut să se predea, și au refuzat să adere la armistițiu. Ciudata insulă, atât de trainic și de indisolubil legată de Europa, ciudată prin aceea că atrage când admirația când hula, mie mi se pare că în anii aceia a jucat în istorie rolul corăbiei lui Noe, datorită căreia lumea a scăpat de potop, cu toate supraviețuitoarele înfrățite.

Dacă am scris cuvântul înfrățire, nu uit câtă zâzanie a fost și acolo, mi-e de ajuns să mă gândesc la de Gaulle, care dăduse semnalul împotrivirii, iar la eliberarea Franței i se contesta dreptul de a intra primul în Paris, odată cu trupele sale. Dar a intrat cu propria lui voie; Anglia și America au trebuit să se supună, deși nutreau alte planuri, Dumnezeu să-i înțeleagă!

Cât despre Hitler, la Dunkerque el a jucat o carte neinspirată sau fricoasă, și a scăpat din mână nucleul acelei armate care, într-o alianță uriașă, cu aproape întreg pământul, avea să-i vină de hac în cinci ani de lupte, deposedându-l de toate cuceririle și înghesuindu-l la urmă într-o groapă de doi metri, unde a ars stropit cu benzină. Astfel, Dunkerque rămâne pentru Germania prima ei înfrângere, în vreme ce Anglia și Franța sunt în drept să ridice acolo un monument al triumfului.

Atunci însă, fără să poată judeca un viitor necunoscut nici măcar de o Pithie, dacă ea ar mai exista astăzi, aliații se aflau în restriște, Londra era încă bombardată, Parisul avea să cadă în curând în mâinile nemților. Cine se mai gândea la triumf, decât fanaticii neînfrângerii, odată ce cădeau ziduri, ardeau case și mureau oameni, iar pe magnifica arteră napoleoniană, Champs Elysee, defila în rânduri strânse, bătând pasul, armata lui Hitler, cu casca până în sprâncene, că soldaților nu li se mai vedea un deget din frunte?

În acele zile, când nimeni nu se mai îndoia că Franța era înfrântă, ceea ce putea să întoarcă de-a-ndoaselea mersul pământului, mi-a fost dat să aud, cu urechile mele, în transmisie directă, prin glasul lui Mussolini, declarația de război a Italiei.

Încă o dată spun, și voi spune și pe patul de moarte, că Italia mi-e la fel de dragă ca propria mea patrie. Deși părăsiți la un capăt de lume, în calea năvălirii barbarilor și a altor vicisitudini, ceva al nostru a urmat-o de aproape, sângele și inima. Și, dacă ținem seama de circumstanțele nefavorabile, fie și aceea că nu eram înconjurați de mare din toate părțile, nu aveam marmura de la Carrara și cerul deasupra țării noastre nu era totdeauna la fel de albastru ca la Mediterană, ni se cuvin și nouă niște frunze de laur din bogata cunună latină. Iar acestea odată spuse, și după ce voi reaminti o parte din dezaprobările mele, războiul din Abisinia și actul nedemn al generalului Nobile, care și-a părăsit echipajul pe o

banchiză polară, am de adăugat stupefianta declarație de război pronunțată de Mussolini împotriva Franței învinse.

Nu, și dacă n-ar fi o copilărie aș repeta pe nu până la sfârșitul rândului, sau pe o pagină întreagă, nu, n-a fost cererea lui Hitler, nici măcar o dorință neexprimată. Nu am dovezi sigure, mi se pare însă că Hitler i-a și sugerat lui Mussolini să nu intervină. Iar dacă mă înșel cu totul, ceea ce nu-mi vine a crede, înseamnă că a săvârșit o nehibzuintă mai gogonată decât cea de la Dunkerque, fiindcă de atunci înainte tot timpul războiului Italia i-a atârnat de gleznă, dându-i o grijă fără de care i-ar fi fost mult mai bine.

Era o după-amiază de vară, senină, cu cerul albastru, fără o scamă, cum știam din vis cerul Mediteranei. Stăteam cu Alioan pe un balcon al redacției, și ne uitam în stradă, fără o vorbă, având amândoi sentimentele împărțite la unison, în chipul cel mai straniu, între măhnire și farmec. În ziua aceea guvernul Franței părăsea Parisul, care nu mai avea mult până să cadă.

În 1916, când fusese aceeași primejdie, armatele de ulani se aflau la douăzeci de kilometri; eram prea mic să înțeleg ce ar fi însemnat căderea Parisului; știu doar că a fost salvat în ultima clipă, printr-o minunată manevră a mareșalului Joffre, izbândă care mai târziu, când am înțeles-o, mi-a umplut sufletul de mândrie și satisfacție.

Poate așteptam și acum aceeași minune, deși faptele se petreceau altfel, și nu mai exista un Joffre și chiar de-ar fi existat și ar fi mobilizat toate taximetrele Parisului, să ducă armata în întâmpinarea inamicului, ar fi fost zadarnic. De taximetre nici n-ar fi fost nevoie, armata era motorizată, numai că îi lipsea spiritul de luptă, coloana a cincea o subminase. Iar inamicul nu mai înainta călare, ca să-l întâmpini cu sabia în mână, într-o șarjă eroică și disperată, cum încercase cavaleria poloneză cu opt luni înainte, să lupte împotriva tancurilor.

Nu cunoșteam Franța decât din geografie și istorie, și mai ales prin lecturi care mi-au format sufletul în tinerețe; mi-era destul însă, vedeam și simțeam totul, ca și când aș fi fost acolo. Când, în 1916, guvernul nostru s-a refugiat în Moldova, nu s-a întâmplat altfel. Nici atunci n-am văzut cum se petreceau faptele, dar mi-a fost destul să-mi închipui și să simt totul, când două luni mai târziu, ulanii veniți să se cartiruiască ne-au dat afară din casă; atunci, când Moldova era prea înghesuită și prea departe să ne retragem și noi, copiii, am înțeles, la scara vârstei mele, ce înseamnă să-ți pierzi țara.

Spre deosebire de mine, Alioan se simțea legat de Franța și de Paris prin anii tinereții, petrecuți acolo; durerea lui era mult mai mare, i se vedea pe față, abia se stăpânea să nu plângă; ochii lui, cu albastrul lor luminos păreau prefăcuți în două lacrimi opace, pe cale să plesnească, să curgă la vale și să-i ude obrazul.

În spatele nostru, în biroul cu ușa deschisă mergea radio, care din oră în oră transmitea știrile, din ce în ce mai triste. În încăperea vecină, a secretariatului de redacție, unde pe lângă știrile de la radio veneau și telegramele de presă, erau adunați mai mulți din colegii noștri, deși, de obicei, la această oră, timpurie pentru viața la o gazetă, umblau pe stradă sau își beau cafeaua la Capșa. Între glasurile amestecate am deslușit exclamații de satisfacție, sunt obligat să spun că unii se bucurau de căderea Franței. N-am să-mi explic sentimentele lor prin incultură, care era o cauză secundară, ci printr-un spirit al vremii, contagios, ca orice boală. Se năștea cultul omului puternic al națiunii alese, în purificarea căreia nu era suficientă selecția naturală ci rolul principal îl avea mâna omului; pe acest spirit se bizuia de altfel și doctrina Arhanghelului: „să-i ucidem pe cei nevolnici”. La dictonul inițial avea să se adauge curând un al doilea, și amândouă, unite, deveniră cântecul de triumf al discipolilor: „Să-i ucidem pe cei nevolnici, să facem o țară de oameni vrednici!”

Nevolnicia Franței dovedită în epoca dinaintea războiului, guvernele instabile, comandantii armatei mutați de colo-colo, înarmarea, precară, neconvinsă, combătută, derutase pe mulți din cei care o iubeau sincer, iar incapacitatea de-a rezista în fața lui Hitler, când avusese măcar un an de pregătire, făcuseră pe unii s-o creadă o țară sfârșită, avea nevoie de o transfuzie teutonică. În țările neutre, nu puțini oameni îl socoteau pe Hitler nu doar invincibil, ci profet al vremii sale. Cei care au uitat, sau nu erau născuți atunci, astăzi n-ar putea crede. Mai este apoi tendința acelor neangajați temeinic de o parte, să treacă de partea învingătorului, deși nu au de cules avantaje.

Nu am pasiunea competițiilor sportive, pe care le și dezaprob în multe privințe. În toată viața, deși, copil fiind, am bătut și eu mingea, n-am fost decât la trei-patru meciuri de fotbal, dus de prieteni; fără să spun că nu mi-a plăcut întrecerea celor două echipe, m-a interesat mai mult să urmăresc reacția tribunelor; e un fenomen înrudit cu cel din vremea gladiatorilor, pe care cred că nici sufletul cel mai criminal nu l-ar mai admite astăzi, cum se admite lupta cu taurul; luptă nu-i corect spus, coaliția împotriva bietului animal e atât de numeroasă și bine instruită încât mai degrabă aş numi-o măcel colectiv, pus pe note, ca muzica.

Nefiind de partea nici unei echipe la acele focuri de fotbal, m-am pomenit că în sufletul meu se năștea simpatia pentru cel mai iscusit și mai puternic, fără să știu cine este, și simpatia creștea pe măsură ce adversarul se arăta mai nevolnic. (Cuvântul nu are nimic de-a face cu doctrina Arhanghelului.) În schimb; dacă mă leagă ceva de cel învins, voi rămâne lângă ei să-i oblojesc rănile, nu voi trece de partea învingătorului.

Am spus aceste gânduri cu vorbele mele, însă nu mă laud că îmi aparțin, le datorez lui Alioan, de la el le-am auzit, pline de amărăciune, în ziua când guvernul Franței părăsea Parisul, iar unii din colegii noștri se bucurau în biroul de alături. Numai considerentele privind lupta de tauri sunt ale mele în întregime, îmi iau toată răspunderea, cu riscul de-a suferi toate anatemele, care știu că nu sunt puține. Mi-e teamă că singurii mei partizani rămân taurii, ceea ce nu mă scutește de primejdia ca unul din ei să mă ia în coarne, dacă vreodată am fi față în față. Ce-aș putea face atunci decât să-i dau ultima oară dreptate?

Nu puteam să mă lepăd de Franța, deși retragerea ei, așa cum o urmăream pe hartă, mi se părea o jignire personală, pentru care și astăzi aș vrea s-o trag la răspundere.

Deodată, cum stăteam lângă Alioan, rezemați de parapetul balconului și privind în stradă, în așteptarea orei când la radio se dădeau informațiile, am observat, cât puteam să văd din profil, că lentilele opace din ochii lui căpătaseră o strălucire hipnotică, pulsau puternic dar fără ritm, sub alt impuls decât al inimii; sau poate însăși inima lui numai bătea omeneste. Abia după câteva clipe de confuzie am auzit din spate, venind pe ușă de la aparatul de radio, o voce pe care la început n-am socotit-o umană, părea alcătuită din timbre nefirești, cum azi se obțin electronic; atunci însă, mi se părea că vin dintre aștri. Mi-e imposibil să-mi amintesc cântecul; vocea am recunoscut-o, deși încă mi se părea incredibilă; era a Ștefaniei, altfel decât o auzisem în câteva rânduri la radio.

De când mă știu, încă din vremea când am perceput cu văzul, cu auzul și cu celelalte simțuri primele imagini ale lumii, când nu cunoșteam alfabetul, iar vocabularul meu avea prea puține cuvinte, am simțit nevoia să descriu orice îmi trecea prin față sau se oprea lângă mine, și chiar ceea ce era acolo odată pentru totdeauna și se numea natură. O imagine înregistrată într-o zi îmi apărea în ochi o lună sau un an mai târziu, fără să-și piardă nici un detaliu, nimic din formă sau din culoare, așa încât, la maturitate, când învățasem destule cuvinte și mă exersasem să le pun unele lângă altele, puteam s-o redau altora, care nu o văzuseră niciodată.

Azi sunt mai temperat în ceea ce privește posibilitățile mele, probabil nu izbutesc niciodată să refac o imagine așa cum am văzut-o cu ochii, dar această lipsă o înlătur punând în locul ei sentimentele prilejuite de ea când mi s-a întipărit în minte; e un mijloc de comunicare între sufletele și chiar între mințile oamenilor. Fără să-mi închipui că nu mi-a mai rămas nimic de învățat de aici înainte, cred că astăzi mă simt în stare să arăt altora cam tot ce mi-am pus în minte. O îndoială grea îmi rămâne, de aceea tot amân încercarea, nefiind sigur de mine în această privință, de a descrie glasul Ștefaniei. Am spus câte ceva ici și colo, percepții elementare și poate voi face la fel de acum înainte, să adaug câte o remarcă, nelegată neapărat cu cele din urmă și cu cele viitoare. Cine va citi, va

trebui să facă un efort personal spre a scoate din ele o sinteză, dacă este posibil; dacă nu, să ne mulțumim și unul și altul cu atât cât am fost în stare.

Glasul Ștefaniei, exersat la început în aer liber, pe malul Colentinei, fără nici o școală decât a naturii, dacă se cultivase pe urmă în ceea ce privește expresia, prin cele două serii de exerciții, potrivite sau nu cu temperamentul ei, la doamna Strauss de la Paris, și la doamna Algeorge, de la New York, în structura lui fundamentală, oricât ar fi evoluat, păstrase la bază o zestre inițială, atât de proprie că nimeni n-ar fi putut vreodată s-o imite. Mulți ani mai târziu, când era o celebritate, un transformist italian încercase să imite pe scenă înfățișarea și gestică ei, ceea ce în parte reușise. Înfățișarea însemna o mască făcută cu meșteșug, care putea să redea chipul subiectului, dar nu și expresia; lumea se mulțumea cu atât, asemănarea era izbitoare, provoca ropote de aplauze de la prima apariție; puțin mai târziu urma plictiseala, însă oamenii rămâneau până la urmă, să vadă, în așteptarea unei surprize sau, pur și simplu, fiindcă plățiseră biletul.

Cu gestică era mai greu, pentru bunul motiv că Ștefania nu făcea gesturi; încercase, și nu pot spune că fără izbândă, în cele câteva spectacole experimentale de la New York, de pildă în Cântecul calului. Pe urmă renunțase, ajunsese să creadă că gestul nu adăuga nimic glasului, era mai degrabă o dovadă de neîncredere în sine și de nesiguranță.

Din clipa când apărea pe scenă, până se retrăgea încet, rămânând tot timpul cu fața la public, ca să dispară între faldurile fundalului, stătea cu brațele pe lângă corp, ca o fetiță timidă, dar fără complexele atâtor actori care nu știu ce face cu mâinile. Cântecurile ei, măcar o parte inedite la fiecare spectacol, împrăștiate întruna cu propriile ei mijloace, reduse la instinct și vocație, narau de obicei scurte întâmplări cu tâlcuri, sau trăiri interioare cu caracter întotdeauna dramatic; niciodată, nici în momentele de încordare maximă, cu adevărat zguduitoare, nu adăuga glasului nici cel mai mic gest fizic, cu brațul, cu umărul, cu capul, atât de firesc la omul care se exprimă cu pasiune.

Mai mult decât atâtea, indiferent de sentimentele exteriorizate, între duioșie și ură, beatitudine sau oroare, mimica ei rămânea neschimbată, cu ochii ațintiți într-un singur punct al sălii acoperită de penumbră; mulți spectatori, neinițiați, sau incapabili să descifreze o fizionomie enigmatică întorceau capul într-acolo, să vadă spre cine i se îndrepta privirea; poate descopereau un om, și îl priveau intrigăți, convinși că au făcut o descoperire și străduindu-se s-o interpreteze. De ce i-aș învinui? Nu oricine poate să observe sau măcar să simtă când o privire se adresează neantului.

În toată cariera ei care ar fi durat mult mai mult dacă nu murea tânără, nu cântase niciodată cu acompaniament, de orchestră, care, de obicei, îmbogățește vocea umană și chiar îi acoperă lacunele. Cunoscuta „cadență” din muzică, uneori

scrisă, alteori doar sugerată, executantul putând s-o dezvolte după propria lui pricepere și inspirație, cred că are rostul să-i dea posibilitatea de-a arăta ce este el în stare, cu mijloace proprii, fără un sprijin din afară. Căci pe durata cadenței acompaniamentul se oprește, ca răpăitul de tobe înaintea triplului salt mortal de la circuri, lăsând solistului, fie el cântăreț sau instrumentist de concert, să-și dovedească perfecțiunea.

Ștefania nu făcea nici un efort în această privință, era naturală și simplă, ceea ce de fapt înseamnă sinceră, se bizuia numai pe glasul ei în ceea ce privea mijlocul de exprimare, și pe simțăminte, în ceea ce privea conținutul cântecului. Venea pe scenă cu mâinile goale, ținute pe lângă corp, cum am spus mai înainte, n-avea nevoie nici măcar de un pian sau de alt instrument, fie el ascuns în culise, ca să-i dea tonul. Cântăreții își cunosc registrul și dacă nu încep cu nota justă, riscă să se împiedice fie la notele înalte, fie la cele joase.

Pe Ștefania nu o pândeau asemenea primejdii, registrul ei având o întindere nefirească în amândouă sensurile, de aceea își putea îngădui emisiunile cele mai hazardate. Însă nu fiindcă ar fi pornit la întâmplare; ea se bucura de ceea ce se numește o „ureche absolută”, însușire rar întâlnită, aceea de a identifica fără efort înălțimea oricărui sunet, fie emis de ea însăși, fie de altceva, glasul unei păsări, șuierul vântului sau bubuitul tunetului, deși uneori acesta coboară sub ceea ce poate desluși o ureche umană, și în orice caz nu poate fi notat cu semne muzicale. Este o însușire pentru care am multă admirație, mai ales când cineva poate identifica nu un singur sunet, ci mai multe deodată, suprapuse, un acord perfect sau, și mai greu, o disonanță.

Ea nu avea cum și n-avea nici de ce să-și etaleze această însușire; ar fi putut-o face obiectul unui spectacol de bălci sau, în cazul cel mai bun, o exemplificare la conservatorul de muzică. Și apoi, fiind un dar al naturii, pe care nu trebuise să-l exerseze, aproape că nu avea cunoștință de el, și nu îi dădea importanță. Am revenit asupra lui, fiindcă îl socotesc uimitor și nu știu dacă poate fi explicat fizic, printr-o conformație neobișnuită a urechii interne și printr-o structură mai complexă a nervului acustic, plus a celulelor cărora el se adresează în creier; sau prin însușiri psihice, imposibil de a fi disecate.

Odată am pomenit de un muzician care cânta la mandolină, un instrument luat astăzi aproape în derâdere, fiind compromis în serenade periferice și exclus cu totul din orchestra simfonică. Acel virtuoz fără asemuire nu a rămas în istoria muzicii din cauza instrumentului său de exprimare, scos cu ingraturdine din uzul muzicii culte. Pe atunci nu existau aparate de înregistrare, decât placa de gramofon, atât de imperfectă că azi nu ar putea să convingă pe nimeni, cu emisiunea ei spartă și sărăcită. Rămân singurul martor care să afirm că un instrument modest, cu un număr limitat de coarde, reda sunetele unei orchestre

întregi, cu tonurile și timbrele cele mai diferite, de la contrabas până la vioară; știu că mi se poate contesta competența, știu că sunetele contrabasului nu pot fi redată nici pe jumătate de coarda cea mai joasă a mandolinei. Dar important mi se pare nu ceea ce este și ce nu este posibil, ci sentimentul care se naște în sufletul ascultătorului.

Fără a depăși timbrul uman, al celui mai perfecționat dintre instrumente, coardele vocale, atât de neegale de la un om la altul, glasul Ștefaniei putea să redea nu doar sunete, ci și acorduri, ca o orchestră. Cum astăzi prea puțină lume o mai ține minte, nu știu dacă printre ei există unul să-mi subscrie părerea, pentru altul probabil aberantă. Las la o parte instrumentele care prin construcție, clavecinul bunăoară, sau orga și pe urmă pianul pot să emită zece sunete deodată, plus cele prelungite prin pedală, ca să nu mai vorbesc de ceea ce obțin exhibiționiștii la muzic-hol, lovind în clape nu doar cu degetele, ci și cu coatele, cu bărbia, cu pieptul și cu piciorul. Mă opresc la cel mai cunoscut și chinuit dintre instrumente, vioara, la îndemâna tuturor nechemaților. În mod obișnuit, vioara emite un singur sunet; e ceea ce fac începătorii. Cu ceva mai multă școală, arcușul poate aluneca pe două coarde și reda două sunete simultane, acorduri sau chiar melodii diferite. Dar o mână dibace, un virtuoz izbutește, fără să lase impresia de artificiu, trecându-și arcușul pe toate coardele, într-o fracțiune de secundă, să obțină un acord de patru sunete sau chiar mai multe, dacă se folosește de un glisando, în clipa potrivită. Iată cum uneori o vioară sună ca o orchestră.

Mi se va spune că așa ceva nu se poate obține din coardele vocale omenеști, dacă nu au suferit o anomalie, ca Ioniță Stere, bunăoară, pe care îl mutilase calul lovindu-l cu copita în falcă, și după ce se făcuse bine, îndurând chinuri, vorbea pe două orificii deodată, unul în față, care nu mai semăna deloc cu gura, și unul în ceafă; cele două sunete, puțin decalate, aveau timbre diferite. La fel s-ar fi întâmplat poate cu fiica domnului Pretoreanu, dacă glonțul de carabină nu i-ar fi distrus cu totul una din coardele vocale.

Lăsând la o parte aceste cazuri grotești și nenorocite, și trecând la Ștefania, am impresia că după un drum prin tenebre, prin infern și purgatoriu, intru pe poarta Paradisului, îi cunosc slăbiciunile și păcatele, capriciile, inconsecvențele și în esență nefericirea, dar ca întrupare ea rămâne pentru mine ceva ce nu s-a mai văzut în rai, după ce Eva a fost alungată. Ea locuia pe pământ, între oameni și era atât de pământească în gesturile sale încât adesea simțea nevoia să umble cu picioarele prin glod, prin praf și prin iarbă. Dar altminteri, făptura ei era paradisiaca.

Spre a nu mă îndepărta de ceea ce vroiam să explic prin aceste rânduri, capacitatea ei de a reda mai multe sunete deodată, ca vioara, mă opresc la grumaz, locul unde se afla uimitorul ei organ de emisiune.

Despre unele femei frumoase se spune că au gât de lebedă; cine a născocit această vorbă nu a văzut niciodată o lebedă, și nu a privit cum trebuie o frumusețe feminină.

Grumazul Ștefaniei era pe măsura a ceea ce putea să emită laringele ei, fără să intre în convulsii, să se deformeze de vene umflate, ca al doamnei Sola Diaconescu, atunci când se pregătea, în panică, să ajungă la o notă înaltă. Am văzut-o la operă și oricâtă distanță rămânea până la scenă, mă cuprindea groaza că ar putea să facă explozie, în sunetele orchestrei, care nici măcar nu cânta un marș funebru. La Ștefania nu se simțea efortul, își păstrase de mică darul de a cânta, cum alții vorbesc, fără să tragă aer în piept ca în foaie. Cât despre sunetele multiple, în măsură să deruteze pe orice cunoscător de muzică, după ce mai înainte s-ar îndoi ca Toma Necredinciosul, ele se datorau, ca și acordurile simultane pe patru corzi de vioară, pe capacitatea ei de a combina între ele triluri cu tonuri diferite, într-un ritm atât de rapid încât primul sunet mai răsună încă în urechea ascultătorului, când revenea la el, după ce trecea prin alte trei sau patru, mai joase sau mai înalte, care deveneau astfel simultane.

Am explicat cum m-am priceput mai bine baza tehnicii ei, care bineînțeles nu era atât de simplă și nu se mărginea la cele câte am putut spune. Cântecul aș putea să le explic mai ușor, ele sunt de fapt povestiri despre fapte omenești și despre sentimente. Deși genul scurt, cum se numește în literatură narațiunea concentrată îmi este impropriu, nu l-am exersat, de mic m-au atras spațiile întinse, există oricum o înrudire între el și ceea ce practic eu de la începuturi, așa că n-ar trebui să mă apropii de o materie cu totul străină. Dar voi lăsa un timp la mijloc, am nevoie să mă odihnesc după concentrarea dinainte, și cred că are aceeași nevoie și Ștefania, deși n-a fost alături, să mă secundeze; sunt sigur însă că a simțit de la distanță încercările mele de a-i cunoaște tainele.

De un timp amușisem, ascultam muzica, împreună cu Alioan, era un cântec pe care îl auzeam prima oară, nu conțineam să mă minunez de repertoriul Ștefaniei. Azi au apărut numeroși cântăreți cam de aceeași factură, unii mai buni, alții gângavi și toți imitatori, poate fără să știe, ai unei arte mai vechi, nu spun consumate, fiindcă arta adevărată nu se consumă niciodată. Nu-i învinuiesc că au apărut după mai bine de patru decenii, puteau să apară și după un secol, în mileniul al treilea; păcatul lor, chiar al celor care uneori mă încântă, este că nu au făcut un pas mai departe.

— Te pricepi la muzică? m-a întrebat Alioan, în șoaptă.

Probabil căuta un martor, să-i confirme tulburarea lui din clipa aceea; fiindcă acest om atât de reținut, că i-ai fi crezut inima o bucată de piatră, avea minunații lui ochi plini de lacrimi. E o binecuvântare pentru oameni lacrimile de emoție și bucurie.

Meditam cum să-i răspund, când cântecul s-a întrerupt brusc și s-a auzit glasul crainicului: „Transmitem direct de la Roma discursul marelui conducător al Italiei, Benito Mussolini”.

Eram cu ochii pe cer ca să-mi ascund emoția trezită de cântecul Ștefaniei. Sigur, fiind în inima unei gazete, ne interesa discursul lui Mussolini; în ziua când guvernul Franței părăsea Parisul nu putea să fie un discurs de rutină, de care eram sătui și noi, și poporul Italiei, și chiar partizanii în cămăși negre, adunați în fața Palatului Veneția de la Roma. Nu mai țin minte altceva decât că Mussolini declara război Franței învinse. Din vorbele lui câteva nu le-am uitat nici până astăzi, poate fiindcă eram cu ochii pe cer și printr-o asociație prilejuită de limba italiană auzită la radio, mă simțeam parcă sub cerul Romei. „Pe cerul nostru a sunat...” Atât mi-a rămas în minte, că pe cerul Italiei sunase ceva, nu știu ce, strigătul de răzbunare, pentru Nisa, sau clopotele viitoarei victorii. Alioan s-a răsucit brusc, a intrat în birou și a închis aparatul de radio, apoi s-a așezat pe scaun și a rămas cu fața în mâini, cu coatele rezemate pe masă.

I-am răspuns la întrebarea pusă mai înainte, despre muzică, dar mai întâi vreau să fac un mic salt înainte, ca discursul lui Mussolini să nu rămână fără încheiere, dacă Alioan îl oprise înainte să se sfârșească. Deși nu spun prima oară, n-am nici un motiv să nu repet întâmplarea, de câte ori mi-o voi aduce aminte, ca să mă răzbun măcar așa că am fost împiedicat să ascult până la capăt cântecul Ștefaniei. După o declarație de război atât de amenințătoare, telegramele de presă venite de la Roma noaptea și apărute a doua zi în presă, anunțau că geniștii italieni aruncaseră în aer podul de la Ventimilia. Pentru cine nu ține minte acest amănunt geografic, și ca să-l scutesc de a căuta în enciclopedii sau atlase, precizez că podul de la Ventimilia era la granița cu Franța, care oricum nu mai avea putere să lupte. Comunicatul preciza că scopul distrugerii era să înfrâneze prea marele elan al trupelor de bersaglieri, care s-ar fi repezit să pună mâna pe Nisa, revendicarea lui Mussolini. Cerând încă o dată iertare scumpei mele Italii și asigurând-o de dragostea mea nescăzută de când m-am născut până astăzi, nu mă pot opri de a spune că la discursul ducelui cămășile negre din piața Veneția ar fi trebuit să strige, ca în anecdotă: „Che bella voce!”

Odată împușcat de Rezistență, pe Mussolini l-au spânzurat cu capul în jos, la Milano. E moartea pe care i-o pregăteam în imaginație lui Jordie, cel mai scabros din personajele mele. Soarta mi-a venit în ajutor, făcându-l să moară, în realitate, nu mai frumos decât îmi imaginasem: doborât de cord într-un autobuz, la München, și călcat în picioare de mulțimea grăbită.

N-am apucat să spun tot ce aveam în minte despre priceperea sau nepriceperea mea la muzică, spre a răspunde la întrebarea lui Alioan. Pe urmă am vorbit, doar ca să rup tăcerea, fiindcă dispărând glasul Ștefaniei dintre noi, clipa devenea inutilă.

— Da, am urmărit să învăț muzică, am avut un profesor care ar fi vrut să facă din noi toți, dacă nu creatori, măcar cunosători de bună calitate. Învățam solfegeiile nu după cărțile modeste de școală, ci după albume comandate la Școala Cantorum. La paisprezece ani știam să punem pe note ceea ce ne cânta la armoniu, bucăți simple pentru început, se înțelege. Cea mai veche muzică de care îmi amintesc, analizată măsură cu măsură și explicată în toate inflexiunile ei misterioase, a fost „Ave verum corpus”, de Palestrina, atât de greu să fie înțeleasă când nu ai pregătire. „Corul pelerinilor” din Tannhauser a fost ultima treaptă... Pe urmă a murit și am rămas al nimănuia. Am învățat singur mai departe, și mai ales am ascultat muzică. Atunci credeam că mai multă nu se scrisese... Dar, multă, puțină, ce-am auzit adineauri depășește cunoștințele mele și puterea de înțelegere; e o vrajă.

Alioan a ridicat spre mine uimitorii lui ochi albaștri, atât de expresivi în clipa aceea, cum nu i-am mai văzut decât o dată, pe patul de spital, când știa că nu mai are de trăit decât zile, sau ceasuri și era în ei atâta împăcare, încât mi-a dispărut pentru totdeauna teama de moarte. Decât că eu nu doresc să ajung dincolo ca să dau ochii cu bunul Dumnezeu, ca atotcredinciosul Johan Sebastian Bach, cel mai devotat servitor al cerului, ci ca să fiu singur. Această altfel de credință am citit-o și în ochii lui Alioan, și atunci mi-am amintit că o mai citisem odată fără s-o pot înțelege, după ce oprise discursul lui Mussolini. Mă privea atât de intens, încât mi s-a stins glasul; în fața mea se petrecea o transformare extraordinară, o trecere a unui gen de materie în alta.

A întins mâna spre telefon, m-am ridicat sa-l las singur, mi-a făcut semn să rămân, dar nu cu înțelesul că n-are un secret de ascuns, ci dimpotrivă, că vrea să-l dezvăluie, de față cu un martor, ca să se descătușeze, ca la spovedanie.

De aceea, nu pot spune că rolul meu de martor a fost o indiscreție. Am socotit totdeauna că relațiile bărbatului cu o femeie trebuie să rămână secrete, atâta timp cât nu sunt legitimize, sau nu au devenit publice, prin voința amânduror părților. Cunosc multe asemenea cazuri și nu le dezaprob, după principiul adoptat din tinerețe, că tot ce-i al tău îți aparține și îi poți da destinația dorită, fără să rămâi dator nimănuia o justificare. Dar cunosc și mai multe cazuri când o legătură de dragoste trebuie să rămână secretă, din felurite motive: de teama părinților, apoi a familiei, când ai una căreia nu te simți devotat cu totul, și,

în sfârșit, și cel mai adesea din cauza societății care se amestecă în treburile altora, fără să le judece pe ale sale.

Alioan a făcut un număr de telefon, n-am tras cu coada ochiului să văd cifrele, cum fac unii din curiozitate maladivă sau lucrativă, acei oameni care vor să știe totul despre semenii lor, fiindcă altfel nu au liniște, sau fiindcă deținând un secret pot trage foloase. Nici n-am ascultat sunetele discului care, printr-o însușire simplă, aceea de a percepe, spontan sau prin exercițiu, timpul lui de derulare, îți poate dezvălui cele cinci cifre ale numărului. (Pe atunci numerele de telefon din București se compuneau numai din cinci cifre, dar îmi amintesc vremea, dinaintea automatizării, când aveau numai patru. Se înțelege că în altă vreme fuseseră numai trei, și chiar două, când în tot orașul nu erau instalate decât nouăzeci și nouă de posturi telefonice; nu mai vorbesc de un timp și mai îndepărtat, care rămâne o presupunere, când, fiind numai nouă posturi, ele erau identificate printr-o singură cifră, ca în micile localități rurale de astăzi: unul la primărie, altul la postul de jandarmi, dacă există, altul la Cooperativa agricolă, la Stațiunea de mașini și tractoare și la alte instituții locale, restul la notabilitățile satului. Dar am avut de-a face și cu șapte cifre, în marile metropole; mai mult decât atâta n-am auzit să fie pe undeva; o cifră în plus s-ar explica în cazul a zece milioane de posturi, care n-ar avea rost nici într-un oraș gigant, ca New York.)

Telefonul a sunat ocupat în mai multe rânduri, până ce într-un târziu s-a auzit un glas de femeie. Alioan mi-a făcut semn să iau receptorul suplimentar, pus alături. Era evident că vroia să fiu martor la convorbire, dar nu puteam să înțeleg scopul, nu mi-aș fi închipuit că punea la cale o crimă și vroia să-și facă un alibi prin mine.

Am recunoscut glasul Ștefaniei, pe care un sfert de oră mai înainte îl auzisem la radio. După o exclamație ciudată, urmă o tăcere prelungită, parcă se închisese telefonul. Exclamație nu-i bine spus, aș folosi cuvântul inclamație, dacă s-ar admite, fiindcă sunetul nu provenea din expirarea aerului, reacția firească în fața unei surprize, ci din inspirarea spasmodică a omului lovit în moalele capului. Pe urmă Ștefania dădu drumul unei tirade, explicații inoportune și inutile, de parcă s-ar fi aflat într-o vină și vroia să se disculpe: în realitate vorbea în neștire, ca să-și adune mințile risipite.

— Adineauri am venit de la radio, și de-atunci telefonul a sunat încontinuu...

Plecasa repede, indignată, refuza să reia emisiunea întreruptă de discursul lui Mussolini.

Pe chipul lui Alioan am văzut o grimasă, am simțit că avusese impulsul să închidă telefonul; nu-mi era greu să-mi închipui ce gândea în clipa aceea, Ștefania sosise prea repede din strada Berthelot în Batiste și nu se gândea deloc că ar fi

putut să vină cu un taximetru; desigur în față la radio o aștepta automobilul lui Persu, poate Persu însuși, dacă nu avea un consiliu de miniștri, sau nu era ocupat cu obligații casnice. Dar aceste gânduri le avusese dinainte de a ridica receptorul, nu le uitase o clipă de când o văzuse ultima oară; era motivul pentru care nu o mai căutase nici odată de cinci luni încheiate.

Iar din clipa când se hotărâse să-i telefoneze nu intervenise nimic nou, ea nu era nici mai bună nici mai rea decât înainte; într-o asemenea situație accepți pe cineva sau nu accepți, dar nu ai dreptul să judeci. Poate fi nedemn, este în schimb loial; cine primește o bancnotă falsă are dreptul să dea restul în bancnote la fel de false. Este legea nelegiuitorilor, a gangsterilor. De câte ori fusese gangster el însuși! Când luase cinic nevestele altora și pe urmă primise invitația la ospățul casnic și își frecase genunchii pe sub masă de genunchii încă înfierbântați ai femeii necredincioase. Când se ascunsese prin dulapuri sau coborâse pe scările de serviciu, cu hainele în brațe! Și cu prima lui logodnică fusese gangster, încă de la nunta ratată, când se urcase în pod cu țigăncușa de la bucătărie; și cu aceasta fusese gangster, cu toate pe care le amăgise, căci, în tăcerea supusă, chiar și o țigancă de la bucătărie își face iluzii, până ce modul ei de viață devine nepăsarea. Și cu Tița fusese gangster, când îi cumpărase o cutie cu podoabe ieftine, la care ea mai dorise și un pachet de ciocolată, ca o copilă ce era încă.

— Vreau să te văd! spuse Alioan, ca o concluzie la aceste gânduri.

De dincolo se auzi o expirație profundă, un șuier tot mai stins, golirea plămânilor până la sufocare. Alioan se făcu roșu la față, vinele de pe tâmpile pulsară, ochii își pierdură culoarea. Poate urmărea să-mi arate că nu el era gangsterul, de aceea vroise să fiu martor.

— Înțelege că te inoportunez! spuse, flagelându-se cu seninătate.

Înțelegeam mai bine ca niciodată că, dincolo de visările lui leneșe, era un om puternic. Luase receptorul de la ureche, vroia să-l pună pe furcă; în ultima clipă izbucni glasul Ștefaniei, pătimaș, disperat și atât de puternic încât umplea toată odaia, ca un haut-parleur, iar receptorul meu nu mai scotea sunete inteligibile, ci tunete:

— Nu, nu, nu! N-ai să mă inoportunezi niciodată! Vino, acum, repede! De cinci luni aștept să-ți aud glasul!

Era ea, cum o știam de pe Colentina, din vremea când mersese pe bicicletă până la Constanța. Cineva ar fi putut crede că juca teatru; în realitate își termina cântecul întrerupt la radio.

Alioan nu ceruse nici odată sfaturi în ceea ce privește purtarea cu o femeie. Dacă la prima lui nuntă aș fi fost acolo și i-aș fi cunoscut gândul, i-aș fi spus să se stăpânească și s-o lase în pace pe țigăncușa de la bucătărie. La fel i-aș fi spus când i-a cumpărat podoabele Tiței. De asemeni, când o târâse pe Ștefania sub

draperie. Nu vreau să mă arăt altfel de cum sunt, mai temător de legile moralei curente, pe care nu le respect ca pe cele estetice; în toate trei cazurile părerea mea era o prejudecată. Și înainte de toate, nu aveam dreptul să judec; nimeni nu are dreptul să judece, atâta timp cât nu cunoaște și părerea părții celeilalte. Acum ascultasem amândouă părțile.

Cred că era prima oară în viața lui când Alioan nu avea curajul să hotărăscă singur. Am crezut la început că îl derutase discursul lui Mussolini, care era o agresiune capabilă să întoarcă pe dos sufletul unui om mai sensibil. Abia pe urmă, după ce plecase, m-am gândit, ceea ce era adevărat, că în nepăsarea lui, prelungită luni de zile, suferea de lipsa Ștefaniei; trecuseră împreună prin câteva întâmplări care, chiar dacă nu duseseră la nimic în aparență, lăseseră urme neșterse. Multe amintiri din viața lui, unele tandre, duioase, altele triste sau chiar dramatice, printre ele chiar moartea unor ființe iubite erau astăzi uitate sau, și mai rău, indiferente. Drumul până în Colentina, ploaia, hainele ude, focul din sobă, noaptea în casa păraginită n-avea să le uite nici atunci când amintirea Ștefaniei ar fi fost de mult ștearsă. Dar acum Ștefania era vie, și gândul la ea îl ardea ca o flacăară; probabil cântecul de mai adineauri, urmat de o brutalitate, îi dăduse măsura adevărată a tot ce pierduse, și nu mai putea să îndure pierderea, fiindcă toate din jur acum puteau să piară. Pentru el atunci, nepieritoare era numai Ștefania.

Se ridică și se uită la mine, cu o privire atât de aprinsă încât părea calcinată; ochii lui albaștri păreau doi tăciuni care pâlpâiau înainte de a se stinge.

— Să mă duc?

— Ai vrea să spun nu?

— Da; poate mi-ai face un bine!

— Atunci du-te acum, repede. Nu te mai opri pe drum să iei flori; nu e nevoie!

Câteva zile nu l-am mai întâlnit, apoi alt timp mi-a ocolit privirea, trecea pe alături și întorcea ochii în altă parte. Abia după o săptămână, când izbutise să-și înfrâneze reproșurile, m-a întrebat cu vechea lui prietenie caldă, dar mai temător de astădată.

— Știi?

Nu-mi trecea prin minte la ce putea să se refere, și-a dat seama că nedumerirea mea era sinceră.

— Avea casa plină de flori; orice floare a mea ar fi fost ridicolă.

Îmi făcea o nedreptate, nu mă gândisem deloc, nici n-aș fi avut timp, că era firesc să nu-i lipsească florile din casă. Înțelesul sfatului meu era unul singur, să se ducă repede, să nu interpună nici un gest între chemarea ei și sosirea lui. E inutil să caut rațiunea acestui gând, mi l-a dictat instinctul, și mă reprezintă, n-am

să mi-l reproșez în nici o ocazie. Așa am socotit că trebuia să facă, așa aș fi făcut eu însumi, cum am făcut totdeauna, fără să regret vreodată.

Pe ușă găsi un bilet, scris apăsat, cu ruj de buze: „Alioan, te aștept, intră, ușa e descuiată! ** Era mai mult decât părea să fie: biletul, afișat la vedere, cu ostentație, devenea o notificare, o declarație publică. Alioan nu înțelese că Ștefania își anunța independența, oricine putea să citească, și nimeni n-avea dreptul să-i ceară socoteală.

Îl aștepta în picioare, în spatele ușii. Persu voise să-i angajeze o subretă și o bucătăreasă; la stilul lui de viață era un minimum, mai jos începea boema, pe care nu o putea concepe. Ștefania refuzase, fiindcă la rândul ei, nu concepea stilul lui, îi făcea rău fizic, ca o mâncare indigestă. Nu apucase să-și schimbe rochia, era îmbrăcată cum venise de la radio. Când se deschise ușa, rămase înlemnită.

Câtva timp se priviră fără o vorbă. Și unul, și altul, după o despărțire care ar fi putut duce la indiferență, mai ales că existase între ei o neîmplinire stupidă, își dădeau seama că fără clipa prezentă viața lor ar fi fost goală. Aveau nevoie unul de altul, și fără să scoată o vorbă, în ființa amândurora se simțea același strigăt de dragoste.

Dar casa era plină de flori, de la un capăt până la altul, în vase, în glastre și chiar libere, aruncate pe parchet și pe covoare, nu puteai merge fără să calci pe ele. Prezența lor nu îl crispa pe Alioan, ar fi fost sentimentul cel mai explicabil într-o asemenea împrejurare; era ceva mai grav, o mâhnire; nu-i nevoie să adaug alt cuvânt, între suferințele omenești mâhnirea este cel care uzează mai rău inima, fiindcă nu pare să aibă un termen, nu se lasă extirpată violent din suflet, ca ura, sau ca iubirea, care pot fi prinse în clește și smulse, într-un moment de exasperare. Mâhnirea nu-i un munte, să-i pui dinamită la bază, ci un deșert cât Sahara, atât de calm ondulată, dar fără umbră și fără apă. O mâhnire poate să țină toată viața, mâhnirea neizbânzilor, a faptelor începute și neîmplinite.

Lui Alioan i se făcuse o sete sufocantă.

— Vrei să bei ceva? îl întrebă Ștefania.

Degeaba îi țin la distanță pe unul de altul; chiar și această întrebare, convențională în aparență, dovedea că între ei era o comunicație. Oricine, când intri într-o casă, te întrebă dacă vrei să bei ceva. Ștefaniei nu-i era gândul la acest gest ca la o datorie de gazdă, ci simțea că lui îi era sete.

Nu urmă nici o efuziune, nici măcar nu îl luă de mână ci îl chemă s-o urmeze pe terasă. Fusese casa lui, ce-i drept, pentru scurtă vreme, și o uitase. Uitase mai ales că la etajul al șaptelea creștea iarbă, o peluză în mijlocul orașului. Dar altceva îl uimi, un timp nu înțelese nimic, i se părea că visează, în mijlocul peluzei era un cort de pânză oranj, în culoarea soarelui când răsare. Soarele

coborâse după un bloc înalt, care toamna avea să se prăbușească la cutremur. Deasupra cerul începea să capete culoarea albastră de seară, cerul lui Mussolini.

În fața cortului, care ar fi părut oricui o ciudățenie pe terasa unui bloc cu șapte etaje, când era atât de firesc în realitate, ca pe orice peluză, Alioan văzu două șezlonguri în dungii multicolore, clasice; să fi fost trei sau patru, nu i-ar fi făcut aceeași impresie neplăcută. Ștefania îi făcu semn să stea pe unul din ele, desigur al musafirului.

Reacția lui ar fi părut copilăroasă, se așează pe celălalt.

Ștefania nu-și închipui ce avea el în minte, spuse, așezându-se, natural pe șezlongul liber:

— De aici, vederea e mai frumoasă!

Poate așa era, Alioan întoarse capul și văzu cupola Camerei deputaților, alături Mitropolia, dar nu-l interesa priveliștea. În aer plutea o ostilitate, n-o provoca el, era firească. În timp ce Ștefania îi turna într-o cană de cristal oranjadă rece, din termos, o întrebă, cu o falsă indiferență:

— Aștepți o vizită? Spune-mi, cât timp ai liber. Nu vreau să plec pe scara de serviciu.

Exista în el o iritare continuă, altfel n-ar fi spus aceste vorbe, inadmisibile la un om de lume. Avea în minte o piesă de bulevard, pe care n-ar fi trebuit să și-o amintească în clipa aceea. O văzuse la Paris și apoi o cumpărase în broșură, o citea din când în când, o socotea un memento pentru orice bărbat, chiar dacă nu era încă în primejdie să devină ridicol. Chiar așa se numea, Scara de serviciu, și era, în felul ei minor, o capodoperă, ca atâtea piese bulevardiere, din care extrăsese una și Job Dinulescu, pentru Crista, partenera lui de ocazie. Trei personaje clasice, demoralizant de veridice, care stârneau râsul în masă, chiar și al celor condamnați să fie în cauză: protectorul bătrân și bogat, întreținuta, femeie ispitoare, apoi tânărul, amant de inimă. Când stăpânul sună la ușă, intrusul iese pe scara de serviciu. După un timp însă nu mai vrea, sau nu mai poate să suporte această umilință și refuză rolul. Femeia suferă în tăcere un timp până ce, zgâlțâită de suspine îi destăinuie protectorului iubirea ascunsă și îl vestește că renunță la ajutorul lui, oricare ar fi pierderea, neputând să trăiască fără celălalt. Nu judec urmarea, las dreptul oricui să accepte sau nu soluția piesei. O citisem și eu, dar nu o discutasem niciodată cu Alioan; era o farsă amuzantă și nu merita să fie comentată, oamenii trebuiau doar să râdă. Apoi situația nu ne privea, nici pe unul, nici pe altul, și nici nu aveam nevoie să învățăm dintr-o asemenea piesă cum să ne trăim viața.

După ce femeia plânge pe umărul protectorului până îi udă haina, acesta îi propune o soluție înțeleaptă: să facă schimb cu tânărul, să-i lase acestuia rolul de stăpân, iar el să vină din când în când, pe furiș. Ceea ce se și întâmplă, femeia

acceptă propunerea, își regăsește amantul de inimă și îl păstrează, fără să-și piardă protectorul. Când acesta din urmă se află în casă, iar tânărul sună la ușă, își ia frumușel gambeta și mânușile și iese pe scara de serviciu.

Am râs când am citit piesa, râd și astăzi dacă mi-o aduc aminte, o povestesc cui cred că ar fi bine s-o știe, dar cu tot hazul ei, o socotesc demoralizantă. Cred că replica lui Alioan nu era lipsită de legătură cu piesa, deși nu i s-ar fi potrivit nici unul din cele două roluri masculine.

Până ce Ștefania să înțeleagă întrebarea lui, și să-i răspundă, Alioan, dominat în clipa aceea numai de senzația setei, bău dintr-o dată paharul de oranjadă. Pe loc, orice sentiment, și chiar senzația viscerală a setei dispăruse și odată cu ele dispăru până și amintirea întrebării pusă mai înainte.

— Mulțumesc! spuse cu politețe. Îmi fac și eu oranjadă, din aceleași portocale, dar nu e atât de bună.

Deși preocupată de alt gând, Ștefania răspunse, cu un zâmbet:

— Fiindcă eu pun și un pahar de gin la un termos.

În clipa aceea Alioan simți alcoolul în genunchi, se temea că s-ar fi clătinat dacă se ridica în picioare.

Încep prin a reproduce primele fraze ale Ștefaniei, mi se pare că esențialul trebuie să-l spună ea însăși. Mai departe am să mă folosesc de cuvintele mele, nu vreau să-i atribui o tiradă nepotrivită cu momentul și nici n-ar fi cea reală, căci o parte din gândurile ei i le-am atribuit eu însumi, fată să ma îndoiesc însă că îi aparțineau ei, și nu le pronunțase, de emoție; în această privință nimeni nu poate să mă înțeleagă mai bine decât cei care pierd un examen, deși au toată materia în minte.

— Nici o ființă vie n-are să sune la ușă, dacă ai să mai vii; niciodată n-ai să ieși pe scara de serviciu. Scara ta este cea principală, și nu regret decât că n-au făcut-o de două ori mai largă și toată de marmură. Astăzi este 10 iunie și de astă-iarnă, când ne-am plimbat noaptea pe malul lacului, au trecut șase luni și cinci zile; știu, fiindcă era 5 decembrie. De atunci, când am așteptat să mă întinzi pe iarbă, fără să țin seama că era rece și umedă, nimeni nu s-a atins de mine.

Pe altcineva poate n-ar fi reușit să-l convingă, eu, unul, n-am avut nici o îndoială. Dacă întâmplarea începută sub draperie s-ar fi împlinit atunci, înainte de a bubui carabina, poate ar fi rămas o aventură de o seară, deșucheată și oricum incompletă, nu s-ar mai fi repetat pe urmă; în asemenea împrejurări, și bărbatul, și femeia rămân cu o stânjenire, care nu se uită decât dacă este reparată grabnic, ceea ce nu reușește totdeauna. Poate de acolo ar fi plecat cu Leonard, deși nu mai simțea pentru el nici o atracție; uneori te conduce obișnuința sau plictiseala. Oricum, zilele următoare ar fi avut alta aventură, apoi altele, n-ar fi stat să le numere. Gândurile acestea sunt extrase din vorbele Ștefaniei pe care ea însă le

spusese trunchiat și nelimpede. Într-un singur timp, când nu împlinise șaptesprezece ani, ținuse la castitatea ei, dar pentru alte rațiuni decât cele curente; ea nu avea de dat socoteală părinților, și nici altcuiva, decât ei însăși; vroise să se abțină spre a fi sigură că toate în trup îi sunt împlinite, ca să poată fi de la început o împlinire, să nu treacă prin chinuri și încercări nereușite, din care aflase multe, de la atâtea fete grăbite și nenorocoase, sau proaste. Vroia să fie din toată inima, dăruirea ei să nu devină un sacrificiu, ci o victorie.

Victoria venise cu un an mai devreme decât își pusese în gând, trupul i-o luase înainte și îl urmăsea cu bucurie; fiindcă avea pentru cine, și credea nu în fericire, ci în desăvârșire. Nefericite sunt fetele care se aleg cu o dezamăgire; înseamnă că am nu găsit nici momentul, nici omul. Nenorocoase cele care rămân nedumerite; puține șanse au să se mai regăsească vreodată. Ștefania fusese fericită din prima clipă, fără să înțeleagă ce face, fără să simtă altă voluptate decât căldura trupeză a băiatului ei, în noaptea rece. Fiindcă îl iubea, din seara când simțise dorința irezistibilă să-l sărute pe obraz, lângă ureche, prima ei ofrandă, pornită din suflet, fără să-și închipuie cât de mult îi participa trupul, neîmplinit încă. Și mare fusese fericirea ei atunci, să aștepte, știind că îi aparținea de pe acum lui, și nu altuia.

Alte câteva întâmplări, acum aproape uitate, pe care le acceptase din inerție, fuseseră fără prea multă emoție, de cele mai multe ori le privise cu indiferență, deși nu avea o structură inertă. Poate doar Leonard îi tulburase sufletul încă pur, fiindcă știa s-o privească, fiindcă o dimineată întreagă îi admirase uimit picioarele goale, deprinse să umble pe pământul tare, prin glod și prin iarbă, fără să se asprească și să se deformeze; el vedea atunci în ea o zeităte necunosătoare a încălțărilor omenești din primele civilizații; ochii lui îi dădeau senzații tactile, până ce simțise a doua oară în viață nevoia să-l sărute lângă ureche; dar pe urmă nu mai știa de ce făcuse gestul care nu trezise în ființa ei nici o armonică. Declarația de iubire din dirijabilul cuprins de flăcări se adresa nu lui ci morții; abia acum își dădea seama.

În afară de două apropieri neîmplinite, sub draperie și pe malul lacului, lângă podul de cale ferată, între ei nu fuse până acum nici o atingere; era greu de înțeles și la unul, și la altul, care aveau aceeași concepție despre drepturile omului asupra propriei lui ființe.

Ștefania se ridică să intre în casă; o clipă se opri lângă el, privindu-l în ochii albaștri; se abținu din greu să nu îngenunche.

— Lipsesc zece minute, îi spuse. Nu-ți dau reviste ilustrate să te uiți în ele, știi că nu ai nevoie.

În nici o altă împrejurare sufletul lui Alioan nu trecuse prin convulsii atât de complicate. Ce importanță avea că îl lăsa singur zece minute? Sau

jumătate de oră, dat fiind că femeile nu au decât rar noțiunea timpului? O jumătate de oră în aerul ușor răcorit al înserării de vară, așezat în șezlong, pe iarba miraculoasă de la etajul al șaptelea ar fi trebuit să fie, la lenea lui psihică și trupească, nimic altceva decât desfătare. Îi veni un gând, și se miră de întârzierea lui, probabil se datora altei leni din el, aceea de cugetare. „Nu știu cum n-am înțeles până astăzi, se gândea, că punând pământ și iarbă la etajul al șaptelea cineva a intuit paradisul; un paradis fără iarbă nu se poate concepe. Nu contează că până la paradisul adevărat sunt milioane de ani lumină; nimeni, nici măcar sufletele morților nu pot străbate o asemenea distanță într-o singură etapă; și lor le trebuie milioane de ani lumină să ajungă; aici e prima escală, locul unde să se odihnească după plecare.”

Era maximum ce putea să elaboreze gândirea lui într-o asemenea clipă; își făcuse mai mult decât o datorie față de gazdă. Odată rămas singur se gândea să plece pe nesimțite. El vroise să vină, îl mânase o dorință înfrânată atât de multă vreme, că părea inexistentă. I-o trezise nu cântecul ei, ci discursul lui Mussolini; își dăduse seama în clipa aceea de răsturnare a lumii, care își pierdea bunul simț înainte de toate, că oamenii erau datori să-și plătească toate datoriile față de ei înșiși; era singurul mijloc de a mai da un sens vieții batjocorite. Ștefania i se păruse o salvare, dar se înșelase, era doar o gazdă.

Ea făcu un pas să plece, pe urmă se întoarse, îngenunche lângă el și îl sărută pe obraz, lângă ureche. Semăna cu sărutul ei de altădată numai prin impulsul care îl determinase, altminteri și senzația și simțămintele erau altele. Știa cât îl așteptase, spusese mai înainte, de luni de zile; acum simțea, în trup și în suflet, cum îl așteptase. Numai nevoia de a-și purifica pielea o făcu să se ridice, altfel ar fi rămas acolo, să nu mai fie încă o dată o piedică între ei, nici măcar cele zece minute câte îi trebuiau să se spele.

Pe terasă, deasupra ușii era un ceasornic de perete, electric, apărat de ploaie cu o copertină de sticlă. Ștefania îl montase ca să știe cât timp stă la soare, nu vroia să-și brutalizeze pielea; trupurile prea bronzate, oricât ar fi de frumoase, nu mai par naturale.

Din toate câte puteau să-i atragă privirea, Alioan rămase cu ochii la minutarul care sărea rar din liniuță în liniuță. Multe ceasornice marchează numai minutele împlinite; întinderea dintre ele pare un fel de moarte. Se simțea mort el însuși, reînvia doar o secundă cât minutarul sărea la liniuță următoare. Dar se înșela, era viu tot timpul, din clipa când numai putuse rezista dorinței de a ridica receptorul; tot ce gândise mai înainte era o rătăcire, se afla aici, fiind singurul loc unde, când Italia declara război Franței, mai găsea o rațiune să existe în forma lui vie.

Dacă o minune se împlinește, atrage totdeauna pe alta, e legea minunilor, nu doar a nenorocirilor. Când Ștefania se ivi în ușă, ceasornicul arăta că trecuseră abia șase minute din zece. Numai o femeie va înțelege cu adevărat ce am vrut să spun cu aceste cuvinte; acele femei care cad și își julesc genunchii, alergând să nu întârzie la o întâlnire; și ajung îmbujorate, fără să știe ce splendoare înfățișează ciorapii lor rupți și sângele care le curge pe picioare.

Nu-și lăsase părul să crească mai jos de a șaptea vertebră cervicală; și-l răvăși cu o mișcare scurtă a capului; era prima ei dăruire, cine va lua aminte la acest gest, și va putea să-l repete nu va avea decât să câștige!

Spre a fi sincer și cu mine și cu Alioan, în care mă întrupez pentru o clipă, nu-mi dau seama cum aș fi vrut să vină Ștefania: cu o rochie de casă, cu un cordon, fără nasturi, care se desface dintr-o mișcare? Sau învăluită într-o mantie transparentă? Sau goală de-a dreptul, spre a fi conformă cu ea însăși?

Poate altcineva în locul meu și al lui Alioan ar fi fost contrariat și dezamăgit; fiindcă adesea gândurile oamenilor o iau înaintea propriei lor rațiuni, nelăsându-le timp să reflecteze. Ștefania își pusese o rochie cuminte, de școlăriță, de pichet alb, încheiata până în gât și lungă până în dreptul genunchilor; cam așa se purtau rochiile pe vremea aceea; în timpul războiului, moda italienească a făcut să se scurteze cu câteva degete. Singura îndrăzneală era lipsa mânecilor, care însă nu lăsa să se vadă subțioara, fiindcă, brațele, ușor aurite de soare, stăteau pe lângă trup, ar mai fi lipsit să fie împreunate în față ca să amintească de timiditatea țigăncii cu podoabe albastre.

— În patul meu nu s-a culcat nimeni, spuse fără să înainteze. Dar nu vreau să mergem acolo, am un loc mai potrivit pentru noi doi, pe care ne-au apropiat și ne-au despărțit împrejurări stranii.

Veni, îl luă de mână și îl trase în cortul de pe iarba. În corturi se încheia pe vremuri pacea, la sfârșitul campaniilor. Așa fusese la Plevna, cu Osman Pașa, amintirea cea mai apropiată, ca să nu mă duc tocmai la Cezar. Pe jos era o blană albă. Atunci se văzu că rochia Ștefaniei nu era cusută pe ea, n-avea nici copci pe umeri și în talie, ci un fermoar lung, în față, pe linia mediană a trupului; fermoarele reprezentau gusturile ei predilecte, adusese vrafuri din America; pe la noi continuau să fie o noutate, abia în curs de a fi adoptată. Rezistă ispitei de a-l mai săruta o dată lângă ureche, deși îi ardeau buzele; era gestul ei primordial, cum fusese la facerea lumii despărțirea pământului de ape. Se așeză în genunchi, dreaptă, cortul nu-i îngăduia să stea în picioare; își desfăcu fermoarul încet, până ce apărură rubinul din adâncitura sânilor. Aici se opri, restul gestului i-l lăsă lui, dacă vroia sau nu să-l facă.

Alioan îi cuprinse sânii în mâini, îi apropie și-i scoase la lumină; aveau aceeași formă și aceeași culoare roză ca a florii de lotus, puțin poleită de soare; pe

terasă, la etajul ei n-o vedea nimeni dacă stătea goală. Făcea a treia oară gestul acesta, fără să meargă mai departe. Îi veni gândul că era o vrajă și de teamă să nu înțepenească așa, cum se întâmplă în clipe de mare emoție, trase fermoarul până jos, dintr-o singură mișcare.

Apunea soarele, dincolo de blocul care avea să se prăbușească. Vara, crepusculul e scurt, în orașe nu se observă, fiindcă se aprind felinarele; în sate se luminează ferestrele. Observă și simte numai cine în ora amurgului se află în plină câmpie.

La etajul al șaptelea, de unde nu se vedea nici o fereastră luminată și unde felinarele abia trimiteau o reverberație, mai mică decât a stelelor, se făcu repede noapte.

— Din clipa asta, în orice clipă viitoare, să nu te simți legat de mine, spuse Ștefania, în șoptă.

Când sunt goi, unul lângă altul, oamenii vorbesc în șoptă, chiar dacă nu poate să-i audă nimeni. Un glas puternic în asemenea clipe ar fi o enormă vulgaritate.

— La ce-ți folosește cortul? întrebă Alioan, bănuitor din prudență.

— Când e prea cald, dorm aici noaptea. Casa e bătută în plin de soare; până spre ziuă înăuntru mi se pare insuportabil; cortul se răcorește cum apune soarele.

— La ultimul etaj, și fără un pod deasupra, era de prevăzut; de-aceea s-au pus aparate de aer condiționat.

— Știu, dar nu suport răcoarea artificială; îmi îngheață inima. De felul meu inima mea e fierbinte. Simți?

Se ridică într-un cot să-l privească, și cu tot întunericul izbuti să-l vadă, așa cum o vedea și el, de parcă era fosforescentă, cum i se mai păruse odată, pe malul lacului.

— Abia te cunosc, nu poți descoperi un om dintr-o dată, nici tu nu mă cunoști, dar când ești alături, mă simt eu, cea adevărată. Vreau să-ți aparțin: astă seară, și dacă vrei, mâine. Pentru poimâine nu-mi fac planuri. Tu, dacă vrei, fă-ți-le, poți să dispui oricând de mine. Ți-am spus, e un adevăr pe care nu l-ar crede nici un om; de când te-am cunoscut sunt castă; în cel mai deplin înțeles al cuvântului, în înțelesul că nici n-am simțit nevoia. Sunt castă prin tine; dacă n-ai fi existat tu, ar fi fost mulți, zeci, nu spun sute. Atât de castă că adineauri m-am simțit virgină, mai deplin decât prima dată, fiindcă atunci nu aveam conștiința virginității decât ca o piedică, o membrană inutilă și ridicolă, pe care, între toate animalele, o mai păstrează doar omul. Oare nu ea este geneza a două din păcatele capitale: fățărnicia și îngâmfarea? Fățărnicia fetei, care își ascunde fapta săvârșită și îngâmfarea bărbatului, care se laudă?

— Știi că mă simt îngâmfat? spuse Alioan.

— Mă bucur, dar nu mă simt fățarnică; pot să fac declarație publică. Vrei să-ți spun cum m-ai cucerit? Întâi cu ochii; când te-am văzut, am recunoscut în ei cerul, cu toate misterele lui, cu luna și cu stelele. Dar nu te-aș fi așteptat până astăzi, dacă nu ți-aș fi simțit atunci mâinile pe mine. În mâinile tale e un mister mai mare decât al cerului.

26

Povestind această întâmplare, am re trăit ultima mea clipă de bucurie din vara anului. Patru zile mai târziu, trupele germane aveau să ocupe Parisul; și ce e mai trist, fără luptă.

O mare speranță îmi dădea Churchill, care devenise prim-ministru în Anglia, înlocuindu-l pe Chamberlain, pentru mine cioclul Europei. Churchill credea în victorie, fără să știu pe ce putea să se bizuie. Dar am crezut în el tot timpul războiului, chiar după cele mai grele înfrângeri, când deocamdată nu făgăduia Marii Britanii decât sânge și lacrimi. Nu uitasem că în Transvaal luptase contra burilor, poate chiar el trăsese în domnul Alcibiade, perforându-i splina și șubrezindu-l, făcându-l să moară mult prea devreme. Acum războiul burilor rămăsese departe, în urmă, îmi aminteam mai degrabă că în 1914 Churchill făcuse actul decisiv în declararea războiului.

Salvarea Angliei în războiul al doilea tot lui se datorește; am spus de mult și cu toată convingerea că i s-ar cuveni o statuie pusă pe o coloană mai înaltă decât a lui Nelson, din piața Trafalgar, de la Londra. Nu-mi place să folosesc o vorbă atât de veche și de uzată, dar nu-mi pot exprima mai bine dezamăgirea și regretul, că după ce câștigase războiul, și nu uit cu ce uriașe eforturi, omul acesta a pierdut pacea, fiindcă n-a apărât-o la fel de îndârjit cum și-a apărât patria și patriile altora; a luat pacea în glumă, cu o sticlă de whisky alături.

Când Franța era gata să capituleze, cu guvernul refugiat pe rând la Orleans, la Bordeaux apoi la Vichy, cu vestitele lui ape minerale unde atunci nu mai venea nimeni să-și îngrijească sănătatea și să se plimbe pe promenadă în haine albe, de vară, Churchill i-a propus țării învinse un pact cred că unic în istorie, și chiar dacă n-ar fi unic nu m-ar impresiona mai puțin astăzi, după cinci decenii: să facă împreună o patrie comună, Anglia să devină căminul învingșilor, cu toate drepturile celor născuți acolo, numai să nu ceară pace lui Hitler, ci să lupte până la urmă. La urmă, nu putea să însemne decât victoria.

Poate multă lume a uitat astăzi acel dramatic semnal emis la deschiderea emisiunilor de radio Londra; multă lume nici n-a știut de el, fiindcă pe vremea aceea nu era născută sau n-avea vârstă. Apoi, postul nu-l prindeai ușor, se

deslușea câte ceva printre bruiaje, trebuia să ai o anumită pricepere ca să înțelegi bine și, în sfârșit, rămânea grija să nu audă vecinii, care puteau să trângănească, nu ca să-ți faci neapărat rău, ci fiindcă așa sunt unii oameni, au mâncărime de limbă. Sufletul meu n-ar fi împăcat dacă n-aș da lămuririle care urmează, fiindcă probabil istoria nu va socoti necesar să le consemneze.

Semnalul postului de Radio Londra, care se asculta cu ferestrele închise și cu ușa încuiată, era alcătuit din patru sunete de timpani, trei scurte și ultimul prelung, luate după prima mișcare din simfonia a cincea de Beethoven, “sol-sol-sol-mi bemol”, simbolizând destinul care bate la ușă. Sigur că nimic n-ar fi putut să redea mai bine speranța națiunilor aflate în primejdie decât invocarea destinului. Dar la origine sunetele nu erau inspirate de simfonia lui Beethoven, ci doar s-au potrivit întocmai cu muzica; în realitate ele reprezentau o literă din alfabetul Morse, trei puncte și o linie, V, de la victorie, devenită salutul aliaților, cu degetele arătător și mijlociu îndepărtate; anatomia mâinii omenești era parcă anume făcută să poată desena în aer acest semn simbolic.

Adaug altceva ce probabil lumea a uitat și istoria nu-și va pierde vremea să spună; doctorul Goebbels, ministrul propagandei lui Hitler, a încercat să deposedeze pe aliați de acea inspirație fericită și a luat pe seama Germaniei semnalul, care devenise cunoscut, și a încercat să-l transforme în lozincă proprie, deși litera V nu se potrivea cu Sieg, cum se spune la victorie în nemțește. Semnalul n-a putut să funcționeze decât forțat, și numai o vreme. În alfabetul Morse, S de la Sieg e reprezentat de trei puncte, fără linia finală, a destinului. Doi de S cu un O la mijloc, alcătuit la rândul lui din trei linii, înseamnă „Salvați sufletele noastre”, strigătul de salvare al naufragaților. Iată ce semnal ar fi putut să-și imagineze Goebbels în buncărul unde și-a omorât copiii cu cianură de potasiu, înainte de a se sinucide el însuși. Dar n-avea cum să-l emită, și de l-ar fi emis, nu-l auzea nimeni.

* * *

Între orașele căzute în mâna inamicului, primul de care îmi aduc aminte, din copilărie, este capitala României, în 1916. În comunicatele lor, nemții spuneau ca au cucerit cetatea Bucureștilor. În jurul orașului se făcuse o linie de forturi; ca arhitectură ele mai există și astăzi. Dar erau demodate încă înainte de a fi puse în lucru și nici nu se mai potriveau cu strategia timpului; de aceea au fost părăsite din capul locului, s-au scos tunurile de cetate și s-au transformat în artilerie de câmp, ceea ce, pare-mi-se, nu putea să se potrivească. În ziua când nemții au ajuns la marginea orașului, cu rațiune sau fără rațiune armata de apărare era de mult retrasă; orașul a fost cucerit fără un foc de pușcă.

Pe atunci nu auzisem de căderea Babilonului, nici a Bizanțului, și chiar de-aș fi auzit, n-aveam de ce mă întrista, erau prea departe de mine geografic, iar

În timp nici nu puteam să țin seama anilor, căci abia știam să număr până la o sută. Între orașele căzute, mai puține decât s-ar crede într-o istorie atât de lungă, mai târziu am auzit de Roma, cucerită de năvălitori veniți de la Nord, fără să întâmpine prea multă rezistență, căci capitala Imperiului se mutase la Constantinopole; când a trecut atâta timp de atunci, cum aș putea să spun eu, un om de astăzi, că mutarea fusese o idee neinspirată? Năvălitorii nu mai există, s-au asimilat, dacă nu au plecat spre alte lumi, cu farfuria zburătoare. Pe urmă, când învățam istoria Franței am aflat de Orleans, asediat și cucerit de englezi, în timpul Ioanei d'Arc; regele fetei, un papă-lapte, nu mă interesează. Parisul atunci nu exista, decât poate ca un sat, sau ca niște cătune între meandrele mlăștinoase ale Senei.

De Moscova, cucerită de Napoleon, îmi aduc aminte mai bine, dar mai degrabă prin muzică și prin legende, decât prin istorie. Cunosc astfel povestea unui tânăr și chiar chipeș ofițer francez, curier al împăratului, care bate des drumurile între Paris și Moscova, răsfățat în saloane, zburând între o doamnă frumoasă și altele, mai frumoase; toți îl socotesc un tânăr brav și într-adevăr nu știe ce-i teama, fiindcă n-a avut ocazia s-o cunoască; meseria lui e frivolitatea. Dar iată că, aflat la Moscova când începe retragerea, îi cade sarcina de sacrificiu, lui care n-a luptat niciodată, să rămână ultimul și să arunce în aer un depozit de pulbere, ca să acopere fuga armatei. Rămas singur cu feștila în mină, el care a trecut drept un cavaler fără teamă, care a povestit în saloane lupte imaginare, spre admirația doamnelor și invidia soților, știind că nu are altceva de făcut decât să-și îndeplinească datoria, ceea ce înseamnă să moară, cade în genunchi și se roagă: „Doamne, arată-mi cum să fiu erou când nu am nici un martor!” Am citit această legendă într-o carte și o țin minte din tinerețe, fiindcă în rugăciunea personajului ușuratic, văd cât de lucid poate un om să-și cunoască limitele.

Este ciudat, nu mai țin minte nimic din înaintarea lui Napoleon în Rusia, nici despre timpul petrecut de el la Moscova, în schimb am în ochi retragerea, vie și colorată puternic, dominată de albul zăpezii. Ce bine îmi amintesc trecerea dezastruoasă peste Berezina! Și chipul tragic al împăratului, cu bicornul tras pe ochi, înaintând cu caleașca (de ce nu sania?) printre luptătorii lui în restriște. Probabil scena aceasta am văzut-o într-o pictură și atunci, bicornul, cunoscut încă de la Arcole, nu mi-a prilejuit nici o nedumerire. Dar azi mă întreb cum ar fi putut să îndure el gerurile Rusiei, fără șubă și fără căciulă? Probabil pictorul a vrut să lase posterității imaginea lui într-o costumație și o poziție marțială, (chipul tragic l-am pus probabil de la mine) cu o mână la spate, cu două degete de la mâna cealaltă petrecute printre nasturii jileticii albe, ca o burtă de stâncuță.

Încă de mic am privit mult portretele împăratului și i-am admirat ținuta, demnă pentru eternitate. Târziu mi-a fost dat să aflu că ea se datora sfaturilor lui

Talma, comediantul cel mai mare al vremii. La început îl învățase să vorbească limpede, pe înțelesul oamenilor, căci împăratul, pare-se, era cam bâlbâit din naștere, ca Demostene. Nu știu dacă i-a pus pietricele în gură, mai degrabă cred că nu, o fi întrebuițat alte metode, mai moderne; și apoi, un împărat nu suportă același tratament cu filosofii! Abia la urmă profesorul băgase de seamă că în eforturile lui de a-și controla vorba împăratul își luase obiceiul să gesticuleze dezordonat, când cu stânga, când cu dreapta, când cu amândouă mâinile, de părea o morișcă. Atunci, după ce s-a gândit serios, și cu multă pricepere, i-a pus ilustrului învățacel o mână pe mijloc, la spate, iar pe cealaltă i-a fixat-o în față, băgându-i două degete printre nasturii jiletcii. „Asta-i poziția dumneavoastră, de aici încolo! Când simțiți nevoia să gesticulați, țineți-vă bine!”

Dar se poate ca, mai mult decât orice, retragerea lui Napoleon să mi-o amintească balada celor doi grenadiri: „Spre Franța plecară doi grenadiri, ce fură captivi în Rusia...” Abia când ajung pe pământul patriei află ei că împăratul este captiv pe o insulă, și îi podidește plânsul. Balada are și muzică; de mult n-am mai auzit-o, dar când o auzeam, atunci de mult, mi se rupea sufletul. Ce mi se pare mai ciudat decât toate, și poetul care scrisese cuvintele, și compozitorul care făcuse muzica, amândoi cunoscuți pe toată fața pământului, erau germani, nu fuseseră nici grenadiri, nici supuși împăratului.

* * *

Eram în București, la 14 iunie 1940, când căzuse Parisul; o lună mai târziu ar fi fost marea sărbătoare a Franței; a fost doliu.

Când căzuse Bucureștii, în 1916, simțeam frică. La căderea Parisului, pe care o sperasem imposibilă până în ultimele zile, m-a durut sufletul. Am văzut la cinematograful defilarea armatei germane pe Champs-Elysee și cel mai greu de suportat mi s-a părut zgomotul pașilor; poate era o amplificare obținută pe căi tehnice, așa cum se obișnuiește și astăzi spre a spori aplauzele. Mergeau cot la cot, unii în alții, în rânduri strânse, aliniate, cu ranițele în spinare, cu căștile lor, caracteristice, le recunoșteai dintr-o dată, făcute una cu capul, că nu mai erau nici capete, nici căști, ci blindaje cu nas și gură. Ordinea în care mergeau mi-a stârnit și admirația și spaima. Acești oameni triumfători în războiul lor fulger erau destinați să învingă încontinuu, și să nu cruțe!

Deși nu mă aflam acolo, ci la cinematograful, departe, m-am pus în pielea localnicilor care priveau doar cu un ochi de după perdele, lipiți de perete, căci pe stradă nu se vedea urmă de om, nici măcar un câine, sau o pisică; numai armata învingătoare.

Știu că mulți oameni s-au sinucis în acele zile, între ei un bătrân, fost portar la Institutul Pasteur, unde lucrase de la înființare, și-l angajase însuși

savantul. Alții plecaseră spre sud, în bejenie, cu puținul ce puteau duce în spate, pe biciclete și cărucioare; era un alt fel de sinucidere.

Dar, dacă aș fi fost acolo, cel mai greu de suportat mi s-ar fi părut bătaia cizmelor potcovite pe granitul pavajului.

Dacă fusese o fatalitate și Parisul trebuia să cadă, m-am gândit atunci încercând să-mi astup urechile cu degetele, învingătorii ar fi fost datori, după o lege a tuturor continentelor și a tuturor raselor, să-și scoată cizmele și să defileze cu ele în mână sau în raniță, călcând cu vârful picioarelor.

Deși puține zile mai târziu s-a semnat armistițiul, războiul Franței tăiate în două nu se terminase; el a ținut cu totul, din toamna lui 1939 până în primăvara lui 1945, cinci ani și jumătate, în care timp Parisul a fost ocupat peste o mie cinci sute de zile.

Ca să rămân la bătaia cizmelor, în toate cele o mie cinci sute de zile, la amiază, o companie nemțească din regimentele de securitate, cu comandantul în frunte, calare, pornea de la Arcul de Triumf, piața numită astăzi Charles de Gaulle, și defila pe străzile orașului, ca lumea să-i știe. Lumea știa dinainte, dispărea de pe stradă iar negustorii trăgeau obloanele.

N-am să spun că toată suflarea pariziană a fost nefericită în acest timp; s-au găsit oameni care s-au dat de partea nemților, au trădat și au făcut afaceri; s-au găsit demoazele care au petrecut cu ei prin cabarete, iar mulți dintre ocupanți au declarat la sfârșitul războiului că zile mai fericite decât la Paris nu trăiseră niciodată. Ce s-a întâmplat cu acești colaboraționiști, cum li s-a spus pe nume, se știe; unii au fugit cu nemții și multora li s-a pierdut urma; alții au ajuns prin America de sud, sau prin alte locuri; la eschimoși cred că nu s-a dus nimeni. Alții au fost împușcați, cu sau fără judecată. Femeilor li s-a tăiat părul, ceea ce nu era o pedeapsă prea gravă, ci mai mult rușinoasă; n-aveau decât să-și pună turbane sau să poarte perucă. Mai necruțător a fost în primul război mondial un om din satul copilăriei mele, a cărui nevastă, în lipsa lui, făcuse copii blonzi, ca nemții; omul nu s-a mulțumit să-i taie părul, a despuiat-o, a uns-o cu păcură pe tot trupul și a aruncat-o în uliță, să nu se mai întoarcă.

M-am oprit, și numai o clipă, la întâmplările întristătoare, dar nu cele mai grave, căci nu din niște gheșefturi făcute cu nemții și din ușurătatea unor muieruști ar fi pierit Franța; odată cu aceste crime mai degrabă frivole, s-au petrecut fapte eroice; alți oameni, care n-au vrut să se supună, au format armate puternice pe târâmuri străine, de unde, când a venit vremea s-au întors prin văzduh sau pe mare, pe tancuri sau pe tunuri să spele rușinea. Alții s-au ascuns în tufișuri, de unde, când le-a venit bine, au lovit în armata dușmană, i-a întins capcane, au răsturnat trenuri, au aruncat în aer depozite de muniții. Mulți au căzut

prinși, au fost schingiuiți, împușcați, duși în lagăre îndepărtate sau băgați în închisori de unde n-au mai ieșit niciodată.

Am să povestesc aceste fapte, chiar dacă ar fi să retrăiesc eu însumi suferința trăită de alții. Dar până atunci, fiindcă însăși căderea Parisului și defilarea Wermachtului pe bulevarde e o suferință prea mare, cred că oricine iubește Franța odată cu mine, chiar dacă ar avea multe motive, mai vechi sau mai noi să-i facă reproșuri, va fi satisfăcut să le amân pe altă dată și acum să trec de-a dreptul la revanșă, cu o mie cinci sute de zile mai devreme, ca să ne sărăm inima. Odată Parisul eliberat, va fi mai ușor să ne întoarcem la cele pătimate de el sub ocupație, căci atunci vom ști sigur sfârșitul, fapta își va primi răsplata.

* * *

N-am să scriu istoria acelei zile când divizia a doua blindată a generalului Leclerc, împreună cu o divizie a Statelor Unite, care nu putea să lipsească, dat fiind că și ea dusesse greul războiului, au intrat în Paris, asupra căruia a început să fluture din nou drapelul Franței.

Era la 25 august 1944, exact ziua când rămășițe ale aviației germane, decolând de la Otopeni bombardau Bucureștii, sporadic dar nu fără a face pagube, și a băga spaima în oameni; atunci a fost incendiat și s-a mistuit până la temelie Teatrul Național, după care plângem și astăzi. Ziua bombardau cu faimoasele Stukas, care atacau în picaj, cu un urlat atât de sinistru că putea să sperie și morții, la șapte ani după îngropăciune. Într-o zi am scăpat de unul tocmai fiindcă i-am auzit urlatul și-am avut timp să mă arunc într-un gang, de unde am văzut în urma mea, cum sărea piatra din pavaș, lovită de gloanțele mitralierelor. Cel puțin o noapte, dacă nu două, câte un avion, cu schimbul, a zburat încontinuu pe deasupra orașului; se auzea hurelul motorului, și din când în când, la un sfert de oră sau și mai rar, lansa o bombă, la întâmplare, numai ca să țină lumea în adăposturi; cine ar fi avut curajul să urce în casă, când deasupra se rotea avionul? Îndurasem multe bombardamente în anul acela, erau o obișnuință, dar durau două sau trei ore, după care se făcea liniște. Atunci însă am văzut oameni atât de istoviți, că nu mai puteau să simtă nici măcar disperarea, stăteau chirciți pe betonul rece, rezemați de zidurile umede, bătrâni fără vlagă, țepoși, cocârjați, cu ochi albi, ca de sticlă, femei cu copiii în brațe, strângându-i la sân să le înăbușe plânsul sau țipetele. Numai așa puteau oamenii să-și dea seama cu adevărat cât e noaptea de lungă. Infernul devenea o realitate și mai crudă, fiindcă o vedeam cu ochii, trăită, nu scrisă în versuri.

* * *

Din lunga zi a eliberării, când mai rămânea să curgă încă mult sânge până la pace, am să mă opresc la cea mai pariziană din întâmplările posibile, aceea

când fetele din Paris s-au aruncat în brațele învingătorilor, să-i răsplătească, așa cum puteau ele mai bine și cu mai multă convingere.

Cu patru ani înainte, acest miraculos comandant de divizie, care și-a spus Leclerc, ascunzându-și numele adevărat, ca să nu-și pună în primejdie familia, se afla în Camerun, posesiune franceză, și după ce s-a jurat să spele onoarea țării sale, a pornit s-o elibereze, numai cu șaptesprezece oameni, câți putuseră să se adune.

La 25 august el intra în Paris, cum se jurase, cu peste șaisprezece mii de luptători, pe tancuri și automobile blindate. Această armată se adunase și se instruiseră în Anglia și era, cu siguranță, cea mai eterogenă din unitățile debarcate pe coasta normandă. Pe lângă francezii nesupuși guvernului care făcuse armistițiul, pe lângă cei evadați din Germania, ea cuprindea cetățeni ai Franței de peste mare, coloniile ei din acea vreme; ei nu văzuseră niciodată Parisul. Li se adăugau arabi, negri, tuaregi, libanezi, spanioli și chiar mexicani, de asemeni chilieni, veniți de peste Atlantic. Era ilustrarea cea mai colorată a coaliției mondiale împotriva lui Hitler, care, ca ultimă, disperată și iresponsabilă măsură de răzbunare, dăduse ordin ca Parisul să fie aruncat în aer, ars până la temelie și, la nevoie, comandantul însărcinat cu îndeplinirea acestei atrocități cum n-ar fi putut s-o gândească nici Atila, să se îngroape el însuși în cenușă.

Comandantul n-a executat ordinul, el a salvat Parisul de la pieire, dar voi povesti mai târziu, acum mă opresc la întâmplarea cea mai pariziană. Nu spun deocamdată nici ce bătălie a trebuit să ducă de Gaulle la Londra și la Washington, ca lui Leclerc să i se îngăduie victoria jurată. Va trebui să mai treacă timpul, să am o stare de spirit mai calmă, spre a mă apropia de un subiect care îmi repugnă, măruntele neînțelegeri dintre șefii sau conducătorii de state, și pretențiile la asemenea titlu, când singura lor grijă ar fi trebuit să rămână înfrângerea lui Hitler.

Dar, în sfârșit, mai mult de nevoie, decât de voie, Eisenhower, comandantul suprem al armatei debarcate, i-a îngăduit lui Leclerc să intre în Paris, când el ar fi vrut să-l ocolească și să ajungă mai repede la frontiera germană. Poate că îi înțeleg rațiunea, trei milioane și jumătate de parizieni eliberați ar fi intrat în subzistența aliaților, în primul rând al celor mai înstăriți dintre ei, americanii; liniile de aprovizionare erau lungi și nevoile frontului nu sufereau amânare. Dar ce s-ar fi întâmplat la Paris fără armata aliaților, fie ea franceză, fie americană? Nici nu vreau să mă mai gândesc, mă apucă groaza, câtă lume ar fi fost împușcată, sau spânzurată ca să nu se facă risipă de gloanțe! Și poate că orașul ar fi fost cu adevărat ars până la ultima casă, iar comandantul, generalul Dietrich von Choltitz, ar fi pierit și el, îngropat în cenușă, cum îi poruncise Hitler.

M-am întrebat odată dacă marile valori ale omenirii sunt inventariate, trecute în registre, să se știe de ce bogății se bucură lumea. Lăsând la o parte acest gând, deși nu-l socotesc câtuși de puțin o utopie, m-am mărginit, adineauri, într-o pauză de două minute, să-mi amintesc monumentele mai importante din Paris, care, odată distruse ne-ar lăsa o durere inconsolabilă. Primul gând mi s-a dus la catedrala Notre-Dame și la Luvru, nu clădirea, ci cuprinsul ei, începând cu Victoria de la Samotrache. Alții pot crede altfel, nu-mi susțin părerea cu încăpățănare, mai ales că am făcut o alegere în fugă. Câte nu mai sunt pe lângă acestea, și mai departe în cartierele elegante, și la periferiile sărace, unde totuși trăiesc oameni, și sunt chiar fericiți câteodată, fie doar că au un acoperiș deasupra capului!

Oare în nopțile lui petrecute în rulota de campanie, Eisenhower, care vroia să ajungă la victorie cât mai repede, și președintele Roosevelt, în fotoliul lui pe roțile care nu vroia ca divizia lui Leclerc să intre prima în Paris, deschizându-i drumul lui de Gaulle, neagreat la Washington, vor fi gândit o clipă la ce pierdea omenirea odată cu capitala Franței?

Dar, cum, necum, divizia lui Leclerc a intrat prima în marele oraș al lumii, și de Gaulle și-a impus autoritatea învingând toate adversitățile. Întâmplarea pariziană a zilei de glorie a fost că seara, fiecare luptător de pe tancuri a avut câte o fată în brațe. De unde atâtea?

Poate erau printre ele și unele care petrecuseră la fel de bine cu nemții. Nu insist, ar însemna să-mi reneg emoția pe care am simțit-o aflând cu ce elan sau dăruit fetele din Paris celor care le eliberaseră. Cred nezdruccinat că recunoștința îl poate face pe om să dea, fără să ezite, tot ce are.

Cele ce urmează se petreceau în prima noapte după ce trupele franceze și americane intraseră în oraș, dar eliberarea era abia începută. Nemții mai aveau acolo douăzeci de mii de soldați, în stare să lupte, plus o armată de tancuri; alte două asemenea armate urmau să vină în ajutor, din ordinul lui Hitler, pe lângă avioanele de bombardament care puteau să facă ravagii. Schimbul de focuri n-a conținut toată ziua și zilele următoare; din populația orașului au fost sute de morți și mii de răniți, pe lângă cei executați în ultima clipă. Nimic din toate acestea n-au împiedicat Parisul să-și sărbătorească eliberatorii, și să petreacă. Am folosit cuvântul frivolitate, atât de greu să fie definit fără greșală; nu-l retrag, fiindcă nici nu-l dezaprob, nici nu-mi displace. Dar cuvântul care se potrivește mai bine, având în același timp o sferă mult mai mare de manifestări omenești în clipe de bucurie, este frenezia. Între desfătările istorice care îmi vin acum în minte, începând, să zicem, cu faimoasele bacanale dionisiace din vechime, nimic nu mi-a trezit mai mult exaltarea decât cele ce se petreceau atunci la Paris, și pe care,

împotriva oricărei morale n-am să le dezaprob niciodată, ci doar am să le socotesc pe deplin pariziene, idee de bază.

Mi-ar fi imposibil să spun în cifre câte idile s-au născut în ziua și în noaptea aceea, când răsunau împușcături din toate părțile, și pacea era încă departe. Cineva a strâns mărturie în această privință, dar nu pot să mă bizui pe ele, fiind cu siguranță mai mult decât incomplete, fiind doar sugestii; căci doar nimeni n-ar fi putut să le strângă pe toate, și nu toată lumea mărturisește.

O întâmplare mi-a rămas mai vie în memorie, mi s-a părut prea adevărată și naturală ca s-o dau uitării. Greșesc, nenumărate altele au același dar de a se impune sufletului nostru, spre a nu fi uitate atâta timp cât mai avem sentimente. O fată blondă, în rochie albă, a mers drept spre un infanterist american care venea din față, și folosind cum se pricepea limba engleză, i-a spus: „Dă-mi voia să-ți spăl salopeta; e foarte murdară!

Iată un fel cu totul neobișnuit de a începe o conversație. În adâncul conștiinței mele însă, rămâne credința că fata nu vroia să înceapă o conversație, ci să spele salopeta soldatului. Împlinise douăzeci și unu de ani și poate avusese în viața ei o iubire, sau mai multe, dacă prima fusese o dezamăgire; dar nu putea să fie o destrăbălătă, altfel nu i-ar fi păsat de salopeta murdară. Poate ultimul ei iubit, care s-ar fi putut să fie și primul, murise pe front, sau în fața plutonului nemțesc de execuție. Poate peste o zi sau două ar fi fost și ea împușcată. Așa trebuie să judec faptele. Singura ei bucurie atunci era să-și arate recunoștința pentru cel care o salvase. Seara, într-o pădurice aflată pe o colină, de unde se vedea turnul Eiffel, așezată în iarbă, fata puse capul soldatului pe genunchii ei și îi șopti: „Uită războiul! Uita-l măcar o noapte!”

Poate acel infanterist american pe care îl chema Tom o fi murit în luptele de a doua zi, cu nemții, poate a murit mai târziu, pe Rin, sau în drum spre Elba. Și poate e bine că, într-o întâmplare atât de tristă, și-a amintit de cea mai frumoasă fată din câte văzuse vreodată, așa cum se gândise în clipa când ea îl oprise să-i spele salopeta, acum năpădită de sânge, care nu murdărește ci sanctifică.

Acest gând mă va împiedica să cred că fetele din întâmplările colective următoare erau atrase, după o foame lungă, de conservele și biscuiții soldaților, și de țigările americane, căci de ciorapi nylon nu poate fi vorba, nu-i loc pentru ei în ranițe. Unii din eliberatori aveau însă ceva nemaivăzut până atunci, cutii pe care scria „Nestle” și cuprindeau un praf maroniu, cu darul uimitor de a se dizolva instantaneu în apă, dând naștere unei cafele mai aromate decât oricare alta. Mai târziu a apărut și pe la noi, ici-colea, ne-am luat și noi porția de uimire; de fapt, era un produs al războiului; după cum computerele sunt un produs al zborului în cosmos.

Soția unui comandant de autoșenile, parcată în grădina Tuilleries, în față cu Luvrul, cunoscu poate prima în tot Parisul această băutură. Pe urmă, înveliți într-o pătură, își petrecură sub șenileta comandantului, prima lor noapte, după o despărțire de peste o mie cinci sute de zile. Cu mult regret mă gândesc că faptele acestea mărunte nu vor fi scrise în istoria timpului nostru, deși o marchează și ele, cu o forță particulară.

Soldații unui regiment american petreceau ca la bal, în sunetele fanfarei de pompieri a cartierului, într-un hotel, pe o stradă; nu-i nevoie de toată adresa, fiindcă la fel se petrecea și-n alte locuri. Santinela de gardă de la intrare se duse la telefon, unde îl chema comandantul, să-l întrebe dacă toți băieții aveau câte o fată, ca să-și petreacă noaptea. „Da, domnule” răspunse soldatul, cu deplină îndreptățire, fiindcă, deși în post, avea chiar și el una.

Într-o pădure din marginea Parisului, unde erau aliniate corturile unui batalion de infanterie, comandantul, ca să întărească disciplina, puse să sune deșteptarea pentru apel la șase dimineața, oră mult prea matinală după o noapte de petrecere. Cine are temperament de comandant și ține la disciplină, să-și imagineze ce putea el să facă, văzând că din fiecare cort ieșea un soldat mort de oboseală, cu o fată dormind de-a-ncapcioarele.

Petrecerea a continuat în zilele următoare, deși continuau și împușcăturile. Într-o noapte, o sută cincizeci de avioane nemțești, adunate Dumnezeu știe de unde, au aruncat bombe incendiare deasupra Parisului, care nu avea nici măcar un singur tun antiaerian, să se apere. Abia sosit, mai mult pe ascuns, ca răufăcătorii, de Gaulle privea împietrit de la o fereastră, cum ardea orașul. Parizienii credeau că războiul se terminase.

În fața școlii militare, un soldat din divizia lui Leclerc dormea cu o fată blondă, într-un dric lăsat în stradă, singurul loc pe care îl găsiseră să înnopteze.

Tot în grădina Tuilleries era parcat un grup de tancuri. Întorcându-se pe întuneric din oraș, comandantul auzi în jur șușoteli și foșnete ciudate; n-avea nici măcar o lanternă, să vadă. Pe sus zburau avioanele nemților; deodată unul aruncă o rachetă, care câteva clipe lumină grădina ca ziua. Atunci comandantul văzu că, întinși în iarbă, pe lângă tancuri, băieții lui se drăgosteau cu câte o fată, fără să le pese de bombe.

Dacă o asemenea scenă aș fi citit-o într-un roman, oricât de bine scris, mi s-ar fi părut inoportună și indecentă. Dar este și ea una din mărturisirile adunate în cartea despre eliberarea Parisului; deci o iau ca un document, și așa o judec. Dragostea, sub amenințarea bombardamentului trebuie să aibă o chemare mult mai profundă decât dorința, și chiar decât iubirea cea mai fierbinte, care într-o clipă de groază îngheață. În ea nu pot să văd altceva decât sfidarea morții; și unul și altul, bărbatul și femeia veneau de pe un front al lor, la fel de primejdioase

amândouă, iar locul unde se întâlneau pentru o noapte era o țară a nimănui; nimeni, nici chiar moartea nu putea să-i despartă.

* * *

Cu aceste rânduri n-am terminat istoria, nici a Parisului, nici a Franței, și cu atât mai puțin a vieții mele, cu cei din jur, oameni buni și răi, de toate felurile. Cât despre Franța, pe care o las acum să-și sărbătorească victoria, nu voi uita răfuielile începute după alungarea nemților, lupta între partide, vânătoarea de colaboraționiști, făcută cu patimă și în pripă, când au căzut nevinovați odată cu inovații, iar dintre aceștia din urmă unii au scăpat cu fața curată. După 1789 n-a fost altfel, mi-e destul să mă gândesc cum i-au retezat capul lui Lavoisier, al cărui nume azi face atât de mare cinste științei franceze; pentru mine, recunoașterile postume nu vor fi nici odată o consolare. Până să ajung la defilarea lui de Gaulle pe Champs-Elysee, încununarea provizorie a luptei lui pentru eliberarea Franței, privita uneori cu ingratitudine, voi avea de amintit câte ceva din cele o mie cinci sute de zile trăite sub ocupație, începând de la armistițiu.

Acest cuvânt l-am auzit prima oară în 1918, când deși copil, văzusem războiul și mai ales îl simțisem chiar dacă nu-i înțelegeam limpede scopul; trebuia să ne aducă alipirea Transilvaniei, dar deocamdată venise cu jale, cu morți și răniți și cu retragerea în Moldova. Lăsând la o parte tabăra învinșilor, care avea ceea ce se cuvenea să aibă, armistițiul a fost o bucurie pentru toată omenirea care luptase să-l câștige. El se materializa printr-o hârtie pe care o semnau de o parte învingătorii, de alta învinșii. Nu mai țin minte dacă scena o știu dintr-o fotografie, sau am văzut-o mai târziu, la cinematograful mut de pe vremea aceea; dar pe o cale sau pe alta mi-a rămas atât de vie în memorie, de parcă s-ar fi petrecut sub ochii mei săptămâna trecută.

Armistițiul s-a semnat într-un vagon de cale ferată, în pădurea de la Compiègne, în apropierea frontului unde armata germană pusese jos armele. Cred că locul nu fusese ales cu vreo intenție, vagonul era un post de comandă al armatei franceze; după război a fost lăsat acolo, ca amintire, ceea ce, judecând cu mintea de mai târziu, aș fi făcut și eu, să mă fi aflat în cauză; cred că simbolurile trebuie păstrate, pe ele se bizuie viața noastră sufletească.

Mi s-a părut însă o faptă crudă și neloyală că în vara anului 1940, când Franța s-a dat învinsă, nemții au ținut ca armistițiul să se semneze în același vagon din 1918. Oare era astfel victoria lor mai completă și mai dulce? Oricum, intenția de răzbunare se vedea limpede, nu se mulțumeau ca Franța capitulase, vroiau s-o și umilească. În tot ce-a fost pe urmă, după credința mea, acest gest n-a rămas fără urmare. Nu spun ca de aceea a vorbit generalul de Gaulle la radio Londra, îndemnându-i pe francezi la nesupunere; rezistența oricum avea să se nască. Dar în conștiința mea sunt sigur că măcar un glonț din zece care s-au tras din tufișuri,

s-a datorat jignirii inutile aduse Franței în vagonul de la Compiègne, pe care n-ar fi trebuit să-l pângărească tocmai învinșii de altădată; acel loc nu se mai afla, ca să aibă o justificare, în apropierea frontului, frontul ajunsese mult mai departe.

Compiègne se află la vreo șaptezeci și cinci de kilometri de Paris, pe drumul spre St. Quentin și Lille. La mulți ani după ce se terminase războiul al doilea, am trecut pe acolo și mi se părea că gloanțele încă mai puiiau prin aer, iar în depărtare bubuiau tunurile, fiindcă mergeam pe o șosea în lungul frontului de altădată; dar în pădurea de la Compiègne nu m-am dus să văd muzeul armistițiului; cuvântul luase forma plurală, mai greu să se pronunțe și imposibil de-a fi admis în secolul al douăzecilea.

În 1945, când Germania era nu doar învinsă ci nimicită, constrânsă la o capitulare fără condiții, cu mâinile în cătușe, Franța și aliații ei, deși ar fi avut toată îndreptățirea, n-au repetat un gest care se face o singură dată, și au pus-o să semneze armistițiul la Reims, deși Compiègne se afla destul de aproape, la nici o sută de kilometri.

Am o fotografie făcută la fața lacului, o masă lungă, la care împuterniciții aliaților, vreo șase, se văd din față, iar învinșii din spate, numai doi, cu ceafa grasă, lați în spete, cu dosul debordând de pe scaune. Ce era în sufletul lor e ușor să-mi închipui, și-i căinez cu sinceritate, chiar dacă suportaseră tirania lui Hitler până la urma; destui ca ei, care vroiseră să se scuture, fuseseră puși în ștreang, sau siliți să se sinucidă. Nu știu cum le vorbeau învingătorii, destul că nu-i țineau în picioare, să-i umilească. Dar mai mare umilință n-am putut să-mi închipui decât cea pe care unul din ei și-o făcea singur; căci mare în grad cum se cuvenea să fie, mareșal sau general cel puțin, avea chipiul pus pe dușumea, lângă scaun, ca ordonanțele.

Generalul Dietrich von Choltitz, care e dovedit că a refuzat să arunce Parisul în aer, cum îi poruncise Hitler, mai mult decât atâta, le-a trimis vorbă aliaților să vină cât de repede, a rămas aproape trei ani prizonier în mâna acestora. Nu înțeleg de ce; Hitler l-ar fi spânzurat împreună cu toată familia, după o lege îngrozitoare făcută puțin înaintea dezastrului. Dar parcă înțeleg de ce Hess, care s-a predat englezilor în primele luni ale războiului mai zace în închisoare și astăzi? Noroc că nu mai are mult să trăiască!

27

M-am născut și mi-am trăit primii opt ani într-o Românie mică, nu i se spunea așa, numele s-a născut postum, spre a o deosebi de ceea ce devenise țara, după întregire, România Mare. Pe hărțile mele de copil, România mică semăna cu o gheată; îmi părea rău că nu avea măcar desenul unei cizme, ca Italia, deși nu-mi

plăcea prea mult forma ei lungă și colțuroasă; totuși, n-aș fi spus despre ea că ar trebui pingelită, cum Goebbels și Mussolini spuneau despre Cehoslovacia că ar trebui tăiată felii, având, tot după vorba lor, forma unui cârnat, produs atât de popular în Germania.

Când am văzut harta României Mari mi-a plăcut dintr-o dată, fiindcă era rotundă și necolțuroasă. Un an sau doi mai târziu am învățat la școală că mai fusese o dată întregită, sub domnia lui Mihai Viteazul. Oricine își poate închipui că la nouă sau zece ani, în sufletul unui copil nu se poate naște nici trufia, nici șovinismul; vedeam pe harta Europei țări mult mai mari și mai rotunde decât a noastră și nu râvneam să fie ale mele. Cât privește pe vecinii noștri, nu aveam nimic de împărțit cu ei, îi socoteam pe toți prieteni; numai pe seama bulgarilor se făceau glume nevinovate, de pildă că ar pune ardei iute până și-n lapte. De ce nu, la urma urmelor? Îmi pare rău că n-am încercat și eu o dată.

Dușmanii noștri, după cum învățam la istorie, fuseseră turcii; cu ei se terminase, se duceau de râpă dacă nu venea Kemal-Pașa, să-i înzdrăvenească.

Dar, de ce să mint, mă simțeam mândru de domnitorii noștri care îi înfruntaseră; iar pe Mihai Viteazul îl veneram fiindcă unise pe toți românii într-o singură țară.

A doua suferință pe care mi-a adus-o istoria, prima fiind retragerea romanilor din Dacia Felix, când am rămas pradă barbarilor, a fost moartea lui Mihai Viteazul. Am și acum în ochi cromolitografia ieftină de la școală, prinsă în pioane pe tablă, unde se vede capul însângerat rostogolindu-se din sac la picioarele lui Bathory, într-un cort de campanie.

Până să învăț acestea, îmi trăisem copilăria în România Mică. Războiul în Europa începuse, erau două tabere: Germania și Austro-Ungaria de o parte, li se spunea Puterile Centrale; Anglia, Franța și Rusia de alta, numite de pe atunci Puterile Aliate, deși noi nu eram încă aliați cu nimeni. Dar în acest cuvânt se simțea încotro se îndrepta gândul țării; alături de aliați, patrioții nădăjduiau să recâștigăm Transilvania și tot ce mai stăpânea Austro-Ungaria din fosta Dacie Felix. Istoria e de mult scrisă, amintesc din ea puținul cât am nevoie ca să leg povestirea.

Spre deosebire de primii, alții, puțin numeroși, ar fi vrut să ne lipim de puterile centrale, neținând seama că ele n-ar fi îngăduit să ne întregim țara, în paguba Austro-Ungariei. Lăsându-l la o parte pe regele Carol, legat de Germania prin rudenie și prin tratate secrete, dar care, spre norocul lui și al nostru, a murit tocmai la vreme, ceilalți aveau pentru viitorii noștri adversari afinități, innăscute sau câștigate, și dacă-i așa, le găsesc o scuză, mai ales că le-a fost dat să piardă.

Unul singur, după știința mea, era mânat de alte motive, le-a explicat el însuși, într-o carte, un roman alcătuit din mai multe volume, care, când au apărut,

pe la sfârșitul deceniului al treilea, au trezit și interesul, și admirația. Le-am citit eu însumi, cu nesaț și cu atâta atenție că le mai țin minte și astăzi; am regretat însă că în locul unui roman, cu nume fictive, cusute cu ață albă pe stofă neagră, cu personaje ușor să fie recunoscute, nu și-a scris memoriile, direct și simplu.

Acest om, căruia i-a rămas multă vreme numele de trădător, deși nu trădase pe nimeni, era născut în Basarabia, pe atunci țaristă, pe care dorea arzător s-o vadă alipită la țara unde trăiau oameni de același sânge, vorbind aceeași limbă. N-am auzit să fi avut simpatie pentru Germania; el dorea să nu intrăm în război cu aliații, dintre care făcea parte și Rusia, fiindcă așa n-am fi putut să ne luăm Basarabia din mâna țarului. Cu întristare și-a văzut partida pierdută, am luptat alături de ruși, care ne-au ajutat cum ne-au ajutat, înainte de a se retrage și a ne lăsa singuri în fața lui Mackensen.

Multe fapte istorice s-au prevăzut cu săptămâni înainte, cu luni, cu ani, uneori cu decenii, fiind determinate de fatalități vizibile, mai ales pentru oamenii cu pricepere. Ce înseamnă, priceperea în acest caz nu am o părere clară. Jordie, de pildă, socotit un vizionar în politică, la 31 august seara, spunea, sigur pe sine, că nu-i nici o primejdie să izbucnească războiul; n-a trecut decât o noapte, și nici aceea întreagă, ca previziunea lui să fie dezmințită de fapte; în dimineața zilei următoare tancurile germane, probabil cele capturate în Cehoslovacia, înaintau în câmpia polonă, în vreme ce Luftwafe bombardă Varșovia. Câteva luni mai târziu, iarna, când armata Uniunii Republicilor Socialiste Sovietice se lupta cu finlandezii în istmul Careliei, același Jordie, împotriva părerilor lui Alioan, care nu era un vizionar decât poate în ceea ce privește sufletul omului și deloc în politică, susținea că până în primăvară rușii vor fi la Atlantic, pe țărmurile Norvegiei; faptele l-au dezmințit încă o dată. Singura lui previziune adevărată a fost cea privitoare la prăbușirea Germaniei, când însă, oricine, în afară de partizanii fanatici, surzi și orbi ca foți fanaticii, vedea limpede că, deși victorios deocamdată, Hitler călca în străchini.

Mă duc, în trecere, cu un an înainte, în luna iunie 1941, înainte de a izbucni războiul; o notă afișată în redacția lui Jordie și probabil la toate ziarele, desigur o directivă dată de direcția presei, spunea: "Nici o aluzie la ceea ce se pregătește". Față de faptele care au urmat, o asemenea indicație era imprudentă, ca să nu spun mai mult decât atâta, mai ales că în același timp, afișe de propagandă răspândite pretutindeni recomandau lumii să se ferească de „ochii și urechile inamicului”. Dacă așa fi fost singurul, poate m-aș rușina să mărturisesc că n-am înțeles ce se pregătea, n-am avut nici o bănuială; am întrebat în stânga și-n dreapta, unii zâmbeau, ceea ce dovedea că au o idee, alții însă ridicau din umeri, la fel de nedumeriți ca mine. Ignoranța mea nu dovedește însă că războiul declarat la 22 iunie a fost o surpriză pentru toată lumea.

Războiul din Balcani, în 1913, războiul mondial început în 1914, opțiunea României pentru tabăra aliaților, în 1916, și chiar înfrângerea Germaniei, în 1918, ca să iau numai marile întâmplări contemporane cu mine, au fost prevăzute; totul se prevede, în afară de cutremurele de pământ, care surprind lumea nepregătită.

În seara zilei de 26 iunie 1440 a venit cererea ultimativă a Uniunii Republicilor Socialiste Sovietice, adresată României, de a retroceda Basarabia, care de la 1918 făcea parte din România Mare. Între revendicări intra și nordul Bucovinei, neafată niciodată în stăpânirea țărilor.

* * *

Cu doi ani înainte, când Cehoslovacia a fost dezmembrată, unii vecini, la invitația nemților, s-am înfruptat cu câte a bucată din trupul ei, fără muștrare de cuget. Sunt mândru de neamul meu, că a respins invitația și nu i-a urmat pe ceilalți.

Așa era și România acum, ca o vietate rănită, din trupul căreia veneau să se înfrupte alte vietăți, aflate la adăpost de ripostă. Dacă e nevoie de altă comparație, mă gândesc la un boxeur vlăguit și cu mâinile legate la spate, lăsat singur pe ring, cu un arbitru care pofteste pe oricine dorește să-i dea pumni sub centură.

Cu Bulgaria care cerea Cadrilaterul, discuțiile lungi, prelungite, amânate, reluate s-au sfârșit cu o înțelegere de nevoie.

Mai greu a fost la Viena, unde se judeca soarta Transilvaniei. Fiind peste poate ca părțile să cadă de acord, în alte convorbiri prealabile, soluția a fost o hotărâre luată cu propria lor putere, de Germania și Italia. Era vădit că arbitrii părtineau partea maghiară, aveam și motive, nemții căpătau carne de porc din Ungaria, multă, nu spun pe săturate, căci ei nu s-ar fi săturat niciodată. Conteul Ciano, ministrul de externe și reprezentantul Italiei, avea ca amantă o contesă maghiară, care nu putea să fie decât frumoasă și înfocată; arzoaie, ar fi spus Jordie un cuvânt pe care nu mi l-am însușit până astăzi.

Nu mult după ce dictatul de la Viena era împlinit, cu suferință, cum voi da măcar un exemplu, nemții de la București, pe care îi cunoșteam, corespondenți de ziare sau atașați de presă, îmi spuneau, pe șoptite, că hotărârea se datora contelui Ciano. Iar italienii dădeau vina pe Ribbentrop și pe Hitler. Am avut uneori naivitatea să mă întreb care era adevărul, până ce am hotărât, în forul meu personal, că nu puteau fi unii mai puțin vinovați decât alții.

Tot ce știu neîndoios de la Bob Ianculescu, cunoscător al unora din secretele palatului, domnul Pretoreanu, într-o audiență scurtă, cerută de el cu o urgență acum inutilă, i-a exprimat regelui un regret nu lipsit de sfidare: „Eu v-am prevenit, maiestate!”, după care i-a întors spatele. Poate că nu se înșela, dacă maiestatea sa ar fi știut să-i cultive și pe Hitler, și pe Stalin, n-ar fi fost exclus ca

țara să aibă altă soartă; cred însă că numai vremelnic, până la o anumită scadență. Acum, zilele de domnie ale regelui erau numărate.

Una din urmările imediate ale acestei întâmplări, pentru noi tragice, a fost o declarație publicată în ziare de Ion Gigurtu, prim-ministru de ocazie; n-o mai țineam minte între atâtea evenimente, sau poate nici nu o citisem: o descopăr acum și mă uit la ea cu stupefacție. Germania, care cu abia două decenii în urmă ne cotropise țara, ne impusese pacea amară de la Buftea și poate urmărea să ne desființeze ca națiune, era acum socotită prietena noastră prin vechi tradiții, care fuseseră încălcate din cauze devenite inactuale. Îmi vine să-mi scuiș în sân și să-mi fac cruce.

Noi iubeam Germania, deși ne era greu să-i învățăm limba, mult îndepărtată de-a noastră, dar o iubeam pentru ce dăduse ea culturii omenești, îmbogățind și cultura lumii. Nu mă opresc la filosofii ei, care mă orbesc de prea multă strălucire, și mă derutează prin controversabile irezolvabile; de aceea, mi-am și făcut o filosofie proprie, pe care însă o păstrez pentru mine, căci filosofii neverificate în secole, sau în milenii, pot face mult rău omenirii. Din câți oameni mari ne-a dat Germania, cu zecile, aleg doi, înrudiți de altfel în arta lor, Schiller și Beethoven. De Wagner, pe care îl admir până la tremur, am să spun doar cât mă îngrozesc părerile exprimate despre el de un contemporan, care nu-i altul decât filosoful Nietzsche; dacă unul din ei ar trebui decapitat, alegerea mea e de mult hotărâtă.

Desigur că înaintea tuturor admirațiilor mele ar fi trebuit să-l pun pe Goethe, dar cu el am o răfuială personală și recunosc că în asemenea cazuri judec cu patimă. Pe când era înputernicitul împăratului, la Weimar, cu drept de viață și moarte asupra supușilor, i-a venit spre grațiere cazul unei copile, care își omorâse pruncul făcut dintr-o iubire nelegitimă. Ea nu era nici mai vinovată, nici mai puțin nefericită decât o biată Margaretă. Până când cineva nu va dezminți această întâmplare, asupra căreia posed numai informații și nu documente, pentru mine consilierul de la Weimar rămâne un monstru, deși îl socotesc un geniu al omenirii; dar ce fel de geniu, dacă a respins grațierea unei făpturi al cărei singur păcat era că se încrezuse într-un alt Faust?

În spiritul german sunt multe controverse.

* * *

Ziua de 30 august, când știam că se va da sentința de la Viena rămâne una din amintirile mele cele mai zbuciumate. Presupuneam cu toții că Transilvania are să fie ciuntită, dar ne așteptam să pierdem niște orașe de graniță, cu o fâșie de pământ mai lată sau mai îngustă, care să nu se îndepărteze prea mult de vechea frontieră, și țara, chiar micșorată, să rămână tot rotundă.

Se împlinea un an de când începuse războiul, prin cotropirea Poloniei, și la fel ca atunci ziua de august se nimerise să fie la fel de senină, de liniștită și de frumoasă. Cred că nu lipsea nimeni din redacție, chiar cei care nu mai aveau de făcut nici o treabă; așteptam cu toții telegramele Rador de la Viena. Un comentator care descria atmosfera de la conferință spunea că la auzirea sentinței, delegatul României, Mihai Manoilescu, leșinase; fără alte cuvinte am înțeles că hotărârea arbitrilor era sfâșietoare pentru țara noastră.

Pe urmă au început să vină telegrame, unele neclare, privind noua frontieră. Stăteam cu harta în față și încercuiam cu roșu localitățile amenințate. Unele erau greșite, s-au rectificat pe urmă, fiecare corespondent de presă se grăbea să telegrafieze ce prindea cu urechea. Încetul cu încetul însă, punctele roșii de pe hartă dădeau naștere unui desen din cele mai bizare, ca în pictura suprarealistă pe care o acceptă atâta lume, fără s-o înțeleagă.

Între noi erau oameni cu păreri și simpatii felurite, erau de asemeni și din aceia fără nici o părere; unii țineau cu Germania, îl admirau pe Hitler, așteptau să facă ordine într-o Europă haotică, născută artificial la Versailles; după 23 august, au fost primii care și-au schimbat părerile. Spre a fi drept cu toată lumea, am de spus că la discuțiile contradictorii, pe care ceilalți, de alte credințe, le duceau cu ei, fără menajamente, partizanii Germaniei nu s-au dus niciodată cu pâra.

Acum însă diferența de convingeri era anulată, pe măsură ce noua frontieră începea să se clarifice, din ce în ce mai absurdă; axa Roma-Berlin, dictând-o fără chibzuință, își pierdea simpatizanții, care sfârșeau prin a scrâșni din dinți și a strânge pumnii.

Am folosit cuvântul nechibzuință și îl repet, și-l voi susține cât voi mai avea judecată. El reprezintă un adevăr evident pentru orice om cu simț istoric și cu simț estetic, chiar dacă ar face parte din tabăra adversă. Adevărul ni s-a revelat în tot înțelesul lui pe la ora șase după-amiază, când au venit ultimele telegrame și am trasat pe hartă frontiera hotărâtă la Viena. Poate mulți din supraviețuitorii acelei vremi triste au uitat-o, forma ei împiedica să fie admisă și memorată, cum memorasem la geografie contururile continentelor și hotarele atâtor țări din lume. Era un act chirurgical după mine, și nu unul politic; un cuțit de măcelărie de-o formă neobișnuită, triumfiulară, ascuțit în vârf și pe muchii era înfipt în coasta Transilvaniei, linia mediană mergând de la frontieră, prin Cluj, până aproape de Brașov, lăsând în lături o imensă rană, însângerată. Poate că în această operație absurdă se ținuse seama de considerente demografice; în schimb fuseseră cu totul disprețuite cele istorice, geografice și estetice, deși acest ultim cuvânt l-aș fi pus primul. Dacă Goebbels spunea cu atât dispreț că pe hartă Cehoslovacia apărea ca un cârnat din care să poți tăia felii ca să încapă în gură, înseamnă că admitea argumentul meu, lăsat la urmă. Dar el nu se gândea și nu-i spunea stăpânului cu

ce semăna Transilvania după Viena? În forma ei nefirească și inexistentă în nici o geografie semăna, ceea ce am și spus într-un articol, cu o gură de rechin, deschisă larg și gata să înșface. Oare oamenii care au trăit acolo din 1940 până la încheierea păcii nu s-au gândit măcar noaptea, pe întuneric, ce s-ar întâmpla dacă rechinul ar închide odată gura, pocnindu-și o falcă de alta?

O armată care atacă prin ploaia de gloanțe își pune nădejdea în comandant, socotind că știe el ce face și-o va duce la victorie, nu la moarte. Când un vapor prins de furtună se află în primejdie, toate gândurile echipajului și călătorilor se îndreaptă spre cel care ține soarta lor în mână, cu speranța, sau cu credința că el o să-i scape. Și chiar dacă soldatul ieșit la atac e lovit de un glonț în frunte, și chiar dacă naufragiatul se îneacă, ei au până în ultima lor clipă un sprijin în cel care îi conduce; iar atunci când vine sfârșitul, rămân cu gândul că nu se putea altfel, ceea ce este o mângâiere. Dar dacă șeful sau comandantul își pierde capul, începe să tremure și scapă cârma din mână, atunci toată lumea este pierdută, împreună cu consolarea că nu se putea altfel.

Așa așteptam în seara aceea cuvântul lui Jordie, și hotărâscă datoria noastră, – ce avem de făcut fiecare.

Dacă nici astăzi, după moartea lui mizerabilă, nu-mi pot înfrâna, măcar creștinește, disprețul pe care i l-am păstrat și nu l-am ascuns, el se datorește multor cauze, dar decisivă în formarea sentimentelor mele a fost seara când aflasem dictatul de la Viena și așteptam ordine. Așteptam toți, nu știam ce să facem, ne trebuia un comandant care să conducă vaporul printre stânci ascunse sub apă. Lăsând la o parte resentimente mai vechi, mi-am pus și eu nădejdea în Jordie, încă nu-l cunoșteam bine, încă mai așteptam de la el fapta cea mare, căreia îi datora, din primul război mondial, Ordinul Mihai Viteazul.

În sfârșit, pe la ora opt seara, am primit vorbă să ne adunăm toți în biroul lui, împodobit cu Marea Enciclopedie Italiană, darul lui Mussolini. Tot de la Mussolini avea și scrumiera pe care scria „Vivere pericolosamente”. Ei iată, în seara aceea vorba de pe scrumieră mi se părea frumoasă, trebuia doar ca Jordie să hotărâscă în ce parte s-o luăm ca să înfruntăm primejdia.

Am intrat în birou printre primii; până să se adune toți, vreo patruzeci câți eram în redacție, și care nu veneau în pas alergător, ca la armată, au trecut vreo zece minute; am avut timp să fac în mintea mea destule instantanee, să se fixeze, și așa să rămână, ca să nu le uit niciodată. Era o seară epocală.

Jordie a așteptat în tăcere, cu o figură sumbră și hotărâtă. Ședea în picioare, în fața biroului de marmură, fără haină, fiind o seară înăbușitoare, în cămașă albă, cu mâneci scurte, cu brațele păroase și negricioase încrucișate pe piept, într-o poziție marțială; poate avea și-o pușcă, dar n-o ținea la vedere, vroiam să mi-o închipui. La dreapta lui stătea administratorul-delegat, om de paie,

administrația o făcea Jordie, fără să întrebe pe nimeni; în stânga, contabilul-șef, cel care iscălea statele noastre de plată; n-am nimic să-i reproșez, era un om cumsecade, al cărui orizont îl alcătuiau scriptele. Iar în spatele tuturor acestora trei, prinsă pe rafturile bibliotecii, se vedea harta României Mari, cu noua frontieră trasată apăsat, cu creion roșu.

Privind-o într-o perspectivă mai largă, mi-am dat seama încă o dată ce formă nefirească avea, și cât de bine putea să fie asemuită cu o gură de rechin, larg căscată.

Discursul lui Jordie a fost scurt, precis și de neuitat. După ce ultimul din redacție intrase și închisese ușa, s-a întors, ne-a arătat harta cu mâna și a spus, cu un accent tragic:

— Dragii mei, ați văzut-o, iată harta României Mutilate!

Vorba a rămas, mulți au folosit-o în articolele lor, fiindcă era și plastică și cuprinzătoare. Deși mă aflam în pragul maturității, mi s-a sfâșiat inima după România Mare din copilărie; în locul ei rămânea o țară înjunghiată.

Iar Jordie, fără nici un fel de tranziție, schimbându-și doar puțin glasul, dându-i un ton comercial și practic, a continuat, și a sfârșit repede, cuprinzându-ne pe toți patruzeci între privirile lui divergente:

— Am pierdut treizeci la sută din cititori; trebuie să vă concediez, cred că înțelegeți!

* * *

Într-adevăr, a doua zi toți din redacție am primit scrisori de concediere, cu preavizul legal de patrusprezece zile. Nu știu cine concepuse scrisoarea, administratorul-delegat sau contabilul; era atât de gângavă și agramată, încât de rușine am rupt-o. Mi-a părut rău că n-am păstrat-o să i-o arăt domnului Pretoreanu când l-am luat cu motocicletă de la Ploiești, după bombardarea rafinăriilor; limuzina lui era făcută praf, și bătrânul șofer Garibaldi murise.

După expirarea preavizului, cei de care era nevoie au fost angajați din nou și atunci s-a văzut că Jordie își terfelise onoarea pentru o economie iluzorie, fiindcă nevoie era de toți ca să poată ieși ziarul; n-a rămas nimeni pe drumuri. El însă, la data aceea plecase din țară.

Am spus o vorbă, dar n-am cugetat cum trebuie, am folosit o formulă, părându-mi că suna bine; în realitate Jordie nu avea ce să terfelească, nu făcuse altceva decât să-și arate firea, până și ultimului care n-o cunoscuse mai înainte.

Câteva luni mai târziu, toți uitaseră; dacă azi aș vrea să caut un martor, printre pușinii care încă mai fac umbră pământului, mă tem că n-aș găsi nici unul.

Nu-mi aduc aminte ce a scris cine a scris ceva împotriva dictatului, dar știu ca au fost destule proteste, și manifestații de stradă. Chiar dacă nemții și italienii s-or fi enervat, s-au făcut că nu știu nimic, și-au văzut de treabă, căci la

urma urmelor faptele erau împlinite și nu-i privea altceva. Nicolae Iorga a scris în Neamul românesc, la 4 septembrie: „Așa mergem din veac în veac, ca drumețul în calea lupilor.”

Două zile mai târziu, odată cu abdicarea regelui Carol al doilea, discipolii Arhanghelului, cu urmașul acestuia în frunte, aveau să vină la putere, în umbra generalului Ion Antonescu. Nu peste mult timp, între victimele lor a fost și profesorul Nicolae Iorga, dar nu pentru articolul care în termenii lui calmi cuprindea atâta revoltă, iar pentru cine citea printre rânduri, atâta disperare. N-am o dovadă, dar știu, și cred că nimeni nu mă va contrazice, fiindcă nu există o dovadă contrarie; în Consiliile de coroană, când s-a judecat soarta țării, Nicolae Iorga n-a acceptat ideea supunerii la ultimatum, ci a propus lupta. Ar fi fost un act de sinucidere, recunosc, dar cu aproape două milenii în urmă așa făcuse și Decebal, la Sarmisegetuza.

Ca o dovadă că discipolii, scoși din lege cu șapte ani înainte, ieșeau din bârloguri, căpetenia lor intrase în guvernul lui Guță Tătărescu încă din vară, când nu mai avea să stea la putere decât cinci zile. Pe urmă l-a luat guvernul Ion Gigurtu, care a condus țara două luni încheiate, destul ca s-o vadă mutilată; pe lângă urmașul Arhanghelului, de astă dată mai intrase, ca ministru, încă un discipol. Calea le era deschisă.

* * *

În acea vara, oricine avea minte să înțeleagă își dădea seama că regele își pierduse capul; după mine actul lui cel mai ridicol, fiindcă nu era doar o nesăbuiță, a fost să înființeze un partid nou, care înlocuia Frontul Renașterii Naționale, deși n-ar fi avut ce să-i reproșeze. Noul partid a avut o viață atât de scurtă și neconcludentă, încât mai nimeni nu și-l aduce aminte. Îl pomenesc nu pentru a completa o pagină de istorie, cine i-ar simți lipsa? — ci pentru componența lui caraghioasă, nemaîntâlnită, nici măcar la vodevil sau operetă.

În decursul timpului, multe capete încoronate s-au amestecat în politică, spre binele sau spre răul țărilor, dar nu și-au dat rolul pe față, s-au folosit de persoane interpușe, acei preasupuși și plecați servitori ai tronului, numele oficial al dregătorilor de tot felul, purtat de ei fără să se rușineze; capul încoronat rămânea însă în umbră, era o înaltă Eminentă cenușie, care își ascundea sceptrul sub hlamidă.

Atât de limpede simțea cum îi fuge pământul de sub picioare, la figurat și la propriu spre nefericirea poporului, încât regele n-a găsit alt mijloc de salvare decât să se proclame șeful partidului, iar secretar general să-l numească pe Urdarianu, omul său de casă. Eu, unul, n-am mai pomenit una ca asta, și nici n-am crezut că ar fi posibil, un rege să devină șef de partid politic.

În primele zile ale lunii septembrie a apărut în ziare o fotografie, căreia la început nu i-am găsit nici o ciudățenie; înfățișa o persoană necunoscută de mine, urcând scările de la intrarea Palatului regal, un om trecut de maturitate, nu prea trupeș, dar cu umerii drepți, cu pieptul scos înainte, cu mișcări sigure. Purta haină neagră și pantaloni reiați, potriviți cu împrejurarea, de vreme ce intra pe ușa de ceremonie a palatului. Dacă fotografia ar fi fost în culori, s-ar fi văzut că părul vizitatorului bătea în roșu.

Scena a devenit ciudată abia când am citit textul de sub fotografie: „Jeri după-amiază maiestatea sa regele a primit în audiență pe domnul general Ion Antonescu”. În paranteză dau lămurirea că, printr-o dispoziție severă a cenzurii, maiestatea sa fiind unul și singur, nu era îngăduit să i se scrie și numele, Carol al doilea. Când o dată se întâmplase așa din greșeală, am auzit că fusese mare tevatură la palat, primul ministru chemat în fugă și admonestat fără menajamente; coborâse scările cu urechile roșii. (De rușine, bineînțeles, nu cum spuneau adversarii guvernului, că regele îl urechiasse ca pe școlarii cu lecția neînvățată.)

Nu m-au uimit prea mult nici hainele generalului, ofițerii de la un grad în sus aveau voie să umble în civil; totuși, nu într-o audiență de-o asemenea importanță.

De generalul Ion Antonescu se vorbea mult și de mai multă vreme, cu ani înaintea acestor evenimente, se spunea că este un militar de nădejde, cu o pregătire strălucită, intransigent în toate actele sale, având ca păcat o prea mare asprime, ceea ce însă, în unele împrejurări, poate să fie mai degrabă o calitate. Surprinzător și chiar uimitor mi se părea audiența la palatul regal, căci între altele se cunoșteau neînțelegerile lui cu regele, pe care îl înfruntase nu o singură dată. Iar faptele deveneau cu totul inexplicabile dat fiind că în acea vreme, după câte știam, generalul avea domiciliu obligatoriu la o mănăstire, cu alte cuvinte era legat de mâini și de picioare, ceea ce n-ar fi avut puterea să facă altcineva decât regele.

Deruta acestuia era atunci atât de grea, cu tot partidul personal pe care și-l fondase, încât nu-și mai găsisse altă scăpare decât să încredințeze conducerea țării unui adversar necompromis în treburile politice, și probabil iubit, sau măcar stimat de armată.

De la audiență, generalul a ieșit investit cu funcția de conducător al țării, asumându-și cele mai importante din vechile prerogative regale. Ceea ce îi rămânea regelui era mai degrabă simbolic, el devenea un fel de Victor Emanuel al Italiei, pe care Mussolini îl scotea la plimbare în lesă. Dictatura regală se sfârșea năprasnic.

Dar această colaborare, de la început imposibilă, n-a ținut decât două zile. În noaptea de cinci spre șase septembrie, regele a fost nevoit să abdice.

Dimineața, când am deschis aparatul de radio, am auzit glasul generalului Ion Antonescu, adresând urări de viață lungă și domnie fericită maiestății sale. Cunoscând ostilitatea lui față de rege, urările călduroase m-au mirat, până ce mi-am dat seama că se adresau unui rege nou, Mihai întâi, pe care nu-l mai văzusem de când era copil, și a trecut prin fața mea cu trenul mortuar al lui Ferdinand; stătea de gardă lângă catafalc, pe vagonul platformă îmbrăcat în pânze negre de doliu și împodobit cu covoare naționale, era un copil obidit, cu capul gol, abia se mai ținea pe picioare și cred că nu înțelegea nimic din toată întâmplarea. Acum, la zece ani după ce propriul său părinte îi uzurpase tronul, redevenea din nou rege, prin voia generalului Ion Antonescu. Înainte se spunea: „prin mila Domnului și voința națională”.

28

La câte se vor fi spus și se vor fi scris despre abdicarea regelui, cred că nu prea multe, am de adăugat o observație personală, care ar putea să contribuie întrucâtva la înțelegerea faptelor. Nu știu, și nici n-am auzit de la alții, în ce termeni a vorbit generalul Antonescu, spre a-și impune voința; regele sperase că el o să-l apere; nu mai putea să-l apere nimeni.

Seara, în ajunul zilei când aveam să aud discursul adresat noului rege, mă aflam la redacție, așteptând și eu, ca alții, să aflu ce se mai întâmplă, fiindcă faptele păreau gata să se precipite, nu știam în ce direcție.

Cred că nu altcineva decât noul conducător al țării ceruse îndată ce luase puterea să bată clopotele la biserici și lumea să îngenuncheze pe stradă, la o anumită oră, în semn de doliu după teritoriile pierdute. Pe urmă nu se mai întâmplase nimic, dar ceva plutea în aer, amenințător, deși invizibil, ca un nor cosmic.

Și deodată, atunci seara, să fi fost ora opt sau nouă, nu m-am uitat la ceas, știu că se întunecase când, stând de vorbă cu Alioan, pe unul din balcoanele redacției, am auzit împușcături venind din direcția unde era palatul. Alioan nu mai trăiește ca să-l iau martor, dar am auzit limpede, nu îngădui nimănui să mă contrazică. Erau focuri de pușcă, nu unul ici-colo, împușcături răzlețe, trase de cheflii, ca în noaptea când conu Leonida se speriasse de revoluție. Lasă că nimănuia nu-i ardea de chef în acele zile, dar nici nu era voie să ai armă, te judecau la Curtea Marțială și puteai să ajungi în fața plutonului de execuție. N-ar fi avut voie să tragă decât soldații, și după intensitatea împușcăturilor am presupus că erau cam două plutoane. Teofil, aflat atunci în batalionul de gardă al palatului, nu-și amintește sau nu vrea să spună.

Locuiam pe strada Brezoianu, cam peste drum de micul hotel „Liric”, care azi nu mai există, așa cum nu mai există nici teatrul de operă, aflat și el în apropiere, în piața Valter Mărăcineanu. Am telefonat repede acasă și am aflat că pe stradă, prin fața ferestrelor mele, treceau în fugă soldați, la grămadă, trăgând cu pușca în aer. Nu știam ce să înțeleg, ce să cred din ceea ce îmi spunea o voce speriată și atunci mi-a venit ideea să-i telefonez lui Bob Ianculescu, stătea pe o stradă paralelă cu a mea, mărginită pe o parte de zidul palatului. Am telefonat fără speranța că o să-mi răspundă, într-o asemenea seară bănuiam că nu putea să fie decât pe lângă tatăl său vitreg, șambelan al regelui. Cu multă surprindere i-am auzit glasul, numai că l-am recunoscut greu, nu avea nici un pic de vlagă, părea un glas livid, dacă o asemenea comparație se admite, și trebuie să se admită, fiind mare nevoie, spre a se înțelege că Bob părea pe jumătate mort, a doua jumătate fiind mai mult leșinată. L-am întrebat totuși ce se întâmplă, și cum de se află acasă.

— Tu nu auzi? mi-a răspuns, dându-și duhul.

Auzeam împușcături și în receptor, poate mai puternic decât pe cele venite prin aer, eram confuz, le amestecam pe unele cu altele, fără să mai înțeleg care erau cele reale.

De ce se afla Bob Ianculescu acasă voi spune îndată: mai întâi vreau să lămuresc rostul împușcăturilor. N-am nici o dovadă, dar socot că nimeni nu le va înțelege altfel decât le-am înțeles eu atunci, ceea ce continui să cred și astăzi. După mine, aceea a fost clipa când regele a convenit să abdice. „Maiestate, i-o fi spus generalul la auzul împușcăturilor dezlănțuite din propria lui poruncă, palatul e înconjurat de trupe, nu mai am nici o posibilitate să vă apăr!”

Restul nopții a fost tocmeală, pe ce cale să plece regele și ce bunuri să-și ia în pribegie. Un tren întreg i-a fost pus la dispoziție, a încărcat în ele tot ce-i mai putea inima să dorească, peste depozitele de bănet aflate în străinătate, la bănci, în conturi secrete. Acesta este unul din rosturile băncilor, să păstreze economiile, fără să dezvăluie ale cui sunt și la ce sumă se ridică, altfel nimeni nu s-ar mai încrede în ele. Nu-i nimic nelegal, băncile nu sunt obligate să întrebe cum s-au strâns economiile, deci nu le pot asemui cu tăinuitorii jefuitorilor. Ori de câte ori un șef de stat, care și-a tras în petic, scapă cu fuga, mă întreb: „câți bani o fi având în Elveția!” Dar Elveția a rămas prea mică, s-au adunat acolo prea multe economii, pivnițele băncilor dau pe dinafară; a venit rândul altor țări cu finanțele sigure, ca să le adăpostească.

Dacă printr-un miracol aş pune mâna pe un registru general al tuturor depunerilor, ceea ce de altfel cred că nici nu poate să existe, și dacă s-ar găsi cineva să mi le sublinieze cu roșu pe cele suspecte, n-aș mai avea nevoie de nici o altă lectură până la sfârșitul vieții, aş găsi în ele cea mai bogată operă scrisă

vreodată, în cifre, nu în cuvinte; combinațiile de cuvinte, oricât ne-am strădui să le înmulțim, prin imagini și metafore îmbogățite întruna, pe milioane de pagini scrise cu trudă, rămân infime pe lângă combinațiile de cifre care pot să fie infinite, atâta timp cât nimeni nu ne oprește să adăugăm încă un zero, și încă unul, o sută, o mie, o mie de mii în coada unui număr.

Să-și închipuie cineva o asemenea cifră, transpusă în obiecte minuscule, ca să aibă loc pe suprafața pământului, fire de nisip de pildă; câtă suflare omenească a trăit pe planeta noastră, dacă ar reînvia și ar retrăi mii de milenii, fără să facă altceva decât să numere nisipul, n-ar putea să termine niciodată, nici dacă le-ar veni în ajutor generațiile următoare, în alte mii de milenii. De mult mă urmărește gândul să definesc noțiunea de infinit, pe înțelesul oamenilor; în cele de mai sus, am făcut o mică încercare; nimeni nu poate să meargă mai departe decât mine, decât adăugând la coada cifrei de kilometri lungime încă o mie de zero, și așa mai departe.

Dar iată că folosind numai douăzeci și șase de litere ale alfabetului, cu posibilități de combinație limitate, am spus un gând pe care cifrele nu pot să ni-l transmită, nici măcar cu ajutorul computerelor.

În tot ce am scris mai sus am încercat să construiesc pentru mine un gând imposibil: cu ce pleacă în buzunar șefii de stat căzuți de la putere! Mai limpede, câți bani avea regele Carol al doilea?

Aud că Lupeasca, statornica amantă regală, l-a sfătuit să-l ia și pe Mihai, socotind că, lăsându-ne fără rege, se răzbună pe țară.

A plecat cu un tren special, încărcat cu tot ce cuprindea mai de preț palatul: să le fi vândut bucată cu bucată la talciocurile internaționale, și tot avea din ce trăi restul vieții. Bob Ianculescu a plecat și el, în vagonul cu tablouri desrămate. Din auzite știu că discipolii, veniți la putere în aceeași zi, dar încă neorganizați, fiindcă nu aveau experiență, au prins de veste și au urmărit trenul, au tras cu pușca prin gări, încercând să-l oprească. Poate nu-i adevărat decât pe jumătate, sau nici atâtă; în lipsa informațiilor oficiale, oamenii nascocesc, așa se întâmplă totdeauna. Sigur însă, la Timișoara se pregătise o ambuscadă: ceva n-a funcționat cum trebuie, trenul s-a dus mai departe și a trecut în Iugoslavia. De-aici înainte, soarta fugarilor nu mă mai interesează.

Nu-mi amintesc bine în ce măsură gândurile de mai înainte le datorez lui Alioan, atât știu că ele sunt rezultatul convorbirii noastre din seara când se auzeau împușcături și regele se pregătea să abdice.

Stăteam aplecat peste balustrada balconului și priveam jos, în stradă. Era lumină, la câteva exerciții de alarmă aeriană se încercase și camuflajul, oamenii știau ce să facă în cazul că începea războiul, să astupe ferestrele, cu pânză sau hârtie neagră, iar pe stradă să umble pe întuneric, folosindu-se cel mult de o

lanternă pe jumătate oarbă; deși lămurii, multora li se părea ireal să trăiască în felul acesta, viața urbană înlăturase întunericul, care de fapt este starea naturală a nopții. Farurile automobilelor, pe șosele, erau accidente trecătoare, orbeau pentru câteva clipe ochii, apoi rămâneau stelele pe cer și licuricii în iarbă. Felinarele, legănându-se sub dricul căruții, abia scoteau din întuneric un peticuț de șosea și lăsau să se ghicească o vietate în umbră, câinele legat de osie; dar numai până ce căruțele poposeau în afara drumului și acolo ce-i drept se aprindeau focuri; dincolo de bătaia lor, noaptea rămânea întunecată, cum îi este dat din preistorie, și devenea mai misterioasă.

Orașenii însă erau năvăliți la lumină de secole, de când ardeau făclii la colțurile străzilor, arătându-le măcar direcția de mers către casă, dacă nu și gropile. Mult mai târziu, în vremea străbunicilor noștri s-au pus felinare cu gaz, pe stâlpi de lemn, apoi de fontă, din distanță în distanță; nici ele nu dădeau prea multă lumină, în schimb aveau bețivii de ce să se țină. Mai târziu, în vremea bunicilor, au apărut, și au dăruit, căci le-am apucat eu însumi, pe alocuri, felinarele cu gaz aerian, mai puternice și mai economicoase. Lampagii plătiți de primărie le aprindeau seara și le stingeau dimineața. Vag îmi amintesc de ei, se răreau încetul cu încetul, țin minte că umblau cu o scară în spinare, de felul celor pe care azi le folosesc instalatorii de telefoane. Sigur că în viitor instalația telefoanelor va fi alta, atunci vor dispărea și scările. Lampagii sprijineau scara de stâlp, cu o mână deschideau robinetul, cu alta, care ținea o feștilă, aprindeau gazul.

În prima mea tinerețe mai erau cartiere în București, poate și în alte orașe, unde gazul aerian se folosea și la iluminatul caselor, deși electricitatea exista de un secol. Pe urmă a venit rândul felinarelor cu arc voltaic, care dădeau o lumină albă-albăstruie. Pe atunci, arcul voltaic, adică scânteia produsă de scurgerea curentului între doi electrozi de cărbune, mai groși decât degetul, se folosea și la proiecțiile cinematografice; un bec obișnuit, oricât de puternic, cu lumina lui galbuie, n-ar fi bătut până unde era ecranul.

Mă opresc aici, în anii la care mă refer nu apăruse neonul, mult mai economic, cu neajunsul că, măcar la începuturile lui, albăstrea chipurile oamenilor, de parcă ar fi fost morți ieșiți la plimbare.

Cum mă uitam jos, am văzut o siluetă feminină, venind repede de la colțul străzii; am putut s-o privesc în voie, fiindcă nu mai trecea nimeni, orașul părea pustiu, oamenii aveau presimțiri rele, nu degeaba, și stăteau acasă, așteptând știri la radio. În loc de știri se auzea muzică; împușcăturile încetaseră. Alioan se dusese înăuntru, ședea la birou și își mușca unghiile, gândindu-se ce să scrie, ceea ce pentru el însemna o muncă istovitoare.

Am privit adesea, de la înălțime, peisajul străzii; l-am privit și de la subsol, și de la parter, din toate unghiurile; e o școală pe care o recomand oricui vrea să-și exerseze spiritul de observație. La vremea mea, mi-a fost recomandată și mie; unul din profesorii mei, cu totul în afara disciplinei pe care o predă în școală, ne învăța cum să ne exercșăm ca dintr-un anumit cadru, un tablou sau scenă de viață, să reținem cât mai multe noțiuni din cele reprezentate acolo. O casă, de pildă; câte etaje are, câte uși, câte ferestre? Un om de care te-ai despărțit de câteva clipe, câți nasturi avea la haină? ... Toate acestea, după exerciții de trezire a atenției se înregistrează mecanic în memorie, nu-i nevoie să numeri etajele casei, sau nasturii hainei, ar fi timp pierdut de pomană și pe deasupra ar îmbolnăvi creierul, nu ochii, care de aceea sunt făcuți, să privească tot timpul. Creierul trebuie să înregistreze imaginile, dar mai întâi să le trieze și să le sistematizeze.

Nu știu dacă am avut dreptul să mă socotesc calfă în ziua când am băgat de seamă că automobilele, privite vertical, de la înălțime, apar mai armonios desenate, mai alungite, mai suple, de unde se naște impresia că sunt chiar mai puternice, au o suspensie mai bună și se aștern la drum mai frumos decât altele. Un om, în schimb, privit de sus, pierde dimensiunea lui principală, înălțimea, pare bătut în cap, greoi, lipsit de suplețe, gata să se împiedice; prin extensia impresiei, riscă să fie socotit mai prost decât este în realitate. În ceea ce mă privește, am învățat să evit riscul, să merg lipit de zid, ca să ies din raza de observație a cuiva care se uită la mine de deasupra; bineînțeles nu se poate așa totdeauna, atunci mă resemnez și dau cu piciorul în pietricele, sau în castane căzute, simulând că nu-mi pasă; e oricum un câștig, atenția omului de sus se îndreaptă spre gest, care avantajează, în ciuda perspectivei neconvenabile.

Ființa de jos, care se apropia repede, avea un mers nefiresc, neritmic, puțin în zig-zag, cu pași uneori neegali, smuciți, până ce mi-am dat seama că mâna cu vârful pantofului o pietricică, jucându-se, nepăsătoare și totuși atentă, să n-o piardă. „Dacă are cincisprezece ani, m-am gândit, e o copilă zvăpăiată, sau doar bine dispusă.” Așa cum o vedeam de sus nu mi se părea greoaie, mișcarea o făcea să pară suplă; dar era imposibil să-mi dau seama ce vârstă putea să aibă. „Dacă a trecut de douăzeci, mă gândeam în continuare, începe să fie interesantă, jocul ei nu mai e o glumă, ci o întrecere cu ea însăși, probabil e copleșită de gânduri pe care vrea să le alunge. Iar cu încă zece ani în plus...”

Căutam cuvântul potrivit să calific o femeie care la treizeci de ani se joacă pe stradă cu o pietricică; înainte de a-l găsi, am văzut-o traversând strada și intrând pe ușa redacției. Două minute mai târziu era în biroul lui Alioan. Deși o vedeam prima oară de aproape, am recunoscut-o pe Ștefania, ar fi recunoscut-o oricine, acum era celebră, fotografia ei apărea în ziare și pe prima pagină a revistelor ilustrate; un portret în mărime naturală era expus în centrul vitrinei la

Julietta; nu îndrăzneam să mă opresc, o priveam doar cu coada ochiului, aveam ceea ce se cheamă un complex de vinovăție, îl recunosc și astăzi, îmi plăcea însă nu puteam mărturisi nici prietenului meu cel mai bun, mai ales că el era Alioan; cu toată diferența de vârstă dintre noi, știu că puneam mult preț pe mine, mă trata ca pe un egal, ceea ce făcuse să mă leg de el cu întreaga mea afecțiune. Aceste sentimente nu s-au dezmințit niciodată, nici după cei treizeci de ani de când nu mai este în viață.

Alioan i-a ieșit în întâmpinare iar eu am rămas încurcat în ușa balconului.
— Ți-am adus o bilă! spuse Ștefania.

Nu era o pietricică, de sus nu puteam să-mi dau seama, ci o bilă de sticlă vânătă, folosită pe vremuri să obtureze sticlele de limonada; copiii le întrebuntau drept monedă împreună cu gioalele, în unele jocuri de noroc sau de îndemânare. Cum de gioale n-am mai auzit de multă vreme, spun, pentru cine nu știe de ele, că erau niște oscioare, vertebre de oaie sau de capră.

Pe Ștefania am descris-o la diferite vârste, începând de la șaisprezece ani, dar abia acum o vedeam prima oară; celelalte sunt imagini retrospective. Era așa cum aș fi vrut să fie, doar puțin prea matură pentru mine, fiindcă nu-i atribuiam vârstă ei fizică, ci pe a celebrității. Vârstă fizică e mai ușor să fie acceptată, nu de mult cunoscusem pe malul mării o femeie cu zece ani mai mare ca mine și mi se păruse la fel de tânără ca o copilă. Mă stânjenea vârsta mea, nu a Ștefaniei; dacă ea era subjugată, așa cum știam, de un om care avea peste douăzeci de ani mai mult decât mine, eu nu puteam să apar în ochii ei decât ca un paj, în cazul cel mai bun, că mi-ar fi aruncat o privire. Dar nici măcar nu putea să mă vadă, deși făcusem un pas înainte și ieșisem din umbra balconului. Nu avea ochi decât pentru Alioan: noroc că în gândul meu nu exista nici o năzuință, altfel aș fi suferit s-o văd atât de îndrăgostită.

Era îndrăgostită până în cel mai tainic ascuns al inimii, pe care o vedeam palpitând sub rochie, vrând parcă să iasă din piept și să cadă la picioarele lui, ca o ofrandă, o declarație de iubire eternă.

N-am folosit decât rar cuvântul acesta, dar atunci am pus în el o satisfacție deplină și imortală. Cred și astăzi, după atâta vreme, că în acea seară de septembrie, când avea să abdice regele, pentru Ștefania nu mai exista nimic pe lume decât Alioan, nici măcar glasul ei, care făcea din ea o regină. Micuța bilă de sticlă pe care o ținea în mână părea o piatră nestemată, din cea mai scumpă coroană cunoscută în lume. Ce mai pot spune după atâtea superlative? Și ce ar spune alții, decât că îmi pierdusem capul?

Nu, capul meu stătea bine pe umeri, cuvintele înșirate mai sus nu reprezintă gândurile mele spontane, din seara aceea, ci sunt elaborarea clipei prezente, când mă străduiesc să dau întregul preț întâlnirii cu Ștefania; dovadă că

eram capabil s-o privesc cu sânge rece, este că am observat din prima clipă julturile pantofului ei din piciorul drept, care lovise în bila de sticlă; cine știe de unde o aducea, urmărind-o în zig-zagurile ei pe trotuare!/?

Nu se uita la mine, să pot spune că îmi urmărise privirea, dar, parcă ghicindu-mi gândul, își aruncă pantofii din picioare, unul din gesturile ei semnificative. Erau pantofi italienesci, atunci la modă, cu talpa groasă, ortopedică. Așa li se spunea, ca să aibă o denumire; altminteri pantofi ortopedici poartă numai cei cu beteșuguri ale piciorului. Ne-am obișnuit cu ei cum te obișnuiești cu toate modelele, nu ne-am gândit că poate îi inspirase războiul, erau o prelungire a tancurilor. Am luat de la ei ce era bun, că făceau piciorul mai gingaș, prin comparație; nu i-am asemuit cu bocancii femeii-soldat, care avea să apară și pe străzile noastre ani mai târziu, după ce se terminase războiul, am văzut la Brăila, într-o stație de tramvai, o femeie-ofițer din armata sovietică, îmbrăcată în uniformă, cu cizme și cu caschetă, și cu două nurci, atârinate de gât peste tunică, fiindcă probabil mergea la o petrecere. Și de ce nu? Dincolo de gustul și de dorințele omului, totul este prejudecată.

Când Ștefania rămase în ciorapi pe covorul din mijlocul biroului, unde puteam s-o văd din cap până în picioare, ceva din impresia mea se schimbă brusc, așa i-am descoperit altă față, care m-a făcut atent la secretele devenirii ei continui.

Când intrase pe ușă era o frumusețe, n-o uit și n-am să neg niciodată; dar acea frumusețe n-ar fi ținut pentru mine decât o clipă, sau o seară; pe urmă mi-aș fi simțit inima înstrăinată. Căci nu era numai frumoasă, ci prea frumoasă; am mai folosit o dată aceeași expresie, privind o femeie doar enunțată, soția lui Teofil, unul din fiii domnului Alcibiade; nu știu cum am s-o privesc, când îi va veni rândul să intre în povestire. De ceva sunt sigur, că preafrumosul mă sperie și mă îngheață.

Fără pantofii a căror talpă creștea spre călcâi până la opt sau nouă centimetri, deveni, firește, mai mică, dar în același timp mai blândă și mai umană; frumusețea ei frapantă și într-un fel agresivă era acum aproape comună, dar așa devenea mult mai feminină. Când un bărbat este în situația de a alege, să se gândească la această idee, și dacă poate să se ferească de frumusețile imperative; în afară că i-ar satisface orgoliul, care, în acest caz este o boală socială, încolo n-ar avea decât o mulțumire construită din materiale scumpe dar nedurabile; asemenea frumuseți se uzează repede în emanația lor omenească, deși ca aspect pot să rămână strălucitoare. Destinația cea mai bună care poate să li se dea este să fie transformate în bibelouri, într-o reducere de zece-cincisprezece centimetri, și puse într-o vitrină ermetic închisă.

Am prezentat-o pe Ștefania așa cum mi-am închipuit-o în trecutul ei din Colentina și-n ce-a urmat după aceea, dar tot timpul am avut o ezitare, m-am

temut să nu merg prea departe, să nu-i consum în spiritul meu locul unde vroiam să evolueze. În seara când am cunoscut-o n-am putut să-mi rezist mie însumi, cum o văzusem de sus, jucându-se cu ceea ce credeam că era o pietricică, în mișcări care îi redădeau dimensiunea verticală, în ciuda perspectivei neprielnice, așa cum o vedeam acum, în picioarele goale, adusă ia înălțimea ei naturală, mijlocie între femeile mici și cele înalte, înălțimea adevărată care nu cere nici o corecție, în plus sau în minus. Restul a fost o învăluire, a trebuit să mă socotesc la capătul puterilor și să-mi cer pace mie însumi. Nu vroiam să fac nici un pas mai departe, aceasta era Ștefania și nu doream să fie alta, nu mai avea de ce să evolueze, în seara aceea am socotit-o definitivă.

Înainte de a scrie paginile acestea am recitat poeziile lui Alioan, puținele rămase asupra mea, care așa au scăpat să fie arse. Le rătăcisem și uitasem de ele, le regăsisem de câteva zile. Nu sunt mai mult decât nouă, dar am avut norocul să le am pe cele care îl reprezintă cel mai bine, deși poate altele, ca poezie, ar fi fost mai bune.

Recunosc în ele fierbintele neastâmpăr al unui suflet construit pentru dimensiunea spațiului, nu a pământului, capabil să simtă totul în toate manifestările posibile ale omului. Faptele lui pământești pot să fie mai prejos de această idee superlativă, dar fără să le omit, nu-l judec după ele. Din tot ce a scris într-o viață, un om poate să supraviețuiască lumii lui printr-o singură frază; atât că el nu știe care este fraza aceea, iată pentru ce va scrie mai multe.

Un poet din generațiile anterioare mie și care capătă preț tot mai crescut pe măsura ce trece vremea, a lăsat, între mii de versuri unul, suficient pentru mine ca să mă îmbogățesc cu un bob din gândirea și frumusețea lumii. Ca început, trebuie să spun că un bob poate să fie o bogăție; dar gândirea și frumusețea lumii, ca să le înțelegi și să le simți, se cade să le cunoști dinainte. Pe o friză de pe Acropole, la Atena, am văzut, în prima mea tinerețe, o fecioară în peplum, aplecată să-și lege sandaia. Mi-a rămas amintirea ei vizuală și m-am dus mai departe.

Trecuse într-un plan secundar al memoriei mele, când am citit poemul într-un singur vers al poetului amintit înainte: „De când îți legi sandaia, s-au dezlegat milenii?”. Atunci m-am gândit că poezia nu poate să existe prin ea însăși, ci este un act de colaborare. Poemul într-un vers a prins viață numai în sufletul cui a văzut friza. L-am admirat, îl admir și astăzi dovadă că îl țin minte, găsesc în el și filosofie, și istorie, pe lângă poezie; într-adevăr, mi-a îmbogățit sufletul. Dar ce se întâmpla dacă n-aș fi cunoscut subiectul?

Poezia lui Alioan nu mă ducea nici odată la o asemenea întrebare; ea putea să fie absurdă, în schimb nu avea dileme; absurdul devenea mijloc de

comunicare. Așa, oricine înțelege că dintr-un trupșor de țigancă poți să cânti ca din vioară.

Fiindcă m-am legat să nu-l judec pentru faptele lui pământești, și vor fi multe în seara aceea, nu-l condamn, nu-l socotesc nici absent, nici insensibil la un act subtil de tandrețe; ochii lui se uitau adânc în ochii Ștefaniei și nu vedeau ofranda ei, bila de sticlă. N-o adusese în mână, ca pe o floare, ci o mânase cu piciorul pe trotuare, printre oameni, căci nu toate străzile erau goale, și sigur că oamenii, cu grijile lor, o socoteau sărită.

Ștefania zâmbi și puse bila pe masă; nu era contrariată, putea să iubească sau să urască pe cineva, dar nu să-l judece; și niciodată nu aștepta să fie răsplătită pentru o faptă. Dacă la început aplauzele răzlețe din barul doamnei Strauss o măguleau, azi când se revărsau ca niște torente o făceau să se simtă mică, neajutorată, să nu-și recunoască nici un merit; în fața publicului i se părea că reprezintă pe o altă ființă; ea continua să se scalde cu rațele în apa Colentinei.

— Îl cunoști pe Bob Ianculescu? întrebă Ștefania.

— Am auzit de el, răspunse Alioan, cu gândul în altă parte.

Am tresărit, abia de jumătate de oră vorbisem cu el la telefon, îl cunoșteam bine, când eram amândoi abia ceva mai mult decât copilandri ne bătusem în duel, cu sabia, ca mușchetarii, pentru Rita, logodnica lui, al cărei caracter și temperament nu le cunoștea, era prea mică să-și închipuie ce dorințe zăceau în ea și câte o ducea capul.

— I-am făcut o vizită, continuă Ștefania. M-a implorat să vin, vroia să-mi spună ceva extrem de important și nu putea să plece de acasă... Era foarte speriat, când am ajuns treceau soldați pe stradă, trăgeau cu pușca spre grădina palatului...

— Lasă că-mi spui la masă, o opri Alioan. Acum trebuie să-mi scriu articolul.

Se întoarse spre mine, mă trase de mână și mă prezentă Ștefaniei.

— Duceți-vă voi înainte; la „Continental” vă convine? Vin și eu, într-o jumătate de oră.

Înainte de a ieși pe ușă, am luat bila de pe birou și am ascuns-o în buzunarul hainei. Alioan era cu spatele, Ștefania însă, mi s-a părut că văzuse, cu o privire furișă. Cred că toată seara s-a gândit de ce luasem bila, dar nu fiindcă mi-ar fi dat vreo importanță mie, ci fiindcă obiectul acela fără valoare era destinat lui Alioan și pentru ea, până să-l pună pe masă, fusese inestimabil; ori de câte ori i-am întâlnit privirea, mi-am dat seama că era intrigată; nu mi-a pus însă nici o întrebare, în schimb mi-am pus eu, mai multe.

Știam cum scrie Alioan, oricât s-ar fi grăbit nu putea să termine articolul în mai puțin de o oră. Și eram singur, cu Ștefania, pătrundeam în viața ei fără ca ea să bănuiască, fără să bănuiesc nici eu că aveam să-i răscolesc trecutul, până la

vremea când săpa grădina cu picioarele goale și ducea legume la piață, cu căruța, mânând singură calul. Atunci nu știam nimic despre ea, decât o parte din ceea ce știe toată lumea despre o vedetă, care pe mine mă interesa deocamdată într-o măsură mult mai mică.

Mergând cu ea pe stradă, mă întrebam ce căutase la Bob Ianculescu. Știam rostul acestuia la palat, după cum știam și de existența sticlucelilor cu lacrimi de femeie. În schimb, nu aveam de unde să știu demersul regelui la întoarcerea ei de la New York, când îl trimisese pe Bob Ianculescu la gară, s-o ademenească. Probabil acum relua aceeași tentativă, Ștefania devenise o ispită națională. Adevărul nu putea să fie altul, mărturisirea ei naivă și candidă, sau cinică era o confirmare: regele dorea s-o cunoască. N-am înțeles atitudinea Ștefaniei, cum de acceptase invitația lui Bob Ianculescu? Vroia să sfideze, sau era curioasă? Și oare regele, dacă nu abdica și nu pleca în fugă, și-ar fi văzut dorința împlinită?

Bineînțeles că gândurile acestea mi-au venit mai târziu, atunci, seara n-aveam de unde să știu ce era în mintea Ștefaniei. Mergeam lângă ea pe Calea Victoriei; când am traversat bulevardul, pe lângă hotelul de unde odată fusese cât pe ce să cadă o bombă în trăsura regelui, s-a sprijinit de brațul meu, să coboare trotuarul. A lua pe cineva de braț nu dovedește nici o intimitate, dar apropierea fizică există, i-am simțit umărul și șoldul, apăsate puțin pe mine, și între ele i-am ghicit talia, care leagă torsul de restul trupului, cu funcțiile lui feminine; numai gândul e destul să te turbure.

Se făcuse ora zece, lumea se rărise, în vremuri mai puțin zbuțumate încă ar fi fost aglomerație. La strada Edgar Quinet Ștefania îmi luă iarăși brațul, cât să coboare trotuarul. Am simțit în mâna ei o strângere mai nervoasă; altcineva, unul singur pe sine, i-ar fi dat altă interpretare; e adevărat că de multe ori interpretările greșite pot deveni fructuoase, dar nu le socotesc o izbândă; poate pantofii cu talpa lor masivă o făcuseră să se sprijine mai tare de mine. A trebuit să treacă timp până să aflu că fusese într-adevăr tulburată; în flancul restaurantului Capsa staționa o mașină roșie, am remarcat-o, fiindcă mă interesa subiectul, era un Studebaker, ultimul tip, un exemplar unic în București, după câte aflasem. Deși avea patru uși părea nu o berlină de familie, ci o mașină de sport, suplă, cu radiatorul de o formă agresivă, care la început mă impresionase, ca după un timp să mi se pară prea căutată și nefirească.

Trecând prin fața ultimei vitrine a restaurantului, mâna Ștefaniei, care rămăsese sprijinită pe brațul meu s-a crispat iarăși. N-am înțeles nici de astădată ce determinase gestul ei, în schimb, chiar la masa din față l-am zărit pe Persu, îl cunoșteam ca om politic, altminteri nu știam nimic din viața lui, decât că se dădea în vânt după femeile frumoase, era recunoscut ca vânător de potârnichi, după cum se lăuda singur, cu o vorbă vulgară. Abia după ce trecusem am avut impresia că o

salutase pe Ștefania, și am făcut o asociație între ea și preferințele lui prea bine știute. Atunci abia mi-am dat seama că mergeam lângă o femeie frumoasă, după care toți oamenii întorceau capul, poate cea mai frumoasă din tot orașul, dar nu m-am mândrit, dimpotrivă, am simțit o amărăciune fiindcă era imposibil să-mi aparțină vreodată.

Intrarea în restaurant a fost pentru mine o umilință; cum au zărit-o, directorul, oberul și un grup de chelneri s-au repezit s-o întâmpine, au condus-o la o masă de patru persoane, într-o boxă cu canapele de catifea verde, au ajutat-o să se așeze. Rămăsesem deoparte, nimeni nu mă băga în seamă; dacă n-ar fi fost o grosolănie s-o las singură, m-aș fi dus drept la ușă. Atunci a făcut Ștefania primul gest pentru care îi port recunoștință, a întins mâna să mă tragă lângă ea, m-am așezat și am stat numai câteva clipe pe canapeaua verde, până ce personalul de serviciu a luat cunoștință de prezența mea și s-a tras în lături, așteptând ordine. Atunci, când aveam drepturi câștigate, m-am ridicat și m-am așezat pe canapeaua cealaltă.

— Dă-mi voie să stau în față.

— De ce? Ți-e frică de mine?

Sigur că mi-era frică, dar să-i fi mărturisit era altă grosolănie, ca și aceea de a fi plecat pe ușă, lăsând-o singură. I-am răspuns, nu fără îndrăzneală; se năștea în mine o răzvrătire, de ce să-mi ascund gândurile, cât timp nimeni nu le putea socoti neoneste?

— Vreau să te văd mai bine!

Aceste cuvinte cuprind o teorie mai veche, pe care o păstram, doar pentru mine; n-am dezvăluit-o nimănui până astăzi. Ștefaniei nu i-am dat explicații.

Este obiceiul ca la masă, gazdele să-și așeze musafirii unul lângă altul, pe bază de legături casnice, de logodne, de simpatii cunoscute sau presupuse. E o greșeală; pe omul care îți este drag, îl vezi și chiar îl simți mai bine dacă îl ai în față, îți aparține mai deplin când îl cuprinzi cu privirea. Dacă stai alături poate îți simți șoldul și coapsa, îi absorbi parfumul dar nu-i vezi ochii, nu poți duce cu el acea conversație secretă, cu atât mai intimă cu cât nimeni n-o bănuiește. Recunosc că nu-i ușor să așezi oamenii fără greșeală, trebuie să simți care se caută unul pe altul. O recomandare infailibilă și în același timp cea mai simplă privește perechile legitime, soții și soțiile, care se văd toată ziua e bine să nu fie puși alături, cu atât mai puțin față în față, ci la o distanță direct proporțională cu anii lor de căsnicie.

Oberul aștepta alături, cu cărțile de bucate și de băuturi în mână, amândouă în coperti de piele verde, cu înflorituri aurite; azi nu se mai fac, au devenit inutile, oamenii nu mai au nevoie de ele, se mulțumesc să capete ceva de mâncare. Nu mă dezmeticisem, nu vedeam nimic în jur, simțeam numai

strălucirea fețelor de masă, a argintăriei și candelabrelor. Când a venit Alioan, după mai mult de o oră, băusem vin de Cotnari, veritabil, o jumătate de sticlă și mă aflam mai în apele mele; dar, ca să se știe, acea jumătate însemna cam trei păhăruțe, și unul îl băuse Ștefania. „De ce v-ați așezat tocmai aici? E o masă macabră!”

Cu un an în urmă, exact în locul nostru stătuse Armand Călinescu, în ajunul asasinatului și le dăduse convivilor, trei din miniștrii săi, asigurarea că discipolii Arhanghelului nu mai sunt o primejdie.

În ce mă privește masa nu mi se părea macabră, dacă ar fi fost așa, ar fi trebuit să mă feresc de toate locurile pe unde victima trecuse în preția morții. Dar exista o coincidență stranie, a doua zi după masa noastră, odată cu abdicarea regelui, discipolii, frați ai celor care îl omorâseră pe Armand Călinescu, aveau să pună mâna pe putere și să defileze pe Calea Victoriei în sutane, cu spada în mână.

Articolul pe care Alioan îl scria pe când îl așteptam față în față cu Ștefania, apucase să apară și avea să-l coste condamnarea la moarte, neîmplinită din fericire. Referindu-se la aniversarea asasinării lui Armând Călinescu, petrecută tocmai când el socotea primejdia trecută, Alioan spunea, ca încheiere: „Să nu facem aceeași greșeală, să rămânem în gardă! Fiara nu-i moartă ci stă la pândă, să ne sfâșie!”

Când l-am citit, mi s-a oprit inima; în depărtare se auzea cunoscuta cântare a discipolilor, „să-i ucidem pe cei nevolnici!” Câteva batalioane înjghebate în grabă coborau pe Calea Victoriei, o luau la dreapta pe bulevardul Elisabeta, purtând pe piept portretul Arhanghelului, Dar era abia începutul, regele se mai afla încă în palat, așteptând să se termine pregătirile de plecare. Abia a doua zi, când se declarase prin lege venirea lor la putere, a fost defilarea adevărată a discipolilor, nu batalioane, ci regimente, la portretele Arhanghelului adăugându-se icoane scoase din biserici.

29

Mulți ani după aceea, când cineva m-a întrebat dacă aș vrea să-mi trăiesc viața încă o dată, am răspuns nu, cu o hotărâre pe care n-am schimbat-o nici astăzi. Seara când am cunoscut-o pe Ștefania și am stat cu ea față în față câteva ceasuri, e o amintire frumoasă, poate o amintire nepieritoare, dacă după mai bine de patru decenii a rămas vie, mai mult decât atâta, câștigă în intensitate odată cu anii; dar n-a compensat înjosirea și spaima din lunile următoare, și tot ce-a venit după ele, războiul, înfrângerea, pacea.

Până atunci, iată-mă stând cu Ștefania împreună, la o masă, într-un restaurant de lux, unde nu mai fusesem decât o dată, invitat de un cunoscut cu

titlu de noblețe. Nu-mi place să devin familiar în localuri publice, să mă salute patronul grăbindu-se să-mi deschidă ușa, chelnerii să se ia în șir după mine și să se ploconească, așteptându-mi poruncile. Niciodată nu sunt sigur că unul din ei n-a scuipat în mâncare, venind de la bucătărie; fiindcă prin structura lui, omul nu-i făcut să-l servească pe altul; se supune, și uneori îi poartă recunoștință clientului, fiindcă nu se uită la nota de plată, dar în ascunsul inimii îl urăște. Prefer cârciumile și birturile modeste, unde nimeni nu mă cunoaște, unde chelnerul mă socotește egalul lui și se poartă ca un prieten; căci nu-i dator să-și frângă spinarea în fața mea, și pentru a nu rămâne niciun echivoc în relația dintre noi doi, îl salut eu primul și la venire, și la plecare.

Odată am fost obligat mai multă vreme să mănânc în oraș, mergeam la un restaurant aflat aproape de casă, care, fără voia mea, făcea parte dintre cele mai curățele. Îmi amintesc cum într-o seară am așteptat aproape o oră să-mi aducă mușchiul de vacă pe care îl comandasem.

Chelnerul, sprijinit de o coloană în imitație de marmură, prindea muște în gură. Nu eram grăbit, nu mă plictiseam, îmi gustam vinul uitându-mă la oameni, încercând să-i cataloghez după fizionomie și făcându-mi planuri. Într-un târziu chelnerul a întors capul, a dat cu ochii de mine, a tresărit, își adusese aminte ce așteptam și a venit fuga: „Scuzați-mă, am pus să facă altă friptură, aia nu era de dumneavoastră!”

Pe unii, un asemenea pehlivan îi face să se umfle în gușă de mândrie, sunt convingși că se bucură de considerație.

În altă seară, un om mi-a cerut voie să stea la masa mea, deși se găseau și alte locuri; m-am învoit, fiindcă eram singur și, împotriva firii mele, tăcute, am dus cu el o conversație pe care n-am regretat-o, fiind foarte instructivă. Omul n-a cerut nimic de mâncare, ci numai bere; din capul locului s-a uitat în farfuria mea cu circumspecție. „Ăsta-i morun? E cod filetat, domnule; pește oceanic!” Simțisem, șase luni mâncasem pește oceanic, dar tăceam din gură, nu vroiam decât să-mi potolesc foamea, subiectul nu merita discuție, trebuia doar să nu mai cer morun de aici încolo. Între timp, sosise chelnerul cu o halbă de bere. Vecinul meu a împins-o încolo, cu mâna. „Nu ți-am cerut bere la halbă; rogu-te, adă-mi o sticlă, să-mi torn singur!” Pe urmă mi-a explicat că o treime din halbă era sifon, prisosul îl bea altcineva; ce-i drept, după șase ore de serviciu, chelnerul se cam clătina pe picioare; probabil ciupea din toate băuturile, și vin, și coniac, și lichioruri. Așa ceva nu vedeam prima oară, dar poate nu înțelegeam dedesubturile, iar uneori îmi închipuiam cu compătimire că servul meu era doborât de oboseală; meseria de chelner nu e ușoară.

După morun, chelnerul mi-a adus mușchiul de vacă, friptura mea preferată, nu de alta dar e mai puțin nocivă decât orice carne. O cam uscase; ce

puteam face? Vecinul meu a constatat dintr-o privire: „Asta e numai zgârciuri!” Avea dreptate, m-am chinuit îndelung cu ea, mi-am muncit maxilarele, și jumătate am lăsat-o în farfurie. Atunci omul mi-a făcut marea lui confidență, era chelner de meserie, lucra la un restaurant periferic, pe la Dristor; cu observațiile de mai înainte dovedise că își cunoștea meseria. Atunci am înțeles de ce nu luase nimic de mâncare, pe lângă bere; de fapt, mi-a spus el însuși: „Ce, sunt prost să mă jefuiască ăștia? Domnule, n-om avea noi renume, dar vino într-o seară să-ți fac eu o friptură, să întrebi de Ghiță, și dacă nu ți-o place, n-ai decât să-mi spui: „Ghiță, ești o javră!”... De la omul meu am aflat multe, am stat două ore de vorbă, dar mai mult decât am spus nu dezvălui, nu vreau să-mi fac dușmani între chelneri; deși de multă vreme ocolesc restaurantele, câteodată, în vacanță de pildă, se întâmplă să ai nevoie de ele; cu morunul trucat mă împac, mă împac și cu zgârciurile, le dau deoparte, dar nu vreau să-mi scuipe vreunul în farfurie. La Ghiță m-am dus și mi-a făcut un mușchi cum rar mai mâncasem, gros de trei degete, neașos, nefibros, fript pe grătar, între cărămizi încinse, pătruns egal pretutindeni, nu cu o parte uscată, iar cu cealaltă crudă.

— Până vine Alioan vrei să bem ceva? mă întrebă Ștefania.

Înainte de masă ar fi fost bun un cocktail, așa se și obișnuiește, dar mi-am adus aminte de seara când băusem cu Santa la barul vaporului, și m-a cuprins tristețea. Nu, Odor nu avea dreptate decât teoretic: toată viața lui era teorie de altfel; sunt pierderi pe care nimic nu poate să le înlocuiască. M-am dus cu gândul la o amintire neutră, o zi când nu mi se întâmplase nimic de ținut minte, decât că băusem o sticlă de vin dulce tocmai în restaurantul unde mă aflam acum. Vinul dulce nu-mi place, îmi lasă zahăr pe cerul gurii, acela însă fusese altceva, o licoare necunoscută nici în Olimp, nici la masa regilor.

Nu-mi păsa că s-ar fi potrivit la desert, nu înainte de masă; dacă nu jignesc pe nimeni calc cu ușurință canoanele. Am cerut o sticlă de Cotnari, oberul s-a încruntat o clipă dar pe urmă am adăugat, cu competență și cu vocea scăzută, confidențială: „din biblioteca secretă a patronului!” Omul a zâmbit, înclinându-se; deși nu mă cunoștea, îi dovedisem că știam secretele casei și cuvântul de trecere.

Era același vin și a rămas ultimul, n-am mai băut niciodată; deși dulce se contopea dintr-o dată cu organismul și avea o viteză de circulație atât de mare, că prima picătură s-a dus de-a dreptul în genunchi, încălzindu-i. Îmi simțeam calzi și obrajii, începeau să ardă, mi-am lipit pieptul de marginea mesei, s-o văd mai de aproape pe Ștefania.

— Ce te uiți așa? m-a întrebat, intrigată.

— Vreau să-ți fac portretul.

— Ești pictor?

Nu știa nimic despre mine, cred că nu-mi reținuse nici numele; dar cine eram eu, la urma urmelor? Trecuse un an de când îmi apăruse prima carte, sigur că n-o citise, n-o citise nimeni, nu speram să apară și a doua. Dacă îmi ardea obrazul și îmi simțeam genunchii calzi, sufletul în schimb îmi era moleșit, gol de sentimente, de aspirații, nu doream nimic de la nimeni, singura satisfacție mi-o dădeau vinul și chipul Ștefaniei. În afara oricărei aspirații, mă uitam la ea ca la un portret pe care îl privești la muzeu, odată cu toată lumea, iar apoi te duci singur acasă.

Continuând să fie intrigată de privirea mea, probabil tot mai aprinsă, Ștefania s-a aplecat și ea, să mă vadă mai bine. Acum sânii ei stăteau rezemați pe masă, încadrând paharul din care băuse numai o picătură. Atunci i-am asemuit cu floarea de lotus, cum o țineam minte din grădina Botanică de la Cairo. Mă fascina mai mult decât orice floare, la poartă am cumpărat una și i-am dat-o Santei, atunci i-am simțit parfumul suav, o esență fin distilată a tuturor trandafirilor din câți cunoscusem, în afară de cel numit Crisossantos, atât de independent și de puternic că nu poate să intre în nici o formulă.

De ce oare nu asemuisem sânii Santei cu floarea de lotus, căci doar îi simțisem lipiți de mine în vârful piramidei lui Keops, iar în timpul urcușului îi și văzusem în clipe scurte, destul ca să-i țin minte. Sa fi fost ei mai prejos decât ai Ștefaniei, le lipsea misterul și magnetismul? Nu, dar erau altceva; și eu trebuia să mai învăț multe, până să ajung la nuanțe; și până să înțeleg că floarea de lotus, atunci încă nedescifrată, rămâne disponibilă pentru o comparație mai târzie. Santei i-am dat mult prea mult din sufletul meu, ca astăzi să cred că am nedreptățit-o.

Ștefania avea o rochie de stofă, în dungi, cu umerii goi și despicată în față, până în adâncitura dintre sâni. Dar nu se vedea pielea, borurile rămâneau lipite cât stătea dreaptă, se deschideau numai când se apleca în față.

Știam de mult cam în ce fel se armonizează culorile, sunt între ele înrudiri vizibile; când nu se respectă devin țipătoare. Și-n rochia Ștefaniei, în dungi maro, galben și verde, apărea un albastru, atât de strident că parcă îl auzeam țiuindu-mi în ureche. Era numai o impresie făcută dinainte, o prejudecată, o închistare; albastrul exista, cu disonanța lui îndeobște recunoscută, dar nu se dizolva între celelalte culori, n-avea nevoie să devină rudă cu ele, rămânea de sine stătător, de parcă Ștefania ar fi purtat două rochii deodată. Dacă ar fi scos-o pe cea cu dungi maron galben și verde, ar fi rămas a doua, în întregime albastră.

Abia acum mi-am adus aminte că nu lăsase nimic la garderobă, n-avea nici pardesiu, nici poșetă și mă întrebam dacă mai târziu n-o să-i fie frig cu umerii goi. Poate acest gând este o invenție fățarnică pe care o fac astăzi, atunci cred că nu mi-era gândul decât la umerii ei, fiindcă semănau aidoma cu ai Venerei din

Milo, poate partea cea mai frumoasă a statuii. (Am fost nevoit să spun Venera, fiindcă Venus nu admite genitivul feminin, iar decât să-l folosesc pe cel masculin, cum oamenii fac de nevoie, mai bine înghit otravă.) Da, avea umeri de statuie, armonizați cu grumazul, ca două sunete muzicale, unite lin, prin ceea ce numim un legato, care le contopește puțin pe una cu cealaltă.

Ochii mi-au fost atrași de o sclipire roșie, în decolteul rochiei, pe care până atunci, atras de umeri, nici nu îl văzusem, în ochii mei rămăseseră, lipite între ele, dungile verticale, maro, verzi și galbene, aruncate peste un fond albastru, puternic. Am descoperit rubinul, lipit de piele în locul unde începe adâncitura dintre un sân și altul. Era o piatră octogonală, puțin alungită, cu de două ori patru fațete, fiecare răsfrângând lumina în alt fel. Lănțugul nu se vedea, parcă rubinul creștea din carne, și atunci am simțit nevoia să pun mâna, ca să-mi dau seama. Poate greu va crede cineva că nu exista o dorință, niciodată nu am dorit și nici măcar nu am visat imposibilul, era numai curiozitate, vroiam să știu cum stătea rubinul acolo.

Poate nu lipsea mult să întind mâna, când un bărbat arătos, în smoking, cu părul sur pe la tâmpile, încolo negru și lucios, dat probabil cu briantină, a venit la masa noastră, s-a așezat pe canapea, lângă Ștefania, căreia i-a sărutat mâna, apoi brațul, între cot și umăr. Era un actor, știam de el, deși mergeam rar la teatru, lumea îl socotea idolul femeilor și cred că era, dacă Ștefania acceptase ca el să-i sărute brațul, gest de mare intimitate. N-am auzit dialogul lor, îmi vâjâiau urechile, m-am tras înapoi și m-am rezemat țeapăn de spătarul canapelei. Deși băusem al doilea pahar de vin, nu mai simțeam căldura lui nici în obraji, nici în genunchi, mi se răcise tot sângele. Îndată însă mi-am venit în fire, am darul să mă dezmeticesc repede, mi-am dat seama că aveam de jucat un rol de câteva ore, și apoi rămâneam stăpân pe mine însumi; nu mă simțeam deloc mai prejos decât bărbatul din față, decât nici un bărbat de la mesele vecine, din tot restaurantul, din toate restaurantele luxoase. Deodată m-am simțit din nou bine, mi s-au încălzit sângele, obrazul și genunchii.

Nu știu cum a plecat actorul, după el a început să plouă cu bărbați la masa noastră, câte unul, câte doi, se așezau lângă Ștefania, nu se sfiau să se așeze și lângă mine, fără să se prezinte, împingându-mă cu umărul, ca pe un manechin de paie.

Pe estrada orchestrei, Grigoraș Dinicu, un lăutar de seamă pe vremea aceea, cânta „Ciocârlia”, cred că o compoziție personală, de mare virtuozitate, cunoscută astăzi în toată lumea, adaptată pentru tot felul de instrumente, chiar și pentru trompetă, instrument făcut inițial să sune stingerea și deșteptarea la cazarmă; nici un interpret însă nu putea să se apropie de Grigoraș Dinicu, necum să-l întrecă.

După aplauzele înfierbântate puțin de băutoră, Grigoraș Dinicu a venit la masa noastră cu arcușul într-o mână, cu vioara la subțioară.

— Domniță, s-a adresat Ștefaniei, înclinându-se lăutărește, nu v-am văzut, n-am știut că ne-ați făcut cinstea!

Toți chelnerii și vânzătorii de prăvălie le spun femeilor „domniță”, nu în semn de admirație, ci cu o indiferență profesională. Când îi aud mi se face greață. Domniță li se spunea fiicelor de domnitor, de odinioară. În perspectiva acelor timpuri, și-n perspectiva a ceea ce erau ele, principese, cuvântul mi se pare plin de grație. Am observat pe fața Ștefaniei o grimasă; dacă pornea din aceleași simțăminte ca ale mele, eram alături de ea, gata să-i îngenunchi la picioare, cu recunoștință.

Grigoraș Dinicu o poftea să ofere publicului select din acea seară (sunt vorbele lui) celebrul ei cântec, al privighetorii. Ștefania refuză, cu o mișcare scurtă a capului. Iarși i-aș fi îngenuncheat la picioare.

— Atunci, domniță, îngăduiți-mi sa-l cânt eu, așa cum poate să fie în stare biata mea vioară.

Aș fi vrut să-mi astup urechile, să nu aud vioara. Cred că am izbutit să mă izolez în mine însumi, unde am regăsit schița de poem a lui Alioan: „Dacă ai fi mai mică, să te pot ține c-o mână, aș întinde pe trupul tău coarde, de la solduri până la umeri, și aș cânta din tine, ca din vioară...”

Mult mai târziu am găsit între hârtiile mele o altă ciornă, printre câteva poezii ale lui, ajunse la mine nu-mi amintesc în ce împrejurare. Nu știu dacă izbutise să meargă mai departe dezvoltând schița inițială; poate, dimpotrivă, adăugându-i explicații, îi luase caracterul de schiță, care era o sugestie îndreptată în multe direcții, și o limitase prin extensiune. O reproduc, numai pentru motivul că Alioan nu mai există, să mă certe, și nu vreau ca un gând al lui să se piardă, mai ales că împotriva formei, îl socotesc lipsit de orice frivolitate:

De-ai fi mai mică

Să te pot ține c-o mână

Aș întinde pe tine coarde,

De la genunchi până-n clavicule

Punând călușul la mijloc, pe pubis.

Tăblia cutiei tale de rezonanță

Și mânuind de-a lungul arcușul

Aș cânta din tine ca dintr-o altă vioară.

Atunci, brusc, mi s-a făcut dor de Țița, așa cum mi-o închipuisem fără s-o fi văzut vreodată, s-o țin în brațe și s-o legăn, nu ca pe o femeie, ci ca pe o fetiță, un pui de lăută țigănească.

Lumea aplauda, cântecul privighetorii se terminase, nu-l auzisem, Ștefania părea plictisită. Sentimentele ei erau altele, o răzvrătire împotriva ei însăși. Fiindcă oamenii de la mese, în picioare, închinau paharele spre ea, în semn de admirație. I-am înțeles gândul, era un unison perfect între noi în clipa aceea, poate și ea îmi înțelesese gândurile: o vedetă devine puțin femeie publică.

Un alt bărbat, al zecilea, al douăsprezecea se apropie de ea cu paharul în mână și vru să se așeze alături. Ștefania își smulse agrafa care îi ținea părul scurt adunat în creștet, își scutură capul acoperindu-și fruntea cu franjuri și-l împinse în lături pe noul venit, făcându-l să pălească, vexat, cu paharul în mână.

— A, nu, domnule! Acum vreau să mănânc, dați-mi pace!

Își scutură iarăși capul, părul avea reflexe când blonde, când roșcate. O femeie care își despletește părul în fața mea devine pentru mine o prietenă, chiar dacă ne-ar despărți Everestul. Din clipa aceea nimeni nu mai veni la masa noastră.

— Nu așa se cuvine, dar am să comand eu, îmi spuse Ștefania. Vreau să te scutesc de o corvoadă.

Nu mai era glasul cu care se adresase bărbatului de adineauri, nici cum îmi vorbise mie mai înainte; în continuarea gestului cu părul, îmi devenise cu adevărat prietenă; dar ne despărțea Everestul, Alioan trebuia să vină din clipă în clipă, și doream să vină cât mai repede.

Nu înțelegeam ce rol avea un ober la un restaurant de lux, nu cred că stătea acolo numai ca să pozeze, trebuia să facă și ceva treabă, măcar să vadă cum își îndeplineau chelnerii datoria. Poate erau doi oberi, căci al nostru, de când venisem, nu se mai mișcase de lângă masă, aștepta să ia comanda, secundat de un chelner în haine negre, cu plastron alb și cu papion ca de smoking; în schimb oberul purta redingotă, și amândoi aveau câte un șervet alb pe antebrațul stâng, nu se despărțeau de el toată seara, am spus de ce, să nu se confunde cu oaspeții. Și chiar așa se mai făcea câte o încurcătură; o doamnă distrată putea să se adreseze unui ambasador care trecea pe alături: „Te rog, un pahar cu șampanie!” Dacă ambasadorul avea umor se ducea la bufet și îi îndeplinea dorința; dacă nu, putea să iasă conflict diplomatic. Oricum, în primul rând se făcea de râs doamna.

Abia își ridicase Ștefania ochii din listă, că oberul se și aplecase să-i asculte porunca; de fapt, stătea degeaba, căci nu scria el nota, ci doar o transmitea chelnerului. Prin organizarea societății, mulți oameni n-au alt rol decât să se afle în treabă, dar iată partea ciudată, că fără ei treaba nu merge; s-ar fi zis că să nu fi fost oberul acolo, chelnerul nu era în stare să ia comanda.

Ștefania ceru supă de sparanghel, un fileu de șalău cu unt și lămâie, și salată de fructe, mâncare ca de sanatoriu. Fără să mă întrebe comandă pentru mine un chateaubriand dublu, cu cartofi pai și salată de anghinare. Pentru ea un pahar de vin alb, sec, iar pentru mine o sticlă de vin roșu, la carafă.

— Ești băiat tânăr, îmi spuse. Trebuie să mănânci bine!

Dar aveam aproape opt ani mai mult ca ea, împlinisem treizeci, poate că mă judeca în raport cu Alioan, care avea cincizeci, și-i albise părul. Cu ce nerăbdare așteptam pe atunci să văd primele fire de păr alb pe la tâmpile! Mai târziu am înțeles-o pe Ștefania și când spun așa nu pledez cauza mea, fiindcă nu recunosc să am o cauză pe care trebuie s-o apăr. Dar știu, din propria mea experiență și din multele confidențe care mi s-au făcut pe șoptite, că bărbații prea tineri nu-și bat cine știe cât capul cu femeile, nu-i interesează cât le e de rău sau de bine; am fost eu însumi așa, mărturisesc cu rușine și recunosc că nu merit iertare; dar cum am mai spus și altădată, din alte motive, n-aș vrea să-mi trăiesc tinerețea din nou, fiindcă n-aș fi mai bun decât prima dată.

Anghinare nu mai mâncasem, și n-am mai mâncat a doua oară, n-am încercat să aflu de ce unii se dădeau în vânt după ele, degeaba aș fi întreat, cred că nimeni n-ar fi putut să-mi răspundă, și pe urmă ar fi răspândit vorba că nu meritam să fi venit pe lume.

Cartofilor pai n-aș vrea să le găsesc cusururi, mi-aș ridica lumea în cap, n-am să mă plâng decât că îți sar din furculiță, îi mânuiești mai greu decât pe macaroane și, ce-i mai rău, se răcesc până să-i duci la gură, fiindcă, în termeni științifici spus, n-au masă: înmagazinează prea puțină fierbințeală și o pierd repede în aer. Cine nu poate fără ei, e bine să-i mănânce la bucatărie, de-a dreptul din ceanul unde sfârâie, și nu cu furculița, ci cu o lingură specială, ca o sită, să se scurgă uleiul.

Chateaubriand-ul n-avea nici un cusur decât că era prea mare, încolo îi recunosc toate calitățile, carne aleasă, fără zgârciuri și mai ales frumos prezentată. Dar friptura lui Ghiță, din mahalaua Dristorului, numită fără fașoane mușchi de vacă, avea un gust inimitabil și era mult mai fragedă.

Ștefania terminase și se uita la mine cum mă luptam cu friptura. N-am putut s-o duc până la capăt, am lăsat jos cuțitul și furculița. Când am ridicat ochii, i-am întâlnit privirea, ațintită asupra mea, cu un zâmbet de îngăduință; femeile se bucură când îi văd pe bărbați că mănâncă; în ele veghează tot timpul instinctul de mamă. Cu lacrimi în ochi îmi aduc aminte cum se uita la noi mama noastră, la masă, îngrijorată, și cum i se lumina fața când vedea că ne place mâncarea. De atunci am învățat să nu-mi dezvălui niciodată gândul în fața unei femei, spunându-i că mâncarea ei nu e bună. Sunt minciuni fără de care lumea ar fi mai urâtă.

— A fost bun? mă întrebă Ștefania.

De câte ori n-am auzit în viață această întrebare! E o cale de comunicație între oameni, și totdeauna cuprinde o fărâmə de simpatie, sau poate de dragoste. Pe un om antipatic nu-l întrebi dacă a fost bună mâncarea.

Am privit-o uimit; în timp ce mâncasem, fizionomia ei se schimbase, parcă era altă ființă, îi străluceau ochii și fața, îi strălucea părul, abia acum vedeam ce gură fascinantă avea, cu buzele parcă emailate. Iar nări ca ale ei nu puteau să mai fie altele, nici în viață, nici în pictură, puțin răsfrânte, o zecime de milimetru, o idee să fi fost mai mult i-ar fi dat o fizionomie prea îndrăzneată, prea exersată, poate vulgară. Dar cel mai mult o schimbase buclele de păr căzute pe frunte, având parcă rostul să-i ascundă gândurile, să nu o poată descifra oricine. Sub frunte presupunem că se află centrul inteligenței, și fără a socoti nici pe departe că o femeie trebuie să fie proastă, cred că îi șade bine să facă din inteligența ei o taină, s-o acopere cu părul de pe frunte și cu un abia schițat zâmbet de șiretenie, care îi va mări farmecul și misterul.

— De ce taci? insistă Ștefania.

Avea fruntea acoperită, și un zâmbet șiret în colțul gurii. Inteligența ei se vedea în privire. Erau verzi, sau albaștri? Un amestec din amândouă culorile.

Tăceam, fiindcă așa fi vrut, împotriva firii mele, să-i spun cât este de frumoasă, dar cum să pronunț o formulă sacrosanctă, după ce mâncasem atâta carne? Și apoi cred că Ștefania nu avea nevoie de cuvinte, dovadă că zâmbetul i se accentua, de parcă mi-ar fi spus: „Știu la ce îți este gândul!”

Trecuseră două ceasuri și nu părea îngrijorată, nici măcar mirată că Alioan întârzie. Se schimbau clienții, Dinicu își relua repertoriul de la capăt, avea să-i vină rândul și „Ciocârliei”. Manile Ștefaniei erau în fața mea, fără brățări sau inele; știam că, dacă le-ar fi împins puțin înainte, ar fi dat în peretele Everestului; ca și cum mi-ar fi citit gândul, le trase și le ascunse sub fața de masă. Dar gândul nu mi-l citise, se întâmpla altceva, ce n-ar putea să-și închipuie nimeni. Am simțit cum își lepăda pantofii ortopedici, mâinile ei se mișcau sub fața de masă, am avut impresia, imposibilă, că își desfăcea agrafele port-jartierelor. Se suci puțin pe o parte, pe alta, se aplecă înainte, arătându-și mai viu rubinul, pe urmă se trase înapoi și o clipă mai târziu îmi întinse peste masă ciorapii, făcuți ghem, atât de fini că nu atingeau mărimea unei mandarine.

— Pune-i într-un buzunar, și păstrează-mi-i! îmi spuse, cu naturalețe.

Nu mai zâmbea, dar avea fața senină. Un timp n-am mai înțeles ce se întâmpla, până am simțit că își pusese pe genunchii mei picioarele goale. Acel sânge rece despre care am mărturisit, laudându-mă că mă ajută să-mi păstrez calmul în clipe când ar trebui să mă sperii, m-a făcut să rămân nemișcat, în așteptarea unui cuvânt care trebuia să vină obligatoriu. Gestul ei nu mi se părea indecent, ar fi fost imposibil, era numai straniu.

— Te rog, îmi spuse, calmă, fără să se alinte, mângâie-mi tălpile, simt nevoia, am stat prea mult locului. E plăcerea mea de când eram mică.

Nu știu dacă oamenii aflați atunci în jurul nostru ar fi putut să-și închipuie, și dacă și-ar fi închipuit vreunul, cum ar fi judecat întâmplarea? Poate nu rău, asemenea gesturi fiind oarecum obișnuite, în ocazii cum era a noastră, doi oameni tineri așezați față în față la masă, cu paharele de vin între ei, în sunetele orchestrei, uneori senzuale, într-o atmosferă ațățitoare. Și dacă și-ar fi închipuit toți, nu doar unii, se înșelau în masă. Fiindcă gestul Ștefaniei nu avea nimic senzual, era doar copilăresc, și nici eu nu-l înțelegeam altfel. Mi-am băgat mâinile sub fața de masă și am început să-i mângâi tălpile, cu stângăcie; ea a răsuflat mulțumită, apoi a rămas în așteptare. O mângâiam ca pe un copil, gestul ei nu-mi inspira nici o dorință, așa ceva socoteam imposibil, căci între noi era Everestul. Dar n-a trebuit să treacă prea mult timp până să simt că tălpile erau calde și ea era o ființă vie, făcută la fel cu altele, pe care le cunoscusem.

Am spus și alteori că am un înger păzitor, care mă ferește de fapte necugetate; acum însă nu era nevoie de intervenția lui, ca să nu mă apere de o greșeală. Oricine în locul meu ar fi dus gestul mai departe, mai încet, sau mai repede, ar fi ajuns cu mâinile la gleznă, unde începe alt fel de zonă, s-ar fi aplecat, să înainteze pe gambe, până la genunchi, de unde zona devine primejdioasă, ca de acolo înainte să fie ireversibilă. Fără nici un înger păzitor n-aș fi făcut mai mult decât să-i mângâi tălpile copilăroase. Alceva nu era admisibil și cel mai inadmisibil ar fi fost ca ea să dorească.

— Îți mulțumesc, ajunge! spuse, retrăgându-și picioarele.

Își încălță pantofii, pe dibuite, fără să-și mai pună ciorapii, care rămaseră la mine. Întâmplarea, neprevăzută, n-am să spun uluitoare fiindcă îmi simțeam mîntea limpede și senină, m-a făcut să uit de ei, cum uitase ea însăși. I-am găsit acasă, și abia atunci m-am simțit tulburat, fiindcă mi-am adus aminte nu întâmplarea povestită mai înainte, ci convorbirea avută cu Ștefania după aceea. Nu știu de ce, cuvintele ei, de altminteri fără echivoc, mi se păreau o mărturisire cavalierească și nicidecum o provocare. Ciorapii însă, care reprezentau în mod palpabil ceva din feminitatea ei dezvelită, și pe care poate dinadins mi-i lăsase, mă făceau să mă duc cu gândurile mai departe, și numai bunul simț m-a făcut să mă opresc la vreme. Singura slăbiciune căreia nu i-am rezistat a fost să pun ciorapii sub pernă, unde le-am simțit prezența până dimineața, chiar și în timpul somnului, cu o dulce sfâșiere a inimii. Dacă un asemenea act se numește fetișism, și dacă fetișismul nu înseamnă mai mult decât atâta, dacă nu ia forme morbide, n-am să-l dezaprob ci am să socotesc că face parte dintre manifestările delicate ale sufletului nostru.

Convorbirea cu Ștefania nu ar fi început dacă Alioan nu întârzia până la miezul nopții; neliniștit, am vrut să telefonez la redacție, ea însă m-a oprit, cunoștea proasta corespondență a lui cu timpul și odată ce o știa cu mine, nu-i mai

purta de grijă; poate era un fel de a-și păstra fiecare sentimentul că nu datorează nimic celui alt. Dar chiar să fi fost dorința ei manifestă, nu puteam s-o conduc de aici acasă, fiindcă, oricât de târziu s-ar fi făcut, trebuia să-l așteptăm pe Alioan, așa cum era înțelegerea. Numai că terminasem de mâncat și nu mă simțeam capabil să încep o convorbire care să n-o plictisească, nici s-o privesc fascinat ca mai înainte; o asemenea privire, dacă durează mai mult de câteva clipe fără să fi provocat o explozie, devine stupidă. În schimb vorbi ea, nu puteam sta ca mușii, fără să ajungem la altă stupiditate:

— S-ar putea să mă judeci, și nu vreau să faci o greșală, deși altminteri puțin îmi pasă de părerile altora. Probabil fiecare din cei zece sau douăzeci de jigodii care au venit aici, să mă înghesuie pe canapea sub cuvânt că își manifestă admirația, crede că am fost amanta celorlalți și își așteaptă rândul. Să știi că nici unul nu s-a atins de mine și nici n-o să se atingă. Îți spun nu ca să-ți alung gândul că aș putea fi ușuratică; n-a fost o provocare, când te-am rugat să-mi mângâi tălpile picioarelor, ci o nevoie cu totul nevinovată. Dar mă simt angajată față de tine pentru o urmare neprevăzută, că mi-a plăcut în alt fel decât dorisem; ai curenți electrici în mână. Nu mi-ai spus cu ce te ocupi; pictor am înțeles că nu ești.

— Nu, scriu la gazetă, împreună cu Alioan.

— Despre ce?

— Despre orice; gânduri.

— Asta nu-i o meserie. Gânduri!

— Sper să fac din ele o carte; sau mai multe.

— Despre mine să nu scrii nici odată!

— Nici n-aș putea; ar trebuia să te cunosc fără greșală.

— Odată, când ai să vrei, încearcă să te apropii de mine; poate mă găsești în toane bune.

M-am străduit să-mi ascund surpriza, dar probabil m-a trădat obrazul, fiindcă l-am simțit cum se aprinde. Ce-am spus mi se părea de-o inutilitate deplină, nu mai credeam nici în cuvintele ei, nici în ale mele; nu puteam să-mi închipui că un pahar de vin o amețise; era altceva, avea față de mine o superioritate care mă obliga să fiu învinsul ei, îmi lipseau mijloacele de apărare; crezusem că știam multe, ca să văd acum că nu știam nimic; dacă m-aș fi duelat cu ea, floreta mea era boantă. N-am putut nici măcar să tac din gură, ceea ce poate ar fi făcut-o să creadă că aveam gânduri mai inteligente și le țineam ascunse.

Astfel, am întrebat-o prostește, azi am incinerat și-am risipit în vânt până și gândul de-a spune asemenea vorbe:

— Nu ești îndrăgostită?

— Tu știi ce înseamnă să fii îndrăgostit?

— Știi, în măsura în care vorbim aceeași limbă.

— Atunci sunt, și nu prima oară. Dar doresc să fie ultima.

Ce vroia cu mine? Eram eu mai prost decât oamenii pe care îi cunoscuse? Văzând că tăceam, ea continuă, aplecându-se în față și arătându-și mai bine rubinul din tăietura rochiei:

— Vino odată să-mi mângâi tălpile, ai o mână magică. Iubirii îi datorezi totul, sângele și viața; dar nu castitatea!

De când meditam la această formulă! Corpul tău îți aparține!

— Ce-ai spus?

Vorbisem cu glas tare? În clipa aceea a venit Alioan, părea puțin somnoros, se așeză lângă Ștefania, străduindu-se să-și revină.

— Iartă-mă! i se adresă, am așteptat să se culeagă articolul, i-am făcut corectura, pe urmă am adormit cu capul pe birou, am avut zile agitate.

Față de mine nu trebuia să se scuze, iar eu puteam să-mi închipui că avusese vreo aventură fugară, o fetișcană de la teatrul de revistă, în drum spre casă de la spectacol, înghesuită pe marginea biroului, cu ușa neîncuiată; gustul riscului, cultivat de la prima lui nuntă. Oare Ștefania își dădea seama că nu avea ciorapi în picioare?

Alioan îmi întinse o hârtie cu antetul ziarului.

— Jordie a spălat putina, îmi spuse, ca pe o banalitate. Citește!

Pentru mine era o bombă, cum se vorbește prin redacțiile ziarelor; recunoșteam hârtia cu scrisul lui Jordie; o văzusem pe biroul lui Alioan când luasem bila adusă de Ștefania. „Dragă Alioan, cu rapidul de la ora două plec la Roma. Ai grijă de ziar, sper să ne vedem în curând. Mai jos îți las împuternicirea. Dacă n-ai chef, sau nu-ți convine, alege pe cine crezi și dă-i puterile cuvenite. Nu pe Jak Musiu, e prea bătrân, a început să se ramolească”.

Deci Jordie era plecat de unsprezece ore; acum probabil se afla pe la Padova, dimineața avea să ajungă la Roma.

— De ce nu mi-ai spus la redacție?

— Fiindcă nu știam; abia când să plec mi-au căzut ochii pe scrisoare.

Nu mă mira, așa a fost Alioan toată viața, vedea mai bine înlăuntrul lui decât în afară. Ca un făcut tocmai atunci apăru Jak Musiu, ne văzu de la ușă și veni la masa noastră; găfâia din greu, ca toți astmaticii; pe fruntea nădușită și congestionată se vedea urma gambetei; cei răi de gură spuneau că era singura lui circumvoluțiune; n-aveau dreptate, deși analfabet, nu-i lipsea mintea, mai ales în ceea ce privea capacitatea ei de a capta informațiile. După ce se aplecă greoi peste masă, răsturnându-mi paharul, ca să-i sărute mâna Ștefaniei, Jak Musiu se așeză lângă mine, înghesuindu-mă cu coapsele lui lăbărțate.

— Să vă spun o bombă! ni se adresa confidențial, cu ochii lui mici și vioi plini de satisfacție. Jordie e în drum spre Roma!

— Ce vorbești! făcu Alioan, băgând în buzunarul de la piept scrisoarea pe care i-o înapoiasem. De unde știi?

— Mă privește! Pretinzi cumva că m-am înșelat vreodată?

— Doamne ferește! Dar ce i-o fi venit să plece la Roma așa, pe nepusă masă?

— Vă spun, dacă făgăduiți să păstrați secretul: vrea să cumpere încă o rotativă! ... Cu bani împrumutați de Mussolini! Împrumutați, vorba vine!

Satisfacția făcea să-i curgă pe sub guler o transpirație fierbinte. Mă miram că putea, măcar o dată să se înșele, cu totul ieșit din realitate.

— Ați terminat masa? Eu vreau un caltaboș cu mazăre bătută.

— De unde caltaboș acum?! se miră Alioan, în batjocură. Caltaboșul la iarnă!

Știa sau nu știa Ștefania că n-avea ciorapi în picioare? Eram pe deplin convins de dragostea ei pentru Alioan, cunoșteam toate fazele prin care trecuse, de la seara de sub draperia domnului Pretoreanu, până la împlinirea din cortul de pe terasă. Dragostea ei nu semăna cu nimic dinainte, era ca o flacăra care mocnise prea mult ca să nu se prefacă într-o explozie. Dar acum, de când venise Alioan, stătea mută, cu ochii în fața de masă; lui Jak Musiu îi întinsese o mână moartă. Era în ea o muștrare de cuget? Da, am intuit, dar remușcărilor ei nu-l priveau pe Alioan, ci pe mine. Simțeam telepatic gândul ei, și i l-aș fi citit în ochi dacă ar fi îndrăznit să mă privească: regreta că vorbise, nu-i făcusem nici un rău, nici nu i l-aș fi putut face vreodată, era ușor să-și dea seama. Nici ea nu-mi vroise răul, era victima unui instinct care îi dicta gesturi nesăbuite.

Deși transpirat, Jak Musiu adusese cu corpolența lui un val de frig de afară. Ar fi fost imposibil ca măcar atunci Ștefania să nu-și simtă picioarele goale. Vina ei, i-o citeam pe față, era că lăsase să treacă momentul când ar fi trebuit să-mi ceară ciorapii. Căci mie în nici un caz nu-mi era îngăduit să i-i dau peste masă; din cauza lui Jak Musiu! Iar ea, din cauza lui Alioan, fără să aibă față de el altă vină decât că lăsase să se creeze o situație echivocă, pe care nu mai putea s-o înlăture, odată ce apăruse un martor. Nu mă simțeam complicele ei, dar ea devenise complicea mea, dintr-o neatenție.

Jak Musiu, a toate cunoscătorul, de data asta nu știa ce rol juca între noi. Nu era singura lui lacună din seara aceea; îi scăpau două informații importante: la ora când ne aflam împreună la masă, regele semna actul de abdicare, ceea ce, pentru el, dator să știe, însemna începutul sfârșitului în carieră, iar plecarea lui Jordie, interpretată copilărește, avea cu totul alt scop.

Rămăsese puțină lume, orchestra plecase, Grigoraș Dinicu venise să ne salute, de fapt o salutase pe Ștefania, poate și pe ceilalți doi, dar nu pe mine, fiindcă nu știa cine sunt; cu atât mai puțin ar fi putut ști că aveam în buzunar ciorapii Ștefaniei. Jak Musiu îl apucă de mână pe un chelner care trecea pe alături.

— Unde-i Vasiliu?

— Ia masa.

— Ce înseamnă că ia masa? O duce acasă? Spune ca oamenii, că halește, și cheamă-l încoace.

Oberul veni fuga, ștergându-se cu dosul mâinii la gură.

— Ce mă, întrebă Jak Musiu, închideți?

— Am și închis, coane Jak, dar pentru dumneavoastră rămâne deschis până la ziuă!

— Bine, adă-mi caltaboșul!

Era comandat din ajun, la început făcuseră nazuri „de unde caltaboș în septembrie, coane Jak?” „Treaba voastră, luați un porc și tăiați-l!” Îi aduseră și mazărea bătută, cu ulei de nucă; nu de măslina, care în acest caz e o batjocură. Jak Musiu mirosi și se convinse.

Am plecat lăsându-l să mănânce singur. În stradă aștepta un șir de taximetre, ne-am urcat într-unul, la întâmplare, toate așteptau cu portierele deschise. Ștefania, la mijloc, s-a lipit de Alioan.

— Strânge-mă puțin, m-a luat frigul.

Era firesc, cu umerii goi și cu picioarele goale! Pe drum se încălzi, dar nu deveni mai comunicativă decât înainte.

— Urcați o clipă sus? spuse, în fața casei. Am un coniac bun; sau dacă vreți, șampanie.

Eram obligat să refuz, m-a mirat însă că a refuzat și Alioan.

— Suntem obosiți, ești și tu obosită, te-ai jucat destul cu bila aia pe stradă.

Părea un reproș și la un om ca el mi-era imposibil să-l înțeleg, chiar dacă ar fi știut că bila se afla acum în buzunarul meu. Deodată m-am simțit vinovat de tot ce se întâmplase, eu începusem, și dacă mă ferisem de Alioan, nu eram deloc sigur că Ștefania nu văzuse când pusesem mâna pe bila de sticlă.

Am coborât s-o conducem până la intrare; Alioan îi spuse șoferului să ne aștepte. Nu-mi aduc aminte cum s-au despărțit, știu doar că, după ce descuiase ușa, Ștefania s-a întors spre mine:

— Îți mulțumesc pentru masă!

Dar nu plătisem eu, ci Alioan!

Apoi cu gestul obișnuit între prieteni, se ridică puțin pe vârful și mă sărută pe obraz, lângă ureche. Încă nu știa cum mă cheamă și de la mine n-a mai avut ocazia să afle.

Acest gest, atât de neașteptat și de rapid că pe moment n-a avut cum să mă tulbure, l-am folosit cu altă ocazie, când după douăzeci și cinci de ani am încercat să-i povestesc viața și am descris cum s-a declanșat prima ei dragoste; seara, la porțiță, despărțindu-se de băiatul care o condusese până acasă, nu s-a mai putut stăpâni și l-a sărutat în fugă pe obraz, lângă ureche. Dar în cazul meu sărutul ei nu avusese aceeași semnificație, și, oricum, a rămas fără urmare.

Odată reveniți la taximetru, Alioan mă întreabă:

— Am de făcut un drum; vrei să mergi cu mine?

Am acceptat, deși se făcuse ora două noaptea și eram obosit, și mai ales simțeam o muștrare de cuget în apropierea lui, fiindcă aveam în buzunar ciorapii Ștefaniei. Aș fi vrut să ajung mai repede acasă, să rămân singur cu ei, ca și cum ar fi reprezentat o însuflețire. Alioan îi ceru șoferului să meargă pe Calea Rahovei Am înțeles intenția lui, abia dincolo de Chirigiu, când am luat-o pe niște străduțe, la dreapta. Alioan știa numele străzii, nu și drumul, nu-l știa nici șoferul, n-aveam pe cine să întrebăm la ora aceea, ne-am învățat prin cartier, până am găsit-o; pe tăblița de la colț am citit, în lumina farurilor „Făt Frumos”; nu se potrivea cu casele ponosite, însă atunci, noaptea, când nu puteam să vedem până departe, decorul avea un farmec puțin straniu și, unit cu numele străzii, părea venit din basme, așteptam parcă să apară toate personajele știute, Zmeul, Sfânta Vineri, Ileana Cosânzeana. Visam, nu m-a trezit nici glasul lui Alioan: „Să oprești puțin la numărul 29!” Eram pe jumătate adormit, am visat mai departe, chiar după ce taximetrul oprise în fața unei bojdeuci intrată în pământ și lăsată puțin într-o rână. Nu se vedea nici o lumină la ferestre, nu mișca nimic în curtea întunecată. Era o distanță cosmică între lumea de unde plecasem și cea unde mă aflam acum, martor la cea mai bizară explorare omenească, din câte știusem, mai mult decât ocolul pământului și descoperirea polilor îngropați în ghețuri; venirea lui Alioan la casa unei fetițe de țigani, lipsită de înțelesul omenesc al vieții ei printre oameni, neputând să-și acorde mai multă valoare decât o podoabă ieftină, de strasuri albastre, culoarea universală a cerului.

Gândindu-mă la seara lăsată în urmă, cu toate cele întâmplate și fără altele, câte nu le cunoșteam încă, luând doar plecarea lui Jordie, curtezanii veniți pe rând la masa noastră, doi dintre ei cu monoclu, bărbații și femeile elegante, cu podoabe veritabile, nu strasuri, trecând la socoteală până și caltaboșul lui Jak Musiu, hachiță gastronomică înjositoare, ca o cădere în privată, n-am socotit că pentru aceste stări și fapte lumea trebuia să piară; poate o aștepta pieirea, dar din alte cauze.

M-am gândit apoi, sau mă gândisem tot timpul la gesturile și vorbele Ștefaniei, judecând paralel cu ele venirea lui Alioan în Calea Rahovei, la casa Tiței. Acest om, nu amoral, ci cu alte precepte decât ale decalogului, care ajungea să iubească o femeie până la mistuire dar nu avea darul de a-i fi și credincios totdeodată, poate frate de cruce cu Ștefania, căreia însă îi mai trebuiau câțiva ani până să se desăvârșească, venise aici, noaptea, într-un cartier nesigur, unde în orice clipă o bandă ascunsă în umbră putea să ne atace, numai ca să fie o clipă în preajma casei mizerabile unde trăia o făptură dezmoștenită, căci nici el nu fusese în stare să-i facă altă dreptate decât să-i dăruiască o casetă cu podoabe ieftine. Ce înger cu ochi albaștri trăia în această piele de diavol?

— De ce n-o cauți? l-am întrebat, solidar cu tristețea lui, pe care i-o simțeam, fără să-i văd fața; poate după respirație. Trimite-i un bilet, mâine!

— Nu pot, dacă n-a venit singură!

Trebuia să-l socotesc imoral, o dată ce nu știa ce se întâmplase cu Tița după ce plecase de la el, pe ninsoare? Două luni zăcuse în casă, cu plămâni aprinși, prost îngrijită, până ce tusea îi rupse o vinișoară în gât, așa știa vecinii și înroșise perna de sânge. La mijlocul primăverii intra în spitalul Zerlendi, fără nici o nădejde.

Un medic renumit pentru darul lui de a înțelege oamenii a scris o carte care în tinerețe mi-a zgâlțâit puțin sufletul, fiindcă mi se părea plină de umanitate; recitind-o mai târziu, ceea ce a fost o neșansă și pentru el, și pentru mine, cartea mi s-a părut mai degrabă mondenă. Dar în noaptea când mă aflu cu Alioan pe strada Făt-Frumos din Rahova, mi-am amintit de o întâmplare adevărată, luată din viață și scrisă acolo ca o poveste duioasă, așa am socotit-o atunci. Dacă mai târziu cartea a scăzut în ochii mei, povestirea duioasă a crescut, fiindcă i-am descoperit înțelesul tragic, ascuns sub fraze amabile.

Șoferul stătea cu motorul în mers, cu maneta băgată în viteza întâi și cu piciorul pe accelerator, gata să demareze dacă ar fi văzut apropiindu-se vreo umbră; și lui îi era teamă, iar Alioan parcă prinsese rădăcini în fata cocioabei.

Într-un spital de ftizici, la Paris, o fostă demimondenă, bolnavă de plămâni, ajunsă o umbră, își trăia ultimele zile. Fusese un timp iubita întâmplătoare a unui om cu vază, creator de existențe umane construite îndemânatic, pe care eu, unul, îl mai admir și astăzi. În viața lui personală era ceea ce se numește un idol al femeilor, și nu întârzia să le primească ofrandele. De mult uitase de acea iubire întâmplătoare, când i se spuse că biata femeie trăgea să moară; atunci i-a trimis vorbă că vine s-o vadă.

Nu mai țin minte dacă a apucat să se țină de cuvânt, dar nici nu are vreo importanță. Mă interesează ce s-a întâmplat cu muribunda și cu vecinele ei din salonul spitalului. Aflând că vine „domnul” s-o vadă (nu-i spusese niciodată pe

nume), femeia parcă a prins viață, a intrat într-o trepidație de mașină prăpădită care e gata să-și risipească piesele în toate părțile, dar merge înainte și nu se lasă. Vecinele, trăind ele însele emoția ei, au uitat de suferința lor, de parcă nu le aștepta aceeași soartă, s-au îngrămădit s-o pregătească de vizită, i-au schimbat așternutul, i-au pus cămașă curată, au pieptănat-o. Ea a cerut o oglindă, a avut numai o tresărire când și-a văzut chipul tras și palid de moarte, pe urmă emoția a reînsuflețit-o, i s-au aprins ochii, și-a dat cu roșu pe obraji și pe gură. Inimosele femei i-au așezat apoi capul în pernă și i-au împodobit fruntea cu o cunună de flori luate din grădina spitalului. Femeia a murit fericită, cu ochii la ușă.

Dacă aș fi știut încă de atunci unde era Tița, l-aș fi dus pe Alioan s-o vadă numaidecât, noaptea.

Nu-i apăr pe răufăcătorii de toate felurile, dacă socotesc că viața, în desfășurarea ei milenară, din antichitate și până astăzi, ca să nu mă duc mai departe în urmă, la preistorie, cu războaiele câte au fost pe lume, generatoare de jafuri, sperjururi, violuri, crime și toate ticăloșiile săvârșite asupra celui slab de către cel tare, e mult mai imorală decât oamenii ca indivizi, chiar dacă ei devin instrumentul imoralității.

Am aflat, când m-am dus la spitalul Zerlendi, să văd un prieten care nici el nu mai avea multe zile; Tița tocmai murise, am văzut cum o duceau la capelă. A doua zi am venit cu Alioan, era pregătită de înmormântare, în rochie albă, de pânză. Și n-avea pe ea nici măcar podoabele modeste pe care și le dorise și le plătitise bucuoroasă cu o noapte de dragoste.

L-am sfătuit pe Alioan să nu vină la înmormântare, nu-l cunoștea nimeni dar prezența lui acolo, inexplicabilă, ar fi dat naștere la bănuieli și poate s-ar fi ales cu insulte, dacă nu cu un cuțit între coaste. Mi-a dat un mic colier de briliante adevărate, să-l pun la gâtul moartei; e imoral să spun cât costase, dar, oricum, cu atâția bani, Tița ar fi putut trăi fără griji toată viața.

M-am dus cu conștiința liniștită, fiindcă nu aveam nici un amestec și nici un păcat pe suflet. Dar am avut grijă să mă înconjur de o gardă sigură, patru haidamaci, camionagii în slujbă la Pasul Istoriei, care aduceau de la gară sulurile de hârtie pentru rotativă. Doi dintre ei făceau parte dintre discipoli, erau și ei nerăbdători să-iucidă pe cei nevolnici; bineînțeles că nu puteau să vină în sutană, aveau în schimb revolver ascuns sub cămașă. S-au așezat în cele patru colțuri ale mormântului, iar eu, după slujbă, când groparii s-au apropiat cu capacul, m-am aplecat și am pus colierul pe grumazul firav al moartei; n-a fost ușor, a trebuit să-i ridic puțin capul și atunci m-a cuprins jalea la gândul că odată fusese vie și caldă.

Aveam o misiune stânjenitoare, simțeam ochii oamenilor ațintiți spre mine, și dacă vreunul m-ar fi întrebat cine sunt și cu ce drept mă aflu acolo, n-aș fi avut ce răspunde. Dar era o datorie și față de Alioan și față de Tița, deși nu o

cunoscusem, și nu mă puteam da în lături. Îndată după aceea, oamenii mei m-au încadrat și am stat toți cinci acolo, până ce a început să cadă pământul și s-a umplut groapa. Pe urmă am intrat cu ei într-o cârciumă și i-am cinstit cu o sticlă de țuică; am băut și eu, fiindcă aveam nevoie de o otravă. De fiecare dată când deșertau țoiul, cu capul dat pe spate, spuneau: „Dumnezeu s-o ierte!”... Nici unul nu m-a întrebat ce avusesem cu moarta.

Din greșeală, dar fără vină, nimerisem la cârciuma unde, în odaia din fund, se făcea praznicul de înmormântare; acasă n-ar fi fost loc. Tița avea numai un frate, lipsea fiind la închisoare. În afară de alte neamuri erau acolo toți cumnații, toate surorile, trei, aveau bărbat, cununate la biserică, de la cînșpe ani, de la pașșpe; singură Tița nu vroise să se mărite atât de tânără.

Peste noapte cumnații au dezgropat sicriul și au furat colierul de briliante. Fiind trei la număr, judecătorii au împărțit pedeapsa între ei, fiecare a luat numai câte trei ani și jumătate de ocnă.

30

Nu-mi aduc aminte cum plecase taximetrul din fața cocioabei. M-am dezmeticit abia când am dat de lumină, în Calea Rahovei. Pe drum, n-am schimbat nici o vorbă cu Alioan. Mă simțeam atât de solidar cu el, în noaptea aceea, încât nu l-aș fi lăsat singur. Am coborât în fața casei, numai la gândul că poate vroia să se ducă la Ștefania. Nu mi se părea că ar fi fost o enormitate; totul în ființa noastră este mișcare.

— Știi de cea fugit Jordie? mă întrebă, când vroiam, să închid portiera.

— Fugit?

— Da, are miros de șobolan, simte că discipolii au să vină la putere.

Alioan se bucura de o intuiție mult mai vie decât credeam cei din preajma lui; uneori avea și informații mai numeroase ca alții, însă obținute întâmplător, căci îi lipsea curiozitatea înnăscută a lui Jak Musiu, de a ști totul. Dacă nu făcea caz de capacitățile sale, motiv să se creadă că trăia cu capul în nori, cauza era numai lenea lui visătoare. După ce l-am cunoscut bine, am pus mult mai mult preț pe un moment al lui de reverie, decât pe o observație virulentă a lui Jordie, socotit cel mai talentat comentator al vremii. Comentariile lui Alioan se ascundeau sub un zâmbet mizantropic.

Multa lume credea atunci, nu doar el, că discipolii au să vină la putere, dar nimeni nu era sigur. Discipolii au luat puterea, împărțită cu generalul Ion Antonescu, peste câteva ore, când abia se făcuse ziuă; era 6 septembrie. Până seara, Jordie ar fi fost tocat cu satârul, fiindcă înfierase arderea cărților, lovind direct în Arhanghel, deși nu-i pomenise numele.

Acum Arhanghelul zăcea sub o placă groasă de beton, în curtea închisorii Jilava, iar Jordie se afla la Roma, sub platoșa ocrotitoare oferită de Mussolini, a cărui politică și-al cărui război contra Abisiniei le susținuse; desigur că ar fi putut să susțină și contrariul, dacă așa îi dicta domnul Pretoreanu.

De acesta, discipolii nu s-au atins, nici cu gestul, nici cu vorba, i-au pus numai o gardă la poartă, poate ca să-l protejeze de ei înșiși. El a continuat, cât timp au rămas la putere, să le plătească donația făgăduită, un milion de lei pe lună, numai că lor banii acum nu le mai făceau trebuință, puteau să ia oricât poșteau din vistieria statului, pe căi ocolite, căci altminteri n-o aveau în mână, generalul avusese grija s-o dea în paza unui om de încredere.

Conflictele dintre o parte și alta existau din clipa când începuse colaborarea; un timp au fost ascunse, de ochii lumii, sau poate în speranța că măcar o dată lupii ar putea să-și schimbe năravul. Lupi îi socoteau pe ceilalți și unii, și alții; era o nuntă cu pușca în mână.

* * *

În cele câteva ore rămase până la ziuă n-am dormit, iar când, în sfârșit am închis ochii, n-am apucat decât să ațipesc și m-a trezit defilarea discipolilor, ropotul de cizme pe Calea Victoriei. N-am dormit fiindcă mă urmărea tot ce se întâmplase de seara, când auzisem împușcăturile venite din preajma palatului, și o văzusem pe Ștefania mânănd cu pantoful pe trotuar o bilă de sticlă.

Ea ne întrebese atunci, pe mine și pe Alioan, ceva despre Bob Ianculescu, dar n-am socotit că merita să vorbesc despre el; Alioan la rândul lui n-ar prea fi avut ce să-i spună, iar ea nu ne-a dat nici o explicație; dacă întrebarea a rămas uitată, nu înseamnă că Ștefania a vrut s-o ascundă, caci atunci n-ar mai fi pus-o, ci socotea că importanța ei de o clipă trecuse. Era în ea, ca și în Alioan, aceeași indiferență față de lumea exterioară, altfel ne-ar fi spus că se petreceau fapte ieșite din comun, ceea ce aflase cu un ceas mai înainte, iar noi aveam să aflăm abia la ziuă. Adevărul este că Ștefania, jucându-se cu bila de sticlă, uitase de întâmplare, ca și cum nu merita nici o atenție.

Bob Ianculescu, pe care nu-l mai ținea minte din al doilea minut după ce îl cunoscuse, în gară, când o întâmpinase cu flori și cu un mesaj din partea regelui, îi telefonase pe la prânz, rugând-o să-l viziteze pentru o convorbire de-o însemnătate extremă.

— Trimit să vă ia o mașină a palatului..

Era procedeu obișnuit, care nu eșua niciodată. Mașina palatului învingea toate reținerile. Ștefania, căreia nu pot să-i atribui nici o vulgaritate, deși era firesc să aibă în ea asemenea moșteniri, din copilărie, când nimeni nu-i făcuse vreo educație, îi răspunse cu o vorbă de nereprodus într-o carte, deși era mai mult pitorească decât trivială. Ea păstrase în vocabularul ei asemenea vorbe, însă

învățase să le reprime și îi scăpau numai când cineva o scotea din fire. Cum oamenii exagerează și darurile și păcatele unor celebriți ale vremii sau ale trecutului, ducându-se până la personaje din antichitate, cum ar fi de pildă, Mesalina, despre vocabularul Ștefaniei se spunea că ar fi făcut să roșească până și pe o mahalagioaică din cele mai deocheate.

Poate chiar așa era, sau era măcar în parte, deși eu unul n-am auzit-o niciodată pronunțând o vorbă urâtă. Dacă mă înșel, sau ascund ceva și judec cu părtinire, nu regret; Ștefania trebuie să apară așa cum vreau eu, nu alții. Când am pus-o să drăcuiască pușca ascunsă sub draperie, care se descărcase fiindcă, lipsită de control, apăsase pe trăgaci cu tocul pantofului, socotesc că am sugerat, atâta cât era nevoie, și temperamentul ei, și felul de exprimare. Vorbele teribile, spuse de-a dreptul, nu îmbogățesc un personaj, fie el de cea mai joasă categorie; în ele văd numai gâfâiala neputincioasă a celui care le scrie.

Când i-am telefonat lui Bob Ianculescu să-l întreb ce era cu împușcăturile care se auzeau din direcția palatului, și mi-a răspuns atât de confuz de parcă venea de pe altă lume, el tocmai se întorsese dintr-o vizită făcută Ștefaniei, care refuzase brutal să meargă la el acasă. Pe urmă, la insistențele lui desperate, acceptase să-l primească zece minute. Cele ce urmează nu le știu de la Ștefania, care ar putea fi bănuită că vroia să-și facă reclamă; ca oamenii norocoși, care câștigă dintr-o dată și fără eforturi adeziunea deplină a publicului, ea nici nu se gândea care este rostul publicității într-o carieră. Nu știu nici de la Bob Ianculescu, plecat odată cu regele și dispărut pentru totdeauna. Am avut însă în mână mărturia lui scrisă, nu o foaie de jurnal, nu am naivitatea să folosesc procedee atât de uzate! Ci testamentul! Chiar așa, o declarație, o descărcare de conștiință scrisă în noaptea când abdică regele și nu știa dacă îl va lua în suita lui sau îl va lăsa de izbeliște; în acest din urmă caz, cel puțin așa mărturisește, avea de gând să se sinucidă. Nu cred, n-ar fi avut curaj, țineam minte cum tremura și cât pâlise când ne-am bătut în duel cu săbiile. Și-apoi, n-ar fi avut nici motive, fusese un umil slujbaş al palatului, pentru atât n-avea să-i taie nimeni capul.

Oricum, testamentul, mai bine zis o scrisoare adresată chiar regelui, a fost scrisă, dar n-a mai apucat nici măcar s-o bage într-un plic și să scrie augustul nume al maiestății sale. Teofil, ofițer în batalionul de gardă al palatului a găsit hârtia pe biroul lui și a păstrat-o, fără să știe a cui era, fiindcă Bob Ianculescu nu apucase s-o iscălească; eu însă i-am recunoscut scrisul, și chiar dacă m-aș fi înșelat grafologic, i-am recunoscut stilul, găunos și emfatic: „Maiestate, n-o să mă iertați, o să mă socotiți un incapabil și-o să dați cu mine de-azvârlitea, deși până acum am reușit totdeauna. I-am comunicat doamnei (se referea la Ștefania) care m-a ascultat în picioare, că maiestatea voastră va abdică în câteva zile (a abdicat chiar în noaptea aceea) și va pleca în străinătate, unde are averi pe toate

continentele; maiestatea sa o roagă pe doamna, pentru care nutrește sentimente de admirație, să-l urmeze în exil, unde o va lua în căsătorie, dându-i numele său și titlul de regină.”

Răspunsul Ștefaniei nu-l transcriu, marele ei regret, cum spune Bob Ianculescu; nu putea să fie decât o minciuna. Dacă regreta, cine ar fi împiedicat-o sa plece? Despre existența doamnei Lupescu nici măcar nu auzise. Nu țin seama decât de refuzul ei, altceva nu mă interesează; după aceea venise să-l vadă pe Alioan, jucându-se pe trotuar cu o bilă de sticlă. (Nu-mi păstrez decât lucrurile de utilitate curentă, cât timp nu se uzează sau nu mă plictisesc de ele; bila de sticlă însă o am și astăzi, într-o cutiuță de ebonită, împreună cu alte două mici relicve, o așchie de piatră brună desprinsă de mine însumi din stânca Loreley, de pe malul Rinului, și un fragment de trei centimetri din învelișul deteriorat, care oricum ar fi căzut peste iarnă, al Statuiei Libertății de la New York, astăzi restaurată; toate trei mă emoționează, oricâți ani ar fi trecut peste ele. Însă cele mai multe relicve ale mele le am în suflet, la adăpost de orice uzură; de acolo le scot, când am nevoie de ele la crearea lumilor mele, dar bineînțeles că le dau altă formă.)

Cât privește demersul regelui, nu mă îndoiesc de el, nu mă miră, îl socotesc explicabil. Probabil în el exista speranța că se va întoarce, cum se mai întorsese o dată. Opoziția unora din oamenii politici, care refuzaseră să-l mai slujească, avea, între alte cauze, existența doamnei Lupescu. Nu m-a interesat deloc să știu ce calități ascunse avea această doamnă, nu am văzut-o niciodată, decât în fotografiile publicate într-o revistă ilustrată, în timpul exilului de la Paris, prin grija domnului Pretoreanu; luându-mă după ele, nu puteam să înțeleg pasiunea statornică a regelui, fiindcă doamna Lupescu, o femeie destul de trecută, mai era pe deasupra și obeză, vină personală de neiertat după mine. Încolo, am ignorat ce i se punea în sarcină, amestecul în treburile politice, felurile ei acțiuni din umbră, privilegiile acordate rudelor și prietenilor, în dauna țării; asemenea cazuri se cunosc în istoria tuturor timpurilor, unele mult mai grave și mai rușinoase.

Condiția pusă în acel timp de Iuliu Maniu ca să participe la guvernarea țării era ca regele să renunțe la această legătură hulită cu jumătate de gură, iar uneori cu glas tare, cum a făcut colonelul Precup, de pildă, și cum ar fi făcut mii de oameni, să nu le fi fost frică; țara nu se mai conducea atunci după lege, în toate hotărârile primă dictatura regelui. Neputând să accepte în nici un caz cererea lui Iuliu Maniu de a o readuce în țară și a-i reda coroana reginei Elena, mama prințisorului moștenitor, repudiată de multă vreme, regele se gândea, poate, e o presupunere personală, să aducă pe tron când s-ar fi întors din al doilea exil o fată de obârșie modestă dar neaoșă și iubită în popor mai mult decât fusese vreodată o principesă.

Nu exclud din calculele lui nici frivolitatea, ambiția de a-și satisface măcar în ceasul al doisprezecelea o dorință refuzată atât de categoric, ceea ce nu i se mai întâmplase, și nu li se întâmplă îndeobște capetelor încoronate, deși drepturile lor medievale asupra supușilor au fost de mult abolite; ele însă se exercită încă, pe tăcute, și cu amendamente abile. Nu exclud, de asemeni, nici admirația lui sinceră pentru Ștefania, care în doi ani izbutise să, cucerească aproape toate, straturile societății, aproape o țară întreaga; pe capul ei se putea pune oricând o coroană regală, chiar dacă Iuliu Maniu ar fi continuat să se opună, în favoarea reginei legitime.

Pe lângă frumusețea ei fizică, lipsită de orice banalitate, atât de precumpănitoare în câștigarea simpatiilor, Ștefania se bucura de două daruri, primul, rar întâlnit, glasul, al doilea, necunoscut înaintea ei și imposibil de a fi imitat până astăzi, însușirea de a-și inventa cântecele, toate, până la unul, unice.

Despre glas am mai amintit, fără destulă competență, dar cred că fără greșală, și fără să-mi pot atrage o contrazicere. Mai sus am apucat să spun că era un glas rar întâlnit, dar, reflectând mai bine, îmi iau îndrăzneala să spun că nu putea fi întâlnit niciodată; deși au existat, există și vor exista altele mai celebre; glasul ei era unic, prin întinderea nefirească a registrului, și prin timbrul inimitabil, aflat în afara posibilităților umane, o minune a naturii, Cunoscătorii care au ascultat-o vor spune, și le dau dreptate, că îi lipsea o școală sistematică. Ea învățase ceva, la Paris, de la doamna Strauss, și la New York, de la doamna Algeorge, care aveau, în felul lor, o lungă experiență, dar în fond erau două cântărețe ratate. Ștefania învățase de la ele, fără știința lor și probabil chiar fără știința ei însăși, cum să pună un pas în fața altuia, să meargă înainte cu o îndârjire brutală, oricât ar fi fost de istovită, ca să nu ajungă la nemișcare. În cântecele ei se simțea uneori duritatea, la culmi greu de a fi depășite altfel, și desigur supăra unele urechi academice, dar o proiectau înainte, ca o catapultă, într-un spațiu inaccesibil altcuiva.

Desigur, timpul cât o urmăse pe doamna Strauss, imitând cântecele ei, fusese o școală, în înțelesul că își dăduse seama ce va trebui să nu facă, atunci când va fi pe picioarele sale. O piedică în colaborarea aceasta fusese orchestra, la al cărei ritm se adapta cu greutate, sau nu se adapta deloc câteodată, fiindcă pe ea o conduceau ritmuri proprii, ceea ce avea să devină una din calitățile ei memorabile. La New York, mult mai mult îi folosise peluza din fața casei și mersul călare pe Broadway, până în afara orașului, decât lecțiile de canto ale doamnei Algeorge. Compozițiile lui Leonard, făcute pe stilul ei, pe care în realitate el îl interpreta greșit printr-o concepție scolastică, exersate apoi în casă, cu acompaniamentul pianului, erau un chin pentru Ștefania, ca și cele câteva apariții în public, cu acompaniament de orchestră. Nu izbutise atunci să se

distanțe de celelalte interprete, care luau parte la aceste recitaluri colective, în săli impropii, cu biletele vândute printre prieteni. Atrase prima oară atenția și câștigă aplauze, cu fluierături de admirație, după obiceiul din America, într-un moment de descurajare, o clipă de cumpănă, transformată într-o răzvrătire monumentală.

Cânta un lied al lui Leonard, inspirat de un buchet întreg de melodii americane, muzica numită „country”, care nu trebuie imitată, și mai ales nu îngăduie imixtiuni rafinate, false din capul locului; ea trebuie să fie lăsată așa cum este, a cowboiilor, a preriilor, a istoriei Statelor Unite. De dragul Ștefaniei, Leonard mergea pe o cale imposibilă, fiindcă nu putea s-o simtă pe cea adevărată, i-ar fi trebuit decenii de adaptare, ca să reușească, ar fi trebuit să devină american până în măduva oaselor. Când s-a întors în țară unde și-a regăsit vechile unelte, a izbutit să-și regăsească și stilul, a dat câteva compoziții corecte, n-a devenit însă o celebritate decât vremelnic, cât timp discipolii au vrut să facă din el compozitorul mișcării și l-au împins înainte, impunându-l cu revolverul în mână.

Nu-l compățimesc, fiindcă avea în el o stofă proastă, din care n-a pregetat să-și croiască sutană; și, îmbrăcat astfel, l-ar fi adus pe Alioan în fața plutonului de execuție, dacă ar fi știut unde este; l-au găsit alții. Intenția era cu atât mai mârșavă cu cât n-o dicta vreun crez politic, ci doar gelozia. După întâmplarea din casa domnului Pretoreanu, când Ștefania intrase cu Alioan sub draperie, după detunătura carabinei și după ce ei plecaseră împreună, Leonard le jurase moartea. El era compozitorul celui mai înspăimântător din cântecele discipolilor, l-am auzit în prima noapte a rebeliunii și m-a cuprins groaza, am fugit să mă ascund departe, într-o mahala a orașului.

Când Jak Musiu i-a spus lui Alioan: „ai grijă ce faci, pleacă numaidecât de-acasă, ești pus pe lista celor trei mii de intelectuali care au să fie împușcați la noapte!”, el a răspuns mirându-se: „Ce vorbești?! Sunt trei mii de intelectuali în țara noastră?” Iar când discipolii au venit într-adevăr să-l ridice, li s-a adresat cu seninătate: „Țineți seama că nu sunt un om de pe stradă; să nu mă împușcați cu pistolul, pe la spate; vreau cel puțin o companie; dacă e nevoie vă plătesc gloanțele!”

Ștefania apărea a patra oară în public, de când se afla în America. Doamna Algeorge o asigura că face progrese și în curând va putea să dea un recital singură, un show de două ore, când să nu mai împartă succesul cu nimeni. Ea însă simțea limpede că la fiecare din cele patru apariții coborâse o treaptă, iar acum se afla în fața sfârșitului. Cântecul i se părea lănced, nu se potrivea cu temperamentul ei independent și dinamic, orchestra o seconda prost, dirijorul încerca să-i impună ritmul cu mișcări exagerate, fără să-și ascundă exasperarea,

mai lipsea să urle la ea, ca s-o disciplineze. Dar în exprimarea Ștefaniei nu era indisciplină ci neputință, forța ei era ruinată, simțea apropiindu-se paralizia.

Se salvă în ultima clipă, cu o energie disperată, care, în mod paradoxal, îi readuse calmul și stăpânirea de sine; sufletul ei însă fierbea, îl simțea dând în clocot, trebuia să-l elibereze, fie și printr-o explozie. Cu un gest imperativ opri și pe dirijor și orchestra, care înțepeniră, făcu un pas înainte, în fața sălii amuțite de surpriză, și după un minut lung de așteptare, cât o văzură însufletindu-se, crescând din ea însăși, începu să cânte, singură. Cânta ce-i venea în minte, gânduri selectate și orânduite instinctiv, despre ceea ce se vedea pe ferestre, strada New Yorkului, cu taximetre, galbene, cu mașinile de pompieri, de poliție, de salvare, cu oameni fugind spre o casa incendiată, cu alții alergând spre locul unei crime, un haos peste care trecea în zbor un cal alb, înaripat, ducând în spinare un înger suflând în trompetă, ca la învierea morților.

Vreau să se înțeleagă că toate aceste imagini nu erau doar în închipuirea ei, ea le reda pe toate, cu o singură voce, izbutind să exteriorizeze zgomotele transformate în muzică; și clopotele pompierilor, și sirenele poliției sau ale salvării, amestecând între ele hurea motoarelor, rumoarea mulțimii, vâjiiul flăcărilor, bocetele de la căpătâiul mortului căzut în stradă, nechezatul calului zburător și trompeta îngerului.

Era o improvizatie istovitoare, când termină se prăbuși pe scenă, leșinată. Astfel nu auzi aplauzele.

După acel prim succes, răsunător, consemnat ditirambic de critici care nu fuseseră de față dar erau informați de prieteni și nu vroiau să-și piardă încrederea publicului, Ștefania refuză să repete cântecul și curând se întoarse în țară.

Toate cântecele ei erau improvizatii, pe care nu le relua niciodată, în afară de cântecul privighetorii, care încheia fiecare spectacol. N-am scris cuvântul la întâmplare, ceea ce făcea ea devenea spectacol, fiindcă își juca muzică, dar fără gest și chiar fără mimică, la care renunțase treptat, până la totala lor dispariție. M-am gândit că nu i-ar fi trebuit mult să renunțe chiar la cuvinte; de altfel le-am socotit puțin valoroase, o proză anostă, deși fiecare cântec avea o idee poetică. De pildă, „Cântecul lămpii cu gaz”, era o idee poetică. „Goana trenului pe câmpie”, alta. Mai adaug numai câteva titluri, ca să se vadă cât erau de eterogene: „Cântecul cazmalei”, „Hamul calului”, „Rațele de pe Colentina”, „Cântecul stufului”, „Nucul bătrân din grădină”. Când o publicație, revistă de teatru, a reprodus textul unuia din aceste cântece, mi-a fost rușine, deși atunci nu o cunoșteam pe Ștefania decât din emisiunile ei de la radio. Știam cântecul, îl ascultasem și eu, ca toată lumea, și mă vrăjise; dezbrăcat de muzică, devenea atât de stângaci și de banal că nu depășea nivelul unei compuneri de clasa treia

primară. (Nu mă las influențat de împrejurarea că Ștefania nu mersese la școală mai mult de trei clase.)

Sfătuită de cineva, sau din proprie ambiție, ca să-și încerce și alte valențe (cuvântul nu-i aparține), încercă să compună un cântec pe o poezie de Eminescu, Floare albastră: „Și te-ai dus, scumpă minune...” Nu mi se pare inexplicabil că a eșuat jalnic; poezia era ea însăși un cântec, care nu răbda să i se suprapună altul. Și apoi Ștefania n-avea talent să compună, ci doar să improvizeze, printr-o trăire patetică a unei idei poetice, pe care o simțea până în fundul sufletului, chiar atunci când nu putea s-o înțeleagă.

Și Alioan s-a străduit să facă o poezie, anume concepută pentru posibilitățile și temperamentul Ștefaniei, dar a fost încă un eșec, cântecul era un lament neconvincător, poate și ridicol; a rămas numai poezia, intitulată „Bocet pentru o moartă tânără”. Cred că Ștefania ar fi reușit dacă se gândea la propria ei moarte; dar atunci nu mai avea nevoie de poezia lui Alioan; s-ar fi bocit ca bocitoarele din cimitire, pe care le știa din copilărie.

M-am gândit la o comparație între cântecele ei de-o inspirație nesecată, prea puțin lirice, mai degrabă dramatice, demonstrative și patetice și într-un fel polifonice, prin bogăția și varietatea de sunete, și micile compoziții pentru harpă ale Alexandrinei. Dar comparația nu se poate face, Alexandrina, cu firea ei aleasă, cu școlile prin care trecuse, cu studii de muzică, rămâne ca o figurină de porțelan, fină și rafinată, lângă un clopot de bronz, în greutate de tone, care ar zdrobi-o cu un singur sunet.

Timp de un an, cât Ștefania putu să fie auzită numai la radio, ea nu-și dădu întreaga măsură, un microfon nu era destul s-o inspire, avea nevoie de public. Apoi la radio i se impunea o anumită reținere, între cele câteva milioane de ascultători sunt oameni de toate felurile, din toate straturile societății, și trebuie căutată o linie de mijloc, să mulțumească pe toată lumea și să nu lezeze vreo susceptibilitate.

Fu invitată să cânte la teatrul de revistă dar refuză, nu din orgoliu, ci condusă de crezul ei artistic, pe care îl cultiva prin instincte, din seara de la New York, când oprise orchestra s-o acompanieze și își câștigase independența. Nu s-ar fi simțit înjosită să apară pe scenă între două cuplete, cu balerinele adunate la arlechine, s-o vadă, ar fi ignorat vedetele masculine care desigur ar fi vânat-o, i-ar fi răs în nas directorului când și-ar fi cerut răsplata, după obișnuință. Știa însă că în apropierea tuturor acestora n-ar fi putut să se concentreze și să ajungă la tensiunea egală cu transa, când orice subiect, o rasă monahală din staluri, preotul rătăcit la spectacolul satanei, se transforma în imaginația ei într-o baladă sau o epopă, fără să știe ce-i una sau alta. Rasa monahală din stal nu-i un exemplu luat din imaginație, ci o realitate care mai târziu i-a inspirat Ștefaniei cântecul „Popa și

dracul”, anatemizat de Patriarhie. Dar atunci avea teatrul ei, pe care i-l construise Dinu Persu. (Două nume scurte sună prost unul lângă altul; dacă Persu ar fi avut ureche, și-ar fi păstrat întreg numele de botez. Constantin Persu capătă o tonalitate mai gravă, ceea ce e foarte important pentru un om politic.)

* * *

Aici e nevoie de o lămurire, adăugată la cele spuse mai de mult, că rezistența Ștefaniei în fața lui Persu, care nu cunoștea insuccesul nici la femei, nici în politică, se datora rezervei lui Alioan, trecut în defensivă după întâmplarea nereușită de sub draperia domnului Pretoreanu, urmată de drumul prin ploaie și de noaptea petrecută în casa dărăpănată din Colentina. Era defensivă sau plictiseală, Ștefania nu putea să știe, și tot așteptând ca Alioan să renască, își păstra castitatea pentru el, știind că intervenția altui bărbat i l-ar fi scos din suflet, ceea ce ea nu vroia să accepte. Nu era doar o ambiție; după ce o ațâțase numai cu o vorbă și o privise făcând-o să intre cu ușurință sub draperie, ceea ce urmase, atât de neașteptat, drumul pe jos până în Colentina, birtul cu vinul dulce și cârnații iuți ca focul, ulița cu băltoace, hainele lor ude puse la uscat deasupra sobei, Alioan învelit în pătura calului, creaseră în sufletul ei tot atâtea cântece, ca să simtă apoi că pe toate le domina un sentiment nou, o dragoste altfel decât cele dinainte.

Presupun că dacă Ștefania s-ar fi descătușat, atunci în prima seară, a doua zi se putea prea bine ca alt bărbat să vină în viața ei, să-l primească binevoitoare sau poate indiferentă, cum s-ar fi întâmplat și cu Alioan, dacă faptele se petreceau repede, înainte de-a apuca sa se cimenteze.

Odată în cunoștință de apariția lui Alioan, Persu începuse prin a-și retrage Studebakerul roșu. Când își dădu seama că greșise, vru să i-l înapoieze, dar acum Ștefania refuză să-l primească, fiindcă Alioan se așezase de-a binelea în sufletul ei, și nu vroia să-l alunge, știa că ar fi în stare să fugă.

Defensiva prin fugă din fața femeilor mi se pare că este o doctrină exprimată de Napoleon, în contradicere cu principiile lui privitoare la arta războiului. După câtă istorie mai țin minte, de femei n-a știut să se apere, nici măcar prin fugă și astfel doctrina privitoare la el însuși rămâne o vorbă goală, atât în cazul Iosefinei, cât și al Mariei Louisa. Cu contesa Walevska s-a întâmplat altfel, Napoleon nu putea să fugă fiind în ofensivă și a mers înainte până la Moscova; astfel a pierdut un război, fără să câștige o dragoste.

Deși învins, Persu nu vroia să renunțe, la fel cu Napoleon, exilat în insula Elba, după ce avusese numai victorii. La detenția lui pe insula Sfânta Elena, unde îi lipseau numai lanțurile și cătușele și unde și-a dat sfârșitul, nici nu merită să mă gândesc, nu face parte din istoria napoleoniană și din nici o istorie. Alexandre Dumas ar fi putut să scrie un roman pe acest subiect, dacă își îngăduia să denatureze faptele, făcându-și eroul să evadeze.

E sigur că în dragoste Persu știa mai multă strategie decât Napoleon și avea pe deasupra mai multă răbdare. El folosi toate metodele posibile spre a o încerca pe Ștefania; nu le amintesc aici, fiindcă nu vreau să scriu o carte de erudiție, și nici să dau mură în gură soluții celor puși în dificultate de o femeie; fiecare să se descurce cum poate. Pe Adam nu l-a învățat nimeni cum s-o cucerească pe Eva, și-a folosit instinctele, care erau comune cu ale ei, fără să le fi discutat vreodată împreună. Iată că fără voia mea am sugerat o metodă, cu siguranță prima și cea mai sigură dintre toate.

În cazul lui Persu, oricât ar fi fost instinctele lui de puternice, și erau, se va dovedi îndată, nu puteau să-l ducă nici un pas înainte, fiindcă instinctele Ștefaniei aveau un sens contrar cu ale lui, fiind angajate puternic în altă parte. Atunci el, cu imaginația golită și cu răbdarea ajunsă la capăt, încercă să folosească metoda exasperată și dezonorantă a forței.

De tânăr am citit într-o carte de două parale că o femeie care știe să se dăruiască știe să se și refuze; deși cartea nu merita s-o țin minte, vorba am păstrat-o ca să meditez asupra ei, cu timpul; având grijă să consult și câte o femeie în această privință, din cele și versate, și inteligente, am ajuns să cred că părerea autorului necunoscut, furată din cine știe ce carte de aforisme, putea să fie adevărată. După aceste verificări, n-aș greși dacă i-aș atribui-o chiar unui autor renumit, de pildă lui D'Annunzio, pe care l-a interesat subiectul.

Odată, după-amiaza, când se afla în vizită la Ștefania, și afară începea să se lase amurgul, Persu se năpusti asupra ei cu o forță necugetată.

Faptele nu s-au desfășurat nici atât de brutal, nici atât de simplu. Venea în vizită adesea, o dată sau de două ori pe săptămână, Ștefania îl primea ca pe un prieten de bună calitate, căci Persu știa să-și aleagă și vorbele, și gesturile; un ceas sau două de conversație cu el îi dădea o dispoziție bună și îi prilejuia să se cultive, afla de la el ceea ce nu învățase în școală, și nu într-o formă rudimentară, ci bine cizelată, o selecție inteligentă de informații, care se țineau minte și își dădeau roadele. Îi era bine cu el, îi recunoștea calitățile, instrucția, inteligența, rafinamentul și nu se îndoia nici de alte calități ale lui, erau vizibile, lăsând la o parte renumele. Dacă Alioan ar fi dispărut într-o zi, și după ce ar fi suferit timpul de doliu, variabil de la inimă la inimă, n-ar fi avut nevoie de alt bărbat decât Persu, l-ar fi ales fără ezitare și cu plăcere. Dar Persu, chiar dacă i-ar fi cunoscut aceste gânduri, și era dator să i le cunoască, nu mai avea răbdare.

În după-amiaza aceea Ștefania, simțindu-se obosită după o noapte petrecută cu Alioan, stătea întinsă pe un divan, într-o poziție destinsă, de convalescență, câtuși de puțin provocatoare. Când o femeie e obosită de voluptate, ceea ce un bărbat, inteligent poate să observe sau să deducă fără eforturi, orice tentativă asupra ei este doar o barbarie, pe deasupra sortită unui

eșec sigur. Ștefania nu era obosită atât fizic, fiind o femeie robustă, muncise cu sapa în copilărie și în adolescența, își formase musculatura fără să devină athletică; oboseala ei avea alte cauze, psihice și endocrine, care îi dădeau acea stare bună, de convalescență. Persu îi ceru voie să între la baie o clipă, și în acei scurt timp cât rămase singură, destinsă și mulțumită, Ștefania ațipi copilărește, cu pumnii strânși pe piept, cu fața destinsă și aureolată de un zâmbet serafic.

Se trezi brusc, atacată pe calea cea mai directă. Ieșit de la baie fără veșminte, gol cu desăvârșire, ceea ce în altă ocazie ar fi prilejuit admirația și slăbiciunea unei femei, el încercă fapta cea mai precisă și mai directă, îi sfășie rochia, din deschizătura decolteului până în poale; rămase numai cu rubinul lipit de piele, în adâncitura dintre un sân și altul.

Îmi repugnă să descriu gesturile următoare, buimacă de somn Ștefania se pomeni goală, expusă agresiunii directe. Pentru unele femei, într-o asemenea ocazie e mult mai ușor să se supună; lupta e istovitoare și inegală. Dar în același timp știu, luând părerile altora care au studiat faptele în anchete juridice, sau în convorbiri cu victimele, că, oricât ar fi vrut acestea să ascundă adevărul, fiindcă nu credeau în el în primul rând ele, în orice viol împlinit există o urmă de consimțire. Nu includ în teorie atacurile organizate, cu participanți multipli, care colaborează cu forța lor fizică spre a înfrânge împotrivirea.

Nu-i mult timp de când două fete, poate să fie și vina lor, sau măcar neprevăderea, atrase într-un apartament de la etajul al nouălea, s-au văzut în primejdie și în imposibilitate de apărare. Una din ele s-a aruncat pe fereastră. Nu știu ce s-a întâmplat cu a doua, poate a consimțit, poate agresorii, speriați de gestul primei, au lăsat-o să plece. Reprim cu dezgust vorba unui rezonator venit să vadă cum o urcau în dubă pe victimă, s-o ducă la morgă: „Ei, și ce mare pagubă ar fi fost?! Să mori pentru nimica toată?!”

Acel nimica toată nu este o piedică fizică, aceasta reprezintă doar simbolul cauzei adevărate, ascunse în suflet.

Femeile care știu să se ofere știu și să se refuze. Există mai multe mijloace, nici unul nu poate să fie pus în aplicare fără împotrivirea sufletului. Dar când sufletul se opune și victimei nu-i lipsește nici experiența, nici sângele rece, nici un agresor nu poate să izbutească. Mijlocul cel mai abil este rezistența domoală, practică de altminteri chiar de unele femei care nu se refuză, dar prelungesc preliminariile din cochetărie, din perversitate sau din alte porniri personale, capricii, rafinate, într-un cuvânt, porniri controlabile. Procedând așa, o femeie care într-adevăr nu vrea să accepte, își poate manevra agresorul până ce el își pierde vloga; pe urmă nu mai rămâne decât să-i dea două palme și un picior în burtă.

Persu nu era din acei bărbați care să-și piardă vlaga cu una, cu două. Când insistența lui, viguroasă și durabilă, deveni cu adevărat primejdioasă, Ștefania, adusă în stare de sălbăticie, ar fi putut să-i scoată ochii cu unghiile, să-i sfâșie obrazul; îi mai rămăsese atât sânge să judece și să-și dea seama că o asemenea mutilare nu ar fi rămas fără urmări juridice, lăsând la o parte scandalul pe care n-ar fi putut să-l împiedice nici măcar victima.

Nimic din ce-am povestit nu intra în practica ei exersată; căci până acum nu încercase nimeni s-o violeze. Și nici gestul următor, decisiv, nu-l cunoștea dinainte, i-l dictă instinctul, sub imperiul sufletului ei înverșunat de care nu vroia să se dezică. O clipă simula înfrângerea, și când adversarul socotea că avea drumul liber, ridică un genunchi până în bărbie, poziție de supunere, apoi își adună toate forțele și izbi cu vârful piciorului în partea lui cea mai sensibilă și mai expusă. Era același picior care mânase pe trotuar bila de sticlă aflată în posesia mea astăzi. Dar acum laba piciorului, pe care o știam, fiindcă o mângâiasem, i se părea ruptă în două, avea să se umfle, împiedicând-o să meargă o săptămână.

Urlând de durere, Persu căzu pe spate și se rostogoli până în mijlocul camerei. Câteva clipe zăcu în nesimțire; când Ștefania care își pusese o altă rochie, nu un capot, în locul rochiei sfâșiate, se apropie de el, alarmată, dar mai degrabă cu compasiune, îl auzi gemând, cu mâinile strânse pe partea care parcă primise lovitura unui bocanc de fotbal.

— Te rog, dă-mi o compresă!

Îi aduse un prosop, înmuiat în apă de Burov, îi dădu mâinile la o parte, făcându-l să geamă de durere și-l obloji din toate părțile. Stătea îngenucheată pe covor, putea să-l privească în voie, fără frică, pe când el continua să geamă, penibil, după ce fusese atât de viteaz mai înainte.

— Păcat de tine! îl căină Ștefania. De ce sa-ți pui forța cu o femeie, când ai tot ce-ți trebuie, ca sa-i placi și altfel?

Persu nu izbuti sa plece decât peste două ore; afară se întunecase.

— Sper că n-am pățit nimic, spuse, cu teamă.

— Oricum, să te duci la doctor, îl sfătui Ștefania.

Pe cuvertura răvășită sticlea rubinul, căzut în timpul luptei; nu era ținut cu un lăntug ascuns sub rochie, ci lipit cu o pastă adezivă, adusă de la New York, care nu irita pielea. Uneori, în zilele ei sărbătorești își lipea podoabe și-n alte părți ale trupului, totdeauna rubine. Întinsă în pat, cu mâinile sub ceafă, cu franjurile părului căzute pe frunte și cu sclipirea pietrelor care păreau simboluri magice, semăna cu o Șeherezadă.

Persu nu renunțase la ea, vroia nu să se răzbune ci s-o cucerească, pe orice cale și cu orice mijloace. Nu-i telefona decât primăvara următoare, când o pofti să vadă teatrul pe care îl construise pentru ea, o lucrare provizorie, fiindcă se

aproopia războiul și nimeni nu putea ști ce avea să urmeze; dar așa cum era, și realizat cu o viteză uluitoare, teatrul ar fi putut să existe și astăzi.

31

Până să ajung la suferințele grele ale altor oameni, la cei batjocoriți și apoi împușcați fără judecată, la lungul lanț de umilințe împletit cu lanțul de spaima, la oamenii arși de vii sau la cei agățați în cârlige la abator, am să amintesc umilințele suferite de mine, neînsemnate pe lângă altele, dar care devin primele, fiindcă le cunosc cel mai bine. Dacă voi nemulțumi pe adevăratele victime, admitând că mai trăiește vreuna, să țină seama că o rană nu doare după cât este de adâncă și de întinsă; durerea derivă din sensibilitatea țesuturilor atinse. Dacă tânărul acela mi-ar fi tras un glonț în piept, m-aș fi prăbușit mort, înainte de a simți durerea și de a înțelege ce se întâmplă.

Tânărul era un elev de liceu, și purta în piept o insignă, o cruciuliță neagră pe fond de email alb; era semnul de recunoaștere al fraților de inimă, cum se numeau ucenicii discipolilor. Se apropiiau zilele rebeliunii, mergeam spre liceul Cantemir, iar el venea din față, cu un mers agresiv, pe mijlocul trotuarului. La câțiva pași de mine a schimbat direcția și mi-a tăiat drumul:

— Dă-te la o parte!

Avea pe jumătate anii mei, s-ar fi convenit să-mi vorbească altfel, dar cel mai bine ar fi fost să treacă pe de lături, trotuarul era lat, nu-i stăteam în cale. Fără să-i răspund, m-a izbit în piept cu bărbia și m-a aruncat jos de pe trotuar, în calea tramvaiului, care, spre norocul meu, mergea încet și a apucat să oprească. Tânărul și-a continuat drumul, pornit să-și impună ordinea tuturor trecătorilor. Am înțeles că urmărea să cucerească orașul, apoi țara și lumea. Iar eu eram un dușman, trădat de hainele mele civile, căci în zilele, acelea, discipolii, frații lui de inimă, umpleau străzile, îmbrăcați în sutane. I-am văzut și i-am ocolit pe departe.

Am auzit că asemenea tineri, la școală își puneau revolverul pe pupitru și mergeau cu el în mână când profesorii îi scoteau la tablă.

În altă zi, toamna, când veniseră la putere de abia o lună, stăteam de vorbă pe trotuar, în fața redacției, chiar cu un discipol de la administrație, care se purta binevoitor cu mine, întâi fiindcă îmi purta respect, îi plăceau articolele mele, uneori bunișoare, apoi urmărea să mă convertească. Și, în sfârșit, nu era o fiară, poate avea regrete, poate avusese alte speranțe, cum s-a întâmplat cu atâția. Atunci a țâșnit de la colțul străzii o mașină cu accelerația la maximum, exact din locul unde abia cu o lună înainte apăruse Ștefania, jucându-se pe trotuar cu bila de sticlă.

Cunoșteam mașina, era o comanda specială a unui mic bancher de pe strada Lipscani, om liniștit, n-ar fi mers nici odată cu accelerația la maximum în mijlocul orașului. Am mai avut timp să văd la volan un discipol cu o brasardă neagră, și alături altul, asemeni; era semnul distinctiv al poliției, instituită de discipoli, alături de poliția statului sau deasupra ei. Nu mi-a fost greu să înțeleg că mașina era confiscată. Dacă nu mă trăgeam fulgerător înapoi, cum trecuse ca o vijelie pe lângă noi, mușcând buza trotuarului, m-ar fi absorbit și m-ar fi tras sub roți, sau m-ar fi izbit cu fruntea de piatra pavajului. Cincizeci de metri mai departe a frânat de-a lăsat dâre negre în urmă și a făcut să urle strada, apoi a virat scurt la dreapta, intrând în garajul poliției

— Nu poți să știi din ce misiune vine! mi-a spus discipolul, înspăimântat el însuși, căci fusese cât pe ce să rămână fără sutană.

Oricât ar fi fost de înspăimântat, era dator să respecte poliția discipolilor, și s-o apere de ocara civililor.

Puțin mai târziu, când începuse rebeliunea și străzile mai ales cele din inima orașului erau pline de discipoli, cu spada sub sutană, iar generalul se spunea că ar fi încercuit în clădirea Președinției din Piața Victoriei, am văzut trecând prin fața Teatrului Național, spre Telefoane, o limuzină neagră, Horsch, cu insignele armatei germane. Singur pe canapeaua din spate, cum mergea domnul Pretoreanu, era un ofițer plin de fireturi și decorații; luându-mă după fotografiile apărute în ziare, am recunoscut în el pe comandantul trupelor nemțești venite în țară încă din vara trecută, să ne ajute la instruirea armatei; aceasta era explicația oficială. Despre aceste trupe care stăteau mai degrabă ascunse, prin cazărmi și edificii publice evacuate, am spus ce-aveam de spus, altădată, că prima lor îndeletnicire era să cumpere de mâncare, cu kilogramele, salam, unt, cârnați, slănină și cafea mai cu seamă. Că la cofetării mâncau câte cinci prăjituri deodată, nici nu merită să mai aduc aminte; mie, unul, nu-mi plăceau prăjiturile.

Desigur că relatarea care urmează nu interesează istoria, de aceea nu va fi consemnată în anale, nici în amintirile scrise ale contemporanilor, rămași prea puțini de altfel și pe a căror memorie nu prea pun bază. Dacă nu scriu eu, nu va mai ști nimeni.

În zilele când veniseră în țară trupele Wermachtului, au fost publicate în ziare telegramele amabile cerute de protocol, între comandantul lor și generalul nostru, asigurându-se unul pe altui de sentimentele lor cordiale. Dar într-unul din acele ziare, îi pot spune și numele, se numea Timpul și încerca să fie în răspăr cu autoritatea, prima telegrafie, solemnă, apărută pe pagina întâia, avea strecurată ca introducere o blasfemie, o trivialitate enormă, nu știu cum să spun mai bine. Cine a apucat să cumpere ziarul înainte de a fi confiscat, în timp ce rotativa se oprise, ca pagina să fie refăcută, a putut să citească, la adresa comandantului german:

„Domnule general cu podoabe de măgar...” Cuvântul însă era unul neaoș, și îl precedau altele, imposibil de a fi reproduse. Iar podoabele, spuse pe numele lor adevărat, să nu-și închipuie cineva că ar fi fost urechile.

Nu știu urmarea, ce-au pățit tipografii, poate cineva a mușamalizat fapta, ca să nu aibă răsunset. Dar de ce s-ar fi supărat generalul? Referirea la măgar, cu virilitatea recunoscută, nu putea decât să-l măgulească.

Îl priveam cum mergea la vale pe Calea Victoriei, în limuzină, uitându-se cu atenție la mișcarea străzii. Era un om corpulent, cu mari surplusuri de grăsime revărsate pe canapeaua mașinii; nici vorbă nu putea fi să se bucure de însușirile pe care i le atribuiseră ziarul.

Mergând așa, limuzina a ajuns din urmă un tanc al armatei; era prima demonstrație de forță, în atenția discipolilor. Am mai apucat să văd pe chipul generalului un fel de zâmbet, o mimică greu s-o definesc, destul că am socotit-o edificatoare; pe urmă mașina s-a îndepărtat, în geamul din spate se reflecta chipiul și sub el o ceafă groasă și roșie.

Întrebarea noastră, îngrijorată, în zilele acelea incerte, când războiul între general și discipoli, declarat limpede, încă nu începuse, era de partea cui va fi armata germană. Acum, atitudinea generalului nu mai lăsa nici un dubiu. Calculele lui Hitler erau clare pentru cunoscătorii politiciii; lăsând la o parte simpatia pe care le-o purta în mod manifest discipolilor, el avea în primul rând nevoie de liniște.

A doua zi dimineța, devreme, am pornit spre redacție; nu aveam nimic de făcut la ora aceea, vroiam doar să știu ce se mai întâmplă. Peste noapte dormisem cu frica în sân, de un timp mă aflam în conflict cu vecinul meu de deasupra. Era cântăreț la operetă, băiat frumos, roz la față, cred că se bucura de mult succes la cucoanele cărora le place acest gen de spectacol – și sunt multe. Nu puteam să-i reproșez că venea acasă când dormeau oamenii, era la meseria lui, atunci se termina spectacolul; dar uneori întârzia ceasuri, n-aveam de unde să știu că executa marșuri de noapte. Pe deasupra, făcea zgomot, fără să țină seama de oră, trântea ușile, zăngănea vasele la bucătărie și mergea bușind dușumeaua, de răsuna toată casa; până ce mi-am dat seama că era călcătură de cizmă. Aveam și eu dreptul la odihnă, o dată n-am mai răbdat, am luat măturoiul din bucătărie și-am bătut în tavan, cu coada de lemn, să facă liniște. În minutul următor a sunat la ușă, am deschis și m-am pomenit cu el în față, roșu de furie, și îmbrăcat în sutană.

— Dumneata trândăvești, domnule! a răcnit la mine. Dar eu vin de la muncă!

În noaptea de care povesteam adineauri, mă temeam că ar putea năvăli peste mine, pentru el venise ceasul răzbnării; însă până la ziuă n-am simțit nici o

mişcare deasupra, ar fi trebuit să-mi închipui, vecinul meu era și el în misiune, ca toți ceilalți; așteptau să înceapă atacul.

Când am trecut de Poșta Mare, pe unde îmi era drumul, mai sus, la colț cu strada Lipscani, în diagonală cu magazinul universal „Lafayette”, numit astăzi „Victoria” am văzut îngrămădire de lume. Lângă trotuar zăceau doi morți în sutană; în jurul lor ardeau zeci de lumânări, lipite de asfalt, pâlپând în dimineața rece de iarnă. Am aflat pe urmă că vroiseră să atace un tanc care patrula liniștit pe Calea Victoriei, cum văzusem și eu unul, în ajun, și îl văzuse chiar comandantul armatei germane. Tanchiștii nu pregetaseră să tragă. Discipolii zăceau pe asfalt, între lumânări, și patru tineri în sutană, care făceau de gardă la căpătâiul lor, țineau spada întinsă înainte, pentru onor, sau pentru amenințare. Unul din ei, fără sa se clintească din loc, a răcnit la mine:

— Scoate-ți pălăria, păgânule!

Pe atunci purtam pălărie, purtam și cravată. Dacă n-ar fi fost de gardă, nemișcat ca statuile, poate discipolul s-ar fi repezit la mine, și dacă nu mă străpungea, măcar mi-ar fi dat una, cu latul spadei.

A mai trecut o zi, în aceeași vânzoleală și nehotărâre. Unii spuneau că la Președinție generalul ducea tratative cu noul Arhanghel.

Seara, mergând spre casă cu aceeași teamă în suflet, datorată vecinului meu de deasupra, la podul senatului, unde se construia teatrul Ștefaniei, despre care n-am mai povestit, fiindcă fapte mai grave m-au luat pe sus și m-au aruncat înainte, am întâlnit un cortegiu sinistru. De ce-aș caută alte cuvinte, când unul singur ajunge?

Un camion sinistru, cu obloanele lăsate, îmbrăcat în voaluri negre și albe, culoarea de doliu și cea a discipolilor, amândouă sinistre, venea la pas dinspre Morgă. Pe platformă erau două sicrie, sinistre, cu cei doi discipoli morți pe care îi văzusem de dimineață. Încotro mergeau, de ce nu se duceau de-a dreptul la cimitir, aflat mai aproape? Păi ca să plimbe morții pe străzile orașului, în sunetele unei cântări sinistre, să bage groaza în oameni, să sperie somnul copiilor. Nu mai eram de mult copil, să mă sperii, în schimb am simțit groază.

Cântarea era făcută să țină toată noaptea, și să nu se uite. N-am uitat-o; de câte ori trec prin fața Tribunalului o aud în ureche, sinistră.

În fața camionului mergea un pluton de preoți, în sutane negre, sinistre.

În spate, un pluton de sutane albe, corul sinistru; culoarea albă, a zilei, a purității, era și ea sinistră, datorită cântării. Nu știu cine scrisese cuvintele; „Noi suntem echipa dreptății! Nevolnici, pregătiți-vă ștreangul! ...”

Leonard făcuse muzica; frumoasă și sinistră.

* * *

Dar începuse altfel, cu defilări nesfârșite. Defilau oriunde era o cale deschisă, pe bulevarde, din centru până la periferie, pe raze, nu aveau odihnă. La cinematograful l-am văzut pe general, în tribună, flancat de noul Arhanghel și de discipolii cu grade, primind defilarea în piața Universității, în locul uniformei avea sutană, se cunoștea că o purta în silă, parcă îl apăsa pe piept și pe umeri, părea mai mic, mai plâpând, cu ochii încărcăți de neliniște, și tristețe, își luase o mare grijă pe suflet, dar prea puțină lume își dădea seama; restul credea că e frăție și sărbătoare.

Luna septembrie, încă frumoasă, cu soare, a trecut într-o încordare ascunsă, prilejuind deocamdată defilări cu preoți în frunte și festivități cu discursuri, dar chiar cei care până atunci nu avuseseră nici o bănuială începeau să simtă că între conducătorii țării erau neînțelegeri; în ziare apăreau dispoziții contradictorii, hotărârile generalului le anula Arhanghelul, pe ocolite și chiar pe față. Ce vorbeau ei doi când erau singuri n-aveam de unde să știu, pe urmă am mai aflat câte ceva, iar restul n-a fost greu să-mi închipui. O colaborare mai nepotrivită și mai nenorocoasă nici că se putea, de aceea nici n-a avut o durată prea lungă, numai că a prilejuit multă vărsare de sânge și nu mai puțină teroare în sufletul oamenilor care au scăpat cu viață.

Primele răfuieli nu le-am cunoscut, s-au făcut pe tăcute, auzeam câte unele, știam că orice era posibil și totuși încă nu vroiam să cred că vom fi ca drumețul în calea lupului, cum spunea Nicolae Iorga; plătisem destul greșelile altora, ca să mai fi rămas datori ceva soartei. După o lună și jumătate, nu mai târziu, pe bietul Nicolae Iorga l-au ucis în condițiuni monstruoase; nu știu dacă voi avea puterea să spun totul, mă tem că așa face eu însumi o monstruozitate.

Până atunci se vor întâmpla multe, sub aceeași falsă aparență de liniște. Într-una din ultimele nopți ale lui septembrie l-au luat pe Alioan; norocul lui că l-au găsit la Ștefania acasă; altfel ea nici n-ar fi știut și nu mai putea să-l scape.

Era ea însăși încolțită de discipoli, care vroiau s-o facă un fel de vivandieră a mișcării. Cuvântul fiind de multă vreme dispărut din vorbirea curentă, bănuiesc că prea puțini oameni îi cunosc înțelesul; clar, de altfel, n-a fost înțeles niciodată, deci s-ar putea să-mi atrag contraziceri. Vivandierele erau, pe vremuri, femeile care însoțeau armata la luptă, plătite sau voluntare, făcând serviciul de bucătărese, de infirmiere, dar și pe acela de a potoli poftele firești ale soldaților; nu prea înțeleg cum de nu se năștea vrajbă, soldații fiind mulți, și ele puține.

Discipolii vroiau să câștige de partea lor pe toți artiștii, cum a făcut orice dictator în lungul istoriei, afară dacă nu s-a socotit artist el însuși, ca Nero. Ștefania părea născută să le cânte faptele, nimeni ca ea n-ar fi putut să înflăcăreze poporul, dar se înțelege de la sine că unii și-ar fi dorit-o și ca amantă. Primul

dintre ei era mai marele peste poliția discipolilor, și nu de pomană i se spunea Prințul, fiind autentic os de domn, descendent al unuia dintre voievozii de pe vremuri.

După ce ușa se închise în urma discipolilor care îl duceau pe Alioan, Ștefania, neavând altă cale, îi telefonă lui Persu acasă, atunci, la ora doua noaptea, puțin păsându-i că ar fi putut să-i răspundă nevasta. Însă răspunse el, păzea telefonul, aștepta ordine. „Vino numaidecât!” îi spuse Ștefania. Veni într-un sfert de oră. „Am înțeles că e ceva grav, spune-mi repede, nu pot să stau mai mult de două minute”.

Își păstrase postul de subsecretar de stat la același minister economic; șeful lui, care ducea tratative la Berlin, putea să-i telefoneze din clipă în clipă.

— Am să văd ce pot face, ai încredere în mine! răspunse, după ce află despre ce era vorba. Îți telefonez la opt dimineața.

Se ținu de cuvânt, fără întârziere..

— Prințul dorește să te vadă. Reflectează până deseară.

Nu era nimic clar, și nu era nimic echivoc.

Noaptea următoare, pe la unu și jumătate, Studebakerul lui Persu opri în fața unei case de locuit, dar cu aspect de cazarmă într-un cartier pe care Ștefania nu putea să-l identifice, ea cunoștea din București numai Oborul și Colentina, apoi, mai de curând, drumul din strada Batiștei, la Radio. Luase cu ea două geamantane, le avea puse alături, pe canapeaua din spate. În dreapta șoferului, un discipol în sutană, cu brasardă neagră spunea un cuvânt scurt, la intersecții: dreapta, stânga, înainte! Iar la urmă: oprește! Coborî și intră în casă, pe o ușă care se deschise fără să apese pe sonerie. Cineva îl aștepta, nu era nevoie de explicații, doar se salutară, cu brațul întins înainte. Peste un sfert de oră se întoarse, aducându-l pe Alioan.

— Sunteți liber! îi spuse.

Luă cu mâinile lui geamantanele și le puse pe scaunul din față. Alioan se urcă lângă Ștefania.

— Eu rămân aici! adăugă discipolul din poliție. Sărut mâna, domniță!

Apoi salută cu mâna întinsă. Între vorbă și salut nu era nici o potrivire.

Șoferul porni, știa că trebuie să meargă în Colentina. Ștefania rămase tăcută tot drumul. Doar la cârciuma din colț îi ceru șoferului să oprească. Restul drumului îl făcură pe jos, cu geamantanele în mână.

Ce distanță enormă, seculară, milenară era lăsată în urmă, până la noaptea când veniseră aici pe ploaie, călcând în băltoace și Ștefania își aruncase pantofii, apoi ciorapii, rămânând în picioarele goale, cum umblase de mică.

— Nu vreau să vadă șoferul unde mergem, îi explică lui Alioan.

Odată intrați în casa părăginită o podidi plânsul, căzu cu capul pe pieptul lui și plânse zbuciumată, strângându-l tare în brațe.

— Nu puteam să ne întoarcem acasă; trebuie să ne ascundem; nu suntem în siguranță decât până mâine seară.

El își păstrase calmul, dar era confuz, de noaptea trecută își așteptase moartea, clipă de clipă; nu ceru nici o lămurire, spuse doar atât, simplu:

— Vroiau să mă împuște!

32

În luna octombrie cerul se posomorise, se terminaseră și defilările, discipolii umblau pe stradă, cu frontul, sau în grupuri răzlețe, dar erau încrunțați, nu mai aveau chipuri de sărbătoare. Din ziare se vedea tot mai limpede că nu vor putea conviețui multă vreme cu generalul, care oficial se numea conducătorul țării, nu se știa însă pentru câtă vreme. Între cunoscuții mei, cei mai mulți pricepuți la politică, unii credeau că generalul, care era și comandantul armatei, nu va putea fi dat la o parte; alții, nu fără lipsă de logică, spuneau că discipolii nu vor lăsa partea lor de putere din mână ci vor vrea-o pe toată, după ce luptaseră pentru ea de peste trei decenii și făcuseră multă vărsare de sânge în rândul adversarilor, după cum sângeraseră ei înșiși, cu un fanatic dispreț pentru moarte. Se prevedea o luptă aprigă.

Regele, prea tânăr să poată arbitra în această neînțelegere, ducea o viață retrasă, când la Sinaia, când în palatul de pe Calea Victoriei. El juca numai un rol de paradă, până acum însă nu avusese ocazia să apară pe scenă fiindcă nu fusese nici o sărbătoare națională. Ziua lui onomastică, la 8 octombrie, sfântul Mihail și Gavril în biserica ortodoxă, se celebrase în intimitate; nu știu nici măcar dacă generalul fusese să-l felicite.

Fiindcă am pomenit numele celui de-al doilea sfânt din alianța de la 8 octombrie, mi-am adus aminte să spun că generalul Gavril Marinescu se afla închis la fortul Jilava, împreună cu șaizeci și șase de foști demnitari din timpul dictaturii regale, printre ei generalul Argeșeanu, temporar Președinte al Consiliului de miniștri după asasinarea lui Armand Călinescu, când se dezlănțuise sângeroasa represiune asupra discipolilor; însă acel act nu îl dirijase el, ci Gavril Marinescu, la ordinul regelui. Vינוvați sau nevinovați, toți demnitarii închiși la Jilava au fost împușcați fără judecată, în acea toamnă când vremea se posomorâse și toate erau posomorite. Nu știu dacă regele Carol al doilea din exil a aprins câte o lumânare pentru sufletul lor și dacă a pus să se facă vreo slujbă pentru pomenirea morților, în vreo capelă.

Despre regele Mihai am spus ce aveam de spus, trebuie să adaug însă ce spuneau alții, din anturajul lui și al reginei mame, Elena, care fusese chemată în țară. Între prerogativele foarte reduse ale regelui, celelalte revenind generalului, era aceea de a primi pe miniștri și a semna decretul, dar fără cârteală. Dacă uneori încerca să se opună, așa cum putea la vârsta lui încă fragedă, să respingă sau măcar să corecteze o dispoziție neconstituțională, generalul îl aducea la ordine cu asprime: „Ține seama, (nu știi dacă măcar îi mai spunea „maiestate”) că eu te duc în spinare! Fără mine, discipolii ți-ar face de petrecanie!” N-am auzit cu urechile mele, am aflat de la medicul care se îngrijea de sănătatea reginei mame, înlăcrimată și umilită. Unii cred că în arestarea generalului, acum mareșal, de la 23 august 1944, intra în parte și răzburarea personală a regelui. E bine ca orice părere să fie consemnată, chiar dacă dovezi ulterioare ar infirma-o. În ceea ce mă privește, deși poate că regele avea ceva de plătit mareșalului, cred că în împrejurări grave un om întreg lasă deoparte orice resentimente.

Iarna întârzia să vină; deși intrasem în luna noiembrie, vremea era clementă cu lumea noastră nefericită, cu oamenii aflați sub o amenințare continuă, sau cu refugiații din ținuturile pierdute, unii aflați încă pe drumuri, în așteptarea unei case și-a unei slujbe. Eu însumi nu știam ce-mi va aduce viitorul, în afară de nesiguranță; atunci am înțeles cu adevărat ce înseamnă să trăiești de azi pe mâine: înseamnă că oricând mâine poate să nu mai existe.

Într-o noapte, pe la ora trei, știu fiindcă am aprins lumina și m-am uitat la ceas, m-am trezit cu o neliniște mai mare decât înainte și cu dureri în tot trupul. Deasupra mea era liniște, vecinul cu care aveam să intru în conflict abia săptămânile următoare lipsea adesea, după spectacol îndeplina probabil misiuni secrete, de noapte.

Ședeam cu fața în sus, gândindu-mă că așa cum trăiam, înconjurați de dușmani înăuntru și în afara hotarelor, într-o Europă sfâșiată de război, cu Cehoslovacia și Polonia suprimate, cu Franța învinsă și ruptă în două, cu Londra bombardată încontinuu, cu tot ce era firesc să urmeze, odată ura între popoare dezlănțuită, singura noastră salvare ar fi fost un cutremur de pământ, de proporții mondiale, care să îngroape sub ruine pe asupriți și pe asupritori; dacă nu exista altă dreptate, barem să aibă toți o soartă comună.

Neliniștea din suflet și durerile din trup creșteau spre exasperare, n-am mai putut să îndur, am vrut să cobor din pat, să fac ceva, orice, fără rațiune, să deschid geamul și să urlu. Când am pus picioarele jos, dușumeaua s-a smucit într-o parte, apoi în alta, a început să se zbuciume, cum mă zbuciumam eu însumi. Un huruit subteran venea parcă din depărtare, aveam viziunea lui, certă, ca a unui balaur care își săpa galeria pe sub pământ, cu viteză, făcându-l să se unduleze.

Ondulația, care nu era deloc o închipuire, a ajuns sub temelia casei și atunci zidurile au început să trosnească, legănându-se unul împotriva altuia; am simțit numaidecât gustul molozului în gură, se cernea din toate părțile, până ce a venit o pală de vânt rece, de afară; o spărtură în zid lăsa să se vadă un cer vânat, presupus fiindcă îl știam acolo, nu putea să fie altceva. Atunci am înțeles că începuse cutremurul dorit de mine și m-a cuprins groaza, nu că am să mor, ci că aveam în mine o putere demonică. Mă blestemase cineva, la naștere, sau mă blestemasem singur, soarta mea acum era iadul.

Deodată, trecut peste orice spaimă, ca și când murisem și nu puteam să mai mor încă o dată, m-am liniștit, deși pământul continua să se zbuciume și zidurile să trosnească; n-am mai vrut altceva decât să ajung cât mai repede pe lumea cealaltă, să văd iadul cu ochii mei, nu cum îl văzuseră alții. Mi-au venit în minte toate descrierile, de la cele naive, din basme, din Biblie, din anateme, până la Dante, care nu știu ce păcate a avut de ispășit scriind acest poem fără nici o speranță.

Totuși eram lucid, îmi dădeam seama de gesturi, am vrut să aprind lumina dar nu mai mergea, era întreruptă de la uzină, sau siguranțele de la transformatoare săriseră arse, m-am dus bâjbâind până la ușă, nu cu gândul să ies afară, știam că în primul rând se prăbușea scara, ci să mă adăpostesc sub o grindă, care pentru cine are noroc poate fi o protecție. Dar oricât noroc aș fi avut, speranța o pierdusem, nu doream altceva decât să se termine mai repede, să mă zdrobească deodată, nu să rămân prins între ruine, cu oasele rupte și să mor în chinuri.

Deși semnele de cutremur erau clare, după un timp am început să mă îndoiesc, mă gândeam la o explozie, vreun depozit secret de muniții, aflat în inima orașului sărise în aer. Cât a ținut nu știu nici astăzi; atât îmi amintesc limpede, că totul mi s-a părut interminabil. Și a trebuit să treacă alt timp până să-mi dau seama că pământul se liniștise, nu se mai auzeau trosnete, nu mai cădea moloz, doar prin spărtura din zid venea aer rece.

Am pus o haină groasă pe mine și am ieșit să văd ce se întâmplă. Lumea se îmbulzea pe scări, se auzeau strigăte, plânsete, drăcuieli și înjurături care altă dată îmi jigneau pudoarea, iar acum le aprobam, mi se păreau manifestări naturale ale unor oameni care văzându-și moartea cu ochii puteau să disprețuiască totul, până și propria lor viață.

Deasupra păturii de nori, cenușie și uniformă poate era lună, fiindcă deși felinarele de pe străzi nu ardeau nicăieri în tot orașul, de sus cădea o lumină lăptoasă, nu atât de slabă ca să nu vezi unde pui pasul. N-am întâlnit ruine ci numai oameni speriați care tremurau pe afară, cu copiii înveliți în pături, mame ținându-și pruncii la sân să le dea propria lor căldură. Abia când am ajuns în fața poștei centrale am văzut primele urme lăsate de cutremur, statuile de piatră de pe

frontispiciu erau prăbușite în stradă, făcute bucăți și bucățele; s-au reconstituit dar s-au dus în altă parte, să împodobească un stadion, dinspre Dristor, unde era restaurantul lui Ghiță, cel cu mușchiul de vacă fript pe grătar, între cărămizi încinse. De la Prefectura poliției ieșea cu pas alergător un pluton de discipoli, cu lanterne și cu cazmale.

Pe bulevardul numit atunci Brătianu, în fața hotelului Intercontinental de astăzi, era un bloc de unsprezece etaje, terminat nu de multă vreme, care în curtea interioară avea un cinematograf luxos, Carlton, de categoria celui numit atunci Aro.

Cinematografele centrale, unde venea public flotant, din tot orașul, fuseseră mai înainte grupate pe Bulevardul Elisabeta, vad statornicit în decenii. Când s-a făcut cinematograful Aro, în afara perimetrului consacrat, am crezut, cum credeau și alții, că sala, cu două mii de locuri, o îndrăzneală pe vremea aceea, va rămâne goală, spectatorii de pe bulevard nu vor veni atât de departe. Era prin anul 1934, îmi amintesc să fi văzut pe trotuar grinzile metalice ale plafonului, aduse de la Reșița; în București nici o industrie nu putea să le facă, și nici nu se lucra în sudură, ca astăzi, ci numai în nituri.

Oamenii au venit încă de la deschidere, să vadă sala, apoi au venit să vadă filmul; vadul s-a format în două zile. Pe urmă s-a făcut cinematograful Scala, iar mai târziu Carlton, toate trei pe aceeași arteră. Așa orașul a crescut, într-o nouă dimensiune a lui și bucureștenii au făcut un pas înainte în ceea ce privește viața lor citadină; cinematografele de pe Bulevardul Elisabeta, deși demodate, n-au căzut în desuetudine și nici nu și-au pierdut vadul, de aceea am socotit că orașul a câștigat o dimensiune suplimentară, având acum două centre.

Când am ajuns la Universitate, împreună cu plutonul de discipoli care mergeau în pas alergător și cu mulțimea care mergea fuga, alarmată de zvonuri, și am făcut colțul la stânga, pe bulevarde, am văzut că blocul Carlton dispăruse. Acesta este cuvântul, nu era răsturnat, nu era fărâmat, ci nu mai exista, îl înghițise pământul. Toate cele unsprezece etaje intraseră în subsoluri și deasupra abia se mai vedea o movilă de ruine, dar numai după ce veneai aproape, altminteri o acoperea întunericul și mulțimea.

Nu vreau să găsesc numai găurile din schweizer; despre Arhanghel și discipoli s-au spus atâtea, că n-ar mai fi nevoie să spun și eu încă una; sunt însă dator să-i previn pe cei care aici, sau în alte părți ale lumii îi divinizează încă și li se închină, că n-au ales în ei pe cel mai mic dintre rele. Examenul l-au dat, l-au pierdut și nici o corijentă nu se mai ține. Ei erau buni, cu prisosință, în organizarea ruinelor. Blocul Carlton, prăbușit, l-am luat ca simbol al misiunii lor de sacrificiu, s-au urcat pe molozuri ținând târnăcoapele ca pe spade și n-au mai lăsat să se apropie nimeni, nici armata, nici pompierii, au muncit zi și noapte, cum

erau destinați să muncească și pe ruinele țării. Târâncopul însă, în lipsa buldozerului, puțin răspândit pe vremea aceea, este un instrument de demolare.

Dintr-un subsol al clădirii, se spunea că un grup de oameni de la etajele de deasupra, îngropați sub ruine, au telefonat până și-au dat duhul, de la un telefon rămas în funcțiune prin miracol; nu i-am auzit cu urechea mea, nu știu dacă nu-i numai o născocire. Cât despre pompierul care se afla în misiune, la un post de observație de pe acoperiș și s-a pomenit teafăr pe trotuar, nu știu ce să cred, s-ar putea să fie adevărat, după cum se prea poate ca în momentul cutremurului să se fi aflat în vreo casă vecină, la o ibovnică. Știu însă că au existat și oameni care au scăpat numai cu zgârieturi, sau nici măcar cu atâta. O doamnă din cunoștințele mele, aș putea să-i dau și numele, se afla într-un apartament de la ultimul etaj al imobilului. Buimacă de somn și înspăimântată de tot ce spuneam că am simțit eu însumi, a vrut să se salveze ascunzându-se în dulapul de haine. Mai mult decât atâta nu-și amintea, s-a trezit într-un pat de spital, la Colțea, bandajată la frunte. Acolo am și văzut-o și mi-a povestit ce-am spus mai înainte.

Având această mărturie, și lăsându-l la o parte pe pompier, ca nesigur, i-am atribuit o aventură asemănătoare unuia din personajele mele, căpitanul Panainte Becheru, proprietarul vasului de salvare „Arhimede”. Și el se afla în blocul Carlton, la etajul al unsprezecelea, la niște prieteni; așteptând ora când să plece la gară, ca să ia un tren de noapte, asculta quartetele de coarde ale lui Beethoven, executate de membrii familiei.

Nu țin să-mi dezvălui secretele meseriei, totuși, fiindcă prăbușirea blocului Carlton a fost un eveniment al vremii, am vrut să particip și eu la el, cu mijloacele mele, aducând acolo un personaj care să fie martor. Apoi era bine ca Panainte Becheru să treacă o dată pe lângă moarte, ca să nu aibă o surpriză prea mare la întâlnirea cu moartea adevărată; curând după aceea „Arhimede” al său s-a lovit de o mină în apropiere de insula Creta și personajul a pierit odată cu vasul și cu toată familia.

În noaptea aceea am umblat pe străzi până la ziuă, care nici nu era departe, am umblat și după ce se luminase, m-am întors acasă abia spre ora prânzului și până să găsesc un meseriaș ca să-mi repare zidul, am înfundat spărtura cu jurnale, nici nu avea proporții alarmante, cum mi se păruse peste noapte. Nu mi se întâmpla prima oară ca în panică să văd lumea altfel decât era în realitate. Panica nu trecuse, mulți oameni nu îndrăzneau să intre în casă, se spunea că o să vină un al doilea cutremur. M-am culcat noaptea în patul meu, am și adormit după o vreme, nu pot spune însă că m-am simțit bine, frigul care venea prin spărtura înfundată cu jurnale era un memento continuu.

Approape patru decenii mai târziu, la cutremurul din 1977, martie, 4, care dacă n-a fost mult mai puternic în intensitate a avut în schimb o durată mai lungă,

spaima oamenilor n-a trecut repede, și nu fără motive; punând la socoteală și pe cei dispăruți fără urmă, au fost mii de victime, s-au prăbușit zeci de blocuri, aproape toate fiind șubrezite de la primul cutremur. Atunci, în afară de Carlton dispărut de pe suprafața pământului s-a mai aflat în primejdie imediată un singur imobil, de mari proporții, cel din colțul bulevardului cu strada Atena la al cărei parter era o bodegă vestită. Azi e tot o bodegă, sau un restaurant, unde n-am intrat niciodată; știu însă că unii din cunoscuții mei își fac veacul acolo.

Blocul, amenințat să se prăbușească, a fost salvat cu multă trudă. Ca primă măsură i s-au pus stâlpi de sprijin, în care nu am prea multă încredere; sunt buni mai degrabă să liniștească lumea. Tramvaiele care treceau atunci pe bulevard au fost scoase din circulație, dădeau naștere la trepidații primejdioase. Un om cunoscut de mine îndeaproape, inginer constructor cu renume și antreprenor care a făcut epocă în istoria modernă a Bucureștilor, s-a angajat să salveze blocul, pe propria sa răspundere. Construcțiile lui au rezistat bine la amândouă cutremurele, păcat că n-a avut și un arhitect pe măsură, să le fi dat o linie mai frumoasă, căci atâtea câte știu eu, toate sunt sau ca niște cofeturi sau ca niște cazemate.

Blocul supus operației de consolidare avea șapte stâlpi și toți trebuiau supradimensionați, de la temelie până la ultimul etaj, parcă al optulea. După ce li s-a dat jos tencuiala, s-a proiectat asupra lor, progresiv, de jos în sus, etaj cu etaj, beton centrifugat cu mașini speciale, ca să adere mai bine și să devină corp comun cu ce fusese construit înainte. Nu am pretenția de a fi făcut pe toată lumea să înțeleagă procedeele, nici n-am avut această intenție, ci am vrut să dezvălui o ticăloșie pe care, fără să ezit, o numesc crimă. Consolidarea unuia din stâlpi ajunse până la etajul al patrulea, când lucrătorii, răzuind tencuiala au dat nu de beton, ci de cofraje. Deocamdată nu era nici un motiv de spaimă, ci numai unul de uimire: cum fusese cu puțință ca niște oameni cu mintea întregă să tencuiască peste cofraje, fără să le mai scoată? Partea îngrozitoare era însă aceea că interiorul cofrajelor, pe care le-au desprins cu târnăcopul și cu ranga, a apărut gol, bătea vântul prin el, constructorii uitaseră să toarne betonul, sau îl turnaseră cu neglijență, curgerea lui se obturase într-un punct fără ca ei să bage de seamă. Acestor mameluci le-aș fi aplicat o pedeapsă mai ușoară, zece bice pe spinare. Nu la fel aș face cu cei care, vrând să scoată cofrajele, au văzut că erau goale, și în loc să dea alarma le-au bătut la loc, tencuind peste ele. Pe aceștia, dacă în codul nostru penal ar fi existat pedeapsa cu moartea, i-aș fi tras în țepă. Zece ani de ocnă era o pedeapsă prea blândă pentru asemenea oameni. Antreprenorii, cei care construiseră blocul și vânduseră apartamentele, tocmai se îmbarcaseră în ajun pe un vapor, la Constanța, și plecaseră pentru totdeauna.

Unul din micii proprietari îmi era prieten, avea acolo un apartament de două camere. Înainte de cutremur mă duceam la el de multe ori în vizită. Mă

întreb ce-aș fi simțit, dacă știam că stâlpul care trecea prin colțul camerei era gol pe dinăuntru? Odată i-am ajutat să prindă în perete un tablou pe care tocmai îl cumpărase, cu multă mândrie. Mi-a revenit rolul să bat cuiul, tocmai în colțul camerei, fără să știu că dedesubt era un stâlp de beton; credeam că e cărămidă. De la prima încercare, cuiul a intrat ca în brânză. „Ce noroc! am spus, să nimeresc între două cărămizi, altfel îți stricam zidul!”

Nu aveam niciun motiv să întârzii vreodată la el până la trei dinspre ziuă, fiindcă nu făcea petreceri; și nici nu s-a prăbușit blocul. Dar e un motiv să mă întreb, pentru mine și pentru alții, de câte ori în viață trecem pe lângă moarte și scăpăm ca prin urechile acului? Cum s-a întâmplat cu Panainte Becheru, la prima încercare a destinului.

Așadar, mi-a fost dat să suport și al doilea cutremur, cu urmări mult mai îngrozitoare. Era ora nouă și douăzeci, seara, după-amiază fusesem la piscină și la saună, înotasem două ceasuri, nădușisem, eliminasem dacă o fi adevărat că așa se întâmplă, toate toxinele din sânge, mă simțeam bine, parcă pierdusem și-o parte din greutate. Ascultam muzică, „Așa grăit-a Zarathustra”, poemul lui Richard Strauss, care adesea are neșansa să fie confundat prin nume cu compozitorul de valsuri; însă cum ascuți muzica unuia și a altuia, te lămurești dintr-o dată.

Se întâmplă adesea în viață ca un om care gândește ceasuri până să spună o vorbă, dar atunci vorba merită să nu fie uitată, să aibă mai puțină trecere între semenii lui de tot felul, decât unul care vorbește tot timpul, bizuindu-se pe o voce melodioasă. „Așa grăit-a Zarathustra” nu se înțelege cu ușurință, trebuie să fi ascultat multă muzică mai înainte, să fi meditat mult asupra ei și, în sfârșit, să fii într-o anumită stare de spirit, sufletul să se afle acordat pe o anumită lungime de undă. Cred că multora li se întâmplă, cum mi se întâmplă și mie, să mă simt amorf în fața unei muzici care mi-a stors lacrimi de emoție cu o zi înainte. Dacă din tot ce am spus pot scoate un sfat pentru oameni, este să nu asculte poemul lui Strauss în seara unui cutremur; de-atunci n-am mai îndrăznit să-l ascult niciodată, mă uit în catalog și trec peste el cu teamă.

Eram într-un moment bun, am arătat o parte din cauze dar mai existau și altele, aveam o sticlă de vin rar alături, din care sorbeam numai câte o picătură, prevedeam o întâmplare frumoasă zilele următoare, muzica mi se părea mai potrivită ca niciodată cu mine, regăseam în ea gândurile și simțirile mele, de aceea seara era minunată, când mi s-a părut că fotoliul se mișcă; am și alteori aceeași senzație, când sunt nervos, sau când mă aștept la vești proaste; nu era deloc cazul atunci, îl ascultam pe Zarathustra, cu deplină satisfacție și înțelegere. Am ridicat ochii, nu din instinct ci după un sfat primit încă din copilărie și am văzut lampa mișcându-se. Amplitudinea ei creștea, odată cu muzica, aflată în drum spre un mare fortissimo; odată cu acordul acela lumina s-a stins, iar atunci a amuțit și

Zarathustra. În locul muzicii au rămas mugete îndepărtate, iar în jurul meu trosnete. Bâjbâind pe întuneric, m-am adăpostit în cadrul unei uși, pe deasupra căreia trecea o grindă puternică. Pe scări auzeam tropot și țipete, degeaba le-aș fi spus oamenilor că scara cade prima. Afară, în lumina lunii am văzut blocul de peste drum legănându-se, probabil în contratimp cu al meu, amplitudinea în acest fel mi se părea de doi metri, și poate nu exageram prea mult, de frică; mă miram că zidurile mai rezistă, dar eram cu totul sigur că au să se prăbușească, nu mi se mai părea posibilă nici o scăpare, și nu aveam altă dorință decât să se termine repede.

A durat mai mult decât data trecută, iar când s-a terminat nu eram sigur că nu visam o realitate închipuită, realitatea adevărată fiind un drum printre aștri. Am descoperit adevărul în strigătele și tropotele care continuau pe scări, lumea se îmbulzea prin beznă și nu știu prin ce minune nu și-a rupt nimeni picioarele.

Am coborât și eu, după ce trecuseră ultimii; a fost un noroc pentru toată acea lume speriată ieșită pe străzi, că era o noapte destul de caldă, luminată de lună; la începutul lui martie, după capriciile meteorologice din ultimele decenii, s-ar fi putut prea bine să ningă sau să fie măcar lapoviță. Mai întâi m-am uitat să văd dacă asfaltul nu crăpase; nu înțeleg cum de rămăsese întreg, când văzusem, după mișcarea blocurilor, că se ondulase măcar cât marea pe furtună.

Am umblat iarăși pe străzi, până la ziuă, numai că de astădată, de la nouă și jumătate seara, până dimineața, erau multe ceasuri. Am mers, pe rând, pe la casele prietenilor, și cum le vedeam în picioare mă duceam mai departe; între ele însă multe blocuri erau dărâmate, mormane de moloz cum le știam de la Carlton. Abia în zilele următoare am aflat câți cunoscuți și prieteni muriseră, fiecare pe unde îl dusesse soarta, fiindcă la nouă seara nu erau toți acasă. Într-un loc unde o sumă de oameni pe care îi știam bine erau adunați la o petrecere de familie, s-au prăpădit toți, unii fără urmă. Două sau trei etaje din marginea blocului rămăseseră în picioare, numai cu peretele dinspre stradă căzut, că păreau decoruri de teatru. Într-una din camere, cu o masă la mijloc, doi prieteni stăteau față în față la un pahar de vin și mi se pare că am văzut chiar paharele, intacte. Să fi rămas pe loc, ar fi putut să-și bea tot vinul; dar s-au repezit pe scări, să scape, împinși de un instinct nefericit, și amândoi și-au găsit moartea!

Am cunoscut mulți oameni care au coborât de la etajul al nouălea, unii cu copii în brațe, și au ajuns cu bine în stradă; fiindcă nu s-au prăbușit toate scările și după ele toate blocurile. Poate vor ține seama de vorbele mele, să nu mai facă la fel și altă dată.

Pe plafonul camerei unde ascultam Zarathustra, farfuria de cristal gros de la terminația candelabrului a lăsat urme vizibile în tencuială, într-o parte și-n alta, la o sută optzeci de grade, marcând, ca un seismograf, direcția și intensitatea

cutremurului; un balans cu o amplitudine și cu o forță atât de mare a rămas dovada nedezmințită a ceea ce simțisem în timpul cutremurului, când blocul din fața mea juca bezmetic, ca un vapor în furtună și nu mai puteam să cred că ar exista o scăpare.

Acest ocol nu a avut rostul să termin dintr-o dată cu toate cutremurele din mileniul nostru, socotind că până la anul 2000 n-o să mai fie altul. Am vrut să ajung la o întâmplare atât de stranie că pare un joc al destinului. Păstrez cuvântul straniu, chiar dacă restul este doar o coincidență, și ea stranie!

Cât de înspăimântată era lumea am văzut în zilele de după cutremur, cea mai imprezibilă și mai imparabilă din calamitățile naturale; nu pun la socoteală războiul, fiindcă acesta depinde de voința oamenilor, și oricât de multe victime ar face, ele intră în regula jocului; și-apoi mai există mijloace de apărare, scutul, tranșeea, cazemata, masca de gaze. Cutremurul nu știi când vine, și chiar dacă ți-ai face o casă de bambus, ca să nu te strivească, te poate prinde la un prieten mai puțin prevăzător, sau pe stradă, unde te poate lovi în cap o cărămidă, sau te poate îngropa un zid, prăbușit tocmai când treceai pe acolo, la umbră. Am înțelegere pentru toți care intrau cu teamă în casă, sau nu mai intrau deloc, se refugiau în locuri mai sigure, cum am făcut eu însumi.

O familie vecină cu mine, pe care însă nu-i cunoșteam, deși poate îi văzusem câteodată, era atât de speriată încât mult timp au stat refugiați la rude, într-o parte a țării unde nu băntuiau cutremurele. S-au întors exact în ziua de 4 aprilie, când se împlinea o lună de la nenorocire, și treizeci și șapte de ani de la primul și cel mai înspăimântător cutremur. Seara însă, când se apropia ora nouă, au început să retrăiască frica de luna trecută și s-au refugiat în Cișmigiu, alături; erau tatăl, mama, oameni în vârstă, și nora sau ginerele, nu știu bine; acolo ședeau, pe o bancă, la ora nouă și douăzeci de minute, când, fără să fie cutremur, s-a prăbușit peste ei copacul de alături; a doua zi, am văzut cu ochii mei, și copacul, și banca. Amândoi părinții au murit, a scăpat cu răni, poate și cu fracturi, nora sau ginerele.

33

În tot orașul s-a simțit un cutremur continuu, unul singur, de o anumită intensitate și de-o anumită durată; în această privință nu există controversă, institutul seismologie a dat cifre precise. Seismograful îl cunosc, l-am vizitat cu un prieten care îl avea în supraveghere; se afla și îmi închipui că tot acolo se află și astăzi, pe o înălțime dinspre sudul Bucureștilor, pe strada Cuțitul de Argint, lângă Observatorul astronomic, numai că nu se vede decât un fel de chepeng, restul se ascunde sub pământ, la o adâncime de zeci de metri, nu mai țin minte cât

și nici nu merită să cer informații, știu doar că am coborât scara de beton, nesfârșită, foarte anevoioasă, neavând niciun loc de repaus; jos era frig și umezeală și nu se mai simțea nimic de afară, deși sus, tramvaiul care trecea pe alături făcea să tremure pământul. Pe banda de înregistrare a seismografului apărea negru pe alb cutremurul din 1940, cum începuse, din ce direcție venea, cum crescuse, la ce amplitudine ajunsese și cum pe urmă începuse să se liniștească, până ce se sfârșise cu totul, lăsând în loc o linie dreaptă. Dar pe această linie, la un interval de câteva secunde se mai vedea un semn, neclar și de durată insesizabilă, ca un răsunet întârziat al cutremurului. Nimeni nu putea să-l interpreteze, fiindcă de afară nu se simțise o nouă mișcare a pământului, decât cea datorată tramvaiului, imposibil să se transmită până la adâncimea seismografului.

Cred că semnul de întrebare mai există și astăzi pe bandă, pus de o mână nedumerită, dacă un asemenea document se păstrează patru decenii. În starea de confuzie care urmasă, cu blocul Carlton prăbușit și cu victimele nedezgropate, nimeni nu luase prea în serios acea anomalie și nu se făcuse nici o anchetă. Dacă o echipă ar fi mers din cartier în cartier, să întrebe oamenii și ar fi ajuns în Pantelimon, acolo ar fi aflat, nu cu prea mare certitudine, afirmații contradictorii, explicabile în starea de panică a oamenilor, că după ce se terminase cutremurul și abia se liniștise pământul urmasă o nouă zvârcolire subterană, ca o detunătură înăbușită, mai puternică decât detunăturile dinainte, dar foarte scurtă, încât nu-i de mirare că mulți oameni, sub impresia a ceea ce fusese la început, nici nu o simțiseră.

Asupra casei unde erau refugiați Alioan și Ștefania, efectul fu însă direct și atât de puternic, încât zidurile se prăbușiră, ca retezate; la fel se întâmplase pe aproape toată strada, dar, toate casele fiind construcții ușoare, îndeosebi de paieantă, nu fură alte victime decât câțiva bătrâni și bătrâne, câțiva copii care nu apucaseră să fugă în curte și îi scoaseră de sub dărâmături, numai cu răni ușoare.

Ștefania și Alioan scăpară neatinși, fiindcă în prima fază a cutremurului ieșiseră pe prispă să vadă ce se întâmplă. Alioan, cu toată lungă lui experiență de viață, judeca faptele din unghiul condamnatului la moarte, presupus că este altul decât al celorlalți oameni, căci de cunoscut cu adevărat nu-l cunoaște nimeni; pe spusele celor grațiați în ultima clipă, față în față cu plutonul de execuție, sau cu ștreangul deasupra capului, sau întinși cu fața în jos pe bascula ghilotinei așteptând să audă cum cade cuțitul nu pot să conțez, cred că ei rămân cu mințile rătăcite și cu altă viziune a lumii decât restul oamenilor.

Alioan se putea gândi la orice calamitate, dar nu la cutremur, fiindcă îl socotea o pedeapsă prea mică pentru ticăloșiile oamenilor care conduceau lumea cu pistolul în mână. El avea impresia că o enormă cantitate de dinamită explodase sub temeliiile Bucureștilor, faptă demențială a discipolilor care poate socoteau că

nu vor izbuti să facă o lume nouă, cum se spunea în cântecele lor și în discursurile căpeteniilor, decât dărâmând-o mai întâi pe cea veche. Se uită peste acoperișurile caselor, spre centru, să vadă izbucnind flăcările, când simți un nou tremur al pământului, mai puternic decât primul; avură timp să se arunce jos de pe prispă, înainte de a se prăbuși zidurile.

Dar, oricât de prăpăstioase ar fi fost gândurile lui Alioan din clipele acelea, când așteptase să vadă orașul sărind în aer, își dădu seama că era o mare deosebire între un moment și altul. Dacă la început se înșelase, luând cutremurul drept o explozie gigantică, de astădată recunosc o senzație cu totul altfel decât prima și nu se îndoia că undeva, în apropiere, sub pământ detonase într-adevăr un explozibil puternic. Simțise chiar și direcția de unde se propaga detunătura, făcând pământul să vibreze. Ramase cu ochii peste lac, unde se zărea ca o umbra misterioasă crângul de taxodium de pe domeniul domnului Pretoreanu.

— S-a întâmplat ceva acolo, îi șopti Ștefaniei, stăpânindu-și glasul, ca și când ar fi avut cine să-l audă.

Nu știa despre domnul Pretoreanu mai mult decât alții, bănuia că el finanța ziarul și îi dicta conduita lui Jordie, dar nu avea nici o dovadă. Despre coarnele și coada lui de diavol nu auzise și dacă auzea n-ar fi putut să creadă, nu se îndoia însă că omul acesta care manevra o omenire întregă din umbră avea în el forțe diabolice. Nu credea în alchimie, să-și închipuie că domnul Pretoreanu fabrica aur pe acel ciudat domeniu din Colentina. Dar cine știe la ce practici ciudate se deda acolo, ce gaze toxice necunoscute încă se străduia să realizeze, ce explozibile, de zeci de ori, de sute de ori mai puternice decât cele cunoscute ; mintea refuza să-l ducă mai departe, n-avea porniri schizofrenice, să spună de mii de ori, de sute de mii sau de milioane. Deși el însuși recunoștea că asemenea idei nu puteau să fie decât elucubrații, era singurul om în tot orașul, în toată lumea, care trecuse cu gândul pe lângă realitate.

* * *

Dacă de atâta timp n-am mai pomenit nimic de buncărul domnului Pretoreanu, nu înseamnă că nu m-am gândit la cele ce se întâmplau acolo, numai că n-am putut să aflăm nimic, asupra locului se lăsase atâta liniște încât uneori mă bătea gândul că tot ce știam dinainte și reprezenta mai degrabă presupuneri era în realitate închipuire. Singurul meu informator cert a fost Sobieski, numai că el mi-a vorbit la mult timp după ce faptele erau consumate și domnul Pretoreanu murise. Apoi, nici el nu știa totul, multe detalii ar fi rămas nelămurite pentru totdeauna, dacă nu mă osteneam să le interpretez eu însumi, corelându-le între ele. Cum asemenea metodă nu este pe deplin sigură, era fatal să mă tem de greșeală, de unde s-a născut o rețineră care m-a făcut adesea să povestesc faptele numai pe jumătate și să trec peste unele.

Ce se știe sigur, în Colentina și în satul de peste apă, al lăptarilor, pe domeniul domnului Pretoreanu se făcuse o ghețarie betonată, de dimensiuni neobișnuite. Faptul îl confirmau camionagii din Pantelimon, care peste iarnă căraseră la fața locului vagoane de gheață și iernile următoare continuaseră. La ce folosea atâta gheață era ușor să se înțeleagă, la răcirea vilei în zilele de caniculă, cel puțin lunile iulie și august.

Pe atunci existau aparate de aer condiționat, răspândite astăzi în toate țările calde, dar erau rare, scumpe și aveau nevoie de perfecționări continue, ca să poată fi folosite la fel de sigur ca mașinile de gătit, de pildă, cu gaze lichefiate, deși nici acestea nu aveau o istorie prea lungă.

În primii ani, domnul Pretoreanu instalase aparate clasice, importate din Germania, care însă nu-i dădeau satisfacție suficientă, sau măcar așa făcuse să umble vorba. O dată cu construcția buncărului, socotit de toată lumea drept ghețarie, își modificase și sistemul de răcire, ca să dea o justificare marii acumulări de gheață. În colaborare cu tehnicienii, imaginase un procedeu de răcit casa, de o simplitate extremă, acela care de obicei vine în mintea omului când nu mai este nevoie de el, fiindcă altele, mult mai sofisticate, i-au luat locul, și uzinele unde se fabrică n-o să-și închidă porțile pierzându-și capitalul și lăsând lucrătorii pe drumuri.

Vila avea zece canale pe unde se trimitea în odăi aerul rece ; afară, sub zid, în cabine armonizate cu arhitectura casei, erau bazine de fier zincat, unde se puneau gheața; ele aveau ferestre circulare pe doi pereți opuși, unul fiind cel exterior, celălalt, interior, lipit de zidul unde venea din casă canalul de răcire, de peste o jumătate de metru lărgime. Ferestrele bazinelor aveau site solide, dintr-o împletitură de sârmă zincată, de șase milimetri grosime, ca să reziste. Se înțelege că fără ele gheața ar fi curs afară, la fel cum putea să curgă pe canal și să ajungă în casă, fie întregă, fie topită. În fața sitei exterioare era montată o turbină cu turație mică, să nu facă zgomot, și nici nu era nevoie de o putere prea mare, dat fiind că nu avea decât să împingă în casă un volum de aer, cu viteză extrem de redusă, ca să nu se simtă curentul rece, ci să se risipească lent în toată încăperea. Gheața topită în acel bazin de răcire, care avea la bază o scurgere, se ducea la canal, și se puneau alta, pe deasupra. Manevra se făcea o dată pe zi cel mult, în vremea cea mai călduroasă; alteori gheața dura până la o săptămână. Operațiunea, mecanizată, o supraveghea un singur om, Garibaldi. Cupe metalice puse pe bandă rulantă aduceau gheața din buncăr și o răsturnau direct într-un vagonet electric, de peste o tonă. Totul nu cerea decât manevrarea câtorva butoane; cu trei transporturi se alimentau toate răcitoarele.

Această precauțiune fusese luată nu împotriva agenților din poliția secretă, care bineînțeles supravegheau toate mișcărilor domnului Pretoreanu.

Rapoartele lor informative, destul de nesigure de altfel, nimereau într-un coș de hârtii care se aruncă la gunoi seara. Concluzia finală era că în crângul de taxodium nu exista altceva decât o ghețarie, iar grafitul era combustibil pentru calorifer; la fel gândeau oamenii din sat, și cei de peste apă, informați de camionagiii care transportaseră de la gară materialele misterioase; acestea erau ambalate în lăzi și pe ele scria „Cocs de Silezia”. Cât despre uraniu, fusese adus în cutii de banane. Domnul Pretoreanu socotise mult mai important să se apere de gura lumii decât de poliția secretă.

La venirea lui von Hasse, urmat la câte o zi distanță de colaboratorii lui, agenții secreți zăceau beți în bucătărie, unde Sobieski avea grijă să-i omenească din vreme. Unul singur odată, mai inteligent și mai sigur pe sine, simulase beția și când Sobieski ieșise să deschidă porțile ca să între Garibaldi cu mașina care aducea pe al șaptelea din echipă, se uitase pe geam, și văzuse. Dar nici Sobieski nu era mai prejos decât celălalt; întors în bucătărie, apucă să-l vadă cum se prăbușea pe scaun ceea ce dovedea că mai înainte fusese în picioare; iar în spatele lui era fereastra. Ieși încă o dată, să-l instruiască pe Garibaldi care venea din garajul de la subsol, unde își depusese pasagerul, în fața ascensorului.

Un sfert de oră mai târziu, agentul secret se ridică să plece; mai erau încă doi, dormind cu capul pe masă.

— Nu-i aștepti? îl întrebă Sobieski.

— N-au decât să vină singuri, răspunse polițistul, cu o voce exagerat de năclăită, simulând beția.

Porni pe drum, înainte de a veni înlocuitorii; vroia să caute un telefon, la o cârciumă din Colentina, să raporteze venirea unui om care i se părea suspect, dată fiind ora, când domnul Pretoreanu, retras în biroul lui, nu mai primea oaspeți. Garibaldi îl ajunse din urmă cu mașina și până ce omul, orbit de faruri să se ferească, îl făcu una cu pământul. Pe urmă îl înveli într-o foaie de cort și îl înghesui în lada mașinii; îi mai rămase să acopere cu praf urmele de sânge. Pe mort îl aruncă în fundul ghețariei

Acest Garibaldi mi-a fost totdeauna simpatic, dar nu era la prima lui crimă. Studiindu-i odată privirea, mi s-a părut că descopăr în ea o tulburare neomenească și m-am gândit că probabil nu era răspunzător de faptele sale reprobabile, pe care poate le săvârșea somnambulic, la o poruncă străină. Oricum, la moartea lui l-am compătimit cu o îndurerare sinceră. Cine îl silise să rămână de paza lângă mașină, ca și cum ar mai fi putut cineva s-o fure, sau măcar s-o zgârie, sau să dezumfle cauciucurile în toiul bombardamentului, când toată lumea era ascunsă prin pivnițe și adăposturi?

Cu mult timp înainte, posibilitatea dezagregării atomului în scop de a obține energie, era cunoscută, și mulți fizicieni în lume se gândeau și se străduiau

să găsească posibilitatea de a pune în practică ideea aceasta; realizarea ei ar fi adus mult folos omenirii, dar la fel de bine putea să-i aducă și pagube și nenorociri, dacă se pornea la treabă înainte de a se cunoaște posibilitatea de a stăpâni fenomenul, care, odată pornit, putea să meargă dincolo de intenția omului.

Toată lumea astăzi știe despre ce-i vorba, ceea ce nu înseamnă că și înțelege. Sunt aproape cinci decenii de când s-a construit prima pilă atomică, și de atunci, sute de savanți, mii, poate zeci de mii, în toată lumea, continuă să facă eforturi ca s-o perfecționeze și să-i poată descoperi vreo taină încă ascunsă. Nu m-am apucat să scriu despre acest subiect înainte de a-mi da osteneala să-l înțeleg ceva mai mult decât în principiile lui elementare. Să-l las deoparte, nu-mi era îngăduit, el fiind determinant pentru istoria ultimelor decenii ale mileniului nostru.

Deși am stat de vorbă cu oameni care lucraseră ani de zile în laboratoare speciale și aveau o experiență internațională în acest domeniu, nu ascund că dialogul nostru a fost greu, și nici n-a mers până la capăt; fiindcă îmi lipsea pregătirea și fiindcă îmi făcea frică. Subiectul trebuie lăsat în grija savanților, cărora în primul rând, după știință, trebuie să nu le lipsească sângele rece, de care eu, unul, nu mă bucur.

Eram încă foarte tânăr când mi-a fost dat să aud de bomba atomică; până atunci știam numai de pila inventată de Fermi, un american de origine italiană; el a obținut primul, la Chicago, energie nucleară, sub controlul deplin al omului; atomul putea să fie temperat la dorința acestuia.

Pe atunci se vorbea tot mai insistent de o armă secretă a lui Hitler. Din nou, oameni veniți de pe front îmi spuneau ceea ce mai auzisem și de la alții, că văzuseră trenuri, pe ale căror vagoane încuiate și plumbuite scria: „Se va deschide numai la ordinul Fuhrerului”. Poate că în realitate erau goale, aveau doar rostul să ridice moralul armatei. O armă secretă a fost într-adevăr pusă în funcțiune în anii aceia, faimoasa V1 urmată de V2, bombe zburătoare care își atingeau ținta fără risc, neputând fi combătute. Au făcut multe distrugerii la Londra, ținta lor predilectă, și au înspăimântat populația, dar cu ele Hitler nu a câștigat războiul. Altfel s-ar fi întâmplat dacă ar fi avut încărcătură atomică.

Efectul acesteia s-a văzut câțiva ani mai târziu, când două bombe atomice au explodat în Japonia, la Hiroșima și Nagasaki, acum socotite victime sacre; un fulger a făcut înconjurul lumii.

Omenirea ar trebui să judece astăzi cu mai multă luciditate această întâmplare sinistă, căci au murit, pe loc sau ca urmare a iradierii, sute de mii de oameni. Dacă războiul în Pacific s-ar fi dus mai departe, cu armele clasice, el ar fi continuat ani de zile, armata japoneză fiind hotărâtă să lupte până la ultimul om, fără să capituleze și ar fi murit un milion de oameni, după milioanele moarte

înainte, pe drumul lung al Oceaniei, în insulele unde civilii au avut aceeași soartă cu militarii, chiar dacă erau femei și copii, incapabili să țină o armă în mână. Ei erau la fel de nevinovați ca victimele civile de la Hiroșima.

Deși n-a mai explodat nici o bombă atomică după aceea, decât una experimentală, pe atolul Bikini, astăzi, după mai bine de patru decenii, o parte a pământului e împănată cu rampe de lansare săpate în pământ, imense puțuri betonate de unde așteaptă să fie lansate spre obiective alese dinainte, rachete cu încărcătură nucleară. Dacă ar porni toate, unele după altele, lumea civilizată ar pieri, de amândouă părțile. Cum acest adevăr strategii îl știu la fel de bine, sunt pe deplin convinși, și pentru totdeauna, că nimeni pe pământul nostru nu va declanșa o rachetă atomică. Nenorocirea de la Hiroșima și Nagasaki va servi drept exemplu, agravat de greutatea bombelor de astăzi, de zeci și sute de ori mai puternice. Rămâne o singură primejdie, a unui gest iresponsabil sau a unei întâmplări fatale, o greșeală.

Ce urmărea domnul Pretoreanu, azi e imposibil să mai afle cineva. Desigur că începutul era o pilă atomică, după proiectul fizicianului von Hasse. Dar nu cumva pe urmă ar fi urmat o bombă atomică, pe care, în acei ani, mai mulți beligeranți se străduiau s-o realizeze? Dacă izbutea el primul, putea s-o speculeze, sau să facă din ea un mijloc de șantaj, nu împotriva unui singur beligerant, ci a tutora, să aibă soarta omenirii în mână.

O asemenea idee mefistofelică nu-i fructul imaginației mele; mi-a sugerat-o spiritul domnului Pretoreanu, a cărui întindere nu avea limite. Multe din faptele și din intențiile lui le-am atenuat, pe unele le-am dat cu totul deoparte, fiindcă vroiam ca el să rămână personajul meu, în carte, nu să evadeze și să devină incontrollabil. Astfel, a trebuit să dau dovadă de temperanță, să-i urmăresc viața cu discernământ tactic și la urmă să-i atribui o moarte omenească, fără să se transforme în duh și să dispară în spații. Domnul Pretoreanu îmi aparține, nimeni nu poate să mi-l revendice, de aceea mă pot folosi de el cum cred mai bine, pentru realizarea scopurilor mele.

În acei ani s-a vorbit de apa grea, se mai vorbește și astăzi și prea puțini oameni știu ce este ea în realitate. Ce este nu-i greu de spus, o apă ca oricare alta, având însă în formula ei atât de simplă un hidrogen în plus, ceea ce îi scade temperatura. Cum se fabrică nu mă încumet să dau explicații, trebuie știut doar că este un procedeu complicat și complex, dificil să se realizeze. În anii războiului, în zona accesibilă Germaniei, se fabrica numai într-o uzină din Norvegia. Anglia a trimis valuri după valuri de bombardiere s-o distrugă, și a reușit, după toate semnele.

Pe atunci, apa grea, cu proprietățile ei, era singurul element capabil să frâneze, după nevoie și sub controlul omului, reacția în lanț a nucleelor de uraniu;

a spune mai mult decât atâta înseamnă să intru într-un domeniu care nu-mi aparține. Am simplificat, reducând procesul la o idee elementară, ușor s-o înțeleagă orice om, dacă vrea s-o afle. Iar din uraniul dezagregat sub control, în afară de energia degajată pe parcurs și folosită, de pildă în obținerea curentului electric, la urmă rămâne un element nou, plutoniul, baza bombei atomice.

Germania proiecta această bombă, cu savanți de care nu ducea lipsă; o asemenea armă, în mâna lui Hitler, ar fi distrus omenirea. Lipsindu-i apa grea, n-a mai putut s-o realizeze la vreme; iar savanții, unii din ei, s-au refugiat în America, unde s-au pus pe treabă, în alte condiții. Un altul, doctor von Hasse, cunoștință veche a domnului Pretoreanu, de când lucra în uzinele chimice de pe Rin, s-a pus la dispoziția acestuia, cu întreaga lui echipă, doi fizicieni, doi ingineri atomiști și doi tehnicieni, cu șeful lor șapte; în Germania, cercetările lor erau pe calea cea bună. Nu știu dacă procedeul era descoperit de Hasse sau împrumutat de la alții; în loc de apa grea, el încercase cu deplin succes, ca element de temperare a uraniului, grafitul, ușor de găsit în România și care nu putea să dea naștere la nici o suspiciune.

După aproape doi ani de când echipa lucra în buncăr, pila atomică putea fi pusă în funcțiune. Ce viață duceau cei șapte oameni în buncăr știu ceva ce mi-a spus Sobieski, cum fuseseră instalați, ce înlesniri li se puneau la dispoziție, ce mâncare și ce salariu aveau, enorm, în dolari, căci nu se încredeau în marca germană; dar salariul era deocamdată inutilizabil, urmau să se bucure de el după ce își sfârșeau misiunea și se refugiau într-o țară neutră. O primă de milioane, plătită la sfârșit, îi obliga să nu mai construiască nicăieri o pilă atomică fără consimțământul domnului Pretoreanu, singurul în drept s-o comercializeze.

Noaptea, oamenii puteau să iasă la aer, în crângul de taxodium, câte o jumătate de oră, doi câte doi, cu schimbul, cu condiția să nu se îndepărteze de gura buncărului, ca să poată auzi semnalul detectorului. Crângul era înconjurat de aparate care semnalau apropierea unei persoane vii sau chiar a unei umbre, probabil celule fotoelectrice; animale, care ar fi provocat alarme false nu aveau de unde să vină, împrejmuirea domeniului nu putea fi escaladată fără să dea naștere la o altă alarmă; de asemeni debarcaderul, care semnala orice atingere. Sobieski și Garibaldi, singurii care supravegheau această aparatură laborioasă, erau avertizați de un clopoțel, care să-i trezească din somn; un bec roșu cu o cifră arăta punctul efracțiunii, nu le rămânea decât să apese pe un buton și înainte ca intrusul să intre în curte, era învăluit de un gaz cu proprietăți somnifere, care îi făcea să doarmă douăsprezece ore. La ziuă, Garibaldi îl încărca în lada mașinii, îi dădea drumul în șanț, la câteva sute de metri, unde îl lăsa să doarmă mai departe.

Scurta descriere care urmează e mai degrabă o presupunere, dar poate fi privită cu toată încrederea, fiind procedeul folosit pretutindeni astăzi, desigur cu perfecțiuni care însă nu schimbă principiul.

În corpul cilindric al reactorului, între țevile pe unde circula apa fierbinte datorită uraniului, aflat la mijloc în teci metalice, erau din loc în loc spații goale, calibrate, unde, când temperatura creștea excesiv, se introduceau bare de fier, de dimensiuni corespunzătoare; ele aveau darul să scadă temperatura, mai mult sau mai puțin, după nevoie; în stadiul acela experimental, ele se manevrau cu mâna, cu niște pârghii calculate în așa fel ca să nu-i supună pe oameni la un efort prea mare. Acționându-se pârghiile, fierul cobora și oprea procesul de supraîncălzire, înainte de a avea urmări grave. Sigur că se cerea o supraveghere continuă, doi oameni din echipă stăteau permanent cu ochii pe termometrele care arătau temperatura apei, gata să acționeze pârghiile. Cred că munca lor, atât de statică, era în realitate istovitoare, dat fiind că o singură clipă de neatenție ar fi putut să aibă urmări catastrofale. De altfel echipele se schimbau din oră în oră, nimeni n-ar fi rezistat mai mult fără să-și piardă controlul și asupra nervilor, și asupra vederii.

Dacă pare o îndeletnicire inumană, să se țină seama că era o pilă atomică experimentală, prima din lume, la care, în plus, se foloseau mijloace foarte limitate. Astăzi îmi închipui că procedeul, dacă nu s-a găsit altul, este automatizat, barele de fier, sau poate de alt metal, coboară singure, la adâncime mai mică sau mai mare.

Reactorul fusese încercat cu o săptămână mai înainte, funcționa putând să furnizeze apă fierbinte, care, la rândul ei, în compartimentul de răcire dădea naștere la aburi pentru turbină.

În seara de 9 noiembrie, von Hasse îi telefona domnului Pretoreanu că erau gata și lucrările generatorului; a doua zi, pe seară, urma să-l pună în funcțiune. Aparatele de control aveau repetitoare în biroul domnului Pretoreanu; era suficient ca el să se uite pe cadrane, spre a urmări rezultatul experienței. Spre seara zilei următoare, von Hasse îi telefona din nou, anunțându-l că va fi o amânare de câteva ore. Abia după două noptea telefonul sună încă o dată, și ultima oară, din nefericire; peste câteva minute începea experiența.

Dat fiind că era vorba de domnul Pretoreanu, nu mă încumet să spun cu ce emoție, sau cu ce indiferență privea el cadranele. Două din ele îl interesau, voltmetrul și ampermetrul, se mulțumea să le vadă mișcându-se, nu aștepta mai mult de la prima experiență. Peste jumătate de oră, plictisit de așteptare, puse mâna pe telefon să-l întrebe pe von Hasse ce se întâmplă. Dar înainte de a ridica receptorul, acele de pe cadran se mișcară, ampermetrul lent și parcă nesigur, în schimb voltmetrul, după o ezitare, făcu un salt brusc până la capătul scalei, unde se opri, fiindcă nu mai avea unde merge.

Domnul Pretoreanu nu-și dădea seama ce însemna acest fenomen, simți însă un început de neliniște, mă încumet să spun, deși puțin mai înainte mă declarasem inapt să-i depistez sentimentele. De astă dată ridică receptorul, nu era nevoie să facă nici un număr, telefonul suna automat în buncăr. Nu răspundea nimeni, în schimb, acele aparatelor căzură brusc, la zero. Domnul Pretoreanu era în fond satisfăcut, după el experiența reușise, dorea totuși o lămurire, de aceea lăsă receptorul să sune, până ce, târziu, răspunse o voce, cam alarmată.

— Ce se întâmplă? Unde-i von Hasse?

— Scuzați, domnule, e ocupat câteva clipe, s-a produs o creștere anormală a temperaturii și ne străduim cu toții s-o învingem.

Era exact ora trei noaptea, și atunci casa începu să se clatine, în timp ce de sub pământ veneau trosnete și mugete înăbușite. Domnul Pretoreanu își dădu repede seama că era un cutremur, nu legă deloc fenomenul cu experiența din buncăr. Cât despre casă, n-avea de ce să se teamă, era făcută să reziste la orice încercare. Auzi un motor ambalat afară; Garibaldi se repezise să scoată mașina din garaj, ca s-o salveze. Peste stuful uscat, lacul mugea ca o cascadă. Sobieski, buimac de somn, cu părul pleșuv atârând pe frunte, intră fără să ciocănească, în pijama, cu un halat pe umeri.

— Iertați-mă, domnule! Ce se întâmplă?

— Cutremur! Nu simți?

— Nu-i ceva dincolo?

În timpul scurtului dialog cutremurul se liniștise, pământul mai tremură puțin, apoi intră în deplinul lui repaus de noapte. Dar numai câteva secunde mai târziu, casa păru că sare în aer, o detunătură înăbușită, însă năprasnică zgudui zidurile.

Domnul Pretoreanu se duse liniștit în sufragerie, de unde se vedea crângul. Se aștepta la un incendiu și se întreba ce-i rămânea să facă; nimeni nu trebuia să se apropie de locul acela, sub primejdie să fie iradiat și să-și piardă viața în chinuri. Nu putea să cheme nici pompierii, nici armata. Singura lui datorie era să nu permită nimănui accesul în curte.

Constată surprins că toate erau la locul lor, nici un copac nu ardea, și nimic nu mișca în tot crângul. Începu prin a le porunci lui Sobieski și lui Garibaldi, să nu se apropie de locul unde îi aștepta moartea.

Dar îngrijorarea lui, căci nu-i vorba de spaimă, nu avea obiect. A doua zi făcu singur controlul iradiațiilor, avea un aparat Geiger care îi vestea de departe o primejdie și nu putea să greșească; fenomenul, oricât de înspăimântător, nu era insidios, putea să fie depistat cu ușurință și sigur. Merse cu aparatul în curte, înainta pas cu pas, plimbându-l în zig-zag, până la marginea crângului. Nu se semnala nici o iradiație. Înainta mai departe, ocoli buncărul din care nu se vedea

decât chepengul, zăvorât pe dinăuntru; nimeni nu mai putea să-l deschidă. Totul rămăsese sub pământ, deasupra nu era nici o primejdie.

Poate enorma cantitate de gheață aflată alături, după un zid de beton care se făcuse fărâme, revărsându-se în buncăr, peste reactorul aruncat în aer limitase urmările exploziei. Însă cine ar fi coborât în excavația aceea, în care nimic nu mai exista din ce fusese înainte, și-ar fi găsit moartea. Era însă inutil să caute cineva urmele oamenilor, dispăruți până la ultimul atom din construcția lor anatomică; acei oameni nu existaseră niciodată.

Camionagiii din Pantelimon, care așteptau iarna ca să umple ghețaria, aduseră pământ și acoperiră toate smârcurile rămase pe întinderea domeniului, până atunci lăsată în părăsire. În plus, făcură o movilă de pământ în flancul casei, să fie, dacă în viitor mai răsărea vreun ochi de apă, în vreo parte. După plecarea camionagiilor Garibaldi cără pământul cu vagonetul electric și îl întinse într-un strat gros peste buncăr, astupând și intrarea în ghețarie.

Chiar în iarna aceea domnul Pretoreanu remodifică instalația de răcire, nu mai avea nici o justificare; în loc puse aparate de aer condiționat, de tip nou, comandate în Germania. Ca să nu fie dezamăgiți, le plăti camionagiilor costul transportului de gheață, scutindu-i de muncă. Îi rămaseră devotați cât mai trăi, și chiar după moarte. În fiecare an, când îngheța apa Colentinei, veneau cu camioanele la poartă, nu să cerșească, erau oameni mândri și câștigau bine, mai ales iarna, când aveau de transportat lemne și cărbune; ca să nu tremure de frig, oamenii nu stau la tocmeală. Veneau doar cu urări de sănătate, așa luaseră obiceiul.

Domnul Pretoreanu, pe care mulți oameni suspuși nu izbuteau să-l vadă, îi poftea în casă și-i omenea nu cu țuică, după obiceiul tuturor gospodarilor cărora camionagiii le cărau lemnele, ci cu șampanie franțuzească. Deși n-ar fi deosebit-o de una mai puțin renumită, o beau cu sfințenie, fiindcă așa sunt oamenii simpli, au cultul lucrurilor alese, chiar dacă nu sunt în stare să le aprecieze.

— E bună? întreba domnul Pretoreanu, după ce ei deșertau cupele.

— Bună, dar puțină! răspundea starostele.

Țiganul tot țigan, vor socoti alți oameni, care n-ar fi îndrăznit să vorbească. Nu le dau dreptate; de ce să ascunzi când un lucru îți place?

Stăpânul casei zâmbea, iar Sobieski și Garibaldi deschideau alt rând de sticle.

La câțiva ani după ce domnul Pretoreanu murise, vila se naționaliză odată cu alte imobile și deveni un mic sanatoriu de boli nervoase. Crângul de taxodium era locul de promenadă al bolnavilor. Nimeni nu bănuia peste ce calcă, nu puteau să-și imagineze că sub pașii lor funcționase, măcar câteva secunde, prima pilă atomică din lume, cu un an înaintea aceleia realizată de Fermi la Chicago,

* * *

Dacă povestirea mea, reconstituită incert, cu mărturii neclare și în orice caz incompetente cuprinde inexactități științifice, dacă se vor găsi oameni să spună că o asemenea încercare ar fi fost imposibilă în condițiile știute, și că în orice caz am săvârșit erori de o natură sau de alta, îi rog nu să mă scuze, ci să se mai gândească și să nu tragă concluzii pripite, fiindcă le-aș pune la îndoială, nu ca să mă apăr pe mine; în această întâmplare nu m-a interesat aspectul ei științific, care, oricum ar fi controversat, dacă și-ar da părerea de la doi oameni în sus, și nu unul singur, cu o calificare și un spirit de înțelegere indubitabil.

De la pila atomică a lui Fermi și dacă îngăduiți, de la cea izbutită în principiu a domnului Pretoreanu și von Hasse, au trecut mai bine de patru decenii. În acest răstimp, oamenii au avut când să se specializeze și să descopere noi secrete ale atomului. Pământul țărilor dezvoltate e împănat de reactoare atomice, menite să înlocuiască în viitor celelalte surse de energie, care se împuținează și cu timpul pot să dispară. Țările în curs de dezvoltare au și ele aceleași năzuințe; unele au și început să le pună în practică, iar după un timp, și nu cred că mai mult decât decenii, va veni rândul ultimelor țări rămase în urmă. Mi-e teamă însă că într-un punct, odată, știința oamenilor va fi depășită de o răzvrătire a naturii, așa cum s-a întâmplat în buncărul domnului Pretoreanu. Îmi vine în minte, dar nu-i bine spus, fiindcă n-am uitat-o niciodată, am meditat asupra ei ziua și noaptea, întâmplarea cu ucenicul vrăjitorului, care a vrut să-și încerce puterea fără consimțământul și fără asistența stăpânului.

Sunt multe versiuni, demonstrația însă rămâne aceeași, una și singură. Aleg dintre ele pe aceea cu ploaia, care s-ar putea să fie o versiune născocită de mine; după atâția ani de viață e greu să despart în minte învățătura de închipuire. Versiunea cu ploaia poate fi pusă la originea potopului, ceea ce însă nu mă interesează. Vrăjitorul avea darul, între altele, să provoace ploaia oricând și oriunde, la voință. Să fi trăit în zilele noastre s-ar fi umplut de parale, plecând în turneu prin țările secetoase, unde lumea moare de foame, în plină eră atomică și odată cu procesul de cucerire a spațiului dintre stele.

Ucenicul ar fi vrut să afle și el secretul, dar stăpânul socotea că nu era încă timpul să i-l dezvăluie. Drept care, celălalt, fără destulă minte, s-a hotărât să i-l fure. A urmărit pe furiș ce semne făcea vrăjitorul cu bagheta, a tras cu urechea și a auzit invocațiile. Într-o noapte, când se credea gata de treabă, a furat ușurel bagheta stăpânului, care dormea adânc printr-o vrajă proprie, a ieșit în ușa colibeii, unde și-a încercat puterile, repetând întocmai ce izbutise să fure. Îndată s-a pornit ploaia, cădea din cer cu găleata, curgea șuvoaie la vale, râul de jos începea să se umfle, se simțea, căci pe întuneric nu putea să se vadă, cum urcă pe coastă, nu mai avea mult să ajungă în ușa colibeii. Atunci ucenicul a început să facă semne

speriate cu bagheta și să adreseze cerului invocații, acelea pe care le furase și dezlănțuiseră ploaia. Drept urmare cerul și-a scuturat ploaia și mai puternic, apa a trecut pragul colibeii, a ajuns la picioarele patului unde dormea vrăjitorul.

În celelalte versiuni, povestea se oprește aici, vrăjitorul iese în ușa colibeii, face un semn, spune o vorbă, și gata; mai rămâne să-și pedepsească ucenicul. Un diavol mă îndeamnă să merg mai departe, vrăjitorul nu se trezește decât atunci când apa îi ajunge la gură; zadarnic mai înoată până la ușă, bagheta e luată de valuri, fără ea ploaia nu poate fi oprită și amândoi se îneacă.

Deși mult diferită, povestea vrăjitorului îmi amintește, într-un fel, nenorocirea din buncărul domnului Pretoreanu. Diferența este că von Hasse nu era un ucenic, dar nu-i mai puțin adevărat că n-avea nici experiență de calfă; sfârșitul e unul din sacrificiile fără de care lumea n-ar fi depășit până azi epoca de piatră.

* * *

Un sfârșit oarecum asemănător s-a petrecut zilele trecute, când mă chinuiam să scriu paginile acestea cu teama că subiectul îmi depășește puterile. Un reactor nuclear a făcut explozie în Ucraina; unii l-au numit accident, alții catastrofă. În orice caz a produs multă îngrijorare la fața locului și în țările vecine, ba chiar și în unele mult mai îndepărtate. Era o coincidență din cele mai tulburătoare, tocmai atunci trebuia să explodeze, în carte, pila atomică a lui von Hasse, și nu știam cum s-o explic mai bine, căci de descriere n-aveam teamă. De aceea am ascultat cu amândouă urechile știrile privitoare la accidentul din Ucraina, și dacă aș fi avut mai multe urechi, aș fi ascultat cu toate.

Savanți din toată lumea au încercat să interpreteze accidentul; să-i determine cauza; unii au fost la fața locului și au zburat cu elicopterul pe deasupra. Al doilea din ei n-a spus mai mult decât primul, al treilea mai mult decât al doilea, și puse alături, părerile mi s-au părut controversate. Aceasta nelămurire nu a fost o consolare pentru mine, mult mai mult m-ar fi instruit o impresie clară și unanimă, nu mi-ar fi rămas decât să corectez propriile mele pagini. Le las așa cum sunt, fiindcă nu scriu un tratat științific, ci consemnez, străduindu-mă să le aleg cât mai bine, faptele petrecute în timp ce ne apropiem de sfârșitul mileniului; până atunci, deși nu mai sunt mulți ani, rămâne timp să se întâmple destule, dar am convingerea că faptele esențiale ale vremii noastre sunt consumate.

34

Îmi pare rău, îmi calc pe suflet, zdrobindu-l, să mă despart de un om căruia i-am purtat și admirație, și dragoste, deși poate nu le-am arătat totdeauna.

În această privință am adoptat, și o folosesc în toate sensurile, și bune, și rele, vorba românească pe care o știu din copilărie, chiar dacă am înțeles-o târziu, și cu cât trece timpul o înțeleg tot mai bine, că e de-ajuns o măciucă la un car cu oale. Dacă toți oamenii ar ține seama de această metaforă, pe cât de inspirată pe atât de cuprinzătoare, viața noastră ar fi mai frumoasă. Dar ca să-i spui unui om că îl iubești și să nu fie nevoie de a repeta declarația, trebuie să ai darul convingerii. Iar ca să-i spui unui ticălos odată pentru totdeauna ce crezi despre el, trebuie să nu-l lași loc pe unde să fugă, ci să-l ții bine cu mâinile, și să-l privești până în fundul ochilor.

Odată am scris într-o carte despre un om căruia îi păstrez o ură nestinsă, deși e mort de mai multe decenii; în realitate urăsc fapta lui, nu pe el însuși; el, ca om, e atât de inexistent, pentru mine, încât n-am de ce să-i port sentimente de un fel sau de altul. E vorba de generalul Nobile, comandantul dirijabilului care, după ce trecuse pe deasupra polului Nord, a eșuat pe o banchiză de gheață. Am scris în silă cuvântul dirijabil, de care aș fi vrut să nu-mi aduc aminte niciodată, după ce „Hindenburg” căzuse în flăcări la New York. Pe generalul Nobile nu l-am condamnat pentru nesăbuiința faptei sale, pedepsită necruțător de natura polară, ci fiindcă s-a salvat între primii, lăsându-și echipajul în părăsire, pe banchiza de gheață. Un prieten care îmi citise cartea, mi-a spus pe urmă: „Nu știu cât ești tu în stare să iubești pe cineva, dar în ură nu ai limite.”

N-am vrut să-i spun că un asemenea sentiment, pe care nu neg că sunt capabil să-l duc până la ultima lui consecință, e o durere, nu o bucurie, ca iubirea. Dar n-am socotit că îmi făcea o nedreptate. Abia acum, când scriu rândurile acestea, îmi dau seama că pe Alioan l-am iubit infinit mai mult decât îl urăsem pe Nobile.

Nu știu dacă vreodată am admirat și am iubit un om, ca pe Alioan, fără ca sentimentele mele să scadă. Poate cu aceste cuvinte voi înlocui ceva din ceea ce am ocolit să spun, sau am spus numai pe jumătate, ce însușiri ale lui au determinat dragostea mea și admirația. Nu, acum nu e de ajuns o măciucă la un car cu oale, oricâte aș spune nu i-aș defini deplin caracterul. Plin de păcate, afemeiat, leneș, și ușuratic, Alioan n-a trădat niciodată, nu s-a trădat nici pe el, nici pe alții. O inimă de piatră, e adevărat, dar atât de fierbinte că dogorea de la distanță, și cred că adesea se topea arzându-i pieptul, doar că își păstra forma și continua să pulseze.

Iar pe acest om trebuie să-l urmez acum la moarte. În dimineața de după cutremur, o vreme de iarnă clementă, fără ninsoare, fără burniță sau ploaie, numai în pantalon și cămașă, cu un pardesiu pe mână, cum apucase să iasă din casa apoi prăbușită, Alioan merse la Prefectura politiei și se prezentă Prințului, ca să-și execute sentința.

Nu-mi place să tulbur sufletele cu asemenea vorbe, ireversibile. Nu-l împuşcară, dar mai mult de şaptezeci de zile îşi trăi moartea, dimineată de dimineată. Cum se iveau zorile, Prinţul intra în celula unde îl aruncase şi zăcea pe paie, în subsolurile poliţiei, îi porunca să se ridice în picioare, să stea cu faţa la zid şi îşi amorsa pistolul.

Repet o anumită întâmplare, nu fiindcă aş fi uitat cum am povestit-o odată, ci dimpotrivă, fiindcă nu poate fi uitată. Un condamnat la moarte prin ghilotină, un puşcăriaş din Guyana franceză a fost întins pe basculă, de faţă cu toată suflarea închisorii, ca să fie exemplu. Dispozitivul, defect, n-a lăsat să cadă cuţitul, şi după o lege umanitară l-au graţiat, transformându-i pedeapsa în detenţie pe viaţă. Dar ce-au graţiat din fiinţa lui, dacă nenorocitul îşi trăise sfârşitul în clipele dinainte? Căci îngrozitoare este nu moartea în sine, ci aşteptarea morţii.

Adesea mă gândesc la Dostoievski, condamnat la moarte şi graţiat în ultima clipă, în faţa plutonului de execuţie. Ce-a pierdut sau ce-a câştigat geniul lui chinuit, în clipele când îşi vedea moartea în faţă?

Alioan auzea declicul trăgaciului, apoi detunătura, şi glonţul se oprea în zid, în stânga sau în dreapta capului, la cinci centimetri; uneori ricoşa şi îl lovea în obraz, îl simţea fierbinte, înainte de a cădea pe pardoseala betonată.

— Rămâne pe mâine! spunea călăul, în încheiere.

În dimineaţa când se prezentă la Prefectură şi-l duseră în faţa Prinţului, acesta sări în picioare.

— Unde-i ea? fu prima lui întrebare.

— Nu ştii, şi nu te sfătuiesc s-o cauţi. Te previn că are revolver asupra ei şi s-ar putea să tragă.

Prinţul rânji.

— Asta rămâne să se vadă! Ce cauţi aici?

— Am venit să mă împuşcaţi; întârzierea a fost o eroare.

— Nu ştiai că te-am graţiat?

— Numai până a doua zi seara, cu un preţ pe care n-am vrut să-l plătescă nimeni pentru mine, şi care trebuia să se repete, pentru fiecare zi de viaţă.

Împuşcă-mă!

Tot drumul cât mersese cu maşina lui Persu până în Colentina, în noaptea când Ştefania venise să-l elibereze, tot drumul făcut pe jos, de la colţul străzii până acasă, toată noaptea, cât stătuse întins în pat, cu ochii în tavan, cu mâinile sub ceafă, neaţipind nici o clipă, Alioan nu încetase să se gândească. Se gândea nu ca să înţeleagă faptele, pentru el clare, ci cum era dator să se poarte. Nu putea fi brutal cu o femeie căreia, deşi fără dorinţa lui îi datora viaţa, dar în acelaşi timp sacrificiul ei îi făcea graţă.

Aproape de ziuă, când fereastra începea să se lumineze, își dădu seama că Ștefania stătea îngenunchată lângă el, cu fruntea pe marginea patului. Ar fi întins mâna să-i mângâie părul, a cărui atingere, neuitată, îi dădea voluptăți necunoscute mai înainte și pe care probabil mulți oameni nu le cunosc. „Dragostea e în noi, e construcția noastră, se gândea; nu vine de la celălalt care rămâne doar suportul ei terestru, așa cum o icoană nu reprezintă pe sfântul pictat pe lemn sau pe pânză, cu figură omenească, ci este răsfrângerea credinței noastre, deși ar trebui să rămână nematerializată, după însăși legea bisericii.” Îi ardeau degetele să-i simtă părul, îl dorea brațul s-o apuce pe după umeri și s-o ridice, i se mistuia trupul s-o simtă alături, așa cum o știa în gesturi și senzații care nu puteau să se uite, dar nici să se repete. Dacă în sufletul ei s-ar fi născut o dragoste pentru altul, ar fi lăsat-o să se ducă, fără suferință de spus în cuvinte, o suferință secretă, ca o inexistență; își cunoștea și capacitatea de durere, și pe aceea de împăcare. Dacă ar fi plecat după altul fără să cugete, dintr-un capriciu, sau atrasă animalic, n-ar fi condamnat-o la moarte. Dacă se întorcea, și într-un caz, și în celălalt, ar fi primit-o, socotind că nu era pângărită; nu vroia să judece pe cineva altfel decât pe el însuși.

În seara când mă trimisese cu ea la restaurant să-l așteptăm până ce își scria articolul și întârziase mai mult de trei ore, era imposibil ca Alioan să nu vadă tulburarea de pe fața mea, când se întorsese. Împotriva impresiei mele, își dăduse seama că Ștefania n-avea ciorapi în picioare și îi cunoștea gestul, îl făcuse și cu el, adesea, și pentru plăcerea ei, și ca să-l ademenească. Eu însumi aveam impresia că ideea ademenirii îi trecuse prin minte, când îmi ceruse să-i mângâi talpa piciorului, organul principal al atingerii ei cu pământul, care îi atesta nevoia de a fi telurică, prin toate simțurile, începând cu acela al cântului. Nu crezusem însă că între mine și Alioan era puțință de alegere, de aceea, la apariția lui, înfierbântarea mea, tot timpul ținută în frâu, se răcise.

Dacă Alioan, când o condusesem împreună acasă, nu urcase cu ea, ci mersese cu mine la casa Țiței, mărturisindu-mi implicit slăbiciunea lui pentru un pușor de țigancă, nu vroia oare să-mi arate că nu era nevoie să-mi fac scrupule? Cred că nimic nu iubea mai mult acest om, și nu aproba mai lipsit de fățarnicie decât slăbiciunea omului pentru plăcere. Dacă prăjiturile nu i-ar fi făcut silă, ar fi fost în stare să mănânce un tort întreg, dincolo de sațiu, numai spre a-și excita simțurile gustative.

N-am dat urmare nici uneia din aceste impresii, care poate erau îndemnuri destul de clare, nici celor ale lui Alioan, nici ale Ștefaniei, chiar dacă ea mă invitase pe față să-mi încerc norocul. N-am să ascund că era o ispită și ar fi fost pentru oricine, chiar pentru o prea sfântă față bisericească. N-am avut niciodată scrupule în această privință, dacă am simțit că mi se îngăduie am întins mâna, chiar atunci când presimțeam o dezamăgire; îndemnul în multe cazuri nu era

dorința, ci curiozitatea, să văd cum este o femeie față de altele; oricât ar fi ele de asemănător construite în elementele lor fundamentale, deosebiri există totdeauna, când cineva își dă osteneala să le găsească.

Pentru Ștefania nu simțeam nici o curiozitate, aveam sentimentul că o cunoșteam bine, fiindcă anatomia ei semăna cu a Ioanei.

Era perioada când Ioana plecase din viața mea și nu mă dusesem s-o caut. Îmi era dor de ea fără suferință, cu o împăcare într-un fel voluptuoasă, fiindcă aveam darul să retrăiesc tot ceea ce ne legase, simțăminte și simțuri educate până la perfecțiune. Ștefania, poate mai rafinată, cu rochii mai scumpe și mai frumoase, cu farduri și parfumuri unice și mai ales cu puterea ei de a electriza orice categorie de public cu un glas de valoare universală, nu m-ar fi atras mai mult decât Ioana decât din vanitate, sentiment nevaloros pentru mine, sau ca o valoare fără durată.

E adevărat că Ioana nu își lipea rubine pe piele, între sâni a căror evoluție o urmărea cu o severitate nedreaptă. N-am să-mi iert nici odată că n-am comparat sâni ei cu floarea de lotus, căci ar fi fost în drept să mă inspire primii. Ca să repar azi nedreptatea ar fi fără folos, și mai ales ar fi neloial față de Ștefania, căreia odată ce i-am oferit acest dar, nu-l pot retrace fără să comit o mișelie. Dacă judec bine, poate Santei i s-ar fi convenit cea dintâi, mai ales că eram cu ea alături, la grădina botanică din Cairo, când am văzut prima floare de lotus; în schimb, nu-i văzusem sâni, decât pe fugă; cum nu mă pot întoarce cu gândul până la facerea lumii, fiecare să rămână cu ceea ce i-am dat odată.

Azi, când, lăsându-i la o parte pe alții, nu mai există nici Ștefania nici Alioan, am mulțumirea că faptele, în ceea ce mă privește, nu s-au petrecut altfel. În conștiința mea a rămas măcar o zonă neîntinată, care îmi dă dreptul să privesc cu seninătate cerul și stelele.

Trei săptămâni cât au rămas ascunși în casa păraginită, până la cutremurul din noiembrie, Alioan a stat inert în aceeași poziție, întins pe spate în pat, cu ochii în tavan și cu mâinile sub ceafă. În tot acest timp nu scoase o vorbă și Ștefania încetă s-o mai aștepte; nu aștepta nimic, decât să se zvârcolească pământul, ceea ce avea să se și întâmple, fără să fie totodată și un sfârșit, care ar fi pus capăt tuturor existențelor zbuciumate. Seara, pe întuneric, îmbrobodită ca femeile din mahala, se ducea să aducă de mâncare, de la Moș Chirnoagă, dacă nu venea singur mai de vreme. Alioan mesteca absent ce-i dădea în gură, pe urmă intra în lungul lui repaus. M-am întrebat uneori dacă în felul acesta nu se lăsa în brațele lenei de mult declarate, care putea să-i dea satisfacții nu la fel de mari ca dragostea, în schimb mult mai prelungite. Dar vorba spusă de el odată, nu putea să fie decât o glumă, sau cel mult o aspirație irealizabilă: „Munca înnobilează sufletul, în schimb chinuiește rău trupul!” Fiindcă, odihnindu-și trupul, n-a încetat

niciodată să-și muncească gândurile, în rău sau în bine, neîngăduindu-le nici un repaus.

Privighetorile, păsări călătoare, pleacă iarna și nimeni nu le mai aude cântul. Rămăsese una ne bună, care uitase să mai plece, poate și fiindcă vremea nu se asprise. Venea seara și dădea drumul la glas în teiul de lângă casă. Nimeni nu putea s-o vadă; dacă simțea oameni, își lua zborul în noapte. Ștefania n-o auzea, poate să pară ciudat, nu mai auzea nimic, de când Alioan încetase să-i vorbească; simțul ei auditiv era fără obiect, putea să nu-l aibă.

„O, femei sacrificate, câtă scârbă îmi faceți! se gândea Alioan, în cântecul privighetorii. Voi care vă dați jos toga și vă arătați goale, ca să vă salvați omul: bărbatul, iubitul, condamnat la moarte!”

Îi veneau în minte toate aceste sacrificii mărețe, devenite legendă. Dar cine-i atât de prost să creadă că un om ca Scarpia ar semna actul de grațiere, înainte de a-și lua răsplata? Salvează-ți tatăl, mama, copilul, dar nu amantul; lui nu poți să-i dăruiești decât puritatea inimii tale; mori odată cu el și vei cuceri iubirea veșnică. Altfel vei fi o târfă, ca Tosca, din care un poet mincinos și fără inspirație a făcut o icoană. Singura forță a acestei imagini false este că poate să se proiecteze pe zidurile tuturor camerelor de bordel din lume.

Iată care erau gândurile lui Alioan; eu, înaintea lui, judecasem altfel, dar poate greșeam, nu am totdeauna inspirația adevărului.

O singură dată vorbi, începu cu trei cuvinte pe care le spuse când ea, îngenuncheată lângă el, la marginea patului, îi luă mâna și vru să i-o ducă la gură: „Nu mă atinge!”

Ștefania nu se mai putu abține, își împreună mâinile pe piept, și după trei săptămâni de tăcere, izbucni, disperată:

— Dacă ți-am greșit, mai bine omoară-mă!

— Nu mi-ai greșit mie, ai greșit față de tine!

Stătea nemișcat, cu ochii în tavan, cu mâinile sub cap; brațele, îndoite din cot păreau o cruce. Avea pe el pantalonii și cămașa, nu se dezbrăca niciodată decât să se spele, în tindă, ferindu-se de ochii ei ca de o străină.

— Mă urăști pentru totdeauna?

— Nu, te iubesc, dar cu o dragoste dezlegată de trupul tău, care pentru mine nu mai există. Știi bine că de-aici mă duc la moarte; ai plătit degeaba pentru mine. Am amânat să plec, nu de frica morții, ci dintr-o slăbiciune care se iartă, când nu poate să se repete. Am vrut să mai fiu lângă tine; ultima țigară a condamnatului.

O jumătate de oră mai târziu pământul începu să huruie și casa să se clatine. Erau afară, când veni detunătura de peste gârlă și zidurile se prăbușiră. Până să se așeze molozul din aer și până ce Ștefania să se dezmeticească, Alioan

dispăruse; fugea spre centru, în pantaloni și cămașă, cu pardesiul în mână, tot ce apucase să ia din casă la începutul cutremurului.

* * *

Ștefania, în cămașă de noapte, cu o jachetă pe umeri trecu printre oameni, pe lângă căsuțele dărămate, traversă șoseaua Colentinei și intră în cartierul țigănesc, care în ultimii ani se schimbase, era mai îngrijit, pe locurile virane apăruseră case făcute de oameni mai albi la față și cu mai multă dare de mână, mici negustori, meseriași sau slujbași ieșiți la pensie; populațiile se amestecau, fără să-și schimbe prea mult obiceiurile și caracterele; sunt granițe care se trec cu anevoiță.

Erau ani de când Ștefania nu-l mai văzuse pe Micu, nu știa nimic despre el. Casa n-avea decât crăpături, cât putea să se vadă pe întuneric, căci nu ardea nici o lumină nicăieri. Între cei câțiva oameni ieșiți în curte, Ștefaniei i se păru că o recunoaște pe mama celui care, în ochii familiei, fusese logodnicul ei și pe urmă ea îl lăsase. Deschise poarta, femeia se apropie să vadă cine este.

— Bună ziua... doamnă, (odată îi spunea mamă, fără să judece). Eu sunt Ștefania.

— Principesa! exclamă femeia, în batjocură. Ce-ai pățit? Ți s-a dărmat palatul?

— Unde-i Micu?

— Ți-ai adus aminte de el? Îl cheamă Marian, dacă i-ai uitat numele. E la Berlin, are bursă. Și dacă nu-i prost, o să se însoare cu o nemțoaică bogată!

Ștefania, așa dezbrăcată cum era, porni pe jos, înspre centru, dar nimeni n-o lua în seamă, grijile oamenilor erau altele, se aștepta încă un cutremur. Tramvaiele nu mergeau, n-avea bani pentru un taximetru, dacă ar fi trecut vreunul. Știa că Persu își ținea mașina în garajul ministerului, pe lângă Piața Victoriei. Îl găsi ușor, fără să întrebe, avea firmă la intrare. Coborî o rampă lungă care ducea la un subsol cât un hangar de aviație. Nimeni n-o întrebă ce caută, peste tot era vânzoleală. Pe alocuri ardea câte o lampă de vânt, prinsă cu cârligul de o grindă. Găsi ușor mașina, era parcată aproape de intrare, să poată ieși repede, Persu fiind cel mai matinal dintre miniștri. Când la ora șapte și jumătate veni șoferul, Ștefania dormea ghemuită pe canapeaua din spate.

35

De la acel început de noiembrie până anul următor, în februarie, se petrecură atât de multe fapte și atât de învălmășite încât, după ce-am mers fără să mă împleticesc printre evenimentele a trei decenii, de astădată nu mai știu pe unde să pornesc, și cum să ies la capăt. Situația în lume era neschimbată, sau se

schimba puțin azi, ca să dea înapoi mâine. După retragerea disperată de la Dunkerque și după înfrângerea Franței, venea rândul Angliei să plătească nesăbuițele tratatelor de pace încheiate cu Germania lui Wilhelm al doilea, prea aspre în părțile lor blânde, și prea blânde în cele aspre. Această vorbă pe care am mai spus-o, am uitat cui se datorește, destul că o socotesc înțeleaptă; dar, din nefericire spusă prea târziu, sau spusă la vreme și neuzită.

Germania nu mai era o țară învinsă și pedepsită, ci o forță amenințătoare. Biata omenire! De câte suferințe n-ar fi fost scutită, dacă s-ar fi găsit cineva să-i pună mâna în piept lui Hitler, cu doi ani mai devreme, când singura lui armă redutabilă, în afară de revolverele partizanilor, era vorba lătrată! Încă la München nu era prea târziu și s-ar fi putut face ordine, dacă Chamberlain ar fi venit cu un tanc și un tun, fie ele măcar reducții, și le-ar fi pus pe masa discuțiilor, în loc să vină doar cu umbrela.

Acum, fiecare englez de pe coastă, sau din apropiere, era învățat să țină o armă în mână, gata să tragă cum ar fi văzut un neamț că înaintează peste Canalul Mânecii. În această privință nu pot să-mi dau părerea, când nici măcar oamenii de meserie, strategii și istoricii, nu știu ce să spună. Ar fi putut Anglia să se apere dacă Germania se încumeta să debarce? Mulți cred că greșeala lui Hitler a fost șovăiala, că succesul lui era sigur, dacă acționa repede, nedându-i Angliei timp să respire. Așa o fi, dar nu-mi vine a crede! O, nu mă gândesc la văcarii înarmați de pe malul canalului, deși fiecare din ei ar fi putut să scoată din luptă un tanc încă ud de apă, cu o grenadă bine ochită sub șenile, sau cu o sticlă de benzină aruncată pe gura turelei, metodă de luptă exersată în Spania și folosită în Franța, de către Rezistență. Oricând mai poate fi folosită de aici înainte, ca praștia lui David care l-a răpus pe Goliat. Dar Anglia, deși pornită târziu să se pregătească de război, din cauza acelor guverne care s-au luptat mai mult pentru pace decât pentru arme, mai avea destule regimente, destule tancuri și avioane. Desigur că n-ar fi fost de ajuns, în schimb avea cine s-o ajute, nu-mi fac nici o grijă, în apărarea ei ar fi venit, dacă era nevoie, jumătate din omenire, deși era destul să se pornească America. Știi că la începutul războiului curentul neintervenționist era acolo foarte puternic, poporul nu mai vroia să meargă la luptă pentru alții; la fel e pretutindeni în lume; umbla vorba, în mod neîndoios răspândită de partizanii lui Hitler și dusă mai departe de gospodinele hipnotizate, că decât un erou mort, mai bine un laș viu, să aibă cine sparge lemne cu toporul, acasă.

Eu, unul, mă bizui mai mult pe o constatare istorică, și bine i-ar fi fost lui Hitler dacă ținea seama de ea, înainte de a trage primul foc de pușcă. Oricât de greu i-ar fi mers uneori Angliei, niciodată o coaliție din care a făcut ea parte n-a fost învinsă! Poate Hess știa mai multă istorie, de aceea a fugit peste Canalul Mânecii, numai că n-a izbutit să se explice sau n-au vrut să-l creadă. Dacă

adevărul o fi altul, nu mai am când să aflu, nu-mi rămâne decât să-mi consemnez din nou nedumerirea.

Germania, care făcea, cum a spus Goebbels, un război pentru pâine, avea rezerve de grâu pentru șapte ani încheiați, ceea ce lumea nu putea să știe. Dar ar fi putut să știe altceva, mai ușor să se afle, că un cetățean german primea, pe cartelă, trei sute cincizeci de grame de pâine zilnic, albă, neagră, chifle sau cornuri, cum voia fiecare. Pentru unii o fi puțin, dacă nu pui la socoteală cartofii, dar nu-i în nici un caz o rație de înfometare; agenții aliaților nu s-au gândit să arunce și ei o vorbă în Germania că, decât să mori cu un kilogram de pâine în burtă, mai bine să rămâi viu acasă, cu trei sute cincizeci de grame.

Dar deocamdată Germaniei îi mergea bine, stăpâna jumătate din Europa și chiar dacă la ei acasă cetățenii mai strângeau câte puțin cureaua, în țările ocupate, acelea care nu duceau lipsă de hrană, cum era România, își umflau obrazii cu câte cinci prăjituri înfulecate deodată, iar șiragurile de cârnați, luate de la mezelărie, le cărau încrucișate pe piept, ca benzile de mitralieră.

În acest timp, în România, neînțelegerea dintre conducătorii țării, generalul de o parte și discipolii de alta, mergea spre un punct fără ieșire. Ei înaintau alături, ca doi oameni între două ziduri care se apropiau treptat unul de altul, îngustând drumul, până ce drumeții nu mai aveau loc alături; acolo unul din ei trebuia să cedeze, lăsându-l să treacă pe celălalt. Cine citea printre rânduri comunicatele din ziare își dădea seama că nici unul nu vroia să se lase; o dispoziție a generalului se bătea cap în cap cu una a discipolilor, anulându-se între ele. Se vedea limpede că nu departe în față era impasul, pe unde nu mai puteau trece împreună. Fără să fie război declarat pe față, se auzea zăngănit de arme și mirosea tare a praf de pușcă.

Paharul oricum urma să se umple, dar deocamdată mai avea un deget până la gură, și-ar mai fi încăput în el multe picături, până să se reverse, dacă în toamna aceea, după cutremur, cineva n-ar fi turnat în el o găleată întregă.

În afară de crimele sadice, datorate unor oameni iresponsabili, bolnavi la minte, nici una nu cred că întrece în cruzime și scârnăvie pe cea săvârșită asupra profesorului Nicolae Iorga, spre sfârșitul lunii când fusese cutremurul. În acel timp Alioan se afla închis într-o celulă izolată, în capătul unui coridor întunecos, la Prefectura poliției; în fiecare dimineață Prințul venea, îl punea la zid și făcea asupra lui exerciții de tragere cu revolverul, ochind lângă cap, la cinci centimetri. Nu mă gândesc că o dată ar fi putut să greșească, era prea sigur pe mâna lui. Nu însemna că la fel gândea și victima; în fiecare dimineață Alioan își trăia moartea; dar era mult mai îngrozitoare clipa când își dădea seama că încă trăiește, și va trebui să treacă din nou prin încercarea dinainte. Acest canon s-a repetat șaptezeci și două de zile, cu mici întreruperi, nu mai ușor suportabile; căci nimic nu și-a

dorit mai mult în cele șaptezeci și două de zile decât să moară, să nu mai aibă de așteptat altă dimineață. De fiecare dată Prințul îl întreba, amorsându-și pistolul.

— Unde-i?

Iar el răspundea:

— Nu știu!

În celulele vecine nu se auzea nici un zgomot, erau goale, nu avea cum să comunice cu un om viu, măcar să-i râcăie în zid, ca să știe unul de altul. Spre sfârșitul lunii, odată cu asasinarea profesorului Iorga, îl mutară la fortul Jilava, în afara Bucureștilor, noaptea, pe întuneric, și legat la ochi, ca și când pe un om mort îl mai interesează ce drum face. Dar își dădu seama unde se află, prin deducție și după timpul cât mersese cu duba. Deși îi era totuna, înțelese, cu spiritul lui de gazetar, că pentru Prinț și pentru ai lui Prefectura poliției devenise un loc nesigur. Știa că la Jilava erau întemnițați șaiszeci și șapte de foști demnitari ai regelui Carol, care își așteptau judecata; dar sentința era dată, în bloc, moartea, trebuia hotărâtă numai clipa execuției. Mulți din ei nu aveau o vină reală, își exercitaseră o slujbă, fără să nedreptățească pe cineva, fiind lipsiți de orice putere și neavând posibilitatea să aplice pedepse, decât poate vreo amendă, neînsemnată.

Alioan își dădu seama că foștii demnitari erau închiși în apropiere, la capătul coridorului. Prințul, care venea de la București în fiecare dimineață, sa-și facă exercițiul de tragere, se oprea uneori la ușa lor și le adresa injurii prin vizetă; nu le reproduc, neputând să fie nici scrise, nici citite. Două erau victimele lui obișnuite, generalul Gavrilă Marinescu, al cărui post îl ocupa el astăzi, și generalul Argeșeanu, fost prim ministru câteva luni, după asasinarea lui Armand Călinescu. Amândoi purtau mustață, ceea ce pe Prinț îl enerva ca o mâncărime de piele, într-un loc unde nu poți ajunge cu mâna, să te scarpini; vitele se freacă de copaci sau de stâlpii gardului, procedeu pe care oamenii nu l-au învățat încă.

— Gavrilă, ia vino încoace! Mai aproape; lipește-te de ușă!

Generalul, spaima hoților, a negustorilor și-a patronilor de bordeluri trebuia să se supună. Nu l-am cunoscut, nu-i știu firea, să spun că ar fi suportat mai ușor moartea decât jignirea. Mustața îi crescuse lungă, Prințul îi apuca amândouă capetele între degete, o trăgea afară printre grilele vizetei și-i dădea foc cu bricheta. Rândul următor, când nu mai avea ce arde, îl chema pe general, poruncindu-i tot așa, să se lipească de ușă și să deschidă gura mare; apoi îl scuipa drept în fundul gâtului, cu o îndemânare de țoapă.

Pe generalul Argeșeanu îl supunea unui interogatoriu, înainte de-ai arde și lui mustățile; avea mustăți cărunte, lungi, stufoase, ardeau scoțând pocnete.

— Câți discipoli ai omorât? îl întreba, cu un ton care părea glumeț, cum poate să pară jocul pisicii cu șoarecele.

— Nici unul, domnule!

Era adevărat, generalul nu avusese nici un amestec în reprimarea discipolilor, după ce delegația acestora îl omorâse pe Armand Călinescu; operațiunea fermă și crudă și din nefericire inutilă o condusese Gavrilă Marinescu. Inutilă, fiindcă numai un an mai târziu, discipolii defilau pe Calea Victoriei, în sutane noi-nouțe. Iar acum, unul de-ai lor, o căpetenie, ardea mustățile oamenilor închiși după gratii, înainte de-a fi împușcați la grămadă.

Nu sunt sigur, spun numai din auzite, toți șaizeci și șapte erau închiși, pare-se, într-o singură celulă, dormeau unul peste altul. Odată împușcați, a fost muncă să-i descurce și să-i scoată afară.

* * *

Vălenii de Munte nu era un loc istoric, ci doar un orașel onest, pe valea Teleajenului, renumit pentru țuica de prune care se făcea acolo, mai bună decât oriunde. Calitatea ei, fără asemuire, se datora climei de deal, dulce și lină, căreia i se adăuga soiul prunelor și priceperea oamenilor. Nu știu de ce a dat preferință acelor locuri Nicolae Iorga, moldovean prin naștere, ca mai toți oamenii mari ai țării; nu-i nevoie să le spun numele, îmi închipui că orice știutor de carte îi cunoaște, iar de nu, facă bine să se intereseze.

Renumit prin țuica lui de prune, Vălenii de Munte a căpătat un renume și mai mare și de cu totul altă natură, datorită lui Nicolae Iorga, care și-a stabilit acolo reședința lui de vară, într-o casă construită cu modestie, căci nu avea rostul să ia ochii lumii, ci să fie un adăpost și un atelier de lucru.

Între intelectualii dintre cele două războaie, îndeosebi cei interesați de studiul istoriei, nu cred să fi fost unul care să nu fi mers adesea în pelerinaj acolo, unde profesorul ținea cursuri la o universitate fondată de el ca să transmită și altora ceva din învățătura lui vastă.

Nu știu dacă la Vălenii de Munte s-o mai face și astăzi țuica de altădată; poate s-au uscat prunii. Ceea ce va rămâne viu este amintirea lui Nicolae Iorga. Nu vreau să măhnesc pe edilii unui oraș care nu-mi va fi indiferent niciodată, fiindcă prin acele locuri de pe valea Teleajenului, unde m-am născut, mi s-a desfășurat întreaga copilărie, vârsta când înveți să privești lumea și să-i înțelegi rosturile, deci s-o judeci. Îmi pare rău, cum se prea poate să le pară rău și edililor, că orașul n-a marcat trecerea lui Nicolae Iorga pe acolo decât printr-un bust modest, într-o grădiniță triumfiulară, la o răspântie, față în față cu prăvălioare și cârciumi. Locul n-ar fi rău, prăvălioarele și cârciumile oricum au să dispară; însă era nevoie de o statuie atât de înaltă cât a fost omul. Dacă greșesc și ceva s-a schimbat în zece ani de când n-am mai trecut pe acolo, îmi cer iertare. Dacă nu, sper să se schimbe într-un alt deceniu, și nu ca să capăt eu satisfacție, ci pentru faima orașului; un al doilea Nicolae Iorga n-o să mai fie.

Casa n-a rezistat la cutremur, în noiembrie 1940, și profesorul s-a mutat la Sinaia, într-o vilă de pe Calea Codrului, unde și-a continuat lucrul la Istoria Universală. Mulți ani mai târziu am ajuns pe acea coastă de munte și am re trăit momentele amare dintr-o dimineață posomorâtă, între toamnă și iarnă, când am aflat că Nicolae Iorga fusese schingiuit, omorât și batjocorit de către discipoli.

Casa nu se vedea decât vag, printre arbori, departe de poarta. Poarta zăcea într-o rână, cu unul din stâlpii de zidărie gata să cadă. Pe acolo intrase mașina care venea să-l ridice. Era la 27 noiembrie, pe la ora cinci și jumătate după-amiază, întuneric la vremea din fața iernii.

Am în față nota informativă a Parchetului care a anchetat crima; Parchet atunci era ceea ce astăzi este Procuratura. Din mașină au coborât șapte oameni, printre ei și șoferul, și au năvălit în casă. Nu mă interesează, și cred că nu interesează pe nimeni cum s-au petrecut faptele acolo; l-au luat, l-au înghesuit în mașină și au plecat cu el în noapte. Altceva aș fi vrut să dezvăluie nota informativă, faptele care s-au petrecut pe urmă. Anchetatorii se mulțumesc să încheie cu informația că „în ziua de 28 noiembrie corpul profesorului a fost găsit împușcat (măcar să fi spus ciuruit de gloanțe) pe câmpul de lângă comuna Strejnic.” Eu știam, nu-mi amintesc de la cine, dar mulți știau la fel, că nu era pe câmp, ci în pădure. Lângă mort s-au descoperit nouă tuburi de cartuș; se prea poate să fi fost mai multe, călcate în picioare, îngropate în zloată; câte găuri s-au găsit în trup la autopsie nu se spune. Împotriva a doi dintre făptași, dispăruți de altfel, s-a deschis acțiune publică, pentru crima de omor cu premeditare. Și ceilalți cinci n-aveau nici o vină? Cred că pe lângă ei mai erau vinovați încă o mie, toată poliția discipolilor din județul Prahova, și nu doar ei, și nu doar o mie.

Îmi fac datoria macabră de a dezvălui cele spuse de martori, căci altfel istoria viitoare, peste un secol sau un mileniu, ar putea să înregistreze fapta drept o crimă politică, nimic altceva. Nu înseamnă că admit crima politică, dar ea poate să semene uneori cu o luptă, ca un duel de pe vremuri, când unul din adversari cade și este înmormântat cu onoruri.

Crima din pădurea Strejnic nu avea drept scop să înlăture un adversar politic, ci era răzbunare; mârșavă și scârnăvă: barba smulsă, trupul călcat în picioare, fața mutilată și unsă cu necurățenie omenească. Profesorul fusese adversarul declarat al Arhanghelului.

În aceeași zi, mai devreme și cu o parte din participanți amestecați pare-se în amândouă crimele, a fost târât pe malul lacului Snagov și ucis Virgil Madgearu, specialist în finanțe și economie, de mai multe ori ministru; nu mă interesează motivele; între el și Nicolae Iorga se înșirau numele celor trei mii de intelectuali pe care discipolii urmau să-i suprime.

* * *

După aceste întâmplări, urmate de masacrul săvârșit asupra foștilor demnitari închiși la Jilava, mi-e imposibil să înțeleg cum colaborarea generalului cu discipolii a continuat încă o lună și jumătate. Ce se întâmpla în consiliile de miniștri, când cele două părți se așezau la aceeași masă de discuție? Vorbeau sau se scuipeau unii pe alții? Și când se întâlneau, generalul cu noul Arhanghel care pretindea puterea integrală, își spuneau bună-ziuă, își dădeau mâna? Eu n-aș fi avut ce să caut la o asemenea întâlnire, dar rău îmi pare că n-am putut să aflu ceva măcar de la un martor. Tot ce știu, comunicatele generalului privitoare la dezordine și crimă aveau un ton neputincios, de mahnire și dojană, dar cu subînțelesuri care anunțau viitoarea ciocnire. Generalul se bizuia pe armată, discipolii pe aprobarea și sprijinul Germaniei. Noul Arhanghel era un omuleț plin de ambiție, care uitase că la început se socotea doar suplinitorul primului Arhanghel, în numele căruia luase puterea, și care, deși mort, veghea asupra lui, cu spada ridicată, să-l apere. De altfel, aceasta era mistica discipolilor, să-și socotească morții ca fiind încă în viață. Toate întrunirile lor începeau cu apelul celor de pe lumea cealaltă, în frunte fiind bineînțeles Arhanghelul, urmat de căpeteniei, pe grade. La auzul fiecărui nume citit de pe lista sacră, asistența, într-un glas, răspundea „Prezent!”, cu o convingere furibundă. Omul de pe stradă, care de felul lui a interpretat de obicei în chip mucalit întâmplările grave, fiindcă nu le putea combate decât cu gluma, scoase o vorbă, mult răspândită în vremea aceea: „Vedea-te-aș prezent!” folosită în loc de blestem sau de înjurătură.

Generalului, care ani de zile fusese în conflict cu regele, i se spunea „Căinele roșu”, fiindcă în relațiile lui cu subalternii, în armată, poate și cu superiorii, era un om sever, cu principii inflexibile; pentru un militar, aceasta este o calitate. Nu l-am văzut niciodată de aproape și cel mai bine îl țin minte din fotografii și de la jurnalul de actualitate, cinematografic. Probabil avea părul blond, bătând în roșu, de unde și porecla; despre oamenii cu părul roșu se spune că sunt răi la suflet; n-am avut ocazia să verific; în cazul lui, severitatea putea să-i fi adus o asemenea calificare.

Situația lui în acea iarnă era ingrată.

Ingrată era și situația când l-am văzut în tribună, îmbrăcat în sutană, primind defilarea discipolilor, care îi dădeau onorul dar ar fi vrut să-i facă de petrecanie. Mă gândesc de multă vreme cum să arăt mai limpede acele întâmplări, ca să le înțeleagă la fel toată lumea; recurg la calitatea mea de martor, fără ambiția unui istoric, așa cum a fost concepută întreagă descrierea evenimentelor contemporane cu noi, de la sfârșitul acestui mileniu. Pe măsură ce trece timpul, faptele vor fi interpretate și explicate mai bine...

Mai înainte, regele îl ținuse cu forța într-o mănăstire, și ca să-l compromită pusese la cale împotriva lui un proces de bigamie. Nu știu mai mult

decât atâta, nu știu pe ce se bizuia acuzația, și nu știu mai ales sentința. Cred că procesul s-a închis fără consecințe: câteodată regii nu-și pot face toate mendrele.

Despre el, în afară de ceea ce, mai mult sau mai puțin cunoaște toată lumea contemporană interesată de faptele la care asistă, am aflat doar o întâmplare petrecută în timpul războiului; mi-a povestit-o un vechi prieten, care a fost martor. Într-o zi, generalul a venit cu avionul, să inspecteze frontul, și-a aterizat pe un aerodrom, unde se afla și comandamentul sectorului. Pilotul lui era Max Manolescu, un as cunoscut din vremea de pace, l-am văzut făcând acrobații ametoare, îi scriu numele cu pietate și admirație.

După ce a studiat hărțile și a stat de vorbă cu comandantii, generalul a dorit să zboare până în primele linii. Era nevoie de un avion făcut anume pentru mici deplasări și pentru observație, un „Fisler-Stork” cu aripile mari, ca o barză, cu trenul de aterizare larg deschis, ca să se poată așeza pe pământ cu ușurință și siguranță. Max Manolescu se îndepărtase, poate că era la cantină; generalul nu avea însă răbdare să aștepte până dădeau de el, așa că a pus ochii pe un pilot tânăr, care devenise renumit din primele zile ale războiului, când, printr-o întâmplare norocoasă, doborâse deodată trei avioane venite să ne atace; n-am aflat dacă după aceea a mai doborât vreunul, mi se pare că a rămas doar cu renumele. „Pe el îl vreau!” a hotărât generalul, care îl cunoștea, fiindcă îl decorase cu propria-i mână.

Au zburat ei ce-au zburat, mai mult decât ar fi fost nevoie judecând după ceasornic, până ce de jos a pornit foc de puști și de mitraliere. Pilotul a făcut repede calea întoarsă, trecuse linia frontului fără s-o vadă, fiind camuflată; datoria lui ar fi fost s-o știe, fiindcă o supraveghea zilnic.

După aterizare, generalul i-a spus cu o blândețe cam acră: „Bine, măi băiete, de mine nu-mi păsa dacă ne doboră dincolo, dar lumea ar fi crezut că am dezertat și m-am predat inamicului!”

Cât despre adversarul lui, urmașul Arhanghelului, care nici nu știam că mai trăiește, mi s-a spus că de curând a răspuns la întrebările unui istoric, la un post de radio din Europa centrală. N-am auzit cu urechile mele, deci mă pronunț cu rezerve; dar dacă e adevărat ce-a îndrăznit să spună, după patru decenii și jumătate, când a avut destul timp și de reculegere și de căință, mă întreb de ce interlocutorul lui nu i-a astupat gura? În numele a ce l-a pus să vorbească? Al adevărului istoric, al ideii că în orice proces trebuie să ascuți și partea cealaltă? Dar una din părți nu mai putea în nici un caz să vorbească, fiindcă fusese asasinată în pădurea Strejnicu. Arhanghelul, bătrân acum, spune că moartea lui Nicolae Iorga era necesară și bine venită, și n-o regretă. Cine avea nevoie de această declarație cinică?

Dacă un istoric ar intra pe căi magice în convorbire cu ucigașul lui Mihai Viteazul, ar fi el îndreptățit să răspândească răspunsul acestuia, că a săvârșit o

crimă necesară și binevenită? Sau dacă la o ședință de spiritism s-ar auzi glasul lui Landru, spunând că toate cele nouă crime ale sale, plus cele trei sute aflate în pregătire erau necesare și binevenite, s-ar socoti cineva în drept să-i reproducă declarația la radio?

Crezusem că istoria acestui al doilea Arhanghel a fost încheiată la rebeliune. Pe urmă am aflat că mă înșelasem, s-a mai agitat multă vreme, dar mi se pare inexplicabil că i-a supraviețuit lui Hitler, care îl luase sub ocrotire. Și mai inexplicabil decât toate, că e pus să vorbească la radio, justificându-și crimele.

În aceeași iarnă, după uciderea lui Nicolae Iorga și a lui Madgearu, lăsând la o parte pe cei fără nume, căpeteniile discipolilor au socotit că venise timpul să deshumeze pe înaintașii lor, ca să fie puși în locuri de cinste, Arhanghelul și ai săi treisprezece apostoli, gătuiți din ordinul regelui și îngropați sub o placă de beton, în curtea închisorii Jilava.

Îmi amintesc că era o vreme posomorită, și așa s-a păstrat mult de atunci înainte. Discipolii, care știau ce se întâmplă, umblau agitați pe străzile Bucureștilor, uitându-se la oameni cu ochii roșii.

Placa groasă de beton n-a fost spartă cu perforatoarele pneumatice, se socotea blasfemie, s-au folosit târnăcoapele și forța umană, mai pioasă decât poate fi o mașină. Discipolii munceau cu rândul, ziua și noaptea, nu s-a terminat repede, și când luau târnăcopul în mână se simțeau în mare cinste. Printre ei era și poetul, nu cel care făcea textele cântecelor, ci unul de inspirație mult mai subtilă, căruia îi port admirație pentru poezie, și nu ranchiună, pentru fapte, fiindcă n-a făcut nimănu rău, ca alții, și dacă s-a băgat în rânduri, și a nădușit mânuind târnăcopul, după cum a bătut pasul la paradă, motivul cred că a fost mai degrabă frica, decât dorința de parvenire.

După doi ani de la înhumare, când se mai turnase și acid sulfuric peste cadavre, îmi închipui că greu puteau fi recunoscute. Când le-au dezvelit era noapte, lucrau la lumina reflectoarelor; atunci o mare mânie i-a cuprins pe discipoli, au năvălit în închisoare, au dat buzna în camera foștilor demnitari, și fără nici o judecată, fără a le lăsa timp să-și facă măcar semnul crucii, au tras în ei, la grămadă.

N-a fost treabă ușoară, cei din față cădeau morți peste cei din spate, se făceau straturi-straturi și trebuiau dați la o parte, ca să fie împușcați și cei dedesubt, să nu scape vreunul.

Din celula lui, Alioan auzea și împușcăturile și urletele; iar de afară răzbeau cântece macabre.

S-a vorbit că pe discipolii deshumați, care aveau toți pe suflet măcar o moarte de om, au să-i îngroape într-un cimitir sfânt, făcut anume la Predeal, sub o coastă de munte. Planul n-a mai apucat să fie adus la îndeplinire, fiindcă în curând

a izbucnit rebeliunea; masacrul de la Jilava făcuse să se umple paharul, dând pe de lături; venise timpul să vorbească armele, spre a hotărî soarta celor două tabere.

Rebeliunea au început-o discipolii, blocându-l pe general în clădirea Președinției, din piața Victoriei. Câteva zile, au așteptat, stând la pândă și unii și alții.

Poate determinant în actul discipolilor a fost refuzul Patriarhului de a-l sanctifica pe Arhanghel. Se făceau pregătiri în această privință, urma să fie slujbe religioase cu sute sau mii de preoți, cu pompă cum nu se mai văzuse, ca pentru cel mai mare sfânt al ortodoxiei. Dar Patriarhul, deși strâns cu ușa, nu-și dădu încuviințarea. Singura soluție era să-i scoată ochii, să-i smulgă barba și în locul lui sa-l pună pe Traian, care în exaltarea credinței sale religioase îl confunda pe Isus Cristos cu Arhanghelul. Dar ce vroiau ei nu se putea, decât dacă luau toată puterea din mâinile generalului.

Discipolii erau baricadați în clădirea Gardienilor publici, din spatele Președinției. Alții umblau ca turbați prin oraș, trecătorii trebuiau să se dea la o parte, dar aceștia erau puțini, cei mai mulți rămâneau în case, iar dacă se duceau la slujbă își alegeau drumul și traversau răspântiile pe furiș, sau în fugă. Armata germană părea dispărută, un om măcar în uniforma Wermachtului nu se vedea pe stradă.

În acele zile de așteptare, când m-am dus la redacție, portarul m-a salutat cu mâna întinsă, ca discipolii; asemenea și ușierul, care apoi mi-a spus să merg la director. Dar directorul era la Roma, iar Alioan, pe care îl lăsase să-i țină locul, sau dacă nu vrea să delege pe cine crede, dispăruse din septembrie, curând după venirea la putere a discipolilor. Nu-mi făceam griji, știind ce sentimente nutrea pentru aceștia, eram convins că plecase pe urma lui Jordie, sau în altă parte, unde să fie în siguranță.

În biroul directorului am găsit trei oameni în sutană, îi cunoșteam vag, lucrau la administrație. Unul din ei, venit de curând, nu schimbasesem cu el o vorbă, nu știam cum îl cheamă, stătea pe scaunul lui Jordie; ceilalți doi îl încadrau, în picioare.

— Domnule, mi s-a adresat cel de pe scaun, care părea că-i superiorul celorlalți, de azi înainte ziarul apare sub conducerea noastră. Dacă vrei să lucrezi la noi, conform indicațiilor noastre, nu avem nimic împotriva dumitale, deși ai refuzat să faci parte din mișcare.

— Nu am făcut niciodată politică, am replicat ca să mă apăr.

— Acum nu mai are importanță, toată țara e a noastră și toți cetățenii trebuie să ne urmeze. În ceea ce te privește însă, fiindcă planează bănuiele asupra dumitale, trebuie să ne aduci un act de origine etnică.

— Dar cine să-mi dea un asemenea act, dacă nu-i prevăzut în lege? Actul de naștere, care arată naționalitatea părinților nu-i destul?

— Nu, fiindcă poate să fie o naționalitate dobândită.

— Cineva a dobândit-o odată, strămoșii mei de acum o mie de ani, sau de două mii, numai că pe timpul lor nu existau oficii de stare civilă, să le dea acte.

— Nu ne privește! Până mâine să ne aduci certificatul de origine etnică!

Spre a-și accentua ordinul, omul s-a ridicat de pe scaun și m-a salutat cu mâna întinsă, gest care părea un semn de amenințare. Ceilalți doi l-au repetat și au stat toți trei așa, țepeni, până ce am ajuns la ușă.

Am plecat repede, fără să văd pe nimeni din redacție. Se făcuse ora unsprezece și după săptămâni întregi posomorâte, cerul se înseninase. Eram abătut, nu știam ce-o să urmeze; deși fără nici o speranță, m-am abătut pe la primăria din Piața Amzei, unde aveam un cunoscut, directorul oficiului de stare civilă. I-am spus în ce situație mă aflam, mi se cerea un act de origine etnică. Așa cum mă așteptam, a ridicat din umeri; chiar dacă ar fi vrut să-mi elibereze un asemenea act, n-avea pe ce bază, îi trebuiau date pe care nu le puteam găsi decât în registre, la locul meu de naștere. Greu ar fi înțeles că nu mă speriasem degeaba, primăria nu era ocupată de discipoli, nu se vedea pe acolo nici un om în sutană și nici nu admitea că ar putea s-o ocupe. Era un funcționar de carieră, cu douăzeci și cinci de ani de serviciu, nu concepea că ar putea să existe altă putere decât a statului.

— Vezi-ți de treabă! mi-a spus în încheiere. Într-o zi-două au să se liniștească.

— Atunci n-ai văzut ce se întâmplă pe stradă!

Oamenii în sutană, care patruleau pretutindeni cu spada în mână și cu revolverul la centură, păreau hotărâți mai degrabă să moară decât să se dea bătuți, când microbul puterii le pătrunsese în sânge ca o turbare.

Omul cu care vorbisem părea atât de încrezător în lege, încât m-am simțit mai încurajat, m-am gândit că știa mai multe ca mine și am ieșit în stradă. Însă mi-am dat seama repede că se înșela, nu mai putea fi vorba de lege ci de teroare și sânge; se citea limpede în ochii discipolilor care continuau să patruleze, probabil așteptând ordine.

Am luat-o pe Calea Victoriei în sus, cu gândul să mă duc la șosea, apoi pe malul lacurilor, să-mi găsesc liniștea mai departe de turbulența orașului, în mijlocul naturii în care mă încredeam, fiindcă n-o simțisem niciodată ostilă, nici pe furtună cu fulgere și tunete.

De la strada Sevastopol în sus, aproape de piața Victoriei n-am mai putut merge, drumul era barat cu bârne, stâlpi de telegraf, traverse, puse de-a curmezișul. Aș fi crezut că erau făcute de armată, ca să se baricadeze în piața

Victoriei, dacă n-aș fi văzut că le păzeau șiruri dese de discipoli, printre ei și fete, îmbrăcate în sutană. La început mi-au stârnit oroarea, pe urmă am observat că sutanele lor erau mai cochete, croite pe talie și nu le lua grația; apoi, cu toată austeritatea propovăduită de Arhanghel, multe aveau ruj pe gură, părul coafat, purtau la gât fulare cochete și nu le lipseau nici podoabele, cerceii și inelele; una, cu spada băgată sub braț, își aranja părul într-o oglinjoară.

Prezența lor mi-a schimbat starea de spirit, mi-am spus că rebeliunea discipolilor nu putea să fie decât o glumă, dacă alături de ei mergeau asemenea fete. Mă înșelam, defectiunea nu s-a datorat fetelor, ci destinului însuși, nu fiindcă el ar fi fost reflectarea dreptății și a înțelepciunii umane, ci doar oponentul absurdității.

Neputând merge mai departe am ieșit în bulevardul Lascăr Catargiu, azi Ana Ipătescu, și am pornit fără țel spre Piața Romană. Cum n-aveam ce face altceva decât să urmez sfatul primit mai adineauri, trebuia să aștept cele două-trei zile, până urma să se facă liniște, și zilele nu puteau trece decât trecând orele. În spate, spre Piața Victoriei mi s-a părut că se aude huroit de tancuri. Cu toate că mi-au dat curaj, am înțeles totdeodată că situația era gravă și în curând putea să devină sângeroasă.

La Piața Romană am stat câteva clipe descumpănit, nu știam încotro să pornesc, când pe neașteptate și ca o minune dumnezeiască, a izbucnit o bubuitură de tun, din direcția de unde venisem.

Tunuri și tancuri nu putea să aibă decât armata, atunci am înțeles că bătălia, odată ce începuse cu acea primă bubuitură, nu putea decât să fie câștigată.

Era război, limpede, cu un front la mijloc și eu mă aflam în partea care urma să piardă. Trebuia să-mi găsesc un adăpost, acasă nu mă puteam duce, discipolul de deasupra mea, încurajat și el ca toți ceilalți, putea să vină la ușă, să-mi crape capul cu spada.

36

Aveam o cunoștință în cartierul Rahovei, o cărturăreasă la care fusesem odată cu o fată, să-i ghicească viitorul, îmi era îndatorată fiindcă scrisesem despre ea un reportaj la ziar, cu fotografia, nu în batjocură, dar nici din credința mea în ocultism, ci fiindcă reprezenta un subiect de viață, îmi plăcea să scriu despre orice, chiar și despre un câine vagabond, sau despre cerșetorii de la ușa bisericii, așa cum am scris despre Nae Moartea, din Herăstrău, vânătorul de broaște, sau despre un cadavru din sala de disecție a Facultății de medicină, socotind că toate acestea, ca multe altele, înregistrate aproape zilnic, puneau o fâșiută de pictură la fresca orașului. Cadavrul era al unei fete, bănuiam că frumoasă, nu-i vedeam fața,

fiind întoarsă în jos, așezată pe burtă; dar avea un corp bine făcut și mâinile delicate, unghiile îngrijite și date cu oă, ca sângele ei care se închegase; am numit-o Lola și am regretat că nu o văzusem măcar o clipă când era vie.

Trebuia să fac drumul pe jos, până la cărturăreasă, sperând să găsesc la ea adăpost câteva zile; mergeam pe străzi ocolite, unde nu se vedeau discipoli, fiindcă de-aici înainte, dacă războiul începuse, pentru ei orice om în haine civile reprezenta inamicul.

Așa am ajuns la un colț de stradă, pe unde vroiam să traversez bulevardul Pache, să ajung la Sfântu Gheorghe, apoi la Tribunal de unde începea Calea Rahovei.

Chiar la acel colț de stradă era clădirea impozantă a Asigurărilor Sociale, mai târziu Ministerul de Externe, iar azi, un hotel de categoria întâi. În față se vedea o îngrămădire de oameni, cei mai mulți discipoli în sutană, dar și civili, bărbați mai în vârstă, probabil pensionari, și gospodine care veneau de la piață, împovărate cu sarsanale; cred că nu prea știau ce se întâmplă, altfel s-ar fi dus repede acasă. Iar discipolii erau atât de consternați, că nu puteau să reacționeze, se uitau țepeni la un afiș mare, scris de mână cu litere groase, lipit pe ușa monumentală a clădirii.

Am folosit cuvântul consternat, dar poate mă înșelam, sentimentele lor puteau fi mult mai complexe, și numai deruta îi împiedica să acționeze, cu o furioasă dorință de răzbunare, băgând spada în asistența aceea naivă și ignorantă. Pe afiș scria, în rânduri alternate, roșu și negru: „Frați prieteni, ieri 20 ianuarie, armata a ucis mișelește, la Ploiești, pe comandantul nostru Silaghi, care se afla acolo la datorie.”

Al doilea nume al mortului nu-l mai țin minte, știu că el era mai mare, poate cu rang de ministru, pe Casa asigurărilor sociale.

Mai târziu am aflat că la Ploiești se afla ca să conducă rebeliunea, în orașul copilăriei mele. Pusese mâna pe Prefectura județului, unde, deși n-avea nici o șansă de izbândă, a încercat să înfrunte armata care îl soma să se predea, și a căzut lovit de gloanțe. Azi prefectura e transformată în Muzeu; când trec pe acolo uit că avusese treptele scării pline de sânge; mulți din cetățenii de astăzi ai orașului probabil nu știu nimic, sau dacă au știut nu mai țin minte acele întâmplări descrierate. Cadavrul a fost dus în piața din fața Primăriei, să-l vadă toată lumea. În apropiere era statuia Libertății, ridicată pentru republica de o zi, când orașul își declarase neatârnamarea de rege.

Armata, deși avea în rândurile ei mulți simpatizanți ai discipolilor, care avuseseră grijă să-i măgulească și să-i exalte, fusese de la început credincioasă generalului; în această privință nu cunosc nici o defecțiune; simpatizanții discipolilor și-au pus capul în pământ și au făcut pe n-aude, n-a vede. Disciplinei

tradiționale a soldaților, deprinși să execute ordinele fără cârtire, s-a adăugat o ură neîmpăcată împotriva discipolilor, când aceștia, în luptele de stradă din apropierea Președinției, luând câțiva prizonieri din rândurile armatei i-au stropit cu benzină și le-au dat foc, prefăcându-i în torțe însuflețite. Am văzut fotografiile acestor victime, îngrozitor mutilate; nu știu dacă vreuna a scăpat cu viață.

Când Dumnezeu vrea să piardă un om, mai întâi îi ia mințile. Dacă discipolii ar mai fi avut vreo porțiță de scăpare, după atâtea din vechile lor asasinatate, unele rămase cu totul nepedepsite din cauza unei justiții neputincioase și înfricoșate, de astădată, cu atâtea ură stârnită în rândurile armatei, pierduseră orice șansă. Deși începută cu toată sălbăticia, rebeliunea avea să rămână foarte limitată, și timp de numai trei zile; cel mai scurt război din câte se cunosc, în afară de cele neserioase, când n-are de gând să lupte nici o tabără, nici alta, ci vor doar să se afle în treabă.

Mi-e ușor să vorbesc astăzi cu atâtea certitudine; atunci, când mergeam furiș pe străzi neumbrate și auzeam în spatele meu tunurile, nu știam ce se întâmplă dincolo de bătaia auzului meu, nu știam mai ales ce se întâmplă în țară. De ceva eram sigur, că armata germană care avea nevoie de aprovizionare și liniște, n-ar fi răbdat încăierarea, dacă nu se sfârșea decisiv și repede; un scurt ordin venit de la Berlin ar fi scos-o în stradă, să se alăture uneia din tabere, și cel puțin eu, unul, hoinar pe străzile Bucureștilor, nu mai știam care va fi cea tabără.

Pe Calea Rahovei, unde ajunsesem, cu prăvălii mărunte, populația evreiască, deși rară, era intrată în panică; am văzut familii întregi coborând scările de lemn ale apartamentelor de la etaj, cu boccele în spate, luând-o la fugă fără să știe unde. Am văzut femei leșinate și bărbați dându-le palme să le trezească; primejdia lua mințile oamenilor. Ei n-aveau de unde să știe ce parte a orașului era mai sigură, porneau la întâmplare; unii nici nu puseseră obloanele prăvăliilor, dar nu se auzea zăngănit de geamuri, jaful încă nu începuse. Acea a doua jumătate a zilei când bubuia tunul, în cartierul Rahovei părea liniștită.

Am trecut de fabrica de bere, apoi de piața Chirigiu, căutând să-mi aduc aminte unde stătea cărturăreasa. După câteva stații de tramvai am ajuns la strada Petre Ispirescu, un punct de reper pe care îl țineam minte fără claritate. Era un punct de reper, într-adevăr, dar nu cel căutat de mine, mă aflam într-o stare confuză; dinspre oraș se auzeau detunături de pușcă, rafale de mitralieră și din când în când bătea tunul; ar fi fost imposibil să rămân cu spiritul limpede. Am cotit la dreapta, apoi la stânga, am găsit strada Moș Ajun, Ileana Cosânzeana și Făt-Frumos, care îmi amintea de ceva, dar nu de cărturăreasă. Se făcuse ora trei, după un ceas și jumătate cădea întunericul, și dacă nu ajungeam repede, riscam să rămân noaptea pe stradă, într-un cartier unde mișunau derbedeii și cuțitarii.

M-am învățat mult pe străzi, fără să găsesc poarta, care țineam minte că avea deasupra, într-un par, o scândură cu trei cărți de joc, firma cărturăresei. După un timp m-am oprit la o casă care îmi părea cunoscută, o magherniță căzută într-o rână, cu ferestrele întunecate. Dacă aș fi văzut pe cineva mișcând, poate i-aș fi cerut să mă îndrumeze, îmi dădeam seama că nu mai puteam să mă descurc singur. Tocmai atunci s-a deschis o portiță și a ieșit o umbră firavă, care a venit drept spre mine, probabil mă văzuse din casă și o nedumerea prezența mea acolo.

— Căutați pe cineva, domnule?

Era o fetiță oacheșă, amurgul abia îi mai desena fața, mai multă lumină venea din albul ochilor ei și de la dinții care luceau ca floricelele de porumb, care dansează deasupra ceaunului. Semăna atât de bine cu Tița, pe care o țineam minte de la înmormântare, când îi ridicasem capul să-i pun la gât șiragul de briliante, încât am recunoscut deodată și casa unde stătusem un timp de veghe, într-o noapte, cu Alioan, adus acolo de un dor în care nu puteam să cred, îl socoteam unul din capriciile lui stranii.

— Tu ești sora Tiței! i-am spus, fără să am vreo îndoială.

M-a privit mai atentă, dar fără să se mire; desigur, nu putea să mă recunoască, așa cum mă văzuse la cimitir, împodobind-o pe moartă. Și nu se mira că întrebam de soră-sa, o cunoștea multă lume, boierii care îi cumpărau tot coșul de flori și o duceau la ei acasă; era o meserie cinstită cu condiția să pună banii în mâna maică-sii. Uneori nu izbutea să vândă nici măcar toate florile, necum să mai vină cu ceva pe deasupra; dar fiindcă erau trei, de bine de rău se descurcau, puteau să le ia și băutura bărbaților.

— Da, răspunse fata, sunt sora ei mai mare.

Părea mult mai mică.

— N-aveți o odaie unde să mă găzduiți câteva zile?

Deveni neîncrezătoare.

— Cine ți-a spus? Ești de la poliție?

— Nu, și n-am venit pentru ce crezi. Mă ascund de cineva care îmi vrea răul.

— Stai puțin, s-o întreb pe mama.

M-au primit, doar la început s-au uitat la mine cu neîncredere, până și-au dat seama că aveam necazurile mele, nu veneam să le fac lor necazuri. Am intrat în tindă, unde ardea focul într-o sobă de fier, cu plită. O femeie pe care o vedeam din spate, ridicată pe vârfuri, aprindea lampa cu gaz, agățată în perete. Când s-a întors, am recunoscut și pe chipul ei matur trăsăturile Tiței, așa cum le recunoscusem la fata din poartă.

— N-aveți lumină electrică? am întrebat-o.

— Ba avem, dar n-o aprindem mereu, că e scumpă.

Tinda se luminase destul ca să văd în mijloc o masă rotundă, scundă, ca la țară, având în jur scăunele cu trei picioare. Alte două fete au venit dintr-o odaie, de alături și s-au așezat pe scăunele, uitându-se la mine curioase, dar fără să se mire. Cea care mă primise s-a așezat și ea, lângă ele, pe urmă s-a așezat și mama. Singurul miros neplăcut era acela de funingine, care însă nu-mi repugnă, fiindcă nu vine decât de la lemnele nearse bine. Pereții mi s-au părut afumați, mai ales deasupra sobei, încolo tinda, în sărăcia ei, nu făcea impresia de mizerie.

— Să-ți arăt odaia! spuse mama fetelor. La noi nu e cu pretenții.

— Nici n-am nevoie, tot ce vreau este să nu mă supere cineva; ați auzit că în oraș este zaveră.

Auziseră, dar nu știau ce înseamnă.

— Ceva de mâncare aveți?

S-au uitat una la alta, mirate.

— Pentru noi avem, mămăligă rece cu brânză. Dar ce să-ți dăm dumitale?

— Aparat de radio aveți?

Au rămas amuțite, nu mai înțelegeau ce căutam acolo, începeam să semăn a om ca neoamenii. M-am adresat fetelor:

— Care din voi vrea să-mi facă un serviciu?

Au răspuns în cor, toate erau gata să mă servească.

— Cred că ar fi bine să mergeți două, una să ia din Calea Rahovei ceva de mâncare, este la colț o cârciumă cu grătar, vedeți și voi ce vă poate frige mai repede; luați de toate, și pentru toată lumea. Aveți un coș? Cine din voi e gospodină mai bună?

Au răspuns iarăși în cor, erau măritate, știau ce-i place bărbatului să mănânce. Mi-am amintit că bărbații lor erau la închisoare pentru jefuire de cadavre. Rămase ca după mâncare să se ducă Sili. Își luase numele după o actriță de revistă, încercase într-un timp să intre la teatru, să facă orice, să cânte, să danseze, să se despoaie, numai s-o vadă lumea pe scenă. Era frumoasă și tânără, la optsprezece ani avea timp să învețe și să cânte, și să danseze. Directorul, un actor cunoscut prin nasul lui mai mare decât al lui Ovidiu, o înghesui de câteva ori prin culise, după aceea o trimise acasă, nu era bună nici la cânt, nici la dans, rămase cu numele Sili, de la Sili Vasiliu, steaua trupei.

— Să aduc și băutura? întrebă ea, timidă, cu coșul la subțioară.

— Sigur, vin roșu.

— Și țuică, nu?

— Ba da, și țuică, dacă vă place.

Nu le plăcea în mod deosebit, știau că era băutura bărbaților.

— Cine se mai duce cu ea?

Se puteau duce toate trei, dar una trebuia să rămână, să-mi deretice puțin odaia, cum îi porunci maică-sa. Pe aceasta o chema Lisabeta, ea mă întâmpinase la poartă, și când se ridică în picioare, mi se păru mai zveltă și în același timp mai rotunjită decât toate. Pe cea care rămăsese disponibilă o chema Vasi, o deosebeam greu de celelalte, mai ales de Sili, căreia parcă îi era geamănă.

— Vasi, te pricepi să cumperi un aparat de radio?

Mă privi toate mirate.

— E un aparat mic, se cheamă „Fileta”, costă două mii de lei, vezi să nu-ți ia mai mult, tocmește-te, să nu te creadă proastă. Peste drum de cârciumă am văzut un magazin cu articole electrice.

— La domnu Cucu, știi, am fost servitoare în casă; dar am plecat, cucoana nu putea să mă sufere.

Le-am dat bani, era o sumă, i-au înghesuit în sân până la betelie.

— Vedeți să nu se ia cineva de voi! le-am spus, înainte să iasă pe ușă. Să mergeți împreună.

— N-aveți grijă, domnule! Nu ne întrece nimeni la fugă!

Nu știu dacă le fugărise cineva, dar s-au întors repede.

Până la venirea lor, m-am dus după Lisaveta, să văd odaia. A luat lampa din cui și a pus-o în perete.

— N-aveți decât o lampă?

— Nici nu ne trebuie. Asta v-o lăsăm dumneavoastră.

Odaia, mai mare decât s-ar fi bănuț, avea două ferestre la stradă, și două în curte. Primele păreau zidite, fiindcă afară nu răzbea nici o lumină.

— Asta-i odaia mea, îmi spuse Lisaveta, dar de când ne-au plecat bărbații, dormim toate cu mama, să nu risipim lemnele.

— Trebuie să-mi faceți focul și mie; odaia e înghetată.

— Dacă plățiți, vă facem.

Dereticatul odăii n-a ținut decât cinci minute, a dat o dată cu mătura și a scos gunoiul în tindă, nu era mult, nici cât să-l iei într-o palmă, n-avea de unde veni, dacă nu intra nimeni în cameră. Mă interesa, dar într-o măsură prea mică, patul, să am unde mă întinde, căci mă simțeam obosit, mai mult de emoții și teamă decât de umbrel. Era un pat tare, de scândură, învelită cu o rogojină, iar deasupra cu un cearșaf de pânză groasă; deși în lumina chioară a lămpii nu se vedea prea bine, mi s-a părut destul de curat, ca să nu-mi facă silă; toată casa era curată de altfel. Fata a desfăcut plapuma, împăturită la perete, cu perna la mijloc. Dormisem și mai rău înainte, la manevre, prin case rechiziționate, la oameni săraci care nu aveau pe laviță nici măcar un cearșaf gros, de în țesut în casă.

În alte cinci minute Lisaveta a adus un braț de lemne și a aprins focul într-o sobă de tablă. Mă încălzisem și alteori cu sobe de tablă, știam că se răceau repede, dar și mai repede dădeau căldură, odaia devenea numaidecât omenoasă.

Minutele care au urmat, am stat de vorbă la gura sobei. Cum se apleca să sufle în foc, ca să-l ațâțe, bluza fetei se desfăcea și i se vedeau sânii, fără semne de ofilire, oacheși, elastici, jucau ca pe arcuri. M-am așezat pe un scăunel în fața ei și am privit-o. Îmi făcea bine s-o văd așa, atât de încrezătoare, căci nu se ferea, deși își dădea seama că i se vedea goliciunea, nu doar prin deschizătura bluzei, ci și pe sub fustă. Mi-a venit în minte rubinul dintre sânii Ștefaniei, și cum stătuse ea cu picioarele goale pe genunchii mei, să-i mângâi tălpile. Lisaveta avea probabil tălpile groase, călcâiele crăpate, nici nu vroiam să mă uit, ea însă, în totul, mă liniștea, îmi ajuta să nu mă gândesc la ce lăsasem în urmă. Iar Ștefania, care îmi venise o clipă în minte, mi se părea acum pierdută în altă lume, unde nici odată n-aș mai fi avut prilejul să-i mângâi tălpile și să-mi încerc norocul, cum mă îndemnase ea însăși; nu mai știusem nimic de ea, până ce într-o zi, cam înaintea rebeliunii, l-am auzit pe Jak Musiu spunând cuiva, în redacție, că Dinu Persu avea o protejată nouă, pe Ștefania, și îi construia un teatru de concert, în piața Senatului. Persu, din câte știam, n-ar fi creat nici odată ocazia ca eu să-mi pot încerca norocul, dar nici n-aveam regrete, nu știu bine de ce, niciodată n-aș fi avut curaj să mă las pe mâinile Ștefaniei. Dar prima piedică probabilă era vreun detectiv, pus de protectorul ei s-o urmărească toată ziua, minut cu minut, pas cu pas, numai gândurile n-ar fi putut să i le păzească.

— Tu ești cea mai mică? am întrebat-o pe Lisaveta.

Flăcările din sobă îi aprindeau obrazul și așa, luminată, vedeam că era frumoasă, ceva strălucea pe chipul ei, în primul rând ochii și dinții.

— Nu, răspunse. Sunt cea mai mare; am douăzeci și șase.

— Bărbatul tău cât are?

— Douăzeci și doi, dar e prea bătrân pentru mine. Cum o ieși de la zdup îl las și iau pe altul, de nouăsprezece. Așa e la noi.

E de neînțeles cum sora lor Tița, deși crescută în aceeași mentalitate, având aceleași aspirații, se îndrăgostise de un om care avea de două ori și jumătate vârsta ei, cincizeci de ani, când pe bărbați multe femei nu-i mai iau în seamă. Dar poate pe ea Zănelo o făcuseră în alt fel, poate chiar de aceea murise atât de tânără.

După câte îmi spusese, mi se părea ciudat că din când în când o surprindeam pe Lisaveta aruncându-mi o privire furișe; aveam mult mai mulți ani decât vârsta ei ideală; dar probabil că în cazul meu nu vârsta o preocupa, ci își făcea datoria de gazdă.

Se încălzise bine în cameră când veniră fetele celelalte. Nu le fugărise nimeni, erau însă speriate; pe Calea Rahovei, gloate de oameni tineri spărgeau vitrinele cu bâte, intrau în prăvălii, luau ce le încăpea în buzunare, restul aruncau în stradă și se duceau mai departe. În mahala se prinsese de veste, veneau oameni dornici de chilipir, printre ei femei și copii, băgau în sân tot ce găseau în cale, fără alegere, chiar obiecte care nu aveau la ce să le folosească.

Vasi avea în mână cutia cu aparatul de radio.

— La domnul Cucu n-au spart? am întrebat-o.

— Nu, că nu iau la rând toate prăvăliile, doar pe cele însemnate cu creta.

Așa se vorbea probabil în mahala, oamenii când nu înțeleg și nu-și explică o faptă născocesc basme, pe urmă sunt gata să jure că au văzut cu ochii. Era ușor să înțeleg, jefuiau prăvăliile evreiești, care aveau de mult în vitrină semne distinctive, afișe făcute la tipografie, puse de comitete, pe cartiere. Neștiutorii de carte nici nu le băgau în seamă, le credeau reclame. În țări mai civilizate, cu cel mult un analfabet la o mie de oameni se găsisse o metodă universală pentru a marca locurile și lumea damnată, se vedea repede, înțelegeau chiar copiii, o stea galbenă, în șase colțuri.

Nu mă interesa coșul cu mâncare adus de Sili, deși friptura, învelită cu un ștergar, își răspândea aroma în toată tinda. Am luat aparatul de radio, să aflu ce se mai întâmplase în urma mea; de șapte ore, când auzisem primul tun și când văzusem afișul care anunța moartea unui important comandant al discipolilor, nu mai știam nimic decât ce-mi spuneau fetele, jaful de pe Calea Rahovei; dar aici prăvăliile evreiești erau rare, iar mai încolo, spre marginea orașului nu se mai găsea nici una. Îmi închipuiam ce proporții lua jaful în centru! Și dacă ar fi fost numai atât! Adevărul nu puteam să-l aflu la radio.

— Unde aveți o priză?

N-aveau nici una. Mama fetelor, cu cratița pusă pe plită, îmi pregătea mâncarea, pe o strachină întinsă, frumoasă, ca un taler împodobit pe margine cu floricele roșii; vroia să mi-o ducă dincolo, în odaie, unde era și lampa; în tindă venea puțină lumină, pe fereastra din ușă.

— Acolo aveți bec? am întrebat-o.

În toată casa, era instalat unul singur, cel din tindă.

— Aduceți lampa aici și stați la masă; eu am puțină treabă.

M-am urcat pe un scăunel, am desfăcut dulia și firele din tavan le-am legat la aparatul de radio, înfășurându-le pe picioarele ștecherului; pe urmă am făcut o izolație grosolană, cu o fâșie de cârpă; aveau o ladă întregă de cârpe, din care o femeie din vecini le țesea țoluri.

Fetele se așezaseră la masă, cu ochii la cratița de pe plită; le lăsa gura apă, dar nu îndrăzneau să mănânce, până nu eram gata; zadarnic le-am îndemnat în

câteva rânduri. Am învârtit întrerupătorul din perete, cu teama că nu merge curentul, pe urmă am apăsat pe butonul aparatului și s-a luminat scala. Parcă aparatul era reglat dinainte, îndată ce s-au încălzit lămpile am auzit glasul șpicherului: „Aici radio București, este ora douăzeci!”

Apoi a izbucnit cântecul discipolilor, cor și fanfară: „Să-i ucidem pe cei nevolnici!”

Probabil mă făcusem alb la față, fiindcă femeia, stăpâna casei, îmi întinse talerul, care stătuse la căldură, pe marginea plitei:

— Mănâncă, domnule, că ți-a fugit tot sângele din vine! Mănâncă, să prinzi puțină putere!

Mi-au dat și cuțit și furculiță, și numai după ce am luat prima îmbucătură, au început și ele să mănânce; apucau friptura cu mâna, din cratiță, mușcau din ea, iar cu stânga apucau cartofii prăjiți între degete și-i îndesau în gură.

Una din ele, acum nu le mai deosebeam, mi-era mintea puțin răătăcită, mi-a turnat vin, nu în pahar, ci într-un fel de carafă de sticlă groasă.

— Voi nu beți?

Au turnat vin într-o cană și au băut pe rând câte o înghițitură; nu le plăcea, sau nu aveau obișnuință.

După cântecul care făcea să-mi stea mâncarea în gât, s-a auzit iarăși glasul șpicherului, rostind o amenințare; așteptam o informație, dar probabil trecuse ora. Când trecuse și de ce trecuse nu puteam să știu, toată seara n-am auzit decât cântecele cunoscute ale discipolilor, urmate de amenințarea care se repeta din sfert în sfert de oră: „Crețianu, Rioșanu, și-n gaură de șarpe de vă veți ascunde, n-o să scăpați de mâna noastră!” Un glas încărcat de atâta ură nu mai auzisem, nici nu știam bine cine erau cei doi care păreau condamnați la moarte, probabil oameni devotați ai generalului. Desigur, ei îl îndemnau să reziste, dar cred că îl îndemnau și alții, cu sutele, ca să vorbesc numai de cei din apropiere.

Oricum, ceva înțelegeam limpede, că lupta continua, nici o parte nu părea să cedeze; dar postul de radio era în mâna discipolilor, același post de unde anunțaseră asasinarea lui Armand Călinescu. De nicăieri nu venea o incurajare, cuvântul era numai al lor, și nu aveam de unde ști ce gândea, ce urmărea să facă partea cealaltă.

Fetele și mama lor s-au dus să se culce, după ce făcuseră curățenie pe masă; rămăsesem numai eu, și aparatul de radio. Mă uitam la el ca la o icoană, așteptând să iasă din el un porumbel cu ramura de măslin a păcii. Ieșeau numai cântecele pline de ură, și amenințarea care și astăzi îmi mai sună în ureche, fiindcă n-am mai auzit alta la fel de înveninată. Nu cunoșteam glasul, nu era unul din șpicherii obișnuiți, aduseseră probabil un actor, simpatizant al discipolilor,

care vorbea nu din fundul sufletului, în nici un suflet omenesc nu poate să zacă atâta maldăr de ură, ci din fundul rărunchilor, unde se filtrează mizeriile trupului.

Poate să fi spus și altceva, același șpicher sau mai degrabă altul, îndemnuri pentru discipoli: „Nu risipiți nici un glonte. Nu vă părăsiți pozițiile. Cine se retrage un metru e un laș și un nemernic!” Obsedant în amintirea mea a rămas glasul celălalt, pe care am să-l aud și pe lumea de dincolo: „Crețianu Rioșanu, și-n gură de șarpe de vă veți ascunde...”

Pe la zece și jumătate am lăsat aparatul de radio deschis și m-am dus să mă culc, mă cuprindea oboseala, frigul și descurajarea. În anii care au urmat am trecut de multe ori prin stări asemănătoare, de prea multe ori, că nu știu cum mi-a rămas speranța în viitor și puterea să râd câteodată cu prietenii, să ciocnim paharele și să petrecem.

Curând după ce mă băgasem în pat, o umbră albă s-a strecurat pe ușă, nu putea fi alta decât Lisaveta, nu am recunoscut-o dar mi-am închipuit că numai ea ar fi avut îndrăzneala să vină, fiindcă era camera ei, chiar dacă mi-o dăduse mie. Nu-i un argument, desigur, am gândit așa, poate fiindcă mă toropea somnul.

Lisaveta s-a așezat pe marginea patului fără sfială dar fără să încerce alt gest, care mi-ar fi răcit sângele.

— Am venit să-ți țin de frig și de urât. Să știi că e numai de simpatie, doar mamei să-i dai ceva, altfel mă ceartă.

Pentru cameră, maică-sa îmi ceruse douăzeci și cinci de lei pe noapte; judecând negustorește nici nu făcea mai mult, dar pentru mine prețul mi se părea ridicol; era un adăpost mai prețios decât o cameră frumos mobilată, cu candelabre de cristal și covoare persane.

— Să știi că sunt curată și îmbăiată, mai spuse fata, luând tăcerea mea drept un semn de teamă.

Venise să mă încălzească, și am simțit-o că tremură; avea pe ea numai o cămașă de noapte, un sac de pânză albă. Ei îi trebuia căldură înaintea mea, i-am făcut loc sub plapumă. Mirosea a săpun de rufe, a leșie. Tot ce putuse să facă, femeiește, era să-și strivească în păr o ramură de busuioc uscat, dintre ferestre. Busuiocul nu învingea celelalte miroasuri, care însă nu-mi repugnau, cum nu-mi repugna mirosul de funingine rece, din tindă. Am lăsat-o să se lipească de mine, să-i treacă frigul, dar nu-mi trezea nici o dorință; mă înspăimânta glasul de dincolo: „...și-n gaură de șarpe de vă veți băga...” Parcă amenințarea se adresa mie, mă simțeam cu o vină pe suflet, care urma să fie pedepsită.

Atunci am simțit-o că se încălzise, s-a ridicat într-un cot să mă privească. În lumina lămpii de dincolo, i-am văzut obrazul îmbujorat iarăși, ca în fața focului, cu ochii sticlind, cu buzele întredeschise, lăsând să i se vadă dinții, mai albi decât cămașa de noapte.

— Milostivește-te și nu te da deoparte!

Mă implora cu ochii, cu gura, cu sânii fierbinți lipiți de mine, cu tot trupul și cu partea lui cea mai vorbitoare, cuprinsă de freamăt.

— N-aș cerși, dacă n-aș avea nevoie, toți câți îi cunosc sunt la concentrare, pe zonă. Aștept de prea multă vreme, fă-ți milă! Nu-i ușor să găsești un bărbat care să nu te batjocorească; numai derbedei, bețivi și stricați, care pe urmă fac pe stăpânii.

Și-a mușcat mâna să nu i se audă geamătul, trupul i s-a arcuit în sus de la mijloc, de-am crezut că se rupe în două, dornică să-și arate toate părțile neatinse și nevăzute, să nu rămână nici una nemiruită.

Odată cu gemetele ei înăbușite, de dincolo răzbi deodată același glas care mă umplea de groază, aducând o informație nouă, neașteptată, cu o satisfacție răzbunătoare: „Corpul al cincilea de armată de la Brașov, în frunte cu generalul Dragalina, aflat de partea noastră vine în marș forțat asupra Bucureștilor!”

Mi s-a răcit întreg trupul, am simțit mai puternic fierbințeala Lisavetei, am continuat s-o țin în brațe, fiindcă nu s-ar fi lăsat dezlipită, dar nimic n-a mai putut să-mi priască. Dacă o armată venea spre București, însemna război civil, iar dacă se lăsau ademenite și celelalte armate, era sfârșitul lumii. Și încă nu știam nimic din câte se întâmplau în noaptea aceea, lista neagră nu fusese o glumă, îi luau pe rând, luau pe deasupra și pe alții, fără un plan, oare cine mai lupta dacă atâți se țineau de jafuri și de masacre? Nu mai țin minte cifrele și nici nu vreau să le caut, mi-ajunge ce-am trăit odată. Astăzi n-aș mai putea crede că un loc de execuție era abatorul, unde agățau victimele în cârlige, ca pe animalele sacrificate.

Dar așa a fost, după o pornire neînțeleasă de oameni, care nu poate avea altă explicație decât pierderea cu totul a tuturor sentimentelor umane. Cine se mai gândește la acea atrocitate n-ar trebui să plângă numai pe cei morți, ci mai ales pe cei care își așteptau rându-l la moarte.

După un timp emisiunea postului de radio s-a încheiat, cu știri despre înaintarea corpului de armată Dragalina, cu aceleași amenințări care îmi băgau groaza în suflet, la fel ca în carne. N-am avut puterea să-l închid, a hârâit toată noaptea, poate am adormit la o vreme, m-a trezit semnalul de dimineață, adoptat de discipoli, primele note din tema cântecului sinistru: „Să-i ucidem pe cei nevolnici”.

Goală, aplecată în fața sobiței, Lisaveta aprindea focul; în cameră se făcuse frig, nu înțelegeam cum nu îngheață, uitam că neam de neamul ei trăise cu șatra nomadă, pe ploaie, pe ninsoare, pe geruri, dormind în corturi unde nu putea să fie cu mult mai cald decât afară; dar acum era altceva, mirosul de șatră dispăruse din trupul ei și nu mai avea apărare. Și totuși, când se întoarse în pat, era la fel de fierbinte ca peste noapte.

Aveam, așa cum mi-a rămas și astăzi, capacitatea de a despărți în conștiința mea o stare provizorie de năzuințele definitive, altfel de mult aș fi pierdut toate speranțele; viața mea nu se putea sfârși în această casă; căldura Lisavetei nu trebuia să fie pentru mine altceva decât era focul din sobă. Dar am mângâiat-o, deși cu gândul în alta parte, și cu toate că nu căutam nici o satisfacție, m-am gândit că natura a fost pe cât de blestemată pe atât de binecuvântată, dând omului simțuri care pot să-l salveze în clipele când simțămintele sunt distruse.

Acum, dacă nu chiar agățat într-un cârlig la abator, aș fi putut să tremur de frică în spatele unei uși încuiate, așteptând ca vecinul meu să coboare de la etaj, sau să fie în mașina care tocmai oprea în fața casei. Casa bieteii Tița era o providență pentru mine; și trupul Lisavetei făcea să mă sperie mai puțin corpul de armată; generalul Dragalina avea să vină și avea să se ducă, la fel cum se duc norii de furtună. Până atunci îmi găsisem un adăpost, într-o casă unde nimeni nu și-ar fi închipuit că pot să dorm o noapte. Am dormit trei nopți, și în fiecare seară a venit să mă încălzească altă fată; era între ele o fraternitate pe care n-am întâlnit-o a doua oară, deși mi-a fost dat să trăiesc multe întâmplări neobișnuite.

În tindă mama fetelor gătea tocană cu carne de porc, îi dădusem bani să ia de toate. Ca să nu stau în mirosul de ceapă prăjită, prelungisem firele, adusesem aparatul de radio în cameră și l-am ascultat toată ziua. Corpul de armată de la Brașov înainta încontinuu, și mă miram că nu ajunsese. Venea oare pe jos, cale de o sută șaptezeci de kilometri? I-ar fi trebuit mai mult de o săptămână; aveam de ce să mă mir, armata putea oricând să rechiziționeze trenurile. Trei zile generalul Dragalina a tot înaintat, și anunțul amenințător de la radio a continuat să mă sperie. Nu mi-a venit atunci în minte faimoasa coloană a cincea, care în războiul civil din Spania tot mărșăluia asupra Madridului, fără să ajungă vreodată.

Dar nu puteam să iau informația în glumă, dacă posturile de radio-emisiune erau în mâna discipolilor. Din câte spuneau, voi ține minte amenințările adresate din sfert în sfert de oră: „Crețianu, Rioșanu, și-n gaură de șarpe de vă veți ascunde...” Și astăzi când îmi aduc aminte se înfioară carnea pe mine.

După amiază le-am văzut pe fete cărând apă caldă, cu găleata și turnând-o într-un butoi, aflat cam în fața ferestrei mele. Când a fost plin pe trei sferturi una a venit fuga din casă, numai cu un prosop pe umeri, cu părul strâns în creștetul capului și slujindu-se de un scăunel, a intrat în butoi, unde a început să se bălăcească. Surorile o vegheau, una cu săpunul în mână, alta cu prosopul; n-o fi fost prea frig, dar era iarnă și cam dârdâiau, cu câte o treanță pe umeri. Numai cea din butoi, încălzită de apă și învăluită de aburi ca de nori vâratoci, era îmbujorată la față. Am recunoscut în ea pe Sili, cea care fusese la cumpărături seara trecută. A stat așa s-o cuprindă bine căldura, deși surorile păreau s-o grăbească; pe urmă a sărit afară, sprintenă, ținându-se de buza butoiului și s-a săpunit repede, ca să n-o

cuprindă frigul. Poate își închipuia că n-o văd, și dacă o vedeam îi era totuna, stătea cu fața la mine, era poate prea subțirică dar încolo bine făcută. Pielea ei oacheșă, cu clăbucul alb al săpunului părea ca un soi de marmură vrăstată, ale cărei dăre de culoare se schimbau după cum le atingeau mâinile. În câteva clipe a fost gata, s-a băgat iar în butoi, iar la urmă una din surori, cred că Lisaveta, i-a turnat pe umeri o găleată de apă rece și ea a fugit în casă, cu prosopul strâns în jurul mijlocului.

Participarea tuturor trei la această lăiere primitivă și atât de naturală mi se părea că dă naștere unui ritual de neînțeles unui om ca mine; poate alții, cu milioanele, nu s-ar fi gândit nici măcar dacă exista, sau nu exista un sens în colaborarea lor atât de armonizată.

La prânz și seara am mâncat toți împreună, așezați la masă ca în seara trecută. Mama fetelor avea lângă scaunul o sticlă de vin roșu, înfundat și cu capsulă aurie; a pus-o pe masă și, scoțându-i dopul a spus, cu un fel de trufie sfioasă:

— Asta-i din partea noastră.

Știa că nu aveam nevoie de vinul lor, nu se așteptau să arăt un semn de surpriză și dacă m-au văzut îmbujorându-mă, s-or fi gândit că mi-era rușine. Cum aș fi putut face să înțeleagă că simțeam o bucurie neașteptată, sticla lor de vin era un sacrificiu și prin ea trebuia să înțeleg că aveau și ele o demnitate; așa, uitam câteva clipe cuvintele pline de ură de la radio.

— Sărbătoriți ceva astăzi?

Au clătinat din cap a negație, și atunci am băgat de seamă că toate trei fetele aveau la ureche câte o mușcată roșie.

După masa de seară ascultam radio în cameră, când a intrat una din ele, cu un braț de lemne. Lampa rămăsese în tindă, n-o vedeam bine la față dar nu putea să fie decât Sili. Nu avea pe ea decât cămașa de noapte, de pânză groasă, poate aceeași pe care seara trecută o purtase soră-sa. După ce s-a aprins focul a rămas ingenuncheată lângă sobă; cum îi jucau flăcările pe față, părea un înger din cer, aplecat curios deasupra infernului. Atunci m-am gândit prima oară că, pentru îngeri, infernul, pe care nu le este dat să-l vadă niciodată, poate fi o ispită. Dacă am văzut că nu se mișcă de-acolo, am chemat-o:

— Hai, vino!

Într-o clipă era lângă mine, sub plapumă.

Ziua următoare, când tot îi mai amenințau pe Rioșanu și pe Crețianu și armata generalului Dragalina continua să înainteze, fără să înțeleg cam pe unde se află, am avut timp să mă gândesc ce deosebire era între Lisaveta și Sili, și de care m-aș fi apropiat cu mai multă plăcere. Răspunsul l-am găsit abia la plecare, a patra zi dimineața, după ce în ajun seara venise să aprindă focul Vasi, cea

mijlocie. E de la sine înțeles că erau deosebiri între una și alta, dar nedefinite, alcătuiau o treflă și nu trebuia ciopârțită, trebuiau luate toate trei împreună. Nu mă gândeam ce loc ocupa între ele Tița, dacă murise.

A patra zi, la cinci dimineața, când a început emisiunea la radio, și afară era la fel de întuneric ca noaptea, mi s-a părut că răsărise soarele, înainte de vreme, luminând ferestrele și odaia, când în locul cântecului înfiorător „Să-i ucidem pe cei nevolnici” s-a auzit în chipul cel mai incredibil uitatul „Deșteaptă-te române”, care nu mai părea nici monoton, nici prăfuit de vechime, ci strălucea mai viu decât în ziua când se născuse.

Aflând că plec, Lisaveta și Sili au fost reținute, n-au manifestat nici un fel de sentimente. Am ciocănit la ușa lor, cu noaptea-n cap; Vasi venea după mine. Le-am găsit în pat, s-au ridicat în capul oaselor, rezemate de perete, cu plapuma trasă până sub bărbie, de parcă n-ar fi dormit goale cu mine. Mama lor se sculase mai de mult, plecase la piață pe întuneric; îmi părea rău să-i spun că nu va trebui să mai gătească și pentru mine.

Iarna dormeau toate patru într-o odaie, pe jumătate cât cea din față. Odaia, cât rămânea din ea în afara patului, unde se înghesuiau toate, era plină de imortele și flori de câmp, uscate, pe care le colorau în toate felurile cu vopsele chimice, și le făceau buchete. Era meseria lor, florărese din tată-n fiu, restul ce li se mai întâmpla câte-odată, se chema floare la ureche, după cum spuneau chiar ele, bizuindu-se, fără să știe, pe vorba după care corpul tău îți aparține. Altminteri vindeau flori, tot anul, începând cu violetele și ghiociei, terminând cu crizantemele și tufănelele; iarna vindeau imortele. Iar de sărbători, făceau cu mâinile lor sorcove, le vindeau cu toptanul sau cu bucata. Drumul până la Piața mare, unde era cea mai bună desfacere, și înapoi, până acasă, sorcoveau ele însele lumea din tramvai sau din stație.

Când mama fetelor a venit din piață se luminase, și la radio se auzea mereu: „Deșteaptă-te române”, între îndemnuri către discipoli, să pună jos armele. Deși nu mai aveau ce să câștige, unii au luptat încă două zile. Ultima lor rezistență a fost la Pasul Istoriei, un grup de trei oameni care au tras toate cartușele; erau cei trei cărora ar fi trebuit să le aduc actul de origine etnică. Originea mea etnică este sigură, sunt neam de răzeș, cu vechime.

— Domnule, mi-a spus mama fetelor, îmi pare rău că pleci, dar mă bucur pentru dumneata; norocul dumitale e în altă parte. Atât să știi, că nu te-am fi dat pe mâna nimănui, pe ginerii mei chiar dacă meritau, nu i-am trimis noi la ocnă, ci dușmanii. Te-am fi ascuns să nu te găsească nici măcar ăl cu coarne.

A trebuit să mai aștept, până îmi netezea cămașa; mi-o spălase de cu seară și se uscaser peste noapte; n-aveam nimic cu mine, mă spălăm cu săpun de rufe și dinții mi-i frecam cu degetul înmuiat în sare. Stăteam cu haina pe umeri și mă

întrebam ce era în mintea acestei femei cu fața oacheșă, care știa că trei nopți la rând dormisem cu fetele ei, fără cămașă. Cred că nu era nici nepăsare, nici lipsă de judecată, ci o înțelepciune străveche, uitată de-a fi înscrisă în tablele legii. Iar dacă fetele trebuiau să-i aducă un ban în casă, nu-l vroia pentru altceva decât ca să trăiască toate patru.

Vasi căuta o hârtie, ca să-mi învelească aparatul de radio; aveau foiță colorată, de toate felurile.

— Păstrează-l, e al tău! i-am spus, fără să-mi dau seama că le nedreptățeam pe celelalte.

Am văzut că erau mâhnite, socoteau că le cred mai prejos decât sora cealaltă; dar n-a protestat niciuna.

Cu toată zarva din oraș, împușcături, geamuri zornăind, lovite de gloanțe, am umblat în căutarea unui magazin cu articole de radio, cu obloanele ridicate. Pe bulevardul Elisabeta am întâlnit o motocicletă cu ataș, a Wermachtului, mergând la vale, spre liceul Lazăr. Era prima oară de la rebeliune când vedeam mișcând armata germană. Cel din ataș ținea de mână o mitralieră, cel de pe șaua din spate avea în mână un pistol automat, și la centură un șir de grenade cu coadă. Ochii lor se roteau în toate părțile. Deodată, în dreapta s-a auzit o împușcătură pornită de la o fereastră, sau de pe acoperișul cinematografului „Capitol”. Într-o clipă motocicleta a frânat, dar mitraliera începuse să țacăne încă din mers, se vedeau gloanțele măturând acoperișul. Două grenade, una după alta, au spart ferestrele de la etaj, de unde, după o secundă s-au auzit detunăturile și a izbucnit câte o jerbă de flăcări.

Nemții au mai așteptat să vadă ce mișcă, dacă mai mișcă pe urmă și-au reluat drumul, în liniște, dar fără să piardă din ochi acoperișurile. „Aștia știu să facă războiul!” m-am gândit și nici astăzi nu gândesc altfel. „Dar de ce-au stat ascunși atâtea zile?” Își închipuia oare cineva la Berlin că armata noastră putea să treacă de partea discipolilor? Unii credeau că da, eu n-am crezut din ziua când l-am văzut pe generalul lor trecând în limuzina lui Horsch pe Calea Victoriei, printre discipolii care mișunau în dezordine. După mine raportul lui a fost clar, generalii nu suportă debandada.

Am avut noroc să găsesc chiar în apropiere, pe strada Academiei, un magazin cu aparate de radio.

— Chiar acum am deschis, mi-a spus patronul.

L-am privit cu mirare, parcă îl mai văzusem o dată, îmbrăcat în sutană. Prin geamul vitrinei trecuse un glonț, dar nu-l fărâmasese, făcuse doar o gaură rotundă.

— Ai scăpat ușor! i-am spus, continuând să-l privesc cu mirare. Îmi trebuie două „Fileta”.

Mă privea mirat la rîndul lui; fiindcă vroiam două aparate de radio, când nimeni nu cumpăra decât unul? Sau pentru remarca mea dinainte? Scăpase ușor? Cum adică?

— Am numai unul în prăvălie; dacă reveniți peste jumătate de oră, vă aduc de la depozit.

Vroia să-mi întindă o cursă? Pentru o vorbă neimportantă, poate doar echivocă? Probabil după cele patru zile de încordare vedeam în jurul meu numai primejdii.

M-am întors cu precauțiune, mergând ferit pe trotuarul de peste drum și n-am traversat decât după ce am văzut că era singur. O judecată năroadă: dacă avea ceva cu mine putea să năvălească o ceată, odată ce intram în prăvălie.

Adusese aparatul, l-am rugat să le împacheteze separat, pe unul am scris Lisaveta, pe celălalt Sili. Aș fi vrut să le trimit și flori, dar n-am avut de unde. Prin noroc, în colț la Capsa, l-am găsit pe comisionerul lui Alioan; îl cunoșteam de mult, îmi făcuse și mie multe servicii, ducea flori, n-aveam altceva de trimis. Cu el mergeam la sigur, cunoștea casa de pe strada Făt-Frumos.

— Ce mai faci, moș Alexe? l-am întrebat. Cum de ești aici pe o vreme ca asta?

— N-am lipsit nici o zi, domnule! Asta-i datoria mea. Și dacă vrei să știi, colea, la o aruncătură de piatră, la Telefoane și la Teatrul Național a fost bătălie în toată regula.

Apoi, schimbând tonul:

— Dumneata ce știi despre domnul Alioan?

— Ce să știi?! Cred că e plecat din țară.

— Ei așa! A trecut pe aici chiar adineauri.

Moș Alexe avea bănuiala că Alioan se dăduse cu discipolii, era nebărbierit, nespălat, cu hainele prăpădite, părea scăpat dintr-o cazemată. N-am mai așteptat alte vorbe; după ce i-am dat comisioanele, am plecat repede, să-l caut acasă. În dreptul Telefoanelor m-am oprit, din urmă se auzea un pas de defilare; un om în sutană, cu spada într-o mână, în alta cu un obiect, în care abia când a venit mai aproape am descoperit o cruce împodobită cu smaralde și rubine, mergea soldățește pe mijlocul străzii, cu ochii ațintiți înainte, fără să vadă pe nimeni.

Din palatul Telefoanelor s-a auzit o somație, în ușă erau soldați cu arma în mână, și alături un ofițer cu sabia scoasă din teacă. Omul a mers înainte, ca și când n-ar fi auzit nimic, cu aceeași privire halucinantă; atunci am recunoscut în el pe Traian, unul din fiii domnului Alcibiade și bărbatul Tincăi Neagoe, amândoi retrași la mănăstire și despărțiți trupește, în numele Mântuitorului. Dacă rebeliunea nu se termina cu o înfrângere, Traian ar fi fost Patriarhul țării. Somația

s-a auzit încă o dată, dar el și-a continuat mersul, bătând pasul, ca la armată. Nu-mi închipuiam un patriarh în cizme și cu spada în mână. Atunci, cu toată admirația pe care i-o purtasem, pentru credința lui fanatică deși neînțeleasă de mine, am simțit că îl urăsc, fiindcă purta spada alături de cruce și nu lepădase nici sutana, simbolul crimelor săvârșite asupra celor socotiți de ei toți, nevolnici. Cântecul lor, pe care îl ascultasem cu groază la radio, îmi suna încă în ureche.

Presimțind ce avea să urmeze, m-am ferit după stâlpii de beton ai cinematografului din față. Am mai povestit această întâmplare, dar cu alte sentimente; a trebuit să treacă timp, ca să-mi dau seama că Traian nu era un martir al credinței lui în Dumnezeu, ci un descreierat care amesteca iadul cu cerul și trecuse de partea Diavolului, luându-l drept Mântuitorul.

La a treia somație s-a oprit scurt, a făcut o întoarcere la stânga, soldățește, așezându-se cu pieptul în fața puștilor.

Din adăpostul meu, după ce trecuse rafala de gloanțe, l-am văzut prăbușit cu fața în jos, pe asfaltul înroșit de sânge, cu spada într-o mână și crucea în alta.

L-am căutat pe Alioan, de la primul telefon public, dar nu mi-a răspuns. M-am dus la el acasă, am sunat, pe urmă am ciocănit în ușă, tot mai puternic, până ce am avut sentimentul, de auzit nu putea să se audă, că simt o respirație omenească. Atunci i-am vorbit:

— Sunt eu, Alioan! Deschide!

Mi-a deschis, dar fără încredere, doar a crăpat ușa, cu lanțul de siguranță pus și atunci am văzut nu un om, ci o stafie. Aș fi înnebunit acolo, dacă nu-mi dădeam seama că avea obrazul săpunit, să se bărbierească, omenește.

— Am stat închis șaptezeci și două de zile; de șaiszeci și șase de ori am simțit moartea în ceafă! Nu-mi părea rău după nimic, mi-am trăit prea din plin viața, și nu-mi era frică de moarte; am numărat cu sânge rece zilele și împușcăturile.

În chiar dimineața zilei când stăteam de vorbă cu Alioan, la sfârșitul rebeliunii, Prințul venise ultima oară la Jilava; era desfigurat după nopți întregi nedormite, când fusese neconținut la vânatoare de oameni. Cu doar două ceasuri mai înainte văzuse, în facsimil, ca să nu se nască nici o suspiciune, ordinul de încetare a luptei, scris cu mâna lui de noul Arhanghel. Era o trădare, nu mai avea altă dorință decât să ajungă în fața lui, cu o grenadă sub haină, s-o amorseze la ușă, să-l ia în brațe ca pe un frate și să moară amândoi, cu pieptul sfârtecat de schije. Dar la ora aceea, Arhanghelul, după ce semnase ordinul de capitulare era, împreună cu alte căpetenii, în drum spre Germania, ascunși într-un furgon al armatei.

— Întoarce-te cu fața la perete! îi porunci Prințul lui Alioan, în timp ce își pregătea pistolul.

Era a șaizeci și șasea execuție, Alioan dorea ca măcar de astădată să reușească. Nu știa nimic de afară, că discipolii erau în derută și Prințul nu mai avea mult până să-și zboare creierii, sau să arunce pistolul și să se ascundă. În loc să-i asculte porunca, rămase cu fața și se apropie de el cu pași siguri.

— Trage! Termină odată!

Când fură la doi pași unul de altul, se priviră și Prințul văzu abia atunci cât erau de albaștri ochii lui Alioan.

Lăasă revolverul în jos și bâigui, abia auzit, de parcă el era cel condamnat la moarte și executat încontinuu, șaizeci și șase de zile:

— Ești liber!

Se întoarse cu spatele și ieși, adus de umeri, lăsând ușa celulei deschisă. Toate ușile închisorii erau deschise. Doar la poartă Alioan văzu o santinelă, care, după ce se uită la el ca la o arătare, prezentă arma pentru onor, pocnind din călcâie.

37

În cele câteva zile tulburi care au urmat după rebeliune, când unii încă mai așteptau să sosească armata a cincea de la Brașov, s-au transmis la radio, ceasuri întregi, dimineața, la prânz și seara, telegrame de adeziune pentru generalul Antonescu. Desigur că primii dintre expeditori, oameni cunoscuți în politică și în lumea afacerilor, urmăreau ca mai întâi să li se pomenească numele și existența lor să nu fie uitată; nu-i mai puțin adevărat însă că toți se temuseră de discipoli și de practicile lor sălbătice, încă neduse până la capăt, iar acum răsuflau ușurați, aveau salvate și viața, și afacerile. Nu puțini dintre autorii telegramelor erau mici burghezi, mici intelectuali, institutori și profesori, sau negustori, pe scurt lumea mijlocie a țării, care dorea ordine și liniște, exact ceea ce făgăduia generalul, în discursuri și proclamații.

— Și totuși a învins plutocrația, mi-a spus Alioan, cu oarecare dezamăgire.

Se bărbierise, căpătase o înfățișare omenească, și avea, mai ales, dumnezeieștii lui ochi albaștri care rămăseseră senini după ce șaptezeci și două de zile își așteptase moartea, dimineață de dimineață.

— S-ar părea că regreți soarta discipolilor, care erau cât pe ce să te împuște! i-am obiectat, cu nedumerire.

— Nu-i regret cătuși de puțin, deși moartea mea, pe lângă atâtea altele, ca să încep cu Iorga, n-ar fi avut nici o importanță. Îți spun sincer și cu tot dezgustul. Regret că au învins bogătașii!

Dar el însuși era un bogătaş, chiar dacă nu avea moșii, nici fabrici și nu se ocupa de afaceri! Vorbele lui mi s-au părut paradoxale, pe bună dreptate, și nu fără explicație, el însuși făcea parte dintre paradoxurile vieții.

— Ai fi gata să-ți împărți averea săracilor?

— A, nu! ... Pot să mor fără regrete, dar dacă este să trăiesc, vreau să-mi pot satisface toate capriciile!

Ștefania fusese și ea un capriciu? mă întrebam, neconvins că aș fi putut răspunde fără greșală. Cu acest risc, răspunsul meu este că nu fusese un capriciu, decât poate atunci când o târâse sub draperia domnului Pretoreanu. Chiar și țigăncușa de la bucătărie fusese mai mult decât o toană, altfel n-ar fi fugit cu ea de la nuntă, ci ar fi lipsit o oră, fără să se bage de seamă în toiul petrecerii. Și Tița, al cărei trup și-l închipuise ca pe o vioară! De ce mă trimisese să-i pun la gât, în coșciug, un colier de briliante veritabile? ... Fiindcă vie fiind, nu-i oferise decât podoabe de sticlă!

Dacă judecam așa, mai era el un paradox, cum socoteam adineauri? Nu știu, ar fi trebuit să-i judec toată viața, pe care însă nu i-o cunoșteam, și mai întâi, ar fi trebuit să fiu un judecător fără pată. Poate Alioan avea o construcție omenească mult mai clară, îi plăceau darurile de toate felurile, să le ofere, să le primească. Moartea era și ea un dar, ca o femeie frumoasă și stranie.

În tăcerea care se așternuse între noi, se auzea numai șpicherul, citind telegramele. Am tresărit amândoi auzind numele lui Jordie, care, de la Roma îi trimitea generalului o fierbinte declarație de adeziune.

— Mare pușlama! am exclamat fără voce.

— Oricum, e mai deștept decât mine! răspunse Alioan.

Ceea ce nu știam nici unul, nici altul, chiar în aceeași zi, atașatul de presă al Italiei făcuse o vizită la redacție, și din ordinul lui Mussolini adusese o dispoziție a lui Jordie, bineînțeles transmisă prin cifrul ambasadei, ca până la venirea lui ziarul să nu ia nici o atitudine față de rebeliunea discipolilor. Iar când veni, după trei zile, scrisese un editorial, faimosul lui articol din pagina întâi, culescu literă groasă, aldină, care nedumeri pe toată lumea. Între general și discipolii alungați din ceruri, atitudinea lui era ambiguă. „Aștia s-ar putea să mai vină la putere!” se gândiră cei care știau să citească printre rânduri.

De venit n-au venit, dar teama a existat tot timpul. Noul Arhanghel și căpeteniile discipolilor, scoși din țară în trenurile speciale sau în furgoanele Wermachtului, se spunea că sunt internați în Germania. Poate că erau internați, într-adevăr, în vreun hotel luxos de la Berlin, sau în vreunul din castelele de pe valea Rinului, dar mereu se zvonea că au scăpat și se întorc în țară. Zvonurile porneau din două surse diferite: sau de la Serviciul de siguranță a statului, care

trebuia să-și justifice existența și în acest fel, pe lângă altele; sau din Germania, când generalul se codea să facă anumite concesii.

„Mâitre chanteur”, în franceză, înseamnă maestru cântăreț, după cum ar traduce oricine; dar mai înseamnă și șantajist, cuvânt cu o circulație cel puțin egală cu prima. Astfel, „Maeștri cântăreți din Nurnberg” devenea un titlu subversiv, fără voia lui Wagner. Nurnberg este cunoscut astăzi mai mult pentru faimosul proces al criminalilor de război. Mulți însă nu mai știu, dacă au știut vreodată, că acolo a fost leagănul nazismului, de unde a pornit Hitler să cucerească Germania, apoi pământul. Istoria este uneori glumeață, după cum se vede. Multe șantaje s-au exercitat de la Nurnberg, asupra lumii; ne-am plătit și noi partea, astfel că discipolilor nu li s-a dat drumul să acționeze. Dar au fost păstrați ca sperietoare de rezervă; unii din ei mai există și astăzi.

Atitudinea domnului Pretoreanu față de poziția nedecisă a lui Jordie rămase și ea nedecisă; poate era nedecis el însuși. În schimb îl înfurie telegrama pe care i-o trimisese generalului, reacție cu atât mai inexplicabilă cu cât îi trimisese și el una, ba încă între primii, și nu mai puțin călduroasă. Dacă mai adineauri îl socoteam pe Alioan un om paradoxal, înseamnă că nu mă gândisem niciodată să-i judec faptele în comparație cu ale domnului Pretoreanu. Acesta îl convocă pe Jordie, care abia sosisese în țară, în palatul de pe Calea Victoriei, căci la Colentina nu-l invitase nici odată. Nu fu ceremonia din alte rânduri, cu martori, erau doar ei doi, în biroul cu carabina ascunsă sub draperie.

— Cine te crezi, de te amesteci în politica statului? îl întrebă aspru, referindu-se la telegramă. Ai primit vreun ordin de la mine?

— Bine, stăpâne, se bâlbâi Jordie, mai șpanchiu ca niciodată, dar tot poporul a trimis telegrame. Și chiar dumneavoastră, n-aș fi îndrăznit altfel!

— Pe mine să nu mă compari cu poporul!

Mi-a fost imposibil să aflu de la Sobieski, în convorbirile noastre aproape secrete, ce determina această atitudine atât de categoric ostilă. După cum n-am putut să aflu nici măcar o vorbă, dar cu desăvârșire nici una, despre reacția domnului Pretoreanu la explozia din Colentina. De câte ori am încercat să-i scot un cuvânt din gură, Sobieski a ocolit subiectul: „Nu știu ce vrei să spui; e o născocire!” Și doar fusese acolo, față în față cu domnul Pretoreanu, venise speriat în biroul lui, încă de când începuse cutremurul. Despre întâmplarea cu Jordie însă n-a ezitat să vorbească, mai mult chiar, am avut impresia că îi făcea plăcere, desigur într-un fel sadic, evocând toate amănuntele, ca dezgustul meu să fie mai mare.

În ceea ce îl privește pe domnul Pretoreanu am spus de mult că atitudinea lui față de puterile mondiale era schimbătoare. Înaintea primului război miza pe Wilhelm al doilea, dovadă că avea investite sume mari de bani în industriile

chimice de pe valea Rinului, care fabricau iverita. Dar el făcuse eforturi, alături de patrioții adevărați ai României, să intrăm în război de partea aliaților. Acestei atitudini nu i s-ar putea găsi decât o explicație machiavelică, pe care nu îndrăznesc s-o susțin, ci abia mă încumet s-o propun cuiva mai curajos decât mine: nu cumva, ațâțându-ne la război domnul Pretoreanu urmărise să mărească producția uzinelor chimice de pe valea Rinului? Că pe urmă luptase personal la Mărășești împotriva Germaniei, nu-i o dovadă contrarie, ci o faptă inexplicabilă, ca atâtea altele, care făceau din el un om de neînțeles, ceea ce am vrut să demonstrez cu această digresiune. Dacă este nevoie să o continui, nu am decât să reamintesc sfatul pe care i-l dăduse regelui Carol al doilea, de a se pune bine și cu Stalin, și cu Hitler. E greu să-mi închipui cum s-ar fi comportat regele, dacă îi urma sfatul, în schimb nu mă îndoiesc că, la momentul oportun, domnul Pretoreanu ar fi știut să iasă din încurcătură.

Atitudinea lui rămase cu totul pasivă la 23 noiembrie 1940, între asasinarea lui Iorga și cutremur, urmat de explozia din Colentina, când România semna actul de aderare la pactul tripartit, care dădea naștere axei triumfiulare între Berlin, Roma și Tokio; probabil socotea că la data aceea nu se mai putea face nimic. În schimb, cu două luni înainte, la înființarea pactului semnat de cele trei puteri dispuse în triumfi pe fața pământului, îi trimisese lui Hitler o scrisoare, prin intermediul ambasadei germane de la București: „Excelență, vă adresez acest avertisment în numele devotamentului pe care vi-l păstrez și de care sper că nu v-ați îndoit niciodată. Printr-o persoană din anturajul Mikadoului, știu că Japonia intenționează să-i alunge pe americani din Pacific, și chiar să-i desființeze cu totul, sau cel puțin să-i aservească pe o mie de ani de aici înainte; pentru acest motiv și nu pentru altul a aderat Japonia la pactul tripartit, în care ați acceptat-o cu prea mare grabă. Știu de asemenea că Mikadoul dorește ca țara sa să se abțină de la o asemenea nesăbuintă, cel puțin așa crede informatorul meu, în schimb generalii, siguri de victorie, nu vor să renunțe. De fapt, ei se bazează pe forța dumneavoastră.” (Lăsând la o parte această impresie falsă, căci generalii japonezi erau prea încrezători în propria lor forță, fraza în ciornă avea alt cuprins: „De fapt, dumneavoastră le-ați deschis pofta unei noi orânduiri a lumii, capabile să se mențină o mie de ani, adică practic să fie nemuritoare”). Continuarea scrisorii: „I-am scris primului-ministru al Japoniei, cunoștință personală, dar n-a binevoit să-mi răspundă, ceea ce dovedește marea lor îngâmfare. Fiți sigur că își vor lua pedeapsa. Nu-mi rămâne decât să mă adresez dumneavoastră, din același nețărmarit devotament pe care vi-l păstrez, rugându-vă nu să le împiedicați planul, căci ei nu știu să renunțe, ci să nu vă asociați la primejdioasa lor aventură. Excelență, faceți orice credeți, dar nu vă puneți cu America. Eu știu ce sunt americanii, de când au inventat ghetetele cu bombe!”

Îmi vine să mă crucească! Mai rămânea să amintească „Fordul cu mustăți”, marea izbândă americană, ca să reproducă întocmai părerea mea, formată încă din copilărie.

Neprimind niciun răspuns de la Hitler, căci ambasada, e ușor de presupus, nici nu trimisese scrisoarea, domnul Pretoreanu dete dispoziții ca toate capitalurile lui investite în Japonia să fie retrase treptat (bănuia că va avea măcar un an de răgaz) și să fie plasate în America.

După ce Miron îi refuzase fata, îl făcuse șeful agenției unde mai înainte avusese rolul al doilea. Nu pot spune și de astă dată că era un act paradoxal și că mai degrabă Miron merita o pedeapsă. Domnul Pretoreanu putea cel mult să-l compătimească, pentru incapacitatea lui vădită de a se purta bărbătește, mai ales cu o ființă isterică și nesățioasă.

Acest personaj nu mă interesează, n-am putut trece peste el doar pentru faptul ciudat că maică-sa, Suzana, fiica lui Ioniță Stere, primarul, îl găsisse plutind pe gârlă într-o copaie. De la fiica faraonului, unor asemenea minuni nu le mai dau crezare decât cei săraci cu duhul. La vârsta când începuse să judece, Miron refuză să joace rolul de trimis al cerului. Restul vieții și-l chivernisi pământeste. Iată de ce am amintit despre el și i-am dat un rol între celelalte personaje. De aici înainte mai am de spus doar câteva fraze, în încheiere, spre a nu se crede că l-am scăpat din vedere.

Transferul capitalurilor investite de domnul Pretoreanu în Japonia îi aduse lui Miron, mai clandestin, mai pe față, sub formă de comisioane care pot fi un instrument de corupție, un câștig în dolari, de peste cinci milioane. Dar fapta lui cu adevărat notabilă este că îndată ce avu destul capital ca să-și asigure un viitor fără griji, părăsi funcția de agent al domnului Pretoreanu, își băgă banii în acțiuni ale unei uzine de automobile, de la Detroit, și își făcu o haină de casă cu nasturi de diamante. Totodată își schimbă numele, americanizându-l, ca nu cumva un compatriot din numeroasa colonie românească a orașului să-și amintească de el și de originea lui divină, care într-un timp făcuse vâlvă în țară. Am spus mai mult decât avusesem intenția; după mine fapta lui cea mai demnă să nu se uite este haina cu nasturi de diamante, idee luată de la domnul Pretoreanu.

Suzana murise de multă vreme. Amintesc și de ea, fiindcă se apropie bilanțul, când trebuie să dau socoteală de soarta tuturor personajelor, chiar a celor mai puțin importante. De necrezut, tatăl ei, bunicul lui Miron, Ioniță Stere, lovit de cal cu copita în falcă și mutilat groaznic, încă trăiește, nu mai are mult până să împlinească o sută de ani, vârstă care pentru un om ca el, fără gură, fără falcă, abia gâjâind vorbe neînțelese printr-o gaură făcută în ceafă este o pedeapsă groaznică: am spus la timp că îl bănuiam încercat de păcate.

* * *

Dincolo de Dâmbovița, dacă vii la vale pe Calea Victoriei, între Tribunal și ceea ce astăzi este Teatrul de operetă, au existat, încă dinaintea primului război mondial, temelii și un început de construcție dintr-un viitor Palat al Senatului, care nu avea sediul propriu. Proiectul a rămas nerealizat, pe urmă, trecând anii n-a mai fost nevoie de el, fiindcă se desființase însăși instituția pe care urma s-o adăpostească. Pe partea din spate, mărginită de strada Poenaru Bordea, parterul clădirii, departe de a fi gata dar având un planșeu deasupra a căpătat folosințe felurite între cele două războaie, magazine și depozite, poate goale, căci n-am văzut nici odată deschizându-se ușile improvizate. Ce știu sigur, între ele exista un atelier de arcuri pentru automobile, unde am fost și eu adesea, știu chiar cum îl chema pe meșter, l-am văzut la lucru, am văzut forja aprinsă unde se înroșea oțelul care apoi scotea scânteii pe nicovală, dar mai mult decât atâta nu pot spune; când trec pe acolo nu mai recunosc nimic din ce-a fost altădată, deasupra s-a ridicat un bloc de locuințe cu patrușprezece etaje, încadrat de două corpuri mai scunde.

Probabil puțină lume ține minte că înaintea acestei ultime destinații, pe temelii senatului s-a construit la începutul anilor patruzeci o sală de teatru, care a avut o istorie nu prea lungă, dar răsunătoare. Expresia poate fi luată și la figurat, și la propriu, fiindcă avea o acustică norocoasă; poate mai bună decât vestitul teatru al lui Wagner, de la Bayreuth. Despre acest detaliu, cred că nu-și mai amintește nimeni.

Construcția era făcută la iuțea, din materiale ușoare, dar frumos decorate; cel care o comandase nu se gândea să țină o veșnicie, vroia în schimb să ia ochii spectatorilor și să-i farmece. Odată ce intra în sală și se așeza în fotoliile confortabile, de catifea mov cu inserții de fir auriu, care părea aur adevărat chiar bijuteriilor, nimeni nu se mai gândea că sub plușurile sau placajele care îmbrăcau pereții și cupola era scândură goală.

Cu luni înainte de-a începe să se aducă materialele la fața locului, mai exact în februarie 1941, după rebeliunea discipolilor, în ziare apărea o reclamă ciudată, care desigur avea aprobarea cenzurii, unde i se cunoștea și explicația; nu s-ar fi putut altfel. Reclama nu avea proporțiile celei cu Urodonalul sau cu locomotiva Malaxa, adică o pagină întreagă, ci era o simplă vigneta, pe o singură coloană de ziar, cam șapte centimetri pe șapte. În schimb apărea zilnic și se repeta în mai multe pagini, dacă nu chiar în toate, de multe ori în locuri neașteptate, bunăoară în mijlocul unei declarații a guvernului sau a unei cuvântări importante, fie ea a lui Ribbentrop, sau chiar a lui Hitler. Vigneta nu reprezenta nimic altceva decât o pasăre cântătoare, și era atât de bine făcută încât parcă îi auzai și glasul.

Lăsând la o parte nedumerirea, oamenii o priveau cu plăcere, le devenise familiară, chiar dacă majoritatea lor nu știau de ce pasăre era vorba; trebuie să fii

prea bun cunoscător al naturii ca să poți spune pe nume tuturor viețuitoarelor de pe pământ și din aer; cu atât mai mult în cazul păsării din reclamă, pe care rar o văd oamenii, și numai dacă vor cu tot dinadinsul și stau la pândă cu orele, seara, după ce cade întunericul; cu alte cuvinte era o pasăre cântătoare de noapte.

Fu o surpriză când după vreo lună, în care timp vigneta continua să apară fără nici o explicație, oamenii văzură sub desen trei cuvinte, și mai misterioase decât pasărea devenită atât de familiară: „Privighetoarea de Ziuă”. Cei mai mulți cititori nu văzuseră în viața lor o privighetoare; știau în schimb că ea niciodată nu cântă ziua. Se putea prea bine ca oamenii să nu-și amintească lecțiile de zoologie, era de ajuns să fi citit ceva versuri, căci nu-i poet să nu fi cântat măcar o dată privighetoarea, cel mai vechi dintre ei fiind, după știința mea, William Shakespeare. Astfel, cele trei cuvinte inexplicabile stârniră și mai mult curiozitatea publicului.

Îmi închipui că în afară de cenzură Biroul al doilea al Marelui Stat Major și alte servicii secrete făceau investigații să descopere dacă reclama aceea neobișnuită și atât de sistematic repetată nu era un cod de comunicație între spioni, care mișună pretutindeni chiar în vreme de pace, și cu atât mai mult în momente de tensiune războinică, așa cum o simțeam și noi, în primele luni ale anului 1941.

În apusul Europei războiul avea mai mult de un an și jumătate vechime. Franța învinsă și tăiată în două își organiza grupuri de rezistență, care s-au opus nemților, până la eliberare, vărsând mult sânge. Anglia, bombardată de aviația germană, se pregătea să înfrunte o debarcare. Nu era doar o temere, Hitler avea un plan în această privință, „Leul de Mare”, făcut din vreme și studiat în toate detaliile; zeci și sute de strategii își bătuseră capul, treabă nemțească, bine organizată. În octombrie s-a renunțat la el, fără explicații; alți oameni și-au bătut capul să afle cauza. Personal, aș fi vrut să știu altceva, renunțarea a fost norocul, sau nenorocul aliaților? Dacă încercau să debarce, s-ar fi putut ca nemții să se împotmolească și să nu mai deschidă alte fronturi. În primul rând scăpau Grecia și Iugoslavia.

În același octombrie, Mussolini, ca să nu spun Italia, se năpusti peste Grecia, cu gândul s-o cucerească în câteva zile. Nu avea nevoie de acest război, mai ales pentru motivul că n-a putut să-l câștige. Părerea istoricilor o fi alta, eu, unul, cred că Mussolini nu vroia altceva decât să nu se arate mai prejos decât Hitler. Nu iau drept argument filmul unde i-am văzut pe amândoi la bărbier, unul lângă altul, învârtind pe furiș de roata care înalță scaunul și-l tot înalță, până ce meșterii nu mai ajung la ei cu briciul, și amândoi mușteriii dau cu capul de tavan; fiindcă nici unul nu vrea să pară mai mic decât celălalt. E o glumă și eu n-aș fi făcut-o din pietate pentru soldații trimiși să moară în lupte.

Hitler n-a avut încotro, i-a dat ajutor lui Mussolini, pe motivul că prietenul la nevoie se cunoaște, cum a și spus, la radio. În realitate, urmărea, pentru planurile lui viitoare, ca în Balcani să fie liniște; Grecia au împărți-o pe din două, au dat și Bulgariei o părțică.

Urmarea imediată a acestei colaborări, așa cum am văzut cu ochii și mi-au mai spus și alții, au fost trenurile cu răniți, puzderie, care treceau Dunărea venind de pe frontul grecesc, prin Bulgaria. Grecii s-au luptat înverșunat, dar disproporția era prea mare; Mussolini fără Hitler nu i-ar fi învins nici odată; și iarăși îmi vine în minte scena din film, cu scaunele bărbierului.

Un patriot de la Atena a dat jos de pe Acropole steagul cu zvastica și în loc l-a ridicat pe al Greciei.

În martie anul următor, când în ziarele noastre apărea vigneta cu „Privighetoarea de Ziuă”, în Iugoslavia, țară vecină și prietenă cu România, s-a întâmplat o dandana, ca să mă exprim cât mai plastic, deși vorba, fiind în primul rând vulgară, nu-mi place; dar, o socotesc, față de fapte, mai potrivită decât oricare alta.

La 25 martie, urmând României, apoi Bulgariei, Iugoslavia a aderat la pactul tripartit, prin semnătura primului ei ministru, Svetcovic, pusă pe acte în palatul Belvedere de la Viena. A treia zi, întors acasă, și-a găsit guvernul răsturnat, schimbată întregă politică, și bineînțeles dat la o parte pactul cu Germania, Italia și Japonia.

Dandana a fost pentru Hitler, obligat să intre cu armata în Iugoslavia, ca să îndrepte situația și să-și spele onoarea. Astfel, vestitul plan „Barbarosa”, de invadare a estului, mai puțin secret decât își închipuia înaltul comandament, a suferit o amânare, de o lună sau două. Iar în Iugoslavia, cu toate forțele ei dezlănțuite, armata germană s-a izbit de partizanii lui Tito, și n-a limpezit situația până la sfârșitul războiului.

Pe nebăgate de seamă, frontul Germaniei se întindea încontinuu, Hitler n-apuca să gândească până la capăt, că se și pomenea în fața faptelor împlinite: în Norvegia și în Africa, în Mediterana și pe întreg Oceanul Atlantic, de-a lungul și de-a latul, urmând să ajungă până la Oceanul înghețat de Nord, pe-acolo pe unde și-a înțarcat dracul copiii.

Din câte bătălii navale s-au dat, prăpădindu-se vapoarele cu sutele de mii de tone, mi-a rămas în minte mai vie dramatica aventură a cuirasatului german „Graf von Spee”, pe care aș vrea s-o pot transmite generațiilor viitoare, cum s-au transmis legendele absurde și grandioase din lungul istoriei.

În acea perioadă multe nave de luptă, unele gigantice, de le-ai fi crezut invincibile, au fost scufundate de marina germană. De pildă portavionul „Courageous”, la numai două săptămâni după ce începuse războiul; iar o lună mai

târziu, cuirasatul „Royal Oak”, o navă numai cu puțin mai mică de treizeci de mii de tone. Dar nu erau singurele pierdute, căroră aveau să li se adauge curând distrugerile și teroarea semănate pe pământul Mării Britanii. Și când te gândești că abia trecuse anul de când Chamberlain, atunci prim-ministru, se întorcea de la München cu umbrela păcii în mână, făgăduindu-le cetățenilor o viață liniștită.

Dacă aliații au avut pierderi atât de grele, ca la Dunkerque și în tot ce-a urmat după aceea, culminând cu înfrângerea și îngenuncherea Franței, nu-i scuz pe motivul că le fusese tot timpul gândul la pace. Ar fi trebuit să țină seama unde era gândul lui Hitler, căci Intelligence Service îl știa cu siguranță; ar fi putut să-l știe toată populația, până la copiii de școală, dacă li s-ar fi dat să citească, măcar în rezumat și în punctele principale, Mein Kampf, vestita biblie a Germaniei, unde erau anunțate agresiunile ei următoare.

Am apucat să spun că înfrângerea Franței avea să fie o culme a dezastrului; m-a luat gândul pe dinainte, datorită durerii pe care am simțit-o aflând această veste, nenorocirea unei țări iubite din copilărie, și căreia i-am iertat totdeauna greșelile, cum nu se întâmplă în orice dragoste; Franța era pentru noi însăși eternitatea. Un timp de aici încolo ea nu mai avea ce pierde, decât viețile luptătorilor din rezistență și ale ostaticilor. Flota ei, care la armistițiu fusese salvată, stătea pasivă în portul Toulon, prin făgăduiala solemnă dată Germaniei că nu o să acționeze. Când mai târziu, în toamna anului 1942, venind pentru ea momente grele, Germania a vrut să captureze flota și s-o folosească, deși călca condițiile armistițiului, comandantii tuturor navelor amenințate au optat pentru sabordare.

La acest cuvânt am vrut să ajung, nu spre a-l explica, îmi închipui că îl cunoaște toată lumea câtă trebuie să-l cunoască. Sabordarea ar putea să fie asemuită cu sinuciderea, pe care însă mulți oameni o socotesc un act de lașitate. Deci ocolesc cuvântul, de teamă să nu se nască o confuzie. Sabordarea e un sacrificiu ad utrans, o jertfîre totală.

Am văzut multe vapoare, încă din copilărie; un timp portul a fost a doua mea casă, iar vapoarele au fost rudele mele apropiate. Mai târziu am văzut și cum se lucrează ele, în șantiere navale. Dacă o simplă barcă necesită sute de ore de lucru pentru un meșter cu mâna dibace, atunci cum poate mintea noastră să înțeleagă ce este el și cum se lucrează un cuirasat de zeci de mii de tone? Prin acele zeci de mii de tone se înțelege greutatea oțelului folosit la construcție, căci celelalte materiale, în cantități infine prin comparație, nici nu merită să fie puse la socoteală. Zeci de mii de tone de oțel, după ce au fost fabricate în furnale, după ce s-au laminat în forme diferite, s-au tăiat, s-au îndoit cu precizie, ca să se potrivească între ele, li s-au dat găuri și apoi au fost nituite. Acesta e abia începutul, nu merg mai departe, mă mulțumesc să spun că un vapor de zeci de mii

de tone e o avuție, în material și mână de lucru omenească; din el s-ar putea face un spital, sau mai multe. Flota de la Toulon costase miliarde de franci, sute sau mii de miliarde și echipajul a sabotat-o, să n-o ia nemții; au deschis vanele, au găurit bordajul sub linia de plutire, ca apa să năvălească în cală și vasele să se scufunde.

Dacă voi povesti sabordarea cuirasatului german „Amiral Graf von Spee”, petrecută cu doi ani înainte, nu vreau să fac nici o comparație, decât cea care se va impune de la sine. Era în primul an de război, din septembrie până la 13 decembrie cuirasatul făcuse multe victime în Atlantic; situația flotei britanice părea atunci disperată, poate numeroși oameni nu mai credeau în izbândă. Cât îi privește pe ceilalți, care nu și-au pierdut curajul, sunt sigur numai de Churchill. Nu-mi pasă că umbla după el cu sticla de whisky și cu trabucul; îmi făcusem din el un idol, îl venerez și astăzi, dar numai în parte, întrucât mi-a fost dat să aflu că unele din hotărârile lui au fost luate la beție. Îmi place și mie să beau dar detest bețivii, mai ales când au soarta lumii în mână.

Mai de mult, poate tocmai în copilăria mea, simbolul Americii, în caricatură, era faimosul Unchi Sam, îmbrăcat în pantaloni și haină făcute din drapelul cu dungi și stele, și ținând în mâini câte un săculeț doldora de dolari, că abia îi putea duce. Tot în acel timp, Anglia era simbolizată de un buldog cu joben, imagine în care mai târziu l-am recunoscut pe Churchill; nu fac nici o legătură, era numai o întâmplare. Pentru mine, cu toată ironia caricaturiștilor, buldogul rămâne un animal de pază, demn de stima oamenilor, fioros, credincios și puternic.

Trei crucișătoare britanice au încolțit cuirasatul german, s-au repezit asupra lui ca trei buldogi. Sigur că au primit lovituri, „Amiral Graf von Spee” era mai puternic, și nu vroia să se lase. Bătălia a durat cinci zile, exact în timpul când ultimii refugiați polonezi coborau în „Polski-Fiat” pe șoselele Moldovei, iar în Franța, soldații stăteau pe linia Maginot, fără să tragă un foc de pușcă; acesta era „la drole de guerre”, cum i s-a spus în ironie, decât că în traducerea mea îi spun nu „războiul ciudat”, ci caraghios, chiar dacă în primăvara următoare a devenit tragic.

Încercând să scape cu fuga, cuirasatul german s-a îndreptat luptând spre sudul Atlanticului unde, dintr-o inspirație proastă, sau fiind la capătul puterilor a intrat în estuarul fluviului La Plata, între Uruguay și Argentina. Poate nu mai avea combustibil și muniția era pe sfârșite, altfel ar fi avut șansa să scape pe la sud de capul Horn, de unde să dispară în Pacific.

La capătul a cinci zile cât durase bătălia, nemaiputând să lupte, „Amiral Graf von Spee” s-a refugiat în portul Montevideo, capitala Uruguayului, țară neutră, unde buldogii nu puteau să-l urmeze; atunci au ieșit în larg și au stat la

pândă. Căci, după aceleași legi internaționale care nu le îngăduia să continue lupta pe un teritoriu neutru, ei știau că nici cuirasatul german nu putea primi găzduire. Uruguayul avea dreptul de-a îngădui echipajului să debarce și apoi să-l interneze până la sfârșitul războiului, vasul însă trebuia să părăsească portul, ceea ce însemna să cadă în mâna învingătorilor.

Nu-mi pasă că omul acela era supusul lui Hitler, devotat cu trup și suflet; chiar dacă ar fi fost devotatul lui Scaraoschi, l-aș pune în rândul eroilor. El era comandantul cuirasatului „Amiral Graf von Spee”.

Se petrec pe pământ atrocități de tot felul, torturi, inchiziții, exterminări în camere de gazare, înfometări voite, mai crude decât războiul, dar nici una nu poate atinge proporțiile acestuia, de când a fost inclusă în luptă și populația civilă și femeile, și copiii. Mai de mult, într-o vreme când lumea nu ajunsese la progresul de astăzi, războinicii respectau unele legi de onoare, ca în turnire, sau în dueluri. Eram prea mic să merg la război, dar am trăit vremea când la înmormântarea unui aviator căzut în luptă, un avion al inamicului venea în zbor, pe lângă pământ și arunca flori deasupra sicriului. Asemenea întâmplări, care nu mi s-au șters din minte, ci fac să-mi bată inima și astăzi, după o viață întreagă, au născut în mine credința în noblețea omenească, și mândria că fac și eu parte dintre oameni, chiar dacă uneori trebuie să le suport nedreptatea.

N-am avut niciun amestec în cele ce urmează, dar le interpretez ca pe o nedreptate suferită de mine însumi. Și ea este cu atât mai dureroasă cu cât privește oameni pentru care totdeauna am avut dragoste și admirație, cu deplină îndreptățire. Cele ce urmează nu găsesc în mintea mea altă explicație decât că legile războiului au devenit mai crude, legile duelului și turnirele sunt uitate.

În atacul aerian asupra rafinărilor din jurul Ploieștilor, de la 1 august 1943, un bombardier american, cu un motor avariat sau aflat în altă dificultate, a scos trenul de aterizare, semn că se predă, nemaiputând să continue lupta. Nimic de reproșat în această manevră. Nimic de reproșat nici adversarului, care imediat a încetat focul, și prin semne convenționale i-a cerut prizonierului să-l urmeze spre terenul de aterizare. Dar între timp, avionul învins își recăpătase puterile, mecanicul izbutise să înlăture avaria, și atunci echipajul s-a năpustit cu focul tuturor mitralierelor asupra avionului inamic, luându-l prin surprindere și doborându-l. E o altfel de faptă dintre cele care nu se uită. Matricolele agresorului au fost reținute de martori, au fost comunicate tuturor escadrilelor din apărarea orașului, și când vinovatul a venit a doua oară, n-a mai avut scăpare.

Acum, după două exemple contrare vreau să judecăm împreună gestul omului care comanda cuirasatul „Amiral Graf von Spee” și constituie al treilea exemplu, de o altă categorie, dintr-o serie lungă de atitudini omenești, în fața vieții și a morții. Nimeni și nimic nu va putea să mă convingă că omul acela, chiar

învins, n-ar mai fi vrut să trăiască; se luptase cu bravură și nu se dezonorase. S-ar fi dezonorat oare dacă preda vasul, o epavă, fier vechi nefolositor nici Angliei, nici Germaniei? Sentința s-o dea altcineva, eu nu mă simt capabil, doar să țină seama că gestul acelui om era o datorie a lui față de el însuși; pentru el nu mai exista nici un Hitler, și nu avea importanță că la pupa cuirasatului flutura pavilionul marinei de război germane, cu zvastica neagră. Era un pavilion fără cruce și fără culoare. Comandantul, rămas singur la bord, a ieșit din port cu vanele deschise, și bordajele găurite, și nu s-a mișcat de pe puntea de comandă ci acolo a stat, până s-a dus la fund odată cu vasul.

Să nu confunde nimeni acest gest cu ceea ce se numește „Kamikaze”.

38

Pe la sfârșitul lunii mai, în Statele Unite ale Americii se proclama starea de alarmă nelimitată, ceea ce trebuia să-i dea de gândit lui Hitler, numai că el avea acum altă treabă. (Se spune „stare de urgență” dar cuvântul mi se pare impropriu, și de aceea nu-mi place.) Două zile mai târziu Hitler, care sosise în ajutorul lui Mussolini, împărțea Grecia în două, o parte pentru Germania, alta pentru Italia; ce-i dădea Bulgariei nu contează.

Tot cam atunci, vigneta misterioasă cu „Privighetoarea” începu să apară în ziare într-un format mărit, pe două coloane și cu un adaos de două rânduri: „în curând” deasupra desenului, iar jos: „La noul teatru «Cupola» “. Acum oricine putea să-și dea seama că se anunța un spectacol, însă fără să i se poată bănuie factura; cuvântul „cupolă” sugera circul, de neasociat cu privighetoarea. Dezlegat în parte, misterul nu părea mai mic decât înainte. Cât despre acel teatru nou, aflaseră prea puțini oameni, lumea se temea de război, fără să știe de unde are să vină, și strângea alimente. Teatre noi apăreau mereu, ba ici, ba colo, în săli de cinematograf, în magazine și hangare, amenajate în fugă. Lăsând la o parte temerile și grija proviziilor, în preajma războiului oamenii devin mai dornici de petrecere și distracții, poate printr-un reflex de apărare, ca să fugă cu gândul de la ziua de mâine. Nu poți învinui pe nimeni de inconștiență, sunt manifestări psihice vechi de când lumea, nu le-a descoperit Freud, ci doar a încercat să le explice. Dacă săpunul de la cinci lei se ridică la șapte, înseamnă că lumea a început să stocheze; din clipa aceea poți să tragi cu urechea, este oricând posibil să se audă tunul. Niciodată n-am văzut mai multe femei însărcinate, ca în timpul războiului; am mare încredere în natura omenească, ale cărei instincte depășesc puterea noastră de judecată.

În primele zile din iunie se dădură jos schelele și pânza de protecție de pe noul teatru din piața Senatului. Atunci apărură o cupolă semănând într-un tot cu cea

făcută de Michelangelo la Roma, pentru catedrala Vaticanului; era limpede că arhitectul nu vroia să-și ascundă intenția, altfel ar fi recurs la un artificiu, ca să creeze o deosebire. Nu, făcuse cu bună știință și bună credință întocmai ceea ce putea să se vadă. Sugestia i-o dăduse însă proprietarul acestui teatru, care iubea sincer și cu pricepere arhitectura lui Michelangelo. O deosebire exista însă, nu în ceea ce privește forma cupolei, ci învelișul. Când se dădu jos pânza de protecție, despre care am amintit adineauri, fără să-i dau și explicația, trecătorii văzură un soare uriaș răsărind în mijlocul orașului.

Cunosc imaginea nu doar de acolo, unde am văzut și eu ceea ce vedeau toți trecătorii. Amintirea însă este veche și ar fi putut să-și piardă din strălucire; întâmplător s-a împrospătat anii trecuți, când mă apropiam de Kiev într-o după-amiază posomorâtă, cum eram eu însumi pe-o asemenea vreme, cu cerul mai greu și mai cenușiu decât plumbul. Deodată, pe acest fond sumbru, care acoperea o lume în întregime necunoscută de mine, am văzut strălucind soarele peste acoperișuri, atunci răsărit, deși se apropia seara. Când mi-am dat seama că mă înșelasem, n-am simțit o dezamăgire; soarele nu era unul singur, ci o multiplicare. Atunci am recunoscut cupolele bisericilor îmbrăcate în aur și mi s-a făcut lumină în suflet, fiindcă toate, una câte una, erau mai luminoase decât marele astru, în drumul spre Moscova și Leningrad am văzut și alte cupole de biserică îmbrăcate în aur, și chiar dacă n-aș fi primit asigurări neîndoielnice, mi-am dat seama și singur că nu putea să fie decât aur adevărat, altfel la prima ploaie și-ar fi pierdut partea secretă a strălucirii lui, neimitată până astăzi, după secole întregi de zbateri ale alchimiștilor, în serviciul capetelor încoronate.

Nu fac parte dintre naivii și chilipirgiii care se grăbesc să cumpere ieftin, de la țigani, într-un fund de gang, o brățară de alamă lustruită, luând-o drept aur, fără să-i mire măcar prețul. Dar cum își poate îngădui asemenea cheltuială, nu marile catedrale de la Kiev, Moscova și Leningrad, ci uneori chiar o biserică modestă, dintr-un sat cu izbe mai vechi de un secol și jumătate? Câți saci de aur intră în poleirea unei cupole?

Mi-am pus mie însumi întrebarea, și răspunsul a venit fără să-mi forțez memoria, dintr-o amintire foarte îndepărtată, când am auzit din gura institutorului meu de școală primară, ale cărui adevăruri n-au fost dezmințite până astăzi, că statuia unui om călare poate fi îmbrăcată în aur, cu tot cu calul, numai cu un napoleon de câteva grame; această monedă ieșită astăzi din circulație și uitată de cea mai mare parte a oamenilor, în copilăria mea puteai s-o schimbi la zarafii ambulanți din piață sau puteai plăti cu ea târguielile de la băcănie. Ca metal, ea avea darul de-a se lăsa atât de fin laminată, încât dintr-o singură monedă se obțineau câțiva metri pătrați de foiță: calul și călărețul.

Nu mi-au plăcut statuile aurite, oricât ar fi fost de lucioase, de pildă acelea de la palatul de vară al lui Petru cel Mare, de lângă Leningrad; să fi fost de aur masiv, poate judecam altfel. Nu mi-a plăcut Prometeu, de la Rockefeller-Center, din New York; acela nici n-ar fi fost greu să se toarne cu totul din aur, fiindcă era unul singur, nu prea mare și ar fi depins de un om ca domnul Rockefeller, dolda de parale.

Pornind de la statuia cu călărețul și calul, am apreciat, cu larghețe, că pentru cupola teatrului ar fi fost necesar cam un kilogram de aur; față de restul construcției, și mai ales față de luxul interioarelor, era nimica toată. Foița de aur se găsea în carnețele cu zeci de file, de unde meșterii o luau fășiuță cu fășiuță și-o lipeau unde era trebuință, cu pensula muiată într-un fel de clei transparent și durabil. Dar această poleială a cărei grosime se măsoară probabil cu micronul, este atât de ușoară că o ia cea mai mică suflare a vântului, ca pe firul de pădădie; de aceea era nevoie ca lucrul să se facă la adăpostul unei pânze de protecție, al cărui rost trecătorii îl interpretau în alte chipuri; mai mult decât atâta, meșterul, când lua foița din carnețel, și până ce o vedea lipită, trebuia să-și țină respirația.

Schelele și pânzele fură date jos pe la amiaza zilei; până seara, zeci de mii de oameni veniră să vadă. Tramvaiele și mașinile nu mai puteau merge decât târându-se; învâlmășeala ținu și după ce căzuse întunericul. Nu era nici lună, nici stele, singura lumină o dădeau felinarele de pe stradă, încă necamuflate și cea care venea de la ferestre. Mai puternic decât toate strălucea însă cupola, care părea soarele de la miezul nopții din ținuturile polare.

A doua zi dimineața, anunțul enigmatic din ziare apăru cu ultima lămurire: „În curând, la noul teatru «Cupola» o veți vedea și auzi pe ȘTEFANIA în «Privighetoarea de Ziuă» “.

Acum înțelese toată suflarea orașului și a țării, nu era om care să nu știe de Ștefania.

* * *

Două luni, de la cutremur până după rebeliune, Persu o ținuse ascunsă. În tot acest timp, atitudinea lui față de discipoli, care bineînțeles invadaseră ministerul, fusese destul de abilă ca să nu ajungă pe lista neagră și să-și poată îndeplini funcțiunile aproape fără nici o stânjenire. Chiar dacă îl suspectau, discipolii nu își dădeau gândurile pe față, dimpotrivă, îi arătau simpatie, în așteptarea zilei când Persu avea să treacă în tabăra lor, ca o consecință logică a faptelor. După asasinarea lui Iorga și a lui Madgearu și alte asasinat, după masacrul de la Jilava, generalul își certase colaboratorii, fără să meargă mai departe de vorbe; avertismente fără efect, hachițe de babă turcească. Generalul nu avea un partid, nu putea să guverneze fără discipoli, și dacă nu împlinea voia acestora, zilele lui la conducerea țării erau numărate.

După rebeliune, când rămăsese singur, cu un guvern de militari, chiar Hitler îi reproșase generalului lipsa unui partid politic, care să-l sprijine. Cât despre Germania, nu putea spune nimeni că n-avea partid, avea, slavă Domnului, putea să mai și exporte, ceea ce și făcea, unde se simțea lipsa. Fără alt sprijin politic, generalul recurse la un plebiscit, chiar atunci, curând după rebeliune, când se lucra teatrul Ștefaniei. Întrebările adresate poporului, spre a-i obține adeziunea, comportau un singur răspuns, da sau nu, și erau puse atât de meșteșugit, încât o împotrivire putea să fie luată drept trădare de țară. Hitler a trebuit să se mulțumească doar cu atât, fiindcă nici alegerile lui nu erau mai breze. De altfel nu el inventase procedeul, și nici n-a fost ultimul care să-l folosească.

În ceea ce privea viitorul colaborării dintre general și discipoli, până la rebeliune, Persu era mai bine informat decât mulți miniștri, datorită prieteniei lui foarte apropiate cu deținătorul secretelor privitoare la conducerea țării, subsecretar de stat la Ministerul de Interne, mai mare peste poliție și siguranță, adversar jurat al discipolilor, acel Rioșanu, al cărui nume l-am auzit pronunțat la fiecare emisiune de radio în timpul rebeliunii, cu o ură atât de furibundă că mi-a făcut frică. El știa cel mai bine că generalul nu stătea cu mâinile în sân, își lua măsuri de apărare, după cum știa că Hitler, oricât dorise ca la putere să vină discipolii, acum n-avea să-i susțină, fiindcă erau turbulenți și incapabili să guverneze țara cu chibzuință, ceea ce, date fiind planurile lui, era o nevoie imperioasă.

De la Rioșanu, Persu știa că până în primăvară discipolii vor fi eliminați din guvern, cu măsuri energice; erau prevăzute împotriviri, însă armata avea să le lichideze repede. Nerăbdarea, infatuarea și descreierarea discipolilor făcuseră ceea ce se știa, și faptele se precipitară. După rebeliune, ministrul lui Persu, om inofensiv, cu înclinarea de a nu se amesteca în treburile altora, ceea ce într-o asemenea funcție nu-i o calitate ci poate deveni un defect grav, fu înlocuit cu un general de intendanță. Deși specialist, priceperea lui în economie era mediocră în unele privințe, în altele nulă, uniformă însă îi dădea autoritate. Dimineața, după ce inspecta curățenia din birouri, de pe coridoare și mai ales din closete, îl chema la raport pe colaboratorul său principal, Dinu Persu, subsecretar de stat, în grija căruia era toată activitatea ministerului, constând în schimburi economice cu străinătatea.

Schimburile atunci căpătaseră o mare importanță, economia țării avea de înfruntat asalturi continui ba de la Berlin, ba de la Roma. Mereu era la București o comisie venită să trateze diferite afaceri, în fiecare zi se duceau discuții, și cu toată situația de subjugare a țării, Persu, mai instruit și mai abil decât interlocutorii săi, reușea cel mai adesea să-și impună punctul de vedere. O mare importanță în aceste relații avea bufetul instalat în sala de consiliu, aprovizionat

de Dragomir Niculescu, patronal renumitei bodegi de pe Calea Victoriei, unde sunt astăzi magazinele „Romarta”. Într-un moment când în multe părți ale lumii lipsește mâncarea, socotesc inoportun să amintesc încărcătura bufetului, deși mi-ar face mare plăcere, ca unul care mă pot îndestula și cu imaginația. Dar e păcat să nu amintesc măcar icrele negre, specialitate națională, extrem de rară, care se aduceau peste noapte de la Tulcea, învelite în gheață, cu trenul de coletărie rapidă. Sunt numai trei țări în lume, toate vecine cu Marea Neagră, și Caspică, unde trăiesc sturionii, care dau icrele negre. Într-o lume mult mai bogată decât a noastră, la recepții și banchete (noțiunea de cocktail a apărut mai târziu, ea înseamnă bufet în picioare, și s-a născut pentru a simplifica relațiile dintre oameni, dar și din nevoi de austeritate) icrele negre se puneau rarefiate, cu vârful furculiței, pe o tartină de doi centimetri; la noi, oaspeții își umpleau farfuria cu lingura și pe urmă îi dorea ficatul, dar până atunci înțelegerile erau iscălite. (De un timp, se fabrică icre de sturioni pe cale sintetică; unii spun că din produse petrolifere. Am gustat și eu din ele, în câteva rânduri, când nemțești, când daneze; nu miroso a gaz, dar nici a icre negre.)

Persu cunoștea rolul bufetului și îi dădea importanță. Dar nu mai puțină importanță dădea ținutei personale, hainele, cămașa, cravata, pieptănătura, cărora li se adăuga zâmbetul, arma lui principală în dezbateri; cu zâmbetul se apărase și de discipoli. Dacă dintr-o delegație străină făcea parte o femeie, votul ei era sigur, ceea ce nu înseamnă că restul ar fi fost pierdute.

Instrucțiunile pe care ministrul le dădea subsecretarului său de stat, înainte de începerea unei conferințe, constau într-o singură recomandare, aceeași în toate ocaziile: „Am încredere în dumneata; eu nu mă amestec. Vezi s-o plesnești bine!”

Mie nu mi-e greu să explic, dar nu știu cine ar înțelege, rezistența Ștefaniei în fața acestui om plin de farmec, care știa să se poarte cu femeile, chiar mai bine decât cu delegațiile economice. Un timp am crezut că era reacția unei ființe de origine simplă, o fată de grădinar de pe Colentina, față de un bărbat bogat și puternic, căruia îi făceau pe plac toate femeile. E adevărat că prima ei dragoste fusese un tânăr de seama ei, fiu de lăutar din mahalaua vecină. Pe Leonard, care îi devenise amant fiindcă avusese o clipă inspirată, când îi privise cu adorație laba piciorului mângâind-o pe talpă cu ochii, nu-l iubise deloc, trebuise să treacă ani până să-și dea seama; declarația ei de dragoste la prăbușirea dirigibilului se datora ideii că vor muri împreună, și trebuia să împartă cu el un sentiment, în loc de prescuri și de colivă; dar rezerva ei era clară: “te voi iubi până la moarte!” Totul deveni silă față de el, fiindcă nu murise nici unul, nici celălalt. În prima lor noapte la New York, când Leonard dormea în apartamentul de

alături, iar ea se uita peste Central Park, de la etajul al patrulea al hotelului „Plaza”, Ștefania regreta că nu murise; acum avea o greutate pe suflet.

Nu pot să judec celelalte iubiri ale ei, fiindcă sunt numai presupuse; mă opresc la Alioan, de care se îndrăgostise fulgerător, când îi văzuse ochii. Sinuoasele întâmplări de după aceea, apropierea, îndepărtările, erau un joc de dragoste, un mers hazardat, primejdios și nelogic, pe o creastă de munte, între două prăpăstii. Se apăra, dar știa tot timpul că are să cadă, și nici nu dorea altceva. Cât durase această amânare tot mai chinuită pe măsură ce devenea mai absurdă și mai înverșunată, avuse când să afle că Alioan nu era mai puțin bogat decât Persu, pe care încă nu-l cunoscuse, dar își ignora bogăția, nu-i ținea contabilitatea, nu știa niciodată sigur de cât dispune. Iar în lumea lui, aflată deasupra oamenilor politici, el avea mai multă putere și se bucura de mai multă admirație, decât un subsecretar de stat la un minister economic. Am exclus astfel ideea că Ștefania îl respingea pe Dinu Persu, datorită claselor sociale diferite, din care făceau parte; ea nici măcar nu mai sesiza această diferență, sau nu-i dădea importanță; își crease o clasă proprie, care nu putea fi comparată cu altele.

Cu tot zâmbetul lui fermecător, cu toată arta de a cuceri femeile, Persu nu izbutise să creeze în sufletul ei măcar o dată clipa de poezie pe care i-o prilejuise Leonard, privindu-i fascinat talpa piciorului. Dar mai presus decât orice poate subjuca o femeie, era poezia lui Alioan, care se revărsa din inima lui în tăcere, fără efort, fără zbateri, fiind o funcție naturală, ca respirația sau bătăile inimii, având în plus capacitatea de a deveni paroxistică în unele clipe, ajungând până la nebunie. Mersul lui la moarte, cele șaptezeci și două de zile cât așteptase ca Prințul să-l împuște, fusese un act poetic. Ștefania nu mai știa nimic de el, din noaptea cutremurului. Nu-l căutase, fiindcă n-ar fi primit-o; fiindcă avea în el orgoliul de a rămâne credincios lui însuși.

Acestui om, am avut onoarea să-i fiu prieten.

Ștefania l-a iubit până la moarte, și a știut că el o iubise tot timpul. El a iubit-o până ce i-am coborât pleoapele peste ochii care cuprindeau tot albastrul cerului, din toate timpurile, de când s-a născut dragostea între bărbat și femeie; și a știut că ea îl iubea încă. (Deși biologic ea a trăit aproape încă un deceniu după el, sufletește era moartă, ceea ce nu este doar o vorbă, supraviețuia într-o halucinație continuă datorită stupefiantelor.)

Despre celelalte întâmplări ale ei, pe care nu le voi numi iubiri, nu pot spune nimic sigur; doar că au existat, și se pare că numeroase, însă atât de trecătoare și de repede uitate, că n-ar fi putut nici măcar să le numere, oricât și-ar fi forțat memoria. Nu știu dacă să le socotesc căutări sau simple exerciții organice; înclin să exclud prima posibilitate, fiindcă dacă ar fi căutat cu tot dinadinsul un om căruia să i se devoteze, era imposibil să nu-l găsească, mai

târziu sau mai devreme. Dintre câți bărbați au trecut prin viața ei, unii au descris-o, indiscreție care ei îi era cu totul indiferentă; în schimb mi-a folosit mie. În ea găsesc cel mai concludent exemplu de independență între conștiință, suflet și structură anatomică, pe care se bizuie ideea că trupul unei femei îi aparține ei însăși.

Dezlănțuirea ei organică începuse timpuriu, dar nu înainte de vreme și e caracterizată, după mine, de drumul cu bicicleta până la mare, ceea ce nu era o performanță sportivă, ci o dăruire amoroasă, un spasm de două sute de kilometri, transpus în aproape patru mii de rotații ale pedalelor. Atunci îl iubea pe Micu, lăutărașul ei oacheș, dar în această dragoste sufletul n-avea nici un amestec, nu și-l descoperise încă, era înăbușit de dorința trupească, mult prea puternică, desăvârșită precoce, neîngăduindu-i să se cunoască și altfel.

Sufletul ei se născuse din privirea lui Alioan, înainte de orice atingere fizică. Odată cu el, i se transformară și funcțiunile trupului, devenind mai line, cu el nu mai avea nevoie să pedaleze, dragostea devenea o plutire și voluptatea cea mai mare o cunoscă atunci când învăță să se lase cârmuită de el, așteptând gesturile lui fără să i le impună pe ale sale, fiindcă erau inutile; atât de departe cât o ducea el n-ar fi putut s-o mai ducă nimeni, dragostea devenea imaginație, nu se măsură în sute de kilometri, ca drumul la mare, ci în unități lumină, ca distanța dintre stele. De la acest privilegiu astral avea să i se tragă sfârșitul.

Un timp după ce primise adăpostul lui Persu, și îi acceptă dragostea, numai ca să nu devină ridicolă, crezu că se regăsise pe sine, așa cum era înainte de-a se îndrăgosti de Alioan. Avea chiar regretul că se împotrivise atâta; înainte de a fi nedreaptă cu el, fusese cu ea însăși. În trupul ei dragostea putea fi ușor ațâțată, începu iar să pedaleze, să-și măsoare bucuria în kilometri și omul acesta, bine clădit, cu înfățișarea seducătoare, atent, îndemânat și tandru se dovedi apt s-o însoțească pe mari distanțe. „Numai de nu m-aș îndrăgosti de el!” se gândea Ștefania, speriată, după ce rămânea singură. Apoi spaima se transforma într-o tristețe pe care nu vroia să și-o explice.

Era în timpul când Alioan zăcea într-o celulă de la fortul Jilava, unde Prințul venea în fiecare dimineață să-l împuște. Ștefania nu știa nimic despre el, decât că plecase. În acel timp, și până după rebeliunea discipolilor, Persu o ținu ascunsă într-un apartament vecin cu circumscripția doua de poliție, de pe strada Diana. Prin Rioșanu, Persu obținu doi agenți s-o păzească; o grupă de jandarmi pedestri fu detașată la circumscripția de poliție, ca să poată interveni repede, la nevoie. Aceste precauțiuni erau justificate; dacă amenințările discipolilor ar fi putut să rămână inoperante, fiind antrenați în prea multe locuri, la schingiuire și la jafuri, Prințul, în schimb, neîmpăcat de dispariția Ștefaniei, o căuta pretutindeni, avea destui oameni la dispoziție și s-ar fi putut să-i dea de urmă.

În fiecare după-amiază, cum își termina treburile la minister, sau la nevoie le amâna pe a doua zi, Persu venea s-o vadă pe Ștefania; șoferul îl lăsa la colțul străzii, restul drumului îl făcea pe jos, cu ochii în toate părțile, ca la primele întâlniri din adolescență, când purta uniformă de școală, cu număr pe mânecă. Acum, o mulțime de oameni purtau număr, ars cu fierul roșu pe pielea brațului. Conducând tratativele economice, Persu știa mai bine decât Statul Major că în lunile următoare o să înceapă războiul. Ștefania era Insula Fericirii, pe care în curând avea s-o bată furtuna și s-o acopere valurile oceanului.

Pleca în fiecare seară la ora opt și jumătate, după ceasornic. Punctualitatea aceasta aplicată într-o întâlnire de dragoste o enerva pe Ștefania, în ultimele minute urmărea acul ceasornicului cu unghiile înfipite în carne. O dezgusta ideea de a-l reține cu mijloace de seducție, dar ar fi vrut ca el să întârzie din propria lui voință, măcar o dată, fie numai un sfert de oră.

Nu meditase deloc, gândul îi veni pe neașteptate, într-o seară, exact în clipa când el se ridica să plece.

— Vreau să rămâi aici peste noapte!

El o privi mirat, numai o clipă, apoi îi răspunse, cu zâmbetul lui plin de farmec:

— Știi bine că nu se poate, am familie!

Nu spunea că are o nevastă; familia era o acoperire mai vagă, și în același timp mai completă; avea două fete mărișoare, Ștefania le știa, din fotografii, el i le arătase, nu-i umbra prin buzunare. Ce om liber putea să fie Alioan! Și ce ușor uita de scurgerea timpului! Timpul lui se dăruia încontinuu, și nu se uza niciodată!

Ștefania suportă greu jumătatea de minut cât mai trebui să treacă până ce Persu să ajungă la ușă. A doua zi el o găsi cu ochii roșii.

— Ai plâns!

— Am plâns, dar nu pentru tine!

Nu putea s-o creadă, nici nu stătu să judece.

— Nu vreau să suferi. Și vreau să fiu tot timpul cu tine. Mă despart de nevastă!

Folosea prima oară cuvântul! Ștefania răspunse, fără nici o emoție:

— Meseria te-a învățat să trișezi! ... Trișează-ți partenerii, dar nu pe mine!

— Nu trișez! Vreau să mă căsătoresc cu tine!

— Bine, nu trișezi, faci ceva mai urât, nu spun cuvântul, fiindcă nu-mi place, dar îl cunoști, dacă joci pocher. Mizezi fără să ai carte! Te bizui pe refuzul meu! Haide, mărturisește!

— Refuzi?

— Aveai vreo îndoială? ... Spune-mi, cu ce imbecili tratezi tu afaceri?

Peste câteva zile, Persu aduse o mapă cu planuri de case, reducții făcute de arhitecți pentru uzul clienților, desene mai degrabă artistice decât tehnice.

— Uită-te, care ți-ar place!

Ștefania înțelese și izbucni în râs, ca să nu arate cât se simțea de jignită că se gândise să-i ofere o casă, ca întreținutelor. Nici măcar n-o întrebase! O casă! Oare câte făcuse până astăzi? ... Nu recurse la nici un gest brusc, nu aruncă planurile în șemineul plin de jeratic, deși i-ar fi plăcut să vadă cum ard, cu flacără, într-o după-amiază posomorâtă. Mai era o săptămână până la rebeliunea discipolilor. Se întinse în pat, cu mâinile sub ceafă, poziția ei de suferință și meditație. Odată un om îi oferise casa lui, nu ca pe un bun cu valoare știută, ci doar ca o locuință. Și avea o terasă uriașă, cu iarbă, o peluză la etajul al șaptelea! Era la dispoziția ei și astăzi, dar nu se putea duce acolo, ca să nu cadă în mâinile Prințului.

— Am o durere în suflet, spuse, în șoaptă, ca muribunzii. Ajută-mă s-o pot îndura! Dezbracă-te și vino lângă mine!

În cele trei zile ale rebeliunii Persu nu putu să vină; îi telefona din când în când, pe fugă, ca s-o liniștească. Dar ei nu-i era frică nici măcar că într-o zi ar doborî-o dorul, n-ar mai putea să-l îndure; avea cu ce să-l suprime pe loc și fără durere. O soră de spital care venea s-o maseze, se lăsase coruptă și-i procurase, cu încetul, patruzeci de fiole de morfină. Conținutul lor era gata tras în două seringi de câte douăzeci de centilitri; știa că una ar fi fost de ajuns, dar dacă apuca să și-o injecteze și pe a doua, cu atât mai bine!

Timpul cât rămase singură fu pentru ea un prilej să-și analizeze durerea; o socotea incurabilă și se simțea mândră de sine.

A patra zi Persu o găsi istovită de suferință.

— Ai trecut prin momente grele! îi spuse, cu compasiune. Toți am trecut prin momente grele, dar acum am scăpat, slavă Domnului!

— Momentele mele grele n-au trecut. Și vor fi tot mai grele! răspunse Ștefania.

— Nu! De aici înainte, ai să poți cânta iarăși.

Ea se învioră.

— Unde?

— În primul rând la radio. Și la Ateneu; ai putea să dai un recital o dată pe săptămână. M-am gândit și la sala cinematografului „Aro”, e cea mai spațioasă, dar trebuie văzut ce acustică are.

— Pentru cântecele mele nu-i nevoie de-o acustică specială.

— Vreau să stăm puțin de vorbă omeneste, spuse Persu, după o pauză.

Ștefania îl privi mirată: putea să fie timid, nu-și închipuise.

— Mă gândesc să-ți construiesc altceva, dacă n-ai vrut o casă; n-am cum să te răsplătesc altfel.

— Pentru ce să mă răsplătești?

— Pentru că ai venit pe lume!

Era posibil să fie și-n el puțină poezie? Se simți mișcată, de unde o clipă mai înainte se crispase.

— Ce să construiești?

— Un teatru!

— Unde să cânt? ... Așa putem sta de vorbă!

39

În cele trei luni care urmară până la inaugurarea „Cupolei” Ștefania devenise atât de populară și în straturi sociale atât de diferite, de fapt în toată societatea, încât renumele ei depășea pe al oricărui artist al vremii, de orice categorie. Grija mea însă nu este să-i descriu succesul, ci să-i găsesc explicația, deși aș putea să mă mulțumesc cu ce am spus până acum, pe apucate, fiindcă oricât m-aș osteni, n-am să mai pot face mulți pași înainte. Analizând bine faptele, cuvântul succes nici nu se potrivește, are un conținut și convențional, și îndoielnic, fiind folosit cu prea multă ușurință.

De când am început să înțeleg câte ceva despre relația dintre om și lumea înconjurătoare, poate de pe la zece ani, sau imediat următorii, m-am săturat de câte succese mi-a fost dat să aflu. Cuvântul aproape că și-a pierdut înțelesul, adesea este folosit ca urare, ca și când s-ar cuveni oricui, ca „sărbătorile fericite”. Nu mă iau după lexicoane, prin succes înțeleg mult mai mult decât o reușită sau o izbândă, înțeleg maximum din ceea ce este omenește posibil, într-o anumită împrejurare.

Dacă un atlet sare, să zicem, doi metri și jumătate, cu șapte centimetri mai mult decât predecesorul, el realizează o performanță, doar atâta; succes ar fi dacă ar atinge înălțimea pe care niciodată un om, în toate timpurile de la el înainte n-ar putea s-o mai depășească. Ca să nu despice firul în paisprezece, mă mulțumesc să spun că din generațiile care au trăit odată cu mine succes deplin și în adevăratul înțeles al cuvântului au avut trei sau patru oameni, pe tot pământul. Deoarece nu-i numesc, fiindcă n-aș fi în stare să-i aleg fără greșală, fiecare își poate plasa în cuprinsul acestor cifre preferințele sale, și cel puțin în această privință nu intru în contradicție cu nimeni. Mai departe însă nu mă încumet să spun și altceva, deși n-am epuizat și mai ales n-am lămurit pe deplin cuvântul.

Desigur că între multe câte cineva ar putea să-mi obiecteze este că la urechea mea, aici în punctul unde mă aflu, n-a putut să ajungă vestea despre toate

succesele dobândite de oameni în timpul vieții noastre, în toate colțurile pământului. De pildă în junglă, unde nu există mijloace de comunicație. Am luat un exemplu rudimentar, numai pentru a putea spune că o lume fără mijloace de comunicație nu are cum aspira la un succes în adevăratul înțeles al cuvântului. Succesul nu poate fi nici mut, nici anonim. Dacă în miezul topit al pământului ar trăi oameni, și unul din ei ar descoperi adevărul complet despre relația lumii lor cu lumea noastră, ar trebui să ne și comunice. Nu recunosc civilizațiile despărțite una de alta, și nici succesele teritoriale, ci numai pe acelea absolute.

Ceea ce făcea Ștefania era absolut, orice alte cuvinte sunt inutile. O alta ca ea nu mai fusese înainte, și îmi iau răspunderea să anticipez, prin derogare de la propria mea regulă despre recunoașterea succesului, că nici nu va mai fi vreuna să-i calce pe urme, necum s-o ajungă; iar de-a o întrece nu poate fi vorba, limitele absolutului fiind intangibile.

Deși comparația va părea absurdă, asemuiesc existența ei, ca dramatism și profunzime de simțăminte, cu cele șaptezeci și două de zile cât Alioan și-a așteptat moartea dimineață de dimineață. În încordarea și suferința lor n-a fost sacrificiu nici la unul, nici la altul, ci dăruire.

E adevărat că Ștefania venea pe lume, în primul rând cu o însușire unică, de la natură. O, nu doar un laringe înzestrat cu cele mai prețioase coarde vocale, un aliaj de cristal și platină, adus la starea greu de a fi înțeleasă, de materie vie; aici e un domeniu secret, unde nici un anatomist, chiar cu har dumnezeiesc n-ar putea să pătrundă. Deși știu că un examen anatomic n-ar fi adus nici un pic de lumină, trebuie să spun, spre a înlătura ideea de speranță pierdută, că nu s-a făcut nici un fel de autopsie, și nici nu s-ar fi putut face decât prin sacrilegiu, fiindcă, singura dorință a Ștefaniei, lăsată cu limbă de moarte, a fost să nu i se mutileze laringele; a avea această grijă supremă, când știu că a murit în chinuri, și putea să nu mai răspundă de sine, adusă de suferință în stadiu animalic, mi se pare dovada cea mai deplină și mai sublimă a conștiinței de sine. Ștefania și-a cunoscut prețul, dar nu l-a cerut nici odată, s-a dăruit și în cânt și în dragoste fără altă plată decât bucuria.

Pe lângă zestrea anatomică, ea mai primise, tot de la natură, printr-o generozitate dusă până la capăt, darul de a mânui, fără efort și fără ezitare acest miraculos aparat de emisiune care îi alcătuia glasul; când reluate cu mijloacele ei umane trilurile privighetorii, nu avusese deloc sentimentul că o imită, ci răspunsese la o întrebare exprimată în limba păsărilor; fusese un dialog, tot atât de firesc și de simplu ca al oamenilor care știu să vorbească și au ce spune.

Dar, după ce ajunsese cu totul stăpână pe acest mijloc de comunicare, nu se mulțumise cu atât, ci începu să învețe, printr-o chemare instinctivă, toate glasurile naturii. Unui poet, natura, într-una din manifestările ei greu de a fi redade

în cuvinte, îi creează o anumită stare lăuntrică, pe care el, dacă are cât har trebuie și pe deasupra izbutește să se dizolve în propria lui simțire, atunci poate să exprime inexprimabilul, într-un mănunchi de versuri, numite așa din școală, care nu sunt o înșiruire de cuvinte rimate și ritmate, nici o încărcătură de imagini, ci o transpunere a naturii în om și a omului în natură. E cea mai simplă și rudimentară definiție, abia un punct de pornire, de unde se poate merge în direcții numeroase, nu spun infinite, un sistem de construcție a sentimentelor umane, asemănător cu tonalitățile și modulațiile în muzică, iar în pictură cu nuanțele și culorile. De aici înainte, cer bunăvoința celui care mă urmează cu gândul de a mă înțelege, să asimileze modul de exprimare al Ștefaniei prin cântec, cu poezia și cu pictura, muzica fiind inclusă de la sine.

Astfel, la darurile ei naturale, prea puternice spre a rămâne ascunse, cum poate se întâmplă uneori sau deseori cu geniile ratate, Ștefania adăugase o școală neîntreruptă. Nu mă gândesc la doamna Strauss, de la Paris, nici la doamna Algeorge, de la New York; ele erau doar repere, borne kilometrice pe marginea unei șosele pe care o străbătea singură; prin ele căpăta sentimentul mișcării, dovada mersului ei înainte. Așa privind faptele, profesoarele ei fuseseră mult mai multe, și cea mai fertilă dintre toate era dragostea. Ea a învățat fără întrerupere, a luat ceva de la oricine trecea pe alături, venea din urmă, sau din față, a învățat cu auzul, cu ochii, cu toate simțurile. La sfârșit orice gest al ei, orice gând, devenea cântec.

Lumea era cucerită.

* * *

În ceea ce privește acustica sălilor de spectacol, am auzit spunându-se multe, când bune când rele. Dacă este vorba de trecut, chiar de cel cuprins în secolul nostru, mai evoluat decât celelalte, nu-i corect să afirmăm că există săli reușite sau nereușite, ci doar norocoase sau nenorocoase.

Nu cunosc vestitul teatru al lui Wagner, de la Bayreuth, despre care se spune că este o izbândă desăvârșită, că a fost așa fel conceput și realizat încât să aibă acustica unei viori Stradivarius; se poate să fie așa, n-am nici o dovadă decât vorbe, n-am fost acolo, să aud cu urechile mele; atât știu că adesea oamenii își ascund eșecurile sub laude, și lumea se lasă sugestionată. Un neguțător îmi propunea odată spre vânzare o instalație de reproduș muzică și s-a străduit ceasuri întregi să-mi demonstreze că marfa lui era cu mult superioară celei pe care o aveam de mai multă vreme în funcțiune; era învechită și vroiam într-adevăr s-o schimb cu una mai bună. Le-am ascultat de zeci de ori pe una și pe alta, făcând comparație. Când venea rândul instalației mele, neguțătorul se strâmba ca de sare amară. „Nu auzi cum distorsionează?” Nu auzeam. Am recurs la arbitri, oameni pricepuți și cu ureche bună, unul al meu, unul al lui; rezultatul n-a dus la nici o

concluzie, a rămas neutru. Atunci, după ce i-am îndepărtat pe acești martori, subiectivi desigur, l-am legat pe neguțător la ochi, l-am pus pe scaun, între difuzoare și am dat drumul instalațiilor, pe rând, să mi-o arate pe cea mai bună. După câteva încercări, cât timp mi s-a părut că ezită, s-a exprimat cu hotărâre: „Asta!”

Am spus de-atâtea ori că nu țin în chip fanatic la lucrurile mele, dovadă că umblam după o instalație mai bună. Când l-am dezlegat la ochi și a văzut ce aparat era în funcțiune, neguțătorul, fâstâcit o clipă, și-a luat o mimică triumfătoare: „Am vrut să spui, asta-i mai silabă!” Nu-mi stătea în fire să-l dau afară cu un picior în spate, și-apoi avea de cărat aparatele, așa că i-am ajutat să le ducă până la mașină.

În America am văzut sala de concerte a corului mormon din Salt Lake City, în întregime de lemn, de vreo cincizeci de metri lungime; din ultimul rând de scaune se auzea zgomotul unui bănuț, sau al unui năsturaș, căruia i se dădea drumul să cadă pe scenă, de la înălțimea unei mese. Mi s-a spus că sala are o acustică desăvârșită, dar n-am ascultat corul, ca să am o dovadă de armonia și fidelitatea sunetelor, care, datorită spațiului imens, pot să sufere deformări și interferențe; zgomotul bănuțului sau năsturașului fusese o dovadă de sonoritate, ceea ce se deosebește de accepțiunea cuvântului acustică măcar cu o nuanță, datorată definițiilor imperfecte.

Poate că astăzi acustica sălilor nou construite se urmărește, se verifică și la nevoie se remediază sub control electronic. Sub acest aspect, „Cupola” fusese făcută la întâmplare, arhitectul nu urmărise decât să reproducă o construcție celebră, scop care aproape scuză imperfecțiunile descoperite la urmă. Datorită lemnului, materialul de bază, teatrul avea o sonoritate neobișnuită, poate se apropia sau poate chiar depășea sala corului mormon de la Salt Lake City, în schimb acustica era defectuoasă.

În perioada finisărilor, când Ștefania veni să-și încerce glasul, întâi rămase extaziată de dimensiunile și de forma cupolei; nu se așteptase. Interiorul era placat cu lame înguste, de opt centimetri și subțiri de trei și patru milimetri, de pin tăiat pe fibră, lemn de rezonanță, care puteau să vibreze independent una de alta, ceea ce nu fusese o intenție, și dădea naștere la ecouri derutante. Când Ștefania scoase primul sunet, încercându-se pe sine, fără intenția de a-l propaga la distanță, aerul îl prinse cu o stupefiantă putere de aspirație și îl duse ca o trombă până în vârful cupolei, de unde se întoarse amplificat, dar din păcate cu deformări țipătoare. Spre deosebire de toți cei aflați acolo, care se priveau unul pe altul consternați și buimaci, Ștefania scoase o exclamație de uimire și își ascultă extaziata ecoul glasului, care continuă să cadă câteva fracțiuni de secundă din

înaltul cupolei; pentru ea această grindină de sunete putea să se transforme în muzică; intuitiv secretul, într-o clipită.

În nopțile când urmărea privighetoearea cântând, din teiul lipit cu casa, observase cum modula glasul pasării, după cum se rotea pe ramură, schimbându-și poziția față de acoperișul îmbrăcat în șindrila. Dar abia după mult timp își dăduse seama că glasul privighetorii nu era o melodie, ci se compunea din mai multe melodii, ecourile răsfărânte din acoperiș și împletite între ele.

Sala aceasta, cum nu o visase și care îi dezamăgea pe ceilalți, îi dezvăluia deodată puțința de a depăși cântecul privighetorii, supunându-și glasul tuturor inspirațiilor și fanteziilor. Se întoarse cu spatele și scoase un tril scurt, de trei note; în sală se auziră treizeci, trei sute, n-avea importanță câte; trebuiau auzite, nu numărate.

Cupola era vopsită într-un bleu pal, argintiu, culoarea cerului în zile senine de vară. Neștiind cum să combată ecourile, arhitectul se apropie de Ștefania cu idei de altă natură, ca să creeze un intermezzo înainte de partea dificilă a discuției.

— Culoarea cupolei se poate schimba prin reflectoare, până la albastrul de cerneală. Eventual putem să proiectăm stele...

— Doamne ferește! Așa să rămână, ca ziua! Totdeauna ca ziua! Nu mai pot suporta nopțile.

Ștefania își acoperi fața cu mâinile și izbucni în hohote de plâns. Persu nu era acolo. Cine îndrăznește să comenteze în sine o asemenea scenă socotea că era o criză de isterie.

* * *

Asemenea etichete se pun ușor, și au darul să rezolve totul, fiindcă sunt acceptate cu ușurință; în realitate, era o criză de tristețe, provocată chiar de acest teatru, care, în loc să-i umple golurile din suflet, îi amintea că idealul ei rămânea fără rezolvare. Cred că orice om, când are o bucurie, vrea s-o împartă cu omul care îi este mai apropiat de inimă. Omul ei era acum smuls din inimă, dar își lăsase rădăcinile acolo, și aveau s-o tortureze toată viața; Ștefania știa că nu are scăpare. Să cânte cu inima rănită era o tortură, dar altceva nu putea face, trebuia să se biciuiască, era singurul chip de-a nu ajunge la degradare.

Din câți oameni se aflau acolo nu cunoștea personal decât pe Vasilioiu, impresar renumit între oamenii de teatru, acum împuternicitul lui Persu, care nu avea nici timp, nu socotea nici prudent să-și joace rolul pe față. Deși om în vârstă, Ștefania îi spunea pe nume, nu ca stăpână, nici cu un ton de intimitate, ci numai camaradereste.

— Puch, i se adresă, vreau să stau de vorbă cu toți tehnicienii; fii bun și cheamă-i!

Teatrul aparținea lui Persu, pentru lumea inițiată în asemenea afaceri nu era un secret, cel care dădea banii se numea comanditar, cuvânt dispărut din uz astăzi, și, ca persoană fizică rămânea în umbră. Își luase în ajutor pe Puch Vasiloiu, om versat în meserie, care își făcuse ucenicia încă pe când purta pantaloni scurți și se ștergea la nas cu dosul mâinii; tatăl lui era portar la Teatrul Național, iar mama cabinieră. De mic, copilul își petrecuse viața în teatru, de când era în scutece, apoi în cărucior, în mersul de-a bușilea, la primii pași în picioare.

De pe atunci își petrecea serile la spectacole, la ora când alți copii își fac lecțiile sau se culcă; avea un loc al lui, la arlechinul din stânga, de unde vedea teatrul în toată desfășurarea, și sala, și scena, și culisele. În antracte intra în cabinele actorilor, când fu mai mărișor începu să le facă servicii, să se ducă după țigări și halbe de bere. Deși încă nu mergea la școală, își dădea părerea despre spectacole, prindea cu urechea ce spuneau alții și adăuga de la sine câte o observație care, deși nimeni n-o lua în serios, nu era naivă. În plus, știa toate piesele pe dinafară și în clipele de neatenție ale suflerului, îl suplinea, șoptindu-le actorilor replica, de după faldurile arlechinului.

Făcea ghidușii, câteodată cu haz, alteori dezagreabile, de pildă când actrițele își îmbrăcau crinolinelor se vâra sub faldurile rochiei și le gâdila pe picioare. Unele îl drăcuiau, altele îl tolerau, din spirit matern, nu vreau să-mi iau pe suflet păcatul de a spune că poate le făcea și plăcere. Consacrarea lui ca diavol al teatrului se petrecu la șapte ani, când începuse școala, dar nu știa încă alfabetul. Se juca „Tinerețea unei regine”, un episod din viața reginei Victoria, a Angliei. Nu mai știu în ce act, regina, care ședea în jilț, sau poate chiar pe tron, începu să se agite tot mai nervoasă, să se smucească, să dea din picioare până ce, nemaiputând să rabde, scrâșni printre dinți, întrerupându-și replica: „Astâmpără-te, diavole!” Publicul nu-și dădu seama ce se întâmplă, nici când actrița, o celebritate dintre cele două războaie, sări în picioare, excedată, și își ridică poalele crinolinei; dintre volane și dantele apără capul lui Puch, uitându-se înmărmurit la sală, căci nu se așteptase la această reacție din partea victimei; riscase prea mult, socotind că un actor conștiincios mai bine moare pe scenă, decât să strice spectacolul.

Oamenii de teatru din acea vreme, câți mai trăiesc sunt prea bătrâni să-și aducă aminte; dacă vor spune că e o născocire, îi rog să-și forțeze memoria. Poate nu mai țin minte nici că s-a lăsat cortina. Și, ca o culme a burlescului, publicul, în marea lui majoritate, a aplaudat în picioare, crezând că așa era piesa. Doar un critic de teatru, om cult și gazetar de bună calitate, a protestat, condamnând ceea ce el credea că era o bufonerie a regizorului, care denatura moravurile de la curtea reginei Victoria.

Nu mă interesa viața teatrului atât, ca să mă interesez ce urmasa. În orice caz n-a fost scandal, așa fi auzit fără să vreau, o asemenea întâmplare face istorie; poate Puch s-a ales cu o urechială. La următorul spectacol, actrița i-a adus o pungă de bomboane să-i cumpere bunăvoința: „Să fii cuminte, picuile!”

Numele Puch îi venea de la rolul drăcușorului din „Visul unei nopți de vară”, pe care îl jucase un an mai pe urmă; după câteva spectacole l-au scos, n-avea succes, un asemenea rol putea să-l trăiască, dar nu să-l interpreteze pe scenă; l-am văzut, și mi-a părut lănced, parcă Shakespeare nu avusese imaginație. Totuși a rămas mai departe legat de teatru, suflor, trăgător de cortină, mașinist, pictor decorator; machior, coafor și confident al actorilor. Mai târziu și-a deschis o agenție de impresariat și a fost recunoscut drept cel mai bun organizator de turnee; cine miza pe mâna lui câștiga sigur. Viața de turneu, trenul, sălile de provincie, banchetul dat de primar sau de prefectul județului, asiduitatea fanților de provincie pe lângă actrițe, adulterele, geloziile au fost pasiunea lui nestinsă. „Vreau să mor în turneu, și acolo să mă îngroape, unde am închis ochii; peste tot sunt la mine acasă”. Dorința lui nu mai este posibilă, trăiește încă, dar agenția de impresariat nu mai există.

Cât a existat teatrul „Cupola”, Puch s-a consacrat lui cu trup și suflet, părăsindu-și toate preocupările și pasiunile dinainte. Ștefaniei i-a arătat un devotament rar întâlnit în lumea teatrului, dar care, atunci când se naște, nu are moarte. A socotit-o nu doar ceea ce socotea lumea, o cântăreață cum nu mai putea fi alta, decât în alt mileniu, ci și cea mai mare actriță din câte cunoscuse în cincizeci de ani de teatru; cunoscuse cu miile, dintre care cel puțin o sută fuseseră mari stele. Nu am experiența lui dar socotesc și eu, cu deplină convingere, că strălucirea Ștefaniei n-a mai avut-o nimeni.

Aș elimina cu totul din povestire acest personaj secundar, nu l-aș păstra pentru un prea mic interes istoric, și nici fiindcă opiniile lui mi-au fost necesare, după ce le-am apreciat ca fiind foarte corecte. Dar el este executorul testamentar al Ștefaniei, rol demn de ținut minte.

Ștefania sări de pe scenă, rampa avea înălțimea de un metru, nu coborî pe scăriță și se așeză între tehnicienii teatrului, în primul rând de scaune. Scena era mică, mai degrabă un podium; nici sala, circulară, cu fotoliile dispuse în amfiteatru nu părea prea mare, deși avea peste o mie de locuri; fiindcă totul era dominat de cupolă. Ștefania își roti capul pe sus, apoi spuse:

— Ați făcut un lucru prea minunat ca să-l lăsăm în părăsire. Calitățile sălii le vom obține din defectele ei de astăzi; ele sunt o mare bucurie pentru mine. Vă rog să urmăriți ce trebuie făcut; e foarte simplu. Nu știu să desenez, am să vă spun și o să înțelegeți. Atât vă rog, să aveți încredere!

Această ființă fără altă școală în afară de câteva clase primare, fără studii de acustică, și chiar fără studii aprofundate de muzică, învățase din experiență, nu din cartea de fizică, deosebirea dintre un zgomot, și un sunet. Amândouă sunt produse de vibrația unor materiale, un bolovan lovit cu ciocanul, sau o coardă atinsă cu arcușul. Vibrația bolovanului, cu forma lui amorfă și neuniformă, este haotică, de aceea dă naștere la zgomot, pe când coarda, omogenă și egal calibrată, vibrează egal și simetric, dând naștere la un sunet, a cărui înălțime și amplitudine pot fi controlate.

— Nu-i nevoie să aduceți un bolovan aici, continuă Ștefania, ca să vă conving că și vibrația lui poate fi controlată, ca să emită un sunet muzical, în locul zgomotului.

— Mor de curiozitate! interveni Puch, cu bună credință.

Ceilalți tăceau, fiindcă nu puteau crede. Ștefania zâmbi indulgentă:

— Atunci, aduceți un bolovan, puneți-l pe rampă!

Era un bolovan de râu, cu fața netedă, dar neregulată.

Cineva pronunță numele lui Brâncuși, cu jumătate de voce. Orice se poate compara cu orice; apele sau mâna omului pot face obiecte identice.

— Nu știu cine-i Brâncuși; puteți să-mi explicați ce-ați vrut să spuneți?

Nimeni nu răspunse, discuția era inutilă. Ștefania se ridică, își scoase pantoful și lovi în bolovan, destul de tare ca rezultatul să fie neîndoielnic.

— E un zgomot! accentua ea. Acum bolovanul va scoate un sunet.

Cuprinse bolovanul cu amândouă mâinile, îi schimbă poziția, reveni în sens invers, era o căutare, imposibil s-o explic, fiindcă n-am înțeles-o; pe urmă se aplecă atât de aproape încât aproape atinse piatra cu buzele și emise un sunet puțin vibrat și nu foarte puternic. În chip de neînțeles, câteva secunde mai târziu, bolovanul, intrat în vibrație, reproduce sunetul, de aceeași înălțime, doar cu alt timbru.

— E un și bemol! Cred că din piatra asta mai pot scoate câteva sunete; nu o gamă întregă; are o formă prea neregulată.

Nimeni nu înțelegea, cum nu înțeleg eu însumi. Cineva spuse:

— E o vrăjitorie!

— Vorbind figurat, da! încuviință Ștefania. Altminteri depinde de voința mea, și de locul unde transmit vibrația.

Renunț să înțeleg cum izbutise să pătrundă această idee, pe care cred că savanții n-au studiat-o niciodată; au dat o sentință. Dar tot atât de adevărat este că nimeni în afară de Ștefania nu a mai reușit o asemenea experiență; de fapt nimeni n-a mai încercat-o. Fără a mă gândi la vrăjitorie, ca omul din asistență, sunt înclinat să cred, uneori ajung până la certitudine, că era totuși un miracol, și el se

datora coardelor vocale ale Ștefaniei, a căror vibrație ea izbutea s-o transmită, pe anumite direcții, chiar și materiei inerte.

— Va trebui să construși sub cupolă un dispozitiv care să-mi îngăduie controlul ecoului.

Dispozitivul era alcătuit din mai multe panouri de placaj subțire, lungi cât trei sferturi din diametrul sălii, cu lățimea de un metru, atârinate cu cabluri la jumătate spațiului de sub cupolă. Pornind de la centru spre margine aveau o accentuată înclinare centripetă, iar în lungime erau dispuse în formă de evantai, cu deschiderea înspre scenă.

— Ați priceput? întrebă Ștefania la urmă.

Arhitectul, care între timp făcuse o schiță, i-o arătă, fără convingere. Ea încuviință.

— E mai frumos decât v-am spus eu, nu sunt de meserie. Cât de repede se poate face?

— În câteva zile, dar vă mărturisesc că n-am înțeles funcțiunea acestor panouri; care apoi strică și estetica sălii.

Puch avu și el o replică:

— Îngăduiți-mi să mă consult cu comanditarul, lucrarea nu intră în contract, trebuie să aprobe.

— Bine, du-te chiar acum și într-o oră întoarce-te!

Două zile cât dură lucrul, pe care oamenii îl executau fără convingere, Ștefania rămase acolo, mânca un sandwich sau două și dormea pe fotolii, învelită cu un pled subțire. Când primul panou fu sus, făcu o primă încercare, emise un tril în direcția lui; nimeni au avea urechea exersată să-și dea seama de efect, dar într-adevăr se întâmplă un fenomen ciudat, sunetul ricoșând în lemnul placajului își schimbă direcția, desprins în două fâșii egale, și reveni în sală din două direcții opuse, unindu-se la mijloc, transformat din nou într-o singură voce, de unde timp de o fracțiune de secundă, fuseseră două, egale. Natural, singură Ștefania își dădu seama că fenomenul era același provocat de acoperișul casei, în care se răsfrângea glasul privighetorii.

Nu încerc să dau mai multe explicații, merg de-a dreptul la urmă; cele douăzeci de panouri, chiar dacă nu erau dispuse în unghiuri precise, dădeau naștere la tot atâtea ecouri, care cădeau asupra sălii ca o ploaie de sunete. Ascultătorul obișnuit nu-și dădea seama ce se întâmplă, el sesiza doar că muzica era îmbogățită, de parcă la glasul pornit de pe scenă ar fi răspuns un cor celest, fiindcă era invizibil și părea că vine cu adevărat din înălțimea cerului, trecând prin cupolă.

Am încercat să descriu cel mai simplu dintre efecte; în realitate ele erau numeroase, s-ar putea spune că într-un fel deveneau infinite, depindea de

intensitatea și de direcția emisiunii. Ar fi o copilărie să pretind că Ștefania studiasse fenomenul în chip științific; chiar dacă ar fi posibil, ei îi lipseau și mijloacele, și pregătirea; se slujea numai de o îndelungată experiență, și de instincte; virtuozitatea ei era fructul imaginației, având ca punct de plecare timbrul și maleabilitatea vocii, însușiri cu adevărat fericite, din împletirea cărora obțineva cântecul ei nemaiauzit înainte.

Când sala fu plină, la primul spectacol, în ziua de 15 iunie, publicul rămase nemișcat și amuțit, de la primul cântec. La început, cunoscătorii sau cei cu urechea mai rafinată avură impresia că exista într-adevăr un acompaniament, un cor ascuns, pe care eu, unul, l-am socotit celest la prima experiență, un ansamblu atât de numeros că făcea să vibreze cupola. Vibra cu adevărat, nu era doar o impresie, dar numai la glasul Ștefaniei, pe care ea îl dirija într-o direcție sau în alta, în imensul ansamblu de difuzoare alcătuit de cele douăzeci de panouri.

Efectul, dar mai cald și mai rafinat, fiindcă avea suplețea vocii umane, semăna, pe departe, cu ceea ce a realizat mai târziu muzica electronică, ecouri multiple, uneori în contrapunct cu ele însele.

Am ascultat și eu adesea asemenea muzică, dar cea cu tehnica pe drept cuvânt uluitoare, capabilă să dea combinații de sunete mai numeroase decât în orice imaginație, a fost faimosul „cor al florilor și al păsărilor”, pe care l-am auzit la Disney Land, în America. Că am fost uluit e prea puțin spus, cred că în parte mi-am pierdut mințile, căzut într-o stare de vrajă, ca a drogaților. Atâta imaginație în mânuirea sunetelor nu mai auzisem, toată muzica știută dintr-o viață întregă părea anulată, și-mi trebuia încă o viață, spre a o asculta pe aceasta. Numai că la al doilea cântec, vraja a început să slăbească, a slăbit și mai mult la al treilea, până ce mi-am simțit sufletul rece și am constatat că mă plictisea mai rău decât o muzică de flașnetă. Fiindcă în afară de ingeniozitatea mecanică, fie că se numea electronică, n-avea nimic din emoția participării umane la cântec; în orice clipă mașinăria putea fi dată înapoi și muzica reluată, cu tehnica ei desăvârșită, dar moartă.

Cântecele Ștefaniei erau aceleași și totdeauna altele. Motivele ei de inspirație fiind simple, nu aveau limită; din orice noțiune definită cu un cuvânt în dicționare, ea putea să improvizeze un cântec, care era și epic și liric în același timp, o povestire trăită, cu faptele transformate în sentimente.

N-am fost la primul spectacol, la unsprezece dimineața, ora concertelor simfonice în tinerețe; Ștefania nu vroia să cânte după amiază, timpul siestei burgheze și al matineelor de duzină, nici seara, când nu mai ieșea din casă, fiindcă nu suporta întunericul; ea era o privighetoare de ziuă. Începuse camuflajul, fără să fie război încă, felinarele de pe stradă dădeau o lumină slabă, albastră, marginile

trotuarelor erau marcate de dungi albe, ca trecerile pietonilor astăzi, automobilele mergeau mai degrabă orbește, lumea umbla cu lanterne electrice.

În dimineața aceea am fost la Alioan, care nu se simțea bine, avea o durere între umeri, o nevralgie. Dar oricum nu m-aș fi dus la spectacol, ar fi însemnat să întâlnesc prea multă lume cunoscută, silit să-mi dau părerea, pe care și astăzi, după mai bine de patru decenii, o spun cu timiditate și cu durere. Recitalul se transmitea la radio; nu l-am ascultat, Alioan mi-a citit ultima lui poezie.

Am auzit pe urmă că Ștefania s-a depășit pe ea însăși, cei mai mari admiratori ai ei din sală, în număr de sute, în afară de cei care nu putuseră să intre, cu miile, și ascultau la radio, n-au recunoscut-o, devenise o zeitate coborâtă pe pământ pentru două ceasuri. Două ceasuri a cântat încontinuu, fără pauză, nelăsând timp spectatorilor nici pentru aplauze. La sfârșit toată lumea era istovită, dar s-a ridicat în picioare și timp de douăzeci de minute, ceea ce nu se mai întâmplase nici odată în istoria teatrului, au aclamat-o, rechemând-o de zeci de ori, până ce ea a căzut în genunchi, și în tăcerea care s-a lăsat brusc, a ridicat brațele, adresându-se publicului, înainte de a leșina, ca moartă: „Vă iubesc! Vă mulțumesc! Vă rog, cruțați-mă!” Dar chiar și aceste cuvinte, pronunțate cu ultimul ei suflu s-au transformat într-un cântec.

Au scos-o pe brațe, era palidă și nepământească, ca o zeiță. Ce-a urmat nu mi-a mai plăcut, mi-a amintit un romantism puțin cam de operetă, nepotrivit cu vremea noastră când războiul bătea la ușă. Au așezat-o pe canapeaua din spate a unui automobil decapotabil vopsit în alb ca pentru mirese, o comandă specială a lui Persu la Horsch, au învelit-o în flori că puteau s-o înăbușe. Zeci din tinerii care așteptau la ieșire, studenți probabil, ca odinioară la Viena, au înconjurat-o, l-au pus pe șofer să oprească motorul dar să țină volanul, și au împins mașina cu mâinile la deal, pe Calea Victoriei, apoi tot drumul până acasă, în strada Batistei, peste drum de reprezentanța „Skoda”.

Ștefania revenise în apartamentul pe care i-l cedase Alioan, la etajul al șaptelea; nopțile de vară și le petrecea în cortul de pe terasă, unde creștea iarbă ca în parcuri.

În toată după-amiaza aceea, telefonul a sunat la Alioan din sfert în sfert de oră, până spre seară, când l-a scos din priză; ridica receptorul și nu auzea decât o respirație.

— De ce nu răspunzi? l-am întrebat. Cred că e Ștefania..

A tăcut, fără să-mi arunce măcar o privire de reproș, când ar fi avut dreptul. Am înțeles că nu putea să-i vorbească, niciodată nu i-ar mai fi vorbit, nici în clipa morții. Iar pe Ștefania n-am pus-o în categoria femeilor indiscrete și cicălitoare. Suna, știind că el n-o să răspundă, simțea nevoia să se pedepsească.

Peste două zile, în Universul a apărut cronică la recitalul Ștefaniei. Plecase de la Pasul Istoriei, din ură față de Alioan; după mine, nu era nici o pierdere, mai ales că într-o vreme îmbrăcase sutana discipolilor și purta spadă.

Celelalte ziare se pronunțaseră încă din ajun, Leonard avusese nevoie să mediteze, sau poate trebuise să se lupte ca articolul să apară. Scăpase de orice consecințe după rebeliune, trimițând generalului o telegramă de adevărate de optzeci de cuvinte, o dezgustătoare declarație de regrete și de supunere. La el acasă, în orele lui de reculegere își îmbrăca sutana, scotea de sub saltea portretul Arhanghelului, îl prindea în perete și saluta cu spada, apoi rostea un groaznic jurământ de răzbunare. Un vecin, cineast, care lucra la jurnalul de actualități l-a filmat odată pe sub colțul perdelei. Când mi-a arătat filmul, nu prea clar, dar cu partea sonoră bine înregistrată mi s-a tăiat respirația, am recunoscut în glasul lui pe șpicherul de la radio, din timpul rebeliunii, care făcea să-mi înghețe sângele: „Rioșanu, Crețianu, și-n gură de șarpe de vă veți ascunde, n-o să scăpați de mâna noastră!”

În totală discordanță cu elogiile altor ziare, care nu făceau decât să reia și să motiveze mai documentat vechile lor opinii, declarând-o pe Ștefania o minune a naturii, ceea ce nimeni nu putea să nege, articolul lui Leonard cuprindea o negație dușmănoasă; nu o reproduc, era strigător la cer și dovedea nu doar răutate, ci mai ales prostie, fiindcă nimeni nu putea crede. Fără să cunoască motivele, cititorii înțelegeau că nu era altceva decât o răzbunare.

Idea de răzbunare îmi place, nu admit ca un om pălmuit să întoarcă și obrazul celălalt; oricât de creștin ar fi acest principiu, îl socotesc un îndemn la umilință și lașitate, în schimb dezaprobat cu dezgust răzbunarea nedreaptă; Leonard nu avea nici un drept și nici un motiv să lovească în Ștefania. Cum era firesc, avea să plătească. Nu vreau să fiu fățarnic spunând că regret călcarea legii, în ceea ce urmează. Leonard călcase legea onoarei, sacră pe lângă oricare altele.

Într-o noapte un grup de necunoscuți îi sparseră geamurile și intrară în casă, tocmai când Leonard își rostea jurământul cu spada întinsă. Nici un vecin nu declară că ar fi auzit vreun zgomot, nimeni nu văzuse nimic, fusese liniște, deși casa era devastată. Nu-l molestară, îl așezară cu forța la masă și-l puseră să scrie mare, cu litere apăsată, pe capacul unei cutii de ghete: „Sunt și rămân discipol al Arhanghelului. Scopul meu rămâne să-i răzbun moartea!” Îl legară în frânghii, cu sutana pe el, îi băgară spada la brâu și pe piept prinseră cartonul cu declarația lui de credință. În apropiere era statuia de bronz a unei Sabine, a cărei origine n-o cunosc, și n-am putut s-o aflăm de la nimeni. A doua zi în zori, vardistul îl găsi pe Leonard legat de soclul statuii. Cuprinsul textului îl negă, îi fusese smuls eu sila. Dar sutana de pe el, care îi aparținea vădit, și spada de la brâu erau de ajuns ca să

fie trimis pe front, într-un regiment de pedeapsă. De-atunci i-am pierdut urma, nu s-a mai întors niciodată.

Abia la al treilea spectacol, exact la o săptămână după primul, în ziua de 21 iunie am mers cu Alioan să o auzim pe Ștefania. A fost hotărârea lui și a venit pe neașteptate; după atitudinea dinainte eram sigur că n-o să meargă niciodată; așteptam o zi când să mă duc singur, dar ezitam, mă temeam că ar fi o trădare, socoteam că eram dator să fiu solidar cu el, într-un moment când știam că se zbuciumă, chiar dacă își dădea silința să nu arate. Durerea dintre umeri continua să-l stânjenească, aveam bănuiala că nu era o suferință fizică, ci numai reflexul uneia din suflet; chiar dacă medicina nu acceptă această interpretare, mi se întâmplase mie însumi odată, să simt o durere sufletească, așa cum este socotită, abstractă, fără nici o legătură cu organele anatomice, localizându-se sub stern, cu senzația că o gheară îmi sfâșie inima, ca într-o criză de angină pectorală. Și el se plângea că durerea iradia din piept, îi cuprindea omoplatul stâng, apoi umărul și brațul. Ca să am conștiința liniștită, l-am convins să meargă la un cardiolog, deși rămâneam la credința că nu era o suferință organică.

Am mers împreună la un medic tânăr, fără celebritate, mai întâi fiindcă ne era prieten, apoi îl socoteam mai luminat la minte decât alții, închistați în știința lor învechită, care pe deasupra îmi inspirau teamă cu aerul grav pe care și-l luau de obicei în fața pacientului, ca și când viața acestuia era într-adevăr în mare primejdie.

Numele aceluia medic nu mai are importanță, îl chema Claudiu, îl scriu numai din pietate, fiindcă a murit pe front, în a opta lună de la începutul războiului. Făcea poezii, dar nu îndrăznea să-i mărturisească lui Alioan, pe care îl admira într-atât încât socotea că tot ce era cu o treaptă mai jos de el nu merita să fie luat în considerație. Aceste amănunte, aparent inutile, nu vor să arate altceva decât încrederea pe care o aveam în el și în buna lui cuviință.

De mult mă gândesc, fără să și sper în realizarea unui asemenea ideal apostolic, că medicul ar trebui să fie totdeauna prietenul bolnavului, fratele lui de cruce. Odată cu anii am devenit tot mai sceptic în această privință, poate voi sfârși prin a mă dezice de medicină, ca mijloc de vindecare a suferințelor noastre. Las la o parte incompetența și uneori ignoranța deplină, pe care mi-a fost dat să le constat la oameni împuțerniciți să vindece bolile; mi-e silă să dau exemple, s-ar speria cerul de ele. Las la o parte chiar și spiritul mercantilor, îl cunosc toți oamenii care n-au avut norocul să moară înainte de-a suferi de vreo boală. Dar cum să judec cruzimea?

Am auzit și eu de întâmplarea reală pusă într-o carte, cu un biet om înjunghiat pe stradă, într-un oraș de provincie, care a venit la ușa chirurgului, ținându-și mațele cu mâinile, să nu le piardă. Fără o mie de lei, chirurgul n-a vrut

să-l coase. „N-am, domnule doctor, dar după ce mă fac bine, vă muncesc tot ce-ți vrea dumneavoastră! ...” Nenorocitul a murit în poartă.

Chiar numai să povestești asemenea fapte este o cruzime, totuși nu mi-e îngăduit să le țin ascunse, spre cinstirea tuturor care le dezaprobă! Mă aflu în sala de așteptare a unui doctor de ochi cu mare renume, dovadă că își așteptau rândul încă vreo zece oameni, în afară de mine. Atunci a intrat o femeie disperată, ducând de mână o fetiță cu fața plină de sânge; căzuse și își rănisese amândoi ochii în niște cioburi de sticlă. „Lăsați-mă să intru, fie-vă milă!” s-a rugat biata femeie de cei care își așteptau rândul. Bineînțeles că nu s-a opus nimenei, și dacă se opunea, ar fi căzut trăsnetul pe el, cum ieșea în stradă. Asupra acestei scene s-a deschis ușa cabinetului, a ieșit făcătorul de bine, a întrebat-o pe femeie dacă are bani să plătească. „N-am la mine!” „Du-te și adă!” Fetița, orbită de sânge a stat pe un scaun, în sala de așteptare, până ce rochia i s-a făcut roșie. Din câți oameni se aflau acolo s-ar fi găsit unul să scoată el banii, sau dacă nu avea, să adune de la alții; dar s-a temut că doctorul putea să ia gestul lui drept o demonstrație, o dezaprobare. Și așa, am fost cu toții martori la acest act de cruzime.

Ceea ce urmează va părea mai degrabă comic, dar nu e decât în aparență, altminteri întrunește toate păcatele dinainte, plus încă unul, înșelătoria. Există între cele două războaie un medic de plămâni, într-un orașel din câmpia Dunării. Despre el mi-a povestit un confrate al lui, care nu avea de ce să-l invidieze, fiindcă viața îl înzestraseră cu tot ce este nevoie, ca un om să facă binele altuia. Mulți oameni a tămăduit el în acel județ infestat de paludisme și pelagră, și-a luat plata, totdeauna modestă, dar a refuzat orice ban de la un bolnav pe care nu era sigur că o să-l facă bine.

La colegul lui de pe strada vecină veneau căruțe după căruțe cu oameni loviți de tuberculoză. Pe vremea aceea tuberculoza se vindeca rar, cu mâncare bună, și la odihnă în locuri blagoslovite, aflate mai cu seamă în Elveția, unde un țăran din județul Teleorman nu se putea duce, și nici din alte județe. Că nu putea să-și vindece bolnavii care zăceau pe prispa casei până închideau ochii, nu am să-l învinuiesc pe doctorul acela, decât că le dădea speranțe și le lua banii. În schimb socotesc că înșelătoria nu trebuie iertată. Și ca el se prea poate să fi fost și alții. Veneau oameni cu junghiuri în piept, de la o răceală, o nevralgie, o coastă lovită în căzătură, sau uneori doar o închipuire. Doctorul îl pune la raze, de față cu familia, care se uita cu un respect înfricoșat la aparatul acela satanic, unde se vedea cum e făcut omul pe dinăuntru. În mâna stângă doctorul ținea, de o ață, un ban sau o bucată rotundă de tablă și o potrivea pe plămânul bolnavului. „Uite gaura!” se adresa el martorilor.

Gaura se vedea limpede, ca o pată, nu încăpea îndoială. „Bade, zicea apoi, să nu te sperii, îți dau eu niște hapuri și într-o lună te faci bine!” Junghiul trecea

într-o zi sau două, dar bolnavul continua să ia hapurile, dacă dăduse bani grei pe ele. După o lună, când venea cu el la control, cu găini, cu ouă, cu garnițe de untură, ceea ce nu înseamnă că nu trebuia să-și umble și-n pungă, familia țăranului vedea că oftica se vindecase, nici urmă de gaură.

Am cunoscut și alt fel de oameni în această meserie și îi voi ține minte, ba voi avea grijă să le spun și altora, care au de trăit mai mult decât mine. Am cunoscut pe unul care știa de ce suferă bolnavul îndată ce intra pe ușă, după culoarea obrazului, după glas, după cum își ținea umărul sau șira spinării. Altul, dispărut înainte de a-l cunoaște, ceea ce regret mult și astăzi, socotind că pentru mine e o grea pierdere, deși n-aveam nevoie să mă vindec de vreo boală ci aș fi vrut doar să țin minte că l-am privit în ochi și i-am strâns mâna, se bucura de renumele că nu greșise niciodată un diagnostic. Scoși din fire de atâta infailibilitate, colaboratorii lui, care și ei și-au câștigat cu timpul renumele, căci au avut de la cine să învețe, au vrut să-i joace o farsă, spre a restabili ideea că eroarea e omenească. Drept care, într-un salon cu patruzeci de paturi, cu bolnavi de tifos exantematic, au pus într-o zi pe unul străin de asemenea suferință; avea altă infecție. La vizita de dimineață, profesorul a trecut prin fața bolnavilor, privindu-i cu coada ochiului; îi era de ajuns ca să-și dea seama cum le merge; așa a trecut și pe la bolnavul adus acolo cu intenția cunoscută; colaboratorii care mergeau în urmă își dădeau coate. La ușă profesorul s-a întors spre ei și le-a spus cu seninătate, n-avea nevoie să-i certe: „Dar pe bolnavul de colo de ce l-ați pus aici, că nu-i exantematic?”

Neavând norocul să-l fi cunoscut, nu-i pot descrie viața; dar mi-e destul că am povestit cele de mai înainte, care rezumă o întregă biografie.

Sunt oameni de toate felurile. Am cunoscut pe unii care lăsau un bolnav să zacă o săptămână într-un colț de salon, și nu se apropiau de el, până nu venea familia, cu ploconul. Dar pe lângă ei, oricât de mic le-o fi numărul, sunt și din cei pe care îi numesc îngeri ai medicinei. Pentru salvarea ideii de omenie, mă rog ca sămânța lor să nu piară. Ei știu că îi știu, și mai vreau să afle că mi-i socotesc cei mai buni prieteni, chiar dacă nu le spun niciodată.

Poate lecția de mai jos au mai dat-o și alții, e în firea lucrurilor ca unele fapte să se repete. De curând am întâlnit la un azil de bătrâni un medic neîntrecut în specialitatea lui, pe vremea când eram tânăr. M-a durut sufletul să-mi dau seama că toată învățătura lui și toate amintirile erau pierdute, deși nu ajunsese la vârsta când oamenii încep să trăiască de pomană. Nu-i doresc nici unuia să moară, dacă vrea să trăiască, dar cel mai bine ar fi să nu se mai chinuiască după ce au muncit o viață întreagă iar unii din ei au făcut numai fapte bune. „Mă bucur să vă reîntâlnesc, domnule doctor!” Într-adevăr, mă bucuram sincer și era în mine multă emoție, fiindcă îmi lăsase o amintire imposibil de-a fi uitată. El însă uitase totul,

cred că nu făcea nici o deosebire între mine și infirmierul de alături, pe care, la rândul lui poate îl confunda cu Sfântul Petru.

În sala lui de așteptare am văzut un bogătaș cu lanț gros de aur pe burtă, cum se purta într-o vreme. El se plângea vecinilor că doctorul îi luase, pentru consultație, o sumă exorbitantă. „Cum, domnule doctor, dar chiar adineauri am auzit pe cineva că îl îngrijiiți gratis!” Puțin mai târziu povestindu-i doctorului ce auzisem, m-a întrebat, zâmbind fără nici o bucurie: „Dar ce i-am răspuns știi? Ei uite, domnule, i-am spus, ca să nu-i iau lui nimic, trebuie să iau de la dumneata, am mulți bolnavi fără plată!”

De ce nu se mai putea să-i reamintesc întâmplarea aceasta? Ca ziua, care era o duminică, a familiei, să fie și mai tristă!

La doctorul cardiolog am stat de vorbă o jumătate de oră, ca musafiri, ne-a oferit cafea și coniac franțuzesc, Napoleon fine. Am urmărit cum gazda noastră se uita la Alioan cu admirație, urmărindu-i toate reacțiile; nu m-am gândit nici o clipă că era atent la grimasele lui, când își mișca umărul, și la ochi, cum se întunecau în unele clipe.

— Mi-ați face o mare cinste dacă ați mai veni o dată, când doriți, să stăm de vorbă. Nu vă rog să-mi citiți ultima dumneavoastră poezie, știu că ar fi o stupiditate. Pentru mine este emoționant să vă privesc și să știu că ați scris-o; într-un fel poate mi-o transmiteți. La inimă nu aveți absolut nimic, nu-i nevoie să vă consult, nici măcar să vă iau tensiunea. Dar mergeți negreșit la un fiziolog, dacă puteți chiar astăzi.

N-am mers atunci, Alioan era prea obosit, ne-am dus la el acasă, unde am rămas până seara, când a luat un somnifer; toată după-amiaza luase antinevralgice. Rămăsese să mergem a doua zi după-amiază la un medic de plămâni, care avea cabinetul pe la Șerban Vodă. Alioan s-a dus singur, de dimineață, nu fiindcă n-ar mai fi avut răbdare, ci cred că voia să nu mă transforme în infirmier, un fel modern de sclavie. La ora când convenisem să viu ca să-l iau, l-am găsit în pat, cu un pled pe picioare, deși era cald, ca vara.

— Am fost, nu mai e nevoie să mergem!

Așa cum mă privea, cu ochii lui puțin întunecați în albastrul lor ca al cerului, am citit un amestec de milă și îngrijorare. Am înțeles dintr-o dată că era ceva grav. Îi era milă de mine și nu știa cum să-mi spună. Ne-am privit îndelung, în tăcere, până ce tensiunea noastră a devenit egală. Atunci mi-a zâmbit cu o tristețe calmă, pe deplin împăcată.

— Acum am să scriu cele mai frumoase poezii ale mele; sunt beat de inspirație, am în piept un pegas mic, care nechează și dă din aripi; cred că dacă aș fi mai ușor, ar zbura cu mine de-a dreptul în cer, mi-ar pune o liră în mână și m-ar

așeza pe lavița de aur a poezilor, între Solomon și Dante Alighieri... Am cancer, la plămâni; fără scăpare!

Aș fi vrut să fie o glumă, dar prea îmi simțeam mâinile reci, ca să nu-mi dau seama că între noi venise femeia aceea în jurul căreia toate îngheață.

— De unde știi?

— Mi-a spus doctorul!

— Doctorii nu spun, e datoria lor să amăgească bolnavii.

— Pe mine nu m-a amăgit nimeni până astăzi! L-am privit în ochi, am simțit că îi era frică; dacă aș fi avut un revolver i l-aș fi pus în frunte. I-am spus: „Vorbește! Te rog, ai toată încrederea!” La început m-am speriat. Nu-ți doresc să treci vreodată prin experiența mea, dar să știi că este foarte ușoară! În a doua clipă mi-am adus aminte că îl rugasem să aibă toată încrederea în mine. Atunci m-am liniștit dintr-o dată și eram foarte mândru să-mi țin cuvântul. În fond, toți ne așteptăm să murim odată, moartea ne însoțește tot timpul, de când ne naștem: se moare la toate vârstele. Trăim cu seninătate, fiindcă nu știm durata vieții. Când o afli te adaptezi mai repede decât îți închipui.

E adevărat, am cunoscut oameni bolnavi de cancer, nu caracterele cele mai brave, unii de-o lașitate recunoscută, care aflând că au să moară s-au purtat cu o demnitate deplină, acceptându-și sfârșitul fără nici cel mai mic semn de panică. Deși nici unul nu avea formație filosofică, în fiecare din ei am văzut un Socrate. Pentru mine, moartea lui Socrate, senină, vorbindu-le cu înțelepciune prietenilor, este cel mai frumos act de care a fost capabil omul, după ce lăsase în urmă o mare creație.

Alioan mi-a povestit în continuare convorbirea lui cu medicul, l-a întrebat, și el ca toți oamenii pe care îi așteaptă o moarte iminentă, cât mai are să trăiască. Poate unii așteaptă abia de aici înainte o minciună.

— Ai fi vrut să te mintă?

— Nu; vroiam să nu se înșele. Mi-a răspuns: „După câte știu, ești singur, nu ai nici o obligație. În acest caz, cu cât este mai repede, cu atât mai bine!”

— Crezi că se gândea la sinucidere?

— Nu: mi-a răspuns limpede: „Durata depinde de dumneata; cât vrei să te chiniești de pomană! ...” Mi-a pomenit de o operație posibilă: „Avem un chirurg de plămâni, remarcabil...” Remarcabil însemna o prelungire de câteva luni, poate un an, dar nu de viață ci de neliniște și suferință.

Au convenit amândoi că nu merita, și cu toată groaza din suflet, am convenit și eu, fără cuvinte. „S-ar putea să fie o formă nedureroasă, ușor suportabilă” a mai spus doctorul. Așa a și fost, Alioan n-a ajuns la morfină, medicația lui s-a redus la câteva antinevralgice pe zi și la un somnifer seara. Nu se înăbușea, respira calm, cu capacitatea plămânului redusă, organismul lui se

adaptase ușor la lipsa de aer, trebuia doar să nu facă eforturi și să-și limiteze mișcărilor, care îi provocau dureri de braț și în umăr. A trăit așa doi ani, de necrezut, și n-au fost o pedeapsă. Nu vreau să comit o impietate, care ar fi oribilă; reproduc vorbele lui, dinaintea morții: „Nici o boală nu s-ar fi potrivit mai bine cu lenea mea atavică”. Era într-adevăr lene, dar numai a trupului, altminteri, spiritul lui a fost într-o activitate continuă și așa a rămas până și-a dat sufletul. Ultimul lui cuvânt în ziua când îi aflasem destinul nu va înceta să mă cutremure cât timp voi mai exista eu însumi. „Mehr licht!” este o glumă copilăroasă, dacă vrei s-o iei drept altceva decât a fost în realitate, teama de întunericul morții.

— Mâine seară vreau să mergem la teatru, s-o auzim pe Ștefania.

De-atâta timp nu-i mai pronunțase numele! Mi s-a făcut frică, de parcă își anticipa moartea, Ștefania încetase să mai fie pentru el o ființă din lumea vie.

— Te simți în stare?

S-a înviorat dintr-o dată:

— De ce nu? Acum, când știu că am să mor, trebuie să-mi trăiesc viața, ca efemerele, care într-o singură zi se nasc, se împreunează și mor înainte de a cădea noaptea. Nu știi ce greutate mi s-a luat de pe suflet!

40

Am plecat de acasă pe la zece dimineața și am mers încet la vale, pe Calea Victoriei. Am întâlnit o florăreasă țigancă; era bătrână, urâtă și știrbă. Alioan și-a înfrânat repulsia și a întrebat-o:

— Cât vrei pe toate florile?

— Cinci sute, boierule.

Poate făceau o sută.

I-a dat banii, fără tocmeală.

— Dă-le primei fete frumoase care îți iese în cale. Pe urmă du-te acasă; dar te rog, nu mai ieși astăzi pe stradă!

După câțiva pași îmi spuse:

— Pe aici venea Tița; femeia asta îi profanează pașii.

După un pas adăugă:

— Așa cum o știi, fără conștiință, săracă și nefericită, era o ființă unică.

Înainte de a ajunge la Prefectura poliției, am văzut cupola. Deși era în vale, la Dâmbovița, domina peisajul, cele două clădiri monumentale printre care ne continuam mersul, Casa de Depuneri și Palatul Poștelor.

— Într-adevăr, îți ia ochii! observă Alioan. Dar n-o să dureze multă vreme.

N-am înțeles dacă se referea la cupolă, sau la numele Ștefaniei, înscris cu litere luminoase care învingeau soarele, pe un fel de arc, ca de triumf, încă departe de teatru, în locul unde se termina Calea Victoriei; de acolo se arunca în Dâmbovița, la Bobotează, crucea de gheață. Arcul cu litere luminoase mi se părea o mascaradă, cu atât mai condamnabilă cu cât nu era nevoie nici să propovăduiască numele Ștefaniei, nici să atragă publicul; o masă de oameni se înghesuiau de la intrare. Alioan a vrut să se întoarcă:

— Dacă știam, nu ieșeam din casă.

— Haide, ea nu are nici o vină!

Cu toate că era o improvizație, teatrul avea un fast monumental, cum nu s-ar fi așteptat nimeni. Nu-mi închipuiam de unde se năștea atâta spațiu, și mai ales cât era de necesar, într-un moment când un metru pătrat de construcție, de-o anumită calitate, costa de patru ori mai scump decât cu un an înainte. Holul avea dimensiuni aparent inutile, părea mai mare decât sala pașilor pierduți a tribunalului, de alături. Cu șase uși la intrare, era imposibil să se nască o aglomerație, oricât de mult public ar fi venit deodată. Mulțimea de oameni de afară era alcătuită din cei care sperau să găsească un bilet de ocazie când cineva renunța la el în ultima clipă. Atunci am înregistrat prima oară acest fenomen, devenit pe urmă obișnuiță, în hol, unde oamenii nu s-ar fi putut ciocni niciodată unul de altul, m-a uimit întinderea garderobelor, sute de cuiere dispuse în două spații laterale. Am numărat câte erau într-un sector, pe urmă am înmulțit cu numărul sectoarelor. Nu era nevoie de nici o așteptare, ceea ce am visat totdeauna; pe bilet scria numărul cuierului, și cum exista unul pentru doi spectatori, era imposibil să găsești coadă, admitând că sosea și unul și altul în aceeași clipă; de asemeni, la ieșire, aștepta să-și ia paltonul cel mult un om deși, probabilitatea de a veni amândoi deodată era ca și inexistentă.

Un alt deziderat personal, în jurul căruia am făcut multă agitație de oricâte ori s-a ivit ocazia, este acela al închiderii ușilor la oră, fixă. De copil țin minte că pe afișele Teatrului Național, care erau pentru mine o lectură pasionantă, scria: „Doamnele cu pălării nu sunt admise în stal”, apoi: „Ușile se închid înainte de ridicarea cortinei”. Cum la teatru, ca la orice alt spectacol, am venit totdeauna măcar cu un sfert de oră înainte, interesat să văd și sala, nu doar scena, se înțelege cât sânge rău mi-au făcut numeroșii spectatori care se strecurau printre rânduri pe întuneric, după ce începea piesa, stârnind rumoare și proteste, luând vederea celor sosiți din vreme, mutându-le genunchii din loc sau călcându-i pe picioare. Și de câte ori nu mi s-a întâmplat ca locul gol din față să-l ocupe o doamnă cu pălăria cât banița, venită și cu întârziere, pe deasupra. De mic m-am întrebat și mă întreb încă, de ce oamenii nu întârzie la gară?

Ștefania nu admitea să mai intre cineva în sală, după ce ea începea să cânte; ușile se închideau electromagnetic, dispozitiv aprobat cu greutate de comandantul pompierilor. Nu era un capriciu de vedetă, ci o necesitate esențială, mai ales că la început trebuia să se concentreze în sine, detașându-se cu totul de lumea exterioară. Începea totdeauna cu cântece lirice, fără gesticulație, cu o mimică fixă, de statuie, cu vocea stăpânită până la o deplină simplitate, fără acele efecte de emisie inimitabile, care dădeau impresia că într-o singură voce se suprapun două sau mai multe sunete; cineva, mai în glumă, mai în serios, spunea că ar avea câteva rânduri de coarde vocale, independente; alții vorbeau de coarde încrucișate, expresie pe care n-am înțeles-o.

De la jumătatea recitalului înainte venea rândul cântecelor epice, nu balade, ci narațiuni în adevăratul înțeles al cuvântului, cum era povestea calului, sau a străzii, tot ce păstrase din repertoriul ei de la New York, când începea să-și găsească genul.

Nici atunci măcar nu admitea gesticulația, socotind-o limitată, deși mulți cântăreți cu renume își făceau din ea un mod de exprimare, egal cu glasul, dar pe care ea îl socotea strict gimnastic, un rudiment preistoric, din vremea când omul cunoștea prea puține cuvinte, sau nici unul. La aceste cântece, respirația sălii, care ar fi fost imposibil să nu se electrizeze, se acorda cu ritmul ei interiorizat, dându-i un plus de pasiune și inspirație. În glasul ei erau atâtea resurse, încât inhibau chiar exteriorizările zgomotoase ale sălii, uneori imposibil de înfrânat, cum ar fi bătaia din palme, tropotul ritmic și fluierăturile entuziaste, care fac gloria genului.

Niciodată nu avusesem ocazia s-o văd într-o desfășurare de două ceasuri, dezlănțuită, un sacrificiu, purtând pe umerii ei sala întreagă, fascinată și amuțită. Tot ce această mulțime fusese nevoită să țină închis în suflet, unde temperatura creștea într-o tăcere primejdioasă, explodă la urmă, într-o manifestație care nu mai era semn nici de mulțumire, nici de admirație, ci de extaz unit cu beția; a fost cât pe ce să folosească cuvântul isterie, m-am abținut, de teamă că ar fi luat în sensul lui patologic. Adevărul este că toată acea lume era adusă la o tensiune bolnavă, un amestec de satisfacție și suferință, pe care le simțea și Ștefania, în proporție crescută după numărul oamenilor.

De astădată paloarea ei m-a speriat, dar m-am abținut de la orice vorbă, ar fi fost indecent, când lângă mine era un condamnat la moarte.

— Nici ea n-o să trăiască mult! a spus Alioan, când ieșeam din sală, pe cea mai îndepărtată ușă, ca să nu dăm ochii cu vreo cunoștință.

Lui îi era îngăduit să se pronunțe, și tocmai de aceea, fiindcă vorbea ca de pe o poziție egală cu Ștefania m-am speriat și mai tare. Între doi muribunzi nu poți rămâne valid, te simți tu însuși muribund, măcar în gândire și simțăminte.

La intrare aștepta Benthley-ul domnului Pretoreanu, pe care nu-l văzusem în sală; nu văzusem pe nimeni, în afară de Ștefania, privirea mea rămăsese fixată pe ea, din prima până la ultima clipă. Din trei spectacole câte fuseseră până acum, am aflat că domnul Pretoreanu, care nu se ducea nici odată la teatru sau la concerte, venise la toate. După ce limuzina lui a plecat, am apucat să-l zăresc pe geamul din spate, singur, în mijlocul canapelei, cum mergea totdeauna. Pe urmă în loc a venit Studebakerul roșu al lui Dinu Persu, dar cât am așteptat unde ne aflam, ceva mai departe, să apară un taximetru, Ștefania nu ieșise; m-am temut că încă n-avea putere. Sau poate aștepta să plece toată lumea; odată ce nu-și mai exercita vraja asupra lui, publicul îi făcea frică. Demonstrația din prima zi, când îi împinseseră limuzina cu brațele, în plină amiază, pe străzile pline de lume, pentru ea fusese o agresiune; avea nevoie să fie singură și anonimă, ca să-și revină la starea de om, pusă în cântece, și din care totdeauna o cătîme rămânea pierdută.

L-am lăsat pe Alioan în fața casei, după ce mă asigurase că se simte bine, doar că e obosit și vrea să se odihnească. Am convenit să vin la șase după-amiază și seara să mâncăm împreună, la o cârciumă.

Am trecut în fugă pe la redacție și mi-am scris articolașul pe un colț de masă. La ora aceea a prânzului nu era nimeni la ziar, în afară de secretarul de redacție și de stenograful care aștepta la telefon știrile din provincie. Pe avizier am văzut anunțul ciudat, venit de vreo zece zile de la Direcția presei: „Nici un comentariu cu privire la ceea ce se pregătește.”

— Ce dracu se pregătește, oameni buni, spuneți-mi și mie!

Au ridicat amândoi din umeri, privindu-ma cu neîncredere. Chiar nu bănuiam nimic? Nu bănuiam! Era o amiază strălucitoare și atât de pașnică încât nu putea să-mi treacă prin minte ce se pregătea, în deplina mea neștiință. Dar poate nu știau nici ei, ci doar își dădeau aere; un gazetar nu poate mărturisi că nu e la curent cu tot ce se întâmplă. În aceeași noapte avea să înceapă războiul, ordinele erau gata.

Am intrat o clipă în biroul lui Alioan, m-am uitat la scaunul gol, mi-a venit în minte directiva de pe avizier: „Nici un comentariu”... În mod cert știam doar că Alioan o să moară. De pe balcon m-am uitat în strada bătută de soare, mi-am amintit-o pe Ștefania venind într-o seară, mânând cu vârful pantofului pe trotuar o bilă de sticlă, ca fetițele. Și cu ea se petrecea în clipele acelea ceva ce nu-mi putea trece prin minte: stătea întinsă în cortul de pe terasă, cu ochii închiși, cu mâinile pe lângă trup, abia respirând, aproape inertă. Alături era cutia de nichel cu cele două seringi, pline de morfină.

Nu puteam să comentez nimic, aveam sentimentul că directiva de pe avizier îmi interzicea orice gând, se extindea asupra întregii mele ființe, și a tuturor celor din preajmă; faptele aveau să se petreacă în deplina mea neștiință.

La șase m-au dus la Alioan; în timp ce urcam cu liftul m-a cuprins teama. Nu teama de ceva anume, teamă, pur și simplu. Tocmai ieșea din baie, ștergându-se cu prosopul pe față; părea înviorat, departe de orice suferință.

— Mai avem timp până să mergem la masă. Spune-mi, cum era Ștefania?

— Mă întrebi ce impresia mi-a făcut?

— Nu; cum era. N-am văzut-o.

— Mi-e greu să înțeleg, doar ai fost cu mine!

— Este așa cum ți-am spus, vedeam totul în jur, pe ea însă nu, îi auzeam doar glasul; restul era o pată de lumină.

— Avea o rochie de zale argintii, nu de stofă.

— Ceva al ei m-a orbit, dar nu-mi închipui că rochia.

— Este o orbire în tine. N-ai văzut-o, fiindcă nu vrei să vezi că e nefericită. Alioan, ființa asta suferă până la dizolvarea a ceea ce este propria ei imagine. Eu, care nu iert pe nimeni, te întreb, nu crezi că trebuie iertată?

— Nu, fiindcă s-a oferit unui bărbat, ca să-mi salveze viața. O viață salvată așa e o rușine pentru cine o poartă.

Nu cumva mă mințise, inventase un cancer în locul unei nevralgii banale, cultivând astfel o moarte ipotetică?

— Și dacă s-ar fi oferit de plăcere?

— Prințului? ... Mai bine să se sinucidă! Putea să se ofere oricui, dacă era dorința ei; nu i-aș fi ținut socoteală! Prințului nu, cât timp era hotărât să mă omoare! Îmi datorez viața unor părinți, care nu m-au întrebat dacă vreau să vin pe lume; n-am cum să-i trag la răspundere. Dar acum, când sunt conștient de gesturile mele nu îngădui nimănui să dispună de mine!

I-am replicat fără milă:

— Acum depinzi de un cancer! Dispune de tine în deplina lui forță de distrugere, și nu-l poți combate ca pe o femeie, care se distruge pe sine!

— De unde știi că se distruge?

Atunci mi-a venit brusc în față imaginea celor două seringi cu morfină; nu le văzusem niciodată, nimeni nu-mi vorbise de ele. Dacă le-am amintit mai înainte, în două rânduri, acele două momente erau închipuite; o coincidență sau o însușire secretă le făceau acum să devină realitate, n-aveam nici o îndoială: Ștefania avea să se sinucidă.

Toată seara seringile m-au obsedat, dar n-am vrut să răspund la întrebarea lui Alioan.

— Și-a mai tuns părul! am spus, ca să schimb vorba, l-a scurtat încă o dată.

— Îi stă bine?

— O schimbă; la început n-am recunoscut-o. Cred că îi împiedica mișcările capului. Mișcarea capului la ea e paralelă cu glasul; nu mă refer la ritm, ar fi banal, ci la sensuri.

Multe sensuri ale ei erau paralele; mi-am amintit tălpile picioarelor, pe care i le mângâiasem într-o seară, de la călcâi, până la degete; dacă aş fi încercat să-mi mișc mâna de-a latul, ne-am fi crispat amândoi, fiindcă tălpile, în lungime, erau paralele cu privirea ei îndreptată spre mine.

În timp ce mă gândeam la întâmplarea aceea, Alioan mă întrebă pe neașteptate:

— Când am venit să vă iau de la „Continental”, seara, de ce era Ștefania în picioarele goale?

— Fiindcă a vrut să-i mângâi tălpile.

— Știu, mi-a spus.

— Atunci de ce mă întrebi?

— Fiindcă e o amintire frumoasă.

— Ai văzut că îți lăsase pe birou o bilă de sticlă?

— Nu; am momente de neatenție.

— Bila e la mine.

— Să n-o arunci. Poate o să îți-o cer, într-o zi.

Suferea de dorul ei; cum de avea puterea să n-o caute?

Abia mai târziu, după masă, mi-a spus, de parcă mi-ar fi auzit gândul:

— Azi a fost momentul meu de încercare, ca după cutremur, când m-am dus la Prefectura poliției, să mă împuște. Dacă n-am căutat-o în seara asta, n-am s-o mai caut niciodată.

Am mâncat într-o cârciumă coșcovită, dar cu renume, în Hanul cu Tei, „La Iancu”, îi amintesc numele cu nostalgia celor pierdute pentru totdeauna. Ne-a oferit specialitatea lui, un fel de mâncare neobișnuită, ouă prăjite, dar nu ouate, ci scoase din măruntaiele găinii, numai gălbenușuri, o garnitură întregă, în curs de creștere, de la cele mărunte, cât bobul de porumb, până la ultimul lor stadiu de evoluție. Nu-mi plăceau în mod deosebit, mă supuneam obiceiului, a le refuza pentru Iancu ar fi fost o erezie. Le prăjea în unt, în tigăițe cu capac, la foc domol, să le pătrundă fără să se ardă pe margine. Poate cei interesați le apreciau mai mult decât mine, găseau gusturi diferite ouălelor, după calibre, era firesc să nu semene între ele, în fiecare stadiu aveau probabil altă structură, adică altă elasticitate și altă compoziție. Am observat că unii începeau cu cele mai mari, ca să termine cu cele mărunte, ceea ce m-a făcut să cred că ultimele erau mai apetisante. Alții însă procedau invers, și atunci n-am mai știut ce să cred; sau că nu era nici o deosebire de gust între unele și altele, sau că oamenii nu știau ce mănâncă.

La fel nu m-am dumirit cu câinii; un timp am avut impresia că lasă la urmă bucata mai bună, și uneori chiar o îngroapă, pentru mai târziu, sau pentru a doua zi; poate nu-i doar prevedere, poate așteptarea le prelungește plăcerea; am văzut asemenea scene care contrazic ideea auzită de la alții, după care câinilor le lipsește senzația de saț; dacă au ce, mănâncă în neștire, până le crapă burta. De când mă știu, n-am dat de un câine cu burta crăpată, ci mai degrabă suptă, de ți se face milă. E greu să știu cum e cu alți oameni, dacă își chivernisesc sau nu mâncarea; luându-mă după mine, mărturisesc că sunt înclinat să las la urmă bucata mai bună, dar până să ajung la ea mă satur, și n-am obiceiul s-o îngrop, cum fac câinii; o las în farfurie, în loc s-o fi mâncat prima.

Stăteam la o masă afară, în fața prăvăliei, era imposibil să nu se apropie câte un cunoscut, căutând cu ochii un scaun, să se așeze alături. Deși de obicei sociabil și politicos, Alioan le făcea semn să plece, nu avea chef de vorbă, nu-mi adresase un cuvânt nici măcar mie, nu mânca, stătea pe gânduri. Nici eu nu simțeam nevoia să schimbăm vorbe, mă gândeam tot timpul la Ștefania, din ce în ce mai obsedat de cele două seringi cu morfina.

Se întunecase, cerul, cât se vedea între ziduri era plin de stele. M-ar fi interesat trei dintre toate, dacă aș fi putut să le identific, a lui Alioan, a mea și a Ștefaniei; eram mai legat de ei decât îmi închipuisem. Deodată am avut presimțirea că seara aceea de vară va fi esențială pentru fiecare din noi, în rău, din nefericire.

— De ce ne-om fi născut mamifere? spuse Alioan, fără să mă privească.

Îmi dădeam seama că era ideea care îl preocupase toată seara, și nu puteam să înțeleg de ce, asemenea idee mi se părea că violează statornicirile de bază ale naturii.

— E o aberație, continuă el, în gând cu mine. Natura se poate schimba, dar în miliarde de ani, și numai dacă este o necesitate. Eu nu vreau să schimb natura nici modul în care m-am născut; dar mă chinuiește un gând, am să-l argumentez: de ce oare femeile nu fac ouă, în loc să nască? Dacă le-aș întreba, multe n-ar fi de aceeași părere cu mine; trecând peste deformările aduse de sarcină, unele ireversibile, mi-ar vorbi despre tulburarea pe care o simte o mamă numai la gândul că poartă în ea o viață, came din carnea ei, sânge din sângele ei, și mai ales, suflet din suflet. Mi-ar vorbi, ceea ce am auzit de nenumărate ori până astăzi, și mi-a trezit mie însumi o emoție puternică, despre senzația dumnezeiasca pe care o are o mamă când pruncul mișcă prima oară în pântece. S-ar părea că acești oameni în devenire își arată temperamentul încă de pe atunci, abia ieșiți din starea embrionară; unii sunt impulsivi, alții blajini, sau placizi, și tot așa, pare-se vor fi și în viață. Dar oul amorf în aparență, cuprinde și el o viață, care, dacă nu se manifestă cu lovituri în pântecul mamei, este evident că există și evoluează; oul

este o prezență vizibilă și palpabilă, îl poți ține în mână, are greutate, dovada evidentă a prezenței lui ca materie, ceea ce, la mamifere este numai o presupunere, marcată târziu de semne exterioare. Apoi de existența oului se poate bucura și bărbatul, în aceeași măsură cu femeia; așa se creează un început de egalitate biologică în actul creării, mai ales că temperatura necesară gestației i-o pot da cu schimbul, și unul, și altul, transmițându-i pe rând căldura corporală. Ar fi multe de spus pe deasupra, fiecare om mai poate găsi argumente pe lângă cel mai important dintre toate, ca se elimină cu totul durerile facerii. Ca să nu mai spun că așa poți alege ouăle cele mai frumoase, și în numărul care îți convine.

Nu băuse decât un pahar de vin, spre a răspunde la semnul de respect al lui Iancu, care ne oferise o sticlă de șase sute de centilitri din colecția lui rezervată; altfel așa fi spus că e beat și elucubrează. Avea ochii senini și privirea senină, gândurile lui, oricât de extravagante păreau că merg mult mai departe decât cuvintele, și pornesc dintr-o convingere veche, asupra căreia poate meditare, lângă femeile cu care se iubise în copulații prelungite și rămase sterile. Poate regreta că nu adusese nici un suflet pe lume, și se gândea acum, în apropierea morții, cum ar fi putut să fie organizată natura mai bine. ca un asemenea act al procreerii să nu poată fi eludat la voință, ci să fie consimțit odată cu satisfacția împreunării.

Că îl urmărise un asemenea gând, aveam să-mi dau seama curând, chiar în aceeași seară. Înainte de a ne ridica să plecăm, se uită la tigăița de care nu se atinsese; ouăle, sleite, păreau o materie minerală, un șirag de chihlimbar, înglobat într-o materie rece și translucidă, care era aerul serii, în lumina becului de camuflaj de deasupra.

— Biata găină! mai spuse, cu ironia sub care uneori își masca emoțiile.

În clipa aceea am crezut că nu voi mai putea să mănânc niciodată ouăle unei vietăți, de porumbel, de bibilică, de găscă, de rață, de broască țestoasă, nici de struț, nici de brontozaur, de mi-ar fi dat să mă întorc în trecutul îndepărtat al pământului.

Se făcuse ora 9 când am plecat, străzile din centru erau încă pline de lume, care forfotea pe întuneric, luminându-și drumul cu lanterne electrice, sau nici atâta, pipăind marginile trotuarului cu piciorul. Nu l-am întrebat pe Alioan ce vroia să facă, l-am urmat fără o vorbă, am ieșit în bulevard, am mers mai departe, lăsând în dreapta Ministerul de Domenii, în stânga statuia lui Brătianu, unde este azi un rond de flori în jurul căruia evoluează automobilele, într-un sens giratoriu înghesuit, care la orele de aglomerație se poticnește tot timpul. Ca să trec odată pe acolo, am înaintat ca melcul și semaforul s-a schimbat de șase ori pe roșu, oprind întreg șirul. Pe atunci pietonii traversau intersecția complicată cum credeau mai bine, nu se gândeau la zebre și la pasaje subterane, automobilele nu erau prea

numeroase, iar tramvaiele ocoleau statuia, dând cum nu se poate mai simplu prioritate celor din dreapta.

Dincolo de intersecție, unde-i acum Teatrul Național, în formă nedefinitivă, era atunci un loc viran unde de obicei putea fi văzut un circ de pânză care, după ce își termina spectacolele, se strângea, se încărca în camioane și împreună cu menajeria pe roate și cu vagoanele-locuință ale actorilor porneau spre alte orașe, spre alte țări și alte continente. Lăsând la o parte țiganii-zlătari, care mai există și astăzi, deși au căpătat loc de vatră și buletine de identitate, circul a reprezentat ultima formă a vieții nomade, singura cunoscută în erele îndepărtate pe fața pământului. Ceva din spiritul nomad nu putea să piară cu totul din sufletul oamenilor, dovadă dorința lor tot mai crescută de călătorie, croazierele în jurul pământului pe care într-un timp nu le puteau face decât marinarii și circul; nu-i de mirare că în copilărie și tinerețea mea, o sumă de tineri, nu vagabonzi ci membri ai unor familii oneste, se îmbarcau clandestin pe vapoare, sau fugeau cu circul și cu trupele ambulante de teatru.

În fața noastră, dincolo de imobilul reprezentanței „Skoda” se zărea în umbră blocul Ștefaniei, unde cu câțiva ani înainte fusese una din locuințele lui Alioan; și în el exista un spirit nomad, unit însă cu unul contrariu, lenea lui înăscută; simțea nevoia să-și schimbe domiciliul, dar nu se mulțumea cu un cort și o căruță; când se muta, vroia să regăsească întreg confortul de acasă, nu avea nevoie să ia cu el, într-o trusă, nici măcar periuța de dinți și pijamaua.

Cu tot întunericul întins asupra orașului, pe terasa de la etajul al șaptelea se zărea o reverberație palidă, care scăpa din vedere echipelor de la apărarea pasivă. Lumina în cort era aprinsă, Ștefania citea, sau poate avea oaspeți.

Când ne-am apropiat de casă Alioan m-a apucat de braț, cu putere.

— Nu mă lăsa să intru!

Ar fi fost imposibil să-l opresc, dar n-a încercat să scape, porunca pe care avea impresia că mi-o adresa mie, și-o dădea lui însuși.

Deși nu sunt un leneș ci mai degrabă un înverșunat când îmi pun ceva în minte, am o fire mult mai slabă decât Alioan, cedez cu ușurință tentației, socotind că împotrivirea ne răpește satisfacțiile și bucuriile vieții. De aceea, n-am înțeles cum a putut el să treacă prin fața casei și să nu intre, când numai felul cum mă ținea de braț era de ajuns să-mi dau seama cât se lupta cu tentația. Știam că nu putuse să uite nimic din ce era Ștefania, ca fire și alcătuire fizică, și dacă ar fi fost numai sâni ei ca floarea de lotus între care să-și culce obrazul, chemarea mi se părea irezistibilă. Indiferent ce făcea ea la ora aceea, dacă Alioan ar fi sunat la ușă ar fi simțit că era el, l-ar fi simțit din ascensor, poate îl simțea jos, trecând prin fața casei, s-ar fi repezit să-i deschidă și, goală sau în cămașă de noapte, l-ar fi întâmpinat îngenunchată în pragul ușii.

Acest gând m-a urmărit toată noaptea, cât n-am închis ochii și n-am putut să-l alung nici dimineața, când am aflat că începuse războiul. În afară de această ultimă știre, tragică deși venea cu zorile unei strălucitoare zile de vară, trei zbuclume s-au desfășurat paralele mai înainte, de seara până dimineața, privind pe Ștefania, pe Alioan și pe mine, arătându-mi forța hazardului asupra destinelor noastre.

Nu ascund că ideea războiului îmi făcea frică, deși mă pregătisem cu mintea, cu sufletul și cu trupul să-l întâmpin, dezlegat de orice altă aspirație omenească; pe această stare se bizuie, cred, vitejia oamenilor care au mers la luptă, din vremea ghioagelor, apoi a arcului până la tun și mitralieră, ca să mă opresc la ceea ce cunoscusem. Dar acum îmi găsisem altă vocație, care nu-mi mai puneia viața în primejdie, în strictul înțeles al cuvântului, nu mă ferea în schimb să-mi vărs sângele, prin răni invizibile și perpetui; o carte, atâta timp cât cel ce-a scris-o n-o uită, rămâne o rană deschisă.

Din loc în loc ardeau felinare de camuflaj, datorită cărora, adăugându-se amintirea topografică a străzilor străbătute cu pasul adesea, am știut tot timpul unde suntem.

— Mâine am să vorbesc cu avocatul, trebuie să-mi fac testamentul.

Pe întuneric ideea mi se părea lugubră, mai ales că o știam atât de întemeiată. Mulți oameni aveau să moară, cu miile, a doua zi dimineața, dar nu bănuiau și chiar dacă ar fi bănuțit, nu era o certitudine; oricine atacă speră că o să scape, chiar dacă îl urmăresc presimțiri proaste, chiar dacă nu are nici o șansă. Pentru Alioan însă, deși nu imediată, moartea era o certitudine pe care tot timpul de când aflasem, dovedise că o accepta cu seninătate, poate chiar cu o mulțumire tăcută.

Lăsând la o parte morțile violente și programate, în fața plutonului de execuție, care dau cel mai adesea naștere la manifestații de lașitate, lăsând la o parte chinurile prilejuite de boli nemiloase, încolo oamenii mor mai ușor decât ne închipuim noi, cei rămași în viață. Am vegheat o singură dată un muribund, până în clipa morții; conștient sau inconștient, fața lui era atât de chinuită încât aș fi vrut să-i pot curma suferința. Și deodată, la ultima lui răsufare, pe care am simțit-o și am văzut-o ca un spasm blând al întregului trup, fața, până atunci crispată a căpătat o seninătate de copil, încununată de un zâmbet în colțul gurii. Mi s-a părut, și de-atunci sunt înclinat să cred, că prin moarte ne întoarcem la clipa nașterii și așa se încheie ciclul existenței noastre. Moartea lui Alioan, mai târziu, mi-a întărit această credință.

— Vreau să-i las Ștefaniei averea mea; e destul de mare și nu cere nici un efort să fie administrată; bani depuși la bancă. Am preferat o dobândă modestă,

decât speculații de bursă sau investiții hazardate. N-am pe altcineva căruia să-i port de grijă. Vrei să fii executorul meu testamentar?

— Află mai întâi dacă primește o asemenea moștenire.

Alioan păru surprins:

— S-ar putea să refuze? ... Ce ciudat că nu mi-a venit în minte! ... Am o gândire obtuză în unele privințe, să nu mă contrazici, am constatat nu o singură dată. Dacă îmi trebuie un medic, îl iau din cartea de telefon pe primul care îmi cade sub ochi, uitând că specialistul cel mai bun îmi este prieten și ne vedem zilnic. Nu-mi amintesc o ocazie, când să fi procedat cu bun simț, lăsând la o parte poezia, căreia însă îi sunt sclav, în locul ei nu pot alege nimic altceva, fiindcă sunt fiul și amantul ei, unit prin cel mai blestemat dintre incesturi. În zilele când așteptam la Jilava să mă împuște, și aveam motive s-o repudiez pe Ștefania, cum o repudiez și astăzi, m-am gândit ce-ar exista pe lume să nu-i dau ei, dacă i-ar reprezenta prețul întreg, fără nici o știrbire. De viață nu vorbesc, atunci n-avea nici o valoare, vroiam nu să mor, ci să fiu ucis de-o anumită mână, știi din ce rațiune. Ceva n-aș fi dat însă, aș fi dus cu mine, poezia, fără să țin seama că sunt o mie de poeți mai buni decât mine. Dar eu nu mă gândesc la poezia lor, ci la a mea, pe care n-o poate face nimeni, așa cum mi-e dat s-o fac eu, de-o mie de ori mai proastă, dar imposibil să fie făcută de altul.

Asupra ultimei dorințe a unui om nu trebuie să faci opoziție, li se respectă chiar și condamnăților la moarte. Nu socoteam că Ștefania era vinovată, încercase să-l salveze pe Alioan cu singurele ei mijloace, fără să judece dacă face bine sau rău, dacă el o să accepte, sau o s-o condamne. Important, pentru orice judecător, era că el rămăsese în viață. Nu țineam seama că el privea viața nu ca judecătorii, iată de ce n-aveam nici un motiv s-o condemn pe Ștefania. Mi se părea însă că nu banii ar fi interesat-o, știind că nu ducea lipsă și depindea numai de voința ei să se îmbogățească. Astfel, împotriva propriului meu principiu, m-am socotit în drept să combat hotărârea lui Alioan, și nu fără dreptate. Mi-a revenit sarcina, îngrozitoare, s-o întreb pe Ștefania, peste câteva zile.

Mi-a răspuns după o tăcere atât de lungă, încât aș fi crezut că închisese telefonul, dacă nu-i auzeam respirația.

— Îi mulțumesc, dar spune-i că n-am nevoie. Îl rog să dea banii săracilor!

Am rămas cu o grea apăsare pe suflet; abia după ce i-am transmis lui Alioan răspunsul, s-a născut în mine teama că îl deformasem; poate că Ștefania spusese „n-o să mai am nevoie”, ceea ce devenea un avertisment tragic. Azi mă gândesc că dacă nu omiteam un cuvânt, o nuanță, Alioan s-ar fi dus s-o vadă; era o datorie în extremis, un om ca el n-o putea respinge, împotriva tuturor principiilor sale.

41

În timp ce treceam prin fața casei de pe strada Batiștei și ne continuam drumul, fără să știu unde mă ducea Alioan, dacă avea o țintă, Ștefania, împotriva a ce-mi închipuisem, zăcea în cortul de pe terasă, într-un somn profund, aproape letargic, care fusese premers de o euforie nebănuită, un scurt moment de transfigurare celestă, cât i se păruse că îi fusese dat să descopere cu simțurile ei omenești imaginea Paradisului.

Toată după-amiaza îl așteptase pe Alioan; prima dată după opt luni de zile fusese sigură că avea să vină. Fiindcă îl văzuse la spectacol, între cei o mie de oameni acoperiți de penumbră, unde nu distingea niciodată o figură; erau ascultătorii ei și se simțea despărțită de ei metafizic, numai așa putea să li se dăruiască, vibrând la atingerea tuturor, fără s-o atingă nimeni. Sub rochia lungă, țesută din zale mici de argint, avea picioarele goale, totdeauna cânta desculță pe scenă, atingerea tălpilor cu scândura trezea în ea toate senzațiile și sentimentele trăite vreodată, devenite o sinteză de viață, sursa ei de existență, nu inspirație, cum am fost tentat o clipă să spun, alegând pe cel mai neinspirat dintre gândurile mele.

În penumbra sălii ar fi fost imposibil să-l recunoască omenește, îi întâlnește însă ochii, care, în mod ciudat, o priveau fără s-o vadă în lumina de pe scenă. Acest fenomen, nu pot decât să-l descriu în cuvintele puține și simple spuse mai înainte, dar să-l explic nu mă încumet. Cine ar înțelege ceva, și mai ales, cine m-ar crede dacă m-aș referi la o rază de lumină unidirecțională, ceva asemănător cu ceea ce realizează dioda în electronică? O asemenea rază poate că și există, studiată științific, îmi declar însă ignoranța și pun întâmplarea pe seama unui fenomen optic întâmplător și neexplicat în tratate, creșterea excesivă a capacității vizuale într-o direcție, și dispariția ei cu totul în direcția inversă.

Deși întâmplător, cum l-am numit mai înainte, eu, unul, am cunoscut fenomenul, în mai multe rânduri, și nu în vis, cum poate va spune cineva, ci în cea mai deplină realitate, numai că nimeni n-a vrut să mă asculte. Ar fi ușor să spun că orice om poate, la un moment dat, să nu vadă ceea ce nu dorește să vadă; dar nu era deloc cazul lui Alioan. Iar despre Ștefania aș putea spune că îl vedea, ca pe nimeni din sală, datorită luminii albastre emanate de ochii lui și răspândită pe față. Nu o singură dată observasem că ochii lui măreau lumina din cameră. Așa avea să se întâmple cu el în clipele morții, când înainte de a expia, ochii i s-au deschis peste măsură, parcă pentru a-mi pune o întrebare, cuvântul de trecere pe lumea cealaltă.

În seara aceea, exact la ora nouă, când ne ridicam de la masă, Ștefania socoti că Alioan n-avea să mai vină. Era obosită de așteptare și de viață. Dacă ne

gândim numai la acele fapte ale ei descrise în această carte, departe de a fi toate, pornind nu din copilărie ci din clipa primei ei dragoste, și o urmăim tot drumul, la Paris, apoi la New York și la întoarcere, cu tot ce se întâmplase după aceea, întâlnirea cu Alioan, apropierea lor atât de contrapunctată dar atât de deplină, ca o bătălie mereu pierdută și mereu victorioasă, apoi dispariția lui și triumful ei de la „Cupolă”, un triumf, nu o salvare, ne dăm seama că pentru un singur om sunt prea multe ciocniri cu viața, chiar dacă unele ar însemna bucurie.

Ștefania își fixase un termen, care se împlinea în seara aceea. Nu avea de lăsat nici o scrisoare, era o duritate față de ea însăși, și nu vroia să fie mai puțin dură față de cei care i-ar fi deplâns moartea; fiindcă nu-și amintea de nimeni să-l pună în această categorie. Aclamată de mii de oameni la fiecare spectacol, iubită de toate straturile societății, din centrul ei până la periferie, nu găsea un singur om căruia să-i fie datoare o explicație. Dacă ar fi murit, singurul ei gând, fără adresă, era scris pe un colț de hârtie: “21 iunie, e opt seara și printre două blocuri văd cum apune soarele. Mi-ar părea rău, dacă n-aș ști că de când m-am născut până astăzi a apus de mii de ori, iar eu l-am privit numai câteodată; poate să apună mai departe; fără pagubă. Regret doar că n-am să-l mai văd răsărind mâine, fiindcă în copilărie și cât am mai stat în Colentina, când mă sculam devreme, să ud grădina, l-am văzut răsărind în fiecare dimineață; după nimic altceva nu mă doare inima!”

Această hârtie se află acum asupra mea și am s-o mai păstrez poate o vreme, până ce sentimentele pe care mi le-a trezit la început s-or șterge cu totul. Pentru mine e convingătoare doar într-o privință, că vroia cu adevărat să moară, și scriind acele rânduri, era convinsă de moartea ei viitoare. Ceva însă din cele spuse mă face să cred că nu era sinceră, în primul rând cu ea însăși, când se lepăda de toate, regretând numai răsăritul soarelui; era prea orgolioasă spre a mărturisi adevărata ei durere, că nu putea să-l uite pe Alioan, nu izbutise nimeni să-l înlocuiască măcar în câteva clipe de beție.

Întâmplarea a rămas fără nici o urmare imediată, Ștefania și-a revenit fără ajutorul nimănui, după un somn letargic de șapte sau opt ceasuri, tocmai când răsărea soarele și intra pe fereastră, de unde se gândise că n-o să-l mai vadă niciodată.

Intenția ei însă fusese hotărâtă și deplină; dorindu-și o moarte ușoară (cine nu și-ar dori-o?), alesese morfina, ceea ce nu era greșit, cu condiția să-i injecteze altceva toată seringă și eventual pe a doua. După primii doi sau trei centilitri, introduși sub piele, puterea a părăsit-o, a intrat brusc într-o stare de transă, care n-a ținut nici ea decât mai puțin de zece secunde, apoi și-a pierdut cunoștința, după ce izbutise, inconștientă, să tragă acul seringii înfipt în coapsă. Însă în acele câteva secunde a regăsit în trupul ei o senzație în care nu mai sperase, aceea de împlinire deplină cunoscută numai și numai din îmbrățișarea lui

Alioan, starea de pasivitate, când voluptatea îi ajungea până în măduva oaselor, paralizându-i gesturile, făcând inutilă și imposibilă pedalarea pe sute de kilometri, putând în schimb să plutească lin de jur împrejurul pământului, ca o navă cosmică, necunoscută încă pe vremea aceea, comparabilă cu rotirea planetelor în jurul soarelui, și a lunii în jurul pământului.

Când se dezmeticici strănse seringile cu grijă, înțelegea ce se întâmplase, simțea o frică ascunsă și n-o putea mărturisii nimănui, nici măcar unui medic. În schimbul dorinței de moarte, atât de hotărâtă cu o seară înainte, acum nu mai avea alt gând decât ca senzațiile prin care trecuse să se repete, dar să fie mai temeinice, fiindcă, deși satisfăcută până în profunzimea ființei sale, avuseseră o durată prea scurtă; o prelungea cu amintirea, până ce se transforma în suferință. Începuse războiul, dar nu-l simțea, în nici un fel, decât că uneori suna alarma aeriană.

Rămase trei zile inertă în aparență, în realitate luptându-se din greu cu ea însăși să nu repete gestul. A treia zi avea spectacol, simți că n-ar fi în stare să cânte. Întâi se gândi să-i telefoneze lui Puch, spunându-i că e bolnavă și nu poate să vină. Știa ce tulburare s-ar fi produs la teatru, lăsând la o parte paguba materială, pentru ea indiferentă. Se gândea la cei o mie de oameni care nu se îndurau să plece, și la cei masați afară, în speranța că vor găsi un bilet de ocazie. Nu răspundea la telefon, nici la soneria de la ușă; nu putea să fie Persu, era la Președinția Consiliului de miniștri, consemnat ca la cazarmă, împreună cu toți miniștrii. Și chiar să fi fost el, nu l-ar fi lăsat să intre decât dacă spârgea ușa, ceea ce, din discreție, un om în situația lui nu și-ar fi îngăduit să facă.

La ora zece și jumătate se uită jos, Studebakerul roșu aștepta s-o ducă la teatru. Mi-e greu să spun cărui impuls cedă Ștefania: acela de a-și îndeplini datoria, indiferent cu ce risc, sau dorinței de a reînnoi vechea senzație, căreia îi rezistase trei zile? Gata îmbrăcată să plece, intră în baie, își ridică fusta și înfipse acul seringii deasupra ciorapului. Își injecta numai un centilitru, cu gândul să-și ascute simțurile, păstrându-și conștiința trează.

E greu de imaginat prin ce stări trecea ea străbătând centrul orașului cu mașina, poate era puțin beată, dar se simțea sigură pe glasul ei, era mai înflăcărată ca alteori, iar orașul, asupra căruia puteau să vină avioanele, să bombardeze, i se părea în plină sărbătoare.

Doar când cobora Calea Victoriei, pe la Poștă, privirea i se întunecă dintr-o dată: cupola aurită, pe care cu trei zile înainte o lăsase strălucind în soare, luase o culoare gri-sumbră. Se temu că își pierde cunoștința și orbește.

— Ce se întâmplă?

— E vopsea de camuflaj, răspunse șoferul

Abia acum află Ștefania că începuse războiul, dar îi era indiferent, sau nu putea înțelege. Regreta numai strălucirea cupolei; spera s-o vadă din nou aurită, cum fusese până acum trei zile; măcar într-o halucinație.

* * *

În timp ce Ștefania dormea cu siringa alături, îmi continuam drumul cu Alioan. În piața Rosetti am luat un taximetru, și am mers în Colentina.

— Aș fi vrut să facem drumul pe jos, cum am mers prima oară cu ea, dar cred că n-o să am putere.

Din când în când își ridică brațul drept și îl ducea la ceafă, cu o mișcare forțată, poate era numai o iluzie, dar așa, durerea dintre omoplați părea să scadă.

Ne-am dat jos la cârciuma din colț iar restul drumului, pe strada paralelă cu apa l-am făcut pe jos; nu mai fusesem niciodată prin locurile acelea; trecutul Ștefaniei începea să se nască în mintea mea abia acum. Gardul lipsea, îl luaseră vecinii, șipcă după șipcă, dar era ușor să mi-l închipui. Ușor mi-am închipuit și casa, din care rămăsese numai prispa, iar în spatele ei un morman de moloz și resturi de cărămidă. Deși nu mai exista urmă de acoperiș, l-am văzut parcă aievea, datorită teiului care știam că îi ținea umbră. Ne-am așezat pe marginea prispei. În crângul de salcâmi cântau privighetorile, era un loc unde se adunau stoluri. Mai târziu am simțit una venind în zbor și așezându-se în teiul de lângă ruine. O vedeam vag, rotindu-se nedumerită pe ramură; îi lipsea acoperișul. Și-a încercat de câteva ori glasul, dar fără să trezească ecouri și atunci și-a luat zborul înapoi, spre crângul de unde venise zadarnic.

Exact în clipa aceea am simțit că la fel socotea și Alioan, și el venise zadarnic, aici nu mai rămânea nimic din amintirea Ștefaniei. M-am gândit la nopțile când dormise acolo, unde acum era molozul cu miros de funingine. Cum se spăla în ligheanul din tindă, săpunindu-se cu buretele, palmă cu palmă, o muncă zilnică de aproape o oră; și cum se răsplătea pe urmă frecându-și corpul cu apă de colonia englezească; mai avea și acum câteva flacoane; m-am întrebat ce-o să se facă dacă au să se termine, pe urmă mi-am dat seama că n-o să aibă nevoie de toate.

Ce bine ar fi dacă omul și-ar cunoaște sfârșitul, dar fără panică, să-și procure din timp tot ce are nevoie pentru toată viața, să nu-i lipsească nimic, până în ultima zi, și să nu rămână nimic de prisos după moarte. Lăsând la o parte averile, imobile, bunuri scumpe, de toate felurile, care aduc fericirea moștenitorilor, ce triste mi se par micile obiecte date cu dispreț la o parte și care au fost atât de necesare mortului!

Odată, sunt mulți ani de atunci, îi spuneam cuiva că mi-am făcut provizii de apă de colonia, să-mi ajungă toată viața; e un lucru de nimic, care, dacă îmi lipsește, mă demoralizează. După un timp, văzând că provizia scade, am început

să mă interesez de bișnițari care să mi-o împrăspăteze. „Spuneai că ai destulă să-ți ajungă toată viața!”. „Așa e, dar de unde era să știu că am să trăiesc atâta?”

De pe urma lui Alioan au rămas șase flacoane de „Yardley”. Dacă trăia cât ar fi fost firesc, nu i-ar fi ajuns; și nici n-ar fi găsit altele. Pentru el moartea a fost o clemență, dar din multe alte motive decât apa de colonia, ca să nu par cinic.

Am plecat la un minut după privighetoare; dacă mai așteptam, poate se întorcea cu încă una, să facă un duet care să suplinească ecoul acoperișului. Cred că și privighetorile au nostalgii omenești, simt și ele lipsa celor care le-au ascultat odată, altfel n-ar cânta cu atâta patimă.

Eram murdari de praf și moloz. Alioan îmi spuse:

— În război, eram sublocotenent de rezervă, abia ieșisem din școala militară, am stat cu cizmele în picioare două luni încheiate.

Oare nu putrezește carnea, nu face gangrenă? Câți din oamenii neștiuți de noi își încălțau în clipa asta cizmele și bocancii, să rămână două luni, sau mai mult, cu pielea înăbușită?

În șoseaua Colentina am găsit un taximetru elegant, nou și lucios, era unul din ultimele luate de la reprezentanță, un Plymouth venit din America; de aici înainte n-aveau să mai vină, dar unele din vremea aceea mai sunt în circulație și astăzi. Alioan l-a întrebat pe șofer:

— Poți să stai la dispoziția noastră până mâine dimineață?

Omul s-a uitat la noi, cu mirare, dar s-a învoit, după un scurt timp de gândire.

— Ieșisem să mai fac o cursă, sau două, să nu rămân fără nici un ban în casă. Am primit ordin de rechiziție; mâine la zece trebuie să predau mașina la Cercul de recrutare. Și e nouă, domnule, n-am plătit decât o rată; dacă nu iese o lege, să mă apere n-am cum să le plătesc pe celelalte, o să-mi vândă casa. La armată nu mă ia, mi-a trecut vârsta, dar cu ce o să-i țin pe-ai mei, Dumnezeu știe... O să fie război, domnule?

Până să înceapă războiul mai erau patru ceasuri. Ștefania dormea, ca în letargie, inima îi bătea bine, îi ridica ritmic sânul stâng, în culoarea floarei de lotus. Avea să fie victima cântecelor ei și a drogurilor.

— Unde să vă duc? întrebă șoferul. Pot să stau până la opt și jumătate; vă costă cinci sute de lei, plus benzina.

Alioan îi întinse un teanc de bani, gros de un deget.

— Nu-i număra. Bagă-i în buzunar și du-ne în sus, pe Calea Rahovei.

Calea Rahovei era atunci o arteră de trecere, din centru, până în sud-vestul orașului, stradă de negustori, mărginită de case cu un cat, cu câteva imobile mai răsărite, cu o fabrică de bere, apoi cu chiristigii, cu depozite de lemne și materiale de construcție. Se termina în câmp, spre satul Bragadiru, iar de acolo se

prelungea cu șoseaua Alexandriei, care mai departe ajungea la Dunăre. Am străbătut-o de multe ori cu piciorul, ca pe toate străzile orașului care au avut să-mi spună câte o poveste. O amintesc pentru acele vremuri; azi este un vestigiu, barat de un bulevard nou, care o închide cu blocuri de locuințe. Când dau cu ochii de ele îmi caut trecerea prin altă parte, dar ceva al meu se duce înainte, până se oprește în ziduri, și atunci mă simt prizonier în orașul pe care îl iubesc, fiindcă mi-a dat libertatea să merg în toate direcțiile, și fiecare direcție a fost o întâmplare trăită; din ele se va naște cea mai grea din nostalgiile mele.

Când am trecut pe la Chirigiul, unde Calea Rahovei se întretaie cu bulevardul Tudor Vladimirescu, mi s-a dus gândul în urmă, la o vreme uitată și mi-am adus aminte cum automobilul condus de fiul domnului Pretoreanu, cu soră-sa alături, îndrăgostiți unul de altul, venind vijelios de pe șoseaua Viilor era să omoare în intersecție caii tramvaiului. O sută de metri mai departe, era casa Medeei, unde venea Odor câteodată să se încălzească, iar sâmbăta după-amiază ea îi spăla cămașa, ca până seara s-a aibă călcată, caci el mai bine dormea pe stradă, decât să rămână cu o fata în casă. Atâtea aduceri-aminte care năvăleau peste mine îmi dădeau presimțiri proaste, se apropiau vremuri de restriște.

Când am ajuns la strada Petre Ispirescu am înțeles unde mergem, dacă nu bănuisem dinainte.

— Oprește la colț cu strada Făt-Frumos! Știi unde este?

— Știu, domnule, dar acum degeaba! Dacă m-oi face tăietor de lemne, sau hamal în gară, la ce-mi trebuie să știu străzile?

Am oprit peste drum de casă, unde era un loc viran și n-ar fi venit nimeni să ne întrebe pe cine căutăm, la ce număr; de altfel, nu mai umbra nimeni pe stradă, deși rămânea un ceas până la miezul nopții. La casa fetelor odaia din față era întunecată; prin hârtia albastră de camuflaj se vedea puțină lumină doar la ferestrele din curte, de unde se auzea și radio, puternic. „Numai de n-ar da acum un cântec al Ștefaniei!” m-am gândit cu teamă; nu știam dacă mie nu mi-ar fi făcut mai rău decât lui Alioan.

— Cum te simți? l-am întrebat, fiindcă, fără să-l văd, simțisem pe fața lui o grimasă.

— Mă doare puțin umărul, dar o să-mi treacă, am luat o pastilă.

Avea antinevralgice puternice, i le făcuse un farmacist care îi cunoștea poeziile, și îi plăceau mai ales cele care se înțelegeau cu ușurință, părând un fel de romanețe; dar aceasta era numai haina, dedesubt rămâneau senzuri ascunse, trebuiau căutate cu lumânarea. Poate pastilele conțineau și un dram de morfină, fapt este că în afară de alinare aduceau și puțină euforie.

— Oprește motorul, se adresă Alioan șoferului, și dacă poți încearcă să închizi ochii. O să stăm aici câteva ore.

Șoferul n-a așteptat altă vorbă, și-a tras șapca pe ochi și s-a culcat pe banchetă, cu genunchii la gură. Pe atunci automobilele nu aveau locurile din față separate, ca astăzi, puteau încăpea ușor trei oameni; pe cel de la mijloc îl incomoda puțin maneta schimbătorului de viteze, mai ales dacă era o fată și vecinul ei de la volan, din întâmplare sau cu intenție, îi atingea genunchii; poate unor fete le făcea plăcere, mai ales după o petrecere, când simțurile omului sunt mai puțin controlate. Dacă erau două perechi, se înghesuiau toți patru în față, fetele pe jumătate în brațele bărbaților, chiar a celui care conducea mașina. Pe atunci poliția nu se amesteca în asemenea mărunțișuri, locurile în mașini nu erau limitate, am povestit mai de mult cum un taximetru care culegea lumea din tramvaiele rămase în pană, un „Ford cu Mustăți” putea să încarce zece-cincisprezece oameni, unii pe aripi și chiar pe capota motorului. Azi Fordul cu Mustăți a dispărut cu desăvârșire; dacă un tramvai rămâne în pană se adună în urmă cu cârnat lung, din bulevardul Titulescu până la cimitirul Sfânta Vineri și lumea sau o ia pe jos, sau așteaptă și drăcuie; de drăcuit drăcuiesc și cei care pleacă.

Nu distingeam ce muzică se auzea din casă, o harababură, până ce am deslușit că mergeau toate trei aparatele de radio ale fetelor, darul meu de la rebeliune, acordate pe posturi diferite și parcă se luau la întrecere care cântă mai tare.

— Oare astea nu se culcă? întrebă Alioan, cu nemulțumire.

În ce mă privește, muzica amestecată mai mult mă amuza decât să mă nerveze, mă gândeam al căreia din fete era un aparat și-al căreia celălalt. Nu-mi închipuiam că muzica le amintea de mine; dar într-un fel eram cu ele acolo și ființa lor reînvia în sufletul meu ca în cele trei nopți când dormisem cu fiecare. Nu le-aș fi recunoscut dacă le întâlneam pe stradă, ci numai dacă aș fi dormit din nou cu ele, fiindcă nu semănau una cu alta, decât la fierbințeală. Îmi părea rău că ne despărteau numai douăzeci de metri și nu le puteam spune o vorbă; nu era nici o greutate să fi împins portița, după semne bărbații lor erau încă la închisoare, altfel li s-ar fi auzit glasul și nici ele n-ar fi îndrăznit să pună aparatele de radio atât de puternic. Dar nu puteam să-l las pe Alioan singur, și nici nu-i făcusem confidențe, ar fi fost scandalos să afle cum îmi petrecusem acolo acele zile când el aștepta în fiecare dimineață să-l împuște.

La miezul nopții, în sfârșit, emisiunea s-a terminat, nu-mi mai aduc aminte dacă în încheiere au pus Imnul regal, ca în ultimii ani de domnie ai regelui Carol al doilea. Mai degrabă cred că nu, generalul nu încuraja popularitatea regelui, deși la parazi îi dădea locul de onoare, îndată după aceea s-a stins și lumina palidă de la ferestrele fetelor, în tot cartierul era liniște, se auzea numai

huruitul tramvaiului, în Calea Rahovei; pe urmă nu s-a mai auzit nimic, decât un hămăit de câine ici-colo, și un miorlăit de pisică.

Alioan s-a aplecat în față, cu obrazul în mâini; credeam că începea iar suferința, dar după un timp s-a ridicat și mi-a spus, cu o voce liniștită, într-o deplină împăcare cu sine:

— Ce bine că mă pot gândi la o moartă!

Moarta, la casa căreia venise să se reculeagă, era Tița, țigăncușa nenorocoasă; dar oare, mai moartă decât ea nu era Ștefania?

Și-a lăsat capul pe spate, a închis ochii și curând a ațipit, narcotizat de calmante. Nu era dreptul meu să-l trezesc pe șofer și să plecăm de acolo. Mi s-a făcut deodată foame, aș fi vrut să mănânc ouă prăjite, dar nu ca la Iancu, ouă adevărate, cum făcea mama fetelor, în zilele care reînviau acum, la fel de puternic ca în timpul când le trăisem. M-am dat încet jos din mașină; n-am trântit portiera, m-am dus la gard să mă uit în curte; n-am văzut butoiul în care o îmbăiau pe fata care era la rând să vină peste noapte la mine. Abia acum m-am gândit că era un act sacru, adevăratul botez pentru o fată, când ea, fără să-i pese de frig, se clătea cu o găleată de apă rece, apoi își punea o cămașă albă de pânză groasă și nu se mai gândea ce-o să fie cu viața ei în zilele următoare.

Ciudat va putea să pară că nicăieri nu m-aș fi simțit mai bine atunci, decât în casa povârnită, în odaia din față, cu una din fete lângă mine, oricare din ele, cu pielea rece din scaldă, dar cu sângele atât de fierbinte.

Am revenit încet în mașină, mi-am lăsat și eu capul pe spătarul banchetei și am adormit pe negândite.

Când m-am trezit era ziuă, Alioan mă privea buimac, cu o turbureală ca de bețiv în ochii lui albaștri, de obicei mai limpezi decât cel mai curat dintre ceruri.

— Unde suntem?

Lumea forfotea pe stradă, alerga din poartă în poartă. Șoferul dormea încă, un om a băgat mâna pe geamul deschis și l-a zgâlțâit de picioare:

— Șefule, scoală! A început războiul!

Aceeași veste se ducea de la o poartă la alta. În casa fetelor au izbucnit aparatele de radio, puse toate trei pe fereastră, să se audă până departe. În cele mai multe case, erau aparate de radio slabe, cu galenă, care se ascultau numai în cască. Mama fetelor a ieșit pe poartă, să se ducă la piață; auzise că era război, dar nu știa unde.

Fetele au venit toate trei la gard, să se uite în stradă pe deasupra ulucilor; nu îndrăzneau să iasă, poate nici nu erau îmbrăcate, sau aveau doar o zdreanță pe ele. S-au uitat curioase la mașină, șoferul tocmai pornea motorul; pe Alioan nu-l cunoșteau, iar eu eram în partea cealaltă, nu m-ar fi văzut decât dacă veneau

aproape. Și chiar așa, s-ar fi putut să nu mă recunoască, de ce să mă mir, ce eram eu pentru ele decât un trecător căruia îi dăduseră adăpost trei zile, dăruindu-se și pe ele, după o lege a ospitalității, uitată în secole de civilizație?

Nu înțelegeam ce spunea șpicherul, probabil citea o proclamație. Pe urmă s-a auzit sunet de clopote, un concert de bronz, ca de tunuri din alte vremuri, armonizate de depărtare.

— Ascultați clopotele catedralei din Chișinău! a anunțat șpicherul.

Îndată știrea s-a răspândit pe stradă, din gură în gură; armata intrase în Chișinău și pusese numaidecât să se facă slujbă. Bieții oameni nu știau că ascultau clopotele imprimare pe discuri de gramofon; nu apăruse magnetofonul pe vremea aceea. Până ce armata să ajungă la Chișinău avea să treacă timp și să curgă mult sânge.

Ziua însă, cu cerul de o seninătate deplină, era strălucitoare.

După legendă, care ca toate legendele se naște prin nu știu ce mistere, căci în afară de șofer nu mai era nimeni acolo să audă, Alioan ar fi spus: „Vai, nouă!” Nu-i adevărul, m-a privit cu o compătimire care mi-a sfâșiat inima; iar vorbele lui au fost cu totul altele: „Pentru mine, e totuna, am să mor repede! Dar tu ești tânăr, ce-o să se aleagă de tine?”

Cele trei fete, cățarate pe gard, se uitau după mașină; pornisem, fără să știu unde o să ajung, și ce-o să fie acolo. Am avut, nelimpede, viziunea vieții mele viitoare, nesigure și nomade. Poate mai bine era să rămân în casa fetelor, fără conștiința altei vocații, decât pe a șatrei, deși nu acolo mă născusem, și nu acolo trăisem.

RECAPITULARE

Capitolul 1

Încununarea tragică a unei idile, fără altă semnificație decât moartea eroinei și multitudinea morților. În locul ei apare Privighetoarea de Ziuă, fiică de grădinar din Colentina. Misterioasele manevre de pe domeniul domnului Pretoreanu. Vizitatori fără identitate. Buncărul. Ghețaria, întâlnirea tardivă a povestitorului cu Sobieski, ajuns în stare de decrepitudine fizică, dar cu mintea lucidă. Confidențe de mult așteptate. Moartea lui prin scurtcircuitarea creierului, accident similar cu al domnului Pretoreanu. Înfirmarea.

Capitolul 2

Anul 1935. Apa grea; pregătiri pentru realizarea bombei atomice. Un savant german, fizicianul von Hasse, adversar al lui Hitler. O echipă de atomiști. Domnul Pretoreanu le dă azil secret și le finanțează cercetările. Un reactor atomic,

construcție primitivă, care funcționează primul în lume; scopuri declarate și scopuri secrete.

Capitolul 3

Domnul Pretoreanu o descoperă pe Ștefania, viitoarea Privighetoare de Ziuă, fata grădinarului de peste apă. Viața ei în picioarele goale; drumul cu căruța de legume la piață. Dragostea neînfrânată pentru Micu, fecior de țigani din vecini, care învață vioara. Privighetorile din luncă și cele pripășite în teiul de lângă casă; rolul lor în viața Ștefaniei. Împlinirea dragostei. Drumul cu bicicleta până la Constanța. Spiritul autoritar și posesiv al Ștefaniei. Cântecele privighetorii pe plajă. Tocmeală intransigentă cu directorul cazinoului. O scenă din Manon Lescaut, carte necunoscută de Ștefania, dar amplificată de ea, peste imaginația autorului. Banchet grotesc cu fanții orașului, întoarcerea Ștefaniei acasă. Prapurele de la poartă. Rugăciune de dragoste la căpătâiul mortului.

Capitolul 4

Întâlnirea cu un prinț de sânge. Pantofii de crocodil, rafinament maxim. Recitalul lui Micu; asistența modestă. Partea a doua; cântă la pian fiica doamnei Devoitine, croitoreasa reginei; asistență strălucită. Ștefania, gânduri de răzbunare. Sobieski, mesagerul domnului Pretoreanu; invitația. Ștefania vine înot, în fustă și bluză, printre nuferi și rațe. Purtarea ei naturală, în timp ce stă la soare să i se usuce îmbrăcămintea. Portretul.

Capitolul 5

Trimisul domnului Pretoreanu, Leonard, cronicar muzical la Pasul Istoriei, o duce pe Ștefania la Sola Diaconescu, profesoară de canto, fostă solistă la operă. Incapacitatea celor în vârstă de a ține minte tinerețea; ura nestăpânită pentru cei care le iau locul. Decăderea unei stele; viața în umbră, nu la figurat, ci la propriu. Leonard admiră picioarele neîncălțate ale Ștefaniei; cum poate lua naștere o idilă.

Capitolul 6

Paris. Doamna Eva Strauss; de la operă la cabaret. Crime misterioase, seva Parisului. Cântecele Miresei. Revelații. Morfina, ca mijloc de viață, ceea ce nu va uita Ștefania.

Capitolul 7

Cântec pentru picioarele Ștefaniei. Cum poate o fată incultă să-l iubească pe Wagner, decât avându-l în suflet? Rolul omoplaților în anatomia umană. Asasinarea doamnei Strauss, încununarea crimelor misterioase.

Capitolul 8

Despre dirijabile, repulsia povestitorului. Drumul Ștefaniei la New York. Salvarea ei prin miracol, când „Hindenburg”, mândria vremii dar nu și a povestitorului, se prăbușește în flăcări la aterizare. Miron, fiul Suzanei, găsit în

copaie pe gârlă; viața lui de sfânt și de laic. Esperanto, o limbă cu totul uitată. Engleza, o limbă universală; șansa lui Miron. Aspirația lui: o haină cu nasturi de diamante, ca a domnului Pretoreanu, al cărui ampolaiat este la New York.

Capitolul 9

Jurământul de iubire al Ștefaniei, în fața morții, cea mai mare relativitate. Prima noapte la New York, vedere spre Central-Park, amintirile Ștefaniei, următorul recital al lui Micu, înfrângerea îngâmfatei societăți a doamnei Devoitine. Dineu la hotelul Plaza; orhideea roșie.

Capitolul 10

Vară insuportabilă la New York. Călătoria Ștefaniei și a lui Leonard în nordul Americii. Cascada Niagara, muzică obsedantă. Doamna Algeorge, profesoara Ștefaniei. Casă cu un etaj, între zgârie norii caracteristici. Peluza. Calul. Leonard, caracter labil, la școala de muzică supramodernă, fără convingere.

Capitolul 11

Înghețul fluviului Niagara. Prăbușirea podului din fața cascadei, echivalent cu explozia bombei atomice, încă nebănuită de lume. Miron, căsătoria fictivă, justificată mai târziu, nu mistic, ci anatomic. Muzica lui Leonard, la prăbușirea podului: „Goliat contra Goliat”, devenită „Venus contra Venus”, dovada labilității lui de spirit. Cavalcadele Ștefaniei la New York. „Cântecul calului”.

Capitolul 12

Viața în Europa. Amenințările lui Hitler, anexarea Austriei. Dictatura regală în România, politică disperată. Coloana a cincea, înțelesul adevărat și originea cuvântului; transplantarea lui în America. Alegerile pentru președinție. Suzanei, mama lui Miron, i se arată fecioara Maria. Negoțul cu aghiasmă. Un înger trișează sistematic la pocher. Întors în țară, Leonard aderă la doctrina Arhanghelului, semnul lui de neputință. Destinul doamnei Algeorge, al calului și al Ștefaniei. Întâlnirea acesteia cu regele, în gara unde locomotivele iau apă. Inutilele demersuri regale.

Capitolul 13

Domnul Pretoreanu urmărește să-l însoare pe Miron cu Gabriela, fata lui împușcată în laringe în loc de inimă. Teoria adevărată și uitată a smokingului. Întâlnirea lui Miron cu logodnica, la masă; orhideea, floare predestinată. Noapte prenuptială, atacul miresei asupra lui Miron, dezamăgirea, fuga ei în noapte, până ce ajunge la stabilimentul de la podul Senatului, unde își petrece, mulțumită, o bună parte din restul vieții. Gabriela la bătrânețe, cu mințile rătăcite; discursurile ei nocturne. Partidă de pocher între Miron și domnul Pretoreanu. Cu toată îndemânarea lui, îngerul nu-l poate învinge pe Mefisto.

Capitolul 14

Pactul dintre Ribbentrop și Molotov; semnarea lui sub patronajul lui Stalin, privit în lumina relației dintre domnul Pretoreanu și Miron. Partidă de pocher pe boabe de fasole. Întoarcerea Ștefaniei în Colentina, inconfort și nostalgie; strămutarea la Athene Palace, în picioarele goale. Audiție în palatul domnului Pretoreanu; urcatul și coborâtul treptelor. Caractere infame, Leonard și Sola Diaconescu. Izbânda îi rămâne indiferentă Ștefaniei.

Capitolul 15

Hitler tulbură colbul în Europa Centrală. Pactul de la München; Chamberlain, umbrela păcii. Soluțiile propuse de domnul Pretoreanu regelui Carol al doilea, în aparență absurde, sau absurde de-a binelea, dar singurele posibile. Trimitere înainte: răfuiala lui Mussolini cu Ciano, răfuiala Italiei cu Mussolini. Anul 1939, concesiile economice făcute de România Germaniei, un alt fel de München, pentru un an de pace. Polonia, ieșirea la mare, Coridorul, Danzig, împărțirea țării; ce se repetă. „La drole de guerre”.

Capitolul 16

Sfârșitul lui Armand Călinescu. Studioul orchestrei de radio; anunțul macabru. Represiunea. Rătăcirea în bună credință. Călcatul în străchini. Tocmelile lui Jordie cu amicii și cu inamicii. Tristele convoaie ale polonezilor în retragere. Războaie pierdute înainte de a începe.

Capitolul 11

Alexandru Rene Luca Bazil Victor Ioanide-Stoenеști, conte de Hunedoara și baron de Livezeni, nume pentru care cine îl poartă nu e niciodată de vină. Decent: Alexandru Ioanide, și Alioan, semnătura lui la Pasul Istoriei, unde scrie când i se năzare. Ochi albaștri, marele lui farmec, dar nu de înger, ca ai lui Miron. Nuntă ratată în tinerețe, pentru o țigăncușă de la bucătărie; fire nestăpânită. Altă nuntă, dar fără durată, nevasta moare, lăsându-i o mare avere. Întâlnirea lui Alioan cu Ștefania, fire la fel de nestăpânită, la recepția domnului Pretoreanu. Atracție reciprocă. Adăpost precar sub draperie; detunătura carabinei.

Capitolul 18

Drumul Ștefaniei și al lui Alioan, pe jos, până în Colentina; răzbunarea pe destin, absurdă, dar inevitabilă. Cărciuma, ploaia, strada cu băltoace, hainele puse la uscat deasupra plitei. Întoarcerea Ștefaniei la Athene Palace, ca o chivuță. În picioarele goale prin fața palatului regal, în plină lumină a dimineții. Întâlnirea lui Alioan cu Tița, o țigancă abia împlinită. Podoabe ieftine, pentru un trup de fată.

Capitolul 19

Fișa de imobil, nou înființată, după asasinarea lui Armand Calinescu. Alioan e nevoit să renunțe la numeroasele lui domiciliu. Triumful Ștefaniei la radio. Marș fără țintă și fără convingere. Alioan îi cedează Ștefaniei un

apartament cu terasă și cu peluză de iarbă adevărată. Ce se ascunde sub indiferența născută după o nesăbuiță ratată?

Capitolul 20

Reîntâlnirea lui Alioan cu țigăncușa din ajun. Crinii albaștri. O săptămână de lene, de dragoste și de visare. Primii fulgi de zăpadă.

Capitolul 21

După împărțirea Poloniei; războiul aliaților rămâne nesperat. Disputele lui Alioan cu Jordie. Iarnă. Război în Finlanda. Ridicolele previziuni ale lui Jordie, nu primele. Studebakerul roșu. Dinu Persu, admiratorul Ștefaniei. Reîntâlnirea lui Alioan cu Ștefania. Noapte cu ceață. Plimbare primejdioasă pe malurile lacurilor de curând asanate. Apropiere de multiple ori ratată.

Capitolul 22

Frământarea lui Alioan în noaptea care urmează. Dinu Persu și preocupările lui amoroase, totdeauna împlinite. Apariția Cristei, personaj episodic, de o frumusețe frapantă, din care Persu vrea să facă o vedetă, cum a mai făcut și pe altele. O sală de teatru improvizată dar cochetă. Comediantul, rolul lui de a lansa actrițe netalentate. Trista decădere a Cristei; încheiere lamentabilă. Ascensiunea Ștefaniei, fulgerătoare. Denunț, sau pedeapsă? Controlul averilor, fără foloase.

Capitolul 23

Cadrilaterul. Carelia. Previziunile lui Jordie cu privire la peninsula Scandinavă, încă odată ridicole. Iarnă grea, 1940—41, dar nu fără mondenitate. Ce făcea, inconștient, lumea civilă în acea iarnă. Primăvara: ocuparea Danemarcei, invadarea Belgiei și Olandei; „la drole de guerre” se transformă în război de-a binelea. Venirea lui Churchill în locul lui Chamberlain; o rază de speranță, înfrângeri după înfrângeri. Retragerea de la Dunkerque, o victorie greșit luată drept înfrângere a aliaților.

Capitolul 24

În mijlocul unui cântec al Ștefaniei, Mussolini declară război Franței învinse. Glasul Ștefaniei rămâne, un discurs nu poate să-l anuleze. Pe ce însușiri există ea; încercare de analiză.

Capitolul 25

O altă reîntâlnire a lui Alioan cu Ștefania; susceptibilități stupide dar inevitabile; un om întreg nu se crede niciodată invincibil. Căderea Parisului. Salvarea Angliei. Oare Churchill și-a pierdut vreodată speranța? Semnul și semnalul Victoriei.

Capitolul 26

Orașe căzute în mâinile inamicului; amintiri îndepărtate. Parisul sub ocupație. Cele mai pariziene întâmplări din ziua eliberării. Drumul lung până la

armistițiu, moartea a milioane de oameni. Sângerând, Parisul nu încetează să petreacă. Un general german împruternicit să semneze capitularea își pune șapca pe dușumea, ca ordonanțele, cel mai trist semn al înfrângerii.

Capitolul 27

De la Mihai Viteazul la Alba Iulia. România Mare. Pierderea Basarabiei. Pofta înfrânate și pofta dezlănțuite. Dictatul de la Viena; rolul Germaniei și rolul Italiei; acuzații reciproce, în culise. Infamia lui Jordie, de neiertat și de neuitat nici pe lumea cealaltă. Reînvierea discipolilor. Un personaj ostracizat, scos la lumină, generalul Ion Antonescu.

Capitolul 28

Împușcături ciudate în preajma palatului. Abdicarea regelui. Iluminatul Bucureștilor, din trecut până în vremea camuflajului. Apariția Ștefaniei, bila de sticlă. Povestitorul și cea mai frumoasă femeie pe care a văzut-o el vreodată; singur cu ea, față în față. Articolul lui Alioan despre discipoli, motiv de condamnare la moarte.

Capitolul 29

Relația chelnerului cu clienții; o convorbire instructivă. Masă în doi, cu Ștefania. Omagiile admiratorilor. Grigoraș Dinicu și „Ciocârlia”. Amintiri despre Țița, țigancă florăreasă. Bucuria femeii de a hrăni bărbatul, luată doar ca idee. Talpa piciorului. Ispite; Satana dănuiește, fără să se arate. Alioan în conversație cu Jak Musiu; fuga lui Jordie la Mussolini, de teama discipolilor. Drum noaptea la casa Țiței. Moartea ei apropiată. Înmormântarea, colierul de briliante veritabile.

Capitolul 30

Venirea discipolilor la putere; defilarea pe Calea Victoriei. Zile de septembrie, frumoase și dramatice. Tentativa regelui de a o lua pe Ștefania în exil și a o face regină. Amintiri de la New York, cum și-a găsit Ștefania stilul. Inutilele insistențe ale lui Dinu Persu pe lângă ea. Încercarea de viol, soldată pentru el cu o posibilă infirmitate, trecătoare sau permanentă. Un teatru pentru Ștefania.

Capitolul 31

Agresiunea discipolilor (început). Pregătirea rebeliunii (Anticipare). Atitudinea comandantului german (Abținerea). Cântări sinistre, compozițiile lui Leonard, trecut de partea discipolilor. O înmormântare sortită să bage groaza în oameni. Arestarea lui Alioan. Intervenția Ștefaniei pe lângă Dinu Persu. Prințul, șeful poliției; dilema eternă: trebuie Ștefania să dea orice preț ca să salveze un om de la moarte? O idee încă neclară: falsă legendă a Toscăi.

Capitolul 32

Toamnă frumoasă, înaintea unei ierni clemente meteorologic. Neînțelegerile între general și discipoli. Neînțelegera generalului cu tânărul rege,

urmașul lui Carol al doilea, înscăunat a doua oară. Noapte de gânduri și de neliniște. Cutremurul; sentimentul legitim că a venit sfârșitul pământului. Prăbușirea blocului cu unsprezece etaje, la ora când toată lumea este acasă. Supraviețuitori prin miracol sau prin minciună. Discipolii, meșteri ai târnăcopului, în lipsa unei scule mai bune, buldozerul. Al doilea cutremur, după treizeci și șapte de ani, mai îngrozitor decât primul. „Așa grăit-a Zarathustra”. Liniștea pământului, ca o stare anormală. Victimele cutremurului; victimele spaimei.

Capitolul 33

Casa Ștefaniei, din Colentina, loc de refugiu; Alioan își așteaptă moartea cu intransigență. Explozia din buncărul domnului Pretoreanu. Prima pilă atomică din lume funcționează câteva secunde, destul să spun că a existat, fără să se știe; cei șapte savanți și secretul devin un neant sub fața pământului. Casa Ștefaniei se prăbușește. Ucenicul vrăjitorului.

Capitolul 34

Ura și dragostea. Gândurile lui Alioan cu privire la femeile care își scapă bărbatul de la moarte. Tosca nu-i decât o legendă falsă; cine a crezut în ea a fost înșelat de muzică, fie ea mediocră; muzica e mai convingătoare decât rațiunea, fiindcă se adresează sentimentelor, partea slabă a omului. Alioan fuge la Prefectura Poliției și se predă Prințului, să-l împuște. Rămasă singură, Ștefania se predă lui Dinu Persu.

Capitolul 35

Vechi greșeli ale omenirii, ispășite prin Hitler. Iarna anului 1940—41; neînțelegerea generalului cu discipolii nu mai are mult până să explodeze, ca buncărul domnului Pretoreanu, și nu doar cu șapte victime, dezagregate în adâncul pământului. Vălenii de Munte, unde se făcea țuica renumită, își capătă un renume sinistru. Discipolii îl schingiuesc și masacrează pe Nicolae Iorga, pe care, mai de mult, îl pusese între trei din cele mai înalte frunți ale neamului nostru; acum, fruntea lui a devenit prima. Alte schingiuri, alte masacre. Colaborare stupidă și imposibilă. Rebeliunea, sfârșitul fatal al discipolilor.

Capitolul 36

Refugiu în casa Țiței. Trei zile terorizante: glasul înspăimântător de la radio. Trei nopți de dragoste, ca o fatalitate, surorile Țiței, firești și curate. Întoarcerea lui Alioan acasă.

Capitolul 37

După încăierare; deziceri, adeziuni la represiune. Telegrama lui Jordie, de la Roma; reacția punitivă a domnului Pretoreanu. Scrisoarea acestuia către Hitler; Aversiunea lui față de politica japoneză. Retragerea capitalurilor din Japonia și plasarea lor în America, prilej de căpătuire pentru Miron, devenit șeful Agenției de la New York. Moartea Suzanei. Ioniță Stere supraviețuiește, dovadă că are de

plătit multe păcate. Germania invadează Grecia, în ajutorul lui Mussolini, care neavând de lucru se băgase într-o treabă irezolvabilă. Ocuparea întregii Franțe. Sabordarea flotei de la Toulon, și alte sabordări, de altă natură.

Capitolul 38

Teatrul „Cupola”, un soare de aur în mijlocul orașului. Reapariția Ștefaniei, ascunsă de teama discipolilor. Modul lui Dinu Persu de a duce tratative economice: bufetul, icrele negre. Viața Ștefaniei, odată cu dispariția lui Alioan. Sentimente nepieritoare, dominate de suferință. Cântecul, mai presus decât toate.

Capitolul 39

Justificarea a șase sute de pagini (în manuscris o mie două sute): încununarea Ștefaniei, alături de zbuciumul ei incurabil. Succesul, un cuvânt neexplicat bine. Privighetoarea de Ziuă. Acustica sălilor de concert, altceva decât sonoritatea. Impresarul, un Puch năzdrăvan în copilărie, om de teatru, născut în culise. Zgomotul poate deveni sunet, și sunetul muzică. Încercarea de răzbunare a lui Leonard; molestarea lui de către admiratorii Ștefaniei. Regimentul de pedeapsă. Medici de toate felurile. A doua condamnare la moarte a lui Alioan, o boală definitivă.

Capitolul 40

În amintirea Țiței. Deziderate irezolvabile, la teatru: Garderobă fără aglomerație, închiderea ușilor la ora fixată. Alioan și Ștefania, doi muribunzi, fără să știe unul de soarta celuilalt. Masă de doliu în „Hanul cu Tei”, la o cârciumă vestită, unde astăzi se vând zorzoane de la Fondul Plastic. Reflecțiile lui Alioan despre mamifere, o imperfecțiune a naturii, deși dintre ele facem parte și noi, oamenii. Drum funebru la casa Ștefaniei. Planurile lui Alioan pentru împărțirea averii.

Capitolul 41

Morfina, ca mijloc de suprimare; morfina, ca mijloc de alinare. Cupola aurită se vopsește în culori de camuflaj, semn indubitabil că începe războiul. Drum funebru la ruinele casei din Colentina; trecutul nu se mai poate întoarce. Drum la casa Țiței; când nu mai ai pentru ce să trăiești, e bine să te poți gândi la o moartă. Noapte de priveghi, urmată de o dimineață strălucitoare. Începutul războiului; clopotele catedralei, o iluzie atât de dorită! Ce rămâne de aici încolo, pentru cine nu moare?